

Міграційні рухи

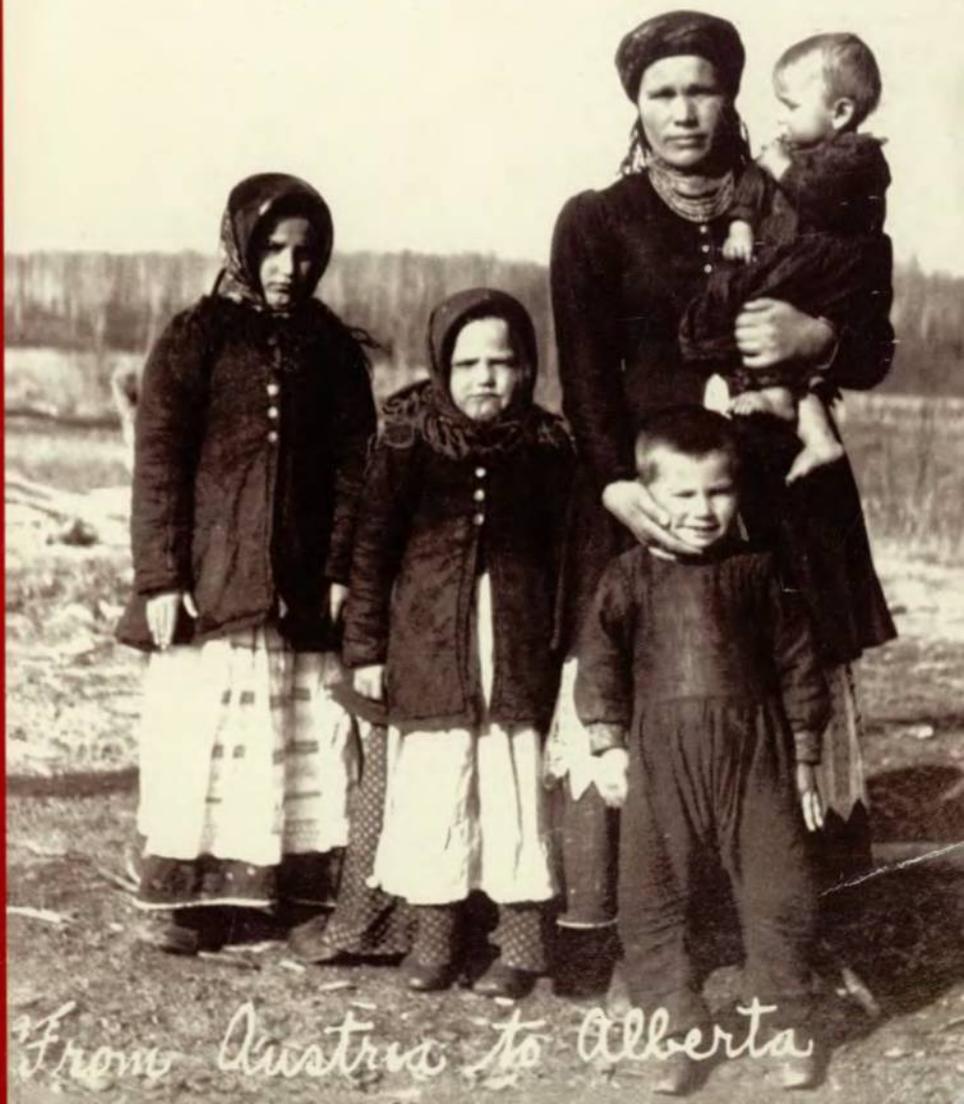
з Західної України до Західної Канади

Матеріали спільних конференцій

Migrations

from Western Ukraine to Western Canada

Proceedings of the Joint Conferences

From Austria to Alberta

Міграційні рухи
з Західної України до Західної Канади
Матеріали спільних конференцій

Migrations
from Western Ukraine to Western Canada
Proceedings of the Joint Conferences

Міграційні рухи
з Західної України до Західної Канади
Матеріали спільних конференцій

Migrations
from Western Ukraine to Western Canada
Proceedings of the Joint Conferences

Редактори: Олександр Макар та Радомир Білаш
Editors: Alexander Makar and Radomir Bilash

Міжнародна конференція
“Еміграція населення західноукраїнських земель до Північної Америки
на рубежі XIX–XX ст. Її роль в освоєнні канадського заходу”
До 100-річчя української еміграції
Чернівці – 1990

Migrations of Ukrainians to Western Canada after 1891:
Centennial Conference
Edmonton – 1991

Едмонтон - 2002
Канадський центр української культури та етнографії, Альбертський університет;
Відділ охорони історичних пам'яток, Міністерство громадського розвитку Альберти

Edmonton - 2002
Canadian Centre for Ukrainian Culture and Ethnography, University of Alberta;
Historic Sites Service, Alberta Community Development

Редакційний комітет:

Богдан Медвідський, голова; Радомир Білаш,
Олександр Макар, Андрій Нагачевський

Editorial Committee:

Bohdan Medwidsky, chair; Radomir Bilash,
Alexander Makar, Andriy Nahachewsky

Includes text in Ukrainian and English.

Copublished by: Historic Sites Service, Alberta Community Development.

Includes bibliographical references.

ISBN 1-55195-156-8

1. Ukrainians--Canada, Western--History--Congresses.
2. Ukraine--Emigration and immigration--History--Congresses.
3. Canada, Western--Emigration and immigration--History--Congresses.
  - I. Makar, Alexander.
  - II. Bilash, Radomir Borislav.
  - III. Canadian Centre for Ukrainian Culture and Ethnography.
  - IV. Alberta. Historic Sites Service.

FC3230.U5M53 2002   971.2'00491791

C2002-910112-3

F1060.97.U5M53 2002

Зміст / Content

Introduction (Bohdan Medwidsky).....	19
Вступ (Олександр Макар)	36
Розділ I	Методологія та історіографія
Section I	Methodology and Historiography
<i>A. Пономарьов</i>	Методологічні аспекти проблеми української міграції 47
<i>В. Білецький</i>	Українська історіографія Канади 70-80-х років 52
<i>Ю. Макар</i>	Українсько-канадська проблематика в дослідженнях істориків України 60
<i>В. Medwidsky</i>	Approaches to Ukrainian Folklore Studies in Canada: The Past, Present and Future of the Discipline 67
Розділ II	Історія
Section II	History
<i>В. Ботушанський</i>	Початки буковинської еміграції в Канаду 77
<i>О. Сич</i>	Буковинська преса як джерело вивчення української еміграції до Канади 83
<i>О. Ковальчук</i>	Солідарність українців Канади та їхніх нащадків з Україною 96
<i>П. Кравчук</i>	Радикально-соціалістичний рух серед українських поселенців в Альберті (1890–1918 рр.) 99
<i>В. Пенішкевич</i>	Організація національно-українського шкільництва в Канаді піонерської доби (Манітоба, Саскачеван, Альберта) 103
<i>О. Сич</i>	Про участь українських емігрантів у заселенні та освоєнні канадського Заходу 108
<i>В. Silversides</i>	Nicholas Gavinchuk, Ukrainian-Canadian Photographer 114
Розділ III	Етнографія та фольклор
Section III	Ethnography and Folklore
	Українсько-канадська культура: Загальне Ukrainian-Canadian Culture: General
<i>О. Костюк</i>	Народна традиційна культура українців Канади – фундаментальна інтердисциплінарна проблема 129
<i>В. Наулко</i>	Динаміка етнічного складу населення західноукраїнських земель в аспекті міграційних процесів 130
<i>С. Приступа</i>	Сільськогосподарська еміграція з України до Західної Канади та її довготерміновий вплив на українську канадську культуру 137

<i>М. Пірен</i>	Особливості формування національної самосвідомості канадців українського походження періоду другої еміграції	141
<i>Г. Кожолянко</i>	Розвиток культури українців Канади з 70-х рр. ХХ ст.	146
Матеріальна культура Material Culture		
<i>Т. Косміна</i>	Варіативність культурних комплексів українців Галичини	153
<i>О. Росінський</i>	Збереження традицій матеріальної культури у побуті української еміграції в Канаді	157
<i>А. Данилюк</i>	Особливості художнього оздоблення традиційного житла в Українських Карпатах	161
<i>Г. Кожолянко</i>	Матеріальна культура українців Буковини та українців-емігрантів до Західної Канади (на прикладі народної архітектури)	169
<i>С. Семенко</i>	Подібні та відмінні риси в інтер'єрі хат румунських поселенців у Західній Канаді і на Буковині на прикладі хати Юрко	180
<i>Д. Томас</i>	Опис історичних пам'яток в Альберті: на прикладі реєстрування української церковної архітектури	192
<i>В. Откович</i>	Архітектурно-мистецький ансамбль церкви св. Миколая у селі Дмитровичах	198
<i>Я. Кожолянко</i>	Традиційний одяг українців Буковини в період трудової еміграції до Канади	202
<i>Р. Лисак-Мартинків</i>	Жіночий одяг західноукраїнських переселенців з Буковини в центральній Альберті, 1890–1930 рр.	208
<i>R. Lysak-Martynkiw</i>	A Look Inside Baba's Trunk: The Changing Role of Ukrainian Folk Dress in East Central Alberta	214
<i>О. Никорак</i>	Традиції народного ткацтва Галичини і Буковини	222
<i>С. Павлюк</i>	Народотрадиційна культура обробки ґрунту в Галичині у період першої міграції за океан	229
Народні обряди Folk Customs		
<i>О. Росінський</i>	Роль традицій у збереженні етнічної свідомості українців Канади ...	237
<i>М. Лісова</i>	Хліб і випікання хліба серед українських поселенців в східно-центральної Альберті в 1900–1930 роках	240
<i>М. Lesoway</i>	Ukrainian Ritual Breads	250
<i>А. Marechko-Sochan</i>	Ukrainian Winter Calendar Customs: Transplanting Ukrainian Christmas Observances to the Alberta Homestead	265
<i>Р. Hanchuk</i>	The Wax Ceremony: An Overview of a Healing Ritual	277
Виконавські види народного мистецтва Performing Folk Arts		
<i>А. Nahachewsky</i>	Canadian Influences on Ukrainian Dance	289
<i>В. Cherwick</i>	Muzyky: Ukrainian Bands in Western Canada	299
<i>А. Горняткевич</i>	Українські народні музичні інструменти в Канаді	306
<i>Т. Булат</i>	Питання мистецької обробки та виконавської інтерпретації української народної пісні	313

Музеєзнавство Museology	
<i>R. Klymasz</i>	Celebrating the Ukrainian Experience in Canada: A Brief Museological History 325
<i>S. Prystupa</i>	Expanding Limited Identities: A Cultural Role for Ukrainian Museums 327
<i>I. Єндрієвська</i>	Підхід “живої історії” як засіб навчання в музеї просто неба “Село спадщини української культури” 332
<i>I. Єндрієвська</i>	Специфічне проти типового: збереження фізичної структури для першої особистої інтерпретації 336
<i>A. Данилюк</i>	З практики дослідження і відбору архітектурних об’єктів у Львівському музеї просто неба 341
Розділ IV: Section IV:	
Мовознавство та літературна критика Linguistics and Literary Criticism	
<i>C. Буджак</i>	Спільні семантичні процеси в ситуації англо-української двомовності Канади 347
<i>Г. Бучко</i>	“Первинні” прізвища українців Канади 352
<i>В. Вознюк</i>	Ольга Кобилянська і українська еміграція (на матеріалах Чернівецького літературно-меморіального музею О. Кобилянської) 356
<i>Л. Комарницька</i>	Розвіяні вітром: тема заробітчання в українській художній літературі 361
Додатки Addenda	
	Memorandum of Understanding 367
	Меморандум про Співробітництво 371
Показчики Indexes	
	Іменний показчик Index of Names 377
	Географічний показчик Geographic Index 385

Ілюстрації / Illustrations

1. Родина на фермі Василя Франчука, Смокі Лейк, Альберта, 1926 р.
Провінційний архів Альберти, збірка Франчука 86.494/4.
Relatives at Wasyl Franchuk's farm, Smoky Lake, Alberta, 1926.
Provincial Archives of Alberta, Franchuk Collection 86.494/4. 17
2. Діти на вулиці в Едмонтоні, Альберта, 1917 р.
Провінційний архів Альберти, збірка Е. Брауна B10472.
Children on a street in Edmonton, Alberta, 1917.
Provincial Archives of Alberta, E. Brown Collection B10472. 45
3. Група селян біля кам'яного хреста. А. Данилюк.
Group of peasants near a stone cross. A. Danyliuk. 75
4. Русько-православна церква, Шандро, Альберта, 21 липня 1947 р.
Фото Н. Гавінчука. Провінційний архів Альберти, збірка Гавінчука G556.
Russo Orthodox Church, Shandro, Alberta, 21 July 1947. Photo: N. Gavinchuk.
Provincial Archives of Alberta, Gavinchuk Collection G556. 115
5. Русько-православна церква, Вастао, Альберта, 11 грудня 1947 р.
Фото Н. Гавінчука. Провінційний архів Альберти, збірка Гавінчука G599.
Russo Orthodox Church, Wahstao, Alberta, 11 December 1947. Photo: N. Gavinchuk.
Provincial Archives of Alberta, Gavinchuk Collection G599. 115
6. Українська Торговля Мішаних Товарів, Смокі Лейк, Альберта, 10 травня 1927 р.
Фото Н. Гавінчука. Провінційний архів Альберти, збірка Гавінчука G80.
Smoky Lake Mercantile Co., Smoky Lake, Alberta, 10 May 1927. Photo: N. Gavinchuk.
Provincial Archives of Alberta, Gavinchuk Collection G80. 116
7. Український народний дім, Смокі Лейк, Альберта, 1935 р. Фото М. Гавінчука.
Провінційний архів Альберти, збірка Гавінчука G388.
Ukrainian National Home, Smoky Lake, Alberta, 1935. Photo: N. Gavinchuk.
Provincial Archives of Alberta, Gavinchuk Collection G388. 116
8. Делегати фермерського зібрання, Белліс, Альберта, 9 серпня 1933 р.
Фото Н. Гавінчука. Провінційний архів Альберти, збірка Гавінчука G252.
Farmer Convention Delegates, Bellis, Alberta, 9 August 1933. Photo: N. Gavinchuk.
Provincial Archives of Alberta, Gavinchuk Collection G252. 117
9. Хата Івана Цибуляка, Смокі Лейк, Альберта, 1927 р. Фото Н. Гавінчука.
Провінційний архів Альберти, збірка Гавінчука G3049.
John Cebuliak house, Smoky Lake, Alberta, 1927. Photo: N. Gavinchuk.
Provincial Archives of Alberta, Gavinchuk Collection G3049. 118
10. Весілля, округу Гілліард-Чіпмен, Альберта, [1916]. Фото Н. Гавінчука.
Провінційний архів Альберти, збірка Гавінчука G4358.
Unidentified wedding, Hilliard-Chipman district, Alberta, [1916]. Photo: N. Gavinchuk.
Provincial Archives of Alberta, Gavinchuk Collection G4358. 118

11. Греко-католицька церква, Мондер, Альберта, 1918-9 рр. Фото Н. Гавінчука.
Провінційний архів Альберти, збірка Гавінчука G3020.
Greek Catholic Church, Mundare, Alberta, 1918-9. Photo: N. Gavinchuk.
Provincial Archives of Alberta, Gavinchuk Collection G3020. 119
12. “Базарова стоянка”, Смокі Лейк, Альберта, 5 квітня 1950 р. Фото Н. Гавінчука.
Провінційний архів Альберти, збірка Гавінчука G1433.
“Market Place,” Smoky Lake, Alberta, 5 April 1950. Photo: N. Gavinchuk.
Provincial Archives of Alberta, Gavinchuk Collection G1433. 121
13. “У монастирі”, Мондер, Альберта, 1919 р. Фото Н. Гавінчука.
Провінційний архів Альберти, збірка Гавінчука G3121.
“In the Monastery,” Mundare, Alberta, 1919. Photo: N. Gavinchuk.
Provincial Archives of Alberta, Gavinchuk Collection G3121. 121
14. “Обскубування курей”, Вишкільний центр для молоді, Смокі Лейк,
Альберта, дата відсутня. Фото Н. Гавінчука. Провінційний архів Альберти,
збірка Гавінчука G4069.
“Plucking Poultry,” Youth Training School, Smoky Lake, Alberta, n.d.
Photo: N. Gavinchuk. Provincial Archives of Alberta, Gavinchuk Collection G4069... 121
15. Оголошення студії Гавінчука з “Ілюстрованого Календаря: Український Голос,
1952”. Провінційний архів Альберти, збірка Гавінчука G4316.
Advertisement for Gavinchuk Studio from *Illustrated Calendar: Ukrainian Voice*. 1952.
Provincial Archives of Alberta, Gavinchuk Collection G4316. 123
16. Никола Гавінчук. Смокі Лейк, Альберта, 23 липня 1933 р.
Провінційний архів Альберти, збірка Гавінчука G3155.
Nicholas Gavinchuk. Smoky Lake, Alberta. 23 July 1933.
Provincial Archives of Alberta, Gavinchuk Collection G3155. 123
17. Жінка та діти, Альберта. Провінційний архів Альберти, збірка Елстон 65.55/17.
Woman and children, Alberta. Provincial Archives of Alberta,
Elston Collection 65.55/17. 125
18. Український фермер, Вергевіль, Альберта, 1906 р. Фото Е.Р. Райт.
Альбертський інститут Гленбоу NA-1000-10.
Ukrainian homesteader, Vegreville, Alberta, 1906. Photo: A.R. Wright.
Glenbow Alberta Institute NA-1000-10. 127
19. Українська жінка в національному костюмі, Альберта.
Провінційний архів Альберти, збірка Е. Брауна B650.
A Ukrainian woman in a national costume, Alberta.
Provincial Archives of Alberta, E. Brown Collection B650. 143
20. Родина Захарів та п-і Ковалюк (сидить посередині), Райкрофт, Альберта, 1925 р.
Їх друга хата будується. Альбертський інститут Гленбоу NA-3237-3.
Zahara family and Mrs. Kowaliuk (seated centre), Rycroft, Alberta, 1925.
Their second house is under construction. Glenbow Alberta Institute NA-3237-3. 151
21. Одвірок у бойківській хаті 1818 р., с. Либохори, Турківський район,
Львівська область. А. Данилюк.
Detail of entryway in a Boiko house from 1818, village of Lybokhory, Turkivskyi raion,
Lvivska oblast. A. Danyliuk. 162

22. Фрагмент галереї з порталом у бойківській хаті 1900 р., смт. Славське, Сколівський район, Львівська область. Фото В.Ф. Ольхом'як.
A fragment of the *gallereia* with a portal in a Boiko house from 1900, village of Slavske, Skolivskiy raion, Lvivska oblast. Photo: V.F. Olkhomiak. 162
23. Бойківська хата 1888 р., с. Погар, Сколівський район, Львівська область. Фото В.Ф. Ольхом'як.
A Boiko house from 1888, village of Pohar, Skolivskiy raion, Lvivska oblast. Photo: V.F. Olkhomiak. 163
24. Фрагмент галереї у бойківській хаті 1905 р., с. Коростів, Сколівський район, Львівська область. Фото В.Ф. Ольхом'як.
A fragment of the *gallereika* in a Boiko house from 1905. Village of Korostiv, Skolivskiy raion, Lvivska oblast. Photo: V.F. Olkhomiak. 164
25. Бойківська хата 1910 р., с. Тухолька, Сколівський район, Львівська область. Експонується у Львівському музеї простого неба. А. Данилюк.
Boiko house from the village of Tukholka, 1910. Skolivskiy raion, Lvivska oblast. Presently displayed in the Lviv Folk Architecture Museum. A. Danyliuk. 165
26. Фрагмент галереї з хвірткою в гуцульській хаті, с. Яворів, Косівський район, Івано-Франківська область. А. Данилюк.
A fragment of the *galereia* with a gate in a Hutsul house, village of Iavoriv, Kosivskiy raion, Ivano-Frankivska oblast. A. Danyliuk. 166
27. Фрагмент різьби на сволюку в гуцульській хаті, с. Яворів, Косівський район, Івано-Франківська область. А. Данилюк.
A fragment of the woodcarving in the ceiling beam in a Hutsul house. Village of Iavoriv, Kosivskiy raion, Ivano-Frankivska oblast. A. Danyliuk. 166
28. Двокамерна хата (сіни + хата) 1875 р., с. Карапчів, Буковина. Г. Кожолянко.
Two-roomed house (*siny + khata*) from 1875, village of Karapchiv, Bukovyna. G. Kozholianko. 170
29. Двокамерна хата (сіни + хата) 1860-их років, с. Гаврилівці, Буковина. Г. Кожолянко.
Two-roomed house (*siny + khata*) from the 1860s, village of Havrylivtsi, Bukovyna. G. Kozholianko. 171
30. Двокамерна хата (сіни + хата) 1860 р., с. Снячів, буковинське передгір'я. Г. Кожолянко.
Two-roomed house (*siny + khata*) from 1860, village of Sniachiv, Bukovynian foothills. G. Kozholianko. 171
31. Зрубна трикамерна хата (комора + сіни + хата) 1895 р., с. Шепіт Горішній, буковинська Гуцульщина. Г. Кожолянко.
Three-roomed house (*komora + siny + khata*) of logs from 1895, village of Shepit Horishnii, Bukovynian Hutsul area. G. Kozholianko. 171
32. Трикамерна хата під очеретом, буковинське передгір'я, кінець 19 ст. Г. Кожолянко.
Three-roomed house (*komora + siny + khata*) from the end of the 19th century, Bukovynian foothills area. G. Kozholianko. 172
33. Трикамерна хата (хата/хатчина + сіни + хата) 1910 р., с. Глиниця, буковинське передгір'я. Г. Кожолянко.
Three-roomed house (*khata/khatchyna + siny + khata*) from 1910, village of Hlynetsia, Bukovynian foothills area. G. Kozholianko. 173

34. Трикамерна хата (хата + сіни + хата) середини 19 ст., с. Рідківці, Буковина.
Г. Кожолянко.
Three-roomed house (*khata + siny + khata*) from the mid-19th century,
village of Ridkivtsi, Bukovyna. G. Kozholianko. 173
35. Трикамерна хата (хата + сіни + хата) з притулою, 1922 р., с. Майдан,
буковинське передгір'я. Г. Кожолянко.
Three-roomed house (*khata + siny + khata*) from 1922 with a lean-to, village of Maidan,
Bukovynian foothills. G. Kozholianko. 173
36. Інтер'єр буковинської хати. Г. Кожолянко.
Interior of a Bukovynian house. G. Kozholianko. 175
37. Піч у буковинській хаті кінця XIX ст. Г. Кожолянко.
Pich in a Bukovynian house from the end of the 19th century. G. Kozholianko. 176
38. Хата Степана Кіндрачука 1899 р., околиця Сент-Джулієн, Саскачеван.
Він емігрував з с. Жабокрюки на Станіславщині. Г. Кожолянко.
The 1899 house of Stepan Kindrachuk near St. Julian, Saskatchewan. He emigrated
from the village of Zhabokriuky, Stanislaviv. G. Kozholianko. 177
39. Двокамерна хата (сіни + хата), побудована 1912 р. родиною Шлемко, яка походить
з с. Лашківки на Буковині. Експонується в музеї Село української культурної
спадщини. Г. Кожолянко.
Two-roomed house (*siny + khata*) from 1912, built by the Slemko family from the village
of Lashkivka, Bukovyna. An exhibit in the Ukrainian Cultural Heritage Village.
G. Kozholianko. 178
40. Румунська хата в Вама в горах. З видання: Bundesheer, Landes-Gendarmerie-
Commandos no. 13, *Die Bukowina, eine allgemeine Heimatkunde: verfasst anlässlich
des 50 jährigen glorreichen* (Chernivtsi: H. Pardini, 1899), с. 145.
Малюнок Л. Журковського.
Romanian house in Wama in the mountains. From Bundesheer, Landes-Gendarmerie-
Commandos no. 13, *Die Bukowina, eine allgemeine Heimatkunde: verfasst anlässlich
des 50 jährigen glorreichen* (Chernivtsi: H. Pardini, 1899), p. 145.
Drawing by L. Zurkowski. 181
41. Традиційна румунська хата в Кимполунгській окрузі, Молдова, 1800-і рр.
З книги: N. Cojocaru, *Casa vechne de lemn din Bucovina* (Bucuresti, 1983), с. 68.
Traditional Romanian house from the Cimpulungului region, Moldova, 1800s.
N. Cojocaru, *Casa vechne de lemn din Bucovina* (Bucuresti, 1983), p. 68. 181
42. Типовий план румунської хати в околиці Боян. З рукопису: Barry Potyondi,
"The Nazar Iurku House: Land Use and Structural History," 1986, с. 68.
Малюнок Г. Пурпур.
Typical plan of Romanian houses in the Boian district. Barry Potyondi,
"The Nazar Iurku House: Land Use and Structural History," TMs, 1986, p. 68.
Drawing by G. Purpur. 182
43. Початковий план житла Назарія Юрка. З рукопису: Potyondi, "The Nazar Iurku
House: Land Use and Structural History." Малюнок Г. Пурпур.
Original floorplan of the Nazar Iurku residence. Potyondi, "The Nazar Iurku House:
Land Use and Structural History."
Drawing by G. Purpur. 182

44. Пізніший план житла Назарія Юрка з ганком. З рукопису: Potyondi, "The Nazar Iurku House: Land Use and Structural History," с. 92. Малюнок Г. Пурпур. Later floorplan of the Nazar Iurku residence, with the porch added. Potyondi, "The Nazar Iurku House: Land Use and Structural History," p. 92. Drawing by G. Purpur. 182
45. Інтер'єр буковинської хати, східна стіна. З книги: Д. Квітковський, Т. Бриндзан, А. Жуковський. Буковина: її минуле і сучасне (Париж, Філадельфія, Дітройт: Зелена Буковина, 1956), с. 46. Interior of a Bukovynian house, east wall. From D. Kwitkowski, T. Bryndzan and A. Zukovskij, *Bukovyna: її минуле і сучасне* (Paris, Philadelphia, Detroit: Zelena Bukovyna, 1956), p. 46. 183
46. Кімната у східній частині будинку, західна стіна. З рукопису: Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History." Малюнок Г. Пурпур. East room, west elevation. From Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History." Drawing by G. Purpur. 184
47. Кімната у східній частині будинку, південна стіна. З рукопису: Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History." Малюнок Г. Пурпур. East room, south elevation. Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History." Drawing by G. Purpur. 184
48. Кімната у східній частині будинку, північна стіна. З рукопису: Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History." Малюнок Г. Пурпур. East room, north elevation. Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History." Drawing by G. Purpur. 185
49. Кімната у східній частині будинку, східна стіна. З рукопису: Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History." Малюнок Г. Пурпур. East room, east elevation. Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History." Drawing by G. Purpur. 185
50. Кімната у західній частині будинку, східна стіна. З рукопису: Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History." Малюнок Г. Пурпур. West room, east elevation. Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History." Drawing by G. Purpur. 186
51. Кімната у західній частині будинку, північна стіна. З рукопису: Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History." Малюнок Г. Пурпур. West room, north elevation. Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History." Drawing by G. Purpur. 186
52. Кімната у західній частині будинку, західна стіна. З рукопису: Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History." Малюнок Г. Пурпур. West room, west elevation. Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History." Drawing by G. Purpur. 187
53. Кімната у західній частині будинку, південна стіна. З рукопису: Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History." Малюнок Г. Пурпур. West room, south elevation. Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History." Drawing by G. Purpur. 187
54. Кухня, східна стіна. З рукопису: Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History." Малюнок Г. Пурпур.

	Kitchen, east elevation. Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History." Drawing by G. Purpur.	189
55.	Кухня, північна стіна. З рукопису: Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History." Малюнок Г. Пурпур. Kitchen, north elevation. Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History." Drawing by G. Purpur.	189
56.	Кухня, південна стіна. З рукопису: Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History." Малюнок Г. Пурпур. Kitchen, south elevation. Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History." Drawing by G. Purpur.	189
56a.	Задній ганок хати, західна стіна. З рукопису: Potyondi, "The Nazar Iurku House: Land Use and Structural History." Малюнок Г. Пурпур. Back porch, west elevation. Potyondi, "The Nazar Iurku House: Land Use and Struc- tural History." Drawing by G. Purpur.	190
57.	Традиційний жіночий одяг, буковинське передгір'я, початок ХХ ст. Я. Кожолянко. Traditional women's clothing, Bukovynian foothills, beginning of the 20th century. Ia. Kozholianko.	203
58.	Традиційний чоловічий одяг, Верхнє Буковинське Попруття, кінець ХІХ ст. Я. Кожолянко. Traditional men's clothing, upper Prut area, Bukovyna, end of the 19th century. Ia. Kozholianko.	205
59.	Традиційний одяг молоді 1920-х рр., Вижниччина, Північна Буковина. Я. Кожолянко. Traditional Ukrainian clothing for younger people, Vyzhnytskyi raion, 1920s. Ia. Kozholianko.	206
60.	Великдень, с. Космач, Косівський район, Івано-Франківська область. Фото Олени Никорак. ОН34. Easter, village of Kosmach, Kosivskiy raion, Ivano-Frankivska oblast. Photo: Olena Nykorak. ОН34.	223
61.	Сучасний ліжник, с. Яворів, Косівський район, Івано-Франківська область. Фото Олени Никорак. ОН1. Contemporary <i>lizhnyk</i> , village of Iavoriv, Kosivskiy raion, Ivano-Frankivska oblast. Photo: Olena Nykorak. ОН1.	225
62.	Верета, Снятинський район, Івано-Франківська область. Фото Олени Никорак. ОН52. <i>Vereta</i> , Sniatynskiy raion, Ivano-Frankivska oblast. Photo: Olena Nykorak. ОН52.	225
63.	Ліжник сливовий, с. Яворів, Косівський район, Івано-Франківська область. Фото Олени Никорак. ОН3. "Plum design" <i>lizhnyk</i> , village of Iavoriv, Kosivskiy raion, Ivano-Frankivska oblast. Photo: Olena Nykorak. ОН3.	225
64.	Верета на сонці, Барський район, Вінницька область. Фото Олени Никорак. ОН50. <i>Vereta</i> hanging in the sun, Barskyi raion, Vinnytska oblast. Photo: Olena Nykorak. ОН50.	226

65.	Весілля Степана та Анни Лакусти, Альберта, 1920 р. Провінційний архів Альберти, UV93. Steve and Anne Lakusta at their wedding, Alberta, 1920. Provincial Archives of Alberta, UV93.	235
66.	Жорна. Архів Церкви Юнайтед. UCA 86. <i>Zhorna</i> – grist mill. United Church Archives. UCA 86.	241
67.	Млин у Мирнам. Провінційний архів Альберти. UV738. Mugnarn mill. Provincial Archives of Alberta. UV738.	242
68.	Піч та пічка – піч з глини та металева пічка (справа) в традиційній хаті. Архів Церкви Юнайтед. UCA 88. <i>Pich</i> and <i>pichka</i> – clay oven and metal stove (on the right) in a traditional home. United Church Archives. UCA 88.	243
69.	Випікання хліба у глиняній печі надворі. Архів Церкви Юнайтед. UCA 91. Bread baked in an outdoor <i>pich</i> – clay oven. United Church Archives. UCA 91.	244
70.	Паски п-і Шевчук. М. Лісова. Mrs. Shewchuk's <i>pasky</i> . M. Lesoway.	251
71.	Відправа на кладовищі з колачами. Провінційний архів Альберти, UV223. Graveyard procession with <i>kolachi</i> . Provincial Archives of Alberta, UV 223.	252
72.	В. Бачинський з колачем і яблуком біля церкви в Чіпмен, грудень 1920 р. Архів Осередку української культури й освіти, Вінніпег, збірка Боберського Ва91. W. Bachynsky with a <i>kolach</i> and apple near the Chipman church, December 1920. Ukrainian Cultural and Educational Centre Archives, Winnipeg, Bobersky Collection Ва91.	253
73.	Похорон В. Грекула, Шипинці, 1925 р., де видно колач та яблуко. Провінційний архів Альберти, UV100. Funeral of V. Grekul, Shepenitz, showing a kolach and apple, 1925. Provincial Archives of Alberta, UV100.	255
74.	<i>Korovai</i> . М. Lesoway. Коровай. М. Лісова.	257
75.	Українські діти, Альберта, 1917 р. Провінційний архів Альберти, збірка Е. Брауна В10466. Ukrainian children, Alberta, 1917. Provincial Archives of Alberta, E. Brown Collection B10466.	287
76.	Українська родина з волами та накритими саньми, Альберта. Провінційний архів Альберти, збірка Е. Брауна В686. A Ukrainian family with oxen and covered sleighs, Alberta. Provincial Archives of Alberta, E. Brown Collection B686.	323
77.	Хата Грекулів перед відновленням. Г. Кожолянко. The Grekul house before restoration. G. Kozholianko.	337
78.	Інтер'єр хати Грекулів у музеї Село спадщини української культури біля Едмонтону. Г. Кожолянко. The Grekul house interior at the Ukrainian Cultural Heritage Village. G. Kozholianko.	339

79. Григорій Шапка купує соду в Катерини Варенки в магазині та пошті її батька, Вастао, Альберта, 1918 р. Провінційний архів Альберти, UV556.
Harry Shapka buying soda from Katie Warenka in her father's general store and post office, Wahstao, Alberta, 1918. Provincial Archives of Alberta, UV556. 345
80. Члени Української жіночої асоціації ім. Ольги Кобилянської, Смокі Лейк, Альберта, 1930 р. Провінційний архів Альберти, UV15.
Members of the Ukrainian Women's Association of Olga Kobylianska, Smoky Lake, Alberta, 1930. Provincial Archives of Alberta, UV15. 357
81. Мінідора Гавреляк, отець Зімінов та Катерина Гуцуляк біля хати Гавреляків, Альберта. Провінційний архів Альберти, UV777.
Minidora Hawreliak, Reverend Ziminoff and Katrina Huculak by the Hawreliak house, Alberta. Provincial Archives of Alberta, UV777. 365
82. Сімеон, Мінідора та Метро Гавреляк, Альберта.
Провінційний архів Альберти, UV779.
Simeon, Minidora and Metro Hawreliak, Alberta.
Provincial Archives of Alberta, UV779. 375

Introduction

Вступ

1. Родина на фермі Василя Франчука, Смокі Лейк, Альберта, 1926 р.
Провінційний архів Альберти, збірка Франчука 86.494/4
Relatives at Wasyl Franchuk's farm, Smoky Lake, Alberta, 1926
Provincial Archives of Alberta, Franchuk Collection 86.494/4

INTRODUCTION

Though Canada and Ukraine are physically situated far from each other, some common bonds exist between the two countries. An example of this relationship was manifested when Canada became one of the first countries in the world to recognize Ukraine as a sovereign state in December 1991. One of the reasons for such a connection between Ukraine and Canada is that during the last century the latter became home to a large Ukrainian community which, in turn, made an important contribution to the economic and cultural development of this country. According to 1991 census, 1,054,300 Canadians are of Ukrainian heritage. It is worth noting that from the very beginning of their settlement in Canada, Ukrainians made up a very high proportion of the population in the Prairie region. Even now in such provinces as Alberta, Saskatchewan and Manitoba the number of Ukrainians reaches between 6 and 10% of the total population. These factors certainly support the common interests that exist between Canada and Ukraine.

The first Ukrainian settlers arrived to Canada from Galicia and Bukovyna at the end of the 19th century. These were mostly peasants who emigrated for economic reasons and settled in the Canadian West as farmers.¹ According to statistical sources, during the period from 1891-1914 Canada accepted over 170,000 Ukrainians.² Although the First World War halted this large-scale migration process, it later resumed in the 1920s and 1930s, when 71,000 Ukrainian immigrants arrived in Canada.³ As during the previous stage, the majority of the in-

ter-war immigrants were Galician and Bukovynian villagers who settled on farms in the prairie provinces. However, contrary to the previous period, among settlers of the second wave there were also those who emigrated to Canada for political reasons, following the loss of the struggle for Ukraine's independence in 1917-1920.⁴ The third period of Ukrainian immigration to Canada took place at the end of the 1940s and at the beginning of 1950s when over 30,000 Ukrainian displaced persons arrived in Canada.⁵ Remaining in Germany, Austria, Great Britain and other western European countries after the end of World War II military activities, they could not return to their homeland for fear of persecution by the repressive Stalinist system. The settlers who came to Canada after WWII differed from the earlier immigrants in terms of their socio-economic status, geographical origin and settlement patterns in the new country. The emigration of the third period, brought about mainly by political causes was made up of people of various professions, with a significant percentage of Ukrainian intellectuals. Although immigrants from western Ukrainian lands continued to dominate in this wave, people from the central, eastern and southern regions of Ukraine were also represented. These newcomers headed mostly to the urban centres of eastern Canada. As a result, after World War II large groupings of Ukrainians were formed in cities such as Toronto, Montreal, Hamilton, Oshawa, etc.⁶

Although some Ukrainians in the homeland and in Canada continued to develop

contacts among themselves, these links were very limited for a long period of time. Up to 1918, when western Ukrainian lands formed a part of the Austro-Hungarian Empire, these relations were numerous and fruitful for both sides. This tradition, to some extent, continued during the inter-war years when Eastern Galicia was under Polish rule. However, the conditions of Ukrainians in Eastern Galicia were not ideal in the 1920s and 1930s as they faced social and national discrimination by the Polish authorities. The position of Ukrainians in adjacent Bukovyna was much worse because the Romanian rulers actively persecuted Ukrainian activities. Indeed, these repressions had a negative influence on contacts with the Ukrainian émigré population in Canada. The situation went from bad to worse with the final incorporation of Western Ukraine into the Soviet Union in the 1940s. The Soviet state did not tolerate any contacts with the outside world and imposed a policy of strict isolation on its population.

The development or, rather, the dearth of contacts between Ukrainians in Ukraine and Canada can be better understood in the context of Canadian-Soviet relations, which, in their turn, can be viewed within the broader complex picture of East-West relations in the 20th century.

Until the invasion of the Soviet Union by Germany in 1941, contacts between Canada and the Soviet Union were very limited. Records show that Canadian troops participated in the war against Soviet Russia in 1918-1919, when a limited number of Canadian soldiers was dispatched to the north and far east regions of the country. After Great Britain signed an Anglo-Soviet commercial agreement in March of 1921, a small improvement in the relations between Canada and the USSR took place. Wishing to begin commerce with Soviet Russia, Canada became a partner to this agreement, de-facto recognizing the existence of the Communist state. As a result of these de-

velopments, a Soviet commercial representation was opened in Montreal in 1924. However, the first steps of rapprochement were disrupted after cancellation of the Anglo-Soviet commercial agreement in 1927. A new commercial agreement between Canada and the Soviet Union was signed on August 13, 1939, however, it was also short-lived due to the Soviet-German non-aggression pact of August 23, 1939 and the beginning of the Second World War.⁷

A new phase in Canadian-Soviet relations began after the start of the German-Soviet war in June, 1941, when both countries joined battle against the common enemy, fascist Germany. Following the lead of British Prime Minister Winston Churchill, Canadian Prime Minister Mackenzie King spoke in favor of support for the Soviet struggle against Germany⁸ and Canada lifted its limitations on supplies to the USSR. As the war against the common enemy continued, the two sides soon brought up the issue of diplomatic relations between their countries, which resulted in the signing of an agreement on the exchange of diplomatic representatives in February, 1942. Soon afterwards, both sides agreed to raise the status of their diplomatic relations. The Soviet side was first to send its diplomatic representation to Canada headed by Feodor Gousev in the autumn of 1942. L.D. Wilgress, who previously had extensive working experience in Eastern Europe, became the Canadian representative to the USSR,⁹ in March, 1943, while the Soviet government was evacuated from Moscow to the city of Kuibyshev. During the War, Canadians offered significant aid to the Soviet war effort supplying military technology, metals, food products, medicine, cloth, money, etc. A great number of Soviet cities that suffered most from the war became twinned with Canadian cities. This common participation in the anti-Nazi coalition and Canadian public support for the USSR's war effort resulted in further strengthening of diplomatic

relations between Canada and the Soviet Union and the respective sides raised their diplomatic representations to the status of embassies in 1944. It is clear that Canadian-Soviet relations gained a solid foundation during the Second World War.¹⁰

Despite the active development of Canadian-Soviet relations during WWII, the end of the war saw their renewed downfall. A significant setback was realized after an official at the Soviet embassy in Ottawa, Igor Guzenko, crossed over to the Canadian side in September, 1945, and uncovered an active and widespread Soviet spy network in Canada. As a result of this crisis, Zarubin, the Soviet ambassador in Ottawa, returned to Moscow and his Canadian counterpart, Wilgress, was recalled to Canada.

This new crisis in Canadian-Soviet relations was difficult to overcome as it coincided with a rapid decline in East-West relations and the beginning of Cold War.¹¹ Only after the death of Soviet dictator Joseph Stalin in 1953, and the new Soviet leadership's attempts to revise the country's foreign policy, did some promising signs of improvement in Canadian-Soviet relations become evident.¹² However, in general, these attempts had little impact.

From the mid-1960s there was a thaw in East-West opposition influencing the activation of Canadian-Soviet relations. Significantly improving in the later half of the 1960s, these relations reached a new phase of development in the early 1970s, a period which Canadian scholars call "the height of Canadian-Soviet détente."¹³ The culmination of this period was realized with Canada's Prime-Minister P.E. Trudeau visiting the USSR and his Soviet counterpart, A. Kosygin, coming to Canada in 1971. As a result of this rapprochement between the two countries, new agreements were signed, opening much broader possibilities for future cooperation. A "General Exchanges Agreement Between the Government of Canada and the Government of the Union of Soviet Social-

ist Republics" was signed in Ottawa on October 20, 1971. Article 1 of this document states that "The Government of Canada and the Government of the Union of Soviet Socialist Republics undertake to promote and develop exchanges and other forms of co-operation between the two states in the scientific, technical, educational, cultural and other fields on the basis of mutual benefit and reciprocity, in accordance with the laws in force in each of the two states."¹⁴ The same document also contained Article 8 which stipulated that "both Governments will encourage and facilitate contacts and exchanges related to publishing, libraries, archives and museums."¹⁵ Although the "General Exchanges Agreement" contained far-reaching possibilities for co-operation between the two countries, its significance was greatly diminished with a new erosion in Canadian-Soviet relations later in the 1970s which reached a crisis point with the Soviet invasion of Afghanistan in 1979. The 1980s witnessed a new slow and cautious thaw which became more evident with the development of *glasnost* and *perestroika* in the USSR in the late 1980s.¹⁶

Indeed, all these obstacles to Canadian-Soviet relations resulted in extremely limited exchanges and co-operation between the scholars. Among the limited possibilities of contact in the 1970s and 1980s, emphasis was placed on science and technology, including arctic studies, atomic energy and industrial applications. Co-operation in the area of humanities was neglected. Furthermore, co-operation between Canadian and Ukrainian scholars was even more peripheral as the Soviet authorities, while allowing some opportunity for the central academic and educational institutions in Moscow to communicate with the "outside world" left the Russian periphery and the non-Russian republics on the very fringe of these exchanges. "The central authorities in Moscow are naturally largely disinterested in Ukrainian cultural exchanges," stated

Bohdan Krawchenko. "Their attitude," he continued, "is part of the well-known general cultural oppression, except that in Ukraine that oppression is very much worse."¹⁷

While ethnologists in Ukraine found themselves in a situation of almost complete isolation from their colleagues beyond the borders of the former Soviet Union, their Moscow counterparts from the Miklukho-Maklai Institute of Ethnography of the Academy of Sciences of the USSR enjoyed a somewhat privileged status (within the limits permissible by the Soviet system, of course). This is evident from the short reports of the activities of the Institute published annually in the journal "Sovetskaia etnographiia." For example, each report from the 1980s contains information on Institute's co-operation with foreign institutions and scholars. The annual reports mention several dozen specialists from the Institute who visited foreign countries as well as visits by scholars from abroad. The reports note, for example, scholars from the Institute and from Canada were working together in the early 1980s on the organization of a Soviet-Canadian-American exhibition "Peoples of the Bering Sea,"¹⁸ and joint Soviet-Canadian co-operation in the field of ethnography on a project entitled "Traditional and Modern Cultures, Traditions and Lifestyle of Native Peoples from the North of the Soviet Union and Canada."¹⁹ In comparison to the Miklukho-Maklai Institute its equivalent in Ukraine, the Ryl's'kyi Institute of Art Studies, Folklore and Ethnography of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR in Kyiv carried out its activities, to a large extent, behind closed doors, without a well established program of international contacts, and especially isolated from capitalist countries. One cannot, of course, fault the Miklukho-Maklai Institute for "monopolizing" foreign co-operation in the area of ethnology in the former Soviet Union. The blame must be attributed, rather, to the Soviet government which had complete con-

trol of scholarly contacts with the outside world. Despite their somewhat privileged situation in comparison to the rest of the country, on the whole the central scholarly institutions were also subject to repression and can, on occasion, be viewed both as victims as well as beneficiaries of the system.

Reviewing cultural and scholarly exchanges between Ukraine and Canada in the context of the Canadian-Soviet relations, it is evident that these were, with very rare exceptions, almost impossible during the Stalinist regime in the USSR. After the death of Stalin a small window opened for cultural exchanges and these developed somewhat further in the 1960s, 1970s and 1980s.²⁰ The situation regarding scholarly exchanges was even more stringent in the area of the social sciences, because these fields could not fulfill the same Soviet ideological propaganda purposes as those carried out by professional singers or dance groups appealing to mass audiences. Even the narrow links which existed between Canadian and Ukrainian universities were sometimes broken on the initiative of the Soviet side. This occurred, for example, in the case of scholarly exchanges between Kyiv State University and the University of Alberta. The collaboration between the University of Saskatchewan and Chernivtsi State University, which was established at the end of the 1970s and has continued to this day, was in a somewhat better position. However, long-range scholarly contacts were more often exceptions to the general approach of the Soviet government, which attempted to erect a solid barrier between Ukrainian scholars and their Canadian colleagues.

The situation in the Soviet Union began to improve at the end of the 1980s with Gorbachev's policies of *perestroika* and *glasnost*'. The reluctant Soviet bureaucratic elite came under the strong pressure of democratic forces both from within and from outside the country and was gradually compelled to modify their repressive positions

and to move in the direction of expanding cultural and scholarly contacts with the West. This transition made it possible to organize two joint Ukrainian-Canadian scholarly conferences – one in Ukraine and the other in Canada – dedicated to the 100th anniversary of the start of Ukrainian emigration to Canada. This initiative was not a new one. Its roots can be found in the early 1980s when Radomir Bilash, a senior research historian of the Historic Site Services of Alberta Government, became actively involved in the development of scholarly programs for the Ukrainian Cultural Heritage Village near Edmonton. Bilash came to the conclusion that such conferences would be useful to Canadian as well as Ukrainian ethnologists. However, such a project was quite difficult to realize in the days of the old regime.

The idea of the organization of two scholarly conferences started to become a reality in 1990. At this time there were communications between the Governments of the province of Alberta and of the Ukrainian SSR as well as direct discussions of this issue by both sides. On April 12, 1990, Doug Main, the then Minister of Culture and Multiculturalism of Alberta, sent a letter to the Deputy Head of the Council of Ministers of the Ukrainian SSR, Maria Orlyk, in which he wrote: "I am very pleased to return to you for your review and the appropriate signatures, two original copies, each in both Ukrainian and English, of the revised Memorandum of Understanding on scientific and cultural cooperation in the areas of Ukrainian and Ukrainian-Canadian folklore, ethnography and museology, which both I and the Deputy Premier of Alberta [James D. Horseman] have signed."²¹ On the Ukrainian side the memorandum was signed by the above mentioned Maria Orlyk and the vice-president of the Academy of Sciences Ukrainian SSR Ivan Lukinov on July 18, 1990. Article I of this Memorandum reads "To mark the centennial of Ukrainian settlement of Western Canada, and as an initial

step in the establishment of future cultural and educational exchanges, the Rylsky Institute of Art Studies, Folklore, and Ethnography, (Lviv Branch), in cooperation with the History Department at Chernivtsi State University and the Open Air Museums at L'viv and Chernivtsi will hold an ethnographic/museological conference dedicated to the emigration of Ukrainians at the end of the 19th century to North America."²² Article 11 of the Memorandum further announces that "as the second occasion of this cooperative understanding, the Department of Alberta Culture and Multiculturalism, in association with interested academic and scholarly institutions that may include the Department of East European and Slavic Studies and the Canadian Institute of Ukrainian Studies at the University of Alberta and the Ukrainian Resource and Development Center at Grant MacEwan Community College, will hold an ethnographic/museological conference, entitled *The Migration of Ukrainians to North America After 1891*, celebrating the centennial of the beginnings of Ukrainian mass migration to Canada."²³

The first joint conference took place at Chernivtsi State University in Ukraine from October 23 to 25, 1990. Scholars and official representatives from various cities of Ukraine, Canada and Brazil took part at this conference. The Ukrainian side was represented by speakers from Chernivtsi, Lviv, Kyiv, and Ternopil. The participants from Chernivtsi were B.F. Bilets'kyi, V.M. Botushans'kyi, S.V. Budzhak, H.E. Buchko, D.H. Buchko, G.K. Kozholianko, I.I. Kozholianko, L.A. Komarnyts'ka, Iu.I. Makar, V.V. Mykhailenko, V.Z. Penishkevych, M.I. Piren, I.S. Rusnak, O.I. Sych, and Mykola Tkach. Those from Lviv included V.V. Hrabovets'kyi, A.H. Danyliuk, Stepan Makarchuk, P.P. Maksymchuk, B.S. Mykytiv, V.P. Otkovych, I.T. Pater, M.E. Rozhyk, O.M. Rosins'kyi, and O.I. Iurystovs'kyi. The representatives from Kyiv at the conference were V.B. Ievtukh, O.I. Klymko, O.O. Koval'chuk, T.V. Kosmina, V.I. Naulko,

A.V. Orlov, A.P. Ponomariov, and S. Suhlobin. A.I. Chornii came from the Ukrainian city of Ternopil. The Canadian delegation was headed by the Minister of Culture and Multiculturalism of the Province of Alberta, Doug Main. The researchers from Edmonton consisted of Radomir Bilash, Gary Duguay, Irene Jendzowsky, Ruth Lysak-Martynkiw, Marie Lesoway, Frances Swyripa, and Diana Thomas. Other Canadian participants were Edward Burstynsky from Toronto, and Steve Prystupa from Winnipeg. One scholar from Brazil, Oksana Borushenko, also took part in the conference.

Opening remarks at the conference were made by the president of Chernivtsi State University, Stepan Kostyshyn, the Director of the Rylsky Institute of Culture, Folklore, and Ethnography, Ukrainian Academy of Sciences, Oleksandr Kostiuk, the Dean of the Faculty of History of Chernivtsi State University, Yuri Makar, and from the Historic Sites Service, Alberta Ministry of Culture and Multiculturalism, Radomir Bilash. The conference participants were greeted by the Minister of Culture and Multiculturalism, Doug Main on behalf of the Government of Alberta. The conference in Chernivtsi consisted of introductory and final plenary meetings, and three sessions divided into the following sections: I. Historical research; II. Ethnographic research; III. Research on culture, folklore, and language. In the first section a wide spectrum of historical aspects dealing with the beginnings of Ukrainian emigration to Canada was discussed. In the second section reports dealing with museology, material culture, customary rites and assimilation processes were presented. The third section dealt with various aspects of culture, folklore, and language of Ukrainian settlers in Canada.

The second conference entitled "International Conference: The Migration of Ukrainians to Western Canada After 1891: A Centennial Conference" took place from May 17-20, 1991 in the Canadian city of Edmonton.

According to the agreement between the two sides, its participants consisted of representatives of Canada and Ukraine. The Canadian participants included Radomir Bilash, Brian Cherwick, David Goa, Rena Hanchuk, Andrij Hornjatkevyc, Irene Jendzowsky, Anna Eliuk, Ruth Lysak-Martynkiw, Marie Lesoway, Bohdan Medwidsky, Andrij Nahachewsky, Svitlana Semenko, Brock Silversides, Anna Sochan and Frances Swyripa from Edmonton; Andrij Makuch and Peter Krawchuk from Toronto; Robert Klymasz from Ottawa; Steve Prystupa from Winnipeg; and Zenon Pohorecky from Saskatoon. The Ukrainian side consisted of scholars and officials from Kyiv, Chernivtsi and Lviv: Tamara Bulat, Tamara Kosmina, Oleksandr Kostiuk, Vsevolod Naulko, Anotalii Ponomariov, and A. Shevchuk; Arkhyp Danyliuk, Olena Nykorak, Vasyl' Otkovych, and Oleksandr Rosins'kyi, from Lviv; Heorhii Kozholianko, Iaroslava Kozholianko, Oleksandr Makar, and Yuri Makar from Chernivtsi. In addition to the plenary sessions, the Canadian conference consisted of 13 section sessions which were dedicated to the discussion of the specific topics of the conference. From two to four speakers appeared at each of these sessions. Topics discussed included "New Trends and Directions in Ukrainian-Canadian Studies," "Interpreting Migration History," "Folk Life and Folk Museums," "Tradition and Change in Immigrant Communities", "Music and Dance," "Ritual and Folklore," "Formal and Folk Architecture," "Weaving, Textiles, and Folk Dress," "The Structures and Observances of Everyday Life," "Art, Literature and Cultural Identity," "Archival Sources for Researching Ukrainian History," and "Interpretation and Education at the Ukrainian Cultural Heritage Village."

According to the "Memorandum of Understanding on Scientific and Cultural Cooperation," after the conclusion of the conferences in Chernivtsi and Edmonton the organizing committees were to publish a

joint “special publication combining papers presented at both the Ukrainian and Alberta conferences” (article XX). At the time of the signing of the Memorandum it was planned that “the book will be designed, produced and marketed through jointly agreed-upon arrangements, each party supporting 50 percent of the costs and obtaining 50 percent of the copies printed (minimum 1,000 copies) for subsequent distribution/sale” (article XXI). Later these plans were changed due to the decline in the economic situation in Ukraine.

In the preparation of this book for publication, the editorial committee had to combine two somewhat different traditions regarding the organization of conferences and publication of materials: one obtaining in Canada and the other in Ukraine. In Ukraine, short abstracts (*tesy dopovidei*) of the conference presentations are often published prior to the event. In Canada this practice is not observed. In Ukraine, only in special cases are full texts of the conference presentations published as a separate book after the event. In Canada, however, the publication of such conference proceedings is a more common practice.

As a result of these different scholarly traditions, the editorial committee received a diversity of materials: solidly researched articles with all necessary scholarly apparatuses; short articles which could be viewed, rather, as extensive summaries of the presentations; and actual summaries of the presentations. Since the summaries of the presentations at the Chernivtsi conference were published earlier in Ukraine, there is no reason to reprint them in the present new publication. Therefore, only those materials which were not published previously have been included in this collection.

The present collection is a unique publication that reflects the spirit and excitement of the time during which the conferences were held. In the first place, after many decades of separation by the ‘Iron Curtain,’ ethnologists from Canada and Ukraine met together and

shared their understanding of the Ukrainian immigration to Canada. Indeed, it is possible to trace methodological differences in the interpretation of the questions discussed by the two sides in the collection. Notably, the articles prepared by the Canadian scholars are based on North American methods of research while their Ukrainian colleagues apply traditions of Ukrainian scholarship. Differences can be noticed, especially, in the defining of folkloristic and ethnographic disciplines. In North America, the concept of “folklore” includes both oral folklore as well as that area of scholarship which in Ukraine traditionally is considered ethnography. In Ukraine the conception “folklore” consists only of oral folklore.

Secondly, the articles for the collection were written at a time when Marxist-Leninist research methodology still continued to dominate in Ukraine, although gradual changes in interpretations of Ukrainian history, ethnography and folkloristics were already evident. The beginning of this transitional stage is evident in the writings of some Ukrainian researchers where signs of new thinking appear, at times beside the old stereotypes. This is not the place to argue about the validity of ideologically stereotyped notions. Soviet scholars found themselves under great pressure in a repressive regime for many years and were, to a great extent, deprived of contact with scholarship of the outside world, its theories and methodology. For North American scholars who had not experienced such repressive circumstances, this provides a chance to understand and appreciate the efforts of their Ukrainian colleagues who contributed to the retention of scholarship, often on topics devoted to the western Ukrainian region (a hotbed of anti-Soviet feelings), under unfavourable circumstances.

There were other unique dimensions to these conferences. Of note is the comparative nature of topics dealing both with the life and conditions of the population in the Western Ukrainian areas from which mass emigration to Canada took place and with

the history and culture of Canadian Ukrainians. This approach allows us to study the regions of origin of the immigrants as well as the developments and transformations of the Ukrainian community under the influence of a new environment in Canada.

Another valuable aspect of the conferences were their interdisciplinary approach to the study of the Ukrainian immigration. Historical, folkloristic, ethnomusicological, literary, linguistic and demographic methods of research were all used for the analysis of this phenomenon. Such an interdisciplinary approach tends to broaden the scope of studies of the Ukrainian immigration. Just as in real life, the numerous experiences of the settlers did not occur separately, but coexisted as a coherent whole.

This collection is divided into four sections. The first section includes articles in which general methodological and theoretical aspects of Ukrainian migration movements are discussed, as well as articles of a historiographic character. In the second section historical writings are represented. Section three presents ethnographic and folkloristic articles. In turn, this section is divided into five subsections dealing with general issues of Ukrainian Canadian culture, material culture, social folk custom, performing folk arts, and museology. Additional subsections about museology and ethnic demography were also included. The fourth section of the collection contains articles dealing with linguistics and literary criticism.

Section one contains articles by A.P. Ponomariov, B.F. Bilets'kyi, Iu.I. Makar and Bohdan Medwidsky. The article by the first author is dedicated to the discussion of methodological aspects of Ukrainian migrations. In his article entitled "Ukrainian Migration: Problems of Methodology" Ponomariov stresses the scarcity of studies on methodological aspects of Ukrainian migrations and indicates the necessity of researching the "origin of the migrations, the stages and regularities of their development, the

nature of the formation of the diaspora, the character of mutual relations between the diaspora and Ukraine." Ponomariov believes that this will allow us to achieve a better understanding of the mechanism of migrations as well as of the functioning of the Ukrainian ethnicity, both in general and in various settings. It is generally accepted that a significant element of methodological and theoretical studies is their ability to spark further scholarly discussions. Ponomariov's assertion that "Ukraine as a maternal ethno-region becomes a guarantor of ethno-national development of diaspora," certainly leaves room for debate. A discussion of this question could provide further information as to what extent Ukraine has influenced the preservation and development of the diaspora.

The next group of writings in this section includes historiographical articles by B.F. Bilets'kyi ("Ukrainian Historiography of Canada)," Iu.I. Makar ("The Study of Ukrainian-Canadian History in Ukraine"), and Bohdan Medwidsky ("Approaches to Ukrainian Folklore Studies in Canada: The Past, Present and Future of the Discipline"). In his article B.F. Bilets'kyi considers the scholarly contributions of such Ukrainian Canadian researchers and community activists as I. Keywan, N. Kohuska, B. Kordan, M. Marunchak, Iu. Mulyk-Lutsyk, B. Revutsky, S. Savchuk, S. Stechishen, and S. Yaremko. Bilets'kyi's work can be viewed as evidence that Ukrainian émigré literature, which earlier was not allowed by the Soviet authorities, was reaching Ukraine and becoming available to local historians in the early 1990s. This article can also be of interest as an example of how researchers from Ukraine see and evaluate the scholarly and popular literature published by Ukrainian authors in Canada.

Iurii Makar summarizes and critically analyzes the experience of Ukrainian Soviet historiography in studying the past of Canadian Ukrainians. This article will be of a special interest to researchers from the West

who have limited information regarding the state of Soviet Ukrainian historical scholarship on Ukrainians in Canada. According to the author, Soviet Ukrainian historiography gave priority to researching migration movements before World War I and focused on such issues as the causes and character of the emigration from Ukrainian lands to Canada at the turn of the century, the arrival of Ukrainians to Canada at that time, their settlement and conditions that existed before they left. The author lists some obstacles caused by government policy in the USSR regarding studies of Ukrainians outside of Ukraine, and discusses the development and character of research in the 1960s, 1970s, and 1980s.

The third historiographical article is written by the author of this introduction. This article makes an attempt to give an overview of the state of Ukrainian folkloristic studies in Canada, to analyze them in a general context of Canadian folkloristics, and to evaluate their future. Additionally, the article points to the fact that, in the past, the field of folklore studies in Ukraine and Canada was developing in different directions. Now, under new circumstances, there exist much wider possibilities for ethnography and folkloristics in Ukraine to have a greater influence on Ukrainian folklore studies in Canada, and vice versa.

The second section of the collection consists of articles by B.M. Botushans'kyi ("The Beginnings of the Bukovynian Emigration to Canada"), Olena Koval'chuk ("The Solidarity of Ukrainians and their Descendants with Ukraine"), Peter Krawchuk ("The Birth of the Radical Socialist Movement Among Ukrainian Settlers in Alberta, 1900–1918"), V.Z. Penishkevych ("The Organization of Ukrainian National Education in Canada During the Pioneer Period (Manitoba, Saskatchewan, and Alberta)"), two articles by O.I. Sych ("Participation of Ukrainian Emigrants in the Settlement and Development of the Canadian West" and "The

Bukovynian Press as a Source for Studying the Ukrainian Emigration to Canada"), as well as an article by B. Silversides ("Nicholas Gavinchuk, Ukrainian-Canadian Photographer").

Two of these presentations focus on the western Ukrainian region of Bukovyna, the place of origin of many Ukrainian immigrants to Canada and specifically to Alberta. Botushans'kyi discusses such issues as the time of the massive departure of Bukovynians to Canada and the number of emigrants that departed from the region prior to World War I. This article is well-documented with statistical evidence and makes wide use of the Bukovynian press from the beginning of the 20th century as a historical source. Botushans'kyi uses materials from such newspapers as "Bukovyna," "Nova Bukovyna," and "Selianyn." Sych's second article is also solidly based on Bukovynian newspaper sources from the end of the 19th century to the 1930s including the newspapers "Ruska Rada," "Bukovynsky Vedomosty," "Borba," "Bukovyna," "Nova Bukovyna," "Pravoslavnaia Bukovyna," "Ridnyi Krai," and "Chas." Since a great number of Bukovynian emigrants settled in the territory of Alberta at the end of the 19th and at the beginning of the 20th centuries, the articles by Botushans'kyi and Sych will be of interest to those Canadian researchers who study the history of Ukrainian pioneer settlements in this province.

The next group of presentations consists of five historical articles which focus on various aspects of life of Ukrainians in Canada. Koval'chuk presents an overview of the activities of solidarity and aid by Canadian Ukrainians for their country of origin from the early 20th century to the start of the 1990s. Although the author concentrates mostly on the involvement in these activities by Ukrainian Canadians in the progressive movement, she also presents some new interpretations on the subject. She indicates how the Soviet press described the great majority of Canadian Ukrainians in a nega-

tive light from the 1950s to the beginning of the 1980s, and how representatives from the diaspora widely supported democratic changes that occurred in Ukraine at the end of the 1980s and the beginning of the 1990s.

The late Peter Krawchuk, a journalist and well-known leader of Ukrainian pro-Communist organizations in Canada, is the author of many works dealing with Canadian Ukrainians and the Ukrainian progressive movement in Canada. These have been published on the both sides of the ocean during the last fifty years. In the article presented in this collection he considers the influence of the participants in the Ukrainian radical movement in Galicia who came to Canada spreading socialist ideas among Alberta's Ukrainians in the early 20th century. Krawchuk not only indicates that the development of the radical movement among Ukrainians in Canada was a continuation of a similar movement popular in Western Ukraine at that time, but also demonstrates how the new milieu influenced the movement in the New World.

Penishkevych discusses the development of Ukrainian schools on the Canadian prairies at the turn of the century. The author demonstrates the difficulties faced by the Ukrainian pioneers in the organization of Ukrainian education on the Canadian prairies during the early settlement period, as well the early functioning and later dissolution of the bilingual English-Ukrainian schools. Although a rich body of literature dealing with this topic exists in Canada, it is always useful when a researcher from Ukraine presents a fresh view on this subject.

Sych analyzes the contribution of Ukrainian emigrants in the development of Canadian West at the turn of the 20th century. Evaluating Ukrainian participation in the agricultural development of the prairies and employment in railroad construction, forestry and mining, the author comes to the conclusion that immigrants from Ukraine "made a significant input into the development of pro-

ductive forces in Canada and created significant material values." The article is based on the Canadian historical literature, statistical and archival materials, and newspapers.

Silversides presents an informative description of the life and work of a professional photographer, Nicholas Gavinchuk, of Smoky Lake, Alberta. His extensive and rare collection of 14,000 images is preserved at the Provincial Archives of Alberta in Edmonton. It depicts the life of Ukrainian Canadians in the Smoky Lake district from the 1920s to the 1960s and consists of four series: 1) general collection with the images of street scenes, businesses, farms, and social gatherings; 2) portrait series; 3) wedding and anniversary series; 4) funeral series. Additionally, the collection includes some films portraying the Ukrainian Canadian community in the area.

The third section of the collection includes folkloristic and ethnographic articles. It opens with five works: one written by the late O. Kostyuk ("Folk Culture of Ukrainians in Canada – A Fundamental Interdisciplinary Problem"), V. Naulko ("Dynamics of the Ethnic Composition of the Western Ukrainian Population in the Aspect of Migration Processes"), S. Prystupa ("Agricultural Migrations from Ukraine to Western Canada and Their Long-term Influence on Ukrainian Canadian Culture"), M. Piren ("Specifics of the Formation of National Consciousness Among Canadians of Ukrainian Heritage during the Period of the Second Emigration"), and G. Kozholianko ("The Development of Culture of Ukrainians in Canada from the 1970s").

The above articles provide a very useful general introduction to the later discussion of specific folkloristic and ethnographic areas dealing with Ukrainian Canadians presented in this volume. In his brief thesis Kostyuk correctly raises the need for the interdisciplinary study of the folk culture of Ukrainian Canadians. Vsevolod Naulko's article analyzes the statistical data of Rus-

sian, Austro-Hungarian, Romanian, Polish and Soviet official censuses. When making necessary corrections, the researcher shows the character and specifics of ethnic processes in Western Ukraine during the 20th century. Although the migrations before World War II were extensive, reaching their peak at the beginning of the 20th century, they did not have a deep impact on the dynamics of the western Ukrainian population. By contrast, Naulko shows the great influence that the events of the Second World War and post-war Soviet policy had. Prys-tupa focuses on the rural migration from Ukraine to the Canadian prairies and transformations that took place in the early Ukrainian Canadian culture under the influence of the local environment, including the new pattern of settlements, changes in the seasonal rhythm of life, and the meaning of some of the cultural symbols.

Piren's article deals with the Ukrainian Canadians during the 1920s-1930s (a topic not sufficiently studied in the literature). She attempts to define the cultural factors that had influenced the formation of their national consciousness at that time.

Continuing the chronological sequence, G. Kozholianko's article looks at both positive and negative new developments evident in Ukrainian Canadian culture in the 1970s and 1980s.

Works on material culture constitute the largest group of Section III. These include writings dealing with traditional dwellings, church architecture, folk costumes, weaving, and the culture of land cultivation. Seven articles deal with the material culture of Western Ukraine and five with that of Ukrainians in Canada. In some cases we have an opportunity to compare the similarities and differences in the cultural phenomena in Western Ukraine and Alberta and to detect those cultural transformations which occurred in the material culture of Ukrainian Canadians under the influence of their new environment.

A theoretical study about zone types of cultural complexes in Galicia is presented in Tamara Kosmina's article entitled "Variations of Cultural Complexes of Ukrainians in Galicia." The study of cultural complexes is based on the analysis of "such aspects of material culture of Galicians as traditional wooden church architecture, complexes of folk dwellings and folk costumes." In Kosmina's opinion there are four types of Ukrainian cultural complexes in Galicia which, in turn, are divided into a number of subtypes: I – the Forest-Steppe-Opil's'kyi type; II – the Steppe-Western-Podillian type; III – the Pidhorians'kyi (Foothill) transitional type; and IV – the Mountain-Carpathian type. This classification might prove useful for studying the material culture of Ukrainians in Canada, since the emigration unevenly encompassed the territory of Galicia. The greatest number of settlers came from the south part of Galician Podillia which, according to Kosmina's classification of zones, belongs to the Southern Dnister-area sub-type of the Steppe-Western-Podillian type. A significant number of emigrants also originated from the Southern-Eastern and Podillian-Hutsul Pidhorians'kyi (Foothill) transitional type. Yet another group of settlers came from the territory which belongs to the Forest-Steppe-Opilian type.

In his article "Maintaining of Material Culture Traditions in the Way of Life of Ukrainian Emigration in Canada" the late Rosynsky demonstrates how these traditions were preserved during the pioneer period of the settlement. The author focuses on such aspects of material culture of the Ukrainian pioneer settlers as their agricultural implements, dwellings, household sheds, clothing, and food. He concludes that "in the life of Ukrainian emigrants in Canada the period of the First World War was marked by series of radical changes in their work and daily life. Along with this, it was a time when general Ukrainian traditions were firmly kept in their material culture and

especially in their productive activity, the dwelling, clothing, and food."

If the traditional dwelling was discussed within a more general approach in Rosynsky's article, there are two other articles in the collection which deal specifically with this topic. In A. Danyliuk's article "Specifics of Art Decoration of Traditional Dwelling in the Ukrainian Carpathians," the Ukrainian traditional dwellings of the Boiko, Hutsul, and Lemko regions and their ornamentation and decoration are analyzed. G. Kozholianko's article "The Material Culture of Ukrainians in Bukovyna and of Ukrainian emigrants to Western Canada (On the Example of Folk Architecture)" describes folk architecture in Bukovyna as well as traditions and rites connected with the construction of dwellings in this region. Even though Danyliuk's article does not encompass the regions of the massive Ukrainian emigration to Canada it, along with Kozholianko's article, presents comparative material which can be used to study the dwelling of the pioneer settlers on the Canadian prairies. These pioneers, upon their arrival in Canada, continued to build their traditional houses according to Bukovynian and Galician styles. This is evident from S. Semenko's article "Similarities and Differences in the Interior of Houses of Rumanian Settlers in Western Canada and Bukovyna on the Example of the Iurko House." Using her case study she provides a thorough analysis of how the Bukovynian folk architecture tradition was recreated in Alberta, what features of traditional dwelling were preserved and what had been changed.

The materials in this collection also provide an excellent opportunity for the comparison of church architecture in Galicia and Alberta. The article "A Description of Historical Sites in Alberta: On the Example of Registration of Ukrainian Church Architecture" by Diana Thomas is based on an inventory of research of Ukrainian Canadian churches that were built in Alberta up to

1950. She describes the types of the Ukrainian church architecture in Alberta and examines their evolution from simple to more complex structures. The article demonstrates that this church architecture is a direct continuation of the relevant tradition in Ukraine, although with certain transformations which occurred under the influence of a new environment. Otkovych's article "Architectural-Art Ensemble of the Church of St. Mykola in the Village of Dmytrovychi." which is in the Lviv area, provides a lot of material for comparison with Ukrainian church architecture in Alberta. The church of St. Nicholas is a tri-partite structure built in the 17th century and, according to the author, it is exactly "this type of church that is known in Alberta." Comparing the articles of Otkovych and Thomas, one can notice that the three-part church plan was most often used during the earlier stages of settlement of Ukrainians in Alberta. "Thirty-three of seventy-five Ukrainian churches in east central Alberta built before 1950 were constructed with tri-partite plans, most of them constructed before 1918," says Thomas.

The next three articles about material culture were written by Yaroslava Kozholianko ("Traditional Folk Dress of Ukrainians in Bukovyna During the Period of the Economic Emigration to Canada") and Ruth Lysak-Martynkiw ("Women Folk Dress of Western Ukrainian Settlers from Bukovyna in East Central Alberta, 1890-1930" and "A Look Inside Baba's Trunk: The Changing Role of Ukrainian Folk Dress in East Central Alberta"). Since a great number of Bukovynian immigrants settled in Alberta, these studies of costumes can also provide a comparative perspective regarding the differences and similarities in the native and transplanted cultures. Kozholianko's work examines traditional costumes of Ukrainians in Bukovyna from the end of the 19th century to the 1930s. She concludes that changes in the design of traditional costumes occurred in the 1920s and 1930s. Lysak-

Martynkiw shows that “the early years of the settlement experience in Canada brought out the more traditional elements of western Ukrainian culture than the more modern [North American. – B.M.] aspects.” Later, however, the traditional costume lost its previous significance as an object of everyday usage and acquired a more symbolic meaning.

The discussion of the differences in the material culture of western Ukraine and among Canadian Ukrainians continues in Olena Nykorak’s article “Traditions of Folk Weaving in Halychyna and Bukovyna.” Discussing the evolution of the weaving tradition in the homeland, the author makes an excursion into its analogue in Canada, commenting that “in weaving, as in other aspects of folk creativity, peculiarities of adaptation to the new socio-economic, natural-geographical conditions and cultural changes occurred...” A significant remark in Nykorak’s article is that, in terms of time frame and style, the evolution of the folk weaving tradition in Ukraine and Canada did not totally coincide.

The last in the series of articles on material culture is Stepan Pavliuk’s work entitled “Traditional Folk Culture of Land Cultivation in Halychyna During the First Transatlantic Migration.” In it the author provides an excellent description of the methods and implements for agricultural cultivation of land during the time when mass emigration of peasants from Galicia to Canada occurred. This topic has special relevance for studying the Ukrainian migration to Canada, since the early settlers widely used their traditional knowledge and implements in the cultivation of their new land. In his article, Pavliuk stresses that the migrants’ adaptation to their foreign surrounding has not been studied in detail up to now.

The next subgroup of five articles deals with social folk Customs, including studies on the role of traditions in the preservation of ethnic identity of Ukrainians in Canada, Ukrainian ritual breads, winter calendar customs, and folk medicine. All but one of these works

were prepared by folklorists from Edmonton and focused on Ukrainians in Alberta.

The second article by the late O. Rosynsky, “The Role of Traditions in the Preservation of Ethnic Consciousness of Ukrainians in Canada,” describes the important role of Ukrainian traditions transplanted to Canada in the preservation of Ukrainian culture in this country.

Both of the Lesoway articles (“Bread and Bread-Making Among Ukrainian Settlers in East Central Alberta, 1900–1930” and “Ukrainian Ritual Breads”) are based on her studies for the Ukrainian Cultural Heritage Village (UCHV) Research Program conducted between 1979 and 1986. The author discusses traditions dealing with the baking of bread and ritual bread among Ukrainians in Alberta from 1900 to 1930, widely using data from oral interviews and other sources. In the first article she discusses which elements of the old tradition of bread baking were preserved in Canada, how new geographical, social and economic circumstances changed the way that wheat, flour, and bread were produced and how bread, while preserving its importance for Ukrainians, at the same time became a secondary product in their diet. In her second article Lesoway distinguishes three types of ritual bread which were the most popular among Ukrainian settlers in this province: Easter bread, braided bread, and wedding bread. She comes to the conclusion that “sometimes, the traditional meaning of many of these [traditional forms and symbols] has been forgotten, or reflects a belief system which is no longer relevant. And sometimes the end products, although Ukrainian in spirit are uniquely Canadian in form, appearance, and even function.”

Anne Marechko-Sochan’s article “Rizdvo During the Initial Homesteading Period in East Central Alberta” deals chronologically with the initial 5-15 years of Ukrainian settlement in Alberta. Her research is based on information provided by two persons who

arrived as children to Alberta from the Chortkiv and Sniatyn regions. In her article, Marechko-Sochan indicates differences between Ukraine and the new Canadian setting in climate, landscape and in the conditions of pioneer settlement. In the New World there was no organized community life, no native church, and the lack of roads led to a significant self-isolation of immigrant families and to a loss of their cultural traditions.

"The Wax Ceremony: An Overview of a Healing Ritual" by Rena Hanchuk examines the preservation of folk medicine among Ukrainians in Alberta. This article is based on materials from the author's University of Alberta M.A. theses. Hanchuk conducted interviews with seven folk medicine practitioners and with 23 patients. Her interpretation of the wax ceremony adds to our understanding of the function of Ukrainian rituals in a new environment in Canada. As seen in some of the previous articles, many elements of folk culture were transformed while functioning in a new context. In the case of the wax ceremony, Hanchuk says the phenomenon remained, to a large extent, authentic for a long period of time in Canada with only minor transformation. This shows that not all elements in the folk culture necessarily transform synchronically within a new context.

Articles dealing with performing folk arts including folk dance and music are also part of the collection. Among the four articles in this area, three are dedicated to Ukrainian-Canadian themes and one to a purely Ukrainian topic.

In his article entitled "Canadian Influences on Ukrainian Dance," A. Nahachewsky proposes a new interpretation of Ukrainian-Canadian culture. Whereas one could assume a progressive loss of culture and assimilation when discussing new generations born to expatriates outside of Ukraine, Nahachewsky states that in the case of Ukrainian dance in Canada this is not necessarily so. The enthusiasm for Ukrainian dance has not

waned but is growing in popularity. Nahachewsky proposes the hypothesis that Canadian society somehow encourages the preservation and development of certain elements of Ukrainian-Canadian culture. Moreover, dances from those regions of Ukraine from where there was no mass emigration to this country have also gained popularity in Canada.

Along with dance, folk music also enjoys great popularity among Ukrainians in Canada. These topics are discussed in two articles. B. Cherwick's article "Muzyky: Ukrainian Bands in Western Canada," deals with the analysis of Ukrainian-Canadian musical orchestras on the prairies from the time of the arrival of the early immigrants. The author describes the composition of orchestras, their repertoire and musical instruments. A very important feature of this article is that it analyzes the development of Ukrainian orchestras in the prairies within a context of North American musical culture. Influenced by the latter, Ukrainian music adopted some of its flavour during the 1960s.

The topic of Ukrainian ethnomusicology in Canada is continued in A. Hornjatkevych's article "Ukrainian Folk Music Instruments in Canada" in which the author analyzes the issue of how Ukrainian pioneers used their traditional musical instruments in the New World. At the same time, in addition to those traditional Ukrainian instruments which had been used in Europe, musicians began to use some of the instruments which were popular within the wider community in Canada: the trumpet, saxophone and western guitar.

Also among the ethnomusicological articles in the collection is Tamara Bulat's work entitled "The Question of Artistic Stylization and the Interpretation of Performance of the Ukrainian Folk Song." Though this article mainly focuses on stylized folk songs in Ukraine (paying somewhat less attention to these developments in Canada and the USA), the paper also studies this phenomenon in the diaspora setting.

The next subsection of the collection deals with museology and contains articles by Arkhyp Danyliuk ("From the Practice of Research and Selection of Architectural Objects at the L'viv Open Air Museum"), Irene Jendzjowsky ("‘Living History’ as an Educational Method at the Open Air Museum: the Ukrainian Cultural Heritage Village" and "Specific vs. Typical: Maintaining a Physical Framework for First Person Interpretation"), Robert B. Klymasz ("Celebrating the Ukrainian Experience in Canada: a Brief Museological History"), and Steve Prystupa ("Expanding Limited Identities: A Cultural Role For Ukrainian Museums"). Within these articles we have both more theoretical interpretations of Ukrainian museology in Canada and case studies dealing with Canada and Ukraine. This group of articles opens with the work by Klymasz, who presents an overview of Ukrainian museology in Canada since the beginning of the 20th century. The author points to the fact that the recent development of Ukrainian museums in Canada can be explained as "a correlative of language loss: non-verbal manifestations of cultural expression have emerged as overwhelmingly more productive vehicles for the maintenance and transmission of Ukrainian culture in Canada."

While Klymasz focuses primarily on the historical background of the Ukrainian museology in Canada, Prystupa is more concerned with the functions that the museums play in the preservation and development of Ukrainian ethnicity in Canada. He believes museum functions can be improved by expanding the focus of interpretation dealing with such aspects of Ukrainian-Canadian life as religious history, urban communities, performing arts or areas of sports and recreation. There is no doubt that Ukrainian museology has achieved significant accomplishments in this country. Prystupa notes, however, that on many occasions one may notice an amateur approach to managing Ukrainian community museums.

The articles by Jendzjowsky are dedicated to the Ukrainian Cultural Heritage Village (UCHV), located east of the city of Edmonton in Alberta, and the methods of historic interpretation which are applied at this museum. The articles describe the character and principles by which the UCHV was established and developed. Special emphasis in the works is given to the program of "living" history which is practiced by the museum. The main idea of this innovative program is that the staff of the museum attempts to recreate specifics of life in the Ukrainian settlements in East Central Alberta from the end of the 19th century to 1930, based on first person interpretation.

The work of the UCHV can be compared with that of the Lviv open air museum as described in the article by Danyliuk. It seems that there are many similarities in the work of both museums, such as the preliminary studies of relevant regions, and the detailed selections of exhibited materials. However, there are also many differences. This is especially evident in the UCHV interpretation program of "living history" which has not been practiced at the Lviv museum thus far. Such comparisons are very useful inasmuch as they allow both parties to compare and contrast their museum experiences.

The fourth section of the collection deals with linguistics and literary topics. In S. Budzhak's article "Common Semantic Processes in Anglo-Ukrainian Bilingualism in Canada" a comparative analysis of lexico-semantic structure with identical root words of Canadian Ukrainian, Canadian English, and Ukrainian literary languages is made. This comparative approach to the study of the functioning of Ukrainian language in Canada is a novel method of depicting its relationship to the English language.

In the onomastic article by H. Buchko entitled "'Original' Surnames of Ukrainians in Canada," the author analyzes materials in the "Dictionary of Ukrainian Surnames in Canada" published in Canada by F. Bogdan

in 1974. On the basis of the above materials he comes to the conclusion that close to half of the surnames in this edition are original compositions and that these "structure types of surnames of Ukrainians in Canada are analogous to the models of surnames of the present day ... in Ukraine."

An important contribution to the research of relations between Ukrainians in Canada and Ukraine is made in Volodymyr Vozniuk's article "Ol'ha Kobyliańska and Ukrainian Emigration: Based on the Materials of the O. Kobyliańska Literary-Memorial Museum in Chernivtsi." This is, perhaps, the first research where the relationships between an eminent Ukrainian writer and Canadian Ukrainians is explored. Employing Kobyliańska's correspondence from the 1930s, which is kept at the Chernivtsi museum, the author indicates that the writer was very much interested in the fate of her countrymen in Canada. The latter, in their turn, did not forget the writer and tried to help her during the lean years of her life. Many of the historical documents used in this article are being introduced into scholarly circulation for the first time.

A great number of Ukrainian writers touched upon the theme of emigration in their writings. L. Komarnytska's article "Scattered by the Wind: The Topic of Migrant Workers in Ukrainian Belles-lettres" is a welcome addition to the ethnographic articles in this collection. The author turns her attention to the works of such well-known Ukrainian writers Kotliarevs'kyi, Nechui-Levyts'kyi, Kotsiubyns'kyi, Franko, Stefanyk and Honchar. There is no doubt that a symbiotic relationship exists between the works of social scientists and literateurs in the debates of many aspects of migrations and migrant workers. An article or two written about the feelings and attitudes of the Ukrainian settlers on this side of the ocean could provide a new dimension to the understanding of the migratory processes and perhaps dispute some of the statements made by writers in Ukraine. Times

change, and so do our attitudes. However, these types of contributions cannot but enrich our knowledge of the issue.

In conclusion, on behalf of the editorial committee I would like to express my sincere thanks to the Canadian and Ukrainian organizers of the two conferences, including the Historic Sites Service of the Ministry of Culture and Multiculturalism (currently Community Development) of Alberta, the University of Alberta, the Rylsky Institute of Art Studies, Folklore and Ethnography of the National Academy of Sciences of Ukraine in Kyiv and its former director, the late academician Oleksandr Kostiuk, the Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine in Lviv and its former director, the late Oleksandr Rosynsky, and the Faculty of History of the Chernivtsi National University in Chernivtsi and its dean professor Yuri Makar.

The present book became a reality due to the efforts of many people. Besides the authors of the articles, editors and members of the editorial committee, many graduate students from the University of Alberta Ukrainian Folklore Program participated in the inputting of the text and in assisting in the editorial process. Among them I would like to mention Brian Cherwick, Sogu Hong, Victoria Lohvin, Sergiy Morgovsky, Olena Plokhii, Roman Shiyan, Natalia Shostak, Dr. Peter Rolland, and Dr. Andriy Hornjatkevych.

We wish to acknowledge the additional financial support of the Social Sciences and Humanities Research Council of Canada, and also from the Alberta Historical Resources Foundation. Archival photographs used in this volume are printed with the consent of the Provincial Archives of Alberta, United Church Archives of Canada, Glenbow Alberta Archives, and the Ukrainian Cultural and Educational Centre.

Presenting this book to our readers we also hope that it will facilitate future studies of the Ukrainian migration to North America both in Ukraine and Canada.

Bohdan Medwidsky

- ¹ There exists a large body of publications dealing with Ukrainians in Canada before World War I. See: relevant chapters in *A Heritage in Transition: Essays in the History of Ukrainians in Canada*, Manoly R. Lupul, ed. (Toronto, 1982); Orest Martynovych, *Ukrainians in Canada: The Formative Years 1891-1924* (Edmonton, 1991); relevant chapters in Michael H. Marunchak, *The Ukrainian Canadians: A History*, 2nd ed. (Winnipeg, 1982); Jaroslav Petryshyn, *Peasants in the Promised Land: Canada and the Ukrainians, 1891-1914* (Toronto, 1985), etc.
- ² *A Statistical Compendium on the Ukrainians in Canada, 1891-1976*, William Darcovich, ed., Paul Yuzyk, associate ed. (Ottawa, 1980), pp. 501-502.
- ³ *Ibid.*, p. 502.
- ⁴ Literature on the Ukrainians in Canada in the 1920 and 1930s is scarce in comparison with the previous period. Still it is possible to refer our readers to the following works: relevant chapters in *A Heritage in Transition: Essays in the History of Ukrainians in Canada*; a special issue of the *Journal of Ukrainian Studies* about Ukrainians in Canada in the 1920s and 1930s, Frances Swyrypa, guest ed., Vol. 16, No. 1-2 (Summer-Winter 1991).
- ⁵ *A Statistical Compendium on the Ukrainians in Canada, 1891-1976*, p. 500.
- ⁶ For more information on the Ukrainian immigration to Canada after World War II see: *The Refugee Experience: Ukrainian Displaced Persons after World War II*, Wsevolod W. Isajiw, Yury Boshyk, Roman Senkus, eds. (Edmonton, 1992); Lubomyr Y. Luciuk, "Unintended Consequenses in Refugee Resettlement: Post-War Ukrainian Refugee Immigration to Canada," *International Migration Review* 20, 2 (Summer 1986), pp. 467-82.
- ⁷ On Canadian-Soviet relations in the 1920s and 1930s see: Aloysius Balawyder, *Canadian-Soviet Relations between the World Wars* (Toronto and Buffalo, 1972); *Canada and the Soviet Experiment: Essays on Canadian Encounter with Russia and the Soviet Union, 1900-1991*, David Davies, ed. (Toronto and Waterloo, 1994), pp. 1-74.
- ⁸ Robert MacGregor Dawson, *Canada in World Affairs: Two Years of War, 1939-1941* (London, Toronto, New York, 1943), p. 269.
- ⁹ On Canadian-Soviet discussions of establishing diplomatic relations and the appointment of representatives see: *Documents on Canadian External Relations*, Vol. 9: 1942-1943, John F. Hilliker, ed. (Canada, 1980), pp.42-49.
- ¹⁰ For more detail about Canadian-Soviet relations during the Second World War see: J.L. Granatshtein, "Changing Alliances: Canada and the Soviet Union, 1939-1945," *Canada and the Soviet Experiment: Essays on Canadian Encounters with Russia and the Soviet Union, 1900-1991*, pp. 75-87; Aloysius Balawyder, "Canada in the Uneasy War Alliance," *Canadian-Soviet Relations, 1939-1980*, Aloysius Balawyder, ed. (Oakville, 1981), pp. 1-14.
- ¹¹ David J. Bercuson, "A People so Ruthless as the Soviets": Canadian Images of the Cold War and the Soviet Union, 1946-1950," *Canada and the Soviet Experiment: Essays on Canadian Encounters with Russia and the Soviet Union, 1900-1991*, pp. 89-103; Denis Smith, *Diplomacy of Fear: Canada and the Cold War, 1941-1948* (Toronto, 1988); Larry D. Collins, "Canadian-Soviet Relations During the Cold War," *Canadian-Soviet Relations, 1939-1980*, pp. 41-60.
- ¹² See: John English, "Lester Pearson Encounters the Enigma," in *Canada and the Soviet Experiment: Essays on Canadian Encounters with Russia and the Soviet Union, 1900-1991*, pp. 105-116.
- ¹³ Leigh Sarty, "A Handshake Across the Pole: Canadian-Soviet Relations During the Era of Détente," in *Canada and the Soviet Experiment: Essays on Canadian Encounters with Russia and the Soviet Union, 1900-1991*, p. 118.
- ¹⁴ *Treaties Series*, 1971, No. 40, p. 2.
- ¹⁵ *Ibid.*, p. 4.
- ¹⁶ See: Leigh Sarty, "A Rivalry Transformed: Canadian-Soviet Relations to the 1990s," in *Canada and the Soviet Experiment: Essays on Canadian Encounters with Russia and the Soviet Union, 1900-1991*, pp.151-169.
- ¹⁷ Bohdan Krawchenko, "Cultural Exchanges with Soviet Ukraine," *Visible Symbols: Cultural Expression Among Canada's Ukrainians*, Manoly R. Lupul, ed. (Edmonton, 1984), p. 184.
- ¹⁸ *Sovetskaia etnographiia*, no. 3 (1984), p. 152.
- ¹⁹ *Sovetskaia etnographiia*, no. 1 (1987), pp. 135-6.
- ²⁰ See: V.B. Ievtukh, O.O. Koval'chuk, *Ukraintsi v Kanadi* (Kyiv, 1993), pp. 117-130.
- ²¹ Quoted from a copy of the letter preserved at the Historic Sites Services.
- ²² Memorandum of Understanding on scientific and cultural cooperation between: The Alberta Department of Culture and Multiculturalism, and The Rylsky Institute of Art Studies, Folklore, and Ethnography, Ukrainian Academy of Sciences, and The Ministries of Culture and Higher and Specialized Secondary Education, Ukrainian SSR, p. 2.
- ²³ *Ibid.*, p. 3.

ВСТУП

Згідно перепису 1991 року, в Канаді налічується 1,054,300 осіб українського походження¹. Вони становлять приблизно 3.7% загального населення Канади. Особливо високий відсоток серед населення українці складають на території таких прерійних провінцій, як Альберта, Саскачеван та Манітоба, де їх поселення вже налічують понад столітню історію. Компактні українські поселення в цих провінціях сформувалися ще наприкінці 19-го – на початку 20-го століть, оскільки саме туди прямувала переважна більшість із 170,000 західноукраїнських селян, які емігрували з Австро-Угорської імперії до Канади в той час, щоб отримати землю і займатися сільським господарством. До канадських прерій також прямувала значна частина із 71,000 українських емігрантів, які прибули до Канади у міжвоєнні роки. Як і переселенці першого періоду, емігранти міжвоєнних років походили у переважній більшості із західноукраїнських земель. Третя велика хвиля української еміграції до Канади відбулася наприкінці 1940-х – на початку 1950-х років, коли туди прибуло 35,000-40,000 українських переміщених осіб та біженців, які знаходилися в країнах Західної Європи після Другої світової війни і не могли повернутися на батьківщину внаслідок сталінських репресій. Хоча більшість з них теж походила з Західної України, все ж серед них були і представники інших регіонів України. На відміну від попередніх хвиль, переселенці третього періоду осідали значною мірою у великих містах на сході країни в провінціях

Онтаріо та Квебек, частково – у міських центрах на канадських преріях. Іншою відмінністю третьої хвилі еміграції було те, що в ній була представлена значна кількість української інтелігенції.

Під впливом еміграційних хвиль та оточуючого культурного середовища протягом двадцятого століття відбулися значні трансформації в культурі та ідентичності українців на канадських преріях. Багато ранніх переселенців не мало чітко вираженої української національної свідомості, а ідентифікувало себе “галичанами”, “буковинцями” та “русинами”. Процес набуття ідентифікації як “українців” відбувався серед них вже в Канаді, під впливом подій в Україні, особливо Української революції 1917–1920-х років. В подальшому проходило глибше інтегрування українців в канадське суспільство, що відображається, зокрема, у поширенні етнонімів “українські канадці” та “канадці українського походження”.

Прибувши до Канади, українські переселенці привезли з собою свою матеріальну та духовну культуру. Вневдовзі на канадських преріях з’являються традиційні українські житла, церкви, відтворюється і функціонує багато елементів усної народної культури, обрядів тощо. Разом з тим, внаслідок впливу навколишнього середовища (як фізичного, так і соціального), відтворення українських традицій на канадських преріях відбувалося у трансформованій формі, що поклато початок формуванню і розвитку нової українсько-канадської культури.

Сучасна українсько-канадська культура має свою історичну міфологію, в якій, поряд з елементами української національної міфології, представлені символами Київської Русі, козаччини, національного руху ХІХ та ХХ століть тощо, надзвичайно важливу роль відіграє міфологія, базована на історичній пам'яті пережитих труднощів і здобутків раних переселенців-піонерів на канадських преріях.

Що стосується інших елементів українсько-канадської культури, то вони теж зазнали значної трансформації за минулий час. Наприклад, багато елементів усного народного фольклору було втрачено внаслідок незнання української мови новими поколіннями, народженими в Канаді, та нерозуміння ними культурного контексту далекої прабатьківщини. Зникло і багато елементів матеріальної культури, перенесених з України раними переселенцями. Якщо на перших порах перебування в Канаді вони будували традиційні житла, то через деякий час вже почали споруджувати нові будівлі за північно-американськими зразками. Відбувалися певні зміни і в календарних обрядах, оскільки в Канаді переселенці не селилися густими селами, як це побутувало на Україні, а осідали на окремих фермах, що знаходилися на певній відстані одна від одної. Давався взнаки і суворіший, у порівнянні з Україною, клімат канадських прерій, що теж обмежував можливості культурних контактів між переселенцями, особливо на перших порах поселення. Ще більші зміни заходили з глибшою інтеграцією українців у канадське суспільство та внутрішньою міграцією до міських центрів. Після Другої світової війни більшість українців на канадських преріях вже була міськими жителями, складаючи значний відсоток мешканців таких міст, як Вінніпег, Едмонтон та Саскатун.

Хоча багато первісних елементів культури канадських українців було втрачено на канадських преріях, але чимало також

трансформувалося під впливом контекстного середовища і, у новій формі, продовжують активно функціонувати і тепер. Це стосується, наприклад, українського танцю, музики, різдв'яних календарних обрядів тощо.

На канадських преріях українсько-канадська культура не тільки продовжує розвиватися, але, зважаючи на значну густоту українського населення, має відчутний вплив на загальну культурну ідентичність регіону. Українські церкви є невід'ємним елементом ландшафту західно-канадських міст і сільських місцевостей в районах початкового поселення українців. Широко представлені на заході Канади і українські пам'ятники, що стосуються минулого українців в Канаді, а також України. Населення канадських прерій є широко обзнайомлене з традиціями українського танцю, кулінарії, писанкарства, музеєзнавства тощо. Деякі українсько-канадські символи є важливими регіональними символами, які репрезентують канадські прерії, зокрема український танець.

До 1990-х років вивчення українсько-канадської тематики в Україні та Канаді йшло різними шляхами: в Україні менш інтенсивно внаслідок радянських перепон на шляху вивчення наукових проблем, пов'язаних з українознавством, тим більше, зарубіжним. У Канаді цей процес відбувався значно інтенсивніше, особливо протягом 1970-1980-х років, коли в країні було введено офіційну державну політику багатокультурності (при активній участі канадських українців) і широко підтримувалися так звані етнічні дослідження. В цей час у Канаді було видано велику кількість наукової та популярної літератури про українсько-канадську історію, культуру та соціологію.

На жаль, за рідкими виключеннями, зв'язки між науковцями-україністами в Канаді та Україні були надзвичайно обмеженими до кінця 1980-х років, коли в Ра-

дянському Союзі активно розпочалися процеси перебудови та гласності. Саме тоді й вдалося підготувати проведення двох конференцій, присвячених століттю української еміграції до Канади. 18 липня 1990 року був підписаний спеціальний "Меморандум про наукове і культурне співробітництво між Міністерством культури УРСР, Міністерством вищої і середньої спеціальної освіти УРСР, Інститутом мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Рильського Академії наук УРСР та Міністерством культури і багатокультурності провінції Альберта (тепер це Міністерство громадського розвитку. – О. М.)" (див. Додаток).

Згідно прийнятого меморандуму, було вирішено провести дві спільні конференції, присвячені століттю української еміграції до Канади. Перша конференція відбулася з 23 по 25 жовтня 1990 р. у Чернівецькому національному університеті в Україні. В її роботі взяли участь науковці з різних міст України, Канади та Бразилії. Українська сторона була представлена доповідачами з Чернівців, Києва, Львова та Тернополя. Серед учасників з України були В. Білецький, В. Ботушанський, С. Буджак, Г. Бучко, Д. Бучко, Г. Кожоляк, Я. Кожоляк, Л. Комарницька, Ю. Макар, В. Михайленко, В. Пенішкевич, М. Пірен, І. Руснак, О. Сич та М. Ткач (усі з Чернівців); зі Львова – В. Грабовецький, А. Данилюк, С. Макаруч, П. Максимчук, Б. Микитів, В. Откович, У. Патер, М. Рожик, О. Росінський та О. Юристовський; з Києва – В. Євтух, О. Климко, О. Ковальчук, Т. Косміна, В. Наулко, А. Орлов, А. Пономарьов та С. Суглобін; з Тернополя – А. Чорний.

Канадську делегацію очолював міністр у справах культури та багатокультурності провінції Альберта Даг Мейн. З міста Едмонтону на конференцію прибули Радомир Білаш, Гарі Дугей, Ірина Єндрієвська, Рута Лисак-Мартинків, Марія Лісова, Френсис Свиріпа та Діана Томас.

Також в роботі конференції взяли участь Едвард Бурштинський з Торонто та Степан Приступа з Вінніпегу, Оксана Борушенко з Бразилії.

Друга конференція проходила з 17 по 20 травня 1991 року в канадському місті Едмонтоні. Серед канадських учасників цієї конференції слід назвати Радомира Білаша, Браєна Черевика, Давида Гоа, Ріну Ганчук, Андрія Горняткевича, Ірину Єндрієвську, Ганну Іллюк, Руту Лисак-Мартинків, Марію Лісову, Богдана Медвідського, Андрія Нагачевського, Світлану Семенко, Брока Силверсайда, Ганну Сохань та Френсис Свиріпу (всі з Едмонтону). Крім науковців з Едмонтону, канадську сторону представляли Андрій Макух та Петро Кравчук з Торонто, Роберт Климаш з Оттави, Степан Приступа з Вінніпегу та Зенон Погорецький з Саскатуну.

Серед науковців з України в роботі конференції взяли участь Тамара Булат, Тамара Косміна, Олександр Костюк, Всеволод Наулко, Анатолій Пономарьов та А. Шевчук (з Києва); Георгій Кожоляк, Ярослава Кожоляк, Олександр Макар та Юрій Макар (з Чернівців); Архип Данилюк, Олена Никорак, Василь Откович та Олександр Росінський (зі Львова). В рамках конференції відбулося 13 сесій, на яких обговорювалося широке коло питань, пов'язаних з культурою, мовою та історією українців в Канаді.

У пропонованому читачам збірнику вміщено матеріали учасників двох конференцій, які були передані до Едмонтону для публікації. Збірник є унікальним виданням, документом свого часу. На конференціях, після багатьох десятиліть існування "залізної завіси", науковці з обох боків океану мали нагоду вперше зустрітися і широко обговорити питання української еміграції до Канади. В матеріалах збірника відображаються різні підходи та методології наукового дослідження, які використовуються дослідниками в Україні та Північній Америці. Так, у Північній

Америці поняття “фольклор” включає в себе як усну народну творчість, так і матеріальну культуру. В Україні поняття “фольклор” вживається переважно по відношенню до усної народної творчості. Ми сподіваємося, що публікація в одному збірнику робіт авторів з України та Північної Америки допоможе краще зрозуміти одні одних.

Разом з тим, матеріали збірника дають чудову нагоду започаткування порівняльних досліджень, оскільки статті, представлені в ньому, фокусуються на Західній Україні, звідки походила переважна більшість українських переселенців до Канади, та Західній Канаді, з її численним українським населенням. Порівняльні дослідження дають змогу краще зрозуміти, що таке українська культура в Канаді, який вплив мали материк та канадське середовище на її розвиток.

Іншою важливою рисою збірника є те, що він має міждисциплінарний характер і в ньому представлені роботи етнографів, фольклористів, істориків, літературознавців та мовознавців. Подібний підхід дає можливість значно глибшого вивчення української етнічної групи в Канаді, ніж у рамках однієї дисципліни, і повинен застосовуватися і в майбутньому.

Збірник складається з чотирьох секцій. Перша секція включає статті, в яких розглядаються загальні методологічні та історіографічні аспекти української еміграції до Канади. Історичні праці увійшли до другої секції збірки. В третій секції представлені статті з етнографії та фольклору. Оскільки третя секція найбільша у збірнику, то її, в свою чергу, поділено на п'ять підсекцій: українсько-канадська культура: загальне, матеріальна культура, народні обряди, виконавські види народного мистецтва та музеєзнавство. Четверта секція включає мовознавчі та літературознавчі роботи.

До першої секції увійшли статті А. Пономарьова, В. Білецького, Ю. Макара та

Б. Медвідського. Стаття А. Пономарьова (“Методологічні аспекти проблеми української міграції”) присвячена загальному обговоренню методологічних та теоретичних аспектів українських міграційних рухів. У роботі В. Білецького (“Українська історіографія Канади 70-80-х років”) розглядається українознавча література, видана в Канаді в 1970-1980-і роки, зокрема, праці І. Кейвана, Н. Когуської, Б. Кордана, М. Марунчака, Ю. Мулика-Луцика, Б. Ревуцького, С. Савчука, С. Стечишин та С. Яремка. У статті Ю. Макара (“Українсько-канадська проблематика в дослідженнях істориків України”) аналізується вивчення історії українців Канади в колишньому Радянському Союзі. В англійській статті Б. Медвідського (“Підходи до українських фольклорних студій в Канаді: минуле, сучасне і майбутнє дисципліни”) обговорюється вивчення української культури в Канаді у контексті канадської фольклористики та її перспективи на майбутнє.

До історичної секції збірника увійшли статті В. Ботушанського (“Початки буковинської еміграції в Канаду”), О. Сича (“Буковинська преса як джерело вивчення української еміграції до Канади” та “Про участь українських емігрантів у заселенні та освоєнні канадського Заходу”), О. Ковальчук (“Солідарність українців Канади та їхніх нащадків з Україною”), П. Кравчука (“Радикально-соціалістичний рух серед українських поселенців в Альберті (1890-1918 рр.)”), В. Пенішкевич (“Організація національно-українського шкільництва в Канаді піонерської доби (Манітоба, Саскачеван, Альберта)”) та Б. Силверсайда (“Микола Гавінчук: українсько-канадський фотограф”). Ці статті охоплюють широкий спектр тем минулого української еміграції, як на батьківщині, так і в місцях нового поселення в Канаді. В статті Ботушанського і першій статті Сича висвітлюються маловідомі аспекти початків емі-

граційного руху з Буковини та еміграційної тематики на шпальтах буковинської преси, подається багато нових документальних матеріалів. Олена Ковальчук розглядає підтримку, яку канадські українці неодноразово надавали Україні протягом двадцятого століття. Нині вже покійний, відомий лідер і дослідник українського прогресистського руху в Канаді Петро Кравчук описує, як радикальні традиції були перенесені із Західної України до Канади і як цей рух розвивався на території провінції Альберта наприкінці XIX та на початку XX століття. В роботі Пенішкевич розглядається розвиток української освіти на терені прерійних провінцій до Першої світової війни. Друга стаття Сича подає детальну оцінку вкладу українських переселенців в економічний розвиток канадського Заходу, зокрема, у сільське господарство, залізничне будівництво, видобуток вугілля, розбудову міст тощо. В англійській статті Брока Силверсайда розглядається діяльність професійного українсько-канадського фотографа Миколи Гавінчука, чудова збірка фотографій якого з українських поселень в східно-центральної Альберті зберігається в Провінційному архіві Альберти в Едмонтоні.

У третій секції, як говорилося вище, представлені роботи з фольклористики та етнографії. Підсекція “Українсько-канадська культура: загальне” включає п’ять статей. У розробці покійного академіка НАН України, колишнього директора Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України у Києві Олександра Костюка (“Народна традиційна культура українців Канади – фундаментальна інтердисциплінарна проблема”) підкреслюється необхідність глибокого вивчення традиційної культури українців у Канаді із широким залученням спеціалістів різних профілів. Наступна робота належить перу Всеволода Наулка (“Динаміка етнічно-

го складу населення західноукраїнських земель в аспекті міграційних процесів”), в якій автор, на підставі статистичних даних австрійських, польських, румунських та радянських джерел, аналізує динаміку зміни етнічного складу населення Західної України на протязі двадцятого століття. В україномовній статті канадського автора Степана Приступи (“Сільськогосподарська еміграція з України до Західної Канади та її довготерміновий вплив на українську канадську культуру”) прослідковується зв’язок між елементами української культури, перенесеної до Канади українськими переселенцями, та їх трансформація під впливом нового середовища. Марія Пірен присвятила свою статтю (“Особливості формування національної самосвідомості канадців українського походження періоду другої еміграції”) малодослідженому в науковій літературі міжвоєнному періодові, де говорить про специфіку і фактори, що впливали на формування національної свідомості українців Канади у той час. Завершує цей підрозділ робота Георгія Кожолянка (“Розвиток культури українців Канади з 70-х рр. XX ст.”) про нові тенденції у культурі українців Канади в останній третині двадцятого століття.

Наступна підсекція, що включає дванадцять праць, найбільша у збірнику. В ній розглядаються питання матеріальної культури Західної України та українських переселенців на канадських преріях, а саме: народна архітектура, одяг, землеробська техніка тощо. Статті у цій підсекції пропонують багатий порівняльний матеріал щодо матеріальної культури місць походження переселенців в Україні та нових поселень на канадських преріях. Підсекція розпочинається статтею Тамари Косміної “Варіативність культурних комплексів українців Галичини”, в якій автор на основі аналізу дерев’яної церковної архітектури, поселень та одягу виділяє чотири зональні типи українських

культурних комплексів у Галичині: 1) Лісостеповий-опільський; 2) Степовий-західноподільський; 3) Підгорянський (перехідний); 4) Гірський-карпатський. Дана класифікація може бути корисною для вивчення матеріальної культури канадських українців, оскільки масова еміграція зі Східної Галичини ХІХ – початку ХХ століття відбувалася з південної частини галицького Поділля, Покуття та деяких районів північної частини краю.

У своїй статті “Збереження традицій матеріальної культури у побуті української еміграції в Канаді” покійний О. Росінський показує, як ці традиції зберігалися на початках поселення, зокрема в сільськогосподарських знаряддях, речах щоденного вжитку, житлі, одязі та їжі.

Наступні п’ять статей стосуються народного житла. Роботи А. Данилюка (“Особливості художнього оздоблення традиційного житла в українських Карпатах”), Г. Кожолянка “Матеріальна культура українців Буковини та українців-емігрантів до Західної Канади (на прикладі народної архітектури)” та В. Отковича (“Архітектурно-мистецький ансамбль церкви св. Миколая у селі Дмитровичах”) описують різні аспекти народної архітектури Західної України. Ці матеріали можуть бути використані при подальшому дослідженні української традиційної архітектури в канадських преріях, оскільки на початках поселення переселенці будували житла та церкви подібні до тих, що побутували на західноукраїнських землях.

Статті С. Семенко (“Подібні та відмінні риси в інтер’єрі хат румунських поселенців у Західній Канаді і на Буковині на прикладі хати Юрко”) та Д. Томас (“Опис історичних пам’яток в Альберті: на прикладі реєстрування української церковної архітектури”) фокусуються на традиційному житлі та церковній архітектурі в Альберті. В першій статті, на прикладі традиційної хати румунських

переселенців з Буковини, аналізується, які елементи житла були відтворені в канадських умовах, а які зазнали змін. В другій роботі описується, як Відділ історичних пам’яток провінційного уряду Альберти проводить каталогування українських церков у східно-центральної Альберті. Важливо, що в працях показується, що традиційна архітектура Західної України мала надзвичайно важливий вплив на будівництво житла та церков в Альберті, оскільки багато традиційних елементів відтворювалося в нових умовах. Разом з тим, важливо, що статті показують ті зміни, що були наслідком впливу нового природного та культурного оточення і які можна було спостерігати вже в архітектурі переселенців навіть ранніх років.

Наступні три статті підрозділу стосуються народного одягу Буковини (Я. Кожолянка “Традиційний одяг українців Буковини в період трудової еміграції до Канади”) та українських переселенців в Альберті (Рута Лисак-Мартинків “Жіночий одяг західноукраїнських переселенців з Буковини в центрально-східній Альберті, 1890–1930 рр.” та “Погляд всередину бабиної скрині: зміна ролі українського народного вбрання в східно-центральної Альберті”). В праці Кожолянка подається огляд функціонування традиційного вбрання серед буковинських українців та змін, що відбулися в ньому з кінця ХІХ століття до 1930-х років. Статті Лисак-Мартинків продовжують тему статті Кожолянка і розглядають, як традиція народної ноші з Буковини була перенесена до Альберти і як вона розвивалася там.

Відмінності між матеріальною культурою Західної України та канадських українців також показуються в статті Олени Никорак “Традиції народного ткацтва Галичини і Буковини”. Розглядаючи еволюцію народного ткацтва на західноукраїнських землях у двадцятому столітті, автор робить цінне спостережен-

ня, що розвиток цієї традиції в Україні та Канаді не співпадали в хронологічному та утилітарному аспектах.

Завершує підрозділ матеріальної культури стаття Степана Павлюка “Народнотрадиційна культура обробки ґрунту в Галичині у період першої міграції за океан”. Стаття Павлюка має важливе значення для вивчення сільськогосподарських навичок українських переселенців раннього періоду, оскільки вони намагалися широко вживати знання у цій ділянці, привезені з батьківщини.

Наступна підсекція збірника складається з п’яти статей, присвячених народним обрядам. Секція розпочинається статтею О. Росінського “Роль традицій у збереженні етнічної свідомості українців Канади”, де подається загальний огляд ролі народних традицій у збереженні української культури в Канаді. Чотири наступні статті підготовлені авторами з Канади. Дві статті М. Лісової (“Хліб і випікання хліба серед українських поселенців в східно-центральної Альберті в 1900–1930 роках” – україномовна, “Українські ритуальні хліби” – англомовна) детально аналізують традицію випікання хліба та ритуальних хлібів серед українців в східно-центральної Альберті до 1930 року. Статті базуються на матеріалах польових досліджень, проведених Лісовою для музею Село української культурної спадщини. Англомовна робота Г. Маречко-Сохань “Українські зимові календарні обряди: перенесення українських різдв’яних обрядів на альбертський гомстед” розглядає, як відбувався процес культурної адаптації різдв’яних обрядів в умовах піонерського поселення.

Ще одна англомовна стаття у цій секції належить перу Ріни Ганчук і називається “Зливання воску: огляд лікувального ритуалу”. Базуючись на матеріалах інтерв’ю, проведених з народними цілителями та їх пацієнтами, Ганчук показує, що ритуал зливання воску зберігався в Аль-

берті протягом тривалого часу у первісній формі, лише з незначними змінами. Це явище вказує на те, що трансформація різних елементів культури в діаспорному середовищі відбувається не одночасно: одні з них зникають чи трансформуються швидше, ніж інші.

Підсекція “Виконавські види народного мистецтва” включає статті, що стосуються народного танцю, музики та пісні. Три статті з цієї секції присвячені українсько-канадській тематиці. Це англомовні роботи Андрія Нагачевського “Канадський вплив на український танець” та Браєна Черевика “Музики: українські оркестри в Західній Канаді”, а також україномовна стаття Андрія Горняткевича “Українські народні музичні інструменти в Канаді”. Статті подають багатий фактологічний матеріал щодо розвитку українського танцювального та музичного мистецтва на канадських преріях, а також вносять важливий теоретичний внесок у вивчення ролі контекстного середовища в процесі трансформації українсько-канадської культури. Контекстне середовище не у всіх випадках спричинює культурну асиміляцію, а, як це сталося, наприклад, у випадку українського танцю в Канаді, навіть сприяло його популяризації. В україномовній роботі Тамари Булат “Питання мистецької обробки та виконавської інтерпретації української народної пісні” розглядається народно-пісенна традиція в Україні, що мала надзвичайно важливий вплив на формування пісенної творчості у середовищі української діаспори.

Як відомо, музеї відіграють важливу роль у збереженні і розвитку культури, трансформації національної та етнічної ідентичності. Наша збірка пропонує п’ять статей з музеєзнавчої тематики, об’єднаних у підсекції “Музеєзнавство”. Підсекція розпочинається англомовною розробкою відомого канадсько-українського фольклориста Роберта Климаша “Відзна-

чаючи українське минуле у Канаді: коротка музеезнавча історія”, в якій подається загальний огляд розвитку українських музеїв у Канаді. Надзвичайно актуальною є англomовна стаття Степана Приступи “Розширюючи обмежені ідентичності: культурна роль українських музеїв”, де автор показує, як існуючі українські музеї не відображають усю складну сучасну палітру української культури в Канаді з її переважаючим урбаністичним середовищем, а також вказує на деякі можливі шляхи подолання цієї невідповідності. Наступні три україномовні статті дають нам чудову нагоду порівняти підходи до представлення історії та культури в музеях-скансенах Село спадщини української культури поблизу Едмонтону в Канаді та Львівському музеї просто неба у Львові в Україні. Перші дві статті, що стосуються Села спадщини української культури (“Підхід “живої історії” як засіб навчання в музеї просто неба Село спадщини української культури” та “Специфічне проти типового: збереження фізичної структури для першої особистої інтерпретації”), підготовлені Іриною Єндрієвською. Стаття “З практики дослідження і відбору архітектурних об’єктів у Львівському музеї просто неба” належить перу Архипа Данилюка. Ми сподіваємося, що українським читачам збірника буде корисно довідатися про канадський досвід організації музею, а читачам з Канади – про український, оскільки кожна сторона має свої здобутки у цій ділянці.

В четвертій секції збірника знаходяться чотири україномовні мовознавчі та літературознавчі роботи. В статті С. Буджак “Спільні семантичні процеси в ситуації англо-української двомовності Канади” проводиться порівняльний аналіз лексико-семантичної структури слів з ідентичними кореневими основами в канадсько-українській, канадсько-англійській та українській літературній мовах. Ономастична робота Г. Бучка “Первинні

прізвища українців Канади” аналізує прізвища українців в Канаді, зібрані у “Словнику українських прізвищ Канади”, виданому в 1974 році Ф. Богданом, і показує їх подібність з прізвищами в Україні. В. Вознюк у своїй статті “Ольга Кобилянська і українська еміграція (на матеріалах Чернівецького літературно-меморіального музею О. Кобилянської)” використовує нові архівні матеріали про зв’язки видатної української письменниці з канадськими українцями, що досі залишалися невідомими для широкого наукового загалу. Завершує четверту секцію стаття Л. Комарницької “Розвіяні вітром: тема заробічанства в українській художній літературі”, в якій автор розглядає, як заробічанська тематика відображена у творчості таких видатних українських письменників, як І. Котляревський, І. Нечуй-Левицький, М. Коцюбинський, І. Франко, В. Стефаник та О. Гончар.

На завершення хочеться сказати таке: ми сподіваємося, що публікація цього збірника дасть імпульс для подальшої активізації вивчення канадсько-української тематики як в Україні, так і в Канаді. За роки незалежності України в 1990-х роках там вдалося розширити вивчення українсько-канадської тематики, як і української діаспори загалом (особливо її східної частини). Разом з тим, значне коло питань далі залишається нерозробленим. Безумовно, в значній мірі це можна пояснити негативним впливом складної економічної ситуації, що не дозволяє розширювати вивчення української діаспори, особливо коли йдеться про потребу вкладення значних коштів. Розуміючи цю ситуацію, все ж хочеться зазначити, що далі залишаються невикористаними наявні можливості вивчення діаспорознавчої тематики, в тому числі й українсько-канадської, безпосередньо в Україні, зокрема, на базі українських архівосховищ. Що стосується канадської сторони, то після надзвичайно врожайних на

наукову продукцію 1970–1980-х років, 1990-ті роки ознаменувалися досить помітним спадом у публікації робіт на українсько-канадську тематику. При надзвичайно ґрунтовному дослідженні в канадській науковій літературі піонерського етапу поселення українців на канадських преріях, далі залишаються малодослідженими міжвоєнні роки та період після Другої світової війни. Тому вивчення українсько-канадської тематики повинно бути розширене як в Україні, так і Канаді.

Від імені редакційного комітету ми хочемо подякувати канадським та українським організаторам обох конференцій – Відділу історичних пам'яток Міністерства громадського розвитку провінції Альберта, Альбертському університету, Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського Національної академії наук України в Києві та його колишньому директору, покійному академіку Олександрю Костюку, Інституту етнології Національної академії наук України у Львові та його бувшому директору, покійному Олександрю Росінському, а також Факультету історії

Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича і його декану професору Юрію Макару.

Ми також щиро дякуємо за допомогу у підготовці цього видання аспірантам програми українського фольклору в Альбертському університеті Браєну Черевіку, Согу Гонгу, Вікторії Логвин, Сергію Морговському, Олені Плохій, Роману Шияну та Наталії Шостак, які брали участь у наборі статей на комп'ютер та редакційному процесі.

Видання цього збірника було фінансово підтримано Відділенням охорони історичних пам'яток Міністерства громадського розвитку провінції Альберта, Альбертським університетом, Канадським центром української культури та етнології, Альбертською фундацією історичних ресурсів.

Дозволи на друкування фотографій були надані Провінційним архівом Альберти та Відділенням охорони культурних пам'яток Міністерства громадського розвитку Альберти, Архівом Церкви Юнайтед, Альбертським інститутом Гленбоу та Осередком української культури та освіти у Вінніпезі.

Олександр Макар

¹ Wsevolod W. Isajiw and Andrij Makuch, "Ukrainians in Canada," *Ukraine and Ukrainians throughout the World: A Demographic and Sociological Guide to the Homeland and Its Diaspora*, ed. Ann

Lencyk Pawliczko (Toronto: University of Toronto Press; Published for the Shevchenko Scientific Society, Inc.), p. 328.

Section I
Methodology and Historiography

Розділ I
Методологія та історіографія

2.

Діти на вулиці в Едмонтоні, Альберта, 1917 р.
Провінційний архів Альберти,
збірка Е. Брауна B10472.

Children on a street in Edmonton, Alberta, 1917.
Provincial Archives of Alberta,
E. Brown Collection B10472.

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МІГРАЦІЇ

А. Пономарьов

Київ

Проблема міграцій українців, як і формування української діаспори, в багатьох аспектах залишається у вітчизняній науці не розробленою. З усього спектра феномена міграції – етнокультурного, конфесійного, правового, психологічного, власне соціального – висвітлювалися переважно умови переселення українських мігрантів, місця розселення та деякі сторони їх соціально-економічного становища в різних країнах Америки, зокрема в Канаді. Дослідницький діапазон зарубіжних вчених був дещо ширшим, включаючи, крім соціально-економічного становища мігрантів, їх побутові умови, форми спілкування та організації. Виходить, що дослідники не зачіпали головних проблем міграцій: внесок переселенців в економічний і культурний розвиток країн, що прийняли їх на поселення, етнокультурних процесів у їх середовищі, механізму адаптації, взаємозв'язку з материнським етнорегіоном – Україною.

Ця обставина спонукає звернутися до осмислення багатьох положень методологічного характеру: витоків міграцій, етапів і закономірностей їх розвитку, природи формування діаспори, характеру взаємозв'язків діаспори й України. Їх з'ясування дозволить зрозуміти не тільки механізм міграцій, а й процес функціонування етносу в цілому, а також окремих етнотериторіальних його утворень, тобто систему життєзабезпечення і відтворення. Грунтовне опрацювання цих питань може бути здійснене в майбутньому при спеціальному, комплексному дослідженні в умовах обо-

пільної взаємодії українських і канадських вчених. На даний момент можна окреслити лише контури вказаної проблеми.

Першим її аспектом є питання про природу міграцій. Наша конференція присвячена найпотужнішому міграційному потоку – із Західної України до Канади, котрий багато з дослідників вважають головним, а нерідко й первісним. Його вивчення дійсно додає чимало до розуміння природи міграцій українців за межі своєї батьківщини (“батющини”). І все ж вона не може бути зрозумілою до кінця поза контекстом усього міграційного процесу, часовий діапазон якого обчислюється століттями.

Відомо ж бо, що вже у XVII ст. українські першопрохідці освоювали північні райони Америки, засновуючи там цілі поселення; в тому ж XVII ст. українці-подоляни, а частково й галичани, під тиском турецьких спустошень мігрували у Карпати і Слобожанщину; наприкінці XVIII ст. – на береги Тиси, у межі Австрійської імперії; в XIX ст. інтенсивні переміщення відбувалися не тільки за кордон і не лише до Канади, США та країн Латинської Америки, а й у східні райони Росії та на вільні землі Новоросії. Значний міграційний потік продовжувався і в XX ст.

Звичайно, для всіх цих міграційних потоків (як і взагалі міграції) є загальна основа – загострення соціально-економічних відносин. Наприкінці XIX ст. в Україні це проявлялося, зокрема, в пауперизації сільського населення і масових ліцитаціях – розпродажу господарств. Най-

рельєфніше це виявилось у Східній Галичині, яку Австро-Угорська монархія перетворила на сировинний придаток метрополії. В інших районах України, зокрема на Лівобережжі, цей процес проходив менш виразно, однак за тією ж схемою: спочатку населення доводилося до пауперизму, а коли із зубожілих вже не можна було вичавити ніякого прибутку, вони виганялися з рідних місць.

Своєрідність соціально-економічних умов, як одного з головних факторів міграцій, відзначається всіма дослідниками, проте мало хто з них виділяє побічні фактори, що формувались під дією цих об'єктивних умов. Один з них – свого роду традиція територіальних переміщень, що формувалися й закріплювалися в умовах періодичного порушення господарського і сімейно-побутового життя українців. Для України особливо характерні ці порушення, оскільки вони викликалися постійними вторгненнями на її територію сусідніх держав і періодичним розчленуванням України на окремі землі. Велике князівство Литовське, Річ Посполита, Туреччина, Кримське ханство, Австро-Угорщина, Румунія, Росія – всі ці держави вносили певний етнокультурний, конфесійний і господарський дисонанс, сприяючи руйнуванню усталеного стереотипу прихильності до рідного краю й своєї домівки.

Ця тенденція посилювалась послабленням родинно-своєцьких зв'язків, котрі традиційно були фактором, стабілізуючим осідливість. Певне порушення господарського життя (як результат спустошливих вторгнень), а також зростаюче обезземелювання селян активізувало рухомість, що, у свою чергу, формувало нові погляди на шлюб та практику розлучень. Красномовною ілюстрацією руйнування традиційних шлюбно-сімейних відносин в умовах порушення усталеного способу життя може бути архівний документ, що відноситься до Поділля XVII ст.,

зокрема часу його руйнування Туреччиною: “І ось селянин, котрий пішов з Поділля в чужі краї і одружився там, при першій же нагоді повертається на свою покинуту батьківщину, не особливо турбуючись про те, чи йде з ним його дружина, чи вона залишається на своїй батьківщині. Якщо дружина не супроводжує його, він на новому місці одружується вдруге, не особливо турбуючись також і про те, чи благословила його шлюб церква, чи ні. Потім, якщо йому не живеться на новому місці, він, захоплений жадобою до кращої долі, а іноді звичкою до бродяжництва, переходить в третє місце і там знов одружується”.

Не розкриваючи всієї складності формування міграційних процесів, обмежимося загальним висновком: головний чинник – соціально-економічні умови – впливає на міграції не тільки безпосередньо (скажімо, через обезземелення, утворення надлишкової робочої сили, втрату засобів виробництва), а й опосередковано, через зміну всієї системи укладу життя.

Другий аспект проблеми стосується структури міграцій, звернення до пізнання якої дає змогу глибше зрозуміти причини, мотиви й спрямування переселень, а відтак – структуру діаспори. Загальний міграційний процес в Україні – це не одномоментне і не однопорядкове явище: він складається з певних етапів, що формувались в різних соціально-економічних та історичних умовах і на різних основах. А, отже, окремі міграційні потоки не були ідентичними за своєю природою, мотивацією та складом.

Щодо етапів української міграції, то їх можна представити у вигляді синусоїди, де є підйоми і спади. Вони, в свою чергу, утворювалися на фоні або піднесення, або занепаду соціально-економічного та політичного життя України. Кожне загострення економічної чи політичної ситуації в Україні породжувало черговий викид частки українців у світовий океан людства. Причому збільшення міграційного

потоків, як правило, відбувалося на фоні піднесення національної самосвідомості, котра не мала змоги реалізуватися в українській метрополії. Відтак, зарубіжна українська діаспора здобувала нову життєздатну етнічну хвилю, котра підживлювала етнічний заряд діаспори, на противагу материнському етнорегіону – збудненому від того, що його залишали кращі виразники національних інтересів.

Слід однак відзначити, що цей етнічний заряд у різних міграційних хвилях не був рівноцінним. Постійною у ньому була лише любов мігрантів до рідної землі, а інші його компоненти не були однозначними, залежали від тих умов, в яких він формувався. Якщо, скажімо, запорозьке козацтво було вимушене мігрувати на береги Тиси, за Дунай, на Дон та Терек через утиски царської Росії, через руйнацію козацької республіки, і козаки-мігранти сподівалися на її відродження та жадобу до боротьби, то знедолені українські селяни кінця ХІХ ст. прагнули вирватися з лабет злиденності й безправ'я, не плечкаючи особливої надії повернутися на “батюшину”.

Міграційна ж хвиля перших післяреволюційних років формувалася на фоні, з одного боку, гострого класового протистояння, а з другого – бурхливого розвитку національної самовідданості; повоєнна, найбільш контрастна, міграція несла не тільки заряд національного, а до деякої міри націоналістичного піднесення, водночас і слави країни, що пододала грізного ворога; міграція 70–80-х років була замішана на руйнації національної культури метрополії, до якої призводила хибна практика злиття націй.

Словом, кожний міграційний потік привносив у діаспору своєрідний етнічний контекст, формуючи багатосаровість її структури. Вона ускладнювалась через неоднорідність окремих міграційних хвиль, що нерідко містили полярні концепції. Міграції ХІХ – початку ХХ ст.

складалися не тільки з пауперизованих верств, а ще й з уніатів і православних, котрі нерідко ворогували не лише в метрополії, а й у діаспорі; 20-х років – з тих, хто вороже ставився до революції, й тих, хто поділяв її ідеї; повоєнних років – захисників Батьківщини й її зрадників. Неоднорідним був і соціальний склад міграційних потоків.

Все це позначалось на поляризації української діаспори, підсиленою тією ситуацією відчуження між діаспорою і Україною, що періодично виникала в 30-ті, 50-ті та 70–80-ті роки. Орієнтація на інтернаціоналізацію, а практично на руйнацію національної української культури, репресивні заходи щодо національної культури та її носіїв створювали не тільки відчуження метрополії від діаспори, а й різнонаправленість розвитку в них культури. В Україні вона розвивалася в межах ідеологізованої системи (зокрема, соціалістичного реалізму), в зарубіжній діаспорі – на відносно вільних основах.

Відзначаючи цю ситуацію, ми зачіпаємо одне зі складних питань механізму взаємодії материнського етнорегіону з діаспорою – *третій аспект проблеми*. Який тут зв'язок і наскільки він потрібний для життєдіяльності вищезгаданих утворень? Найбезпосередніший зв'язок звичайно проявляється через міграційні потоки, які не тільки зумовлюють механічний приріст діаспори, а й привносять до неї етнонаціональний дух метрополії. У той же час через діаспору, культура якої не була зашореною ідеологізованими структурами, світ краще сприймав Україну та українців.

Це, так би мовити, зв'язки, що лежать на поверхні. Проте існують і більш глибокі взаємозв'язки – визначальні для механізму існування діаспори. Вони – в духовній спорідненості українства. Практика показує, що як би вільно не розвивалась культура української діаспори, як би інтенсивно не поповнювалась вона з метрополії, її життєздатність все ж визнача-

тиметься станом розвитку України. Від етнонаціональної та соціальної ситуації в ній залежатиме етнічний та етнокультурний розвиток у діаспорі. Кожне піднесення, як і будь-який спад в етнокультурному розвитку України, відповідно позначалися на розвиткові діаспори. В часи національної руйнації материкової України, зокрема руйнації мови, українська діаспора також втрачала деякі етнічні ознаки. За останні 20 років серед українців, що проживають в Америці, число тих, хто говорить українською мовою, зменшилося вдвічі. Але ж фактом є й те, що в умовах певного національного відродження України помітнішим у зарубіжній діаспорі стає інтерес до національної української культури, і в тому числі до мови. Отже, саме Україна, як материнський етнорегіон, виступає гарантом етнонаціонального розвитку діаспори.

У зв'язку з цим виникає потреба у визначенні поняття "діаспори" як природної частини українського етносу. Це становить *четвертий аспект проблеми*. Адже серед дослідників існують розбіжності щодо цього поняття. А ясність тут потрібна і, насамперед, задля розуміння природи, сутності й механізму функціонування діаспори. Певну чіткість у трактування поняття діаспори вніс В. М. Русанівський, виступаючи з доповіддю на I Конгресі асоціації українців. Приймаючи в цілому його позицію, можна, разом з тим, зробити деякі доповнення.

Слід передусім відзначити, що прийнято розрізняти два рівні розуміння поняття діаспори: побутове й наукове. Найпростіше його тлумачення таке: це певна частина українців, котра компактно або дисперсно розсіяна (слово діаспора й означає розсіяння) поза межами материнського етнорегіону, як правило, в іноетнічному оточенні. Причому для даного визначення немає особливого значення факт спілкування між членами цього представництва та між представництвом і материнським

етнорегіоном. Для вказаного рівня трактування поняття діаспори важливим є лише факт наявності українського етносу за межами України.

В реальній дійсності представництво українців поза Україною за характером зв'язків також неоднакове: є розпорощені групи українців, а є етнічні спільності, об'єднані духовно чи організаційно, а іноді й адміністративно. Саме такий тип представництва українців поза Україною в етнографії прийнято вважати діаспорою, на протигагу простому представництву – дисперсії.

Зарубіжне представництво українців, як правило, є діаспорою, що об'єднана духовно (через спільність ритуалізованого життя, через функціонування українських шкіл, театрів, газет тощо) й організаційно. Вже мають давню історію товариства мігрантів у Латинській та Північній Америці "Просвіта", "Куритибе", ім. Т. Г. Шевченка. В Словаччині – союз русинів-українців, у Польщі – об'єднання українців, у Румунії – союз українців і т.д.

Прагнення до організованого об'єднання та духовного спілкування невеличких етнічних груп, що функціонують в іноетнічному середовищі, – це природний механізм самозбереження етносу. Він особливо дієвий в умовах тиснення іноетнічного середовища, котре породжує протиборство з боку ізольованої етнічної групи. Донедавна вважалося, що механізм самозахисту в основному діє в умовах зарубіжного функціонування українських груп, а в межах нашої країни – він нібито ослаблений через однотипність культури іноетнічного середовища й ізолятив. Це давало багатьом дослідникам підставу заперечувати факт існування української діаспори в СРСР.

Протиборство етнічних груп оточуючому іноетнічному середовищу в умовах нашої країни дійсно дещо ослаблене. Втім, це не свідчить про відсутність механізму самозахисту. Насправді він залиша-

ється, але діє дещо в іншій площині – як протиборство з системою, спрямованою на нівеляцію етнічної культури. Підтвердженням цього є факт збереження серед ізольованих етнічних груп рідної мови, національних традицій, звичаїв, обрядів, фольклору, тобто всього того, що, власне, і становить систему діаспори. Показником загострення взаємин між етнічними гру-

пами й системою нівелювання стало утворення останнім часом різноманітних об'єднань: товариств шанувальників української культури, асоціацій українознавців.

Показово, що утворення таких угруповань припадає на період піднесення національного розвитку України, що також може свідчити про її визначальну роль у національному розвитку української діаспори.

УКРАЇНЬСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ КАНАДИ 70 – 80-х РОКІВ

В. Білецький
Чернівці

В сучасних умовах відродження української нації особливий інтерес викликають проблеми, пов'язані з минулим українського народу, з його національними героями, державними діячами, творцями української культури і мистецтва.

Розвиток подій і суспільних процесів минулого України неодноразово досліджувався вітчизняними і зарубіжними науковцями. Значний внесок у вивчення цих процесів та їх наслідків зроблено також і канадською історіографією. Привертає увагу вже сам перелік імен учених і громадських діячів, які досліджували ці події або давали їм відповідну оцінку. В їх числі І. Кейван, Н. Когуська, Б. Кордан, М. Марунчак, Ю. Мулик-Луцик, В. Ревуцький, С. Савчук, С. Стечишин, С. Яременко та ін.

Мета даного огляду – дослідити творчий доробок канадських учених і громадських діячів у галузі деяких проблем суспільного життя канадських українців за період 70–80-х років ХХ століття.

Насамперед відзначимо серію з трьох книг “Нариси історії української культури”¹. В книзі першій автори С. Стечишин та Н. Когуська оповідають про видатні постаті в історії України. Зокрема, подається критична аналітична оцінка діяльності таких особистостей, як князі Давньоруської держави Олег, Ігор, Святослав Хоробрий, Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Володимир Мономах, Роман Мстиславич, Данило Галицький, визначний церковний і культурно-освітній діяч України першої половини ХVII ст., син

князя Валахії і Молдавії, київський митрополит у 1633–1647 рр. Петро Могила. Досліджено початки Війська Запорозького, намальовано портрети перших гетьманів: Петра Конашевича Сагайдачного, Богдана Хмельницького, Петра Дорошенка, Івана Мазепи.

В окремий розділ виділено період “Останні гетьмани – скасування гетьманщини”, де знайомимось з такими видатними постатями, як Пилип Орлик, Іван Скоропадський, Павло Полуботок, Данило Апостол, Кирило Розумовський, Михайло Грушевський, Симон Петлюра.

Автори використали змістовні бібліографічні джерела: “Нарис історії України” Д. Дорошенка, “Історія України” М. Грушевського, “Історія України” М. Аркаса, “Огляд історії України” І. Крип'якевича, “Енциклопедія Українознавства” В. Кубійовича² та ін.

Розглядаються у книзі видатні постаті української літератури, починаючи від часів І. Котляревського до кінця ХІХ ст. Серед них Григорій Квітка-Основ'яненко, Тарас Шевченко, Маркіян Шашкевич, Пантелеймон Куліш, Іван Франко, Іван Нечуй-Левицький, Леонід Глібов, Степан Руданський, Юрій Федькович, Панас Мирний, Борис Грінченко, Ганна Барвінок, Михайло Коцюбинський, Уляна Кравченко, Олена Пчілка, Леся Українка, Людмила Старицька-Черняхівська, Наталія Кобринська, Василь Стефаник, Ольга Кобилянська, Ілля Кириак. Для їх характеристики використано важливі бібліографічні джерела, в тому числі “Історія

українського письменства” С. Єфремова, “Історія української літератури” В. Радзиковича, “Наші визначні жінки” С. Русової, твори Т. Шевченка та І. Франка, “Історія українців Канади” М. Марунчака, “Історія української літератури в Канаді” М. Мандрики³ тощо.

Значний інтерес становить друга книга “Нарисів з історії української культури”, підготовлена С. Яременко і В. Ревуцьким. У короткій оглядовій статті, присвяченій українським композиторам, С. Яременко доводить, що “музично-поетичне мистецтво наших предків на Україні віддзеркалювало їх працю, світогляд і громадський побут”. Це відображено в різнорідних піснях: трудових, ігрових, хоровадних, обрядових, величальних та ін. У книзі справедливо підкреслено, що в епоху Київської держави наші предки досягли високого рівня розвитку самобутньої і багатой української музичної культури. Наземлях України-Русі разом з християнством та його ритуалами ще до офіційного прийняття державою цієї релігії побутувала церковна музика.

Складовою частиною культури в Київській державі була народна пісня як “невід’ємна частина душі українця, вияв його натури, найкращий вислів душевних переживань”. Пісня являла собою не тільки живий образ українського життя, а й літопис нації, її історію у звуках. Такої “співаючої історії, – підкреслює С. Яременко, – не має жоден інший нарід світу”. Вона лунає на Зеленім Клині над Тихим океаном, в Америці, Канаді, Бразилії, Австралії, Новій Зеландії... Вона звучить в Україні при світлі місяця і співах солов’я, заливає золоті лани пшениці в степах під промінням гарячого сонця в жнива, тішить мелодикою, бадьорить серце. Як справедливо зазначає автор, в українській пісні “буває сила духовного здоров’я незіпсованої нації, жадоба волі й щастя та веселий, нестримний характер”. “Українська пісня – це джерело духовного і

національного здоров’я українського народу”, за яким “можна прослідкувати всі фази життя української нації з самого початку її існування аж по наші дні”.

Аналізуються основні жанри передісторичних і поганських пісень до X ст. та доби князівської державності до середини XIII ст. Високого розвитку досягла українська музична культура у XVI – XVIII ст. Центрами її були Київ, Луцьк, Львів та інші міста.

Значний вклад у розвиток музичної культури України внесли Г. Сковорода, М. Березовський, Д. Бортнянський, А. Ведель, М. Лисенко, О. Кошиць, П. Демуцький, М. Леонтович, К. Стеценко, Б. Лятошинський, Л. Ревуцький, Г. Верьовка, А. Штогаренко, К. Данькевич, А. Кос-Анатольський, П. Майборода, І. Майборода, М. Вербицький, Л. Ніщинський, Г. Воробкевич, А. Вахнянин, О. Нижанківський, Д. Січинський, Я. Степовий, Ф. Колесса, М. Фоменко, С. Людкевич, М. Гайворонський, А. Гнатишин та ін.

У портретах цих видатних постатей в галузі музичного мистецтва розкривається їх життєвий шлях, відображено їхню творчість. Високою популярністю користується багато їх творів. Серед них – історико-героїчна народна музична драма “Тарас Бульба” “батька української національної музики” М. Лисенка, дитячі опери К. Стеценка (“Лисичка”, “Котик і півник”, “Івасик Телесик”), музика до поеми “Гайдамаки”, твори К. Данькевича (опери “Богдан Хмельницький”, “Назар Стодоля” та ін.), опери і пісні М. Фоменка (“Маруся Богуславка”, “Любів Україну”) тощо. В основу написання портретів митців покладено ряд бібліографічних видань (А. Рудницький “Українська музика”, О. Залеський “Мала українська енциклопедія” та ін.).

Друга частина книги – “Українська драма і театральне мистецтво на історичному шляху” – написана Ревуцьким, є логічним продовженням першої. На думку автора, з чим можна цілком погоди-

тись, величезну значимість театру в житті українського народу треба шукати в багатьох народних звичаях та обрядах (веснянках, святі обжинок тощо), в народній і літургійній драмі (сватання, заручини, вінчання, покріття голови молодої та ін.). Церковно-шкільний театр охоплює приблизно XVI–XVIII ст. Творцем перших українських народних драм був І. Котляревський (“Наталка-Полтавка”, “Москаль-чарівник”). Найвидатнішими акторами в Україні того часу були М. Щепкін, І. Дрейсх, К. Нальотова, Л. Млотковська та ін.

Важливе місце в книзі відведено етнографічно-побутовому театру, творцями якого були І. Карпенко-Карий, М. Кропивницький, М. Старицький, М. і О. Садовські та ін.

У цілому В. Ревуцький показує розвиток різних жанрів українського театру від його зародження (ще з поганських часів) до 70-х років XX ст. В книзі висвітлюється життєвий і творчий шлях таких корифеїв театру, як М. Садовський, П. Саксаганський, Н. Ужвій, К. Рубчакова, А. Осиповичева, Л. Курбас, М. Кропивницький, В. Блавацький, А. Бучма, Й. Гірняк, М. Заньковецька, І. Затиркевич-Карпинська, розкривається їх справжній внесок у становлення і розвиток українського національного театру, подаються короткі відомості про їхні основні твори, про життєві проблеми тих часів, які переживаються досить виразно із проблемами сьогодення.

Третій том “Нарисів з історії української культури”, підготовлений І. Кейваном, цілком присвячено українському образотворчому мистецтву. У вступі до нарисів автор говорить про складові образотворчого мистецтва (архітектуру, різьбярство, скульптуру й малярство з відгалуженням гравєрства і графіки), дає їм загальну коротку характеристику, розглядає їх розвиток, починаючи від рівня крайнього примітивізму до вершин до-

сконалості, що відбувався у тісному зв'язку з життям, його історичними фазами в різних стилях.

Першопочатки образотворчого мистецтва на терені України доносять до нас археологічні розкопки. В нарисі характеризується візантійський стиль в Україні, особливо з часів прийняття християнства, його еволюція у візантійсько-романський (до середини XIV ст.), готичний (середина XIV ст.); розглядається ренесанс, який досяг України в середині XVI ст., бароко, що прийшло в Україну в часи козацької держави (середина XVII ст.), далі – рококо (середина XVIII ст.), класицизм (кінець XVIII ст.). Класицизм та академізм (друга половина XIX ст.) замінив реалізм, який згодом еволюціонував в еkleктизм.

На порозі XX ст., в часи протистояння між українським та західноєвропейським мистецтвом, почалося відродження національного стилю. На сторінках нарисів знайомимося з діячами цих різноманітних стилів та їх творами.

Розглядається заснування Академії мистецтв у Києві в добу української державності, до складу котрої ввійшли митці різних напрямів зі світовим ім'ям (В. і Ф. Кричевські, М. Бойчук, М. Жук, Ю. Нарбут, Г. Павлуцький та ін.), які піднесли нашу Академію мистецтв до рівня найкращих європейських. Дослідник доказово, переконливо доводить, що українські митці в атмосфері своєї державності і повної свободи мистецької творчості спроможні досягти вершин світового рівня.

У період між двома світовими війнами (1919-1939 рр.) українські митці досить активно й послідовно відстоювали самобутність рідного мистецтва. Українське мистецьке життя тоді в основному зосередилось у Львові. Чимало талантів виявилось і в європейському зарубіжжі. В ці часи заявили про себе такі митці, як С. Литвиненко, П. Холодний, С. Тимошенко, В. Крижанівський, Н. Хасевич, О. Грищенко, М. Івасюк та інші.

Розвиток українського мистецтва тривав і в роки Другої світової війни і після її закінчення. Автор досить цікаво розкриває цей період в його історії.

Особливий інтерес для нас становить питання розвитку українського мистецтва в діаспорі, про що пересічний читач знає зовсім мало. Дослідник присвячує даній проблемі цілий розділ.

У розділі “Українське мистецтво в УРСР” розглядається період розвитку мистецтва в Україні в часи, коли усіяко обмежувалась творча свобода. В ньому І. Кейван аналізує розвиток української культури, різних її галузей, діяльність мистецьких об'єднань, починаючи з 1918 р.

Долаючи неймовірні труднощі, пов'язані з обмеженням демократії, українські митці виявили винятково сильний і живучий творчий потенціал. Вони зробили вагомий внесок у розвиток рідного і світового мистецтва. Для розкриття цієї проблеми дослідник використав велику вітчизняну джерельну базу, праці, видані за кордоном.

Чималу цінність представляє собою багатотомне видання, здійснене Українською Вільною Академією Наук, “Студії до історії українців Канади”⁴, автором якого є доктор М. Марунчак.

З першого тому цієї фундаментальної праці ми дізнаємося про перших українських поселенців на Заході Канади в Пойнт Доглес, про ті труднощі, з якими зустрілись тут українські іммігранти. “Бруд, недоживлення, передусім серед дітей, та тупа безнадійність очікування – це постійні образи в їхніх споминах”, – підкреслює вчений. З часом життя українців у Канаді, завдяки їх підприємливості, ставало організованішим (появлялись національні школи, церкви, різні громадські організації і товариства, читальні, друковані видання – часописи “Буковина”, “Українські вісті”, “Церковне життя” та ін.). Серед популярних у середовищі українців Канади були Українська греко-

католицька рідна школа ім. Маркіяна Шашкевича, жіноче товариство ім. Ольги Басараб, допомогове товариство ім. Маркіяна Шашкевича тощо.

Другий том знайомить нас з груповими українськими поселеннями на території Манітоби. Такою була, наприклад, перша українська колонія Русь, члени якої прагнули зберегти свою культурну ідентичність, звичаї і традиції, принесені з рідних земель, завжди намагалися надати своїм оселям назви, які символізували їхню пошану до батьківської землі та видатних представників українського народу. Пізніше в Манітобі з'явилися поселення Україна, Січ, Запоріжжя, Галич, Теробовля тощо.

Тут знаходимо матеріали про заснування та життя буковинської колонії в Гардентоні, початок якій поклав Василь Загара з села Брідка Заставнівського району, що приїхав сюди у 1896 р. з сім'єю – дружиною і чотирма синами. У 1897 і наступних роках п'ятсот родин виїхало з Буковини до Канади, з них майже сто родин лише з одного села Онут.

Найбільш заселеною в провінції Манітоба є Давфинська округа (центр – містечко Давфин), початок котрій дало поселення Теробовля та його перші жителі на чолі з Василем Ксьонжиком. Як справедливо стверджує автор, церква і школа були початковими проблемами кожної сім'ї, кожної колонії. Такі школи були організовані в поселеннях Теробовля, Косів, Україна, Дністер, Січ та ін. Про їх успішний розвиток свідчить створення на Давфинщині у 1907 р. Організації українських учителів у Канаді.

Перші паростки суспільного життя були закладені в міжозерній смузі – між Манітобським і Вінніпезьким озерами (початок 1897 р.). Українські іммігранти докладали значних зусиль в освоєння цих земель.

З появою тут першого українського священика о. Нестора Дмитріва почалась боротьба за незалежність церкви. Відві-

дини А. Шептицьким Канади та його пастирське листування з віруючими доповнюють картину релігійного життя іммігрантів з України. Відображено їхній зв'язок з Батьківщиною. Також висвітлено працю російської православної місії серед поселенців з України в Канаді. Так закладалися суспільно-культурні початки українських поселенців у Канаді, зростала їх національна згуртованість та організаційний зріст, що було характерно для української спільноти в Канаді в цілому.

Історія преси, літератури і друку піонерської доби, їх роль у житті, збереженні та згуртуванні української спільноти висвітлюються у третьому томі видання.

Чимало цінної інформації про піонерську добу почерпуємо з нарисів, статей, есеїв четвертого тому. Цікавими у виданні є нариси про доктора Осипа Олесківка, автора книжечки "Про вільні землі", яка спричинила масове переселення до Канади, про Кирила Ґеника та о. Нестора Дмитріва – перших культурних діячів, справжніх провідників українських поселенців.

Нарис "Хто встановив добу "1891" в історії українців Канади" розповідає, як Василь Єлиняк та Іван Пилипів, що прибули до Канади з села Небилів Калуського повіту, стали історичними родоначальниками українства в цій країні. Саме вони, за даними І. Боберського та Продана, прибувши до Канади 6 вересня 1891 р., стали першими українцями, "які своїм побутом започаткували першу карту тяглої української історії в цій країні".

Тоді було покладено початок масовій еміграції до Канади. Тільки в першій половині 1907 р. сюди прибуло понад 7 тис. переселенців. У Галичині й на Буковині були села, звідки виїжджало навіть до 20 відсотків населення.

Про подальшу долю українських поселенців дізнаємося з нарисів "До історії українців в Монтреалі", "Праці митрополита Шептицького про українців Канади",

"Кандидати на першого українського єпископа в Канаді" та ін. Про проникнення соціалістичного руху в середовище українських робітників, про створення ними політичної організації "Воля" розповідається в соціалістичному часописі "Червоний прапор", який виходив у Вінніпезі, на що звертає нашу увагу дослідник.

Нарис "До історії українського канадського вояцтва за морем" стосується питання щодо участі наших співвітчизників у Першій світовій війні, формування політичної думки українців Канади. Тут знайомимось зі статистичними даними про українців Канади, про їх участь у господарсько-промисловій виставці 1897 р. у Вінніпезі. Цікавими є відомості про спробу написати першу історію українців Канади ("Історія Канадської Руси"), про місце і роль української мови в житті канадського суспільства ("українською мовою послуговувалися чинники урядові всіх трьох щаблів влади від муніципалітетів до Міністерства внутрішніх справ включно", "українська мова була урядовою на заході Канади в піонерській добі"). Цікавим і змістовним для читача є і нарис "Як писалась та друкувалась велика англомовна історія української Канади".

До тому додається документальна частина, яка включає додаткові закони муніципалітету Етелберт, повчання для поселенців щодо поводження з вогнем, інформацію для виборців та ін.

У п'ятому томі містяться "Розвідки та документи до міжвоєнної доби". Міжвоєнний період, який пов'язує піонерську добу із сучасною (добою після Другої світової війни), – це був час тривалих і затяжних суспільних процесів у різних сферах українського життя, що проявлялося, насамперед, у релігійній та політичній боротьбі. Про це оповідається в розвідках "Політичний двоподіл серед українців-канадців другої доби", "Релігійна боротьба", "Український червоний хрест стає базою співпраці розсварених національних

середовищ”. Автор аналізує процеси, які виявились у формуванні Українського Центрального Комітету, що став одним з предтеч Комітету Українців Канади сучасної доби. Чимало уваги приділено діяльності професора І. Боберського, який успішно займався дослідженнями з української історії в Канаді, започаткував своєрідну національну бібліотеку й архів українців Канади.

Великою заслугою і цінністю досліджень доктора М. Марунчака є обширний документальний додаток, який складається з різних історичних документів українців Канади (Меморандум в справах Східної Галичини, Меморандум в справах українського питання перед Женевською конференцією, Меморандум товариства опіки зі Львова до канадського уряду в справах еміграції тощо). Ці документи є свідченням зв'язків українців Канади з їх материком у Європі.

Проблемам релігійного життя канадських українців присвячено “Історію української греко-православної церкви в Канаді” (в 4-х томах), підготовлену С. Савчуком і Ю. Муликом-Луциком і видану до 1000-ліття хрещення України-Русі⁵.

У першому томі цього видання автори подають огляд головних засад православ'я, що вперше були розглянуті св. Іваном Дамаскіним у його книзі “Точний виклад православної віри”, показують розкол вселенської церкви, мотиви прийняття християнства Україною з Візантії, занепад Київської держави і поділ її митрополії, поширення впливу Української греко-православної церкви на українську спільність в Канаді і США після Жовтневої революції в Росії, її зв'язки з православною церквою в Україні.

Періоду зародження ідеї заснування Української греко-православної церкви в Канаді присвячено другий том цієї фундаментальної праці. Тут серед інших матеріалів значний інтерес викликає латинізаційна політика Риму і церковно-полі-

тична акція російської місії серед греко-католиків, конфлікт галицьких греко-католицьких священників з митрополитом А. Шептицьким тощо.

Дослідження містить також чимало історичних матеріалів, що пов'язані з початком і розвитком української еміграції до Канади, основними районами її походження (Галичина, Буковина), чисельністю та участю українських емігрантів (в основному хліборобів) у колонізації західних канадських земель (Манітоба, Саскачеван, Альберта) та їх поселеннями на цих землях (Новий Київ, Галич, Снятин тощо).

Поряд з цим висвітлюються різні сторони релігійного та світського життя канадських українців, інших суспільних сил та деяких політичних партій, включно з часами Першої світової війни.

Третій і четвертий томи, підготовлені Ю. Муликом-Луциком (С. Савчук на той час уже помер), охоплюють історію Української греко-православної церкви в Канаді від часу її заснування до наших днів. Книга багато ілюстрована, має покажчики імен.

Цінним є наукове дослідження “Українці і канадський перепис 1981 року”, підготовлене і видане Канадським інститутом українських студій Альбертського університету, автором якого є Б. С. Кордан⁶.

Збірник містить дані про етнічне походження, заселеність субпровінційних площ, сільське та міське населення, віковий розподіл, релігію, знання мови, освіту, рід занять, рівень доходів, стан народжуваності, міграції, подружній і сімейний стан населення та ін.

У 1986 і 1989 рр. Об'єднанням надбужанців видано два томи історично-мемуарного збірника “Надбужанщина”⁷. Вихід його вітали українці в різних державах світу. Збірник є політично-державницьким свідченням про нерозривну цілісність історичної і сучасної України.

Перший том охоплює надбужанські землі давньоукраїнських племен бужан, дулібів і волинян, які становили обо-

ронний бастион всієї нашої країни проти агресії сусідів, що намагалися захопити її територію та поневолити населення.

До складу другого тому включено – нариси геологічної будови північно-західних і суміжних просторів українських етнографічних земель, статистичні дані про населення Надбужанщини, українську пресу Надбужанщини, українців у сучасній Польщі, деякі матеріали релігійного та світського життя тощо.

Розділ “Революційно-визвольна боротьба в Надбужанщині” розповідає про діяльність УВО, ОУН, УПА, їх спроби відновити Українську державу в 1941 р., про боротьбу різних політичних сил, хроніку дій УПА і збройного підпілля в краї, депортації населення.

Книга знайомить нас також з літературною творчістю надбужанців, народним побутом, звичаями, ношею, розповідає про окремі землі Надбужанщини (Сокальщина і Белзчина, Камінецьчина, Радехівщина, Холмщина і Підляшшя), про їх історію і людей.

Завершальний розділ збірника присвячено надбужанським громадським, політичним і релігійним діячам, ученим, юристам, педагогам, митцям, поетам, найбільш відомим людям краю.

Збірник містить чималу кількість фотографій, іменний та географічний покажчики.

Книга-меморіал “В боротьбі за українську державу”, редактором якої є доктор М. Г. Марунчак, унікальна за своїм характером⁸. Вона присвячена 70-річчю проголошення соборності української державності. Її видала Головна Управа Світової Ліги Українських Політичних В'язнів, відповідно до постанови II Конгресу українських політв'язнів (22–24 листопада 1985 р.) з нагоди 40-річчя ліквідації нацистських тюрем і концтаборів. Книга включає есеї, документальні оповіді, свідчення очевидців трагедій, статистику нацистських злочинів над українським народом та його землею,

пом'яник жертв, рідкісну документацію та літописання організацій українських політичних в'язнів у діаспорі.

Роки визвольних змагань Другої світової війни становлять окрему добу в українській історії. Як справедливо вказується у книзі, тоді українському визвольному рухові на чолі з ОУН і УПА довелося вести боротьбу на два фронти, з двома імперіалістичними загарбниками, спираючись виключно на власні сили. Це була боротьба українського народу проти нацизму і більшовизму.

Студіюючи матеріали збірника, вглибокуючись у його зміст, ми бачимо і відчуваємо всю силу ідеї української державності, плюси і мінуси визвольної справи українського народу, красу і велич героїчного походу України до свободи та незалежності.

При написанні цієї капітальної праці (вона має майже 1300 сторінок) використано архіви Ліги українських політичних в'язнів у Канаді, Світової ліги українських політичних в'язнів, Генерального секретаря УГВР та закордонного представництва УГВР, а також публікації десятків авторів українською, англійською, німецькою, польською, чеською і російською мовами.

Звідси дізнаємось про основні сили й імена діячів визвольного руху, які боролися за Українську державу, про опір нацизму, німецьку політику в Україні, про нацистські табори та українців, які потрапили до них, про українську тематику в документах Міжнародного військового трибуналу.

У книзі згадуються відомі й невідомі борці за вільну Україну, подаються біографії деяких політичних українських в'язнів німецьких тюрем і концтаборів та ін. Є в ній великий розділ, розрахований на англомовного читача.

Мистецьки видання добре оформлене, в чому велика заслуга таких митців, як М. Битинський, О. Вітик-Войтович, Я. Гніздовський, Е. Козак, Р. та І. Мель-

ник. Містить понад 400 ілюстрацій (фотографій, карт, схем).

Праця супроводжується іменними й предметними покажчиками, поясненнями слів іншомовного походження та переліком використаних джерел, що є важливою умовою її легкого і доступного освоєння читачем.

Таким чином, українська історіографія Канади протягом 70–80-х років досягла чималих здобутків у вивченні питань культури, літератури, історії, мистецтва, релігійного і світського життя еміграції з України, розширила коло й глибину досліджуваних проблем.

- ¹ Нариси з історії української культури. – Едмонтон, 1984. Кн. 1. Стечишин С., Когуська Н. Видатні постаті в історії України. Видатні постаті в українській літературі. – 174 с.; Кн. 2. Яременко С., Ревуцький В. Українські композитори. Українська драма і театральне мистецтво на історичному шляху. – 141 с.; Кн. 3. Кейван І. Українське образотворче мистецтво. – 243 с.
- ² Стечишин С., Когуська Н. Вказана праця. – С. 40.
- ³ Там само.
- ⁴ *Марунчак М. Г.* Студії до історії українців Канади: Шотландські поселенці та українська громада в Пойнт Доглес. – Вінніпег, 1964–1965. – Т. 1. – 255 с.; Історія суспільно-культурного росту українців Манітоби. – Вінніпег, 1966–1967. – Т. 2. – 546 с.; Історія преси, літератури і друку піонерської доби. – Вінніпег, 1968–1969. – Т. 3; Нариси-статті-есеї до піонерської доби. – Вінніпег, 1970–1972. – Т. 4. – 311 с.; Розвідки та документи до міжвоєнної доби. – Вінніпег, 1973–1980. – Т. 5. – 299 с.

- ⁵ *Савчук С. В., Мулик-Луцик Ю.* Історія української греко-православної церкви в Канаді: Київська церковна традиція українців Канади. – Вінніпег, 1984. – Т. 1. – 615 с.; Вони ж. Період зародження ідеї заснування української греко-православної церкви в Канаді. – Вінніпег, 1985. – Т. 2. – 784 с.; *Мулик-Луцик Ю.* Історія української греко-православної церкви в Канаді: Греко-православна церква в юрисдикції митр. Германоса. – Вінніпег, 1987. – Т. 3. – 728 с.; Його ж. Греко-православна церква в Канаді в юрисдикції архієпископа Івана Теодоровича. – Вінніпег, 1989. – Т. 4. – 831 с.
- ⁶ *Kordan B. S.* Ukrainians and the 1981 Canada Census: Data Handbook. – Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, University of Alberta, 1985. – 221 p.
- ⁷ Надбужанщина: історично-мемуарний збірник. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто; 1986. – Т. 1; 1989. – Т. 2. – 950 с.
- ⁸ В боротьбі за українську державу (есеї, спогади, свідчення, літописання Другої світової війни). – Вінніпег, 1990. – 1294 с.

УКРАЇНСЬКО-КАНАДСЬКА ПРОБЛЕМАТИКА В ДОСЛІДЖЕННЯХ ІСТОРИКІВ УКРАЇНИ

Ю. Макар
Чернівці

Ще зовсім недавно історики України, як і всього тодішнього СРСР, були змушені підганяти історичні явища під класові марксистсько-ленінські рамки, що призвело до повного спотворення дослідження історичного процесу як такого. Цілком зрозуміло, що українсько-канадська проблематика не становила винятку з цього “правила”.

Якщо говорити про українську діаспору в широкому розумінні, то українським історикам, як і всім радянським, можна було займатися лише тією її частиною, яка проживала в країнах Заходу (Канада, США, ФРН, Франція та ін.). Що стосується українців у тодішніх соціалістичних державах, то про них рідко коли з’являлися якісь наукові повідомлення, хоч там існували українські суспільно-культурні товариства. І зовсім не вивчалось становище українців у союзних республіках СРСР. А їх там навіть за даними останнього всесоюзного перепису, дуже і дуже заниженими, налічувалося трохи менше 7 млн. осіб¹.

Повертаючись до української діаспори в західних державах, слід звернути увагу на те, що офіційна державна політика Радянської України, як і всього Союзу, будувалася на засадах непримиренності до “проявів націоналізму”, безпідставного звинувачення у цих проявах мільйонів людей. Вона зводилася до того, щоб очорнити дійсно патріотичні елементи за кордоном, приписуючи їм те, чого вони ніколи не робили. З іншого боку, за ініціативою КПРС наполегливо підтримува-

лися “прогресивні” організації, здебільшого робітничо-фермерського спрямування. Їх керівники, як правило, проходили курс навчання у Київській вищій партійній школі, де повинні були глибоко засвоювати ідеологічні догми, які вже “володіли” мільйонами умів радянських людей. Хто з тих чи інших причин виходив поза накинуту схему, той відразу зараховувався до “перевертнів”, “зрадників” тощо.

Отже, зарубіжні, в тому числі й канадські, українці ділилися на “прогресивних” і “націоналістів”. Перші всіляко підтримувалися – і засобами масової інформації, і в наукових дослідженнях. Інші – на всі лади таврувалися. Останнє стосується не лише нинішніх поколінь, а й тих, що жили ще в дорадянський час.

У зв’язку зі здобуттям Україною незалежності (хоч поки що формальної), а також з тими змінами, які відбуваються у житті українського суспільства, створюються сприятливі умови для об’єктивного висвітлення і розширення досліджень історії та сьогодення української діаспори.

Без перебільшення можна сказати про великий прояв зацікавленості науковців (і не лише їх) в Україні українською етнічною групою Країни кленового листка. Він існував і раніше, проте стримувався названими вище причинами. Якщо говорити про нинішні часи, то можна взяти на себе сміливість стверджувати, що в Україні формується ряд наукових центрів, де зосереджуються наукові дослідження з канадсько-української пробле-

матики. Передусім сказане слід віднести до Києва (Інститут історії України НАН України, Інститут світової економіки та міжнародних відносин НАН України, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України), Львова (Львівський національний університет ім. І. Франка, Інститут суспільних наук НАН України, Інститут народознавства НАН України, Наукове товариство імені Шевченка), Чернівців (Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, Чернівецький відділ Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України).

Слід зауважити, що Чернівецький університет вже протягом тривалого часу підтримує навчально-наукові контакти зі Саскачеванським, а наукові – з Альбертським, Манітобським, Торонтським університетами, Національним і рядом провінційних архівів Канади, Міністерством культури і багатокультурності Альберти (тепер це Міністерство громадського розвитку. – Ред.). Цим закладам висловлюємо глибоку вдячність за передачу нам архівних матеріалів, публікацій, які наші вчені та студенти використовують при написанні наукових розвідок та дисертацій.

Дослідження, що проводилися протягом попередніх десятиліть, базувалися переважно на матеріалах архівів України і Радянського Союзу, доступ до яких був дуже обмеженим, а також на працях українських та російських радянських учених.

Тепер становище змінюється. По-перше, відкрилися широкі можливості для контактів учених Канади та України, для обміну досвідом і методологією досліджень, обміну документами та матеріалами, для проведення спільних конференцій. Лише за останні роки, у зв'язку зі столітнім ювілеєм українського поселення в Канаді, такі конференції відбулися у Києві, Львові, Чернівцях, Івано-Франківську. Почали з'являтися спільні публікації. Наведемо такий приклад: у Києві

вийшов друком довідник про українську діаспору² (крім держав колишнього Радянського Союзу), серед авторів якого є чотири канадські науковці – Б. Кравченко, Б. Кордан, Я. Балан і Френсис Свиріпа. Їх перу належить ряд розділів, у тому числі й про українців Канади. З українського боку співавторами довідника стали С. Лазебник, Л. Лещенко, Ю. Макар та П. Орленко. Це друге такого типу видання після опублікування десятком років раніше повнішого видання про українців в усьому світі, здійсненого Науковим товариством імені Шевченка в Нью-Йорку³.

Почали виходити друком у канадських видавництвах праці вчених з України. Однією з перших таких “ластівок” стала книга Г. Кожолянка⁴.

По-друге, для істориків обох країн склалися сприятливі умови для праці в архівах та книгозбірнях України, а канадські, крім того, можуть вільно пересуватися по її території, брати інтерв'ю у будь-якого її громадянина.

Після всього сказаного варто б перейти до аналізу розвитку та характеру дослідження українсько-канадської проблематики в Україні протягом 60 – 90-х років. Які ж питання висвітлювалися з цієї проблематики? Передусім – причини, характер та джерела еміграції; прибуття й розселення в Канаді, умови влаштування; участь та роль в освоєнні канадського Заходу, розвитку сільського господарства, промисловості, на будівництві залізниць; турбота про збереження культурно-національної самосвідомості, шкільництво, релігія, видавнича справа; вживання в канадське суспільство; виникнення та діяльність громадсько-політичних, жіночих, молодіжних та інших організацій; допомога Україні під час Другої світової війни та по її закінченні; сучасне становище української етнічної групи Канади, її контакти з Україною.

Ці та інші питання знайшли відображення в працях А. Шлепакова, Л. Ле-

щенка, В. Євтуха, Б. Мартиненка, В. Наулка, Олени Ковальчук, С. Макарчука, О. Макара, Ю. Макара, Г. Кожолянка, О. Сича, В. Ботушанського та ін.

Ще одне загальне зауваження. На жаль, до недавнього часу (про це вже вище частково йшлося) між українськими (як загалом радянськими) та канадськими (у цій галузі переважно українського походження) дослідниками височів нездоланий мур ідеологічно-політичного протистояння, що, безумовно, перешкоджало об'єктивному вивченню проблеми. Кожна зі сторін дотримувалася своїх методологічних настанов і принагідно звинувачувала іншу сторону в ненауковості та всіляких інших "гріхах". Сказане, щоправда, більше стосується радянської історіографії, обмеженої класовим підходом до суспільно-політичних явищ, як і будь-яких проявів буття суспільства взагалі. Не слід вважати, на нашу думку, безгрішною і канадську історіографію, якій можна закинути деяку ідеалізацію життя канадського суспільства, зверхнє ставлення до українських переселенців з боку частини вчених неукраїнського походження тощо. В Україні можна виділити ще одну категорію публікацій суто пропагандистського характеру, які побудовані на перекрученні фактів, фальсифікації документів чи вириванні з їх контексту окремих фраз, що не давало читачеві можливості зрозуміти суть справи. Таких публікацій ми торкатися не будемо.

Щоб потім не повторюватися, скажемо, що наукові дослідження українських істориків до кінця 80-х років хибували згадуваними ідеологічними догмами, які тяжіли над ними. Писати потрібно було "езоповою мовою", а читати – між рядків.

Отже, про причини і характер еміграції з українських земель до Канади ще наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. писалося в ряді робіт, часто присвячених значно ширшій проблематиці. Прийнято

вважати, що започаткував дослідження української еміграції А. Шлепаков⁵. В 60–70-х роках вийшли праці М. Кравця, В. Ботушанського, І. Компанійця, В. Курила про соціально-економічне становище в західноукраїнських землях, що входили до складу Австро-Угорської імперії⁶. В них йдеться також про еміграцію, зокрема й до Канади, як про один із пошуків виходу зі становища, в яке потрапила більшість селянства і частина населення міст та містечок. Кожен з названих авторів розглядав питання про еміграцію з України до Канади чи іншої держави крізь призму того, яку мету ставив перед своїм дослідженням. У більшості робіт воно має підпорядкований характер і розглядається у контексті інших, важливих для даного дослідження, проблем. Виключення складає, хіба що, наведена у посиланнях стаття В. Ботушанського, присвячена власне еміграції.

Згодом, у 80-х і вже на початку 90-х років вийшли нові праці українських істориків, де зверталася увага на причини і характер еміграції. Йдеться, наприклад, про книгу С. Макарчука щодо етносоціального розвитку та національних відносин на західноукраїнських землях, в якій розглядається еміграція як один із багатьох соціальних факторів, що впливали на національну структуру населення цієї частини України⁷, а також як "засіб боротьби селянських і робітничих мас, котрі рішуче поривали із старими умовами життя, праці і побуту". Еміграція зародилася, пише автор, "на ґрунті важкого соціально-економічного і політичного становища трудящих"⁸.

До методології дослідження питання причин та характеру еміграції звернувся А. Шлепаков⁹.

Протягом десятиліть в українській історіографії виробилася думка, що причини еміграції українців до Канади наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. мали соціально-економічний і суспільно-полі-

тичний характер. А. Шлепаков зазначає, що еміграційний рух охопив усі українські землі – і ті, котрі входили до складу Австро-Угорщини, і ті, які перебували під владою Російської імперії. На його думку, еміграція із західноукраїнських земель, як і з усієї України, була викликана одними і тими ж причинами, соціальний склад емігруючих із усіх українських земель був фактично однаковим. Проте в інтенсивності руху, в його масовості, в конкретних умовах здійснення еміграції були суттєві відмінності¹⁰.

Той же А. Шлепаков, С. Макарчук, як, зрештою, й інші історики, говорячи про еміграцію українського населення, мають на увазі, передусім, виїзд із західноукраїнських земель. Виїзд же з тієї частини України, яка входила до складу Росії, не мав через ряд причин такого масового характеру¹¹.

Стосовно еміграції у міжвоєнний період, а особливо у повоєнний час, в Україні дотепер написано дуже мало. Що ж стосується останньої хвилі еміграції, то “переміщені особи” були віднесені волею “власть імущих” до категорії “політичних покидьків”. Здійснено це без будь-якої спроби аналізу ситуації, в якій вони опинилися. Заодно дісталось і їх “покровителям” з табору “імперіалістичних держав” Заходу¹².

Наступне питання: про прибуття до Канади українців, їх розселення та умови, що їх чекали. Найважче було тим першим. Незнання мови, не завжди доброзичливе ставлення властей і англомовного середовища, неймовірні труднощі при освоєнні гомстедів, найважча і найбрудніша робота в містах – ось якими були перші кроки українців у Канаді. Про це йшлося в низці названих вище видань.

Крім того, можна зіслатися на ряд інших публікацій. Так, у 1985 р. вийшла в Москві робота Ю. Макара та О. Сича, у якій зроблено спробу проаналізувати становище національних меншин Канади

на підставі даних, що містяться в серії книг “Покоління: Історія народів Канади”, виданих заходами уряду цієї держави¹³. Є там невеликий розділ, присвячений канадським українцям¹⁴. Незважаючи на те, що робота була виконана на “марксистсько-ленінських методологічних засадах”, її довелося декілька разів “доопрацьовувати” з метою “посилення критики українських буржуазно-націоналістичних елементів”. Врешті-решт вона вийшла, але дуже обмеженим накладом, виключно для “службового користування”, хоча в ній немає ніяких “державних таємниць”. Єдине, що турбувало цензорів, то це страх перед можливим покаранням за допущення виходу у світ хоч якоїсь інформації про “непрогресивних” українців Канади. 1990 року опубліковано колективну українсько-канадську працю, яка торкається всіх піднятих нами питань, зокрема й умов поселення українських піонерів у “новому краю”¹⁵.

Останнім часом зроблено ще один важливий крок у цьому напрямі. В межах співробітництва зі Саскачеванським університетом у Чернівецькому університеті зібрано в західних областях України значну кількість листів з Канади до “старого краю” (у зборі брали участь співробітники і студенти історичного факультету). Частину з них опубліковано двома виданнями під редакцією О. Сича. Одне в Україні, інше в Канаді¹⁶.

З приводу участі й ролі українських іммігрантів у господарському розвитку Канади, особливо її західних степових провінцій, в Україні написано значно більше. Після згадуваної праці А. Шлепакова про українську трудову (тепер українські історики як на Батьківщині, так і в діаспорі, все частіше вживають окреслення “заробітчанська еміграція”) еміграцію у США та Канаді, де найбільшу увагу зосереджено на соціально-економічних проблемах українських переселенців, з’явилося чимало робіт, автори

яких торкаються цього питання. Сказане стосується також згаданого українсько-канадського збірника, виданого у Києві до 100-річчя прибуття перших українських поселенців до Країни кленового листка.

Про участь українців у сільськогосподарському розвитку Манітоби, Саскачевану й Альберти йдеться в узагальнюючій праці Л. Лещенка¹⁷.

Серед найновіших інформацій на тему про роль українців в економічному розвитку Канади варто назвати роботу О. Сича¹⁸, в якій він зазначає, що половину слов'янської еміграції у розглядуваній нами період склали українці¹⁹. Вони, відповідно, відігравали провідну роль серед слов'янських поселенців у справі освоєння канадського Заходу. Те, що вони виявилися придатнішими до важкої, дійсно піонерської, праці на цілих землях канадських степів, ніж багато вихідців із Західної Європи, дало їм змогу не просто вижити, а й відіграти помітну роль у розвитку цього "хлібного мішка" Канади²⁰.

На підтвердження сказаного можна зіслатися на матеріали тогочасної українсько-канадської преси. За її даними, станом на 1912 р. у сільському господарстві степових провінцій було зайнято 162 тис. українців, 77 тис. з яких склали самостійні фермери²¹. Значна кількість українських ферм на той час вже вважалася господарськи витривалими. Їх власники засівали пшеницею, сорти якої було виведено із привезеного піонерами насіння, від 150 до 600 акрів²².

У наведеній, і ще одній, працях О. Сича йдеться про участь українців у будівництві канадських залізниць та промисловому виробництві²³. За проаналізованими даними, більшість простих робітників склали слов'яни, а серед останніх – українці. Сказане стосується також будівництва міст, вуглевидобутку тощо.

Про культурно-національну самосвідомість канадських українців, а особливо про релігійне життя, громадсько-політич-

ні організації (крім "прогресивних"), зовсім донедавна українські історики уникали писати, а якщо й писали, то різко критично або дуже коротко. Тепер ситуація змінилася. Якщо прочитати розділ про українців Канади в колективній роботі "Українці в зарубіжному світі", то легко переконатися, що це саме так²⁴. На його початку описані передумови еміграції²⁵. А далі характеризується позитивна роль церкви у самостворенні української етнічної групи Канади, створення та діяльність різноманітних гуртків художньої самодіяльності, видавнича робота, участь українців у політичному житті держави, освітня справа. Мабуть, добре й те, що автори (М. Горєлов, Л. Лещенко, А. Шлепаков) не уникають тих труднощів, з якими стикається українська громада Канади на теперішньому етапі свого розвитку. Але це вже не колишнє традиційне її очорнювання, як і країни, котра дала можливість їй сформуватися.

Чи не першою і поки що найважливішою публікацією на цю тему в Україні став відповідний розділ згаданого довідника, написаний для нього українськими канадськими авторами²⁶. Вони зробили добру справу, поінформували українського читача (зрештою, не лише його) про церковне життя, розвиток культури й різних видів мистецтва з характеристикою його організаційних форм та матеріальних засобів: хореографічного, музичного, образотворчого, народно-прикладного²⁷.

У довіднику описано розвиток українсько-канадської літератури, театру, телебачення, радіомовлення, архівно-музейної справи, вищої та шкільної освіти, науки, видавничу справу, культурні й наукові зв'язки канадських українців з Україною²⁸.

Під вживанням українських переселенців у канадське суспільство ми розуміємо їхні, так би мовити, стартові можливості, здобуття освіти, різноманітних професій, визнання з боку іншомовного

(до того ж панівного) середовища, властей на місцевому і федеральному рівнях та багато інших аспектів.

Чи не найбільше у цій галузі в Україні зробив В. Євтух, перу якого належить ціла низка ґрунтовних робіт, які стосуються загальних етносоціальних проблем Канади та США, історії національних стосунків у цих державах. У його працях завжди присутні канадські українці²⁹.

Опублікував на тему вживання українців у канадську суспільну мозаїку цікаву роботу відомий український етнограф В. Наулко³⁰. Торкається він українсько-канадських проблем і в інших своїх працях. Названа тематика присутня і в роботах О. Макара³¹, а також у тій же книзі в розділі, що стосується Канади, написаному вже згаданими авторами³², в довіднику “Зарубіжні українці”³³.

Про організоване громадсько-політичне життя українців Канади найповніше сказано в аналізованому розділі довідника про зарубіжних українців³⁴. Відрадно, що, мабуть, уперше саме з боку українських авторів висловлені позитивні судження не лише про робітничо-фермерські організації, а й про колишні “непрогресивні”. Зроблено це на сторінках книги “Українці в зарубіжному світі”³⁵.

Щодо взаємин України з Канадою в роки Другої світової війни та по її закінченні, то вони здебільшого піднімалися в роботах Л. Лещенка та Б. Мартиненка³⁶. В них йдеться про діяльність українсько-канадських громадських організацій, про надання допомоги Україні і всьому СРСР, зокрема й після війни, про місце України у стосунках Канада – Радянський Союз.

Сучасне становище української етнічної групи Канади та розвиток її взаємин з Україною під тим чи іншим кутом зору висвітлюється в усіх найновіших наукових розвідках, на наукових конференціях, у періодичних виданнях та інших засобах масової інформації. Представники українсько-канадських наукових кіл стали радниками Президента України, Верховної Ради, Кабінету міністрів та місцевих органів влади й управління нашої незалежної держави.

Значною мірою під впливом Світового Конгресу Українців, Конгресу Українців Канади, Українського Народного Союзу в США, Українського Конгресового Комітету Америки обидві ці держави, у яких зосереджена найбільша і найвпливовіша українська західна діаспора, визнали Україну, встановили з нею дипломатичні стосунки і налагоджують співробітництво.

¹ Союз. – 1990. – № 32. – С. 15-16.

² Зарубіжні українці: Довідник. – Київ: Видавництво “Україна”, 1991.

³ Українські поселення: Довідник. – Нью-Йорк, 1980.

⁴ *Кожолянюк Г. К.* Поселення та житло українців Івано-Франківщини та Буковини. – Edmonton: Alberta Culture and Multiculturalism, 1992.

⁵ *Шлепаков А. М.* Українська трудова еміграція в США і Канаді (кінець XIX – початок XX ст.). – Київ: Видавництво АН УРСР, 1960.

⁶ *Кравець М. М.* Селянство Східної Галичини і Північної Буковини у другій половині XIX ст. – Львів: Видавництво ЛДУ, 1964; *Ботушанський В. М.* Становище і класова боротьба селянства Північної Буковини в пе-

ріод імперіалізму (1900-1914 рр.). – Київ: Наукова думка, 1975; Його ж. Буковинська трудова еміграція в кінці XIX – на початку XX ст. // Історичні дослідження: Вітчизняна історія. – Вип. 1. – Київ: Наукова думка, 1975; *Компанієць І. І.* Становище і боротьба трудящих Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX ст. (1900-1919 рр.). – Київ: Видавництво АН УРСР, 1960; *Курило В. М.* Соціально-економічна характеристика і становище трудящих Буковини на початку XX ст. // Минуле і сучасне Північної Буковини. – Вип. 2. – Київ: Наукова думка, 1973.

⁷ *Макарчук С. А.* Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма. – Львів: Вища школа, 1983. – С. 50-57.

- ⁸ Там само. – С. 138.
- ⁹ *Шлепаков А. Н.* Международные миграции прошлого и настоящего: к оценке моделей и методов исследования // *Зарубежный мир: социально-политические и экономические проблемы.* – Киев: Наукова думка, 1983. – Вып. 3. – С. 79-85.
- ¹⁰ *Шлепаков А. М.* Українська трудова еміграція... – С. 13-45.
- ¹¹ Там само. – С. 39-43; *Макарчук С. А.* Вказ. праця. – С. 54-56.
- ¹² Див., наприклад: *Павленко М. І.* „Біженці” та “переміщені особи” в політиці імперіалістичних держав (1945-1949 рр.). – Київ: Наукова думка, 1979.
- ¹³ *Макар Ю. И., Сыч А. И.* Борьба национальных меньшинств в Канаде за свои права: Научно-аналитический обзор. – Москва: ИНИОН АН СССР, 1985.
- ¹⁴ Там само. – С. 28-35.
- ¹⁵ Українські канадці в історичних зв'язках із землею батьків: До 100-річчя прибуття перших українських поселенців до Канади. – Київ: Наукова думка, 1990.
- ¹⁶ З “Нового краю”. Листи українських емігрантів з Канади (впорядкування, передмова О. І. Сича). – Едмонтон: Видавництво КІУС, 1991; З “Нового краю”. Листи українських емігрантів з Канади. – Чернівці: Облполіграфвидав, 1991.
- ¹⁷ *Лещенко Л. А.* Фермерское движение в Канаде (1900-1939 гг.). – Киев: Наукова думка, 1979.
- ¹⁸ *Сыч А. И.* О роли славянской иммиграции в освоении канадского Запада (1896-1914) // *Американский ежегодник, 1989.* – Москва: Наука, 1990. – С. 174-189.
- ¹⁹ Там само. – С. 176.
- ²⁰ Там само. – С. 178-181.
- ²¹ Новий край. – 1912. – 20 червня і 10 листопада.
- ²² Там само. – 1911. – 10 червня.
- ²³ *Сыч А. И.* Вказ. праця. – С. 185-188; *Його ж.* Иммиграция и экономическое развитие Канады в 1896-1914 гг. // *Наукові записи Закарпатської асоціації молодих істориків.* – Ужгород, 1990. – С. 146-160.
- ²⁴ Українці в зарубіжному світі. – Київ: Наукова думка, 1991. – С. 25-46.
- ²⁵ Там само. – С. 25-30.
- ²⁶ Див.: *Зарубіжні українці...* – С. 48-85.
- ²⁷ Там само. – С. 62-67, 72-73.
- ²⁸ Там само. – С. 67-72, 73-85.
- ²⁹ *Евтух В. Б.* Концепции этносоциального развития США и Канады: типология, традиции, эволюция. – Киев: Наукова думка, 1991; *Його ж.* Историография национальных отношений в США и Канаде (60-70-е годы). – Киев: Наукова думка, 1982; *Його ж.* Иммиграция и национальные отношения в истории Канады // *Проблемы историографии Канады.* – Москва: Наука, 1981. – С. 103-132; *Евтух В. Б., Ковальчук О. О.* Українські канадці: проблеми соціально-демографічної інтеграції // *Український історичний журнал.* – 1991. – № 8. – С. 64-74; *Евтух В. Б., Ткаченко В. М.* В чужій далекій стороні. – Київ, 1976.
- ³⁰ *Наулко В. И.* Украинская этническая группа Канады // *Расы и народы.* – Москва: Наука, 1984. – № 14. – С. 112-148.
- ³¹ Українці в зарубіжному світі. – С. 119-121.
- ³² Там само. – С. 34-41.
- ³³ *Зарубіжні українці...* – С. 54-57.
- ³⁴ Там само. – С. 57-61.
- ³⁵ Українці в зарубіжному світі. – С. 35-36, 44.
- ³⁶ *Лещенко Л. А.* СРСР і Канада в антигітлерівській коаліції: Демократичні сили Канади у боротьбі проти фашизму, за союз і бойове співробітництво з СРСР. 1941-1945 рр. – Київ: Наукова думка, 1973; *Мартиненко Б. А.* Деякі питання зовнішньої політики Канади під час нацистського “бліцкригу” проти країн Західної Європи // *Український історичний журнал.* – 1984. – № 5 тощо.

APPROACHES TO UKRAINIAN FOLKLORE STUDIES IN CANADA: THE PAST, PRESENT AND FUTURE OF THE DISCIPLINE

Bohdan Medwidsky

Preliminary remarks

There is something tautological in the term *folklore studies* because the word *lore* already includes studies. For example, one definition of the term *lore* in Webster's dictionary is given as "knowledge gained through study or experience." Thus, when we study folklore, we study the subject matter and the way it is transmitted, as well as the function it plays within the group in which it is practiced and even what influences its productivity. Although the topic of this discourse strongly and perhaps exclusively suggests review of an academic discipline, the nature of the subject is such that for its study the role of the amateur has been of great historical importance. Folklore studies have been even more indebted to the numerous informants or carriers of the tradition. A discussion of the following questions should shed some light on the topic: 1) What do folklore studies in Canada consist of?, 2) What is the Ukrainian component of folklore studies in Canada?, 3) What can be said about the history of Ukrainian folklore studies in Canada?, 4) What is the present state of the art?, and 5) Is there a future in Ukrainian folklore studies in Canada?

(1) What, then, do folklore studies consist of in this country?

Folklore studies have a short history in Canada if considered as a separate discipline. This field of study originated with our neighbours to the south and was parented

by anthropology and literature, the first one stressing the functions of individual items or customs of folk culture and the latter dealing with textual issues which occurred in oral literature.¹ Within these two disciplines folklore studies played a somewhat secondary role. However folklorists within both disciplines managed to find issues of common interest which were brought up at annual general meetings of the American Folklore Society, where the state of the art was discussed and interpreted. Moreover, the *Journal of American Folklore* has been the society's official periodical.

Folklore studies as a separate scholarly discipline did not exist in the form of academic programs either in the United States or in Canada up to the post World War II years. It was not until 1963 that R. Dorson established a folklore department at Indiana University, whereas in Canada in 1968 H. Halpert established a similar department at Memorial University of Newfoundland. One should, however, not forget the role played by Les Archives de Folklore and a professorship established in folklore at the University of Laval in 1944, which developed into the impressive Centre des Études sur la Langue, les Arts et Traditions populaires des Francophones en Amérique du Nord.² Another no less important institution for folklore studies in this country has been the Canadian Centre for Folk Culture Studies, in the Hull-Ottawa region, which has Ukrainian Canadian folk treasures among its holdings.³

The development of the Ukrainian holdings in this institution is in part due to some

remarks by the ethnomusicologist Kenneth Peacock, who declared in a report to the National Museum of Canada that:

The survey confirmed what was suspected beforehand – that Ukrainian-Canadians have the most widespread and flourishing folk music and folklore in Western Canada. After French, English and Indian, theirs is potentially the largest body of folklore in Canada. In fact if the same amount of time and effort that have been spent on any of these three larger ethnic groups were devoted to Ukrainian research, the body of material would approach, or even surpass, that of the English or Indian collections at the National Museum.⁴

Up to this point mention was made about some of the origins of Canadian folklore studies and places where these activities have been conducted, but little has been said about what the studies consist of. Although long treatises have been written on this topic, let it suffice to mention four points, 1) collecting, 2) classifying, 3) analysing, and 4) drawing theoretical conclusions, insofar as the discipline is concerned, and another four, i.e. oral literature, customary lore, folk arts and material culture, with regard to the subject matter.

(2) What is the Ukrainian component of folklore studies in Canada?

Since Ukrainians are categorized as belonging to the non-official language groups of Canada, one would assume that Ukrainian folklore studies in Canada compare more or less proportionally to studies made of other such cultural groups. The major Federal institution to be involved with Ukrainian folklore is the Canadian Centre for Folk Culture Studies, which has a mandate to collect and study the lore of all Canadian settler groups. Indeed, specimen of Ukrainian folklore are well represented at this institution.⁶

The Universities of Manitoba and of Saskatchewan have been offering courses

and encouraging research in some areas of Ukrainian Folklore Studies. However, the University of Alberta must be singled as having the richest Ukrainian folklore program available on an academic level in Canada and, at this stage, in the Western Hemisphere. This institution offers programs with specializations at the B.A. level, as well as M.A. and Ph.D. degrees in Ukrainian folklore. The Ministry of Culture and Multiculturalism of the Province of Alberta has produced a whole series of monographs on the material culture of Ukrainian settlements in East Central Alberta. Again the Province of Alberta maintains the only unofficial language group open air museum in Canada and has developed a significant amount of archival material on the subject. It may very well be that the study of Ukrainian folk culture has been somewhat more extensive than that of other Canadian minority settler groups. Archival and bibliographic sources as well as other Canadian folklore publications seem to support this situation.⁷

(3) What can be said about the history of Ukrainian folklore studies in Canada?

In Canada itself there were really no trained folklorists to do fieldwork among the Ukrainian settlers either during the last decade of the 19th century or the first half of the 20th century. This does not mean that the folk culture of this particular group was not noticed by other Canadians. In fact descriptions of the Ukrainians' customs and manners have been provided in various reports of government officials and other publications.⁸ Attempts have also been made to translate selections of Ukrainian folk literature into English. An example of this is the collection of translations published as *Songs of Ukraina* in 1916 by the poetess Florence Randal Livesay. It consisted of eleven sections: Pagan Songs, Wedding Song Cycle, Wedding Songs, Historical Songs, Cossack

Songs, Robber Songs, Tchumak Songs, Rhythms, Folk Songs, Other Poems, Poems by Fedkovych and the Ukrainian National Anthem.

As a matter of fact, the Ukrainian settlers who were the common carriers of the lore not only kept transmitting and adopting/picking up the traditional customs which they had brought over to the new country, but certain more enterprising individuals among them would perform tasks normally expected from professional folklorists. An excellent example of this type of activity can be seen in the publication of the collection of *Songs about Canada and Austria*⁹ compiled by T. Fedyk, of which six editions/printings appeared. Other Ukrainian Canadian folk songs were published earlier in North American Ukrainian newspapers. A number of them came to the notice of the prominent Ukrainian folklorist V. Hnatiuk, who made use of them in his article on newly-formed Ukrainian folk songs where he lists half a dozen of them.¹⁰ There is no indication of these texts having been studied by ethnomusicologists (Hnatiuk did not consider himself a specialist in this field). The popular kolomyika-like metric rhythm of the vast majority of these verses and the fact that remnants of some of these texts were collected in the post World War II years by R. Klymasz suggest that these texts were not only popular reading material but were in fact sung by Ukrainian Canadians.

Fedyk's collection and other similar texts in print have triggered a number of commentaries from reviewers and literary historians discussing the reworking and imitation of popularly sung verses. For example, P. Krawchuk suggested that Fedyk "listened to the singing of Ukrainian emigrants and wrote down their songs, reworked them, changed their character and published them as a separate book."¹¹ These verses are, no doubt, of interest to folklorists who have been trained to look for variant texts in the study of oral tradition.

An intermediary step between simple publishing of folklore texts and the somewhat more rigorous study of Ukrainian folklore has also been achieved by folklore enthusiasts. A prime example of such activities is the proverb collection of V. Plaviuk.¹² This work, published in Edmonton in 1946, consists of over 6,000 proverbs which he had not only painstakingly recorded but also arranged by key words and paraphrased according to a system used in Franko's fundamental collection. It was favorably noted by the eminent literary scholar Watson Kirkconnell who wrote that "From the point of view of scholarship, quite the most interesting book of the year is Volodymyr S. Plaviuk's Monumental collection of Ukrainian proverbs dedicated to the Ukrainian pioneers in Canada."¹³

As was mentioned before, Ukrainian Canadian folklore studies in the strict sense of the word did not exist before the 1950s. A pioneer in this more recent era was T. Koshetz, whose duties as a curator of the Ukrainian Cultural and Educational Centre in Winnipeg included lecturing on topics of Ukrainian culture, as well as collecting samples of Ukrainian folk arts and folk songs. She managed to gather some two hundred folk song texts and melodies.¹⁴ The philologist J. B. Rudnyc'kyj also spent a significant amount of time collecting a variety of folklore texts mostly in western Canada. These texts were later published as three volumes of Ukrainian Canadian folklore and dialectology materials which he classified according to two major groups, i.e., traditional 'old country' folklore transplanted to Canada, and Ukrainian folklore adapted to or created in Canada.¹⁵ Besides the two above categories, Rudnyc'kyj's scheme also contained a mixed or hybridized grouping.¹⁶

Whereas folklore studies were somewhat peripheral to the activities of both T. Koshetz and J. Rudnyc'kyj, they have been central to the work of R. Klymasz. The author of a number of monographs, articles, reviews and

bibliographies Klymasz clearly stands out as the senior Ukrainian Canadian folklorist.¹⁷ There is no question that his doctoral dissertation has been the first comprehensive analytical study of Ukrainian folklore in Canada. In this dissertation Klymasz's research is directed towards finding answers regarding a) the changes to inherited tradition once a settler group acquires a new language and customs, b) the quantity of lore that is retained and passed on to the next generation; c) the parts that are discarded, and d) the types of adaptations that are made in the county of settlement. Klymasz based his findings on fieldwork conducted in the prairie provinces. He comes to the conclusion that the reconstituted Ukrainian folklore complex has discarded many facets of its oral lore, kept some beliefs and compensated for its losses by stressing a wide range of folk arts, from instrumental music and dance to aspects of material culture.¹⁸ The Ukrainian Canadian folklore complex in western Canada seems to have retained this character even today.

(4) What is the present state of the art?

Thanks to the establishment of Alberta's Ukrainian cultural Heritage Village, a very detailed study into the structural, materials, and narrative histories of the buildings that form part of this historic site was initiated.¹⁹ A certain amount of this research has been published in a series of occasional papers. Included here are the monographs *Ukrainian Dug-Out Dwellings in East Central Alberta* by Andriy Nahachewsky (1985), *The Chernochan Machine Shed: Ukrainian Farm Practices in East Central Alberta* by Sonia Maryn (1985), *The Grekul House: Land Use and Structural History* by Demjan Hohol (1985), *Out of the Peasant Mold: A Structural History of the M. Hawreliak Home in Shandro, Alberta* by Marie Lesoway (1989), *Commerce in the Country: A Structural History of the Luzan Grocery Store* by Cathy

Chorniawy (1989), *Shelter Feed and Dray: A Structural History of the Radway Livery Barn* by Peter Melnycky (1989), *Hlus' Church: A Narrative History of the Ukrainian Catholic Church at Buczacz, Alberta* by Andrij Makuch (1989). The majority of this work was done under the supervision of Radomir Bilash, Senior Research Historian for the Ukrainian Cultural Village project.

University level Ukrainian folklore studies have been enhanced by the establishment of the endowed Huculak Chair of Ukrainian Culture and Ethnography at the University of Alberta, which has become a centre for Ukrainian folklore studies. In the last decade, eight graduate theses and dissertations have been completed at this institution on the following topics at the University of Alberta: "The Emigrant Verses of Hryhorij Olijnyk" by Y. Kowalchuk (1981), "Folklore in Ljuborac'ki" by D. Hohol (1982), "The Tsymbaly Maker and His Craft" by M. Bander (1985), "First existence Dance Forms Among Ukrainians in Smoky Lake, Alberta and Swan Plain, Saskatchewan" and "The Kolomyika: Change and Diversity in Canadian Ukrainian Folk Dance" by A. Nahachewsky (1985 and 1991), "The Ukrainian Hurdy-Gurdy: Questions of Its Traits and Origin" by V. Moroz (1989), "The Word and Wax: Folk Psychology and Ukrainian in Alberta" by R. Hanchuk (1990), and "Continuity and Change: An Inter-Generational Examination of Ukrainian Christmas Observances in East Central Alberta" by A. Sochan (1991). This list shows a strong tendency away from oral lore and from 'Old Country' topics and towards non verbal or partly verbal lore and Canadian themes. Yet even among topics which appear to have a Canadian slant, references to traditional Ukrainian lore always obtain. (For example in Nahachewsky's kolomyika traditions, immigrant transplanting, Avramenko's instructions and more recent Soviet examples all serve as a reminder that Ukrainian 'Old Country' connections has never been completely severed.)

Ukrainian folklore studies in Canada have also been enhanced in recent times by conferences of which a significant number of papers were presented in the discipline. Thus in 1981 at a conference held in Winnipeg entitled "Visible Symbols: Cultural Expressions Among Canada's Ukrainians," the following presentations deserve mention: "Collecting Material Culture: Alberta's Ukrainian Cultural Heritage Village" by R. B. Bilash, "Folk Music" by R. B. Klymasz and "Popular Music" by B. Zajcew, "Ukrainian Cultural and Political Symbols in Canada: An Anthropological Selection" by Z. Pohorecky, as well as bits and pieces about Ukrainian Dance in Canada.

Several years later in 1985, in a conference on the cultural life of Alberta's First Ukrainians held at the Ukrainian Cultural Heritage Village, the vast majority of papers presented there dealt with topics of Ukrainian folklore in the wide sense or its kindred discipline, cultural anthropology.²² The main themes discussed within this conference were: 1) "Old and New Worlds Contrasted", 2) "Material Culture", 3) "The Poetics of Everyday Life", 4) "Customs and Beliefs", 5) "Cultural Institutions and Organizations", and finally 6) "The Open Air Museum". More than twenty papers were presented there, and it must surely be viewed as the Canadian precursor to this present meeting. The current conference on the hundredth anniversary of Ukrainian migration to this country both summarizes the state of the art today and signals the direction of folk culture studies for the future.

(5) Is there a future in Ukrainian folklore studies in Canada?

Even though the importance of folklore studies has been given worldwide recognition by as important an organization as UNESCO, which has established recommendations for the preservation, dissemination and protection of folklore on an inter-

national basis, it must be admitted that the importance of folklore is still considered peripheral in many instances.

When it comes to folklore studies, we must admit, at least in Canada, that we are blessed with high quality recording equipment. However, we could use a few more hands, ears and eyes to give direction to the collecting process. We have hundreds of thousands of potential informants, yet few field workers. Some of us might ponder, "Why collect another song, Easter egg or embroidery when we have hundreds of them?" Such thinking tends to be somewhat myopic.²³

It is obvious that our archives and museums hold a vast number of representations of folk culture. It is also obvious that more are to be had. Indeed in some cases field workers are likely to come upon material that does not necessarily constitute a real 'find'. However, even though the 'find' may not be very original, it is still of interest as an indicator of what becomes or remains popular, what tends to be replaced and by what a given item is replaced with. A great number of amateurs within the Ukrainian community in Canada who would like to believe that folk culture remains static. Some elements of it may remain more ingrained, but others will change as long as the lore is productive. In present-day Ukraine, attempts have been made to retrace the steps or routes taken by certain historical groups such as the historical salt traders. Are there no paths or highways that could be taken or traveled in Canada that could retrace some movements of our early settlers or their descendants, or even the places frequented by folklorists such as Rudnyc'kyj or Klymasz?

Tomorrow's Ukrainian folklorists will obviously have to deal with other questions as well. Some of them will deal with folk culture, urban environment, the interrelationship between folk culture, pop culture and the mass media. Can we expect new forms? Traditionally folklore was transmitted immediately by word of mouth or example.

Later on, graffiti were accepted as part of folklore because of the anonymous manner in which they were transmitted. Nowadays we may expect a joke via fax or electronic mail. These are issues that will be of interest to all folklorists whether they are dealing with Ukrainians, Irish, or others. Some traditional aspects of folklore are likely to be studied among groups such as Ukrainian dancers, choir members, band groups, church congregations, priests, youth groups and pensioners' lodges.

No doubt Ukrainian folklore material, whether repositied within the Canadian Centre for Folk Culture Studies, the holdings of

Alberta Culture and Multiculturalism, the University of Alberta Ukrainian Folklore Archives, Ukrainian-Canadian museums or private collections will prove to become fruitful resources not only for the budding scholar but also for the more seasoned professional.

The newly available contacts with the 'Old Country' will no doubt have some influence on the future of the Ukrainian Canadian folklore complex. Whatever shape or form this new complex will take, there is little doubt that the folklorist of the future will continue to have a rich source for his or her studies.

¹ Although both were eminent American folklorists, no one will label Franz Boas a literary scholar or Francis James Child an anthropologist.

² See Ronald L. Baker, "the Folklorist in the Academy", *111 Years of American Folklore Studies*, Washington, D. C.: The American Folklore Society, 1988, pp. 65-69.

³ *A Bibliography of Canadian Folklore in English*. Compiled by Edith Fowke and Carole Henderson Carpenter, Toronto-Buffalo: The University of Toronto Press, 1981, p. XI.

⁴ Kenneth Peacock, *A Survey of Ethnic Folk Music Across Western Canada*, Ottawa: National Museum of Canada, Anthropology Papers, No. 5, 1963.

⁵ More detailed accounts on this subject are found in many introductory American folklore and folklife textbooks and their bibliographies such as Richard M. Dorson's, "Concepts of Folklore and Folklife Studies" in *Folklore and Folklife*. Edited by Richard M. Dorson, Chicago and London: The University of Chicago Press, 1972, pp. 1-50; Jan Harold Brunvand, *The Study of American Folklore: An Introduction*, Second Edition, New York-London: W. W. Norton and Company, 1978, pp. 1-10 and 11-25 respectively; Don Yoder's: "Folklife Studies in American Scholarship" in Don Yoder, *American Folklife*, Austin and London: University of Texas Press, 1976, pp. 3-18.

⁶ Ukrainian holdings at the Canadian Centre for Folk Culture Studies of the National Museum of Civilization (formerly the National museum

of Man) have at several instances been described by Robert B. Klymasz, the Curator for its East European Programme. The following of his publications provide a useful inventory of the Ukrainian holdings: "Slavic Folklore at the National Museum of Man, Ottawa," *Slavs in Canada*, III, (1971); pp. 327-31; "Ukrainian Material Folk Culture in Canada: "A Brief Introduction": (2 pp.), an exhibition catalogue released in Ottawa in 1971 by the National Museum of Canada; *Continuity and Change: The Ukrainian Folk Heritage in Canada*; Ottawa, National Museums of Canada, 1972, 56 ppbch.: as well as two reports regarding the activities of the Slavic and East European Section or Programme, *Annual Previews of the Canadian Centre for Folk Culture Studies* for 1973 and 1974 in the National Museum of Man's Series of CCFCS Papers No. 9, 1974, pp. 18-21 and No. 12, 1975, pp. 20-22.

⁷ See for example: Renee Landry, "A Descriptive List of Selected Manuscript Collections at the Canadian Centre for Folk Culture Studies, National Museum of Man, Ottawa," *Canadian Ethnic Studies*, Vol. VII, No. 2, 1975, pp. 73-89; Ruth Dyck, "Ethnic Folklore in Canada: A Preliminary Survey": Ibid, pp. 90-101; *A Bibliography of Canadian Folklore in English*, 1981: articles appearing from time to time in *Canadian Folk Music Journal* or *Canadian Folklore Canadian*.

⁸ See Frances Swyripa, *Ukrainian Canadians: A Survey of their Portrayal in English-Language Works*, The University of Alberta Press; Published for the Canadian Institute of Ukrainian Studies: Edmonton, 1978, especially

- Chapter I, pp. 1-25 and respective bibliography pp. 147-152.
- ⁹ *Pisni Imigrantiv pro Staryi i Novyi Krai (pisni pro Kanadu i Austriiu)*. 4th edition. Zibrav Teodor Fedyk i inshi, Winnipeg, 1927. The first edition of this collection appeared in 1908.
- ¹⁰ Volodymyr Hnatiuk, "Pisenni Novotvory v ukrains'ko-rus'kii narodnii slovesnosti," *Zapysky Naukovoho Tovarystva im. Shevchenka*, Lviv, Kn. 6, 1902, pp. 1-37; L. II, Kn. II, 1903, pp. 38-67.
- ¹¹ Kravchuk Petro, *Poety Kanady*, Kyiv: Radians'kyi pys'mennyi, 1958, p. 133.
- ¹² Volodymyr S. Plaviuk, *Prypovidky abo ukrains'ko-narodnia filosofiia*, Edmonton, 1946.
- ¹³ Watson Kirkconnell, "New-Canadian Letters," *University of Toronto Quarterly*, 16, 1947, p. 297.
- ¹⁴ The Koshets' archives (her husband's material not included) at the Winnipeg Ukrainian Cultural and Educational Centre are still waiting for their researcher. T. Koshets' also has a number of publications to her credit. For example in the folk art area, several of her articles can be found in *Zhinochy Svit* on the history, ornamentation and symbolism of Ukrainian Easter eggs.
- ¹⁵ Rudnyc'kyj Iaroslav, "Do pytannia systematyky ukrains'ko-kanads'koho folkl'oru," *Zbirnyk na poshanu Zenona Kuzeli. Zapysky NTSh*. CLXIX. Paris – New–York – Munich – Toronto – Sidney, 1962, p. 138-139.
- ¹⁶ *Ibid*, p. 139.
- ¹⁷ Some of his major contributions include: "Syllabo-Stanzaic Stability and the Ukrainian *Kolomyjka*: A Case Study," *Studies Presented to Professor Roman Jakobson by his Students*, Cambridge, Mass., 1968, pp. 1949-1964; *A Bibliography of Ukrainian Folklore in Canada, 1902-1964*, Ottawa, National Museum of Canada, Anthropological Paper, No. 21, Ottawa, 1969; *An Introduction to the Ukrainian-Canadian Immigrant Folksong Cycle*, National Museums of Canada Bulletin, No. 234, Folklore Series No. 8, Ottawa, 1970; *Continuity and Change: The Ukrainian Folk Heritage in Canada*, Ottawa: National Museum of Canada, 1972; *Folk Narrative Among Ukrainian-Canadians in Western Canada*, Mercury Series, Ottawa, National Museum of Man, 1973; "Folklore Politics in the Soviet Ukraine: Perspectives on Some Recent Trends and Developments," *Journal of the Folklore Institute*, XII, Indiana, 1975, p. 177-188; "Speaking at /about/ with the Dead: Funerary Rhetoric Among Ukrainians in Western Canada," *Canadian Ethnic Studies*, VII, No. 2, 1975, pp. 50-56; "Male and Female Principles as Structure in the Ritual Food Ways of Ukrainians in Canada," *Journal of Ukrainian Studies*, 10, 1985, pp. 15-27; "The Role of Folk Music," *Continuity and Change: The Cultural Life of Alberta's First Ukrainians*. Edited by Manoly R. Lupul, Edmonton, Canadian Institute of Ukrainian Studies, pp. 167-173; *Art and Ethnicity: The Ukrainian Tradition in Canada*, Hull, Canadian Museum of Civilization, 1991.
- ¹⁸ "Ukrainian Folklore in Canada: An Immigrant Complex in Transition". Ph.D. dissertation, Indiana University, 1971.
- ¹⁹ The planned research for this complex historic site has been elaborated within the Implementation Methodology" section in *Alberta Culture's Ukrainian Cultural Heritage Village: Historical Development Proposal* (Edmonton, 1981).
- ²⁰ Master's theses in Ukrainian folklore have been defended at other Canadian Universities. See, for example, O. I. Melnyk's "Typology of Ukrainian-Canadian Folklore" (University of Manitoba, 1972), L. Osborne's "Ukrainian-Canadian Folk Song" (University of Saskatchewan, 1983) or L. Maruschak's "Ukrainian Wedding" (University of Saskatchewan, 1985).
- ²¹ *Visible Symbols: Cultural Expressions Among Canada's Ukrainians*. Edited by Manoly R. Lupul, Edmonton, Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1984.
- ²² *Continuity and Change: The Cultural Life of Alberta's First Ukrainians*, 1988.
- ²³ It reminds one of the anecdote where a bunch of guys were discussing what kind of present they ought to buy for one of their companions. One of the group came up with a suggestion that they buy him a book, to which someone else retorted that this would not do because the person in mind already had a book.

Section II History

Розділ II Історія

3.

Група селян біля кам'яного хреста. А. Данилюк.

Group of peasants near a stone cross. A. Danyliuk.

ПОЧАТКИ БУКОВИНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ В КАНАДУ

В. Ботушанський
Чернівці

Встановлено, що західноукраїнська трудова еміграція за океан, зокрема в Канаду, почалася у 1891 р., коли туди прибули перші галицькі поселенці.

Коли ж почався масовий виїзд буковинського населення?

Як свідчать джерела, окремі сім'ї відбували з Буковини за океан (у США, Бразилію, Аргентину, Канаду та інші країни) ще у 70–80-х роках ХІХ ст. Виїжджали селяни, ремісники, дрібні підприємці, торговці. Однак то були поодинокі факти, що не могли становити основи явища.

Мабуть, уперше в місцевій пресі розпочато мову про масову заокеанську еміграцію з Австро-Угорщини в Бразилію у газеті “Черновіцер цайтунг” (“Чернівецька газета”). У номері за 9.04.1874 р. йшлося про виїзд людей із західних провінцій до цієї країни. Буковинців застерігали не їхати – через важкі умови життя.

Український часопис “Буковина” вперше повів мову про заокеанську еміграцію в номері за 28.11.1887 р. Зокрема, про виїзд галичан з-під Бродів. Тут теж закликали буковинських священників радити прихожанам не шукати долі за океаном.

Австрійський дослідник Володимир Денищук вважає, що першими емігрантами з Буковини до Канади були Сафрон Мандрюк із Кіцманя з сім'єю. Канадський дослідник Сидір Горецький віднайшов прізвища перших наших краян у Канаді: Микола Королук з Хотинщини, що виїхав у 1888 р., і його родич з с. Чорнівки Степан Королук, який прибув до Едмонтону в травні 1891 р.

На відміну від галичан, котрі масово подались до берегів Канади у 1891 р., буковинці вирушили туди дещо пізніше. У 1892 р. на перше місце висунулася еміграція наших земляків до Росії, хвиля якої незабаром спала. В наступні роки про виїзд за океан у друкованих виданнях згадувалося рідко. Так, у газеті “Буковина” за 9.11.1894 р. сповіщалося, що з передмістя Чернівців Роші відбуло до Америки шість родин, заготованих їх земляком, який оселився там раніше.

Лише починаючи з 1896 р. сторінки крайових газет зарясніли повідомленнями про заокеанську еміграцію. Певне значення, очевидно, мало прийняте тоді рішення канадського уряду про інтенсивне освоєння північно-західних територій країни. У газеті “Буковина” за 3.04.1896 р. зазначалося, що виїзд селян за океан “діється не лишень в Галичині, але на Буковині, хоча і в сій, послідній, ще в невеликій мірі”. У номері за 18.09. того ж року “Буковина” вперше помістила передову статтю “Еміграція на Буковині”, в якій писала, що “від часу невдалої еміграції буковинських селян до Росії /1892/ на Буковині не було чути, щоби хто думав виїжджати з нашого краю в далекий світ. А останнім часом в Наддністрянщині, сусідуючій з Галичиною, появились зовсім невиразні, зайшли з Галичини, чутки про Канапу (Канаду. – В.Б.), котрі, як цікава новина, ширяться по тамтешнім селам”. Далі йшлося, що звістки викликали у багатьох буковинців бажання теж виїхати, але поки що, окрім одного чоло-

віка, ніхто дому не покинув. “Сей один – то Загара з Брідка”, який “цеї весни виїхав...”. Мабуть, Василя Загару можна вважати першим, чи одним з перших, хто поклав початок масовій трудовій заокеанській еміграції в Канаду. За ним з того ж села незабаром виїхали сім’ї Миколи Рошки, Петра Сандула (остання – з семи чоловік).

У номері за 5.11.1896 р. “Буковина” повідомляла, що до редакції львівської газети “Діло”, а звідти до знавця еміграційних справ доктора Й. Олеськова прибули троє буковинських посланців, які привезли з собою список 138 бідняцьких родин одного чи двох буковинських сіл, котрі бажають виїхати до Америки. Далі в газеті йшлося про те, що у 1896 р. з Буковини нібито емігрувало кілька десятків родин, що й до редакції “Буковини” почали заходити селяни за порадою, як їхати до Канади. Але в наступних номерах, за 22.11.1896 р. і 30.04.1897 р., газета уточнювала, що протягом 1896 р. виїхало небагато людей з Брідка – три сім’ї, а з інших придністровських сіл – лише поодинокі родини. Дещо розширює географію населених пунктів, звідки відбули перші емігранти, газета “Селянин” у номері за січень-лютий 1897 р.: “Ще до сей пори с нашей Буковини... не вьвандровывали бидяки. Аж сей весны (1896 р.) – возбудилась горячка емиграційна и люде из сел Бродка, Чорновки, Чорного Потюка, Жучки и из Заставной уже вьвандровывали в Канаду”.

Скільки їх виїхало?

У передовій статті “Вісті з Канади” газета “Буковина” в номері за 11.11.1897 р. називає 10 родин з Кіцманського повіту. Ці дані взяті з допису галицького емігранта Кирила Геніка до американської україномовної газети “Свобода”. 28.01.1897 р. К. Генік писав, що наряд з Кіцманського, а також Заліщицького і Борщівського повітів, “прийшов майже без гроша, чорний, як жебраки, та обдертий у поганій народній одежи... в дертих сардаках”, а

місцеві газети ще й, ніби на сміх, подали фото перших емігрантів з Буковини, закликали не пускати “сміття в край цивілізований”. Є й ряд інших повідомлень такого плану. Та ж “Буковина” у номері за 1.01.1897 р. писала: “На Буковині тепер появилсь також еміграційний рух”. У номері за 31.01.1897 р. часопис наголошував: “Еміграція шириться на Буковині безупинно і, здається, вибухне за надходячою весною в повній силі”. Далі говорилося, що з с. Малого Кучурова в редакцію газети прибуло п’ятеро селян зі списком 51 сім’ї (350–400 чоловік) за порадою, як виїхати в Канаду. Номер за 11.11.1897 р. містить цікавий вислів вже згаданого нами К. Геніка: “Рік 1896 належить нам уважати за той, в котрім еміграція нашого народу до Америки, взглядно до Канади, направду розпочалась”. В тім році з Галичини і Буковини туди прибуло близько тисячі чоловік, здебільшого українців, у тому числі і 10 сімей з Буковини. “Сміло можна вважати це, – писав він, – за руську еміграцію”.

Аргументом на користь того, що масовий виїзд з Буковини за океан почався з середини 90-х років ХІХ ст., є твердження автора статті “Еміграція селян Буковини в Америку” А. Млкоха (орендаря поміщицького маєтку в с. Оршівцях) у газеті “Буковінер ландвіртшафтліхе блеттер” (“Буковинські сільськогосподарські листки”) за 5.03.1897 р., який писав, що “ще 2-3 роки тому виїзд з краю з метою переселення був рідкість”, а тепер це стає помітним явищем. Газета “Буковина” 13.03.1897 р. відзначила об’єктивність статті і додала від себе, що “еміграція до Америки так зросла, що ледве чи ми сей рух годні спинити”.

На користь цієї дати, від якої ведеться відлік історії масової міграції, свідчать і пізніші матеріали місцевої преси. “Перший рушився повіт Кіцманський, звідси пішли перші переселенці в світ за очі...” (“Буковина” за 26.04.1899 р.).

Крайова нарада з питань еміграції, що розпочалася у березні 1900 р. в Чернівцях, змогла оперувати більш-менш значними цифрами про виїзд з Буковини, починаючи тільки з 1897 р. У ґрунтовному дослідженні “Історія еміграції” (Відень, 1927 р.) зазначалося (можливо, з певним заниженням даних), що протягом 1895 р. з Австро-Угорщини емігрувало до Канади всього 39 чоловік, а в 1896 р. – 1124, 1900 – 5122 чол.

Відомий дослідник П. Кравчук теж дотримується такої думки. Він пише: “В Канаді прийнято вважати 1891 рік початком масової трудової еміграції. Все ж... набрала дійсно масового характеру декілька років пізніше, після того, як перемогу здобули на виборах 1896 р. ліберали, і новий уряд поставив собі за мету заселяти західні провінції Канади європейськими, зокрема, українськими емігрантами” (Кравчук П. На новій землі. – Торонто, 1958. – С. 79).

У березні 1897 р. з Чернівців і навколишніх сіл виїхало в Канаду 230 чол., у травні з Кіцманського повіту – 79 сімей (345 чол.), а всього, за неповними даними, у цьому році з Північної Буковини емігрувало 1294 чоловік. У наступні роки кількість переселенців не зменшувалась. Всього до кінця віку відбуло понад п'ять тисяч осіб. В основному з Кіцманського (50 відсотків) і Чернівецького (38 відсотків) повітів. Більшість переселенців (близько 90 відсотків) виїжджала до Канади.

Наведені дані свідчать, що початком масової заокеанської трудової еміграції, як важливого суспільного явища в житті Буковини, можна вважати таки 1896 р.

У наступні роки потік буковинських емігрантів не припинявся. За неповними даними, у 1898 р. за океан емігрувало близько 650 чол., 1899 – близько 1330, 1900 – 1300, 1902 – 1759, 1903 – 1578, 1904 – 1123, 1909 – 818, 1910 – 725, 1911 – 700, 1912 – 328, 1913 – 687, у першому пів-

річчі 1914 р. – 1549 чол. Абсолютна більшість буковинських переселенців (переважно українців) виїжджала до Канади. Зокрема, з північних повітів Буковини у 1897-1900 рр. виїхало 4978 осіб, з них 91% до Канади. Буковинці (здебільшого українці) становили в Канаді серед емігрантів з Австро-Угорщини у 1902 р. – 16 %, 1903 – 15, 9%, 1904 – 12,5%.

Ця тенденція була характерна і для наступного періоду. Так, згідно анкетного опитування, проведеного у 1913 р. газетою “Нова Буковина”, у передвоєнні роки з таких сіл, як Чорнівка, Добринівці, Чорний Потік, Кичера, Чортория, Борівці, Станівці Горішні, Калинівці, Зеленів, Топорівці, м-ко Вашківці, всі емігранти – переселенці і заробітчани – відбували до Канади; із сіл Замостя, Вилавче, Карапчів, Руський Банилів 4/5 переселенців їхало до Канади, 1/5 – до Румунії; із сіл Легучени-Тевтулуй і Гоголина – 80% в Канаду, 10% – США, 10% – Бразилію, Аргентину, Румунію, Німеччину. Лише з одного села Великий Кучурів протягом 1913 р. до Канади на заробітки та переселення відбуло майже 1200 осіб.

Канада стала для буковинських емігрантів бажаною, омріяною країною. Газета “Нова Буковина” 17.08.1913 р. писала, що “для пересічного молодого чоловіка на селі подорож до Канади на заробітки се просто мрія. Підростаючий парубок, хлопці віку 15 до 16 літ йдуть до Канади як на храм”. Буковинських, як і галицьких, емігрантів канадські власті вирішили поселяти у слабозаселених провінціях Манітоба, Саскачеван, Альберта та ін., але не компактно, а в різних місцевостях. У 1894–1898 рр. з числа українських галицьких і буковинських емігрантів у Манітобі виникло шість колоній (1040 родин), в Ассінібойя – одна (300 родин), Альберті – дві (460 родин), Саскачевані – одна (багато сімей). У 1901 р. в Альберті уже проживало до 800 сімей буковинців (3 тис. осіб). Місцевість, де вони прожи-

вали, було названо “Буковина”. Відстань між колоніями була значною – нерідко 1,5–2 дні швидкої їзди поїздом. До окремих колоній залізниць ще зовсім не було. Переїзд інколи був пов’язаний з певним ризиком. Так, у кінці травня 1903 р., коли потонув пароплав “Туддерсфілд”, загинуло сім емігрантів з с. Заставної і чотири чи три з с. Товтрів. На початку грудня 1898 р. біля Торонто при зіткненні поїздів загинуло сім українських емігрантських сімей, що їхали на поселення.

Бажаючи одержати землю виділяли секції. У кожній секції було по чотири ферми обсягом по 160 акрів (1 акр = 0,4 га). Від однієї до іншої ферми інколи було близько 2 год. їзди. В результаті українські емігранти розсіювалися по величезних просторах Канади, зв’язки між ними утруднювалися.

Місцева влада була зобов’язана виділяти емігрантам безкоштовно лісоматеріал на хати, 3/4 коштів на будівництво школи (якщо набиралося 10 дітей). Траплялося, що переселенці не могли зразу будувати справжню хату, тому вони вкопували великі землянки, оббивали стіни деревом, з дерева ж робили дах і так жили на перших порах.

У більш-менш компактних українських поселеннях місцеве управління формувалося з числа емігрантів. Для спілкування з представниками канадського уряду до таких громад призначався перекладач, який утримувався громадою за плату (в межах 200 дол. на рік).

Перші буковинські, як і галицькі, емігранти прибували до Канади у своєму традиційному одязі: полотняних сорочках, кожухах, саморобних чоботях, високих смушевих шапках, сардаках, опанчах, постолах, опинках, коцюбейках, хустках, димках, душках, запасках, перемітках, коралях, застіжках та ін. Це не завжди подобалося гоноровитим англійським канадцам, які називали буковинців і галичан “люди в кожухах” або й

ще дошкульніше. Агенти еміграційних бюро радили буковинцям виїжджати не у традиційному, а в “панському” (європейському) одязі.

У Канаді переселенцям давали ділянки вільної державної землі (гомстеди) площею 160 акрів (65 га) за 10 доларів. Землю могли дати і на синів, яким сповнилося 18 років, якщо вони збиралися прийняти британське підданство. У провінції Альберта продавали ділянки землі розміром по 40 акрів – по 750–900 доларів за ділянку. Дарові землі роздавалися по 1 долару за акр. Через три роки гомстед повністю переходив у власність іммігранта, якщо той розплатився за насіння. Однак на час масової еміграції з Буковини кращі землі, зокрема вздовж залізниць, уже здебільшого були роздані. Саме тому буковинцям діставалися порівняно гірші землі, і то не відразу. Згадувані уже Василь Загара, а також іммігрант М. Рошка писали в с. Брідок, що уже рік чекають гомстеду. Іммігрант Петро Гелич (з с. Топорівці) чекав з сім’єю гомстеду рік. Виділена земля була дуже поганою, за вісім днів пішки до найближчого населеного пункту, тому він повернувся назад. Можливо, це були поодинокі випадки. Для іммігранта з с. Чунькова Василя Мар’яна, який виїхав з сім’єю до Канади восени 1897 р., гомстед підібрав інший емігрант з Борщівського повіту Галичини Кость Немирський, який виїхав туди роком раніше з іншими 24 сім’ями. Він також надав на перших порах притулок буковинській сім’ї.

Для ведення господарства на перший раз як мінімум необхідно було мати від 200 до 500 доларів, “бо без того маленького капіталу чоловік або загине або буде вічним дідоводом (поводирем сліпих. – В.Б.)” – писав з Канади у передовій статті “Буковини” (21.05.1897 р.) “Наші селяни за морем” священник Нестор Дмитрів. Пара волів коштувала у 1898 р. 80 доларів, віз – 70 доларів, плуг – 20 доларів, корова – 30 доларів, бушель (3/4 гл) пшени-

ці – всього 67 центів, ячменю – 23 центи. Для того, щоб заробити бодай мінімальні кошти на становлення господарства, фермери відправлялися на заробітки на кілька місяців, на півроку, залишаючи сім'ї в пустельних просторах.

Багато буковинських емігрантів йшло на заробітки у сільське господарство, бо воно було для них звичним, і заробляли там від 1,2–1,5 до 2–2,2 доларів на день; інші йшли на будівництво, на залізницю, у промисловість, заробляючи на поч. ХХ ст. до 3 доларів на день.

Життя перших буковинських поселенців у Канаді було нелегким. Про це не раз писала і місцева буковинська преса, зокрема газета “Буковина” у передовій статті “Доля емігранта” (24.11.1896), у вміщуваних у ній листах, замальовках (наприклад, життєва бувальщина під назвою “В Канаду (Буковинська селянська історія)”, в німецьких газетах, наприклад, “Буковінер Рундшау” (19.09.1899). У “Буковині” за 26 і 31.12.1897 р. було вміщено лист з Канади з Летбриджа Семена Моница, який виїхав з с. Репуженців у 1897 р. і одержав гомстед: “...що мені з того поля, – писав він, – коли нема як зачати газдувати. Сторона тут дуже сумна: ті господарі, що забрали землю, будують не хати, а осикові кучі, кождий на своїм куску, далеко один від одного. Біда тут велика. Не один без хліба, без води, бо тяжко дістати... Гіркий тут заробіток; літом коло сіна і коло жнив всього місяць з половиною, та мож заробити 15-20 доларів і по всім, та декому лучиться робота при залізниці літом”. Далі він писав, що перші фермери йшли надовго на заробітки за 600 англійських миль за плату 1,5 долари в день, але після вирахувань це становило всього 3–4 долари на тиждень. Тим, хто залишав роботу достроково, не видавали безкоштовних квитків, і вони тижнями добиралися додому пішки.

Взимку заробітків майже не було. Буковинські дівчата частково знаходили

заробітки в містах (зокрема, в Едмонтоні) у готелях, приватних будинках, служили в англійських і німецьких фермерів.

На перших порах у переселенців не було машин, більшість робіт доводилось виконувати вручну та з допомогою робочої худоби. Вони мусили пристосовуватися до суворих кліматичних умов Канади: сіяти, головним чином, ярину, бо озимина вимерзала, відмовитися від звичайної для них кукурудзи, огірків та інших культур.

Уряд у певній мірі сприяв іммігрантам. З невеликих ферм (до 80 акрів) податок був невеликий – 5 доларів. Більші ферми сплачували податок від ріллі, рухомого майна, худоби – 1% їх вартості. Влада виділяла 1/4 коштів на утримання шкіл, решту, 3/4 від загальної суми, вносили фермери. Кождий фермер був зобов'язаний відпрацювати два дні на рік на будівництві та ремонті шляхів, або сплатити 2 долари.

Емігранти – тимчасові заробітчани – наймалися на будівництво, зокрема залізничне, на шахти, у важку промисловість та інші важкі роботи. Заробітчанин Тодор Вовк, що виїхав до Канади з с. Чорторії, писав у 1898 р.: “До роботи треба бути здоровим, бо слабкого не приймають”. Сам він працював по 6,5 місяців на рік по 10 год. у день, заробляючи по 1,25 долари, а після вирахунку – по 0,75 щоденно. Потерпаючи від безробіття, буковинські заробітчани погоджувалися і на не вигідні роботи або ставали штрейкбрехерами. Так, влітку 1897 р. замість страйкуючих залізничників у Лейк Давфин компанія найняла галицьких і буковинських заробітчанин.

Незважаючи на всі ці труднощі, заробітки буковинців у цілому були в 8-10 раз вищі, ніж на Буковині.

Були складнощі в переселенців з одержанням громадянства, адже підприємцям вигідніше було мати дешеві робочі руки, але не мати серйозних політичних противників з числа прибулих незаможних

людей. Наприклад, у 1901 р. з усіх 28407 “австрійців”, що жили в Канаді, громадянство мали лише 9320 осіб, або третина від їх загальної кількості.

Втім, життя поступово налагоджувалося. Буковинські поселенці своєю важкою працею долали життєві труднощі. Як вважає канадська дослідниця Стелла Гринюк, до Першої світової війни близько 85% українських переселенців у сільському господарстві стали заможними людьми. Розбудувалися поселення. Частина з них набула старих буковинських географічних назв та імен: Шипинці, Банилів, Борівці, Боян, Іспас, Лужани, Прут,

Топорівці, Буковина, Ставчани, Південний і Північний Кіцмань, Івасюки, Гаврилюки, на Гуцулах та ін.

Разом з галицькими українцями буковинці втягалися поступово у громадське і культурне життя: засновували школи і церкви, для чого запрошували з старого краю вчителів і священників, товариства, українську пресу, зберігали і розвивали в нових умовах українську мову, культуру, звичаї і традиції. Стаючи громадянами Канади – своєї нової батьківщини – представники першого покоління буковинських емігрантів ще довго, а то і все життя, залишалися в душі буковинцями.

Список джерел та літератури

1. Буковина, її минуле і сучасне. – Париж, Філадельфія, Дітройт, 1956.
2. *Ботушанський В. М.* Буковинська трудова еміграція в кінці XIX – на поч. XX ст. // Історичні дослідження: Вітчизняна історія. – Київ: Наукова думка, 1975. – Вип. I. – С. 136-145.
3. *Стелла Гринюк.* На другій батьківщині // Радянська Буковина (Чернівці). – 1991. – 6 серпня.
4. *Кожолянюк Г. К.* Слід за горизонтом // Радянська Буковина. – 1990. – 21 жовтня.
5. *Кравчук П.* На канадській землі. – Львів, 1963.
6. *Сич О.* Збирається багато нашого народу за море // Радянська Буковина. – 1991. – 28 червня.
7. *Тишков В. А., Кошелев Л. В.* История Канады. – Москва: Мысль, 1982.
8. Буковина (Чернівці). – 1896. – 22 січня, 6, 24 листопада; 1897. – 31 січня, 11 лютого, 21, 27 травня, 9, 18, 19, 24 червня, 10, 30 вересня, 7 жовтня, 26 грудня; 1898. – 16 січня, 14 вересня; 1900. – 26 серпня; 1904. – 6 березня; 1908. – 28 лютого.
9. Нова Буковина (Чернівці). – 1913. – 2, 3, 6, 13, 16 липня, 3, 17 серпня.
10. Селянин (Нові Мамаєвці). – 1898. – 15 січня, 13 вересня.
11. *Geschichte der Wanderungen (History of Migration).* – Wien, 1927.
12. *Caro L.* Auswanderung und Auswanderungspolitik in Österreich. – Leipzig, 1909.
13. *Bukowinaer Rundschau.* – 1899. – 19 Sep.
14. Чернівецький обласний державний архів. – Ф. 3. – Оп. 2. – Спр. 18639. – Арк. 108, 112; Спр. 18639. – Арк. 108-131.

БУКОВИНСЬКА ПРЕСА ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ ДО КАНАДИ

О. Сич
Чернівці

“І знов повторює ся те саме (тут і надалі правопис подається за оригіналом. – О.С.). Як лиш відійдуть трохи морози, як вертає до нас весна, то рівночасно із птахами, що вертають із за далекого моря до нашої землі – покидають нашу землю – его сини – мужики в надії, що найдуть десь ліпший гаразд, де мужики мали би більше землі, більше права, а за те поносили б менше тягарів та платили б поменше дачок. Ось довідуємо ся, що вже тепер збирає ся багато нашого народу за море. Із села Кам'яної вибирають ся по сьвятах три селянські родини до Канади. Виїздять господарі Чернявський, Савчук, Цуркан, господарі з них середні, а землю свою продають між людей...”¹. Так починала свою статтю “В справі еміграції” щотижнева газета “Руска Рада” (видавалася в 1898–1905 рр.) майже 90 років тому.

Факти свідчать, що еміграція буковинського населення до Канади наприкінці ХІХ – у перші десятиріччя ХХ ст. набула значних розмірів. Протягом певного часу вона була однією з найактуальніших проблем громадського життя краю. Зрозуміло, що це знаходило відображення і на шпальтах місцевої преси. Проте, як в історичних, так і в літературознавчих працях це питання, а саме про висвітлення буковинською пресою процесу еміграції, залишалось, наскільки нам відомо, поза увагою дослідників. Це стосується й узагальнюючих публікацій з історії Буковини як у нас, так і за кордоном, незважаючи на наявність спеціальних розділів про українську пресу, періодичні видання,

культуру². Дана стаття є спробою деякою мірою заповнити цю прогалину.

Еміграція до Канади почала набувати масового характеру десь з 1896 р. Кількість виїжджаючих в цю країну зростала з кожним роком. І хоча явище заробіткової та переселенської еміграції було вже відоме на Буковині (її мешканці емігрували в 90-х роках минулого століття – з різних причин – у Росію, Америку, Бразилію, Боснію, Пруссію, а з початку ХХ ст. – до Славонії), але саме виїзд у далеку Канаду, на наш погляд, примусив місцеву громадськість придивитися уважніше до його причин.

Головними серед них можна вважати важке економічне становище та соціальне пригнічення трудящих буковинського краю, який в той час перебував у складі Австро-Угорщини. Це впадало в око і сучасникам-небуковинцям, які мали можливість ознайомитися з життям його населення. Так, один з них зазначав: “Економічне становище буковинського народу – відчайдушне. Усе селянство знаходиться у боргах і не знає, як виплутатись з них і хоча б на короткий час затримати неминуче загальне банкрутство. Буковинські селяни давно вже голодають...”³. Дійсно, саме соціально-економічні причини обумовлювали конкретні мотиви виїзду буковинців до Першої світової війни за океан. Ось що писала з цього приводу місцева преса.

У редакційній статті під назвою “Еміграція” вже згадуваної “Рускої Ради” читаємо: “От так то гине не один з голоду,

хоч рад би заробити, бо нема де, бо у нашім краю почислиш фабрики на пальцях та й у них повно чужинців, як загалом увесь який-небудь зарібок іде в чужу мошенку. Справді сумний, страшний образ нужди всіх безземельних людей”⁴. Та ж газета повідомляла, що краєва влада скликала нараду, “щоб найти способи, як видобути ся з біди, щоб найти лік на біду і таким чином спинити вандрівку до Канади... найважнішу причину біди хліборобського стану добачають всі в недостатку землі”⁵.

Часопис “Буковински Ведомости” (виходив у 1895–1909 рр.) у статті під красномовною назвою “Детей ради” надрукував листа Бариляка з Борівців, де той у такий спосіб описує причини еміграції: “...Каждый хочет жити и газдовати, а тут ни поля, ни огорода, ни хаты. Як есть по фальчи (фальч – міра площі, дорівнює 1,358 – 1,421 гектара. – О.С.), по две поля, то нема огорода або грошей, або хаты... А друге, що дуже стягають на всяки податки. Не тягнут, нет, но таки кишки выбирают! Не можно оплатитися и не можно дочекатися, щобы оплаты те троха уменьшились. Не уменьшаются, но галопом растут, накипают! А поле посне не родит, а худобы нема, щобы его погноити... Народ отже, пока еще есть с чем, утекает за море. Утекает наиболее через то, бо нема где и не будет где заробити. Як були бы заробки, то народ безпечно не ишол бы. А так господарь, що має четверо детей обчислится, що це нем пойдут дети на наймитов и не будет где наймитися, то продасть все, що має, щобы мог завести дети на заробок хотя якій. Вже чи земля будет чи не будет, но будет где кусень хлеба. Не бойтеся, пес не утекает от колача, но от бича!... тай мусе утекати! А наиболее через дети, щобы им якій хлеб найти, бо в том краю вже нема для них хлеба”⁶. Редакція часопису, погоджуючись з наведеними причинами, робить висновок: “А цела маса емигрантов не идет в Канаду вже с крайной нужды, но с того твердо

переконанья, що на своей земли не дождется ничего лучшего, як пятикрайцового (крейцар – австрійська грошова одиниця. – О.С.) наймитства. Сдається, що мужицтво цѣлком добре розумее свое положенье, то безотраднє дробленье земле и недостаток заробков. И утекает за море, щобы дети спасти от безхлебной нужды. То бегство таке страшне, що видится, якбы за мужиками Татары гнали...”⁷.

Соціал-демократична газета “Борба” (видавалась у 1908-1914 рр.) також вказувала на нестачу можливостей для заробітків, дорожнечу й великі податки: “...народ не має тут заробку, дорожня хліба і потрібних до життя засобів росте, а заробків нема. За те великі тягарі податкові налягають на маси народні”, що і вимушувало буковинських українців тисячами бігти з “австрійської клітки”⁸.

Подібні причини еміграції знаходимо і на сторінках, мабуть, найбільш відомого часопису “Буковина”, який виходив – з деякою перервою – протягом 34 років (з 1913 і до вересня 1914 р. під назвою “Нова Буковина”).

Так, у 1897 р. там було передруковано листа з часопису “Діло”, що виходив у Галичині. Автор його розповідав про зустріч з групою буковинських емігрантів (всього 27 душ) з с. Дорошівці, які прямували до Гамбурга. На запитання, чому вони ідуть до Канади, ті відповіли: “...бо зарібків нема; хлопови на день в літі платять 15 крон. Ходили і до Чернівців на заробок, але там злягло народу така сила, що і по тижневи не можна дістати робити. Збіже по нічому; пшениця по 6 зр. (золотий ренський, австрійська грошова одиниця (гульден). – О.С.), а овес і конюшина зовсім не мають покупу; лише в Станіславові мають покуп, бо там войско стоїть”. Автор листа додає: “На наше представленє, щоби вернути ся, не хотят того і слухати, бо немали би з чого жити дома, отже радше з голоду в Канаді умерти, бо вмерти треба. Се їх заява”⁹. На нашу

думку, ця інформація досить цікава і, можливо, вона стосується однієї з перших груп буковинських емігрантів до Канади. Взагалі, до питання про причини еміграції “Буковина” зверталася неодноразово.

“Власне тепер ідуть не сотки, а тисячі нашого народу, як що року до Канади за кавалком хліба. Голод і холод вигонять наших людей в ту далеку чужину в надії, що найдуть там заробок, якого нема в нашім краю, бо нема в нім фабричного промислу, який би міг вигодувати всіх безземельних. А таких у нас що рік то більше. Брак землі і трудність її набути заставляють наших людей шукати зарібку”¹⁰.

“Незаможних селян спонукає до еміграції матеріальна нужда. Великі податки, брак землі, а найбільше – безробіття. Нема фабрик, і тому нема роботи”¹¹.

“Нужда, страшне убожество і довги спонукають наших кучурівських селян до еміграції”¹².

“Причиною еміграції є нестерпиме положення нашого робітничого народу з однієї сторони, і брак спроможності заробкування з другої”¹³.

“...тут злидні, нужда і певна загибель. Еміграція – се втеча перед могутнім ворогом”¹⁴.

Як бачимо, матеріали преси свідчать, що еміграція обумовлювалася цілим комплексом причин: малоземелля і безземелля широких верств селянства, зростаюча заборгованість без перспективи виплати, податковий прес, брак заробітків, жорстока експлуатація тощо. Все це вело до прогресуючого зубожіння значних прошарків селянства, робило неминучим надмірне аграрне перенаселення, особливо в умовах фактичної колоніальної відсталості Буковини, коли слаборозвинута промисловість краю не могла поглинути “надлишкове” сільське і міське населення. Економічне і соціальне походження такого явища, як еміграція, змушена була визнати й офіційна влада, яка спочатку робила спроби приписувати її виникнен-

ня агітаційно-вербувальній діяльності численних агентів канадського уряду та пароплавних товариств і компаній. Краєва конференція, розглянувши в 1913 р. катастрофічне економічне становище місцевого населення, визнала, що еміграція зросла “до небувалих розмірів, бо тільки в зарібковій сезонній еміграції сільське населення бачить тепер свій одинокий ратунок перед голодовою смертю”¹⁵.

Таким чином, названі причини буковинської еміграції за океан підтверджують слова В. І. Леніна: “Немає сумніву, що тільки крайні злидні змушують людей покидати батьківщину...”¹⁶. Справді, велику групу емігрантів складала саме зубожілі, знедолені, пригнічені селяни, які ставали першою жертвою малоземелля чи безземелля, лихварських тенетів і податкового гніту. В той же час за море на постійне проживання виїжджали не тільки збіднілі селянські родини, а й досить значна кількість середнього селянства. На цю обставину звертали увагу місцеві періодичні видання. Так, часопис “Буковина” цитував посла Стефановича, який заявив у Буковинському сеймі: “У нас емігрують селяни, що релятивно маються ще дуже добре, а роблять то лише для того, бо бояться, щоб не зубожіли і не підупали дотла”¹⁷. У згадуваній статті “Еміграція” цього часопису зазначається: “Справді сумний, страшний образ нужди всіх безземельних людей. Чи-ж диво, що задивившись на сей образ, бачать в них і ті наші господарі, що ще щось мають, свою сумну будучність і втікають перед нею в сьвіт за очи, надіючись там спасення-ратунку. Оттак почала ся і в нас від кількох років еміграція, що ширить ся все більше і більше. А забирають ся не бідні зарібники, бо нема з чим пускати ся в далеку дорогу, на що треба кілька соток, а йдуть середні господарі, продавши свої газдівства нераз за безцін, аби тільки стало на дорогу”¹⁸. Наведемо ще один уривок: “Лихо набрало нині широких розмірів, по-

шесть еміграційна ширить ся чим раз то більше й забирає краєві не пролетаріат, а середній клас мужицького населення”¹⁹.

Слід також додати про виїзд значної кількості військовозобов’язаних. За рахунок цієї категорії емігруючих помітно збільшувався відсоток молодих, здорових чоловіків у демографічному складі буковинської еміграції до Канади, де не було військової повинності. Так, учитель з Кучурова повідомляв у редакцію “Нової Буковини”: “Багато хлопців, які певні, що їх заберуть до війська, утікає, щоби не служити, до Канади”²⁰. А в с. Топорівці із 150 військовозобов’язаних у 1913 р. до армії пішли тільки 70 чол., решта перебувала на заробках у Канаді, причому частина з них там і залишилася, не бажаючи служити²¹. Наведені факти, безумовно, важливі, бо дають змогу краще зрозуміти мотиви виїзду до Канади. Як бачимо, чимало буковинців їхали до цієї країни не тільки в пошуках заробітків, чи з надією стати власником достатньої для заможного життя землі, а й щоб уникнути служби у цесарській армії в умовах зростаючої агресивності зовнішньої політики Австро-Угорщини.

Аналізуючи матеріали буковинської преси, присвячені еміграції до Канади, можна скласти певне уявлення про кількість емігруючих, динаміку їх виїзду, географію сіл, звідки вона відбувалася тощо. Візьмемо для прикладу часопис “Буковина” за 1896-1903 рр.

Так, у 1896 р. про еміграцію до Канади він писав у серпні, вересні, жовтні й листопаді, наприклад, у числі від 4 вересня про виїзд мешканців сіл Чорний Потік і Онут.

23 квітня (5 травня) 1898 р. часопис повідомляв, що з села Молодія від’їхали 42 родини, а всього від початку 1897 року виїхало вже 1300 мужицьких родин до Канади.

9 (21) квітня 1899 р. в часописі написано, що “нині до Канади з Чернівців від’їхало 38 родин з Топорівців, 5 – з

Валяви, 3 – з Жучки, 5 – з Михальчі і кілька з Чагра”.

23 квітня (5 травня) 1899 р. – аналогічна інформація: до Канади виїхало 16 родин з Луківців, 8 – з Васловівців, 7 – з Цуреня, 7 – з Ширівців, 5 родин колоністів-німців з Молоді.

У номері від 3 (16) травня 1900 р. вміщено невеличкий допис: “Еміграційний рух до Канади страшенно змагаєся. Що дня з Буковини за море їде по кількадесять партій. Сеї неділі приміром з черновецького двірця від’їхало 180 родин, а в понеділок близько сотні. Народ просто їде на загибель, а власті безрадіні. Сумно...”.

12 (25) травня того ж року знаходимо ще одну, дуже коротку, але не менш виразну замітку: “Безконечна еміграція. Сими днями з двірця зел. в Чернівцях від’їхало за море звиж (більше. – О.С.) 150 родин, переважно буковинських русинів”.

29 квітня (12 травня) 1901 р. повідомлялося про виїзд до Канади 58 родин з сіл Погорлівці та Боянчук.

У березні 1903 р. знов дізнаємося: “Еміграційна горячка не устає; кожної днини видко на двірці залізничним мужиків, що опускають край; причина еміграції має бути гаразд буковинський, що давить наших мужиків, та податкові тягари. Оногди знова 8 родин селянських з Боянчука (повіт Кіцмань) виїхало до Канади шукати ліпшої долі”.

Про “еміграційну горячку” часопис “Буковина” писав у листопаді 1902 р., березні-травні наступного. Наприклад, що в травні до Канади виїхало “поверх 30 людей з Грушівців Кіцманьського повіту” (число від 2 (15) травня 1903 р.).

“Еміграційний рух до Канади страшенно змагаєся”, “безконечна еміграція”, “еміграційна горячка”, “горячка до Канади” – такі та подібні вислови не тільки характеризують тональність публікацій у місцевій пресі, а й відображають дійсно великі розміри цього явища. Коли читаєш наведені вище повідомлення в “Буко-

вині” (аналогічні за характером зустрічаються і в інших часописах), то складається враження, що вони нагадують зведення з театру військових дій. Тобто виїзд до заморської країни справді набував характеру епідемії. До речі, це також підтверджується архівними документами. Наприклад, вже у жовтні 1896 р. голова жандармського поста в селі Звенячин, повідомляючи у своєму донесенні, що бажання їхати до Канади мають нібито 80 сімей, писав: “...в громаді Репужинцях еміграційний рух настільки сильний, що люди день і ніч вештаються купами, не говорять ні про що інше, як тільки про намір емігрувати та продають усе своє майно і пожитки”²².

Багато селян вбачало в тимчасовій еміграції за океан єдину можливість заробити хоча б трохи грошей, щоб вчасно сплатити податки, повернути борги та покращити стан свого господарства. “Нова Буковина” вважала еміграцію до Канади “майже виключно заробковою”, а на переселенську відводила пересічно 4% від загальної кількості виїжджаючих²³. Хоча, як повідомляла та ж газета, в с. Топорівці 10% із виїжджаючих до Канади припадало на переселенців²⁴. Інші газети наводять значно більшу кількість переселенців – до 80%. Істина, мабуть, десь посередині. Але можна стверджувати, що кількість переселенців постійно зростала. Невипадково часопис “Буковина”, подаючи інформації про виїзд буковинців до Канади, які ми навели вище, пише саме про виїзд родин, тобто їхали, як правило, чоловік, жінка і діти, іноді й батьки. Це свідчило, на нашу думку, про намір чималої кількості емігрантів одразу обрати заморську землю постійним місцем свого проживання, отже для них і тимчасовий заробіток за кордоном не міг покращити перспективи виходу з безпросвітної нужди і злиднів на Батьківщині. Крім цього, агітація канадського уряду, який обіцяв емігрантам багато вільної, майже дарової землі, по-

роджувала, здавалося б, надію на здійснення віковичної мрії селянина – одержати, нарешті, власну землю. Рішення стати переселенцем виникало і в частини буковинців, які спочатку поїхали в Канаду у пошуках заробітків.

Як ми зазначали вище, географія міграційних процесів, в які було втягнуто тисячі буковинців, була досить широкою. Але на рубежі XIX–XX ст. стало ясно, що головний контингент емігрантів, яких недоля гнала з рідного краю, був налаштований на еміграцію до Канади. Посол краєвого сейму Т. Левицький зауважив: “Канада робить всім еміграційним краям конкуренцію”²⁵. Учасники анкети з питань еміграції, яку провела “Нова Буковина”, одностайно вказали на Канаду як на країну, куди щороку їхало найбільше буковинців “за кавалком хліба”²⁶. Наприклад, в 1903 р. із села Маморниці більша половина мешканців вимандрувала до Канади²⁷. Через 10 років бачимо таку ж саму картину. Із Кучурова, в якому проживало 10 тис. чоловік, тільки за першу половину 1913 р. виїхало до Канади 1200 осіб²⁸. Із Замістя, Вилавчі, Карапчівка, Руського Баниліва – 80% усіх емігрантів, а з таких сіл, як Чорторія, Топорівці, Барбівці, Вашківці, Горішні Станівці, Долішні Станівці, Калинівці, Зеленів люди їхали виключно до Канади²⁹.

Агітаційна кампанія досягла такого розмаху, що навіть малі діти знали про Канаду, а підлітки вже мріяли поїхати туди. Канада уявлялася буковинським селянам казковим краєм, “землею обітваною”, де на них чекають добробут, щастя, вільне життя тощо. Вони були готові повірити самим неймовірним чуткам про цю заморську країну, недостатньо усвідомлюючи, скільки перешкод, труднощів, розчарувань, страждань може зустрітися на їх шляху. Людям, які поколіннями жили громадою, усталеним порядком, в одному селі, нерідко не виїжджаючи за межі свого повіту, пускатися в далеку мандрівку за

океан було, зрозуміло, нелегко. Таке рішення мало вимушений і часто-густо драматичний характер. Багато з них не знали навіть з чого починати. Часопис “Буковина” наводить як курйозний такий факт: “Найцікавішою депутацією для нового президента була безперечно сотка селян руских і волоских з Тарашан і Превороків, що прийшли просити о гроші на дорогу до Канади. Се найліпший доказ нужди і темноти, яка панує в краю між занедбаним корінним населенем”³⁰. Звернення за грошовою допомогою до місцевої влади, яка була зацікавлена в тому, щоби припинити або обмежити еміграційний рух, виглядало, звичайно, досить наївно.

Враховуючи ситуацію, редакції буковинських часописів намагалися якимось чином зорієнтувати людей в еміграційних справах, застерегти від непродуманих рішень і зловживань агентів, спростувати хибні чутки, подати правдиву й різнобічну інформацію про життя українських переселенців у Канаді.

На сторінках буковинської преси можна знайти фактичний матеріал, який допомагає вивчити деякі невідомі чи недостатньо досліджені аспекти еміграційного процесу, наприклад, краще зрозуміти “механізм” виникнення гарячкових настроїв на користь виїзду до Канади. Так, “Буковина” звернула увагу своїх читачів, що подібні настрої певною мірою підігрівалися чутками або розповідями людей з Галичини, звідки еміграція до Канади почалася раніше, ніж з Буковини. Так, у редакційній статті “Еміграція на Буковині”, надрукованій в одному з вересневих номерів за 1896 рік, розглядається зміст і характер чуток на цю тему і робиться висновок: “До еміграції спонукає наш буковинський нарід біднота, легковірність і темнота та вісті про Канаду, зайшли з поблискої Галичини”³¹. До цього ж сюжету вона повертається у жовтні того ж року: “До нашої редакції приходили також селяни, охочі до еміграції, по пораді.

З розмови з ними ми зміркували, що еміграційний рух ширить ся головно на границі Галичини і Буковини”³². Окреме дослідження, яке провів автор, свідчить, що еміграція до Канади мала місце не менше, ніж з 65 сіл, переважна більшість яких розташована на території сучасних районів Чернівецької області – Вижицького, Заставнівського та Кіцманського, тобто на території, яка межувала з Галичиною.

24 жовтня (5 листопада) 1896 р. “Буковина” писала: “До Канади хочать вибирати ся люди неписьменні, неповоротні в світі, і з такою малою сумою грошей, що ледви на дорогу стала би їм”³³. Зрозуміло, що такі люди ставали легкою жертвою недобросовісних агентів, жадібних еміграційних та транспортних контор і просто шахраїв. Це можна проілюструвати уривком з листа Тодера Фарботюка з Юрківців до редакції газети “Руска Рада”: “Недавно хотів я поїхати до Канади на заробок і прийшов до Карльсберга (Карлсберг – назва корабельної компанії. – О.С.) і дав єму 83 леви (лев – місцева назва австрійської грошової одиниці. – О.С.). Він мене силував їхати до Нового Йорку, а я не схотів, то він вернув мені лиш половину грошей і прогнав з канцелярії. Я бідний мусів вертати голодом до дому и мичу собі тепер чупер з голови, бо наробив довгу, а нема відки віддати. Оттак то мої гроші впали в Карльсбергску кишеню, хоч я Канади й на очі не видів. Сокотіть ся люди таких панів як Карльсберг, бо будете собі так микати чупер, як я тепер. Боже милий, що там за казня; в него люди мучать ся замкнені як риба у вереніці сидять не раз по дві неділі, нім відійде єго корабель”³⁴. В лютому 1904 р. “Буковина” надрукувала допис “Наша заморска еміграція” за характерним підписом “Потерпевший”, де є такі слова: “...агенти... по більшій части люди без Бога і без Совісті. Тимчасом по дорозі обходять ся з ним (тобто з емігрантом. – О.С.), як з худобиною...”. Автор допису

нарікає на бюро Фрайдберга³⁵. В іншому номері за травень 1897 р. цей же часопис, розповідаючи про Т. Малиця, який з жінкою і дитиною повернувся з Канади в рідне село Трибуховець коло Бучача, відзначав, що той нарікав на “агентів, що дуже зле поведуться з людьми, особливо якийсь Моравец з Гамбурга ошукує і обдирає емігрантів немилосердно”³⁶.

До речі, редакції деяких часописів охоче друкували розповіді чи враження людей, які повернулися з Канади. Їх зміст був своєрідним застереженням перед еміграцією до Канади. Той же Тома Малиць сповіщав своїх земляків: “Там в Канаді всі емігранти нещасливі і розкинені далеко один від другого, а що не вмють англійської мови, то кождий хто може ошукує їх немилосердно. Обіцяні урожайні поля, то багна або піски і такі вертепи, що аж страх бере погадати, якої треба праці, аби переробити їх на поле. Тому емігранти в розпуці, бо як не мають за що вернути, а на дорогу треба багато грошей, то можуть себе уважати за пропащих”; редакція додавала, що з його села виїхало до Канади близько 60 родин і збиралося ще 40, але його оповідь остудила “їх горячку до вандрівки”³⁷. Тоді ж, у травні, “Буковина” передрукувала лист священника Дмитріва (Дмитрова) з Едмонтону, який він надіслав 4 травня 1897 р. у часопис “Діло”. Цей лист також має характер перестороги: “Прошу всіх розумних селян, отців духовних і взагалі людей доброї волі, щоби всіма силами не допускали до виїзду в Канаду наших бідних селян, котрі не зможуть мати в Вінніпезі 200-300 долярів (Около 700 зр. а.в. Ред.). Я переконався на власні очі, як тяжко бідують наші люди, котрі заплили сюда без гроша і яку страшну кривду роблять они всім Русинам своєю жебраниною...”³⁸.

Та обставина, що деякі буковинські часописи в другій половині XIX – на початку XX ст. досить часто вдавалися до передрукування матеріалів на еміграційну те-

матику з галицьких газет або публікували враження вихідців з Галичини про своє перебування в Канаді, пояснювалася тим, що власного – так би мовити “буковинського” – досвіду еміграції ще не було, бо масовий виїзд почався, як зазначалося вище, в 1896–1897 рр. Галичани ж протрували шлях до цієї країни дещо раніше, і чимало з них вже повернулися. Їх свідчення – зрозуміло, об’єктивного характеру – мали б застерегти буковинських селян від поспішних рішень щодо еміграції. Тому, наприклад, “Буковина” друкувала враження Василя Ксьонжика (з газети “Свобода”) про життя в Канаді вихідців з Галичини, які їхали, не знаючи умов, не розраховуючи своїх коштів, потрапляючи в скрутне становище; вони кінчаються такими словами: “Люди приходять тепер вже самі до розуму, бо видять біду других; кождий з них пізнає, що не один з емігрантів, бувши тут господарем в своїй хаті і на своїм поли, може стати, добивши ся на місце, там хиба слугою”³⁹.

Чимало матеріалів подавалося буковинською пресою про життя українських емігрантів за океаном. Джерела їх надходження були як офіційного, так і приватного характеру. Так, 18 червня 1900 р. “Буковина” повідомляла своїм читачам: “Між австрійськими емігрантами, що пішли шукати зарібку в Канаді, панує тепер страшна нужда. Сотки людей – як довідуємо ся з найкомпетентнішого жерела, бо із австрійського конзуляту в Канаді – остає без заняття, не маючи ані помешканя, ані поживи. Було вже навіть кілька таких случаїв, що наші емігранти з нужди й розпуки відбирали собі самі жите!”⁴⁰.

У жовтні 1904 р. цей часопис під назвою “Наші переселенці в Канаді” передрукував уривки із статті професора Віденського університету Е. Филиповича з газети “Die Zeit”, який здійснив подорож у Канаду і розповів про значний поступ русинських переселенців, які, за його словами, заслужили там “добру славу”⁴¹. Але

далеко не всім посміхнулася доля. Вчитель з Брідка написав до редакції “Буковини” про повернення з Канади Петраша і Онуфрія Шосталів зі своїми родинами. До виїзду вони були в майновому відношенні серед кращих у селі, а зараз “виглядають дуже марні, чорні та обдерті і впросили ся в комірне. Розповідають, що за морем виділи лише каміне, піски та корчаки”⁴².

Про нужду і безробіття українців у Канаді, зокрема в місті Монреалі, про те, як “бюра праці дуже визискують робітників”, а “бюра українські, навіть і попівські” допомагають місцевим фабрикантам ошукувати робітників писала газета “Борба” в лютому 1914 р⁴³. Нелегко складалося життя перших поколінь українських іммігрантів на чужині. Звідси і поява в місцевій пресі дописів з характерними назвами “Острога перед еміграцією до Канади”, “Неволя наших людей в Канаді” тощо⁴⁴. Іноді – хоча досить рідко – газети насмілювалися піддавати критиці, правда, обмеженій, австрійські власті за безпорадність і байдужість до долі емігрантів. Наприклад, “Буковина” писала: “Можна сказати, що у нас до недавніх ще часів поводжено ся з емігрантами так як із державними злочинцями із тою тільки відміною, що не подбано навіть про їх докладну статистику”⁴⁵.

Людині, яка досліджуватиме історію української еміграції до Канади та життя її представників у самій Канаді, слід звернути увагу на листи і дописи з цієї країни, які надсилали на батьківщину Кирило Геник і Нестор Дмитрів. Перший з них – виходець із Березова (Покуття), вчителював на Галичині, був знайомий з І. Франком; сім років працював в імміграційній управі Вінніпега, вважається першим українцем на канадській цивільній службі. Його дописи насичені різноманітною інформацією, цікавими спостереженнями, порадами крсянам, які збиралися їхати в Канаду⁴⁶. Те ж саме можна сказати і про матеріали Дмитріва, який

працював перекладачем у канадській імміграційній службі і здійснив подорож по українських оселях у Канаді. Його враження від цієї подорожі “Буковина” друкувала в серії нарисів під назвою “Наші селяни за морем” у своїх числах 102, 117, 118, 123, 124, 128. Наведемо декілька уривків з них.

“Най ніхто не важить ся пускати без centa до Канади – най лишає ся в Галичині (або в Буковині), бо там лекше бути жебраком, як ту. Там жебракові кавалок хліба чорного подадуть, а ту ніхто нічого даром не дасть, хиба за роботу заплащать, алеж тої роботи нігде на фабриках нема хиба робота коло своєї фарми, а не можна на ній робити, як не маєш волів, плуга – хоть з голоду гинь. Тай таки мусиш гинути”⁴⁷.

“Найбільше темні люди, то суть Буковинці. Їх жінки за ціну життя не хотять перемінити одягів, тай дітий до школи не посилають”⁴⁸.

“Як хто може жити в Галичині або Буковині, най не їде до Канади, бо найліпша земля не заступить своєї рідної, як мачоха ніколи не заступить рідної матери”⁴⁹.

Листи і дописи Геника і Дмитріва цінні, нам здається, насамперед тим, що їх автори розглядають і оцінюють еміграцію до Канади і як її безпосередні учасники, і ніби “зі сторони”, тобто роблять своєрідну спробу її аналізу. Іншими словами, в них у певній мірі відбився синтезований соціально-психологічний досвід багатьох тисяч емігрантів.

Особливу групу матеріалів у буковинській пресі становлять листи емігрантів з Канади. Тільки в “Рускій Раді” за 1900 та 1902–1905 рр. ми нарахували щонайменше 15 листів. Вони містять чимало цікавих даних, особистих свідощів, характерних вражень щодо різних сторін процесу еміграції. Дуже багато корисних – в дечому унікальних – фактів можна знайти в них про життя українських іммігрантів на канадській землі. Наведемо для прикладу уривки тільки з двох листів емігрантів-буковинців.

У листі Тодора Вовка до Т. Левицького, начальника громади в Чарторії, після опису умов праці в Канаді читаємо: "...але треба робити добре, не так, як у Буковині, постояти і курити люльку і говорити байки то о сім, то о тім; тут треба робити добре... Тут не зле, а і не так добре, як я думав, і фарми брати не буду, бо фарми мені не до вподоби і думаю, як мені Бог допоможе поробити тут зо два літа, то до дому верну ся... Хоть я не дуже вчений, але вірте мені, що з нашої Буковини не треба сюда їхати, бо у Буковині багато земля ліпша, як ту, і багато тепліше у зимі..."⁵⁰.

"Руска Рада" у дописі "Канадйські гаразди" помістила лист Мафтея Грищука до свого вуйка Дмитра в Садагурі, де той пише: "Відколи я поїхав до Канади, то тут мені дуже сумно. Дуже тяжко у Канаді робити і ходити і тут бути... (далі посилається на розповіді інших емігрантів, яких тут зустрів. – О.С.). Відколи позаходили, то навіть не мають добрих хатів і дуже мучать ся. Одна жінка з Буковини мала пятеро дітей, а єї чоловік поїхав до роботи, то вона мучила ся із дітьми аж взяла і побила діти і сама забила ся ножем, а одна жінка лягла на штреку і відрубало їй голову. Інньші гинуть так без нічого, бо не мають, що їсти. Оттак наші фармарі мають ся в Канаді, тут чоловік як не заробить, то може згинути з голоду, бо тут не випросиш, бо не знаєш говорити. Так у Канаді живють люди. Ходять вони по Канаді як тоті вівці, що порозбігають ся по чистім поли, що їх порозпужує якийсь звір... а багато наших з Буковини порозбивав трен (колія) (трен (англ.) – поїзд. – О.С.), а із Задубрівки забила також колія одного, лиш я забув як називає ся. Такий то в Канаді зарібок..."⁵¹.

Деякі листи дозволяють судити про релігійне життя українських емігрантів, їх духовні запити на чужині тощо. Цікавим видається лист канадських русинів-уніатів до єпископа Алеутського і Північно-американського Тихона з проханням воз'єднати їх із православною церквою⁵².

Еміграція буковинців у Канаду тривала і в 20–30-ті роки. Вона продовжувала зберігати свій заробітчанський, трудовий характер і відповідну соціально-демографічну структуру, хоча дещо в ній і змінилось (зросла частка жінок, робітників, представників заможних верств населення тощо). Проте урізноманітнювалися мотиви виїзду, бо після Першої світової війни серед емігрантів було вже чимало людей, які їхали не тільки на заробітки, а й з метою возз'єднання зі своїми рідними, хто прибув туди раніше, або тікали від національних і політичних переслідувань, від тюрми чи каторги, що загрожували їм за участь у селянському русі, у революційно-визвольній боротьбі. Але в цілому еміграційна хвиля пішла на спад, кількість емігруючих значно скоротилася. Дедалі більше трудящих усвідомлювали необхідність боротися за покращення своєї долі в рідному краї. Це, певною мірою, відбилося у висвітленні еміграційної теми, питома вага якої в загальному обсязі газетного матеріалу зменшилася.

Враховуючи, що Канада залишалася країною, куди, як і раніше, виїжджало порівняно багато буковинців, місцева преса повідомляла про канадську імміграційну політику, наприклад, про суть обмежень на кількісний і професійний склад іммігруючих, що, природно, хвилювало тих, хто мав намір їхати на заробітки⁵³. Так, часопис "Час" (виходив у 1928–1940 рр.) сповіщав читачів у своєму дописі "Українці можуть емігрувати до Канади": "Департамент імміграції порозумівся з правительствами трьох степових провінцій і всі три провінції згодились найти заняття для 2500 українських фермерських робітників цього року"⁵⁴. Далі часопис заспокоював щодо запланованого департаментом скорочення на 20 тис. прийому іммігрантів на 1929 р.: "Цей розпорядок не відноситься до українських імігрантів, що хочуть поселитися на фармах, ані до свояків тих українців, які вже є в Канаді. Також не відноситься

це до домашньої служби. Для тих трьох клас імігрантів нема ніяких обмежень”⁵⁵.

Але наголос змістився на матеріали іншого характеру, а саме: про господарське та культурно-громадське життя українських імігрантів у канадському суспільстві, їх досягнення тощо. Найбільше таких матеріалів друкувалося, мабуть, у газеті “Рідний Край”, яка видавалася у 1926–1930 рр. Так, в статті “Український елемент у Вінніпегу” розповідається про життя українців у цьому місті, де вони мали багато своїх товариств, установ, шкіл, братств, церков, тут виходила вся україномовна преса Канади⁵⁶. Ця ж газета писала про успіхи студентів і студенток українського походження в Манітобському університеті. Декотрі з них здобули грошові премії, а Д. М. Ільчишин отримав золоту медаль за працю з рільництва. Сповідалося й про заснування буковинськими українцями при церкві св. Михаїла у Вінніпезі “Рідної Школи” імені Ю. Федьковича і свято на честь 40-ї річниці смерті буковинського поета, в якому брали участь всі українці цього міста; про успіхи українців, які навчалися в музичному коледжі в Монреалі⁵⁷. У невеличкій замітці “Українці – найліпші робітники” можемо прочитати таке: “Залізнична компанія, що будувала Канадійську тихоокеанську залізницю, розписала конкурс за найліпше виконану працю робітника при цьому підприємстві. Таких нагород було аж сорок, але першу нагороду за найліпше виконану працю при будові залізниці дістав українець П. Власійчук із Рестон (провінція Манітоба) у Канаді, який дістав також титул “генерального менеджера”⁵⁸.

Були, однак, і сумні звістки з Канади. Ось одна з таких, яка не потребує, на нашу думку, жодних коментарів, бо мала назву “Смерть буковинця в Канаді”: “В нещасливім випадку в майні (майна (англ.) – копальня, шахта. – О.С.) Вестерн Джем в Мідлендвейл, коло Драмгелер, Альберта, загинув 25 листопада драйвер (драйвер

(англ.) – коногін у шахті чи копальні. – О.С.) українець, Танасій Кузьяк, родом з села Милієва, пов. Вижиця, Буковина. Був самотний і мав 27 літ. До Канади приїхав в 1924 р. В краю лишив брата та двох сестер”⁵⁹.

Іноді в буковинській пресі з’являлися матеріали такого ж типу, як охарактеризовані вище дописи Геніка та Дмитріва. До них належить, наприклад, уміщений у двох номерах “Рідного Краю” допис “Українці в Канаді” священника Пантелеймона Божика, який був парохом найбільшої тоді в Едмонтоні української церкви – св. Покрови. Подаючи корисну інформацію про українські оселі в Канаді, він, зокрема, пояснює, чому багатьом українським переселенцям дісталася погана за якістю земля. Описуючи канадські стандарти життя, Божик зазначає: “На рілі тут всьо робиться машинами. Український фермер, який має 30–50 акрів (акр – міра площі, дорівнює приблизно 0,4 гектара. – О.С.) виробленої землі, дві-три пари коней та п’ять, десять дійних коров, жие тяжше, як жие господар в Буковині на п’ять моргах (морг – міра площі, дорівнює 0,57 гектара. – О.С.) поля. Се полягає в тім, що машини коштують великі гроші, а вони мусять бути, бо тут літо коротке і муситься робити скоро. Через то, що набіл має малу вартість, що треба всю одіж купити до хати від найбільшої до найменшої речі, цукор, каву, чай, овочі та всяку машінерію до рілі, розв’яже ту загадку читачеві на Буковині, чому канадійський господар, який має кілька пар коней, 5–10 дійних коров і 30–50 акрів виробленої землі є бідним господаром, а діти його а навіть він самий мусить ходити на роботу до других людей. Тут головний продукт лише пшениця, якої треба мати кілька сот акрів, щоби бути добрим газдою”⁶⁰. Допис Божика містить багато даних про культурно-освітнє життя канадських українців наприкінці 20-х років. Так, в усій Канаді в державних школах

вже працювало близько 500 вчителів українського походження, нараховувалося 75 “рідних шкіл”, де вчили дітей української мови, були засновані бурси імені Т. Шевченка і М. Грушевського в Едмонтоні, Петра Могили в Саскатуні та її філія у Вінніпезі, колегія св. Йосифа в Йорктоні. Українці в Канаді, яких, за словами Божика, на той час було понад 300 тис., мали 150 церков. Він подає також відомості про їх конфесійну приналежність⁶¹.

Привертають до себе увагу ще два дописи на еміграційну тему. У першому розповідається про надіслану з Канади в 1929 р. за допомогу (800 дол.) від буковинських земляків; на ці гроші купили букварі, читанки, рахункові книжки, катехізиси для тих громад, котрі цього просили. Така ж за допомога була, як довідуємося, і в 1928 та 1930 рр. Допис закінчується словами: “Надходять Різдвяні свята. На Буковині панує біда. Грошей нема, бо хліб ні по чому, діти в школі без книжок, бо нема за що їх купити... просимо наших земляків не забути про Старий Край і зібрати на коляду для придбання конче тепер потрібних у цей тяжкий час підручників українською мовою”⁶².

У другому йдеться про наслідки еміграції для буковинського краю, зокрема соціально-демографічного характеру. Газета “Рідний Край” подала лист до редакції від селянина з Банилова над Черемошем, який торкається цієї теми: “З нашого села виїхало, як може вам відомо, дуже багато хлопців за границю а найбільше до Канади. І через то осталося много дівчат, котрі не мають за кого замуж вийти й ходять без ніякого притулку. По обрахунку, то в нас 110 дівчат, які хочуть віддаватися а тільки 20 хлопців, які можуть женитися. Тому просимо ми хлопців із інших сіл, щоби приходили на сватання до нас”⁶³. Цей лист був прокоментований у такий спосіб: “Може кому й смішно буде читати це. Та на селі це питання великої ваги. Кождий знає, як родичі журяться, коли

дівчина вже на відданню, а нема кому її брати. Це также й питання національної ваги. Через таке явище зменшається й приріст населення. І чи треба було тим хлопцям, кажім, хочби з Р. Банилова виїжджати за море? Коли добре приглянемося, то ні. Порахуймо тільки ті гроші, які видав кождий з них на дорогу, на виклопотання паперів і друге. Колиб батько вложив ті гроші в господарство, то було б і синові коло чого жити. Або коли б батько за ті гроші вивчив сина ремесла, дав його на науку до skleпу, або до иншого чого, то дав би був своїй дитині певний кавалок хліба в руки й мав би її перед своїми очима. А дальше, коли б той син робив на своїм господарстві так пильно, як він робить у Канаді й Америці, менше святкував а більше робив, то ніколи не треба було би йому Канади. Тому не висилайте своїх дітей до Канади й Америки а вчіть їх ремесла, вчіть їх робити дома а тоді й діти будуть дома втіхою вам на старість, дівчата не будуть ходити невіддані й ви дочекаєтеся і внуків колисати”⁶⁴. Проте така нібито негативна реакція на явище еміграції за океан не заважала редакції “Рідного Краю” друкувати в кожному номері за 1929 р. реклами корабельної компанії “Кенейдіан Пасіфік Рейлуей”, яка пропонувала свої послуги для бажаючих їхати до Канади. Зрозуміло, реклама – це гроші, потрібні для газети, і можна тільки здогадуватися, на що читач більше звертав свою увагу: на рекламні оголошення чи аналітичні коментарі. А втім, це було поширене явище, коли на сторінках однієї й тієї ж газети одночасно друкувалися застереження перед еміграцією та заохочувальні рекламні оголошення протилежного змісту. До речі, визначення позиції самих періодичних видань щодо еміграції потребує додаткового вивчення й уточнення.

Таким чином, у буковинській пресі наприкінці XIX – у перші десятиріччя XX ст. тема еміграції до Канади займала

досить помітне місце. Особливу увагу цій проблемі – і за обсягом, і за різноманітністю матеріалів, і за спрямованістю їх подачі – приділяв часопис “Буковина” (виходив також під назвою “Нова Буковина”). Листи емігрантів з Канади часто друкувала “Руска Рада”. У міжвоєнний період цю тему нерідко зачіпала газета “Рідний Край”. Торкалися еміграційної тематики й інші періодичні видання. На думку автора, найтиповішими є матеріали, які умовно можна поділити на три категорії.

Перша – це інформаційні повідомлення (скільки родин виїхало з того чи іншого села, скільки емігрувало за рік чи інший проміжок часу, які умови життя буковинців у Канаді тощо).

Друга – це матеріали аналітичного характеру, в яких робилася спроба з’ясувати причини еміграції, розглянути її наслідки для краю, оцінити позицію місце-

вої влади у цьому питанні тощо. Так, “Нова Буковина” запропонувала своїм читачам спеціальну анкету в справі еміграції, а потім у восьми числах друкувала відгуки відповіді.

Третя – це листи емігрантів з Канади, де головним чином йшлося про їх перебування у чужій країні, умови праці й життя, тугу за Батьківщиною та ін.

На закінчення відзначимо, що потенційні можливості матеріалів буковинської преси для вивчення різних аспектів такого важливого явища, як еміграція українського населення до Канади, ще далеко не повністю використані вітчизняною наукою. Автор сподівається, що дана стаття приверне належну увагу до цього, безумовно, цінного й змістовного джерела, і буде корисною як для подальших досліджень, так і тим, хто цікавиться історією українського народу.

- ¹ Руска Рада. – 1904. – 19 березня (1 квітня).
- ² Нариси з історії Північної Буковини. – Київ: Наукова думка, 1980. – С. 227-228; Буковина – її минуле і сучасне. – Париж; Філадельфія; Дітройт, 1956. – С. 616-657.
- ³ *Воскресенский Гр. А.* Православные славяне в Австро-Венгрии. – СПб., 1913. – С. 106.
- ⁴ Руска Рада. – 1900. – 24 березня (6 квітня).
- ⁵ Там само. – 2 (15) червня.
- ⁶ Буковински Вестник. – 1899. – 30 травня (11 червня).
- ⁷ Там само.
- ⁸ Борба. – 1912. – 10 березня.
- ⁹ Буковина. – 1897. – 26 травня (8 червня).
- ¹⁰ Нова Буковина. – 1912. – 23 лютого.
- ¹¹ Там само. – 1913. – 13 липня.
- ¹² Там само. – 16 липня.
- ¹³ Там само. – 20 липня.
- ¹⁴ Там само. – 17 серпня.
- ¹⁵ Там само. – 14 вересня.
- ¹⁶ *Ленін В. І.* Капіталізм і імміграція робітників // Повне зібрання творів. – Т. 24. – С. 88.
- ¹⁷ Буковина. – 1899. – 27 лютого.
- ¹⁸ Руска Рада. – 1900. – 24 березня (6 квітня).
- ¹⁹ Буковина. – 1900. – 6 березня.
- ²⁰ Нова Буковина. – 1913. – 16 липня.
- ²¹ Там само. – 3 серпня.

- ²² Боротьба трудящих Північної Буковини проти соціального і національного гноблення у другій половині XIX – на початку XX ст. (збірник документів і матеріалів). – Ужгород: Карпати, 1979. – С. 111.
- ²³ Нова Буковина. – 1913. – 26 жовтня.
- ²⁴ Там само. – 3 серпня.
- ²⁵ Там само. – 2 липня.
- ²⁶ Там само. – 1912. – 23 лютого; 1913. – 2, 9, 13, 16, 20 липня; 3, 6, 13, 17, 23 серпня.
- ²⁷ Руска Рада. – 1903. – 27 березня.
- ²⁸ Нова Буковина. – 1913. – 16 липня.
- ²⁹ Там само. – 2 липня.
- ³⁰ Буковина. – 1903. – 18 квітня (1 травня).
- ³¹ Там само. – 1896. – 6 (18) вересня.
- ³² Там само. – 24 жовтня (5 листопада).
- ³³ Там само.
- ³⁴ Руска Рада. – 1904. – 19 березня (1 квітня).
- ³⁵ Буковина. – 1907. – 7 (20) лютого.
- ³⁶ Там само. – 1897. – 11 (23) травня.
- ³⁷ Там само.
- ³⁸ Там само. – 14 (26) травня.
- ³⁹ Там само. – 18 (30) квітня.
- ⁴⁰ Там само. – 1900. – 18 червня (1 липня).
- ⁴¹ Там само. – 1904. – 3 (16) жовтня.
- ⁴² Там само. – 1897. – 15 (27) червня.
- ⁴³ Борба. – 1914. – 26 лютого.

- ⁴⁴ Буковина. – 1908. – 16 червня (1 липня); 10 (23) серпня.
- ⁴⁵ Там само. – 1904. – 28 листопада.
- ⁴⁶ Руска Рада. – 1900. – 30 червня (13 липня), 14 (27) серпня; Буковина. – 1901. – 7 (20) березня.
- ⁴⁷ Буковина. – 1897. – 9 (22) травня.
- ⁴⁸ Там само. – 15 (27) травня.
- ⁴⁹ Там само. – 12 (24) червня.
- ⁵⁰ Там само. – 1898. – 4 (16) січня.
- ⁵¹ Руска Рада. – 1905. – 9 (22) грудня.
- ⁵² Православная Буковина. – 1901. – 21 мая (3 июня).
- ⁵³ Рідний Край. – 1929. – 24 березня; 1930. – 19 січня; Час. – 1929. – 25 квітня.
- ⁵⁴ Час. – 1929. – 25 квітня.
- ⁵⁵ Там само.
- ⁵⁶ Рідний Край. – 1927. – 5 жовтня.
- ⁵⁷ Там само. – 1928. – 13 травня, 1 липня; 1930. – 21 вересня.
- ⁵⁸ Там само. – 1930. – 26 січня.
- ⁵⁹ Час. – 1932. – 6 січня.
- ⁶⁰ Рідний Край. – 1928. – 26 серпня.
- ⁶¹ Там само. – 2 вересня.
- ⁶² Там само. – 1930. – 16 листопада.
- ⁶³ Там само. – 1928. – 9 січня.
- ⁶⁴ Там само.

СОЛІДАРНІСТЬ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ ТА ЇХНІХ НАЩАДКІВ З УКРАЇНОЮ

О. Ковальчук

Київ

Історія солідарності й допомоги українців та їхніх нащадків, які живуть у Канаді, з Україною є надзвичайно багатогою. І це незважаючи на штучно обмежувані зв'язки з боку Радянської України. Навіть ідеологічні кордони не стали тим бар'єром, який не можна було б здолати. Впродовж усієї історії українські канадці прагнули до зріднення із землею, яку не бачили більшість їхніх нащадків. Це прагнення відбивалося у рухах солідарності й допомоги українському народові. Вони були започатковані ще в перші десятиліття перебування на "новій землі". 1906 року у Вінніпезі під час проведення щорічних шевченківських свят було зібрано кошти для земляків зі "старого краю". Наступного року весь збір було відправлено на допомогу студентам Львова. У липні 1914 року в Едмонтоні було створено Товариство "Самостійна Україна", котре ставило перед собою завдання "нести поміч визвольному рухові України", а також "вести просвітницьку й економічну роботу поміж українцями Канади". Привертає увагу структура цього Товариства. Воно було позапартійне й позаконфесійне, що дозволяло його членам входити до будь-якої партії, віросповідати будь-яку релігію. Перед його членами стояла єдина вимога: бути "республіканських поглядів щодо будучого державного устрою в Україні", визнавати релігійну толерантність і право всіх націй на самостійне існування.

Окрема сторінка у літописі української імміграції Канади – підтримка Жовтне-

вої революції й соціалістичних перетворень в Україні. За тисячі кілометрів, в чужому, не завжди дружньому оточенні, вони з неослабною увагою прислухалися до вісток, що потрапляли за океан. Українські трударі Канади вірили, що перемога над царизмом відкриє нові можливості для розвитку українського народу. Ось виток підтримки Жовтневої революції та соціалістичної ідеї деякими іммігрантами з України. Через десятки років стане зрозумілим, що їхні сподівання не справдилися, а тоді вони, мабуть, щиро вірили в те, що соціалізм принесе жадану свободу, незалежність і щастя.

У роки громадянської війни та іноземної інтервенції українці в Канаді були серед активних учасників масових мітингів, на яких рішуче звучали вимоги виведення військ інтервентів з Радянської Росії. У цей час з ініціативи Товариства український робітничий дім (СУРДім) було організовано збір коштів для купівлі медикаментів воїнам Червоної Армії. Внаслідок цієї кампанії, яка поширилась по країні, до Росії були відправлені медикаменти на суму 50 тис. доларів¹.

1920-ті роки переконливо засвідчили: рух солідарності був явищем не випадковим і не тимчасовим. Він з новою силою виявився під час голоду в Росії на початку 20-х років, коли посуха охопила цілий ряд сільськогосподарських регіонів країни, в тому числі й Україну. І знову активними учасниками кампанії допомоги стали українці Канади. Так, в одному зі звернень до громадян країни вони говорили:

“Чи допустите ви до того, щоб наші товариші-робітники із Радянської Росії упали через брак поживи..? Це є обов’язком робітників цілого світу – дати активну поміч робітникам і селянам Радянської Росії, котрі боролись, страждали, умирали за справу цілого робітничого класу”². Українці в Канаді, допомагаючи голодуючим Поволжя, для яких зібрали десятки тисяч доларів, одночасно збирали кошти для голодуючих України. “Не відтягуючись від участі і помочі Поволжю, – писала газета “Українські робітничі вісті” 25 березня 1922 р., – ми в той же час вдвоє напружимо свої сили, щоб допомогти голодуючим Радянської України”. Для них було зібрано, за даними цієї газети, понад 10 тис. доларів.

У відбудовчий період канадці українського походження проводили кампанії під гаслом надання технічної допомоги. Були створені відповідні товариства. Провадився збір коштів для купівлі сільськогосподарських та інших машин, а також “підготовка технічних та вивчених працівників на ниві відбудови господарства”, які мали намір повернутися в Україну. У 1924 р. на території України діяло 9 комун, створених із американських (мається на увазі із США і Канади. – О.К.) реемігрантів³.

Перша і найбільша комуна імені Леніна була створена із реемігрантів Канади, головним чином з членів Товариства український робітничо-фермерський дім (ТУРФДім), в с. Мигаєво Одеської губернії навесні 1922 р. Члени комуни, яка об’єднувала 159 осіб⁴, привезли з собою 3 трактори, 6 плугів, 7 борін, 5 сіялок, 6 снопов’язалок, токарний верстат, молотилку, 2 вантажні автомашини, а також насіння. Працювали вдень і вночі, відбудовуючи зруйноване війною господарство. Вони також відкрили школу, в якій навчались не лише діти членів комуни, а й навколишніх сіл⁵. Завдяки самовідданий праці українських фермерів було побудовано сільськогосподарську комуно

з високим рівнем продуктивності праці й вагомими результатами. І, як свідчать архівні матеріали, становище в комуні імені Леніна не було винятком. Однак, на превеликий жаль, доля реемігрантів була трагічною. Більшість з них було репресовано і лише поодиноким вдалось повернутися до США та Канади.

Іншим регіоном, куди спрямовувалась допомога української діаспори, була Західна Україна. Вона уважно слідкувала за визвольною боротьбою своїх земляків і священним обов’язком вважала надання їм матеріальної і моральної підтримки. З цією метою у Канаді 1922 р. був створений Український робітничо-фермерський комітет за визволення Східної Галичини, першою акцією якого була кампанія по збиранню коштів для допомоги політв’язням та їхнім родинам. Було зібрано 15 тис. доларів⁶. Відразу ж надійшла допомога населенню Східної Галичини і Буковини, яке постраждало від повені 1927 р., від їх земляків з далекої Канади. За короткий час для них було зібрано понад 25 тис. доларів⁷. У березні 1931 р. було створено Товариство допомоги визвольному рухові на Західній Україні, завдання якого чітко відображені у його назві. Ріст лав Товариства свідчить про його популярність. Якщо у 1931 р. воно складалося з 48 відділень, в яких налічувалося 3025 членів, то у 1939 р. в 80 відділеннях працювало вже 45 тис. осіб.

З особливою силою рух солідарності канадців українського походження виявився у роки Великої Вітчизняної війни. По всій країні створювалися Українські товариства допомоги Батьківщині. Вже 22 липня 1941 р. в Торонто 5 тис. канадців, серед яких були й українці, провели мітинг, на якому одноставно прийняли резолюцію з вимогою до федерального уряду надати “моральну і матеріальну допомогу Радянському Союзу”. Учасники мітингу зібрали 2300 доларів у фонд СРСР. Була також відправлена телеграма

уряду країни, в якій зазначалося: “Ми впевнені, що згуртованість й рішучість вашого народу та хоробрість ваших солдат приведуть до того, що кордони вашої великої країни стануть могилою фашизму”. Подібні мітинги були проведені й в інших містах Канади. Не було жодної кампанії по збиранню коштів, у якій би не взяли участь українці. Як свідчить газета “Життя і слово” від 6 травня 1985 р., українцями було зібрано 678 тис. доларів. Уже після закінчення війни, у 1946 р. українці з Канади провели ще одну кампанію по збиранню коштів для дітей-сиріт України. Товари на суму 320 тис. доларів були доставлені адресату.

Отже, українська діаспора Канади вписала в свою історію яскраві сторінки солідарності з рідною землею. У скрутні часи українські іммігранти та їхні нащадки були поруч з українцями на материнській землі. Ми бачили, як вболівали вони за долю країни, допомагали їй на початку ХХ ст., в 1920-ті – 1940-ві роки. Про це із захопленням писала радянська преса. Та коли ми звертаємося до 1950-х – початку 1980-х років, то в цей період канадці українського походження нібито й перестали думати про Україну, переважна більшість із них зображувалась нашими лютими ворогами. Та і в згадані роки існував рух солідарності української діаспори Канади, він мав лише дещо інший характер. Це була вже солідарність не з країною, а з окремими її громадянами, що постраждали від тоталітарного режиму.

З середини 1980-х років рух солідарності набирає нового розмаху й нового

змісту. Він, власне, знову повертається до всієї України, особливо після отримання нею державної незалежності. Українська діаспора, за висловом Володимира Яворівського, піднялася на підтримку України. Це і численні комітети сприяння Рухові, фонди допомоги дітям Чорнобиля, створення спільних проектів та ін. І є вагомі результати, про які дедалі частіше можна прочитати в українській пресі та почути по українському радіо і телебаченню.

Потрібно відзначити, що й сьогодні, як і в найтяжчі роки для нашої України, завжди з Батьківщиною були її сини і дочки. Українська діаспора Канади, як і ми, також прагне бачити Україну вільною, незалежною і економічно розвинутою державою. А ми, її громадяни, мали змогу вже не один раз переконатися в цьому. Звичайно, було б перебільшенням стверджувати, що абсолютно всі вихідці з України, а особливо їхні нащадки, стають активними учасниками цього руху. Дасться знаки канадський менталітет, що властивий переважній більшості народжених у Канаді, так само як і непривабливий образ офіційної Радянської України, що створювався протягом багатьох десятиліть. Однак, на нашу думку, демократизація суспільного життя в Україні й визнання світовою громадськістю її незалежності (в числі перших країн, що визнали незалежність України, була саме Канада), буде сприяти залученню до руху солідарності з українським народом ширших верств канадців українського походження.

¹ Бак, Тим. Избранные произведения. – Москва, 1972. – С. 516.

² Українські робітничі вісті (Вінніпег). – 1921. – 27 серпня.

³ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО Украї-

ни). – Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 256. – Арк. 1.

⁴ Літературна Україна. – 1990. – 23 серпня.

⁵ ЦДАВО України. – Ф. 337. – Оп. 1. – Спр. 235. – Арк. 6.

⁶ Українські робітничі вісті. – 1923. – 1 вересня.

⁷ Там само. – 1928. – 28 квітня.

РАДИКАЛЬНО-СОЦІАЛІСТИЧНИЙ РУХ СЕРЕД УКРАЇНСЬКИХ ПОСЕЛЕНЦІВ В АЛЬБЕРТІ (1890–1918 рр.)

П. Кравчук
Торонто

Першими українськими поселенцями в Канаді, за твердженням документальних даних, були Іван Пилипівський (Пилипів) і Василь Єлиняк з прикарпатського села Небилів, що в Східній Галичині. Вони прибули до Канади 7 вересня 1891 р. Дехто твердить, що до прибуття Пилипова і Єлиняка в Канаді були українці. Але це тільки гіпотеза – дотепер не підтверджена документами.

Іван Пилипів був освіченою людиною – мав незакінчену середню освіту. Василь Єлиняк був неписьменним. Іван Пилипів у Канаді з греко-католика став православним. Василь Єлиняк до кінця свого життя залишився греко-католиком. Навряд чи вони були в “старому краю” членами або прихильниками якоїсь української політичної партії.

Але напевно серед тих українських емігрантів, що прибули до Канади в 1891–1896 рр., були люди, які брали активну участь у громадсько-політичному житті в Східній Галичині чи Північній Буковині. Щоправда, в ті роки вплив українських емігрантів до Канади не був масовим. Він став таким після того, як цю країну відвідав у 1895 р. д-р Йосип Олеськів і опублікував книжечку “О еміграції”. Тоді ж до Канади з сім’єю прибув Кирило Генік з с. Нижній Березів, друг письменника і громадського діяча-радикала Івана Франка. Відомий український соціалістичний діяч і публіцист Сергій Подолинський, який разом з Михайлом Драгомановим у Женеві (Швейцарія) видавав журнал

“Громада”, зачисляв до когорти перших пропагандистів соціалізму в Галичині, поруч Івана Франка, Михайла Павлика і Анни Павлик, також Кирила Геніка¹. Адже за ініціативою Івана Франка і Кирила Геніка в селі Нижній Березів було створено відділення Русько-української радикальної партії².

Слід зазначити, що Русько-українська радикальна партія була заснована 4–5 жовтня 1890 р. – за 11 місяців перед виїздом Пилипова і Єлиняка до Канади.

Через сім років після прибуття до Канади Кирило Генік з своїми однодумцями організував першу в Канаді Читальню ім. Т. Г. Шевченка у Вінніпезі у 1903 р. Того ж року при матеріальному сприянні Ліберальної партії, заходами Геніка і його однодумців-односельців Івана Негрича і Івана Бодруга почала виходити перша в Канаді українська газета – “Канадійський Фармер”. Так за ініціативою радикала-соціаліста Кирила Геніка започаткувалась українська культурна і громадсько-політична діяльність у Канаді.

Через три роки після того у Вінніпезі, Портедж ла Прері і Нанаймо сформувались українські відділення Соціалістичної партії Канади. Активістами її були колишні члени і прихильники Русько-української радикальної партії – Василь Головацький, Мирослав Стечишин, Василь Колісник та ін.

У тому ж періоді до Канади прибули відомі діячі-радикали Тарас Ферлей, брати Василь і Юрко Сиротюки, Дмитро

Рараговський. Певне число членів і прихильників Русько-української радикальної партії (пізніше вона була перейменована на Українську радикальну партію)³ поселилось на території нинішньої провінції Альберта: Дмитро Солянич, Тома Томашевський, Роман Кремар (Михайло Солодуха), Петро Ризюк, Дмитро Рараговський, Юрко Виростюк і цілий ряд інших.

Цікаве й характерне те, що хоча “старо-крайові” радикали, які поселились у Канаді, підтримували тісні зв’язки з Українською радикальною партією у Львові і, зокрема, її органом газетою “Громадський голос”, що поширювалася серед українських емігрантів-трудоарів, не зорганізували в Канаді української радикальної партії, а спочатку приєднались до Федерації українських соціал-демократів, пізніше – Української соціал-демократичної партії Канади. І все ж ідеологічно вони були ближчі до радикалів-соціалістів, ніж до соціал-демократів. Це пояснити можна хіба тим, що в “старому краю” вони перебували під впливом Української радикальної партії, яка в основному покладалась на селянські трудові маси, а не Української соціал-демократичної партії Східної Галичини і Буковини, яка мала деякі впливи на міських трудоарів, але не мала майже жодного впливу на селян.

Василь Чумер у “Споминах” пише, що “соціалісти” зорганізували перше українське соціалістичне товариство в Канаді 1903 р. в місті Едмонтон (Альберта), але воно перестало існувати, коли його провід роз’їхався по шахтах Альберти і Британської Колумбії⁴. Більше не доводилось зустрічатися з документальними даними, які підтвердили б автентичність існування цього “товариства”. Зате є незаперечні докази про існування Читальні “Поступ” у місцевості Летбридж (Альберта), яка була заснована українськими емігрантами-радикалами 1 січня 1904 р.

В органі Української радикальної партії “Громадський голос” повідомлялося,

що заходами радикалів Дмитра Солянича, Томи Томашевського і Йосипа Бубняка була зорганізована Читальня “Поступ”, до якої вписалося поважне число “руських робітників, які працювали у вугільних шахтах”. На зборах членів читальні виступив Дмитро Солянич, який у двогодинній промові вказав, як тяжко працюють робітники для капіталістів, не усвідомлюючи, як ті їх визискують. Згідно з теорією соціалізму, говорив він, робітники повинні вважатися першим класом, а не найпопліднішим, як насправді є⁵.

Дмитро Солянич часто виступав зі своїми кореспонденціями на сторінках “Громадського голосу”, інформуючи про життя, працю та організаційну діяльність українських трудоарів-емігрантів в Альберті.

Через рік після зорганізування Читальні “Поступ” Дмитро Солянич писав у газеті “Новий громадський голос”, що вона успішно розвивається – “майже найкраща на всю Канаду”, – і що вирішено збудувати власне приміщення, бо до Летбридж прибувало щораз більше робітників, то треба було їх примістити⁶.

Радикалізм поширювався також і серед тих українських емігрантів, які поселилися на гомстедах – ставали фермерами. У “Громадському голосі” була опублікована кореспонденція з фермерської околиці Ендрю (Альберта). Автор писав, що в околиці Ендрю жила “спора горстка” українців, які походили з різних повітів Східної Галичини і Буковини. Найбільше їх було зі Снятинського повіту, в якому великі впливи мала Українська радикальна партія, а також там жив (в с. Русові) і творчо працював письменник-класик Василь Стефаник, який був обраний селянами від Української радикальної партії депутатом австрійського парламенту (1908-1918 рр.)⁷.

В Ендрю була зорганізована Читальня ім. Івана Франка. В кореспонденції повідомлялось, що 20 червня 1909 р. відбулися збори членів, на яких було зібрано

7 доларів 95 центів для хворого письменника Івана Франка, які переслано на руки Левка Бачинського – відомого у Східній Галичині радикального діяча⁸.

Українські іммігранти належали до Соціалістичної партії Канади – мали при ній українські відділення. Вони приєдналися, правдоподібно, до неї тому, що в Канаді не було радикальної партії. Але згодом вийшли із СПК і оформились у Федерацію українських соціал-демократів, яка приєдналась до Канадської соціал-демократичної партії в листопаді 1909 р. ФУСД тоді почала видавати свій орган – газету “Робочий народ”.

По всій Канаді почали утворюватися відділення ФУСД. Особливо вони виникали в Західній Канаді, зокрема в Альберті в таких містах і містечках, як Едмонтон, Калгарі, Летбридж, Кардіфф, Кенмор, Гилкрест, Колмен, а у фермерській місцевості Восток була організована Читальня ім. Мирослава Січинського, яка прийняла соціалістичну платформу⁹.

22–27 серпня 1910 року в Едмонтоні відбувся з’їзд Федерації українських соціал-демократів. Він був великою демонстрацією сили українського соціалістичного руху в Канаді¹⁰. На ньому було обрано Центральний Заряд, до якого увійшли Роман Кремар (Михайло Солодуха), Олекса Крайківський, Іван Гумен, Іван Бойчук, М. Фербей, Й. Семенюк, І. А. Павчук – представники відділень ФУСД з Альберти і Британської Колумбії. Але після з’їзду виникла боротьба всередині ФУСД. Роман Кремар почав видавати в Едмонтоні газету “Нова громада”, яку оголосив органом Центрального Заряду ФУСД, хоч таким була газета “Робочий народ”, що виходила у Вінніпезі.

Роман Кремар, який був секретарем Центрального Заряду, скликав в Едмонтоні другий з’їзд ФУСД, хоч проти його скликання заявилось дві третини відділень. З’їзд відбувся 2–5 травня 1911 р. На ньому вирішено було вийти з Канадської

соціал-демократичної партії і повернутися до Соціалістичної партії Канади. На тому ж з’їзді вирішено було перейменувати Федерацію українських соціал-демократів на Федерацію українських соціалістів (ФУС).

У ФУСД, отже, стався розкол – одне крило гуртувалось біля газети “Нова громада”, а друге – біля газети “Робочий народ”. Робилися заходи, щоб примирити обидва крила, і в тій справі був скликаний у шахтарській місцевості Колмен в Альберті “міжпартійний з’їзд”, на якому була досягнута домовленість, відома під назвою “Колменська угода”. Але миру і згоди між ними не було. Роман Кремар перестав видавати “Нову громаду” (11 вересня 1912 р.) і розпочав видавати католицьку газету “Новини” в тому ж Едмонтоні. То був початок кінця Федерації українських соціалістів.

На конвенції, яка відбулася у Монреалі 31 січня 1914 р., Федерацію українських соціал-демократів перейменовано на Українську соціал-демократичну партію Канади. Отже, відділи ФУСД і ФУС, які існували в Альберті, стали відділеннями Української соціал-демократичної партії. В Альберті сформувався ще один відділ УСДП – в Белв’ю.

У вересні 1918 р. доміняльний уряд заборонив діяльність УСДП та її орган “Робочий народ”.

Колишні члени УСДП переважно вступали до новоствореної 1 березня 1918 року у Вінніпезі культурно-освітньої організації Товаришення Український робітничий дім, яка швидко стала всеканадською організацією з відділеннями в різних провінціях країни, в тому числі й Альберті. У відділеннях Товаришення Український робітничий дім в Альберті брали участь, зокрема, такі члени й активісти колишньої Української соціал-демократичної партії, як Юрко Виростюк, Іван Бойчук, Іван Гумен, Тимофій Гушул, Кузьма Дзвідзінський, Денис Мойсюк.

Цілий ряд “старокрайових” радикалів, які в 1890–1918 рр. відігравали важливу роль в українському радикально-соціалістичному русі в Альберті, в подальших роках приєдналися до народовецьких організацій і товариств. Серед них слід назвати Тому Томашевського, Олексу Крайківського, Григорія Топольницького, М. Фербея. Вони зробили вагомий внесок у діяльність культурно-освітніх та громадських організацій. Зокрема, слід згадати колишніх радикалів-соціалістів Іллю Киріяка, Дмитра Солянича, Дмитра Рараговського, які належать до когорти перших українсько-канадських письменників. У своїх творах вони відображали життя, побут і труд перших українських поселенців. Ілля Киріяк, який був секретарем відділення ФУСД в Госмер (Британська Колумбія) довгий час жив в Едмонтоні, тут і написав свою трилогію “Сини землі”, за яку здобув заслужене визнання не тільки в Канаді, а й поза її кордонами, зокрема в Україні. Дмитро Солянич писав короткі оповідання, а Дмитро Рараговський опублікував дві збірки своїх поезій у Канаді (“Робітничі пісні”, 1908 р.; “Українські робітничі піс-

ні”, 1945 р.). Будучи радикалами-соціалістами, всі вони докладали багато зусиль для піднесення національної свідомості тих широких кіл українських поселенців, які жили у містах і фермерських околицях провінції Альберта.

Треба відзначити також і тих представників радикальних українських переконань, які хоч формально і не належали до відділень Федерації українських соціал-демократів чи до Української соціал-демократичної партії Канади, але були активними в різних читальнях або товариствах і багато спричинились до розвитку культури і громадської свідомості українських поселенців в Альберті в 1890-1918 рр. Серед таких слід назвати Матвія Шатульського, Петра Кифорука, Івана Клибановського, Михайла Новаківського, Василя Кульку.

Для всебічного й правдивого висвітлення важливої ролі тих (і багатьох інших) “старокрайових” радикалів у культурно-освітньому і громадському житті перших українських поселенців в Альберті потрібна солідна монографія. Сподіваємося, що вона буде написана, і то в недалекому майбутньому.

¹ Подолінський С. Соціалісти українці в Австрії. – Женева, 1887.

² Кравчук П. Канадський друг Івана Франка. – Торонто, 1977. – С. 23.

³ Стахів М. Проти хвиль. (Історичний розвиток українського соціалістичного руху на західних українських землях). – Львів, 1934. – С. 57.

⁴ Чумер В. Спомини. – Едмонтон, 1942. – С. 68.

⁵ Громадський голос (Львів). – 1904. – 1 квітня.

⁶ Новий громадський голос (Львів). – 1905. – 19 січня.

⁷ Українська Радянська Енциклопедія. – Т.10. – Київ, 1983. – С. 535.

⁸ Робочий народ (Вінніпер). – 1910. – січень.

⁹ Громадський голос. – 1910. – 14 вересня.

¹⁰ Робочий народ. – 1910. – 15 вересня.

ОРГАНІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНО-УКРАЇНСЬКОГО ШКІЛЬНИЦТВА В КАНАДІ ПІОНЕРСЬКОЇ ДОБИ (МАНІТОБА, САСКАЧЕВАН, АЛЬБЕРТА)

В. Пенішкевич
Чернівці

Серед представників української етнічної групи Канади сьогодні можна знайти багато таких, які закінчили університети та вищі навчальні заклади і займають гідні місця в канадському суспільно-політичному, економічному та духовному житті.

Прослідкувавши історичний шлях розвитку освіти канадських українців, слід відзначити те, що він був складним та суперечливим, як і сам процес утвердження українців у Канаді.

На перших порах діти поселенців часто виростали неписьменними. Навіть коли поблизу була школа, то іммігранти не могли посилати до неї своїх дітей, адже вони повинні були допомагати батькам корчувати ліс та обробляти землю. “Серед українців на фермах важко було знайти дитину, яка закінчила б 8 класів, – писала канадський історик Кейт Фостер. – Причина цього: українці-переселенці дивилися на своїх дітей (і на дружину), як на знаряддя праці”¹. Справа не в тому, що український поселенець не розумів потреби дати освіту своїм дітям. Він мусів, насамперед, закріпитись на гомстеді, прохарчуватись, збудувати якесь, хоч і примітивне, житло. Загосподарившись трохи, почали й за школи думати. Треба було їх організувати, подбати про приміщення, взяти на себе матеріальні видатки. Найважче було знайти вчителя. Освічені люди, яких прибуло дуже мало, поселилися переважно в містах. Англійські вчителі відмовлялися

вчити на українських фермах, де життєві умови були незавидні, до того ж, вони не розуміли ані мови, ані людей.

Один з перших українських поселенців у Канаді Дмитро Романюк у своїх спогадах, опублікованих у “Пропамятній книзі Українського народного дому у Вінніпегу”, повідомляв, що українці в 1900 р. власними зусиллями спорудили школу в місцевості Давфин. Незабаром приватні українські школи виникли в Етелберті і Сифтоні. В цих школах учителювали самі українці.

Треба зазначити, що із розгортанням громадського й організаційного життя українців у Канаді при їх товариствах відкривалися українські школи, які існували на кошти батьків. Так, наприклад, шкільництво в українських колоніях Манітоби почалося в кінці минулого століття. В тогочасному українському часописі “Свобода” з Мавнт Кармелу (Пенсильванія), що обслуговував українців в США і Канаді, зустрічаємо багато оголошень та статей з Канади про потребу українських учителів.

Першою українською школою у Манітобі була школа “Галичина”. Вчителем у ній був Василь Ціхоцький². Школою “Галичина” українці зробили початок у Манітобі, бо в 1915 р. в “Sessional Papers” Манітоби було зафіксовано, як пише дослідник М. Г. Марунчак: “There are now one hundred and thirty two Ruthenian and Polish schools in Manitoba”³. З названих

132 шкіл у загальному звіті 120 були українськими. Це свідчить про значні досягнення українців у справі шкільництва в Манітобі.

Українці в Альберті та Саскачевані теж мали успіхи в ділянці шкільництва. У 1912 р. в Альберті було організовано 30 українських шкіл, а в 1915 р. їх було вже 130. У Саскачевані в той же час було понад 200 шкіл, але деякі з них не були повні тільки тому, що не було достатньої кількості вчителів⁴.

У Манітобі українська мова була мовою викладання; в Альберті та Саскачевані навчання української мови відбувалося кожного дня по одній-дві години.

Історія цих досягнень повна труднощів та боротьби. Про неї було б доцільно сказати дещо більше, бо часто зустрічаються неправдиві твердження на адресу перших українських поселенців, що вони вклали мало зусиль в організацію шкільництва. У 1902 р. шкільний інспектор Рутер у Манітобі звітував, що українці організували багато шкільних округ, але не вистачало вчителів. Тому й піднявся загальний голос українців, зокрема в Манітобі, а опісля в Саскачевані та Альберті, щоб міністерство освіти подбало про підготовку вчителів для українських шкіл.

Один із українських піонерів-вчителів, Василь Чумер, у "Споминах" так згадує про тодішні часи: "Зорганізувати шкільний дистрикт на колонії було пів лиха, тяжче приходилось там школу утримувати. Не досить того, що колоністи були бідні і не могли цілорічно удержати учителя, але було трудно й дістати кваліфікованого учителя. І які були тоді учителі, що займалися наукою дітей в школах, то половина учителювали за пермітом"⁵.

Населення домагалось українських учителів, або таких, що поряд зі знанням англійської знали б і українську мову. Як підтверджують історичні джерела, багато піонерів були неписьменними. Тому вони хотіли, щоб їхні діти знали рідну мову й

мали в ній ключ до культурних надбань свого народу. Навчання дітей тільки урядової мови насторожувало батьків і вони починали порівнювати ситуацію мовного поневолення у "старому краї" з ситуацією в Канаді.

Зі звітів шкільних інспекторів відомо, що багато шкіл у Манітобі було закрито тому, що не було кому в них працювати. Допомогли урядові розв'язати проблему українські інтелігенти з Вінніпегу Рудницький і Косовий, які в 1904 р. запропонували урядові відкрити вчительську семінарію для українських юнаків⁶. У кінці 1904 р. уряд Манітоби проголосив, що з початком 1905 р. відкриває окрему школу для навчання двомовних учителів. Її було відкрито 16 лютого 1905 р. у Вінніпезі. Офіційна назва цієї школи була "Ruthenian Training School", але українці назвали її українською вчительською семінарією⁷.

Тоді, коли Манітоба мала вже налагоджену справу українських шкіл, у Саскачевані та Альберті лише намагалися організувати шкільні комітети. Саскачеван пішов слідами Манітоби. На початку 1909 р. в пресі з'явилося повідомлення, що з 1 вересня 1909 р. буде відкритий у Реджайні вчительський семінар, який мав готувати молодих юнаків, як "русько-англійських" учителів для провінції Саскачеван. Офіційна назва школи була "The English School for Foreigners". У ній мало приділяли уваги вивченню української мови. Така шкільна політика та чужа назва школи не задовольняли ні українську громадськість, ні студентів. Після довгих клопотань українців про вивчення рідної мови справа почала налагоджуватися вже у 1913 р.⁸. Так, на першій українській конференції вчителів Саскачевану було заявлено про потребу в підручниках та необхідність вивчення української мови в семінарі.

З цілком інших міркувань виходив ліберальний уряд Альберти того часу.

Тільки внаслідок численних заяв у пресі та настирливих прохань українців департамент шкільництва згодився на заснування так званої школи “форінорки” (“The English School for Foreigners in Vegreville”). Її було відкрито 3 лютого 1913 р. у провінційному містечку Вегревіль. Завданням школи була підготовка студентів, які після закінчення дев'ятого класу бажали продовжувати навчання в учительському семінарі, тобто в “Normal School”. Учні були з різним рівнем знання, що не сприяло добрим успіхам у навчанні.

Українська громадськість тривалий час вела з міністерством освіти в Альберті боротьбу за двомовні школи та двомовних учителів в тих околицях, де діти українських батьків становили більшість.

Великим недоліком у навчанні є брак підручників, що дошкуляло двомовним школам Манітоби, Саскачевану, Альберти. Тут користувалися різними підручниками, часом і привезеними з України, які не зовсім підходили для потреб нового оточення. Вчителі бачили це, тому вже на першій учительській конференції в Манітобі питання двомовних підручників було темою дебатів та остаточних рішень. Петиція до манітобського уряду була прийнята, але підготовка такого підручника йшла повільно. “Русько-Англійська Читанка” вийшла друком у Лондоні лише в 1913 р. Вона була затверджена Манітобською Шкільною Радою і призначена для вжитку в державних школах Манітоби. Перша частина читанки мала 144 сторінки, а друга – 185⁹.

Двомовна система була сіллю в оці для тих середовищ, які хотіли бачити Канаду однорідною країною і домагалися, щоб там панувала лише мова та культура англосаксонців. Тому в англійській пресі, як і в парламенті Манітоби, постійно піднімалися питання щодо скасування двомовної системи. Для цього знаходили різні аргументи на користь того, що, мовляв, двомовна система не давала достатнього

знання англійської мови і двомовні учителі не відповідали тому рівню, якого вимагало життя в Канаді.

Немає сумніву, що в навчанні були недоліки, але вони впливали не з двомовної системи, а внаслідок різноманітних труднощів, які переживали іммігранти-піонери. У звітах інспекторів часто зафіксовано, що відвідування шкіл учнями в зимові місяці було задовільним, тоді як у літні багато дітей не приходило до школи. Це відбувалося тому, що на фермах потрібні були робочі руки, допомога батькам. Жінки і старші діти працювали в полі, а менші доглядали молодших братів та сестер. Василь Чумер у своїх “Споминах” пише: “Доріг на колонії тоді ще не було і до школи приходилось дітям іти корчами, а літом половина або більше дітей сиділи вдома. Бо старші діти допомагали вдома при тяжкій піонерській праці”¹⁰. Щоб покращити справи з відвідуванням навчання, потрібно було вживати примусові міри, але канадський уряд цього не робив, не було шкільного закону, який зобов'язував би батьків посилати дітей до школи. До речі, за такий закон виступали навіть українські вчителі. Ледве чи такий акт в той час міг би розв'язати проблему відвідування школи, бо безпосередні життєві інтереси ставилися тоді на перше місце, а справа навчання – на друге. Черговість завдань на користь виховання і навчання пізніше змінилася, коли ферми та господарства здебільшого вже були впорядковані.

Діти, які розмовляли вдома і в процесі гри рідною мовою, не могли швидко набутти оксфордської вимови від двомовного вчителя. Треба було багато років мовного процесу серед поселенців, щоб нова мова стала невід'ємною частиною щоденного життя.

Крім праці у школі, вчителі віддавали чимало часу, проводячи читання та розповсюджуючи знання про історію і культуру українського народу серед канад-

ських українців. Будинок школи служив молоді вдень, а читальня, яка знаходилась у школі, була школою для людей старшого покоління. Крім загальної самоосвіти для старших учителі проводили в деяких читальнях теж навчання англійської мови, надавали інформацію про основні закони та культурний розвиток Канади. "...І справді, ті перші українсько-англійські учителі являлися між українськими колоністами в Західній Канаді не лише як взірцеві учителі, але були вони й проводом на колоніях. Ті учителі тоді з великою посвятою працювали між українськими колоністами. Їх наука не обмежувалася лише працею в школі з дітками, вони працювали й поза школою між старшими. З їх появою на колоніях повіяло іншим духом. Вони стали правдивими провідниками і учителями та заступниками свого пониженого брата..."¹¹.

Однак атаки на двомовне шкільництво не припинялись. Опозиція по відношенню до двомовної системи виникла у 1911 р. Почали її англійські протестанти, які ненавиділи французів-католиків і сильно бажали їх асимілювати. Під цю асиміляційну хвилю підпали й інші емігранти, яких хотіли перетворити в одну – канадсько-британську націю. Вели акцію різні місіонерські педагоги. Вони вишукували будь-які аргументи, щоб доказати, що двомовна система шкільництва не тільки не практична, а й шкідлива. На цю шовіністично настроєну частину канадського населення опирався ліберальний уряд, який і підтримував політику асиміляції.

У 1911-1915 р. ліберальна опозиція в Манітобі повела атаку на двомовне

шкільництво. Часопис "Фрі Прес", який підтримував з цього приводу лібералів, тільки в 1915 р. помістив понад 60 статей проти двомовного шкільництва. 8 березня 1916 р. було ухвалено закон і того ж року ліквідовано двомовні українські школи Манітоби, а в двох інших провінціях згодом також перестали вивчати українську мову. До цього в Манітобі було 1450 публічних шкіл, з них одна п'ята – двомовні. З 2950 манітобських учителів майже кожний сьомий був двомовний.

По-різному дивилися на справу українського двомовного шкільництва існуючі тоді українські часописи. "Канадський Фармер", організований Північно-Західною Видавничою Спілкою у 1903 р. і матеріально підтримуваний Ліберальною партією, звичайно схвалював політику цієї партії, хоч вона й велась не в інтересах українських поселенців. "Канадський русин" підтримував консервативну лінію і захищав двомовні школи¹².

Після скасування двомовної системи українці шукали іншого способу збереження рідної мови в Канаді. Вони почали засновувати бурси, рідні школи та курси українознавства. Першою була бурса ім. Адама Коцька у Вінніпезі, потім були засновані бурса ім. А. Шептицького, Інститут ім. Петра Могили та ін.¹³

Таким чином, знання рідної мови дітьми поселенців піонерської доби було завжди турботою сім'ї, релігійних громад та культурно-освітніх установ українців Канади. Двомовні вчителі вписали світлу сторінку в історію народної освіти української спільноти піонерської доби.

- ¹ *Кравчук П.* Листи з Канади: Статті, нариси та памфлети. – Київ: Рад. письменник, 1976. – С. 17.
- ² *Білаш, Борислав Н.* Англійсько-українське шкільництво в державній системі Манітоби. – Мюнхен-Вінніпег, 1984. – С. 37.
- ³ Переклад цитати: “Маємо тепер 132 русинські та польські школи в Манітобі”. Див.: *Марунчак М. Г.* Історія українців Канади. – Т. I. – Вінніпег: Українська Вільна Академія Наук в Канаді, 1968. – С. 130.
- ⁴ Там само.
- ⁵ *Чумер, Василь А.* Спомини про переживання перших українських переселенців в Канаді. – Едмонтон, 1942. – С. 70.
- ⁶ *Білаш, Борислав Н.* Вказ. праця. – С. 44.
- ⁷ *Марунчак М. Г.* Вказ. праця. – С. 134.
- ⁸ Language Services. – Alberta Education, 1989. – Р. 5.
- ⁹ *Марунчак М.* Вказ. праця. – С. 148.
- ¹⁰ *Чумер, Василь А.* Вказ. праця.
- ¹¹ *Білаш, Борислав Н.* Вказ. праця. – С. 61.
- ¹² Там само. – С. 76.
- ¹³ Там само. – С. 124.

ПРО УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ЕМІГРАНТІВ У ЗАСЕЛЕННІ ТА ОСВОЄННІ КАНАДСЬКОГО ЗАХОДУ

О. Сич
Чернівці

Відомо, що працею великої маси емігрантів різних національностей, в тому числі українців, створювались як Сполучені Штати Америки, так і Канада з їх містами, промисловістю, сільським господарством, технікою, культурою, національним багатством.

Українські емігранти, які наприкінці ХІХ – у перші десятиріччя ХХ ст. прибували до Канади, брали активну участь у розвитку продуктивних сил цієї країни. Особливо значною була їх роль в освоєнні теренів Західної Канади.

У свій час Генрі Крейзел з Альбертського університету писав, що деякі люди в Канаді не зовсім усвідомлюють “справді монументальний вклад, який українські поселенці зробили у відкриття Заходу”¹. Погоджуючись з цими словами, спробуємо визначити основні моменти, які характеризують їх участь у цьому надзвичайно важливому для Канади процесі.

Слід зазначити, що соціально-демографічна структура української імміграції цілком відповідала потребам цього процесу, бо її основний контингент складала трударі-селяни, які мали багатовіковий досвід праці на землі. Українська еміграція виявилася більш пристосованою до тяжкої, справді піонерської праці на цілинних землях прерій, ніж чимала частина, наприклад, британських чи французьких іммігрантів, яка не мала необхідних до того фізичних і моральних якостей². Колишній міністр внутрішніх справ К. Сифтон згадував у 1928 р., що на багатих землях деяких районів, де не

замешкав жоден канадський або британський колоніст, осідали “галичани”. Французький священник Сабурен, який відвідав західні провінції у 1912 р., писав у монреальській газеті “Ле Девуар”, що бачив багато місцевостей, заселених “русинами”, бо інші колоністи не хотіли братися за корчування, розчищення землі й подолання інших труднощів.

Тому канадський уряд був зацікавлений у залученні якомога більшого числа українських переселенців, яких тоді називали “галичанами” (більшість іммігрантів були вихідцями з Галичини). Так, пам’ятаючи, “що задоволений поселенець – найкращий еміграційний агент”, канцелярія Верховного комісара в справах Канади в Лондоні надавала великого значення задовільному розміщенню 29 українських сімей, які приїхали в 1896 р. в домініон, сподіваючись, що їх сприятливий відгук буде стимулювати приплив і інших іммігрантів зі слов’янських земель Австро-Угорщини на канадський Захід³. Траплялося, що поїзди з українськими поселенцями зустрічав сам К. Сифтон, який був одним з найбільших прихильників активізації імміграції до Канади.

Важливим для канадського уряду було те, що більшість українських емігрантів, на відміну від багатьох переселенців інших національностей, яким було важко пристосуватися до суворих кліматичних умов прерій, прямували для поселення саме в Західну Канаду, де особливо гостро відчувався брак робочих рук, необхідних для освоєння диких земель, будівництва

залізниць тощо. Хоча це не означає, що вони самі не страждали від цих умов, бо клімат був суворий до всіх, незалежно від етнічного походження.

Аналіз вивчених автором джерел і літератури дає підстави стверджувати, що навіть по кількісних показниках роль української еміграції в початковий (мається на увазі друга половина 90-х років XIX ст. – поч. XX ст.) – найважчий – період освоєння західних територій була більш помітною ніж, скажімо, роль вихідців зі США. Так, у 1897 р. у Західну Канаду прибуло 4740 “галичан”, тобто майже половина усіх переселенців до цього регіону, і тільки 712 осіб зі США⁴. Подібне бачимо і за даними 1899 р. Як повідомляло імміграційне агенство в Едмонтоні, з 1792 іммігрантів, які прибули у Північну Альберту за 1899 рік, 1375 (за іншими даними 1075. – О. С.) виявилися “галичанами”, і тільки 38 чоловік приїхали з метрополії⁵. Така ж тенденція зберігалася і на початку XX ст.

Так, у 1901 р. щільність населення майбутньої провінції Саскачеван була найбільш значною на схід від Йорктому і біля нього, а також на північ від Саскатуна до Принс-Альберт, тобто там, де осіло особливо багато українських переселенців⁶.

Населення деяких канадських міст і містечок, таких, наприклад, як Вегревіль, Стюартборн, Мирнам, Редберрі, Мондер та інших, було переважно українським, іноді майже на 100%.

Внаслідок масової імміграції й компактного розселення українські колонії, які за чисельністю населення поступалися лише німецьким, зайняли значну територію в межах основних напрямків колонізації й були важливим фактором в освоєнні західного регіону. Тільки в провінції Альберта на 1914 р. поселення українських іммігрантів займали територію загальною площею 2 тис. кв. миль (чи понад 0,5 млн. га)⁷. Згідно перепису 1926 р., на господарства українських іммігрантів першого покоління в трьох степових про-

вінціях припадало 3,4 млн. акрів землі.

Основною сферою трудової діяльності українських переселенців було землеробство. На думку спеціалістів, загалом вони освоїли 40% цілини в Західній Канаді, причому, як правило, у віддалених, важкодоступних районах. Слід додати, що тисячі акрів землі в початковий період колонізації були оброблені українськими жінками. Українці привезли з собою насіння, яке стало селекційною основою для відомих потім у всьому світі західно-канадських сортів пшениці, що сприяло різкому підвищенню врожайності, а також широкому впровадженню посівів пшениці в місцевостях, які раніше вважалися непридатними для землеробства. Загальновизнаними є їх заслуги у розвитку тваринництва в степових провінціях, зокрема молочного скотарства й бджільництва, у вирощуванні овочів і плодкових культур, особливо в Манітобі та Альберті. У Національному архіві Канади (Оттава) зберігаються численні відгуки офіційних осіб, які одноставно відмічають значний прогрес, якого досягли “галичани” у справі землеробського освоєння багатьох районів західних теренів, називають їх “бажаними”, “першокласними” поселенцями⁸. Їхні успіхи відзначали навіть сучасники, які вороже ставилися до вихідців із слов’янських країн. Так, відомий громадський діяч, священник Дж. Вудсворт визнавав: “Багато чорнової роботи по створенню нації в Канаді робиться галичанами, яких зневажали”⁹. Він також вважав українців, чисельність яких визначав у 1909 р. в 120 тисяч, важливим чинником у господарському розвитку Заходу¹⁰.

Дійсно, на 1914 рік 80–85% українських переселенців займалися землеробством, і ферми багатьох з них і за методами господарювання, і за отриманими результатами вважалися зразковими та високорентабельними. На деяких фермах пшеницею було засіяно по 150, 300, 500 і навіть

600 акрів, з яких збирали високі врожаї. Часопис “Канадійський фермер” повідомляв, наприклад, що в околиці Канори “деякі русини мали по 3000-4000 бушлів збіжжя, а один русин – М. Шипитка – 7000”¹¹. Неодноразово їх продукція відзначалася різними призами і преміями на провінційних, загальноканадських і міжнародних сільськогосподарських виставках. Так, у 1911 році серед фермерів, нагороджених за кращі зразки своєї продукції на виставці у місті Вонда, було два українці: Микола Чорний і Михайло Лучишин¹². Але, природно, за цими успіхами стояли роки виснажливої праці та страждань.

Коли перші результати колонізації західних теренів були в наявності, у спеціальній пропагандистській книзі для залучення нових іммігрантів, виданій у Лондоні в 1923 р. (а також у Відні), писалося: “Розвій сільського господарства у північно-західній Канаді завдячується головню українським переселенцям. Українці були першими емігрантами у Канаді, які лишилися на риллі всупереч надзвичайним труднощам, де всі інші народи кинули боротьбу як безвиглядну. Вони були піонерами у північно-західній Канаді, насамперед у провінції Альберта і північно-західній частині Саскачевану”¹³. “Відмінними фермерами”, “ідеальними гомстедерами” називають українських переселенців і пізніші автори¹⁴.

Певне уявлення щодо матеріального доробку українських поселенців за приблизно перших 20 років перебування у Канаді дають відомості, наведені часописом “Новий край” (видавався в Ростерні) у листопаді 1912 р. З них бачимо, що на українські фермерські господарства приходилось 12,5 млн. акрів землі вартістю близько 185 млн. дол., а мінімальна вартість їх рухомого і нерухомого майна складала 227,2 млн. доларів, хоча зустрічаємо й інші дані: загальна грошова вартість українського елемента в Канаді була 30 млн. доларів¹⁵. Нам видається, що ці цифри пе-

ребільшені (особливо 227,2 млн. доларів) і потребують певних уточнень, але й вони дозволяють скласти загальну, нехай грубу, уяву про питому вагу української групи в сільському господарстві Західної Канади, якщо взяти до уваги, що на 1911 р. вартість усіх фермерських господарств у преріях оцінювалась урядовими джерелами в 500 млн. доларів¹⁶.

Багато українців працювало на будівництві залізниць, які служили важливим засобом колонізації, бо давали змогу проникати у найбільш віддалені кутки західних територій. У 1896-1914 рр. в Канаді щодобово будувалося у середньому 2 милі залізниць. Ряд учених визнає, що без залучення іммігрантів був би неможливим такий гігантський розмах цього будівництва. Так, Д. Хілл у своїй книзі “Відкриття канадського Заходу” писав: “Не можна заперечувати, що українці, які забезпечили основну масу робочої сили на залізницях, прибули вчасно, щоб завершити труд по відкриттю Заходу”¹⁷.

Деякі дослідники української імміграції відзначали, що в Канаді немає милі залізної дороги, яку б не будували руки українського емігранта¹⁸. Це, звичайно, перебільшення, бо на будівництві залізниць працювало також багато словаків, поляків, росіян, хорватів, фіннів і представників інших національностей. Але безумовним є факт широкого використання в цій галузі українців. Так, професор Торонтського університету Дж. Мевор, який на прохання британського уряду вивчав умови для землеробства на півночі й заході Канади, підкреслював, що на залізничному будівництві в цьому регіоні як чорнороби широко використовувалися “галичани і духобори”¹⁹. На будівництві залізної дороги компанії “Манітоба енд Норт-Вест Рейлуей” у 1899 р. в місцевості Стретклера і Шол Лейка 60% зайнятих робітників були “галичанами”, решта – духоборами. Про них, до речі, їх наставник Уотерс сказав, що не хотів би

мати кращих робітників²⁰. Головний агент у справах колонізації Спірс повідомляв в Оттаву, що поселенці з української колонії біля Ростерна “виявилися відмінними робітниками”, які виконали більшу частину робіт на залізничному будівництві у своєму, а також у деяких інших районах, де прокладалися залізничні колії. Подібних фактів і відгуків можна навести чимало, але гадаємо, що і цього досить, щоб мати уявлення щодо участі українців у цій життєво необхідній для Канади справі економічного зміцнення молодій державі.

Часопис українських переселенців “Новий край” мав підстави писати, що “до матеріального поступу західної Канади русини причинилися більше чим другі прибуваючі народності. Се знають і бацуть Кенейдіан Пасіфік Рейлуей, Гренд Транк і Кенейдіан Нозерн Рейлуей (залізничні компанії. – О. С.), яких нові дороги будуються переважно працею руських робітників”²¹. Додамо лише, що колії, які будувалися українськими іммігрантами разом з представниками інших національностей, стали основою залізничної мережі сучасної Канади.

Українські іммігранти склали також дуже помітний – можливо, навіть найзначніший – відсоток і серед сезонних робітників, яких залучали на літні польові роботи, лісорозробки, різноманітне будівництво, копальні і т. ін. Е. Бредвін проаналізував національну приналежність 18600 таких робітників за 1923–1926 рр. Його підрахунки свідчать, що робітники слов'янського походження становили найбільшу – в етнічному відношенні – групу: їх налічувалося до 32% від загальної кількості всіх робітників, а з них 40% були українцями²². За переписом 1911 р., 41% сільськогосподарських робітників у Канаді були іммігрантами²³. Таким чином, іммігранти, серед яких українці займали за своєю чисельністю провідні місця, склали кістяк робочої сили в деяких

особливо важливих для розвитку Західної Канади галузях господарства. Аналізуючи участь найманих робітників у сільському господарстві (жнива тощо), сучасний канадський дослідник Дж. Томпсон стверджує: “Без цих робітників, однак, не могло б відбутися неймовірне зростання виробництва збіжжя, яке мало місце в преріях між 1890–1929 рр.”²⁴.

У той час навколо багатьох шахт і копалень існували цілі українські селища. Зростання вуглевидобутку (за підрахунками автора на 200% за 1900–1905 рр.) на шахтах південної Альберти і Саскачевану в неабиякій мірі пояснюється припливом тисяч українців, поляків, словаків, а також фіннів, шведів. Робоча сила українських іммігрантів використовувалася на будівництві та благоустрої західноканадських міст: вони зводили будинки, асфальтували вулиці, прокладали трамвайні колії, водопровід, каналізацію тощо, тобто виконували роботу, на яку практично не погоджувалося англомовне населення. В містах степових провінцій українські жінки наймалися у сферу обслуговування (у пральні, ресторани), працювали як прислуга і т. ін. Українських емігрантів можна було зустріти серед робітників цегельних, цементних і металургійних заводів, взуттєвих фабрик, на спорудженні каналів тощо.

Українські емігранти своєю напруженою працею зробили вагомий внесок у розвиток продуктивних сил Канади, створили великі матеріальні цінності. Цей внесок видається особливо рельєфним, якщо пригадати, що більшості наших краян довелося виконувати найважчі та низькооплачувані роботи. “Новий час” з гиркотою писав: “До тяжких робіт, повних невигоди і витревалості, понад українського робітника нема кращого”²⁵. До того ж, перші генерації українських переселенців відчували дискримінаційне ставлення до себе, шовіністичні випадки і расові заборони з боку деяких представників влади і

частини місцевого населення. Газета “Новини”, яка виходила в Едмонтоні, писала: “Імміграція наша стрічалася весь час з дуже неприхильним прийняттям. На наших людей дивилися, як на дикунів...”²⁶. Зрозуміло, таке ставлення викликало обурення української громади, представники якої доклали стільки зусиль для загального поступу величезних просторів західних земель Канади. У надрукованій у “Канадійському фермері” рецензії на книгу вінніпезького пастора Гордона, який тенденційно зображував “варварство” чужинців, зокрема українців, читаємо: “Ми можемо краще оцінити нашу власну вартість для Канади, бо власними очима бачили, чим Канада була перед нашим приходом, а чим вона є тепер. Нехай нині преміяльно заберуться з Канади німці, русини, шведи, духобори, голляндці і другі чужинці з цілим своїм майном, скажіть пастор Гордон, що лишиться в західній Канаді, або хоч би в Вінніпегу??? Рештка англіків самі б повтікали, бо не було б з кого жити”²⁷. А втім, усвідомлення важливої ролі, яку відігравали українські емігранти в господарському освоєнні західних провінцій, поступово поширювалося в канадському суспільстві. Депутат від виборчого округу Норт Батлфорд, на прізвище Мекінташ, виступаючи в канадському парламенті, зазначив: “...вважаю за свій обов’язок сказати нині цій палаті про цінний вклад того народу у поступі тої часті Саскачевану... вони... прийшли до тої часті північно-західного Саскачевану без грошей, та з рішучістю, вірою і високими прикметами піонерів. Вони створили цю область, і нині вона є дуже продуктивною околицею на плекання пшениці... Це люде честі і слова. Вони не є чужинцями, як деякі люде їх назвали; вони є такі добрі канадійці, яких ми тільки маємо в Канаді. Я хочу сказати міністру, що де тільки українці пішли, чи то земля була добра, чи ні, вони поборолі всі труднощі”²⁸.

Проаналізований матеріал свідчить, що участь українців в освоєнні канадського Заходу найглибше виявилася в слідуєчому: 1) вони зробили великий внесок у розвиток сільського господарства цього регіону, збагатили його своїми трудовими навичками і досвідом, яких набули на батьківщині; 2) відіграли помітну роль у створенні виробничої інфраструктури західних провінцій, особливо залізниць, які мали величезне економічне значення; 3) значною була їх участь в розробці природних багатств цього краю, насамперед у розвитку гірничодобувної та лісорубної галузей промисловості; 4) вони склали один з основних загонів робочої сили у ряді провідних для Західної Канади галузей народного господарства.

Можна стверджувати, що українські емігранти належали до тих переселенців, які винесли на собі основний тягар власне піонерської праці по освоєнню цілих земель канадських прерій і, таким чином, посідають місце серед п’яти найбільших етнічних груп, що відіграли головну роль в економічному освоєнні західних земель.

При цьому треба підкреслити, що тисячі й тисячі українців загинули, створюючи національні багатства Канади. Їх участь в освоєнні канадських прерій – це довгий літопис важкої боротьби з природою і нестатками, яка потребувала самовідданої праці та великої мужності від перших поселенців. Мав рацію Омелян Красицький, коли писав: “Їх рука допомогла збудувати залізничні мости, сталеві дороги від Віндзора до Ванкувера. Хто годен позбирати кістки тих українців, що їх позабивали машини, переїхали залізничні вози, порозривав динаміт? Імена тих, що загинули, забуті, вже многи нікому не знаєні, але чоловік, що буде писати коли-небудь про початки цивілізації в Канаді, не зможе відмовити признання українцям”²⁹.

Якщо врахувати те винятково важливе значення колонізації Заходу для зміцнення економічних і політичних основ

країни, то логічним уявляється висновок, що українські емігранти, які брали активну участь у заселенні й господарському освоєнні західних земель, зробили, таким чином, безпосередній внесок і в процес

становлення молодшої канадської держави. Всіма вказаними моментами і визначається місце української трудової імміграції в такому історичному для Канади явищі, як освоєння її західних земель.

- ¹ Century 1867–1967. The Canadian Saga. – P. 50.
- ² Hobson J. A. Canada to-day. – London, 1906. – P. 92; Avery D. “Dangerous Foreigners”: European Immigrant Workers and Labour Radicalism in Canada, 1896-1932. – Toronto, 1979. – P. 19.
- ³ Центральний державний історичний архів України (м. Львів). – Ф. 309. – Оп. I. – Спр. 2559. – Арк. 8.
- ⁴ Кравчук П. Українці в історії Вінніпега. – Торонто, 1974. – С. 26; Report of the Superintendent of Immigration... – Part II. – Ottawa, 1904. – P. V; Leacock St. Canada. – Montreal, 1941. – P. 207.
- ⁵ Immigration and the Rise of Multiculturalism. Ed. by H. Palmer. – Vancouver, 1975. – P. 44-45.
- ⁶ Atlas of Saskatchewan. – Saskatoon, 1969. – P. 14.
- ⁷ Macgregor J. C. A History of Alberta. – Edmonton, 1972. – P. 170.
- ⁸ National Archives of Canada. Immigration Branch. R.G. 76, vol. 178, file 60868, part I.
- ⁹ Woodworth J. S. Strangers Within Our Gates or Coming Canadians. – Toronto and Buffalo, 1972. – P. 110.
- ¹⁰ Ibid. – P. 112.
- ¹¹ Канадійський фермер. – 1909. – 5 січня.
- ¹² Канадійський русин. – 1911. – 12 серпня.
- ¹³ Український емігрант. – 1929. – 30 січня.
- ¹⁴ Hill D. The Opening of the Canadian West. – London, 1967. – P. 230.; Story N. The Oxford Companion to Canadian History and Literature. – Toronto, 1967. – P. 807.
- ¹⁵ Новий край. – 1912. – 10 листопада.
- ¹⁶ Census of Prairie Provinces. Population and Agriculture. Manitoba. Saskatchewan. Alberta. 1916. – Ottawa, 1918. – P. XII.
- ¹⁷ Hill D. Op. cit. – P. 231.
- ¹⁸ Ivashko. Ukrainska emigracja do Kanady // Kwartalnik Instytutu Naukowego do badan emigracyi i kolonizacji. – Warszawa, 1927. – Т. II. – S. 97-98.; Greater Than Kings: Ukrainian Pioneer Settlements in Canada. Text by Zonia Keywan. – Montreal, 1977. – P. 46.
- ¹⁹ Mavor J. Report to the Board of Trade on the North West of Canada with Special Reference of Wheat Production. – London, 1904. – P. 58.
- ²⁰ Kaye V. J. Early Ukrainian Settlements in Canada 1895-1900. – Toronto, 1964. – P. 268.
- ²¹ Новий край. – 1911. – 1 березня.
- ²² Bradwin E. W. The Bunkhouse Men: A Study of Work and Pay in the Camps of Canada (1913-1914). – Toronto; Buffalo, 1972. – P. 249.
- ²³ Fifth Census of Canada, 1911. – Ottawa, 1913. – Vol. 6. – P. 30-31.
- ²⁴ Thompson J. H. Bringing in the Sheaves: The Harvest Excursionists, 1890–1929 // Canadian Historical Review. – 1978 (December). – Vol. 59. – N 4. – P. 467-468.
- ²⁵ Новий час. – 1912. – 20 листопада.
- ²⁶ Новини. – 1914. – 31 січня.
- ²⁷ Канадійський фермер. – 1910. – 19 січня.
- ²⁸ Український емігрант. – 1931. – 31 серпня.
- ²⁹ Там само. – 1929. – 30 червня.

NICHOLAS GAVINCHUK,
UKRAINIAN-CANADIAN PHOTOGRAPHER

Brock Silversides

Every now and then, a collection of previously untapped historical documents surfaces, and to the delight of historians, illuminates a particular time and place, confirms some notions, disproves others, opens some new doors to research, and generally provides a better understanding of an era or community. One such collection that has recently been made available to the public is the Nicholas Gavinchuk Photograph Collection in the Provincial Archives of Alberta in Edmonton.

Gavinchuk was a professional photographer working in Smoky Lake (a small town about 70 km northeast of Edmonton) from 1923 to 1968. More than any other archival photo collection, his work provides an astonishingly clear window on the development and make up of the Ukrainian-Canadian community of east-central Alberta during its important formative years. Photographic documentation of this group was thought to be relatively rare – with the exception of amateur snapshots here and there, there has been no known comprehensive coverage. Up to World War II, there were only four Ukrainian-Canadian professional photographers active in the province. These were Trifon Fedoruk of Two Hills, Vegreville and Edmonton, Thomas Gushul of Blairmore, Nick Woycenko and Nick Gavinchuk of Smoky Lake. The status of Woycenko's negatives is unknown, a good proportion of Fedoruk's early work was destroyed by his successor, and Gushul worked in a predominantly non-Ukrainian area.

Gavinchuk's negative file may therefore be the sole visual record of the rural Cana-

dian-Ukrainian's social, political and artistic accomplishments. And due to his intellectual attitude, his friendships, his societal connections and his activities, he probably achieved a more comprehensive coverage of his community than other photographers.

Gavinchuk was born 23 November 1889 in Rusiv in the Sniatyn district of Galicia (or Western Ukraine) which was then part of the Austro-Hungarian Empire. He was the eldest son of Wasyl Gawenczuk (original spelling) and Maria Diduch. According to one biography, the Gawenczuks were:

modest citizens of their community, somewhat better off than the average members in those times and they set aside a portion of their home for a chutalnetsa [public reading room]. Here came various people to read newspapers, manuscripts, and books, and this had a tremendous influence on the young Nicholas.¹

The atmosphere was enlivened by visits from famous neighbours:

To their home came quite often Wasyl Stefanyk, Dr. Kurylo Trulowsky, as well as they had a visit once from Ivan Franko. We can well imagine the kind of impression this had on the young Nicholas and the kind of encouragement it gave him toward further community work and toward instilling a sense of reading and developing a reading habit.²

The family emigrated to Canada in May 1899, arriving at Halifax aboard the S.S. Brazilia. With a number of other Sniatyn

4. Russo Orthodox Church, Shandro, Alberta, 21 July 1947. Photo: N. Gavinchuk. Provincial Archives of Alberta, Gavinchuk Collection G556.

Русько-православна церква, Шандро, Альберта, 21 липня 1947 р. Фото Н. Гавінчука. Провінційний архів Альберти, збірка Гавінчука G556.

immigrant families, they settled in the Ukrainian bloc of east-central Alberta. His father homesteaded the southeast quarter of Section 2 – Twp. 54 – Range 18, West of the 4th Meridian, between the two towns of Chipman and Hilliard. It was then known as the Beaver Lake district.

Nick Gavinchuk (a somewhat anglicized version of his surname which he subsequently adopted) worked at various jobs as a young man. In 1906 he signed on with a Canadian Pacific Railway “extra gang” near Medicine Hat. Not surprisingly, it was hard work. One day Gavinchuk was so thirsty that he took a drink from a stagnant ditch beside the rail line and contracted typhoid fever. For several months he was confined to a hospital bed, and attending nurses advised him to pursue a physically less demanding occupation.³ He did not need much convincing.

With his natural intellectual curiosity he trained his sights on teaching. From 1909 to 1911 he attended (and boarded at) Alberta College in Edmonton, and shortly after was

issued his teaching permit. He was a member of a small but notable first group of “bilingual” teachers which were in high demand as the Ukrainian settlements started to organize their school districts. Others included M. Goshko, P. Bozyk, W. Czumer (one of the earliest Ukrainian-Canadian historians) and M. Luchkovich (later the first Ukrainian-Canadian Member of Parliament).

Gavinchuk taught in several one-room schools throughout the Ukrainian bloc for the next two years. He was undeniably popular, and inspired in his students not only a respect for the English language and Canadian customs, but also a love of the Ukrainian language, history and folklore.

This was not however what the Alberta Department of Education, under the stewardship of J. Boyle, was trying to impart. Both the Ukrainian teachers and the local school boards

5. Russo Orthodox Church, Wahstao, Alberta, 11 December 1947. Photo: N. Gavinchuk. Provincial Archives of Alberta, Gavinchuk Collection G599.

Русько-православна церква, Вастао, Альберта, 11 грудня 1947 р. Фото Н. Гавінчука. Провінційний архів Альберти, збірка Гавінчука G599.

6. Smoky Lake Mercantile Co., Smoky Lake, Alberta, 10 May 1927. Photo: N. Gavinchuk. Provincial Archives of Alberta, Gavinchuk Collection G80.

Українська Торговля Мішаних Товарів, Смокі Лейк, Альберта, 10 травня 1927 р.
 Фото Н. Гавінчука. Провінційний архів Альберти, збірка Гавінчука G80.

were reminded time and time again that their duty was to stick to the prescribed courses of study (which were intended to anglicize) and teach no more than that.

Another ominous factor was the political tension which had arisen between the Ukrainian community and the provincial Liberal Government over the matter of educational priorities and the right of trustees to choose their own teachers. During the election of 1913, the Ukrainians turned their backs on the Liberal party who they had traditionally supported, and ran independent candidates. It was to have dire results when the Liberals were re-elected. Revenge was taken according to W. Czumer in his book *Recollections About the Life of the First Ukrainian Settlers in Canada*:

It did not take more than a month after the election for Mr. Boyle to cancel, with a single stroke of his pen, the teaching permits of these "Galician teachers". There were three Ukrainian students from Alberta College – H. Gavinchuk [sic], M. Goshko and P. Bozyk – teaching in Alberta, as well as seven students from Manitoba College in Winnipeg.⁴

Any hopes of reinstatement were quashed when the First World War broke out, for anyone of Ukrainian descent was considered a "hostile alien". For the duration of the conflict Gavinchuk prudently retired to the homestead to labour in his father's fields and to act as secretary for several local school districts.

During this lull he met and married Anna Horbach who had emigrated from the village of Stojaniw, also in western Ukraine. Their family would eventually number three sons and three daughters.

In 1917 he secured full-time employment as a secretary at the Ukrainian Cooperative Store in Chipman, handling all correspondence, legal transactions and accounting. In Autumn 1919, he was transferred to Smoky Lake to manage the newly-opened branch there.

7. Ukrainian National Home, Smoky Lake, Alberta, 1935. Photo: N. Gavinchuk. Provincial Archives of Alberta, Gavinchuk Collection G388.

Український народний дім, Смокі Лейк, Альберта, 1935 р. Фото М. Гавінчука. Провінційний архів Альберти, збірка Гавінчука G388.

Although this lasted only a few years, Gavinchuk remained in Smoky Lake and opened his photographic studio. As a photographer, he was totally self-taught, acquiring his skills through reading and experimentation. Although he had been taking photographs since 1908, it was in Smoky Lake that he started to practice on a professional basis. For 45 years Gavinchuk documented all aspects

8.
Farmer Convention
Delegates, Bellis, Alberta,
9 August 1933.
Photo: N. Gavinchuk.
Provincial Archives
of Alberta, Gavinchuk
Collection G252.

Делегати
фармерського зібрання,
Белліс, Альберта,
9 серпня 1933 р.
Фото Н. Гавінчука.
Провінційний архів
Альберти, збірка
Гавінчука G252.

of life in the Ukrainian settlement bloc, chiefly in those communities along Highway #28 northeast of Edmonton – Spedden, Warspite, Vilna, Bellis, Waskatenau and Edwand. He also frequented Highway #45, documenting Lamont, Andrew, Willingdon, Two Hills and Bruderheim.

Gavinchuk travelled further afield sporadically and in his collection are shots of people and scenes in more remote places such as Wahstao, Leduc, Barich, Weasel Creek, Thorhild, Boyle, Boyne Lake, Entwistle and of course Calgary and Banff.

As one of the few knowledgeable practitioners of the art in the community, Gavinchuk was frequently called upon to coach his friends and neighbours in their attempts at picture taking. As the district's resident photofinisher, he could give advice only to people from the surrounding area. For those who could not drop into his studio, Gavinchuk wrote an article on photography in 1941 for the *Ukrainian Voice* yearbook. Entitled "A Few Hints About Amateur Photographic Apparatus", the article gives basic hints on how to create good pictures, no doubt prompted by fuzzy and unintelligible films that kept coming into his shop for processing.

Gavinchuk identified the two main problems faced by snap-shooters. The first, which seems to have been endemic amongst Smoky Lake photographers, was their reluctance to protect their lenses:

An important role is being played by the cleanliness of the lens in the photographic apparatus. When the lens is covered with dust, or clouded over with dew because of change in air temperature...then there is no way that the photograph could be nice and bright. As an example, how can one see out the frosted over window in your home in winter or dirty smudged windows in summer?⁵

His answer to the problem was put forth with commendable understatement:

It is an excellent idea before inserting a new roll of film into the photographic apparatus to examine carefully the lens to see if it is clear. If there is anything on the lens, it should not be cleaned with your fingers...⁶

The second problem Gavinchuk identifies is outdoor lighting, a factor which amateurs tended to ignore:

9. John Cebuliak house, Smoky Lake, Alberta, 1927. Photo: N. Gavinchuk. Provincial Archives of Alberta, Gavinchuk Collection G3049.

Хата Івана Цибуляка, Смокі Лейк, Альберта, 1927 р. Фото Н. Гавінчука. Провінційний архів Альберти, збірка Гавінчука G3049.

One should never take photographs standing with the camera facing the bright sun or having the sun shine into the photographic equipment...As well...pictures will not turn out satisfactorily, if taken directly facing away from the sun, because there will be no shadows to highlight and outline the features of the subject. Furthermore, those who are facing the sun are unable to look directly against the bright sun without squinting.⁷

His advice:

Position the group or individual persons in such a way that the bright sun is approximately a quarter-turn from the direct line of sight.⁸

Gavinchuk sums up his article with a gentle warning:

It is our belief that these few remarks will help not one but many amateur photographers to have much better success in this field of activity by having photographic images much brighter and clearer. Because when photographs are not taken properly on film then in the photo finishing process it is not possible to make satisfactory amends to set them right.⁹

At this time, small-town photographers usually had trouble supporting themselves solely by their chosen craft. So in addition to his studio, Gavinchuk filled numerous part-time positions such as notary public, postmaster (1920-1933), commissioner for oaths (1923-1927), registrar of vital statistics starting in 1922, secretary of the municipal district (1926-1933) and simultaneously secretary/treasurer of 16 local school districts.¹⁰ From 1923-1925 he was also the deputy mayor of Smoky Lake. Throughout the 1920s and 1930s he was a travelling projectionist, dropping into the small towns to show the latest newsreels and films on weekends.

One of his more interesting "part-time" jobs was as justice of the peace, a position to which he was appointed August 1, 1927. His name was originally recommended to the At-

10. Unidentified wedding, Hilliard-Chipman district, Alberta, [1916]. Photo: N. Gavinchuk. Provincial Archives of Alberta, Gavinchuk Collection G4358.

Весілля, округу Гіліард-Чіпмен, Альберта, [1916]. Фото Н. Гавінчука. Провінційний архів Альберти, збірка Гавінчука G4358.

orney General by the members of the U.F.A. Local 650, and it was seconded by the local MLA, George Mihalcheon, who labelled Gavinchuk "an honest and capable person".¹¹

The job involved investigating minor charges, formulating the appropriate legal

11. Greek Catholic Church, Mundare, Alberta, 1918-9.
Photo: N. Gavinchuk. Provincial Archives of Alberta,
Gavinchuk Collection G3020.

Греко-католицька церква,
Мондер, Альберта, 1918-9 рр.
Фото Н. Гавінчука. Провінційний архів Альберти,
збірка Гавінчука G3020.

wording for the charge, citing the appropriate ordinance by-law, holding a hearing, assigning a fine (with a deadline), collecting the fine and turning it over to either the Village of Smoky Lake or to the Attorney General, depending on the nature of the infraction.

It was an eye-opening period for Gavinchuk. As a photographer he saw people at their best – as a justice of the peace he saw them at their worst. For instance between September and December of 1927, he charged 36 people with truancy, assault, acting indecently, profane language, intoxication, “boisterous manner”, vagrancy, draying without a license, creating a disturbance, and the intriguing “bad dog”.¹² Other representative charges throughout his career as a J.P. involved theft, refusal to pay wages, possession of concealed weapons, destroying trees, failure to comply with Workman’s Compensation, operating an illegal still, throwing broken glass on the street, wife beating, driving without a license, and speeding. Speeding in that period was “driving a motor vehicle on the main street of Smoky Lake at a greater speed than 1 mile in 3 minutes”.

In 1962, Gavinchuk reminisced about this era to a reporter for the *Edmonton Sun*:

He tells hilarious tales of the village in those days, and recalls that during his term as Magistrate nearly all the cases brought before him were for liquor offences, and there were so many of them that the village got the name “Moonshine Bay”.¹³

Gavinchuk fulfilled his duties honestly and faithfully, but ran afoul of the Attorney General’s Department in 1930. That year a friend of his who was working as a section hand for Canadian National Railways at Smoky Lake was dismissed. Many of the townspeople felt the reasons given were unfair and assembled a petition to be sent to the superintendent of C.N. asking for an investigation. Gavinchuk also signed it, not as justice of the peace, but as a private citizen. Even so, C.N. complained to the Attorney General about his involvement.¹⁴

Gavinchuk’s role was investigated by the new MLA, Isidor Goretski, who found no wrongdoing. Even though the incident was swept under the carpet, the damage was done and the department simply waited until a suitable replacement could be found and in April 1933 Gavinchuk’s appointment was cancelled. This was the second time Gavinchuk had been treated unfairly by the provincial government and the frustration was to remain for some time.

On a more positive note, Gavinchuk was intimately connected with the social life of his community. He played a prominent role, and in many cases was a founding member of Ukrainian organizations such as the Ukrainian Orthodox Church, Ukrainian Self-Reliance League, and the Ukrainian Pioneer’s Association of Alberta. He authored and illustrated two valuable articles on the development of these organizations. In 1935 he wrote a history of the Smoky Lake Branch (#10) of the Ukrainian Brotherhood of Mutual Aid (a.k.a. The Ukrainian Mutual Aid Society) for their

10th Anniversary book, and in 1949 he wrote "Ancestral Lands" – a short history of the Ukrainian Greek Orthodox Church congregation of Holy Ascension in Smoky Lake for the *National News Annual*.

Within the context of a rural small town, Gavinchuk was the leading member of the local "intelligentsia". His fluency in both languages made him much sought after when townspeople wanted letters read or written. He amassed a large personal library which was legendary in the district and to which he generously allowed open access to. The 1954 yearbook from Edmonton's St. John's Institute acknowledged that "as a consequence of his inclination for reading developed from his early years, Gavinchuk has one of the finest home libraries known. He eagerly reads historical, biographical, and philosophical literature of creative writers."¹⁵ Gavinchuk was also a major organizer of the Smoky Lake Public Library.

Gavinchuk was a founding member and was elected the first president of Smoky Lake's "Prosvita" which was named the Educational Association of Taras Shevchenko, and was formed in January 1920. The aims of the association were "to observe all Ukrainian National Holidays, to preserve the Ukrainian language, arts and culture, and to hold church services for the education of old and young".¹⁶ To do so, the association held adult night classes in various subjects, promoted alternate Ukrainian language classes ("Ridna Shkola") for children, and established a reading room where settlers could thumb through subscribed periodicals such as *The Ukrainian Voice* from Winnipeg and *Freedom News* from Lviv in the old country. The association also hired instructors for particularly Ukrainian activities (William Myshok for mandolin and choir, and Steve Pawliuk for dancing) and organized S.U.M.K., a Ukrainian youth group which engaged in sports.

All of these activities confirm a close interaction with the Ukrainian Canadian com-

munity, and it is that community that is reflected in Gavinchuk's photography.

The complete Gavinchuk Collection is surprisingly large and comprehensive for a small town studio. Including all of the negatives and prints, there are some 14,000 images divided into four series. The first series is the general collection which consists of the images which are more public in nature – street scenes, buildings, businesses, farms and social gatherings. There are over 4,300 negatives in this group. Following this is the portrait series comprising 4,000 negatives. Finally there is the wedding and anniversary series (2,500 negatives) and the funeral series (450 negatives). There are also some 2,300 vintage prints, meaning prints produced by Gavinchuk himself.

As impressive as this is, there should have been more images, especially from the earlier part of his career. Unfortunately, his first studio (the top floor of the appropriately named Gavinchuk Block built in 1929) burned down in 1940 and many of his 1920s and Depression era images were destroyed. From this point on, Gavinchuk did his portraiture in the living room of his residence, with his bedroom doubling as the darkroom.

Gavinchuk's images were produced in all formats and on all types of negatives and papers. The formats include 8x10 inches, 6x8 inches (an unusual European size), 5x7 inches, 4x5 inches and roll film from the smaller cameras. Most negatives are on plastic film, but during a period in 1943-44 when supplies of plastic were short due to the war effort, he returned to using glass plates.

Not surprisingly, Gavinchuk also dabbled in motion pictures and some of his footage still exists. His collection includes 104 minutes of film dating from 1928 to 1959 and, like the still images, it portrays various aspects of the Ukrainian-Canadian community.

Important clips include views of Andrew, Mundare and Pakan from 1930, views of everyday activities such as grinding wheat with a zhorna, making bricks from mud and

12.

"Market Place," Smoky Lake, Alberta,
5 April 1950. Photo: N. Gavinchuk.
Provincial Archives of Alberta,
Gavinchuk Collection G1433.

"Базарова стоянка", Смокі Лейк, Альберта,
5 квітня 1950 р. Фото Н. Гавінчука.
Провінційний архів Альберти,
збірка Гавінчука G1433.

13.

"In the Monastery," Mundare, Alberta, 1919.
Photo: N. Gavinchuk. Provincial Archives
of Alberta, Gavinchuk Collection G3121.

"У монастирі", Мондер, Альберта, 1919 р.
Фото Н. Гавінчука. Провінційний архів
Альберти, збірка Гавінчука G3121.

14.

"Plucking Poultry,"
Youth Training School, Smoky Lake,
Alberta, n.d.
Photo: N. Gavinchuk. Provincial Archives
of Alberta, Gavinchuk Collection G4069.

"Обскубування курей", Вишкільний центр
для молоді, Смокі Лейк, Альберта,
дата відсутня.
Фото Н. Гавінчука. Провінційний архів
Альберти, збірка Гавінчука G4069.

straw, cutting wood, Ukrainian dancing, and an official visitation from the Orthodox Archbishop Theodorovitch in 1956. There are numerous clips of the town of Smoky Lake – of the Dominion Day parade in 1930, of the opening of the water tower in 1954, of a travelling carnival in 1930, and of the sewer installation in 1953. From his “tourist” films, there are shots of bustling Calgary streets from the back of a moving truck, and a slow pan of the 1930 skyline of Ottawa from the roof of the Parliament Buildings.

The entire collection reflects a combination of Gavinchuk’s personal interests, the interests of the community in general, and of course the interests of his customers. Most professional photographer’s work is dictated by what his patrons order – this explains the large number of portrait, wedding and funeral photos in the Gavinchuk collection. Yet with Gavinchuk, there is a large segment of his negatives that were produced only because he thought the subject matter was worth recording, regardless of whether he could drum up business. In this way, he had a sense of history, a sense of the uniqueness of the Ukrainian-Canadian experience. While many of Gavinchuk’s photos are strictly documentary and are no more, there are a large number that are very poignant, even poetic.

The collection has a number of strengths. As a former teacher and ongoing secretary treasurer to various school districts, Gavinchuk was always concerned with documenting education. He photographed countless school classes, clubs, teams and activities, graduations, School Boards and Home and School Associations. He shot most of the teaching staffs and school buildings in east-central Alberta, as well as the two post-secondary Ukrainian institutions in Edmonton – the Michael Hrushevsky and St. John Institutes. As well, he documented learning activities out of the mainstream – such as farm equipment repair classes, weaving classes, even chicken-plucking classes.

As a sometime municipal employee, he

was careful to record any and all signs of local services and improvements. This included physical indications such as the installation of sewers, the grading and/or paving of roads and highways, the operation of a hospital or the building of a library or a municipal water tower. It also included the documenting of all the district or town councils, boards of trade, police detachments, fire brigades and even the events or ceremonies pertaining to the attainment of town status.

Gavinchuk was especially fond of overall town views – either ground level street scenes or birds-eye views from the tops of grain elevators or water towers.

As a devout member of the Orthodox Church, he photographed the many distinctly Ukrainian churches dotting the landscape – both exteriors and interiors. Indeed this may turn out to be the best photographic collection with which to study Ukrainian religious architecture in Canada. Rare amongst Canadian photographers, Gavinchuk also documented church occasions and rituals such as “Provody”, “Khram”, “Polevi Bohosluzennia”, the Easter blessing of bread, and various processions. Visitations from the Orthodox archbishop or other important religious figures were also fair game for his camera.

Gavinchuk also attended and photographed numerous “sobors” or annual general meetings of the Ukrainian Orthodox Church. Represented in the collection are the sobors in Edmonton in 1959, in Saskatoon in 1940, 1946 and 1950, and Winnipeg in 1947, 1951, 1952 and 1955. However, he did not ignore the rival churches. There are a great number of shots of the clergy, congregation, and buildings of the Ukrainian Catholic, Russian Orthodox and the United Church. There are even a few curious images of the Al-Raschid Mosque in Edmonton.

Also of great interest is Gavinchuk’s reportage of community events and social activities, from the coming of the circus to political rallies, from the capture of an illegal still to fo-

**Українське Фотографічне
ЗАВЕДЕННЯ**

Виконує всіма фотографічними
роботами, точно, швидко
і на час.

Також пропонується:
Marriage Licenses.

GAVINCHUK STUDIO
Drawer D, Phone 31
SMOKY LAKE, ALBERTA

Н. В. Гавінчук, власник-фотограф.

15. Advertisement for Gavinchuk Studio from *Illustrated Calendar: Ukrainian Voice*. 1952. Provincial Archives of Alberta, Gavinchuk Collection G4316.

Оголошення студії Гавінчука з "Ілюстрованого Календаря: Український Голос, 1952".
Провінційний архів Альберти, збірка Гавінчука G4316.

rensic shots of murder victims for the Provincial Police, from a Dominion Day parade to a convention of district school teachers.

Present in large numbers are the social activities which range from Taras Shevchenko concerts and theatrical presentations to dances, picnics, hockey games and farewell banquets, birthday parties and baptisms, country auctions, housewarmings and anniversary suppers. It seems that Gavinchuk attended every party held in the district.

As a proud Ukrainian-Canadian, Gavinchuk produced images of scenes and people that showed the uniquely Ukrainian character of the district. He shot not just the churches, but also the other vernacular architecture that he found on the homesteads, in particular the cottages with the whitewashed walls and thatched roofs. As well, he compiled a series of Ukrainian National Halls throughout Alberta. He made a point of portraying people, especially the older folk in their traditional Ukrainian costumes; not because they were "quaint" but because these were their everyday clothes at the time.

Of special significance are his shots of the various Ukrainian organizations and associa-

tions such as the Ukrainian Pioneers' Association, Ukrainian Society of Ivan Franko, the various Ukrainian Women's Associations, the Ukrainian Self-Reliance League and the Ukrainian Fraternal Association. There were as well those associations that didn't carry political clout at all such as a balalaika orchestra, the School Bus Drivers' Association, a threshing crew, a railway section crew, the Smoky Lake United Farmers Co., or even the Beekeepers' Association.

Many other areas are covered too; the occasional landscape or shot of a flower garden shows that he had an eye attuned to the beauties of nature. Numerous advertising shots were generated for use as lantern slides which were shown at the beginning or between movies at the local theatre. Gavinchuk frequently

16.

Nicholas
Gavinchuk.
Smoky Lake,
Alberta.
23 July 1933.
Provincial
Archives
of Alberta,
Gavinchuk
Collection
G3155.

Никола
Гавінчук.
Смокі Лейк,
Альберта,
23 липня
1933 р.
Провінційний
архів Альберти,
збірка
Гавінчука
G3155.

copied older photographs, especially of people's treasured family images from the old country where prints from the original negatives were impossible to obtain. These are historically of much value as they show tradi-

tional dress or associations (such as young men in pre-World War One Austro-Hungarian army uniforms) and provide a visual link with the settlers' country of origin.

In summary then, the work of Nicholas Gavinchuk is the only comprehensive collection of a professional photographer who lived and worked in the Ukrainian settlement bloc of east-central Alberta. Due to his personal Ukrainian heritage, his familiarity with Ukrainian customs, his extensive network of friends, relatives and acquaintan-

ces, and his involvement in many associations, Gavinchuk brought to his photography an insider's view. As such it provides an extremely valuable, authentic and unique documentation of the Ukrainian community at a crucial time of its development.

There can be little doubt that this collection will provide both primary and supporting visual documentation for years to come, and in particular will address many kinds of research needs following the centenary year of Ukrainian immigration to Canada.

1. "Nicholas W. Gavinchuk" *Yearbook of Students at the Ukrainian Institute of St. John - 36th Anniversary Year* (Edmonton: St. John Institute, 1954) p.66. Translation by Dr. M. Skuba.
2. *Ibid.*
3. *Ibid.*
4. Czumer, W. *Recollections About the Life of the First Ukrainian Settlers in Canada*. (Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1981) p.103.
5. Gavinchuk, N. "A Few Hints About Amateur Photographic Apparatus" *Ukrainian Voice Calendar*, 1941, p.124. Translation by Dr. M. Skuba.
6. *Ibid.*
7. *Ibid.*
8. *Ibid.*
9. *Ibid.*
10. *The Ukrainian Pioneers in Alberta*. (Edmonton: Ukrainian Pioneers' Association, 1970) p.240.
11. Letter from G. Mihalcheon to Deputy Attorney General 29 Oct. 1926, Provincial Archives of Alberta, Attorney General – Justice of Peace Files, 79.105/668.
12. "Return by Justice of the Peace", 10 Dec. 1927, Provincial Archives of Alberta, 79.105/668
13. "The Smoky Lake Story" *Edmonton Sun*, 28 Apr. 1962.
14. Letter from Superintendent, Canadian National Railways to Hon. J. F. Lymburn (Attorney General); 2 Sept. 1930, Provincial Archives of Alberta, 79.105/672.
15. "Nicholas W. Gavinchuk" *Yearbook of Students at the Ukrainian Institute of St. John – 36th Anniversary Year*. (Edmonton: St. John Institute, 1954) p.67. translation by Dr. M. Skuba.
16. Ratsoy, B. "Ukrainian Educational Association of Taras Schewchenko." *Our Legacy: History of Smoky Lake and Area*. (Smoky Lake: Smoky Lake & District Cultural & Heritage Society, 1983) p.235.

Section III
Ethnography and Folklore

Розділ III
Етнографія та фольклор

17.

Woman and children, Alberta. Provincial Archives of Alberta, Elston Collection 65.55/17.

Жінка та діти, Альберта. Провінційний архів Альберти, збірка Елстон 65.55/17.

Ukrainian-Canadian Culture
General

Українсько-канадська культура
Загальне

18.

Український фермер, Вегревіль, Альберта, 1906 р.
Фото Е.Р. Райт. Альбертський інститут Гленбоу
NA-1000-10

Ukrainian homesteader, Vegreville, Alberta, 1906.
Photo: A.R. Wright. Glenbow Alberta Institute
NA-1000-10

НАРОДНА ТРАДИЦІЙНА КУЛЬТУРА УКРАЇНЦІВ КАНАДИ – ФУНДАМЕНТАЛЬНА ІНТЕРДИСЦИПЛІНАРНА ПРОБЛЕМА

О. Костюк
Київ

Народна культура українців Канади — визначний історичний і соціальний факт. Певні етностильові ознаки міжособового спілкування і світовідчуття, звичаєво-побутові традиції і ритуали зберігаються ними і мають актуальний морально-естетичний зміст у якісно нових умовах існування та діяльності, при “багатокультурності” укладу життя й етнічній множинності канадського співтовариства.

Означена проблема не лише багатаспектна. Вона потребує спільної уваги вчених різного фаху: істориків, етнографів, демографів, мистецтвознавців, психологів, мовознавців. У ній ще багато прогалин. Так, загально визнаний аспект дослідження — спадкоємність традиційної культури українців Канади відносно української народної творчості прабатьківщини — може бути істотно доповнений вивченням української традиційної культури на сучасному етапі як планетарного явища, у багатоманітні осередків її збереження в різних регіонах світу. З іншого

боку, аналіз її екологічного стану в певній країні або регіоні (зокрема, на прабатьківщині) потребує посиленої уваги до реальних значень української народної традиції у розвитку духовного життя даного суспільства.

Однією з помітних прогалин у сучасному осмисленні процесів і явищ української народної культури є фрагментарність існуючих наукових уявлень, відсутність цілісної наукової картини по даній проблемі. Відцентрові тенденції у народознавстві, прагнення вченого вирізнити фахову специфіку осмислення явищ традиційної культури досі ще не урівноважуються доцентровими тяжіннями, тенденцією до синтезу даних окремих народознавчих дисциплін, до розвитку загальної теорії традиційної культури. Сподіваємось, що науковий поступ у цьому напрямі сприятиме й активізації практичної роботи (як у Канаді, так і на Україні) по збереженню і відродженню українського фольклору, народного мистецтва, звичаїв і ремесел.

ДИНАМІКА ЕТНІЧНОГО СКЛАДУ НАСЕЛЕННЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В АСПЕКТІ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

В. Наулко
Київ

Етнодемографічна структура західноукраїнських земель досліджувалася в минулому П. Шафариком, К. Чернігом, Я. Головацьким, В. Барвінським, В. Охримовичем, С. Дністрянським, Й. Бузеком, С. Томашівським, С. Рудницьким, М. Кордубою, В. Огоновським, В. Кубійовичем, а останнім часом В. Кабузаном, М. Крикуном, С. Копчаком, В. Копчак, В. Наулком, Н. Чорною, О. Макаром.

У цьому ряду слід відзначити передусім Володимира Барвінського, відомого громадського діяча Галичини, публіциста, науковця, літератора, одного з засновників “Просвіти” і “Рідної школи”, який в своїй новаторській праці “Досліди з поля статистики” (1882 р.) першим віддав пріоритет конфесійним даним щодо визначення етнічного складу Галичини. Не можна не згадати праць В. Кубійовича, в яких всебічно розглянуті етнічний склад і динаміка чисельності народів Західної України, і першу етнічну мапу цього регіону, складену відомим чеським славістом П.-Й. Шафариком¹.

Вирішення питання ускладнювалося політичним розчленуванням української етнічної території у складі різних країн (Австро-Угорщини, Російської імперії, згодом Польщі, Румунії, Чехословаччини, Угорщини) і неоднаковими принципами визначення етнічного складу (за ознаками “рідна” або “розмовна” мова, народність, релігія), а часом і їх тенденційністю.

Для того, щоб розглянути динаміку етнічного складу у відповідних територіях, нами були враховані зміни адміністратив-

них кордонів. Основним джерелом стали дані всеросійського перепису 1897 р., австро-угорського 1900 р., румунського 1930 р., польського 1931 р. і переписів СРСР 1959 та 1989 рр., а також матеріали парафіяльних списків і наукової літератури. При цьому в матеріали офіційної статистики вводилися відповідні корективи за показниками ідентифікованих даних щодо віросповідання: українці – греко-католики, поляки – римо-католики, євреї – іудеї. Крім того, щодо перепису 1931 р., то до українців були віднесені також особи, які назвали мовою своєї національності “руську” та “тутейшу” (Волинь) і польську. Складена нами таблиця етнічного складу західноукраїнських областей (колишня Східна Галичина, Північна Буковина і Закарпаття – сім сучасних областей України) свідчить про значні зміни в чисельності і територіальному розміщенні народів на цьому терені у ХХ ст.

Якщо до 80–90-х років ХІХ ст. відбувалося постійне зростання загальної чисельності населення й окремих народів, передусім внаслідок показників народжуваності й природного приросту, то з кінця минулого століття відбувається зменшення темпів загального приросту за рахунок закордонних міграційних рухів у Канаду і США (меншою мірою країни Латинської Америки), особливо серед єврейського міського населення і українського – з аграрно перенаселених місцевостей.

У Канаді, незважаючи на наявність кількох міграційних хвиль, найчислен-

нішою була саме “аграрна” 1891–1914 рр., внаслідок чого і нині українці становлять досить значний відсоток серед сільського населення у прерійних провінціях: Саскачеван – 38,8%, Манітоба – 28,7%, Альберта – 26,6%, Британська Колум-

бія – 21,7% (перепис 1981 р.).

Лише з Тернопільщини протягом 1881–1910 рр. емігрувало 164,3 тис. чол., найбільше з Борщівського (29 тис.), Гусятинського (21,3 тис.) і Тернопільського повітів (16,2 тис.).

Т а б л. Динаміка етнічного складу населення західноукраїнських областей у ХХ ст.*

Перепис (рік)	1900	1931	1959	1989	1989 в % до 1900
Народи (тис. чол.)					
Все населення	6834,6	8523,5	7799,1	9711,6	142,1
Українці	4403,1	5306,7	6797,7	8663,8	196,8
Росіяни	62,4	66,8	408,0	536,8	860,3
Білоруси	21,8	6,0	30,5	34,9	160,1
Поляки	974,0	1715,0	106,0	44,8	4,6
Молдавани (і румуни)	113,9	214,0	172,9	184,7	162,2
Євреї	921,0	876,9	93,9	37,4	4,1
Німці	170,4	134,1	4,3	3,3	2,1
Угорці	108,0	123,4	146,2	155,7	144,2
Інші	60,0	86,6	39,6	50,0	83,3

* Складено за перерахованими нами даними переписів Румунії і Чехословаччини 1930 р. та Польщі 1931 р. щодо сучасних областей України (без Одеської – частини колишньої Бессарабії). Для Волині частково використані дані перепису 1897 р.

Навіть до 1930-х років зростання чисельності українського й інших народів обумовлювалося високим рівнем природного приросту. Так, зарубіжна еміграція першої і другої хвилі істотно не вплинула на чисельність і питому вагу українців, оскільки ще більшою вона була серед інших етнічних груп, особливо євреїв та поляків. Слід зазначити, що відсоток євреїв в Австро-Угорщині був найбільшим на рубежі ХХ ст. у Галичині, особливо її східній частині. Вони становили більшість у багатьох містах, таких як Станіслав, Тернопіль, Бучач, Коломия та ін.

У 1902–1930 рр. темпи еміграційних рухів із західноукраїнських земель зменшилися, хоча й становили п'яту частину загального негативного міграційного балансу з Польщі. Питома вага українського населення, яке емігрувало, була різною: наприклад, на Тернопільщині вона була найменшою в Тернопільському, а найбільшою – у Бережанському округах.

Формування української діаспори в країнах Американського континенту вирішальним чином обумовлювалося історичними і соціально-економічними чинниками, які викликали зарубіжну емігра-

цію. Абсолютну перевагу в складі українського населення американських країн становили вихідці зі Східної Галичини й Північної Буковини. Структура переселенців тривалий час визначала їх культурну адаптацію в іншоетнічному середовищі, громадський і сімейний побут, родинні зв'язки. Зокрема, свідченням любові до землі предків є величезна кількість топонімів, які пов'язані з колишньою батьківщиною. Лише в Канаді їх близько 180. Київ, Карпати, Дніпро, Дністро, Коломия, Сокаль, Тернопіль та багато інших назв були перенесені з України на північноамериканську землю.

Згодом зміни в структурі українських переселенців і соціально-економічні фактори в країнах еміграції обумовили напрями розвитку етносоціальних процесів. Якщо у 1941 р. 73% канадських українців жило в степах Манітоби, Саскачевану і Альберти, то у повоєнні роки збільшується їхня питома вага в інших регіонах, зростає ступінь урбанізації. Одночасно зменшується відсоток українців у сільських місцевостях, відбувається їх "поляризація" у найбільших містах².

У минулому на динаміку чисельності народів помітно впливали соціально-політичні фактори, зокрема полонізація (у Східній Галичині) і румунізація (у Північній Буковині) українського населення. Внаслідок цього у Східній Галичині до 1939 р. постійно зменшувалася кількість греко-католиків (до 52,7%) і тих, що розмовляли українською мовою (до 45,5%). В порівняльному плані інтерес викликають дані В. Кубійовича стосовно Східної (української) Галичини станом на початок 1939 р. За його даними, порівняно з переписом 1931 р., кількість греко-католиків зросла з 60,2 до 64,4%, римо-католиків відповідно знизилася на 3,6%, тобто до 25%. Чисельність "інших" змінилася у незначній мірі³.

Як відомо, українці становили найбільший відсоток серед східних слов'ян-

емігрантів до Америки. Загальна кількість українських емігрантів кінця XIX – початку XX ст. різна за даними окремих авторів (406,1 тис. – за В. Кабузаном та Н. Чорною, близько 600 тис. на думку О. Геруса і Дж. Ріа, 700 тис. – за А. Шлепаковим тощо). Однак сучасну етнічну структуру населення західноукраїнських областей визначила не українська еміграція, а події Другої світової війни, про що йтиметься далі. До того ж, якщо у 1891–1900 рр. українці становили 7% загальної чисельності емігрантів до Канади, у 1901–1910 рр. – 5,2%, то в наступні десятиліття їх відсоток серед усіх емігрантів не перевищував 0,5%. Серед загальної кількості слов'янських емігрантів перше місце займали поляки (42% всієї слов'янської еміграції)⁴.

Після Другої світової війни питома вага українців зросла, особливо серед міського населення.

Таблиця відбиває зміни, пов'язані з подіями Другої світової війни. Під час тимчасової окупації на західноукраїнських землях було винищено 1245729 цивільних громадян і 293428 військовополонених, вивезено до Німеччини понад 385 тис. чол. Внаслідок проведення політики геноциду було майже повністю винищене єврейське населення. Після війни чисельність польського населення на західноукраїнських землях скоротилася внаслідок репатріаційного договору між Польщею і СРСР. Було репатрійовано 1526 тис. поляків, в тому числі з УРСР – 810,4 тис. Тільки з Тернопільщини у 1944–47 рр. до Польщі було переселено 229,7 тис. – 93,2% польського населення області. Одночасно в Україну з Польщі було репатрійовано 518 тис. чол., з них 418 тис. українців⁵. У 1947 р. польською владою була здійснена операція "Вісла" – примусове переселення багатьох тисяч лемків з їх споконвічних земель у межиріччі Попраду та Ослави в західні й північні воєводства. Офіційним

приводом для цього стала боротьба з “українським націоналістичним підпіллям”, їх зв’язки з УПА та ОУН. Як відомо, зараз польська громадськість звернулася до Сейму з метою осудити акцію “Вісла”. Німецьке населення значно зменшилося внаслідок його переселення до Німеччини в роки війни. Серед інших акцій, пов’язаних з війною, слід назвати еміграцію великої кількості українських громадян, так званих переміщених осіб та біженців, які не повернулися на батьківщину внаслідок сталінських репресій. Значну частину серед них становили вихідці із Західної України.

Впроваджувана на західноукраїнських землях насильницька колективізація і усуспільнення фондів господарства супроводжувалася переселенням величезної кількості селянських сімей у східні райони СРСР. Ці переселення розпочалися з приєднанням західноукраїнських областей і продовжувалися у післявоєнний період. Вони торкнулися, передусім, так званих “куркулів”, тобто тієї категорії селян, яка відзначалася найвищою культурою сільськогосподарського виробництва. Про масштаби репресивних переселень за політичними, ідеологічними й іншими мотивами свідчить хоча б той факт, що у 1944-52 рр. із західноукраїнських областей було виселено 175063 оунівця і членів їхніх сімей, тисячі ієговістів та ін.⁶ Слід зазначити, що повоєнна зарубіжна українська еміграція торкнулася вже не лише західноукраїнських земель, а й всієї України. Вона становила 80 тис. до США, 35 тис. – Великобританії, 30 тис. – Канади, 20 тис. – Австралії, 10 тис. – Франції, 7 тис. – Бразилії тощо.

Таблиця показує, що чисельність українського населення і його питома вага серед населення західноукраїнських областей, внаслідок зазначених факторів, серед яких чільне місце займали міграційні процеси протягом ХХ ст., зросла вдвічі. Якщо в південних і східних областях України в

останні десятиліття значно зменшився відсоток україномовного населення, то в західноукраїнських областях питома вага україномовної людності навіть зростає.

З іншого боку, після приєднання західноукраїнських земель зросла кількість росіян, з 62,4 тис. у 1900 р. до 536,8 тис. у 1989 р., тобто у 8,6 разів. В цілому по Україні чисельність росіян протягом зазначеного періоду зросла у 4,7 разів. В останні десятиліття значно зменшилася кількість єврейського населення внаслідок зарубіжної еміграції. Тільки за 1988–90 роки з України виїхало понад 100 тис. євреїв.

У зв’язку із зазначеним, суттєвий науковий інтерес викликає питання змін територіального розміщення народів і пов’язані з ним проблеми західних етнічних меж українського етносу. Ці питання детально розглянуті в історіографічній розвідці Ф. Максименка “Межі етнографічної території українського народу” (“Бібліотечний збірник”, Київ, 1927). Визначення західноукраїнських етнічних кордонів початку ХХ ст. ускладнювалося політичним розчленуванням українських земель у складі різних країн, а відтак, неоднаковими показниками офіційної статистики, про що йшлося вище, а також різними методичними принципами визначення етнічних територій і меж. Крім того, загальновідома тенденційність певних джерел офіційної статистики.

Як справедливо зазначав В. Кубійович, західноукраїнські землі, зокрема Галичина, належали до найцікавіших, з етнічної точки зору, регіонів Європи. Фактично його праця “Етнічні групи південно-західної України (Галичини) на 1.1.1939” відтворює структуру цього регіону і ті “етнічні відносини, які вже ніколи не повернуться” і мають лише пізнавальне значення. Внаслідок зазначених подій Другої світової війни і передусім міграційних процесів та політики геноциду сучасна етнічна структура цього регіону стала моноетнічною: “Нинішній державний укра-

їнсько-польський кордон, – за словами В. Кубійовича, – є одночасно етнографічною межею, на захід від якої тепер немає українців, а на схід – немає поляків. Перестало існувати поняття польських колоністів, перестають існувати перехідні етнічні групи, бо греко-католики з польською мовою і ті латинники, які опинилися в кордонах Радянської України зазнають повної українізації; навпаки, ті з них, що живуть у межах сучасної Польщі зазнають повної польонізації”⁷.

На думку Ф. Максименка, щодо Бессарабії найбільш докладна етнічна межа між українцями і румунами (молдаванами) представлена на ґрунтовній етнографічній мапі Л. С. Берга, наведеній у його відомій монографії “Население Бессарабии” (Петербург, 1923).

На Буковині, тобто вже в Австро-Угорщині, за С. Рудницьким, українсько-румунська етнічна межа йшла від Новоселиці поза Серетом, південніше Чернівців, через такі населені пункти, як Липовени, Гатна, Данила, Калинівці, Гаврени, Щербівці, Ботушаниця, Гропана, Балківці, Негостинна, Серет, Черепківці, Климівці, Біла Керниця, Вовчинець, Кам’янка, Глибока, Мигучени, Кичера, Кучурів-Великий, Кам’яна, біля верхів’їв річок Серет, Сучава, Молдава й Золота Бистриця. Значну ясність в етнічну структуру цього регіону внесла карта А. Жуковського, складена вже в наш час⁸.

Для Закарпаття українсько-угорська й українсько-словацька етнічні межі наведені на ґрунтовній мапі С. Томашівського (“Етнографічна карта Угорської Русі” – “Статті по славяноведенію”, вип. III, СПб., 1906), щоправда, М. Кордуба, використавши пізніший перепис Австро-Угорщини 1910 р., вніс деякі правки до етнічної межі, визначеної С. Томашівським.

Етнічну межу в Галичині найдокладніше визначено в працях С. Рудницького. Згідно його досліджень, українсько-польська етнічна межа починалася від Карпат,

біля Дунайця, йшла на схід біля підніжжя гір, потім від Сянока до російського державного кордону – по лівому берегу Сяна до Холмщини. На українському етнічному терені залишалися Шляхтова, Чорна Вода (пов. Нов. Торг), Вірхомля, Розтока Мала, Складисте, Матійова (пов. Н. Санч), Білянка, Ропиця, Менцина, Розділі, Боднарка (пов. Горлиця), Цеклинська Воля, Перегримка, Березова, Скальник, Дошниця (пов. Ясло), Мисцова, Гирова, Тростяна (пов. Кросно), Завадка, Балутянка, Волтушова, Синява, Одрехова, Новосільці, Костарівці, Пакошівка, Ялин (пов. Сянок), Грабівка, Кінське, Лодина, Улюч, Грошівка, Яблониця, Володь, Селиська (пов. Березів), Солонне, Руське Село, Іскань, Бохів, Скопів, Середні Мацьковичі, Косиничі (пов. Перемишль), Боратин, Заміхів, Радимно, Висіцько, Ярослав, Гарбарі, Конячів, Ришкова Воля, Цетуля, Радава, Лежачів, Сенява, Пискоровичі, Дубровиця (пов. Ярослав), Дубно, Ржухів, Ожанка (пов. Ланцут)⁹.

Зазначене розселення українців підтверджується даними офіційної статистики як Австро-Угорщини, так і Польщі. За даними розробок Н. Чорної (Кабузан), у Сяноцькому повіті українці в 1857 р. становили 55,5%, а в 1931 – 48,1%; у Ярославському – відповідно 48,6 і 35,3%, у Перемишльському – 80,8 і 45,3%, у Цеханівському – 72,9 і 51,2%, Лісському – 74,4 і 73,1% тощо¹⁰.

З Галичини польсько-українська етнічна межа переходила до Холмщини, де теж принаймні в кількох повітах, за офіційною статистикою, українці чисельно переважали (Холм, Томашів, Грубешів, Білгорай, Замостя). За С. Рудницьким, етнічний кордон пролягав через Бішу, Княжпіль, Лукову, Осухи, Сопітський Майдан, Тернавутку, Криниць, Комарів, Снятичи, Котличі, Горішів, Грабовець, Войславичі, Раколупи і далі на північ уздовж західної адміністративної межі Холмської губернії¹¹.

І, нарешті, щодо Підляшшя (кол. Гродненська губ.) погляди дослідників відносно українсько-польської межі дещо розійшлися. Більшість їх залишала Більськ на українському боці, далі найбільш вірогідна етнічна межа подана С. Рудницьким: Мельник, Дорогочин, Земятичи, Боцьки, Строблі – до м. Сурожа.

Багато дослідників виходили з того, що межі розселення народів, подібно ареалам природно-географічних зон, як правило, не мають вигляду безперервної лінії. Це стосується особливо українсько-словацької етнічної межі, яку А. Петров називав районом “переплутаності поселень, різноманітності перехідних і взаємовпливаючих говірок”, наявності “пословачених руських” і “обрусілих словаків”¹². Певною мірою це можна сказати й про українсько-польське етнічне прикордоння (в якому є, за висловом В. Кубійовича, велика кількість “перехідних” груп; це ж стосується етнічних меж українців з іншими слов’янами або народами, які перебували в такому ж соціально безправному становищі, як і українці, наприклад, молдаванами. Тому деякі автори, зокрема С. Рудницький, виділяли “максимальні” і “мінімальні” етнічні межі, між якими існували досить широкі смуги етнічно-мішаного населення¹³.

Незавершеність процесів етнічної консолідації знайшла відбиток у великій кількості назв українського населення західноукраїнських земель (руські, русини, руснаки) і його локальних груп (гуцули, лемки, бойки та ін.). Складна етносоціальна структура населення нерідко сприяла невизначеності етнічної самосвідомості або її трансформації, що знайшло вияв в етніміах і койнонімах (назвах груп людей, спільностей, колективів). Серед них можна виділити дві групи, характерні для спільностей різного рівня: мегаетніміа – назви етнічних спільностей, які сформувалися (в нашому випадку – “руські”, “русини”) і мікроетніміа –

назви етнографічних груп, тобто окремих частин народу. Причому в західноукраїнських областях, особливо за часів Австро-Угорщини, щодо українців була поширена назва “русини”, якою ніби підкреслювався їхній генетичний зв’язок з стародавньою Руссю; в іноземних письмових джерелах вони мали назву “рутеїни”, походження якої також пов’язане з латинською трансформацією назви Русь.

Зазначена специфіка етнічної консолідації українців, складна етносоціальна й конфесійна структура, політичне розчленування терену сприяли розвитку процесів етнічної асиміляції або виникненню значної кількості груп населення з недостатньо визначеною етнічною самосвідомістю (“латинники” – українці за мовою, але римо-католики, “калакути” – уніати Холмщини і Підляшшя, які прийняли римо-католицизм і польське самовизначення, пословачені українці греко-католицького віросповідання та ін.).

Можна говорити і про масову асиміляцію українців, особливо під впливом соціально-політичних чинників. За даними Ю. Думнича, на Закарпатті внаслідок словакізації і особливо мадяризації лише за 1840–90 рр. український етнос втратив 214 поселень¹⁴. Румунізації українців Буковини, особливо наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., сприяли особливості організації церковного управління і початкової шкільної освіти. Етнічна самосвідомість у буковинських українців, як правило, збігалася з релігійною. Щодо цього А. Петров писав: “Православна віра в Буковині називається народом “волоською”, тобто “румунською” вірою”¹⁵. Надзвичайно складні й неоднозначні етнічні процеси протягом століть супроводжували взаємини між українцями і поляками. Про це свідчить, зокрема, значна кількість зазначених вище перехідних українсько-польських груп.

Процеси етнічної асиміляції, які відбувалися за умов денаціоналізаторської

політики колишнього Союзу, торкнулися західноукраїнських земель меншою мірою ніж, скажімо, Донецько-Придніпровського або Південного економічних районів. У Південно-Західному районі, до складу якого входять західноукраїнські території, за 1960–80 рр. майже не змінився відсоток українців, становлячи 88% (у Донецько-Придніпровському районі на 1979 р. їх нараховувалося 64,6%, Південному – 53,5%), а за мовою знизився лише з 85,6% до 84,6%. Саме в західних областях України у післявоєнні роки спостерігалось зростання відсотку українців у загальному числі жителів як за національністю, так і за мовою. Особливо це стосується Львівської, Тернопільської, Івано-Франківської, Закарпатської і Чернівецької областей.

Ряд факторів обумовив характер розвитку етнічних процесів в останні десятиліття, зокрема приєднання західноукраїнських земель і зростання освітнього рівня сприяли піднесенню етнічної самосвідомості, збільшенню числа осіб, які назвали себе українцями, зникненню окремих дрібних етнонімів, які побутували в минулому (галичани, подоляни, ністров'яни та ін.).

На сучасному етапі серед зазначених етнографічних груп українського народу мають місце певні відмінності в культурі, побуті, мові, зберігається усвідомлення належності до свого субетносу і, з другого боку, як наслідок дії процесів етнічної консолідації – до вищої за “ієрархією” етнічної спільності – українців.

- ¹ *Кубійович В.* Атлас України й сумежних країв. – Львів, 1937; *Його ж.* Географія українських і сумежних земель. – Львів, 1938; *Його ж.* Етнічні групи південнозахідної України (Галичини) на 1.1.1939. – Wiesbaden, 1983; *Шафарик П.-Й.* Славянское народописание. – СПб., 1843 (з етнографічною мапою слов'янства).
- ² Див.: *Luciuk L., Kordan B.* Geography of Ukrainians in Canada. – Toronto, 1989.
- ³ *Кубійович В.* Етнічні групи південнозахідної України (Галичини) на 1.1.1939. – С. XV.
- ⁴ *Кабузан В., Чорна Н.* Заокеанська міграція слов'ян у ХІХ – на початку ХХ ст. // Народна творчість та етнографія. – 1989. – № 6. – С. 14.
- ⁵ *Rocznik statystyczny.* 1949. – Rok XIII. – Warszawa, 1950. – S. 29.
- ⁶ Аргументы и факты. – 1989. – №39 (468).
- ⁷ *Кубійович В.* Етнічні групи південнозахідної України (Галичини) на 1.1.1939. – С. XI, XVII.
- ⁸ *Жуковський А.* Етнографічна карта Буковини, опрацьована на підставі перепису населення 31 грудня 1910 р. Масштаб 1:300 тис., б/р.

су населення 31 грудня 1910 р. Масштаб 1:300 тис., б/р.

- ⁹ *Рудницький С.* Основи землезнання України. – Ч. II. – Прага, 1923. – С. 210.
- ¹⁰ *Наулко В., Чорна Н.* Динаміка чисельності і розміщення українців у світі (ХVIII-ХХ ст.) // Народна творчість та етнографія. – 1990. – № 5. – С. 10.
- ¹¹ *Максименко Ф.* Межі етнографічної території українського народу // Бібліотечний збірник. – Київ, 1927. – Ч. 3. – С. 11-12.
- ¹² *Петров А.* Заметки по Угорской Руси // Журнал Министерства народного просвещения. – 1892. – Ч. 279. – С. 440.
- ¹³ *Рудницький С.* Вказ. праця. – С. 211-212.
- ¹⁴ *Думнич Ю. В.* К вопросу о размещении и численности украинского населения Закарпатья в XIV–XIX вв. // Проблемы исторической демографии СССР. – Таллин, 1977. – С. 90.
- ¹⁵ *Петров А.* Об этнографической границе русского народа в Австро-Венгрии. – Петроград, 1915. – С. 7.

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ЕМІГРАЦІЯ З УКРАЇНИ ДО ЗАХІДНОЇ КАНАДИ ТА ЇЇ ДОВГОТЕРМІНОВИЙ ВПЛИВ НА УКРАЇНСЬКУ КАНАДСЬКУ КУЛЬТУРУ

С. Приступа

Оттава

А. Сільськогосподарська еміграція

Переселення українців у внутрішню частину Північної Америки часто характеризується фразою “зі степів у прерії”. Насправді ця фраза не віддзеркалює справжнього характеру сільськогосподарської еміграції з України до Канади. Щоби зрозуміти цю справу, треба точніше описати клімат і географію внутрішньої частини заходу Північної Америки.

Східня частина Північної Америки має вологий лісистий терен, дещо подібний до Західної і Центральної Європи під оглядом клімату й географії. Вона була заселена переважно вихідцями з цих частин Європи. Натомість внутрішня частина заходу Північної Америки має відносно безлісий терен зі спекотним літом і дуже холодною зимою. Цей регіон включає штати, що знаходяться на північних рівнинах США, а також прерійні провінції Канади. Поселенці майже з кожної країни Східньої Європи переселилися туди; вони і їх нащадки становлять там приблизно одну третину населення.

Існувало дві головні перешкоди для розвитку сільського господарства у внутрішній частині заходу Північної Америки. Південна смуга цього регіону – це напівпосушлива безліса рівнина з недостатніми опадами для плекання звичайних зернових і крупнозернистих культур, бракує деревини на паливо і будівельні матеріали. Північне пограниччя цієї смуги багате на різноманітну рослинність і фактично яв-

ляється зоною поступового переходу від прерій або степу до північного лісу. Вологість тут більш відповідна, але вирощувальний сезон буває коротшим. Корчування лісу тут складніше, а сірий лісовий ґрунт менш придатний для плекання збіжжєвих культур. Ця частина Західної Канади, також популярно відома під назвою “паркленд”, знаходиться на північному пограниччі канадських сільськогосподарських поселень. Певною мірою, ці дві смуги заходу Канади можна порівняти з північними сільськогосподарськими землями Сибіру.

Прослідковуються дві головні хвилі еміграції з України до степів Канади. Неукраїнські меншости з Центральної і Східньої України були самотніми поселенцями, які емігрували з цих частин України до Америки. Громади менонітів, гутеритів і німецьких колоністів заклали великі колонії у Західній Канаді. Вони поселилися переважно у напівпосушливій безлісій центральній серцевині Західньої Канади і зробили важливий внесок у пристосування сільського господарства до безлісої рівнини, ставши справжніми емігрантами “зі степів у прерії”. Також існували малі скупчення євреїв, швайцарців, чехів і шведів, які емігрували зі Східньої Європи до Західньої Канади. Дуже мало із них поселилося у степовій смузі заходу Канади. Переважна більшість емігрантів була з вологого лісистого терену Західньої України, здебільша з Буковини й Галичини. Їх притягав більш лі-

систий терен т. зв. “паркленду” степових провінцій. Цей терен мав і родючі прерії, і ліси, і малородючі площі. Для північного пограниччя цієї смуги були характерними густі ліси, пізня весна, ранні осінні морози та бідний лісовий ґрунт.

У більш родючих околицях українці стали виробляти продукцію на ринок. На менш родючих землях вони вирощували тільки ті хліборобські рослини, які були необхідні для забезпечення прожитку. Вирощування збіжжя доповнювали плеканням худоби, лісництвом тощо.

До 1920-х років суцільний пояс українських поселень простягнувся приблизно на 2 тис. кілометрів від південно-східної частини Манітоби до північно-східної Альберти. По сьогодні українці залишилися найбільш відмінним культурним елементом у цій сільськогосподарській смузі. Спочатку вони творили компактні поселення у відносній ізоляції від інших груп. Внаслідок цього вони змогли перещепити на новий ґрунт багато елементів своєї народної культури і згармонізувати їх з канадським способом життя, який вони допомогли створити.

Майже вся сільськогосподарська еміграція з України до Західної Канади відбулася між 1891 і 1930 роками. Пізніші хвилі еміграції були переважно міськими. Крім того, у межах самої Канади проходила посилена урбанізація населення. Сьогодні тільки приблизно одна п'ята українських канадців живе на фермах. Все ж, велика частина населення походить з сільських родин.

А тепер розглянемо, до якої міри елементи життя українського народу наприкінці XIX – на початку XX ст. прижилися на новій землі. Звичайно, деякі елементи було складно зберегти, інші стали невід'ємною часткою українсько-канадського сільськогосподарського життя, а деякі з них ще й досі, навіть у переважно міському суспільстві, проймають українську свідомість і культурну ідентичність.

Б. Головні елементи сільськогосподарської культури українських канадців

1. *Важливість землі.* Основним моментом для всіх культур є питання щодо власності землі або користування нею, що допомагає відрізнити одну культуру від іншої. У хліборобському суспільстві Західної України у XIX ст. проблема землевласності була важливою у зв'язку зі скасуванням феодальної системи і земельною кризою, спричиненою перенаселеністю. Для селянина земельна власність віддзеркалювала соціальні й економічні відносини. Земля, як природа, вважалася священним життєдайним явищем. Тому українські емігранти, прочитавши “про вільні землі” в Канаді, дивилися на цю можливість з певним недовір'ям, а, прибувши до Канади, дехто з них навіть цілував землю на знак подяки. Для багатьох поселенців зі Східної Європи “вільні землі” ототожнювалися з “волею”. Проте для декого ця земля стала тільки “гіркою волею”. Всі поселенці переживали піонерські труднощі, особливо ті, котрі отримали погану землю – їхнє життя залишилося таким же, від якого вони намагалися втекти. Для них символічне значення слова “земля” нічим не відрізнялося від його значення для Анни – героїні однойменної повісти Ольги Кобилянської, в якій висловлюється глибоке бажання втекти від “тієї нещасної землі”. Таким чином, остаточне переселення українців “із землі” до міських центрів віддзеркалювало суттєву зміну в українській культурі, без огляду на те, чи це вважалося позитивним чи негативним явищем.

2. *Громадське життя.* В Україні село було головною формою сільського поселення. В 1900 р. понад 90% українського населення в Австро-Угорщині були селянами і жили у селах. Один спостерігач порівнював фізичну красу села з писанкою. Багато поетів і письменників описувало

товариський стиль життя на селі. Цьому романтичному зображенню можна протиставити бідність селян і конфлікти, що віддзеркалюються в судових процесах та політичній боротьбі XIX – початку XX ст.

Коли українці прибули до Канади, то не було можливості відтворити цю товариську форму сільського громадського життя. Замість того, були офіційні спроби розпорозити українських іммігрантів між іншими групами, щоб вони швидше асимілювалися. Розподіл землі, базований на системі квадратної мережі “тавншип”, спричинився до того, що поселенці опинялися на відокремлених фермерських садибах (т. зв. “гомстедах”), а не в оточенні товариського села. Українці противилися деяким вимогам імміграційних службовців і продовжували селитися біля своїх земляків. Зосереджуючи свої поселення біля перехресть шляхів і закладаючи там поштові відділення, школи, громадські залі, крамниці і кузні, українські іммігранти до деякої міри створили своєрідну форму поселення, дещо подібну до села в “старому краї”. Такі громади називали свої околиці назвами міст і сіл, що були в “старім краю”, як, наприклад, Борщів, Ланівці, Станиславці, Борівці, або іменами народних героїв, як Шевченко, чи прізвищами родин, як Дороші.

Народницький рух, що поширився на Західній Україні наприкінці XIX ст., також вкорінився на канадському заході. Там створювалися читальні, школи української мови, драматичні аматорські гуртки, танцювальні ансамблі й різні самодопомогові товариства. Згодом ця інтенсивна громадська та культурна діяльність перенеслася до торговельних містечок (Смокі Лейк, Гаффорд, Айтуна, Сенді Лейк та ін.). Прощі-відпусти, релігійні празники (храмові свята), щосуботні ярмарки і “суботні вечори” – т. зв. “сатурдей найтс” – гуртували людей. З часом, на зміну громадсько-колективному способу життя поставали торговельні

спілки і різні групи, зорганізовані за спільними інтересами.

3. *Ритм життя за порами року.* Традиційний український рік складався із серії церковних обрядів і народних традицій. Вони були тісно пов’язані з хліборобським життям, супроводжуючи обряди родючості, висловлюючи подяку за добрий урожай тощо. В ідеальних обставинах релігійне світосприймання, циклові зміни в природі, пов’язані з економічним прожитком, творили гармонійну єдність. Церковний календар визначав цикл щоденного життя.

З самого початку піонерського поселення відчувалася складність відновити цей календарний ритм життя у новому світі. Поселенців заохочували приїжджати до Канади весною, щоби вони могли відразу готувати землю під ріллю. Під час відправи отця Дмитріва у квітну (вербну) неділю в одній з перших колоній в Манітобі у 1897 р. випав сніг і перервав богослужбу. Першим поселенцем було важко дати собі раду без священників, які звичайно хрестили, вінчали й хоронили людей. А коли згодом появилася духовенство, українські поселенці побудували багато церков. Урочисто святкували головні церковні свята Великдень, Різдво та Новий рік. Інші святкові обряди було важче приміняти за умов обов’язкової науки в школі, довгої зими і короткого, але дуже гарячкового весняного й осіннього сільськогосподарських періодів. Кінець кінцем, новий календарний цикл став сумішшю окремих релігійно-церковних свят, світських річниць, як свято Шевченка, і канадських державних свят. За свідченням очевидців, українці “вміють святкувати”. На зміну традиційному циклові свят, який був тісно пов’язаний із життям “на землі”, прийшли родинні зібрання і свята більш товариського та пропам’ятного характеру, свідомою цілю яких полягала у “збереженні” української культури.

4. *Пшениця, хліб і прожиток.* Найбагатші обряди української культури з

найвимовнішою символікою пов'язані з хлібом, а головними прикладами цього є обряд пшениці і куті на Різдво, пишний весільний коровай і привітання хлібом та сіллю. Вони віддзеркалюють історичне розуміння хліба як основи життя. В дійсності, пшениця почала дещо втрачати своє економічне значення в Західній Україні ще в XIX ст., коли перенаселення і виснаження ґрунту призвели до вирощування альтернативних продуктів, зокрема картоплі.

Як іронія, коли пшениця втрачала вартість у Західній Україні, вона ставала важливою заробітковою сільськогосподарською культурою в Західній Канаді. Зерно, привезене на нову землю з порту над Чорним морем, було особливо придатне до гарячого літа і холодної зими західних канадських провінцій. Його привезли з України меноніти, які поселилися в Манітобі у 1870-х роках. Цей український сорт твердої червоної весняної пшениці скоро здобув визнання як найкраще зерно для виробництва білого борошна у світі. Його вживають і по сьогодні для створення нових сортів пшениці у Західній Канаді. Велика кількість рослин зі Східної Європи та Південної Азії прижилася в канадських преріях.

Ті українські іммігранти, які поселилися на більш родючих землях, вирощували

пшеницю і згодом стали її широкомасштабними виробниками. Ті ж, котрі поселилися північніше, заробляли на прожиток, вирощуючи культури, які потребували коротшого польового сезону, наприклад, овес, ячмінь і ріпак, а також займалися скотарством. Білий хліб залишився важливим обрядовим продуктом, проте у щоденному житті та під час спеціальних святкувань великою популярністю користуються житній хліб, ковбаса, пироги-вареники, голубці і борщ. Вони є символами української ідентичності в Канаді.

Заключення

У цьому короткому огляді я намагався описати українську сільськогосподарську еміграцію до Західної Канади і показати, як деякі елементи народної культури були перещеплені до нового оточення. З часом велика частина українського населення переселилася до більших міських центрів і тому українська культура зазнала відповідних змін. Деякі елементи обрядів та народної символіки свідчать про їх первісне сільськогосподарське походження, але тепер їхні функції змінилися. Вони стали елементами стратегії етнічних груп для збереження етнічної ідентичності у багатокультурному суспільстві.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ КАНАДЦІВ УКРАЇНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ ПЕРІОДУ ДРУГОЇ ЕМІГРАЦІЇ

М. Пірен

Київ

Національна самосвідомість дає можливість представникам тієї чи іншої нації пізнати й усвідомити суть свого національного буття, свого місця серед інших націй і народностей. Національна самосвідомість вміщує в собі й процес усвідомлення турбот про розвиток загальнонаціональних інтересів. Особа з високим рівнем національної самосвідомості, де б вона не проживала, турбується про проблеми розвитку і збереження духовних та культурних цінностей свого народу.

Українська нація має свою славу історію, починаючи з Київської Русі, високого рівня розвитку старовинну культуру, оригінальні традиції, що становлять основу національної самосвідомості її представників.

Могутні потенції української нації виявилися в барвистому й самобутньому українському фольклорі. З цього приводу справедливою є думка представника української діаспори, професора Володимира Шаяна, що “оригінальність культур різних народів і рас можна вивести з її зародкових стадій саме на основі фольклору”¹.

У фольклорі збереглися традиції та ідеали української нації, а разом з тим – глибокі, ще не проаналізовані поклади власної духовності, яка постійно виявляється у культурно-творчому процесі її носіїв, де б вони не проживали – в Україні, Канаді, Австрії, США чи інших країнах. Українська нація зберегла себе великою мірою завдяки своєму фольклору. Саме українські пісні, українські обряди, звичаї, укра-

їнська ноша, українська писанка, вишивка, колядка, щедрівка чи навіть коломийка, аркан і гопак, українське весілля зберегли своєрідність і самосвідомість нації.

Тому цілком закономірно, що новітнє українське відродження починається разом зі свідомим плеканням і вивченням цінностей українського фольклору, який постав, як і український народ, у процесі творчої праці та оригінального мислення трудового народу, де б він не проживав – чи в межах української держави, чи поза ними.

Процес формування національної самосвідомості канадців українського походження періоду другої еміграції має свої специфічні особливості. Українці-канадці, які народилися в Канаді, а також ті, котрі прибули в період другої та третьої еміграції, в українсько-канадській атмосфері почували себе, як справедливо пише дослідник М. Г. Марунчак, “вже не “в чужині”, а “серед своєї спільноти”². Ця нова спільність українців характеризується матеріальними та духовними атрибутами культури і нової землі, і тієї, звідки вони приїхали, культури своїх батьків і дідів, яку вони берегли і розвивали в Канаді.

Слід зауважити, що культура англосаксів, французів та інших національностей, які проживають у Канаді, не могла не мати впливу на канадських українців. Це не шкодило їм, а сприяло утвердженню культури міжнаціонального спілкування.

Впливали на канадського українця школа, освіта, релігія, виховання у сім'ї та самовиховання в процесі життєдіяль-

ності. Слід враховувати і процес інтеграції, що був обумовлений економічними та політичними умовами, в яких формувалася політична свідомість і духовний світ іммігрантів.

Таким чином, можна зробити висновок, що формування національної самосвідомості в канадських українців – це складний процес боротьби народу за своє духовне та політичне самоутвердження. Іммігранти були відірвані від своїх національних, історичних коренів у просторі й часі, але, як свідчать історичні факти, вони цінували, розвивали і берегли свою мову, історію, мистецтво, національні традиції. Щиро кажучи, деякі представники української національності в своїй державі не завжди проявляли таке високе зацікавлення до національного, як більшість канадських українців.

У період другої хвилі імміграції, тобто між двома світовими війнами, до Канади прибуло понад 70 тис. українців³. Більшість з них походила із західноукраїнських земель.

У Канаді українці об'єднувалися в різні товариства, братства, з допомогою яких утверджувалися матеріально та розвивалися духовно. Так, наприклад, представники Братства Українців Католиків прямо заявили: “Ми тут не засланці, ані сезоніві робітники, котрих доля змусила шукати заробітків, чи прожитку, але господарі і власники країни... Наша релігія – наша культура мають жити в Канаді, куди ми прийшли на стало... Ми також не годні позабути країни наших батьків і прадідів – України. Ми винні їй пошану і поміч”⁴.

Великий вклад у розвиток національної самосвідомості канадської молоді українського походження внесли студентські організації. Досить активним у цьому плані було об'єднання студентів при Манітобському університеті. У Саскатуні працювало Українське Студентське Товариство “Каменярі”. В 1930 р. у Саскатун-

ському університеті було створено студентську організацію “Альфа Омега” та студентський клуб “Прометей” у Вінніпезі. Подібні організації були створені в Едмонтоні, Торонто. Програми цих організацій ставили за мету розвиток та поширення української культури в Канаді, внесення українського колориту в загальноканадську мозаїку, заохочення студентів щодо внеску кожного в розвиток української духовності та функціонування українсько-канадських установ.

Майже в усіх центрах, де поселялися канадські українці, були організації типу “Просвіта”, “Просвітне Товариство”, “Народний Дім” та ін., яких, згідно статистики 1936 р., функціонувало в Канаді близько 227⁵. Також було 1200 парафій, культурно-освітніх організацій, молодіжних об'єднань⁶. Кожне з товариств мало просторі приміщення, де розташовувалися бібліотеки, кімнати, зали, в яких працювали аматорські гуртки, хорові ансамблі та проводилися різні форми роботи.

Особливої уваги заслуговує діяльність по вихованню любові до національного в вечірніх, суботніх та канікулярних школах. Тут навчали дітей української мови. Відомо, що після скасування канадським урядом двомовної освіти у 1916 р. навчання в українських школах проходило після четвертої години дня, тобто тоді, коли вже закінчувалися заняття в державних школах. У деяких українських школах навчання відбувалося в вечірні години та суботні дні.

Організація навчання українською мовою засвідчує про високий рівень національної самосвідомості канадських українців. Щоправда, траплялися й такі, які віддавали перевагу іншим цінностям. Своє небажання навчати дітей рідної мови, танцю, вишивання та ін. вони виправдовували канадизацією другого покоління, примітивністю умов для праці в українських школах у порівнянні з державними школами тощо.

19. Українська жінка в національному костюмі, Альберта. Провінційний архів Альберти, збірка Е. Брауна В650.

A Ukrainian woman in a national costume, Alberta. Provincial Archives of Alberta, E. Brown Collection В650.

Треба визнати, що часто не під силу було вести такі школи в осередках, де не було достатньої кількості дітей та бракувало кваліфікованих учителів.

Повчальною для формування національної самосвідомості канадських українців є праця двомовних учителів. Вони були душею не тільки рідних шкіл, а й усього культурно-освітнього життя околиці. Велику культурну роботу виконували вчителі, які знали на музиці, вміли органі-

зовувати хорові та танцювальні гуртки. Якщо не було таких учителів, то культурно-освітню місію виконував священик.

Щоб молодь продовжувала далі вивчати мову, музику, президія Українського Національного Об'єднання в Канаді вирішила влаштувати Вищі Освітні Курси – своєрідну двомісячну канікулярну школу українознавства, яка розпочала свою роботу в 1940 р. і функціонує по сьогодні.

Як бачимо, українці Канади застосовували різні форми роботи, підходи і шляхи, якими можна було б прищепити молодому поколінню високий рівень національної самосвідомості. До своїх національних цінностей українці зараховували збереження рідної мови в домашньому спілкуванні, рідній школі, церкві. Національний колорит знайшов своє виявлення у звичаях, традиціях, мистецтві, театрі, пресі та літературі. Це обумовило збереження національної психології, специфіки та колориту, давало насагу для національного самозбереження та виховання національної самосвідомості. З цього приводу доцільно згадати думки Лесі Українки, яка писала в листах до своїх друзів, виданих її родичкою у Канаді: тільки тоді починається справді вільна, не шовіністична, але й не “рабья” національна психологія, коли чоловік каже: “А може б і вмів бути іншим, але я не хочу і не потребую, бо я хоч не ліпший, та зате й не гірший за інших, принаймі від тих, що хочуть мене на свій лад переставити. Приймайте мене таким, як я є, і таким, ким я сам хочу бути, не ваше діло вибирати мені мову і звичаї”⁷.

Національне складає першооснову світосприйняття людини, її духовних уявлень, воно проявляється не тільки на психологічному, а й на ідеологічному рівнях. Національність – суттєва, визначальна риса особи – це далеко не тимчасовий, безперспективний зовнішній атрибут. Національне накладає глибокий відбиток на життєдіяльність людини, на її особисте

світосприйняття. Кожна людина своєрідно і водночас немов механічно відображає особливості національної психології, почуття гордості за свою націю, її культуру, її внесок до скарбниці загальнолюдських цінностей. Якщо людина має розвинені духовність і соціальну відповідальність, то завжди дбає про те, як збагатити свою націю власною працею і поведінкою.

Цілком справедливо оцінює національну специфіку канадських українців піонер українського культурного життя в Канаді С. Ковбель: "Коли б українці не мали своїх вагомих цінностей та не вміли їх самі оцінити, не принесли їх з собою у чужий світ, не поставили собі за головну ціль розвивати і плекати їх тут в новій країні, як не лише одну розраду в важкі хвилини боротьби за існування, але й як важливу опору проти винародовлення, яка в'яже нас мов сильний ланцюг з покинутою рідною батьківщиною та й не мали відваги вийти з ними перед форумом чужих культур, то хто знає, чи українці в Канаді звернули б на себе увагу..."⁸.

Отже, національна самосвідомість канадських українців формувалася на основі вікових трудових та культурних національних традицій. Найбільше шанували родинні та релігійні звичаї, пов'язані з такими урочистими національними святами, як Різдво, Новий рік, Великдень, Зелені свята та ін. Свої традиції мали родинні свята: дні народження, хрещення, вінчання та ін., які теж є складовою частиною у процесі формування національної самосвідомості.

Душею народу є його національні пісні. Вони допомагали іммігрантам освоювати канадські прерії. До наших днів славляться в Канаді українські хорові групи, капели. Так, наприклад, хор Українського Народного Дому у Вінніпезі був одним з найкращих хорів на переломі першої і другої доби та особливо в другій добі. Досить популярним був хор Українського Народного Дому в Торонто. Ук-

раїнські канадці виступали зі своїми музичними програмами на різного типу державних заходах.

На формування психології канадських українців великий вплив мало також театральне мистецтво. У святкові дні, неділі зі сцен не сходили комедії, драми, опери.

У такій мистецько-національній атмосфері виховувалася молодь. Саме їй прагнули батьки прищепити любов до національного. Беручи участь у діяльності різного типу аматорських гуртків чи навіть спостерігаючи життя своїх батьків, молодь переймалася пошаною до національних цінностей. Це, в свою чергу, сприяло утвердженню національної самосвідомості.

З другого боку, індивідуальні таланти, хорові та музичні ансамблі з українською національною програмою виділяли українців серед представників інших національностей Канади як талановитий народ з високою самобутньою культурою, котру з цікавістю та інтересом сприймали співгромадяни країни.

Українці принесли з собою до Канади ще й такі складові народної творчості, як вишивання, різьблення, писанки, кераміку та ін. Мистецтво вишивки має свої форми і стилі в різних регіонах України. Саме в таких формах продовжували його розвивати емігранти-українці, залежно від того, з яких регіонів вони прибули.

Український колорит народного мистецтва своєю красою і витонченістю викликає велику зацікавленість канадців. Слід відзначити, що українські канадці сміливо і творчо його розвивали та популяризували. Виставки виробів народного мистецтва завойовували симпатії глядачів, викликали шану до творчості українців.

Таким чином, представники української спільноти в Канаді своєю працею, творчістю, повагою до національно-специфічного формували у себе, своїх дітей високий рівень національної самосвідомості.

мости, що сприяло збагаченню скарбниці загальнолюдських надбань кращими національними досягненнями українців.

Розглядаючи проблеми формування національної самосвідомості канадських українців періоду другої еміграції, необхідно звернути увагу на вивчення та збереження для історії українського народу національних цінностей, високого інтересу їх до життя своїх країн в Україні. Ка-

надські українці пишалися успіхами своїх земляків, розділяли з ними всі життєві складнощі, підтримували їх морально і матеріально. Це і є яскравим свідченням високого рівня національної самосвідомості українського народу. Не завжди була можливість активно спілкуватися, проте канадські українці не забували про свої історичні корені, країну, яку вони залишили сто років тому.

¹ *Шаян В.* Віра предків наших. – Гамільтон, 1987. – Т. I. – С. 437.

² *Марунчак М. Г.* Історія українців Канади. – Вінніпег, 1974. – Т. II. – С. 213.

³ Там само. – С. 37.

⁴ *Семчук С.* Братство Українців Католиків. – Едмонтон, 1958. – С. 4.

⁵ “Провідник”. – Вінніпег, 1936. – С. 36.

⁶ *Марунчак М. Г.* Назв. праця. – С. 100.

⁷ *Одарченко П.* Документальна праця про Лесю Українку // Слово: Збірник. – Едмонтон, 1973. – Т. V. – С. 192.

⁸ Див.: *Марунчак М. Г.* Назв. праця. – С. 129.

РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ з 70-х рр. ХХ ст.

Г. Кожолянюк
Чернівці

Восени 1991 р. виповнилося 100 років з часу поселення перших українців в Канаді – Івана Пилипова та Василя Єлиняка з села Небилова, що знаходиться у Галичині. За минулі понад сто років відбулося чотири хвилі української еміграції до Канади. З останніх десятиліть ХІХ ст. до початку Першої світової війни до Канади прибуло 170 тис. українців. Друга хвиля еміграції, що мала місце у період між двома світовими війнами, нараховувала близько 70 тис. чоловік. Після закінчення Другої світової війни до Канади приїхало трохи більше 30 тис. українців. Початком четвертої хвилі української еміграції до країни “скелястих гір та тисячі озер” можна вважати середину 1980-х років, коли в Радянському Союзі почався період перебудови. До початку 1990-х років на постійний побут до Канади прибуло кілька тисяч українців.

Канадська статистика показує, що станом на 1988 р. з 600 тис. українців 87% народилися в Канаді; в степових провінціях – Альберті, Саскачевані та Манітобі – ця цифра перевищує 93%.

З самого початку своєї появи в Канаді українці опинилися там в особливому становищі. Прибувши на захід Канади і з ентузіазмом приступивши до освоєння не дуже придатних ділянок землі, українці привезли з собою проблему, яка постійно впливала на їх поведінку як організованої спільноти з власною етнічною культурою – проблему бездержавності. Це стосувалося як представників першої хвилі еміграції – селян з Буковини та Галичини, що входили на той час до складу імперії Габсбургів,

так і емігрантів із західноукраїнських земель, які прибули до Канади у міжвоєнний період. Не в кращому становищі опинилися і українські емігранти третьої хвилі еміграції – повоєнної.

Представники цієї хвилі еміграції, прибувши до Канади, стали робити все можливе, щоб вижити як окрема етнічна група і зберегти пам'ять не лише про своїх предків, а й про свій ідеал України як незалежної держави. Саме це було основною причиною їхнього намагання використовувати усі можливі заходи, щоб уповільнити процес асиміляції. Ставлення англоканадців до українців протягом цілого століття їх сусідського життя в Канаді характеризувалося прагненням до денационалізації, повної асиміляції. Ми часто в Україні схильні перебільшувати ступінь доброзичливості англо- та франкомовного населення по відношенню до українців, не відаючи про прихований та відкритий тиск на них з шовіністичною метою. Цей тиск здійснювався через публічні школи, університети, протестантські церкви, газети, радіо, кіно, а в останні десятиліття – й телебачення.

Англоканадці всіма засобами намагалися виховати однокультурного та одномовного канадця з англо-американським світоглядом. В перші десятиліття масової трудової еміграції із західноукраїнських земель до Канади англоканадці ставилися вороже до всіх проявів української культури в громадському житті.

Не набагато кращим було становище українців-канадців і протягом міжвоєнного

періоду. Хоча українці мали змогу певним чином підтримувати свою національну культуру через народні танці, вишиті сорочки, святкування Великодня з яйцями-писанками, все ж таки державні школи, навіть у тих регіонах, де українці були переважачим етносом, не навчали української мови.

Двомовність, зокрема англо-українська або франко-українська, вороже сприймалася більшістю канадців, навіть у часи проголошення політики багатокультурності (70-ті роки ХХ ст.). При цьому слід мати на увазі те, що в двомовних школах українською мовою викладаються суспільні науки, мистецтво та спорт, а природничі науки і математика вивчаються англійською мовою. Тобто, знання для майбутньої професійної діяльності здобуваються мовою англоканадської більшості.

У столітній історії боротьби українців Канади за свої права в економіці, політиці й культурі чітко виділяється період 1970-х – 1980-х років, коли було досягнуто певних успіхів у боротьбі з денационалізацією та асиміляцією. Так, тільки в одному 1975 р. на утримання двомовних англо-українських і тримовних англо-франко-українських шкіл з федерального бюджету було виділено півмільйона доларів. У багатьох університетах було відкрито департаменти (відділи) української мови, літератури, історії або східноєвропейських мов, включно з українською (Вінніпег, Саскатун, Торонто, Оттава, Калгарі та ін.). Щоправда, протягом останніх років відчувається зниження зацікавленості канадців-українців вивченням української мови, що позначилося на скороченні набору студентів на відповідні відділи. В результаті цього в Саскачеванському університеті – одному з найбільших університетів заходу Канади – в 1989 р. було закрито славістичний департамент, а студентів переведено до департаменту сучасних мов. Відчувають труднощі з набором студентів й інші україномовні департаменти та кафедри.

З 1976 р. в місті Едмонтоні розпочав свою діяльність Канадський інститут українських студій. Щороку на фінансування його діяльності уряд провінції Альберта виділяє від 350 до 500 тис. доларів. Інститут працює при Альбертському університеті і є суто науково-координаційною установою. Він здійснює фінансування та видає праці українських дослідників Канади, США, Австралії, Південної Америки. В останні роки допомогою цього інституту скористалися й чимало науковців з України.

За рахунок дотацій федерального та провінційного урядів Канади було видано п'ятитомну "Енциклопедію України".

Прикладом турботи канадського уряду про українську спільноту також можна вважати започаткування у 1977 р. в п'ятдесяти кілометрах на схід від Едмонтону музею Село української культурної спадщини. Альбертський уряд з провінційного бюджету витратив уже декілька мільйонів доларів на розбудову та функціонування цього музею-скансену. Виникає питання, чому уряд так скупо і з труднощами виділяє гроші на двомовні школи, а на музей кидає мільйони доларів. Справа в тому, що в музеї під відкритим небом експонуються житла, господарські споруди, громадські будівлі українців, якими ті користувалися ще наприкінці ХІХ та протягом перших двох десятиріч ХХ ст. Тобто, це є мертво минуле українських канадців, яке не має продовження і не має живої основи, як, наприклад, українська мова в двомовних школах.

У 1988 р. при коледжі Грант МакЕван в Едмонтоні було засновано Український центр засобів та розвитку, з урядовим фінансуванням у півмільйона доларів. Головним завданням цього центру є розвиток українського мистецтва (фольклорні фестивалі, Дні Спадщини та ін.). Ця програма, на думку канадського уряду, має розширити мозаїку багатокультурної Канади в галузі мистецтва і, на мою думку,

відвернути увагу українців від інших культурних та політичних проблем країни.

У Канаді діє ціла мережа просвітніх організацій, народних домів, об'єднань, ліг, організацій молоді, жіночих товариств, хорів, ансамблів, національних музеїв, бібліотек, галерей українців-канадців. Втім, це практично не зупиняє асиміляційного процесу. Як зазначається у "Зверненні до нашої спільноти" Конгресу українців Канади за жовтень 1986 р., майбутнє української спільноти в Канаді знаходиться під серйозною загрозою. Постійно зменшується кількість українців, котрі визнають українську мову за рідну (матірню мову, яку першу вивчили і розуміють). Постійно зменшується відвідування українських церков (українська католицька, українська автокефальна православна). В результаті поширення змішаних шлюбів третина українців-канадців ходить до протестантських церков, в яких, звичайно, українська культура не пропагується.

Конгрес українців Канади, який об'єднує значну частину української спільноти країни "тисячі озер і скелястих гір", в середині 1980-х років розробив план розвитку канадських українців на ХХІ ст. В плані ставиться питання про місце українців серед інших етнічних спільностей Канади. Зазначається, що українці повинні доповнити "дві нації" (англійську і французьку) як засновників Канадської держави, адже роль українців в освоєнні степових провінцій заходу Канади в багатьох випадках є першочерговою, як і роль у будівництві трансканадської залізниці, видобутку нафти та вугілля тощо.

Зазначається також, що українська спільнота Канади може успішно розвиватися лише за умови активного розвитку трьох головних галузей: освіти, культури та спілкування.

Освітня програма передбачає розвиток двомовної освіти (англо-української чи франко-української) в системі державних шкіл з належним транспортним забезпе-

ченням. Останнє дуже важливе, оскільки фермерське життя часто передбачає наявність великої відстані від дому до школи.

Існуюча система недільних (суботніх) рідних шкіл має бути підтримана і розвинута далі, що підсилить навчання учнів у двомовних чи тримовних школах.

Особлива увага звертається на дошкільне виховання. Мішані шлюби, значне число розлучень, підвищення рівня професійної праці жінок в останній час призводять до того, що сім'я дедалі менше спроможна виконувати традиційну виховну функцію для дітей там, де це стосується української культури та навчання української мови. В цьому плані необхідно відкривати ясла, дитячі садки та осередки цілодобової опіки. Організацію таких садків та осередків мають взяти на себе батьки при частковому субсидуванні з боку провінційних урядів (прикладом цього вже є: у 1978 р. відкрито український садок в Едмонтоні, а у Вінніпезі 1986 р. організовано осередок цілодобової опіки).

В галузі української освіти на найближче майбутнє ставиться також завдання максимальної участі дітей у житті громади. При цьому важливе місце відводиться програмам літніх учнівських таборів під патронатом Конгресу українців Канади. Практичне втілення цього завдання в життя мені довелося побачити, перебуваючи в Канаді. В провінції Онтаріо на північний захід від міста Торонто, на березі мальовничого і напрочуд чистої води озера Симко розташувався табір для українських дітей "Сокил". Споруджений виключно на кошти української громадськості, табір був готовий прийняти понад сотню дітей. Там були добротні приміщення для сну, їдальня, ігрові павільйони, будинок, в якому розміщені навчальні класи стажувальних груп української мови, а також, що мене дуже вразило, невеличка церква-капличка, побудована в гуцульському стилі. На терито-

рії табору встановлено пам'ятник жертвам голодомору в Україні 1932-1933 рр. Організатором цього дитячого табору є Українське національне об'єднання.

Серед освітніх завдань особлива увага надається підвищенню професійного рівня вчителів у всіх українських мовних програмах. Передбачається організувати Регіональний методичний кабінет української мови в Західній Канаді, об'єднати зусилля університетів і українських видавництв для друкування українських навчальних матеріалів, організувати курси при університетах для вчителів української мови. В цьому плані важливе значення надається програмі співробітництва між Чернівецьким та Саскачеванським університетами, яка вже діє понад двадцять років. Професори Чернівецького університету проводять консультації, бесіди та лекції з методики, історії, мовознавства. Вчителі з Саскачевану та інших західних провінцій Канади відвідують Чернівецький університет, де збагачують свої знання з історії, етнографії та мовознавства. Так, за направленням провінційного Конгресу українців Канади Саскачевану 1990 р. на кількामісячне навчання-стажування до Чернівецького університету прибули вчителі двомовної школи Св. Горетті (м. Саскатун) Лор'яна Габрух, Катерина Щабель, Данило Пудерак. За ініціативою обласного управління освіти цим учителям було надано можливість практики викладацької роботи у середній школі №27 Чернівців.

У галузі культури програма передбачає організацію Рад української культури в кожній зі степових провінцій, виділення штатних працівників для розвитку українського мистецтва, створення Центру розвитку української культури в одній із степових провінцій з метою забезпечення мистецьких колективів навчальними матеріалами, консультаціями та навчанням на вищому рівні з наданням дипломів випускників центру. Важлива

роль у піднесенні української культури відводиться вже існуючій Фундації імені Тараса Шевченка.

Третій важливий аспект програми розбудови майбутнього українського життя в Канаді – спілкування. За період з 1960-х до середини 1980-х років кількість україномовних газет у Канаді зменшилась на 30% (в 1984 р. продовжували існувати лише 28 видань). Українсько-канадська преса майже виключно належить ідеологічним організаціям і існує на їх пожертвування, а також за рахунок публікації рекламних оголошень. Протягом останнього десятиліття дедалі більше ставало помітним відставання українсько-канадської преси від необхідних темпів щодо сприяння розвитку української етнічної групи. Часто через брак коштів місцеві органи преси не повідомляли про новини культурного життя в інших місцях. Як правило, місцева преса не має відповідної мережі збирання новин з інших провінцій або навіть з окремих місць однієї провінції. Проблемою залишається і оплата праці україномовних журналістів. Середня заробітна платня редакторів і рядових журналістів знизилась на середину 80-х років до 12,5 тис. доларів на рік, що є значно нижче середньої оплати кваліфікованого робітника (20–25 тис. доларів). Як результат, виникло невідповідне комплектування штатів, погіршилася якість публікацій та зменшилась кількість бажаних статі професійним журналістом в українській пресі.

До цього додалося ще й те, що дедалі менше канадських українців вміють читати українською мовою. Тому загальне піднесення українського життя в Канаді, включно з освітою, можливо у майбутньому покращить і стан вживання української письмової мови. Передбачається найближчим часом розширити електронну мережу (комп'ютери, факси та ін.) для забезпечення оперативної інформаційної служби українських журналістів.

З огляду на проблеми і перспективи розвитку української етнічної групи в Канаді чітко вимальовується ситуація, коли незалежна суверенна Україна може і повинна потурбуватись про збереження українців діаспори.

Ця турбота, насамперед, має проявлятися в двосторонніх контактах та підтримці на міждержавному рівні, обміні творчої інтелігенції, широкому навчанні представників української етнічної групи Канади у вищих наукових закладах України, коорди-

нації науково-дослідних програм, обміні досвідом у галузі народногосподарських програм, фінансуванні окремих освітньо-культурних програм тощо. Навіть у дуже складний теперішній час у розвитку України ми повинні зрозуміти і відгукнутись на те, що не Україна має чекати допомоги від представників української діаспори, хоча окремі програми не виключаються, а навпаки, слід максимально повернутись Україні до своїх синів і дочок, які з різних причин опинилися за межами Батьківщини.

Матеріальна культура

Material Culture

20.
Родина Захарів та п-і Ковалюк (сидить посередині), Райкрофт,
Альберта, 1925 р. Їхня друга хата будується. Альбертський
інститут Гленбоу NA-3237-3.

Zahara family and Mrs. Kowaliuk (seated centre), Rycroft,
Alberta, 1925. Their second house is under construction.
Glenbow Alberta Institute NA-3237-3.

ВАРІАТИВНІСТЬ КУЛЬТУРНИХ КОМПЛЕКСІВ УКРАЇНЦІВ ГАЛИЧИНИ

Т. Косміна

Київ

Мета цієї розвідки полягає в тому, щоб дати аналіз основним видам матеріальної традиційно-побутової культури українців Галичини – однієї з історичних областей Західної України, звідки, власне, й почалася понад сто років тому трудова еміграція до Північної Америки взагалі, до Канади, і саме до Едмонтону, зокрема.

Ми зосередимо увагу на виявленні історичних типів таких видів матеріальної культури галичан, як архітектура дерев'яних храмів, комплекси народного житла та народна ноша.

Джерельною першоосновою нашого дослідження стали матеріали архівів України та Петербурга, колекційні фондові зібрання державних та приватних музеїв, власний авторський матеріал, зібраний під час численних етнографічних експедицій. Також використано наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників, в т. ч. окремі розвідки та фундаментальні енциклопедичні видання українських вчених, які були видані на еміграції і стали доступними нам лише останніми роками, а з деякими ми мали змогу ознайомитися завдяки сприянню канадських та американських колег.

Слід наголосити на значенні наукових розробок наших канадських колег, зокрема праць Радомира Білаша, Марійки Лісової, Ірини Єндрієвської, Рути Лисак-Мартинків, Діани Томас, а також Степана Приступи, Тетяни Онищук, Віктора Ханашика та ін.

Історична доля Галичини впродовж віків позначена постійним виборюванням права на самобутність та націо-

нальну незалежність у різних державах, під адміністративно-політичний тиск яких вона підпадала: Польщі, Австро-Угорщини, Росії.

Природно-екологічна своєрідність Галичини полягає в тому, що вона обіймає чотири зонально-специфічні райони: лісостеповий, степовий, підгірський та гірський. Це зональне розмаїття природних чинників обумовило своєрідність у характері ведення господарської діяльності селян. Так, у північній лісостеповій та центральній передгірській зонах поєднується мясо-молочний та зерновий типи господарства; у степовій частині перевага належить зерновому господарству, тоді як у гірській – м'ясо-молочному.

Відповідною зональною своєрідністю позначені й комплекси традиційної матеріальної культури її мешканців.

Лісостепова зона, т. зв. "Опілля", становить переходовий (маргінальний) ареал між власне галицькими та волинськими культурними формами.

Храми мають тричастинну планову (поземну) композицію зі збільшеною центральною частиною. У вертикальному вирішенні домінує триверха композиція з трохі піднятою центральною частиною та зниженими бічними. По вертикалі переважає традиційний галицький тричасний поділ. Як правило, стіни мають горизонтальну шалівку. Лише в крайніх північних районах (на Сокальщині) вже з'являються вертикальні волинського типу храми – стовпові, обшиті вертикально шалівкою з пірамідальним завершенням даху.

Комплекси забудови сільського двору включають набір приміщень для худоби (“хліви”, “стайні”, “обори”), розташованих окремо від хати. Зрубні стіни біляться (попередньо змащуються тонким шаром глини), виділяючи житлову частину, тоді як стіни сіней та комори лишаються з відкритим зрубом. Солом'яні дахи мають розвинений гребінь під кізлинами та східцями по рогах даху.

Народна ноша характеризується наявністю приталених (підкроєних) форм верхнього осінньо-зимового одягу жіночого і чоловічого (“свитки”, “киреї”, “кабати”, “кожухи” та ін.).

Жіночий костюм складається із сорочки (додільної, уставкової), широкої спідниці (“літнік”), закладеної у складки чи призбираної з домотканого полотна, шерсті або купованих тканин; приталеного “горсета” (короткого чи подовженого), дівочої пов'язки та жіночої широкоплатової намітки або хустки.

Чоловічий костюм включає сорочку, заправлену у вузькі штани. Верхньою ношею служили свитки. Головний убір міг бути у вигляді смушкової шапки, фетрового капелюха чи солом'яного бриля з широкими крисами.

Степова зона Галичини, т. зв. Західне Поділля або Галицьке Поділля, охоплює басейн середньої та нижньої течії лівих приток Дністра: Золотої Липи, Серета й Збруча. Характерною особливістю її ландшафтної структури є поєднання спокійного рельєфу на півночі з досить розчленованим “каньйонного” типу на півдні у придністровській частині. Різниця у ландшафтній структурі в поєднанні з контрастом у кількості та швидкості атмосферних опадів наклала свій відбиток на формування варіантних культурних комплексів галицьких подолян.

Так, для південних придністровських районів Поділля є характерним т. зв. “галицький” тип церкви з одно- або триверхим завершенням тридільної планової струк-

тури, з подвійним або потрійним заломом даху та горизонтальною шалівкою стін.

Придністровське житло відрізняється розвинутою пластикою високих солом'яних дахів, пошитих сходинками “карбами”; обмазаними, побіленими та прикрашеними поліхромним розписом каркасними стінами; наявністю в забудові двору високих плетених кошиків для кукурудзяних качанів та мініатюрних курників, як окремих споруд. Надзвичайно мальовничим є розташування споруд двору по спадах рельєфу, використання непридатних для обробки ділянок під забудову; використання природного каміння для підмурків та огорожі двору – т. зв. мурів.

Придністровський тип вбрання включає додільну уставкову сорочку, розшиту на поликах та по рукаву і дудах низинкою або подільським “крученим” швом з перевагою чорного кольору та доповненням його поліхромними оживками жовтим, малиновим і фіолетовим кольорами. Жінки поверх сорочок вдягали одноплатову “опинку” або “горбатку”. Чоловіки сорочку переперезували тканим широким поясом і носили її поверх полотняних штанів “портяниць”. Штани могли носити поверх чобіт або заправляли в них. На Борщівщині характерним було т. зв. морщення сорочок, чоловічих портяниць, жіночих наміток.

У Придністров'ї переважали прямоспинні та підкроєні форми верхнього осінньо-зимового одягу (“сердаки”, “кобеняки”), особливої форми, з коротким рукавом, довжиною трохи нижче пояса “кожушанки”.

У північних районах галицького Поділля переважали підкроєні приталені типи верхнього вбрання з пишним поліхромним рослинним орнаментом та широкоплатові намітки. Чоловікам за головний убір правили фетрові капелюхи та солом'яні брилі.

Зона Галицького Підгір'я охоплює правобережжя Дністра і характеризується

переходовим типом природно-кліматичних умов та культурних форм. Так, достатньо виразно виділяються три культурних підтипи: північно-західний, переходовий до бойківсько-лемківського, центральний – до бойківського, та південно-східний або покутський – до подільсько-гуцульського.

Культура гірської карпатської зони Галичини представлена також трьома підтипами: західним бойківським, центральним бойківсько-гуцульським та південно-східним гуцульським. Кожен з підтипів разом зі спільними зональними ознаками виділяється локальністю своїх форм.

Гуцульський тип п'ятичастинного центрально-одноверхого храму досить яскраво вирізняється у співвідношенні до бойківського, переважно тридільного, триверхого з максимально розвиненою пластикою 7–9 піддашкових верхів.

Так само яскравою своєрідністю позначена архітектура народного житла гуцулів із замкненою забудовою гірських комплексів, т. зв. “гражд” або “хатів в брамах”, по відношенню до довгої однорядної забудови двору бойків. Якщо в гуцулів для покриття даху служило дерево (“гонт”, “плахи”, “дахівка”), то у бойків переважало солом’яне покриття. Виділяється і спосіб промазки та побілки швів між протесами зрубової стіни у бойків по відношенню до відкритого зрубу стін у гуцулів.

Вирізняється своєрідністю і комплекс гуцульського вбрання порівняно з бойками. Перевага двоплатових запасок, наявність коротких прямоспинних хутряних безрукавок “кептарів” та “сердаків”, вузькоскладених платових жіночих наміток є відмінними від довгополих прямоспинних та підкроених типів верхнього одягу бойків, їх широкоплатових наміток, смухових капелюхів по відношенню до сукняних “клебань” гуцулів.

Узагальнюючи сказане, можемо ствердити, що за культурними комплексами в Галичині виділяються чотири зональні типи з відповідними підтипами:

- I – Лісостеповий-опільський із східним, північним та західним підтипами.
- II – Степовий-західноподільський з двома підтипами: північним та південно-придністровським.
- III – Підгорянський (переходовий) з трьома підтипами: північно-західним до бойківсько-лемківського; центральним – до бойківського; південно-східним “покутським” – до подільсько-гуцульського.
- IV – Гірський-карпатський з трьома підтипами: західним – бойківським, центральним – бойківсько-гуцульським, південно-східним гуцульським.

Слід наголосити на тому, що в кожному з підтипів виділяються варіанти та підваріанти. Приміром, у південно-східному (гуцульському) підтипі гірського (карпатського) типу виділяється принаймні три варіанти: північний (наддвірнянський), центральний (косівський) та південний (космацько-брустурський). Як показав картографічний матеріал, найбільшу варіативність на рівні зональних типів, підтипів та варіантів виявили комплекси народної ноші. Найбільш монотипними проявили себе комплекси храмових споруд.

Маємо надію, що наша розвідка стане корисною у відтворенні уявлень про комплекси традиційної культури українців в Галичині. Ми розглядаємо своє дослідження як підготовку до створення атласу матеріальної культури Галичини.

У плані подальшої паралельної до атласу роботи можна розпочати монографічні дослідження окремих типів, підтипів та варіантів галицьких комплексів.

Перспективним видається розширення зони картографічного дослідження в напрямку контактних з Галичиною територій. Приміром, картографічне дослідження галицьких гуцулів можна доповнити дослідженнями буковинських та

закарпатських. Так само варто комплексно дослідити галицьких подолян зі східними та буковинськими.

Наші наукові розробки можуть бути використані у підготовці популярних видань у вигляді альбомів, буклетів з доповненням їх рекомендаціями по відтворенню історичних зональних взірців народною творчістю у виготовленні на-

родних строїв, декоративних прикрас, макетів народної культової архітектури і т. п.

Особливої уваги збираємося надати виданням для дітей та юнацтва. Для масових тиражів у вигляді дитячих книжок, листівок ігор-забав може стати у пригоді ілюстративний матеріал нашого наукового етнографічного дослідження Галичини.

ЗБЕРЕЖЕННЯ ТРАДИЦІЙ МАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ У ПОБУТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ В КАНАДІ

О. Росінський

Львів

Переселення українців до Канади розпочалося у 90-ті роки ХІХ ст. і тривало до середини 50-х років ХХ ст. Причому основна маса емігрантів виїхала в період до Першої світової війни та у 20–30-ті роки минулого століття. Так, за підрахунками українських вчених, від початку еміграції до 1914 р. до Канади виїхало 170 тис. українців, між двома війнами відповідно 70 тис., та після 1945 р. – близько 40 тис. українців. Еміграція продовжувалась і в 70–80-ті рр., однак її розміри були незначними.

Головними регіонами, звідки українське населення вирушало за океан, були Галичина, Буковина та Закарпаття. До кінця 30-х років ХХ ст. серед населення західноукраїнських земель (передусім сільської частини) у матеріальній та духовній культурі були досить стійкими народні традиції. Зрозуміло, що, переселившись до Канади, українці в своїй господарській діяльності, побуті, звичаях, обрядах ще довго зберігали, а подекуди й до сьогодні зберігають елементи традиційної культури. У даному повідомленні робиться спроба проаналізувати процес збереження традиційних елементів на піонерському етапі української еміграції, тобто, до початку Першої світової війни.

Як відомо, основна маса переселенців з України була зайнята у сільськогосподарському виробництві. Згідно перепису населення Канади у 1911 р. 85 % українців проживало у сільській місцевості і лише 15 – у місті. Причому основна їх частина оселилася у лісостепових провінціях, де здійснювалося освоєння прерій:

Альберті, Манітобі, Саскачевані. Зокрема, тут у 1911 р. проживало 94,5 % переселенців з України.

До землеробської праці наші країни готувалися заздалегідь: вибираючись у далеку дорогу, як найцінніший скарб пакували серпи, коси, вила, граблі, заступи, мотики, сапи, ціпи, решета і т.п. Дехто навіть брав із собою плуги і жорна. Господині везли насіння цибулі, часнику, квасолі, буряка, моркви, гарбуза та інших овочевих. Звичайно, прагнення зайнятись близьким і знайомим сільськогосподарським виробництвом у поєднанні із віковичним досвідом здійснювали певний вплив на організацію та функціонування фермерського господарства українських переселенців. На початкових етапах освоєння канадських прерій воно багато в чому нагадувало селянське господарство в Україні. Насамперед це те, що, як і там, так і тут переважало господарство сімейне. Тобто, головною продуктивною силою виступали дорослі члени сім'ї. Наймана праця використовувалась дуже рідко – тільки в період оранки та збирання врожаю. Зафіксовано багато випадків, коли дорослі діти, навіть одружені, продовжували вести спільне господарство з батьками.

По-друге, у піонерський період української діаспори в Канаді ферми ще не стали високоспеціалізованими товарними підприємствами. Як і в Україні, тут значна частина продукції виготовлялася для власних потреб, а також для продажу в невеликих обсягах. Хоча головним чином ферми спеціалізувалися на зерновому ви-

робництві, їх господарі тримали порівняно значну кількість коней, великої рогатої худоби, овець, свиней, птиці, займалися городництвом. Так, у 1916 р. середня ферма українського емігранта в провінції Альберта нараховувала 6 коней, 14 голів великої рогатої худоби, від 12 до 16 поросят. Отже, наявне прагнення, як і у селян в Україні, забезпечити свою сім'ю всіма можливими видами сільськогосподарської продукції власного виробництва.

Технічні засоби впроваджувались відносно поволі. Основними знаряддями праці залишалися привезені з батьківщини, а також докуплені плуги, борони, коси, серпи, заступи, мотики, ціпи та ін. Парові молотарки, кінні жниварки, парові трактори, інша техніка з'явилася в обмеженій кількості напередодні Першої світової війни. У цей час починають організовуватись перші кооперативи з числа українських переселенців по збуту сільськогосподарської продукції.

Що стосується поселень емігрантів з України, то вони не стали і не могли стати в умовах наявності фермерського господарства подібними до українського села. Хоч у багатьох випадках назви їм присвоювалися чисто українські (Київ, Запоріжжя, Січ, Станиславів, Коломия, Олесків, Воля, Мирнам, Франко, Броди та ін.), вони виконували не стільки функцію житлового осередку, скільки адміністративного, торговельного, культурного центру. Однак, деякі спільні риси з українським селом збереглися. Як і в Україні, згадувані поселення розташовувались на берегах річок, озер, біля доріг. У центрі зводилась храмова споруда. В поселенні розміщувалися школа, пошта, установи державного управління, крамниці, житлові приміщення. Проте переважна частина українських фермерів проживала безпосередньо на фермах.

Значно більше характерних рис матеріальної культури народу збереглося в житлі українських емігрантів Канади. Як

відомо, на початковому етапі освоєння прерій гомстеди, в основному, виділялися у безлюдній місцевості. Тому переселенці часто розпочинали своє господарювання зі спорудження примітивного житла. У цій складній ситуації емігранти з України використовували багатоговіковий досвід народу в спорудженні тимчасових дешевих і простих помешкань. Вони відрізнялися розмірами, конструкцією, матеріалами виготовлення. Вибір типу житла залежав від кількості мешканців і від добробуту фермера, його смаків, уподобань, навиків. Серед численних конструкцій тимчасових жител найбільшого поширення набули напівземлянки, які дістали назву "бурдей". Їх типові розміри становили 3 на 4,2 м, що відповідало вимогам закону про гомстеди. Іноді будувалися "бурдей" більших розмірів. Дане помешкання мало багато спільних рис із житлом ранніх слов'ян, житловими будівлями раннього періоду Київської Русі. Досвід їх будівництва населення України використовувало неодноразово, особливо у часи лихоліття. Зокрема, після Другої світової війни мешканці зруйнованих сіл Поділля, Київщини, Волині споруджували подібні напівземлянки. Причому і за формою, і за використанням матеріалів, розташуванням вони нагадували "бурдей" українських переселенців до Канади.

До спільних елементів можна віднести такі: напівземлянки традиційно споруджували шляхом заглиблення приміщення у ґрунт. Стіни будували з жердин, обмащували їх глиною. Стеля спиралася на горизонтальну балку. Дах зводився із хмизу, очерету і обмащувався глиною або обкладався дерном. Підлога, як правило, була земляна, вимасчена глиною. Посередині приміщення будувалася глиняна піч. Двері розміщувалися у вертикальній, зорієнтованій на південь, стіні. Часто таке житло було без вікон.

"Бурдей" був тимчасовим житлом. Мешкали у ньому недовго – через зиму

господар, як правило, брався за спорудження постійного помешкання. Протягом усього періоду до Першої світової війни українські переселенці в основному зводили типові українські хати. Причому конструктивною формою, розміщенням, використанням матеріалів і технікою будівництва вони були надзвичайно близькими до традиційного житла того регіону, звідки приїздив переселенець. Характерним прикладом у цьому відношенні є хата Семена Гавриляка, який прибув до Канади із Руського Баниліва (з-під Чернівців) у 1899 р. Його першим житлом була глиняна напівземлянка ("бурдей"). Невдовзі він почав будувати добротну, з дерев'яних колод, хату, типову для Руського Баниліва. Розмір її становив 18 на 36 футів. Хата складалася з двох кімнат, які розділяв у центрі коридор ("хороми"). Колоди для фасаду були обтесані. Хата мала солом'яний дах і була сконструйована спочатку без комина. У зв'язку з цим хороми не мали стелі, а дим виходив через горище. З південної сторони вздовж усієї хати була веранда ("галерея"). Вона мала дерев'яну підлогу і стовпці, що підтримували дах. Як бачимо, зовні хата С. Гавриляка мала багато спільних рис з тогочасним буковинським житлом.

Це саме можна сказати і про житло переселенців з Гуцульщини, Бойківщини, Лемківщини, Західного (Галицького) Поділля. До речі, вихідці з Лемківщини споруджували "довгу хату" – своєрідну будівлю, де під одним дахом знаходились і житлові приміщення, і господарські будівлі, шпихліри, майстерні тощо. Звичайно, будівництво такої хати на просторах канадських прерій не було зумовлене практичною необхідністю.

Одночасно зі спорудженням житлового будинку українські фермери зводили господарські приміщення: стайні, шпихліри, пташники, свинарники, викопували криниці. Щодо розмірів, форми, використання матеріалів, техніки будівництва,

розміщення спостерігалася велика подібність із традиціями будівництва господарських приміщень в Україні. Відмінним було лише те, що українські селяни не обгороджували свої поля дерев'яними парканами (крім гірських районів та Полісся), а фермери-переселенці в умовах канадських прерій змушені були це робити.

Що стосується одягу, то зрозуміло, що наші краяни приїжджали за океан у типовому вбранні свого регіону. Однак буденний одяг швидко зношувався і його почали замінювати порівняно дешевим одягом фабричного виробництва. Крім того нові умови життя та праці не давали змоги господині вирощувати льон і коноплі, виготовляти полотно, шити одяг, чим вона постійно займалася на батьківщині.

А от у святковому одязі зберігалися українські традиції, що простежується включно до Першої світової війни. Переселенці з України продовжували вдягатись у яскраво вишиті сорочки, надзвичайно барвисті киптарі, кожухи, сардаки та ін. Доповнюючими складовими народного костюма були пояси, головні убори, взуття і прикраси. Причому використовувалися елементи одягу і привезеного з батьківщини, і виготовленого на канадській землі.

Стійко зберігалися національні особливості у їжі. Хоча життєвий рівень українських переселенців підвищився і вони почали споживати значно більше м'ясних та м'ясо-молочних продуктів, основу їх харчування у піонерський період складали хліб та мучні вироби. Українські господині продовжували систематично випікати у домашніх печах хліб, зберігаючи при цьому технологію приготування тіста, вироблення хлібин, обряди, пов'язані з цим процесом. Новим було те, що практично увесь хліб випікався з високоякісного пшеничного борошна і майже зовсім не використовувалися задля цієї мети житне, ячмінне, вівсяне та кукурудзяне борошно. Слід підкреслити, що в

піонерську добу українців Канади важливу роль продовжувала відігравати піч, збудована всередині житла або надворі.

Серед численних страв побутували різноманітні каші з пшениці, ячменю, гречки, проса, вівса, кукурудзи, юшки та супи, киселі, а також вироби з борошна – локшина, галушки, вареники (пирого). Поширеними серед українських переселенців залишалися овочеві страви, особливо борщ, картопля різноманітного приготування, вироби з капусти, квасолі. На вихідні та свята коптили м'ясо, сало, готували ковбасу, печеню, холодець, рубці, кров'янку, сальтисон тощо. На Різдво

обов'язково варили кутю, на Великдень пекли паску та готували крашанки. Весілля не могло відбутися без весільного короваю. Отже, і в їжі українських переселенців піонерської доби продовжували домінувати традиційні страви народного харчування.

Таким чином, період до Першої світової війни у житті українських емігрантів Канади був відзначений низкою корінних змін у праці, у побуті. Разом з тим це був час, коли у їхній матеріальній культурі, особливо у виробничій діяльності, житлі, одязі, їжі стійко зберігалися загальноукраїнські традиції.

ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОГО ОЗДОБЛЕННЯ ТРАДИЦІЙНОГО ЖИТЛА В УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТАХ

А. Данилюк

Львів

Українські Карпати – унікальний природно-історичний і соціально-економічний регіон України. Тут до сьогодні збереглося багато пам'яток дерев'яного будівництва, які дуже часто прикрашені декоративною різьбою, розписом на площинах стін, що обмазувались глиною. Тому давні будівлі тут тішать нас своєю красою, дивовижно вдало знайденими пропорціями, завжди доречним декоративним оздобленням, доцільністю і раціональністю. Кращі зразки архітектури витримали випробування часом і стали пам'ятниками культури. Вони несуть у собі сліди людського життя, засвідчують високу майстерність, художній смак їх творців.

При багатьох спільних для всього регіону рисах, зокрема простоті у вирішенні композиційних, технічних, декоративно-художніх завдань, помітно відрізняються між собою будівлі місцевих етнографічних груп українців: бойків, гуцулів, лемків (відповідно етнографічних областей: Бойківщина, Гуцульщина, Лемківщина). В такому розрізі ми й будемо розглядати особливості художнього оздоблення селянських хат у Карпатах.

Бойківщина – одна з найцікавіших областей Українських Карпат. Тут найбільше збереглося оригінальних пам'яток народної архітектури з минулих століть, які становлять сьогодні велику наукову і культурну цінність.

Заслужують уваги традиційні бойківські хати і як твори мистецтва. Ще видатний польський етнограф І. Коперницький, відвідавши в 1889 р. Українські Карпати,

зокрема Бойківщину, відзначав високу мистецьку цінність місцевих житлових будівель: “Мені вдалось ближче і докладніше пізнати тільки їм властиве замилювання в оздобленні будівель. Маю багато цікавих рисунків дверей луковатих, оздоблених з великою видумкою”, – писав учений.

Силуети бойківських хат завжди чіткі, динамічні і в той же час мальовничі та м'які в своїх лініях. Цю їх неповторність та оригінальність, зразкову гармонію пропорцій і тісний зв'язок з природою та давніми традиціями українського народу підтвердили згодом сучасні дослідники Г. Н. Логвин, П. Г. Юрченко, В. П. Самойлович, П. І. Макушенко, С. А. Таранушенко¹.

Дослідження бойківської хати львівським мистецтвознавцем П. М. Жолтовським дали цікаві результати: в кращих зразках виявлені пропорції золотого перетину, що переконає нас у їх високих художніх якостях².

При детальному огляді бойківської хати можна побачити велику роль конструкції, зокрема зрубу і його елементів, у загальному зовнішньому вигляді. На Бойківщині будували з планиць (півкругляків), які кололи з смерекових колод. Ритм вінців з гладким і чистим малюнком волокон надавав будівлі простої і чіткої форми. У деяких селах Турківського, Старосамбірського районів Львівської області і в долинах рік Тerasви, Терелі, Ріки на Закарпатті стики планиць прокладали мохом (“імшили”), обмазували глиною і білили вапном з синькою. Ці смуги ритмічно повторювалися на площині стіни, надаючи будівлям оригі-

21. Одвірок у бойківській хаті 1818 р., с. Либохори, Турківський район, Львівська область. А. Данилюк.

Detail of entryway in a Boiko house from 1818, village of Lybokhory, Turkivskiy raion, Lvivska oblast. A. Danyliuk.

нального вигляду. У багатьох селах вікна та дверні рами обводили білими смугами. Білою глиною обмазували торці випусків замків на вуглах. Іноді дверні одвірки прикрашали широкими ламаними білими смугами, а обмазані коричневою глиною площі дверей – ромбами і чотирикутниками, зрідка вазонами квітів.

На полотнищі стін бойківських хат добре виділяються завжди маленькі вікна. У будівлях XVIII та XIX ст. обв'язки вікон робили з масивних брусків, у пази яких закріплювались стесані по краях вінці зрубу. Частини верхнього та нижнього вінців, які підтримують зовні обв'язку, оздоблювалися уступчатою порізкою.

Оригінальності бойківським хатам надавали помости (призьби) та галереї (присінки, ганки), на які виходили вікна і двері. На галереях в літні дні виконували різні роботи, відпочивали. Вони мали невисокі (з 3–4 брусів) зрубні огорожі, які на верхньому і нижньому вінці найчастіше оздоблювалися декоративною різьбою у вигляді кривої лінії. Архітектор Т. Обмінський³ у 1905 р. в с. Плав'є на Сколівщині (Львівська область) зафіксував складнішу огорожу в галереї, де за допо-

могою ще двох замків ширина галереїки напроти вікон житлового приміщення в тридільній хаті ставала дещо вужчою, ніж напроти приміщень комори і сіней. В огорожі галереїки ставили масивні арки – портали, звужені і заокруглені догори, оздоблені декоративною різьбою. Ці арки були опорою для прогону та підкреслювали вхід до будинку.

Заокруглені завершення арочних порталів та одвірків дверей були логічно пов'язані з характером матеріалу. Бічні одвірки тут з'єднувалися по кривій лінії з верхніми. Це досягалося за допомогою вирізних дошок ("підкосів"), які прибивали дерев'яними кілочками. На фасаді вони завжди виступали, утворюючи своєрідний орнамент.

Зовнішній вигляд бойківських хат зумовлюється також дуже високим і круглим дахом, широким піддашшям, що захищало стіни, вікна і двері від дощу, ство-

22. Фрагмент галереї з порталом у бойківській хаті 1900 р., смт. Славське, Сколівський район, Львівська область. Фото В.Ф. Ольхом'як.

A fragment of the *gallereia* with a portal in a Boiko house from 1900, village of Slavske, Skolivskiy raion, Lvivska oblast. Photo: V.F. Olkhomiak.

23.

Бойківська хата
1888 р., с. Погар,
Сколівський район,
Львівська область.
Фото В.Ф. Ольхом'як.

A Boiko house
from 1888, village
of Pohar, Skolivskyi
raion, Lvivska oblast.
Photo: V.F. Olkhomiak.

рювало також глибокі тіні, які візуально зменшували висоту даху.

Декоративна різьба в оздобленні бойківських хат стримана. Різьбою прикрашали ті архітектурні деталі хати, які потрібно було виділити, підкреслити. Похвально, що майстрам удалося надзвичайно влучно з'єднати ці різьблені прикраси з цілою архітектурою хат. Найчастіше художню різьбу розміщують у верхній частині дверних одвірків, на згадуваних порталах галерей. Різьбу розміщують ще на завершених кронштейнів, стовпців, зрідка на сволоках. Як правило, створюючи різьбу, враховують те, щоб її можна було розглядати на відповідній віддалі. Дрібну різьбу вживають досить рідко.

У декоративній різьбі найчастіше можна побачити відомі у всіх слов'ян різновиди розет – круги (площі, які заповнювали сіткою або відомими шестипелюстниками), концентричні кола, півкола.

Символічне значення кола в орнаменті вже розшифроване. Одне або кілька концентричних з різноманітними заповненнями зображали сонце, що було символом життя, росту та плодоносної сили землі.

Три або два концентричні півкола в найнижчій частині одвірків дверей завершувалися в деяких зображеннях загадковою кривулькою, що дуже нагадує роги бика або нижню частину знака, який випікали худобі в Індії, щоб вона давала добрий приплід і зла сила їй не шкодила.

Зустрічаються в орнаментах зигзаги і трикутники, зчеплені між собою або й окремі, як це можна бачити на дощатих щитах на галереях хат, під дахами. Тут трикутники (роз'яснюються як знаки родючості) розміщені по всій поверхні кількома рядками. Поширені й рослинні орнаменти у вигляді складних барокових вазонів або окремих гілок.

Своєрідне оздоблення на одвірках входних дверей, на сволоках становили написи, де вказувалася дата побудови хати, ім'я майстра. Ці написи засвідчують повагу народу до грамоти, писання, а також до історичної обгрунтованості житла, що показує бажання жити на основі міцного й розумного єднання сучасного з минулим.

Зразком художнього оздоблення в архітектурі є хата 1910 р. з с. Тухольки Сколівського району, що експонується у Львівсько-

му музеї народної архітектури та побуту⁴. Майстром її був Іван Волошин (1844–1914).

Тут особливої уваги заслуговують галерейки, що розташовані з фасадного і тильного боків. На них можна ввійти через арочні портали з широкими одвірками, які багато оздоблені площинною різьбою з традиційними орнаментальними мотивами.

У художньому оздобленні хати помітна єдність у використанні орнаментальних мотивів. Ключем до розгадки їх може служити давнє уявлення про поділ Всесвіту на три яруси: небо, землю і підземний світ. Верхній ярус – розети, повторюються в оздобленні всіх зовнішніх одвірків (сінешних, дверей до комори) і арочного порталу, стовпів галереї. Середній ярус подається зображенням рослинного орнаменту, плетінням виноградної лози на стовпах галереї. Підземне царство (світ) символізує зубчаста лінія, що повторюється у вигляді трьох ліній на одвірках аркового порталу, галереї.

У чіткому членуванні різьби на яруси, в розташуванні окремих композицій, в об'язковій присутності одних і тих же сюжетів і мотивів відбивалось уявлення селян про світ, його будову, про добрі та злі сили.

Інший характер має народне будівництво і художнє оздоблення в архітектурі Гуцульщини. Край також багатий лісами, але з вищими гірськими вершинами, вузькими і стрімкими річковими долинами. Заготівля лісу і скотарство були основними заняттями гуцулів. Змалку тут звикали до обробки деревини. Саме тому серед жителів краю традиційно було багато майстрів-теслярів, які славилися не тільки в Карпатах, а й на Прикарпатті та Поділлі.

Народне будівництво гуцулів, як і судів бойків, відзначається простотою, яка помітна в усьому: у формі будівлі, симетрії її членування, використанні будівельного матеріалу. Простотою відзначається і декорація основної брили будівлі. Ритм горизонтально покладених вінців зрубу та

способи в'язання між собою протесів на вуглах створюють різні по довжині, виступаючі поза рівень стін, випуски. Рівні вінці зрубу створюють без усякої обробки чудову фактуру стін, яка ніби демонструє глядачеві свою вагомість, взаємну зв'язаність і міцність.

Кожний будинок на Гуцульщині розташовують вільно, місця досить. Хати ставлять на схилах так, щоб можна було далеко бачити, не перешкоджаючи іншим. Будинки, складені цілком з дерева, нефарбовані, здаються вирослими тут самі по собі. Це підсилюється і дахами, які повторюють м'які схили гір.

24. Фрагмент галерейки у бойківській хаті 1905 р., с. Коростів, Сколівський район, Львівська область. Фото В.Ф. Ольхом'як.

A fragment of the *gallereika* in a Boiko house from 1905. Village of Korostiv, Skolivskiyi raion, Lvivska oblast. Photo: V.F. Olkhomiak.

25.

Бойківська хата
1910 р., с. Тухолька,
Сколівський район,
Львівська область.

Експонується
у Львівському музеї
просто неба.

А. Данилюк.

Boiko house from the
village of Tukholka,
1910. Skolivskiy raion,
Lvivska oblast.

Presently displayed in
the Lviv Folk Architec-
ture Museum.

A. Danyliuk.

Між бойківськими і гуцульськими хатами є істотна різниця, і полягає вона не тільки в особливостях планів і характері будівельних матеріалів, а й у пропорціях та естетичних співвідношеннях окремих частин споруд. Стрімкий дах бойківської хати в художньому вираженні відрізняється від спокійного, порівняно невисокого даху гуцульської хати. Масив першої пластичніший, архітектурні форми бойківських хат легші і м'якші, ніж у гуцульських. Останні дещо розкішніші, графічно чіткіше окреслені.

Для будівництва хати гуцули дуже старанно добирають дерево, бо, як і на Бойківщині, зруб тут є відкритим. Він захоплює своєю первозданною силою, природною красою, простим ритмом вінців. Безперечно, підготовка їх вимагає терпіння і майстерності. Добрим вважалися рівні, однакової товщини, розрізані навпіл кругляки смереки, які гладко обстругувалися. Завжди опуклі боки протесів ставили назовні, а плоскі йшли до середини. Якщо протеси добре з'єднані, то всередині стіни гладенькі й рівні, ніби зроблені з однієї дошки. Однак мозаїка дерев'яних кілець зберігається, і в цих заплутаних

рисунках та лініях, що відображають історію, вік та процес зростання дерева, кожний вкладений у стіну стовбур і далі продовжує зберігати свою індивідуальність.

До хати спереду найчастіше добудовували галерею, яку замикав дощатий паркан з різьбленою хвірткою. Часто він має декоративну обробку – наскрізні прорізи. На вуглах і перед дверима піддашся над галереєю спираються на два квадратні стовпчики, які оздоблені крупною вирізкою. Якщо стовпи галереї розміщувалися далеко один від одного, то в цьому випадку робили підкоси, прикрашені декоративною різьбою, які упирались у прогін. На Рахівщині піддашся на галереїках оздоблювали щитами решіток з рейок. Скидаються гуцульські будинки з галереями на палубу стародавнього корабля.

У високогірних місцевостях входи до будинків здійснювались через бокові двері холодних підсіней – "черсаків", які добудовувались до входів у сіни, комору. Вони захищали житло від прямих вітрів, снігів.

Хати перекривали чотирисхилими дахами (під драницями), з досить стрімким ухилом і більш м'яким над притулами, які, мабуть, утворилися завдяки продовжен-

26. Фрагмент галереї з хвірткою в гуцульській хаті, с. Яворів, Косівський район, Івано-Франківська область. А. Данилюк.

A fragment of *galereia* with a gate in a Hutsul house, village of Iavoriv, Kosivskiy raion, Ivano-Frankivska oblast. A. Danyliuk.

ню даху на огорожу. У причілках дах ламається, утворюючи трикутний фронтон з вікном для виходу диму. У деяких хатах дах так низько спадає на плечі притул, що майже торкається землі, залишаючи відкритими тільки фасад з маленькими вікнами і дверима. Завдяки цьому створюється враження, що будівля виросла із землі, стала елементом ландшафту.

Основною системою планування гуцульської хати слід вважати розміщення в одну лінію житла, сіней, комори і їх опанання з двох-трьох сторін притулами. З цієї системи виростили вже всі інші типи, в тому числі і "класичний", в якому вже дві житлові кімнати, розділені сіньми (хоромами).

Цікавими творами гуцульських будівничих є гражди ("хати з брамами", "хати з граждами"). В них хата, господарські будівлі та високі загорожі творять замкнений двір, в якому різні споруди (високі й низькі, широкі й вузькі) нагадують фортецю. Отже, гражди – це дійсно романтичні, життєво раціональні, з "ізіюминкою" архітектора твори народних зодчих.

Можливо, особливості житла-гражди, захищеного з трьох сторін притулами, не ставили перед майстрами завдань зовнішнього оформлення будинку. Тому найбіль-

ше уваги гуцул приділяв художньому оздобленню інтер'єру. Поздовжні й поперечні сволюки, стеля, підлога, миті стіни з вікнами і дверима створюють тут цільну пластичну композицію, яка доповнюється багатю декоративною різьбою. А природний колорит дерева створює в інтер'єрі фон для барвистого одягу і тканин. Певну роль відіграють також типові для кожної хати – піч, ліжка, мисник, лави і стіл.

Піч у хаті була важливим предметом інтер'єру. Саме тому її оздобленню завжди приділяли багато уваги. Піч з комином та опічками всюди на Гуцульщині прагнули обкладати керамічними кахлями, які прикрашали різнокольоровими малюнками.

Неповторний декор у хаті створювали ліжка або піч, накриті барвистим ліжником чи веретою, в головах – "джерба" (згорнений ліжник або верета). Над ліжком різьблена "зубчиками" та "ружками" жердка для одягу й ліжників. Між ліжком і піччю підвішували колыску, яку також оздоблювали різьбою.

Попід "віконною" та "образною" стінами завжди ставили масивні лави. На них спить молодь, а в зимові дні працюють гуцулки. У покутті стіл-скриня або стіл на перехресних ногах, майстерно різьблений, накритий білим обрусом. Над сто-

27. Фрагмент різьби на сволюку в гуцульській хаті, с. Яворів, Косівський район, Івано-Франківська область. А. Данилюк.

A fragment of the woodcarving in the ceiling beam in a Hutsul house. Village of Iavoriv, Kosivskiy raion, Ivano-Frankivska oblast. A. Danyliuk.

лом – “образник” (ряди ікон), весь “учічканий”, тобто прибраний свяченим зіллям, писанками “голубцями” (голубами), тулуб яких з випорожнених писанок, голова з воску, а крила і хвіст – з паперу. Над іконами вішали качани кукурудзи, калачі з сиру, котрі вживають при весільних обрядах або приносять з полонини.

При стіні, з правої сторони дверей, розташовані полиці, які продовжуються над дверима. Вони оздоблені зверху зигзагами, а в проміжках між полицями – розетами. Цікаві фігурні вирізи для декоративних тарілок, які ставлять завжди на полицях над дверима. На нижчих полицях тримають миски, джбани, пляшки, шклянки, тобто посуд, яким постійно користуються. Нижня частина полиці звичайно закінчується шафкою, яка трохи ширша.

На вільних місцях на стінах звичайно висять порохівниці, кріс, пістолі, топірці, стремена, тобівки, дзьобні. Для цих виробів гуцули вживали м’які й легкоплавні метали, зокрема мідь, різні сплави, наприклад, латунь (“мосяж”).

Багато уваги приділяється в гуцульській хаті оздобленню поперечного сволака (“образника”). Якщо на Прикарпатті та Поділлі текст напису займає найчастіше весь поздовжній або поперечний сволаки, то на Гуцульщині написи завжди скромніші. Звичайно, це дата побудови хати, іноді прізвище майстра. Найбільше місця на сволоку займає декоративна різьба, як правило, тригранно-виїмчаста. Розміщують її найчастіше на бічній або на нижній частині сволака. Декорація займає близько 70–80 см. Народні майстри добре розуміли художньо-пластичні можливості деревини і завжди підбирали ті орнаментальні мотиви, які їм найкраще вдавалися на відповідному матеріалі. Це, в першу чергу, розети, до яких майстрів вабили їх виразні художні якості. Декоративна насиченість, сила і соковитість, своєрідна пластика, яка вносила майстрами в їх трактовку, зберігалися протягом три-

валогу часу. Були серед орнаментальних мотивів на сволоках і елементи, які мали різноманітний характер і не повторювалися. Це хрести, трикутники, півкола і зображення на сволоках храмів, свічників (“трійць”). Завдяки цьому гуцульські сволаки набували оригінальності.

Менше уваги приділяли на Гуцульщині оздобленню одвірків. Зрідка зустрічається різьба у верхній частині одвірків всередині хат. Тут, крім хреста та відомих розет, можна побачити рослинні орнаменти у вигляді гілок якогось листяного дерева. Наприклад, у хаті XVIII ст., що з с. Верхній Ясенів Верховинського району на Івано-Франківщині.

По-іншому оздоблювали житло лемки, які споконвіку заселяли територію Карпат між ріками Уж, Сян на сході і Попрад з Дунайцем на заході. У 1945 р. після встановлення кордону між СРСР і Польщею частину їх було переселено, а точніше депортовано, на Радянську Україну в Тернопільську, Івано-Франківську, Львівську та інші області. Тепер межі лемківської етнографічної території чітко не окреслені, але суцільно лемки живуть у Перечинському та Великоберезнянському районах Закарпатської області.

У лемків основним типом житла була “довга хата”. Так назвали вчені-етнографи і археологи житло, в якому під одним дахом з хатою знаходяться господарські будівлі. Пересічний розмір такого житла був 15–20 м довжини та 8–10 м ширини. Споруджували його у зруб з протесів (півкругляків) смереки або ялиці, на Закарпатті також з бука. Вінці, звичайно, укладали круглим боком назовні, між них набивали мох і заліплювали його глиною. Стіни хат мазали нафтою або товченою цеглою, змішаною з олією. Таким чином, на коричнево-рудому фоні стіни хати проступали білі смуги стику вінців. Це було своєрідним оздобленням і надавало будівлі рис оригінальності.

Крім цього оздоблення, вживали і розпис⁵. Головну увагу звертали на розпис зо-

внешніх стін хати. Орнаментику виводили майстри цього малювання з кількох первісних мотивів – сонця (солярного знака), сосни, квіток та листків: геометричних – ламаної лінії та дерева життя. Ці мотиви в різній інтерпретації повторюються у всіх видах народного мистецтва краю. На полотнищі хатніх дверей, наприклад, малювали “квіт” (дерево), який повинен був мати стільки гілок, скільки членів сім’ї живе у цій хаті, починаючи від прадіда. Коли народжувалась дитина, то домальовували до квіту ще одну пару галузок на те, щоб розум і знання предків перейшли на новонародженого. Двері й віконні рами обмальовували розписом, переважно геометричним орнаментом (ламанною лінією). Розписували і кути хат. Білою обводкою підкреслювали контур форми перерізу. Залежно від останнього добирали мотив гілок ялини, кривульки, квіти.

На відміну від жител бойків та гуцулів, лемківська домівка відзначається великими розмірами власне житлового приміщення, значно більшими вікнами з 6–12 шибками, поворотом отвору (хайла) печі до причілкової стіни, що напроти входу в хату. Стеля в лемківських хатах тримається на трьох поперечних балках. У старіших будинках ці балки ще підпиралися знизу поздовжнім сволоком (“трагарем”), на якому знизу або збоку були вирізані магічні знаки (розетки, молодий місяць,

хрест і т. ін.), а інколи й прізвище власника. Різьбою іноді оздоблювали верхні частини дверних одвірків.

Підсумовуючи сказане, можна ствердити, що давнє карпатське житло відзначається чіткими композиційно-структурними ідеями, цікавими формами і досконалістю пропорцій. Тому в народній архітектурі Українських Карпат, за винятком різьби, виконаної майстерно на окремих деталях, та малювання білою глиною на темному зрубі, вживання спеціальних прикрас є обмеженим. Але завдяки тонкому смакові будівничих застосовані декорації перетворювали прості селянські хати на мистецькі твори.

Описане художнє оздоблення в житлі ще зрідка вживалось у Західній Канаді, особливо серед переселенців з Карпат у першому поколінні. Це засвідчується в спогадах і науковій літературі. Серед орнаментів були розети, ламані лінії і хрести. Пізніше, коли стали будувати великі сучасні будинки з цегли та інших матеріалів, народні традиції в оздобленні їх почали зникати. Правда, в деяких місцевостях ще зберігається декоративна різьба на стовпах відкритих веранд. Крім того, на одвірках будівель, наприклад, у провінції Манітоба, деякі вихідці з України мають хрести, а самі одвірки декорують хвилястими лініями (подібне побутувало на Лемківщині і Бойківщині).

¹ Логвин Г. Н. По Україні. – Київ, 1968; Логвин Г. Н. Украинские Карпаты. – Москва: „Искусство”, 1973; Юрченко П. Г. Дерев’яна архітектура України. – Київ: „Будівельник”, 1970; Самойлович В. П. Народна творчість в архітектурі сільського житла. – Київ, 1961; Макушенко П. И. Народное деревянное зодчество Закарпатья. – Москва, 1976; Таранушенко С. А. Хата по Єлисаветинському провулку під № 35 в Харкові. – Харків, 1921.

² Жолтовський П. М. Деякі особливості народ-

ного будівництва Українських Карпат // Народна творчість та етнографія. – 1978. – № 4.

³ *Obminski T. Zdjecia. Paaka druga.* – Фонди музею народної архітектури та побуту у Львові (6175 – Д 106).

⁴ Данилюк А. Г. Шедевр народної архітектури // Ленінська молодь (Львів). – 1976. – 10 серпня.

⁵ Добрянська І. О. Хатні розписи українців західних Карпат // Матеріали з етнографії та художнього промислу. – Вип. 1. – Київ, 1954.

МАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРА УКРАЇНЦІВ БУКОВИНИ ТА УКРАЇНЦІВ-ЕМІГРАНТІВ ДО ЗАХІДНОЇ КАНАДИ (НА ПРИКЛАДІ НАРОДНОЇ АРХІТЕКТУРИ)

Г. Кожолянко
Чернівці

Традиційна матеріальна культура українців формувалась на протязі всієї тисячолітньої історії українського народу, але в більш-менш завершеному вигляді вона постає лише в другій половині ХІХ ст.

Серед різних об'єктів матеріальної культури значною етнічною специфікою відзначається народне житло. Житлові будівлі українців виступають складним культурно-побутовим комплексом у різних регіонах України та в місцях проживання українців за межами Батьківщини. Вони пов'язані з найрізноманітнішими проявами життя народу: з природними умовами, напрямом господарства і заняттям населення, рівнем розвитку техніки, майновими і класовими відносинами, формами сімейного побуту, звичаями і традиціями, релігійно-магічними віруваннями, етнічною уявою народу. Все це в тій чи іншій мірі впливає на тип, розміри, зовнішній вигляд, інтер'єр та екстер'єр житла.

Житло українців Буковини пройшло в своєму розвитку тривалий шлях – від однокамерного напівземлянкового, землянкового до багатокамерного наземного з усіма зручностями.

У давньоруський період на території Буковини споруджували напівземлянки зі стінами частково зрубної, частково стовпово-плетеної конструкції, а також дерев'яні зрубні наземні житла однокамерного типу. Так, на території давньоруського поселення Онут (ХІІ ст.) виявлено прямокутне в плані, підвальне приміщення розміром 2,1 x 1,3 м. Підвал розташовувався в центрі наземного зрубного

житла. Про поселення Онут згадується в літописі 1213 р. галицько-волинського князя Данила Романовича. “Оттоуда придоша в Онут и идоша в поле...”¹. З цього літопису дізнаємося, що Данило Романович під час воєнного походу проходив с. Онут.

Наземні житла періоду Давньоруської держави влаштовувалися зі стелею, яку виготовляли з дерев'яних валиків, обматаних глиною. При цьому відпадала потреба утеплення даху глиною. Замість цього почали використовувати для покриття даху солому та очерет.

Внутрішнє влаштування слов'янських жител Буковинців було простим. В одному з його кутів, переважно у північно-східному, розміщувалася прямокутна піч, викладена з каменю або глини. Основа печі влаштовувалася з великого плитняку, а верх – з дрібного каменю. Димаря не було і тепло з димом поширювалося по всьому житлу, консервуючи стіни і перекриття житла.

Напівземлянкові і наземні житла Буковини періоду Київської Русі майже не відрізнялися плануванням, конструкцією стін, даху, печей і характером внутрішнього обладнання від слов'янських жител інших регіонів України².

Вивчення різноманітних джерел засвідчує, що у ХІІІ–ХVІІІ ст. на Буковині розвивається традиція будівництва наземного зрубного житла. Хоч цей процес відбувався повільно, однак протягом понад трьох століть певний прогрес був наявним. У Карпатах на порівняно невели-

28.

Двокамерна хата (сіней + хата)
1875 р., с. Карапчів, Буковина.
Г. Кожолянко.

Two-roomed house (*siny + khata*)
from 1875, village of Karapchiv,
Bukovyna. G. Kozholianko.

кій гірській території, незважаючи на спільність основних принципів, характерних для всього українського архітектурного будівництва, формуються локальні особливості народного житла, тісно пов'язані з місцевими географічними і кліматичними умовами, що знайшло прояв у типах, пропорціях та конструкціях будівель. На стадіях початкового заселення Карпат людність, яка втікала від іноземних завойовників та феодалних гнобителів, задовольнялася примітивним житлом, яким були колиби³.

Подальший розвиток типів сільського житлового будівництва йшов від однокамерного шляхом прибудови спочатку навісу перед входом, а потім холодних сіней до жилого приміщення. Сіней, таким чином, були другим за часом походження елементом житла. Якщо в житлі панівних верств суспільства сіней зустрічаються вже у поселеннях X–XI ст., то в селянському житлі вони з'являються лише в період пізнього середньовіччя.

Двокамерні житла типу "хата – сіней", поряд із однокамерними, побутували на селі протягом кількох століть. Навіть у кінці XIX – на початку XX ст. двокамерне

житло було найпоширенішим у різних регіонах України⁴. З однієї хати, без сіней, склалися житла бідних робітників, які працювали на копальнях України у XVI–XVIII ст.⁵ Не кращими були житлові умови українських робітників і в XIX та перших десятиліттях XX ст.

Наступним етапом розвитку двокамерного, а в окремих випадках і однокамерного, типу стає трикамерний тип сільського житла. Хата з таким плануванням, окрім жилого приміщення і сіней, мала також комору і в розгорнутому плані мала такий вигляд: хата–сіней–комора, сіней–хата–комора. Два основних варіанти цього типу засвідчені як на Буковині, так і в сусідній Галичині. Перший варіант трикамерного житла створювався шляхом влаштування комори за рахунок відокремлення частини сіней в поздовжньому напрямку. До цього способу вдавалися здебільшого тоді, коли площа сіней дорівнювала приблизно площі жилого приміщення. Другий варіант – також за рахунок відокремлення частини сіней, але в поперечному напрямку. Сіней, як правило, за площею дорівнювали половині житлового приміщення.

29.

Двокамерна хата (сіни + хата) 1860-х років, с. Гаврилівці, Буковина.
Г. Кожолянко.

Two-roomed house (*siny + khata*) from the 1860s, village of Havrylivtsi, Bukovyna. G. Kozholianko.

30.

Двокамерна хата (сіни + хата) 1860 р., с. Снячів, буковинське передгір'я.
Г. Кожолянко.

Two-roomed house (*siny + khata*) from 1860, village of Sniachiv, Bukovynian foothills. G. Kozholianko.

31.

Зрубна трикамерна хата (комора + сіни + хата) 1895 р., с. Шепіт Горішній, буковинська Гуцульщина.
Г. Кожолянко.

Three-roomed house (*komora + siny + khata*) of logs from 1895, village of Shepit Horishnii, Bukovynian Hutsul area. G. Kozholianko.

32.

Трикамерна хата
під очеретом
(комора + сіни + хата),
буковинське передгір'я,
кінець XIX ст.
Г. Кожолянко.

Three-roomed house (*komora* +
siny + *khata*) from the end
of the 19th century,
Bukovynian foothills area.
G. Kozholianko.

Житла мали просту конфігурацію плану, що було зумовлено практичними міркуваннями, насамперед, максимально спростити роботу по спорудженню стін і даху. При солом'яній чи очеретяній стрісі і покритті даху надійність покриття забезпечувалась при найпростішій формі схилів даху. Тому план сільського будинку по периметру мав переважно форму чотирикутника або прямокутника без виступів.

Житла на території гірської зони мали локальні планувальні відмінності. Зокрема, при спорудженні двокамерного (сіни-хата) та трикамерного (сіни-хата-комора) житла набули широкого поширення в кінці XIX – на початку XX ст. прибудови уздовж напільної стіни вузького хліва для худоби – “притули”. Прибудови могли розміщуватись біля однієї чи двох причілкових стін або охоплювали хату з боку напільної та обох причілкових стін. Ці варіанти розвитку житла прослідковуються до 20-х років XX ст.⁶

Поширеним явищем при подальшому розвитку житла стала прибудова холодної кліти – комори – з боку хати (комора-хата-сіни). Цей тип відомий на Гуцульщині ще з XVIII ст.⁷, але поширеним він

став тільки в другій половині XIX ст. і частково зберігався на початку XX ст.

На рівнинній і передгірській місцевостях зустрічався тип трикамерного житла, коли комора прибудовувалась до сіней (комора-сіни-хата), але значного поширення він не набув. При плануванні закритого двору (гражди) в гірській зоні Карпат житло споруджували варіантом хата-сіни з притулами біля сіней та напільної стіни або комора-хата-сіни з притулами біля комори та напільної стіни.

Найпоширенішим типом житлового будинку в передгір'ї Буковини в XVIII–XIX ст. був двокамерний (хата-сіни), із входом до сіней у передній фронтальній стіні. Таке планування двокамерного житла зафіксоване в інших українських землях, зокрема на Бойківщині⁸. Такого типу житла споруджували галичани-емігранти до Канади в кінці XIX і особливо в перші десятиріччя XX ст. у західних провінціях країни – Манітобі, Саскачевані, Альберті⁹.

У середині XIX ст. на всій території передгір'я і Буковинського Попруття рівнинної зони масового поширення набуває тип трикамерного житла (сіни-хата-

33.

Трикамерна хата (хата/хатчина + сіни + хата) 1910 р., с. Глиниця, буковинське передгір'я. Г. Кожолянко.

Three-roomed house (*khata/khatchyna* + *siny* + *khata*) from 1910, village of Hlynysia, Bukovynian foothills area. G. Kozholianko.

34.

Трикамерна хата (хата + сіни + хата) середини XIX ст., с. Рідківці, Буковина. Г. Кожолянко.

Three-roomed house (*khata* + *siny* + *khata*) from the mid-19th century, village of Ridkivtsi, Bukovyna. G. Kozholianko.

35.

Трикамерна хата (хата + сіни + хата) з притулою, 1922 р., с. Майдан, буковинське передгір'я. Г. Кожолянко.

Three-roomed house (*khata* + *siny* + *khata*) from 1922 with a lean-to, village of Maidan, Bukovynian foothills. G. Kozholianko.

хата, хата–сіни–хата). Процес утворення трикамерного житла в передгір'ї і в рівнинній зоні проходив по-різному – як шляхом поділу сіней поперечною стіною, так і об'єднанням сіньми двох хат. Останній спосіб побутував у Галичині та на Закарпатті¹⁰, а на Поліссі ще навіть в першій половині ХХ ст. іноді стіни сіней робили лише тоді, як було закінчено спорудження житлової кімнати і комори, що споруджувалися окремо¹¹.

У першій половині ХХ ст. трикамерне житло все більше побутує в різних зонах Буковини, при значному поширенні ще й двокамерних жител. Якраз у цей період двокамерне житло майже всюди у буковинському краї трансформується у трикамерне. Так, у сінях хати, шляхом встановлення поперечної стіни відгороджується комірчина, яка з середини ХХ ст. дедалі частіше починає використовуватись як кухня у літню пору. Виділення комірчини-кухні простежується з середини ХХ ст. і в трикамерних житлах (хата–сіни–хата), коли в сінях відгороджувалась комірчина, де встановлювали плиту, стіл, лави.

У трикамерних житлах (хата–сіни–комора), які побутували в передгірській та гірській зонах на початку ХХ ст., комора поступово перетворюється на другу кімнату. Як зазначає дослідник народної архітектури Карпат П. Федака, при утворенні окремої сім'ї – одруженні одного з синів – як правило, старший, залишаючись тимчасово у батьківській хаті, переходив жити до комори, яку обладнували під жилу кімнату¹².

Розвиток трикамерного типу житла в Північній Буковині, як і в частині місцевостей Південної Буковини у 20–40-х роках ХХ ст., проходив під значним впливом соціально-економічних факторів. Третє приміщення спочатку було господарським, потім обладнувалось під літнє житлове, а потім і житлове опалюване приміщення. Виникає трироздільне житло (хатчина–сіни–велика хата). Менше

приміщення – хатчина – використовувалося звичайно протягом року, а більше – переважно в літній період та на свята. Велику хату ще називали “чиста хата”, “світла хата”. У зимовий період вона служила для зберігання майна і була додатковою коморою. Планування житла “хатчина–сіни–велика хата” було поширене у всіх західних регіонах України, на Поділлі і, частково, на півдні країни¹³.

Побутував у передгір'ї та рівнинній зоні буковинського краю й інший варіант трикамерної хати з сіньми посередині – “хата на дві половини” (хата–сіни–хата). Одна хата при цьому плануванні, як правило, є жилою, а інша використовується як вітальня або в ній живе молода новостворена сім'я.

У 30-х роках ХХ ст. поширюється на Буковині тип житла “дві хати підряд”. Створення другого жилого приміщення при даному плануванні відбувається за рахунок добудови до дво- або трикамерного житла ще одного жилого приміщення, але поряд з першою жилою кімнатою. Таким чином, обидві кімнати були розташовані по один бік сіней (сіни–хата–хата). Тут же простежується виникнення і чотирикамерного планування (комора–сіни–хата–хата). Друга кімната в такому однобічному житлі з'єднувалась з основним жилим приміщенням, але іноді мала й зовнішні двері. У таких випадках, коли друга кімната не опалювалась, вона використовувалась як літнє приміщення. Більш заможні селяни використовували і другу кімнату як жиле приміщення, а найчастіше як спальню. Добудована кімната за розмірами була дещо меншою від основної. При такому плануванні будинок мав форму видовженого прямокутника. Відношення довжини до його ширини складало 1:2,5.

Поряд зі стаціонарними сільськими житлами в гірській зоні й частково в передгір'ї Буковини були наявні в ХІХ – першій половині ХХ ст. сезонні житлові

36.

Інтер'єр буковинської хати. Г. Кожолянко.

Interior of a Bukovynian house. G. Kozholianko.

будівлі: “застайки”, “полонинські колиби”, “стаї”, “зимарки”, “колиби лісорубів”. Перші три типи призначені для проживання і перебування влітку, четвертий – переважно зимою, а колиби лісорубів – і зимою, і літом.

Використання сезонних житлових споруд тільки в певний період часу пояснюється як природно-кліматичними умовами, так і збереженням більш архаїчних типів житла, певними традиціями в житловому будівництві, які було започатковано в найдавніші часи. У розвитку сезонних жител пастухів Карпат певну роль відіграла відгінно-пасовищна форма господарства Гуцульщини.

На Буковині при виборі місця під майбутню хату дотримувалися певних звичаїв та виконували відповідні обряди. Вибір місця для будівництва житла був пов'язаний з перевіркою або виявленням “правильної” інформації про значення тієї ділянки землі, на якій передбачалось побудувати хату. Насамперед відбирались ті місця, які вважались придатними для спорудження хати, виходячи з практичних міркувань.

Рішення про спорудження нового будинку, як правило, приймалося на сімейній раді. Потім визначали його місцезо-

ташування, враховуючи віддаленість від дороги, рельєф місцевості і направленість житлових приміщень будинку до сонця. На Буковині, за традицією, відразу ж після танення снігу господарі починають приглядати за першими відталими і підсохлими ділянками землі на території майбутньої садиби. Також примічають, на якій з ділянок частіше лягає відпочивати худоба. Побутування такого звичаю відзначено П. Чубинським і в інших регіонах України¹⁴.

Для нового житла вибирається місце, де вранці не буває роси, де не ростуть дерева і кущі, особливо бузина. Вважалося, що на місці, де ростуть кущі чи яке-небудь дерево, хата буде вогкою і, відповідно, недовговічною. Найкращим вважалося місце, де взагалі нічого не росте або цілинне місце. Вибір під будівництво хати того місця, де лягає худоба, підкреслює ідею спокою, стабільності в селянському господарстві.

Наступним етапом було встановлення кілків по кутах майбутньої будівлі на вибраній ділянці. Деякі господарі у рівнинній частині Буковини практикували відбір грудок землі для ворожіння. Землю відносили до ворожки, яка вирішувала чи

37.

Піч у буковинській хаті
кінця XIX ст.
Г. Кожолянко.

Pich in a Bukovynian
house from the end of the
19th century.
G. Kozholianko.

правильно вибране місце під житло.

Часто проводилися і певні магічні обряди. Так, на місці майбутнього будинку, де вже розставлено кілки, після заходу сонця таємно від сторонніх очей насипали біля кілків купки жита або пшениці (деколи певну кількість – 27, 30, 33, 36, 39 зерен, що вказує на досить часте використання в магічних обрядах цифр 3 та 9 і їх комбінацій). Водночас посередині ділянки на столику або лавочці залишали хрестик, хліб, сіль і ставили якийсь посуд з водою, але не наповнений доверху, щоб було видно пізніше – прибавиться чи відбуде в ньому вода.

Іноді для точнішого гадання посудину з водою ставили біля кожного кілка. Вранці, до сходу сонця, перевіряли цілісність хліба, солі, води і зерен в купках. Якщо все залишалось недоторканим, а вода навіть прибавилась, то це вважалося доброю ознакою. Відзначені випадки, коли весь магічний обряд повторювався декілька ночей для більш достовірного отримання результатів. Такий спосіб гадання при закладенні будинку зафіксовано і в інших регіонах України¹⁵.

Якщо під майбутню хату вибирали місце, яке до цього вживалося під оранку,

то тоді його точно визначали кілками по кутах і воно рік мало пустувати. На думку селян, земля в такому разі заспокоювалась і добре влягалась. Тоді й життя людей у хаті буде спокійним.

Всі магічні обряди і ритуали виконували виключно чоловіки.

При виборі місця під хату керувалися також народними віруваннями, які забороняли будувати нове житло, зокрема за таких умов, коли воно планувалося:

- 1) меншим від старого за розмірами (щоб не зменшилася сім'я);
- 2) на місці, де росло дерево;
- 3) на місці старого помешкання, якщо в ньому сталось якесь нещастя;
- 4) на тому місці, куди викидають сміття (оскільки в нього має обов'язково вдарити блискавка).

Народними віруваннями заборонялось також використовувати при спорудженні нового будинку розбите блискавкою дерево.

Для запобігання удару блискавки при будівництві житла під підвалину передньої стіни закладали ладан. Крім того, до вже готової хати приносили освячену

38.

Хата Степана
Кіндрачука 1899 р.,
околиця Сент-Джулієн,
Саскачеван.
Він емігрував
з с. Жабокрюки
на Станіславщині.
Г. Кожолянко.

The 1899 house
of Stepan Kindrachuk
near St. Julian,
Saskatchewan.
He emigrated from the
village of Zhabokriuky,
Stanislaviv.
G. Kozholianko.

церкві гілку верби. Вважалося, що блискавка вербу буде обминати. З цією метою дрібні вербові гілочки складали також у хаті в сухому місці, найчастіше в кутку печі, і використовували при митті голови, опускаючи їх у воду.

Важливою умовою успішного будівництва нового житла вважався правильний вибір часу його початку. При цьому окремим дням тижня приписувався особливий зміст.

Найкращими днями визнавалися вівторок та четвер. Понеділок, середа та п'ятниця вважалися важкими днями. В ці дні, за народним буковинським повір'ям, взагалі не можна зачинати важливі справи.

Забудовник наперед цікавився у сільського священника, в який день починати закладини хати, щоб не попасти на день пам'яті якогось великомученика, бо інакше не доведе господар будівлю до кінця.

Традиційно всю роботу, пов'язану із спорудженням хати, виконувала група людей – родичів, сусідів, а інколи й мешканців усього села. Побутувало навіть прислів'я: "Хочеш хату будувати, шукай доброго сусіда".

Буковинці з давніх часів використовували при будівництві хати своєрідні види

допомоги – "клаку", "толоку". Найчастіше на толоку скликали людей при закладанні житла, виведенні каркасу чи закиду стін і стелі, тобто тоді, коли була необхідна значна кількість робочої сили. У таких випадках сім'я зверталась до родичів і сусідів по допомогу. Напередодні визначали, скільки необхідно людей, яких професій, якої статі. Переважно клаку влаштовували у вихідні дні або в період після закінчення літньо-осінніх робіт. Запрошені на клаку, як правило, приносили з собою їжу для спільного обіду. Частину харчів готував також господар. Він наймав музикантів, які грою веселили і бадьорили працюючих. Після роботи організовували спільний обід з музикою і танцями.

Перед початком будівництва під перший камінь чи кутовий стовп господар або "вінчальний" батько кидали зерно жита, дрібні монети – по парі від людини. Часом зерно і гроші кидали під усі кути хати, але частіше – лише під один "святий кут", яким вважався кут житлової чи великої хати, що навпроти печі. Здавна почесний кут – "красний кут", з прийняттям християнства став називатися ще й святим. Наявність двох назв, – язичницької і християнської, так само, як і па-

39.

Двокамерна хата (сіни + хата), побудована 1912 р. родиною Шлемко, яка походить з с. Лашківки на Буковині.

Експонується в музеї Село української культурної спадщини.
Г. Кожолянко.

Two-roomed house (*siny + khata*) from 1912, built by the Slemko family from the village of Lashkivka, Bukovyna. An exhibit in the Ukrainian Cultural Heritage Village.
G. Kozholianko.

ралельне використання ладану і гілок верби чи васильків, – свідчили про співіснування атрибутів язичницької і християнської релігій.

Крім зерна і грошей, в основу будинку, під красний кут закладали й інші символічні предмети, зокрема роги бика або голову курки чи півня. Подібний ритуал широко практикувався серед різних народів Східної Європи¹⁶.

Внутрішнє планування житла формувалося протягом віків і на території України було надзвичайно однотипним. Біля входу в хату, зразу ж за дверима з сіней, по один бік у кутку розташовувалась піч, по другий – мисник або шафа для посуду. Між піччю та причілковою стіною весь простір займав широкий дощаний настил для снання – постіль. У кутку, протилежному по діагоналі від печі (на покутті) – “красному куті”, вішалися образи, а під ними вздовж причілкової та чільної стін хати йшли лави (“лавиці”). Перед лавою, уздовж чільної стіни ставили стіл, між ним і постіллю – скриню. Часто скриню використовували як стіл. Біля стола або печі ставили невеличкий переносний стільчик (“ослін”). У кутку між дверима та піччю було місце для кочерг, рогачів, а

в другому, біля мисника, ставили цеберку з водою.

Виснажливе і злиденне життя змушувало селян заощаджувати кожен копійку, відмовляючись собі в найнеобхіднішому, задовольняючись спадковими предметами та речами або виготовляти їх власними руками. Тому інтер’єр житла більшості селян Буковини, як і українців-емігрантів до Канади в кінці XIX – початку XX ст., значною мірою продовжував зберігати свої традиційні риси, успадкувавши принципи організації простору і навіть характер і тип хатнього меблювання.

Українці-емігранти, які поселилися в кінці XIX – перших десятиріччях XX ст. в Західній Канаді (трудова еміграція), були носіями традиційної побутової культури українців. Емігранти були переважно вихідцями із західноукраїнських сіл, де традиційна культура найбільше проявлялась і довше зберігалась без новаційних змін. Вони принесли на американський континент технологічні засоби виготовлення різних предметів і об’єктів матеріальної культури.

Представники першої хвилі трудової еміграції часто везли з собою значну кількість предметів традиційної культури:

скрині, хатнє начиння та посуд, знаряддя праці – землеробської, теслярської, ткацької тощо.

Побутування об'єктів і предметів матеріальної культури українців-буковинців засвідчується багатьма зразками житлових і господарських споруд, сільсько-господарських знарядь, предметів народної ноші та ін.

Традиційна побутова культура українців-буковинців широко представлена в експозиції Села української культурної спадщини – музеї-скансені, що розташований неподалік від міста Едмонтона (реконструкція тимчасової землянки-бурдею, стайня Лакусти, шпихлір Лакусти, хата Грекулів, стайня Маковічуків та ін.). Предмети й об'єкти матеріальної культури буковинців добре представлені в музеї-скансені Шандро, що знаходиться

неподалік від Смокі-Лейку в Альберті (хати Никона Шандро, Теофана Івонька – вихідців з Банилова, що на Черемоші Буковинському – початок ХХ ст.).

Предмети матеріальної культури (хатнє начиння, елементи житлових споруд і прикраси будинків) в значній кількості зберігаються у фондах і експонуються в Українському музеї Канади у Саскатуні, Вінніпезі та Торонто. Широко представлені предмети матеріальної культури українців-емігрантів в Українсько-канадському архіві-музеї Альберти (Едмонтон), провінційних музеях Альберти та Манітоби, Канадському музеї цивілізації (Оттава), Осередку української культури і освіти (Вінніпег), багатьох українських музеях при церквах, старечих будинках (Вінніпег, Саскатун, Ріджайна, Калгарі, Едмонтон та ін.).

¹ Тимошук Б. О. Шипинська земля за археологічними даними // *Минуле і сучасне Північної Буковини*. – Вип. 2. – Київ, 1973. – С. 24.

² Ляпушкин Н. И. Днестровское лесостепье Левобережья в эпоху железа // *Материалы Института археологии*. – М.-Л., 1961. – С. 91.

³ Народна архітектура Українських Карпат XV–XX ст. – Київ, 1987. – С. 136.

⁴ Горленко В. Ф. Матеріальна культура українців у контексті порівняльно-етнографічного вивчення слов'ян // *Народна творчість та етнографія*. – 1983. – № 3. – С. 42-48.

⁵ Стрішенець М. М. Соціальний стан, господарство і житло рудників України XVI–XVIII ст. // *Народна творчість та етнографія*. – 1979. – № 1. – С. 65.

⁶ Матеріали етнографічної експедиції Чернівецького державного університету. – 1983. – Т. 3. – С. 28.

⁷ Народна архітектура Українських Карпат XV–XX ст. – С. 34.

⁸ Бойківщина. – Київ, 1983. – С. 161.

⁹ Матеріали етнографічної експедиції Чернівецького державного університету. – 1988–

1989 рр. – Т. 2. – С. 12, фото 4, 5.

¹⁰ Федака П. М. Типи і варіанти народного житла Закарпаття (XIX – поч. ХХ ст.). – С. 71; Його ж. Залежність між формами сім'ї і народного житла в Українських Карпатах (друга половина XIX – початок ХХ ст.) // *Народна творчість та етнографія*. – 1981. – № 1. – С. 69-72.

¹¹ Самойлович В. П. Українське народне житло (кінець XIX – початок ХХ ст.). – Київ, 1972. – С. 11.

¹² Федака П. М. Залежність між формами сім'ї і народного житла в Українських Карпатах... – С. 72.

¹³ Самойлович В. П. Вказ. праця. – С. 11.

¹⁴ Чубинский П. П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край. – СПб., 1878. – Т. VII. – С. 376.

¹⁵ Матеріали етнографічної експедиції Чернівецького державного університету. – 1985. – Т. 1. – С. 14.

¹⁶ Зеленин Д. К. Тотемы-деревья в сказаниях и обрядах европейских народов. – М.; Л., 1937. – С. 4.

ПОДІБНІ ТА ВІДМІННІ РИСИ В ІНТЕР'ЄРІ ХАТ РУМУНСЬКИХ ПОСЕЛЕНЦІВ У ЗАХІДНІЙ КАНАДІ І НА БУКОВИНІ НА ПРИКЛАДІ ХАТИ ЮРКО

С. Семенко

Едмонтон

Ще працюючи в Чернівецькому музеї народної архітектури та побуту, я була закріплена за так званою зоною “Прикарпаття”, яка включала зразки будівель з районів Буковини, заселених українцями, а також двох районів з численним румунським населенням (Сторожинецький і Глибоцький). По приїзді до Канади доля знову звела мене з румунським населенням та його культурою, коли я брала участь у дослідженні хати Назарія Юрка з Боян (Альберта)¹.

Румуни поселилися компактно в Альберті в околиці Боян, бо й походили з с. Бояни на території сучасного Новоселицького району Чернівецької області².

Коли я оглянула хату Юркових вперше, вона мені здалася майже знайомою, хоча й були певні відмінності. В пропонуваній статті я роблю спробу показати ці відмінності і пояснити їх.

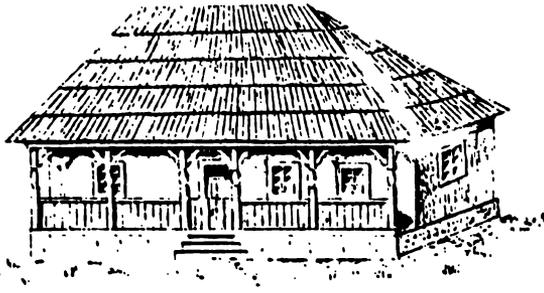
Почнемо із загального плану будівлі. Що було типовим для Буковини наприкінці ХІХ століття? Які хати бачив Назарій Юрко, покидаючи рідні Бояни у 1898 році? Черпаючи інформацію з німецьких, російських, румунських, радянських джерел та власних досліджень³, приходимо до висновку, що типовим для Буковини був трикамерний план будівлі. Тобто, хатчина-сіни-велика хата, а по-румунському – *casute-tinde-casa cei mare* (див. мал. 40, 41).

Функціонально хата розподілялася так: вся велика сім'я купчилася там, де була піч – у *casute* (1/3 частина житла), а *tinde* і *casa cei mare* (2/3 частини житлової

площі) стояли вільними. Згідно віковичної традиції, *casa cei mare* була не житловою, а більше показовою кімнатою. В ній “тримали всі достатки, себто подушки, кращий одяг та килими”⁴. Такі хати бачив Назарій Юрко, покидаючи буковинські Бояни. В таких хатах жили, чи принаймні мріяли жити, румунські переселенці з Буковини.

Тому зовсім природньо, що як тільки покращився матеріальний стан переселенців, вони почали зводити свої житла за добре відомим їм зразком. Давайте розглянемо, як планувалися румунсько-канадські житлові приміщення. Ось типовий план румунської хати в Альберті (див. мал. 42). Вона має “Г”-подібну форму, на відміну від прямокутного варіанта на Буковині. Не становить винятку і хата Юркових (див. мал. 43, 44). Побудована близько 1915 р., вона складається з великої хати (*casa cei mare*), житлової кімнати (*casa*), кухні, ганку і сіней (*tinde*) зі сходу. Традиційних сіней, що розміщуються між *casute* і *casa cei mare*, нема.

Взагалі, в Канаді можна помітити тенденцію до зменшення площі сіней, як, наприклад, у хаті фермера Тома з околиці Боян (період 1900-1915 рр.), і навіть до повного відмовлення від них, як у хаті Юркових⁵. Це є першою відмінністю у плануванні житлових приміщень, що природньо призвело до змін в інтер'єрі. Причина цих змін, на мій погляд, полягає в бажанні поселенців збільшити площу *casute*. А й справді, чи у вас не виникла б

40. Румунська хата в Вама в горах.
З видання: Bundesheer, Landes-Gendarmerie-Commandos no. 13, *Die Bukowina, eine allgemeine Heimatkunde: verfasst anlässlich des 50 jährigen glorreichen* (Chernivtsi: H. Pardini, 1899), c. 145.
Малюнок Л. Журковського.

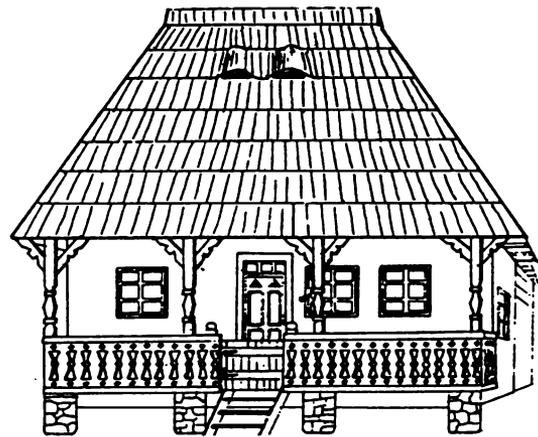
Romanian house in Wama in the mountains.
From Bundesheer, Landes-Gendarmerie-Commandos no. 13, *Die Bukowina, eine allgemeine Heimatkunde: verfasst anlässlich des 50 jährigen glorreichen* (Chernivtsi: H. Pardini, 1899), p. 145.
Drawing by L. Zurkowski.

така сама думка, якби вам і вашій великій сім'ї набридло купчитися у хатчині, і у вас після п'ятнадцяти років важкої праці в Канаді з'явилися вже гроші на будівництво просторої нової хати? Слід погодитись, що першим і самим простим кроком у цьому напрямі буде відмова від побудови стіни між *casute* і *tinde*.

Другим кроком у напрямі вдосконалення житлового приміщення було розділення спальної і кухонної частин *casute*. Кармазин-Каковський, архітектор за освітою, досліджуючи українські села на території сучасної Румунії, знайшов курну однокамерну хату тридільного інтер'єру, в якій вже було визнано за доцільне відокремити кухню від житлового приміщення. "Цим можна було заощадити простір хати для життя сім'ї і звільнити його від зайвого парування, запахів їжі, сміття, вихолоджування його зимовою порою через часте ходіння до сіней, а іноді ще й від диму і копоті, тобто від усього того, що зв'язано з наявністю печі в житловій кімнаті"⁶. Ця хата належала Степану Сенчуку з с. Іпотешти, що неподалік Сучави (Південна Буковина), і була побу-

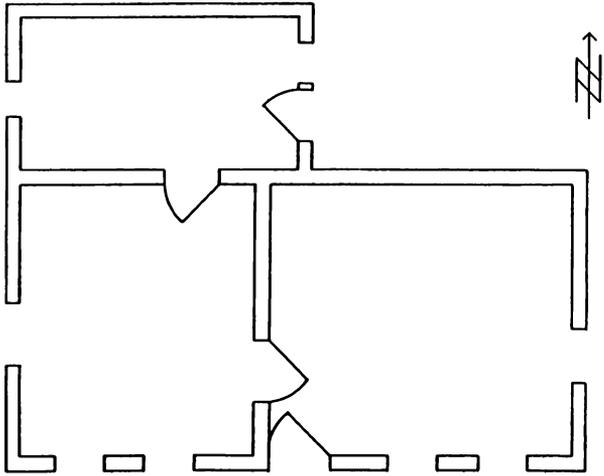
дована ще в 1829 р. Хату аналогічного планування я зустріла в с. Межириччя Сторожинецького району під час наукових експедицій Чернівецького музею народної архітектури та побуту⁷.

У своїй книзі "Сільське житло Поділля. Кінець XIX – XX ст." Тамара Косміна говорить: "Процес видозмін у плануванні народного житла в кінці XIX і особливо на початку XX ст. характеризувався досить повільним переобладнанням плану, в основному ускладненням у межах старих планувальних типів: відокремлення кухні та виділення чистого житлового приміщення. До того ж зміни були властиві звичайно житлу заможнішої частини населення"⁸. Отже, враховуючи все вищесказане, можна припустити, що думка щодо відокремлення кухні від житлової кімнати не була новою для буковинців, але через матеріальні нестатки вона досить рідко втілювалась у життя. Тільки при будівництві нової хати в Канаді буковинці почали масово вносити відповідні зміни. Це є другою важливою відмінністю в плануванні, що призвела до змін в інтер'єрі житла.

41. Традиційна румунська хата в Кимполунгській окрузі, Молдова, 1800-і рр. З книги: N. Cojocaru, *Casa vechne de lemn din Bucovina* (Bucuresti, 1983), c. 68.

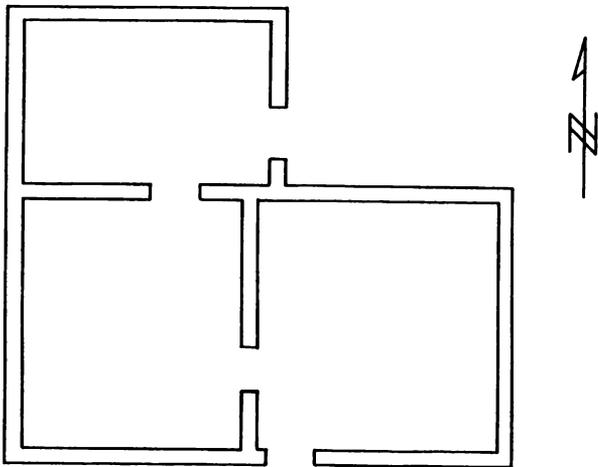
Traditional Romanian house from the Cimpulungului region, Moldova, 1800s. N. Cojocaru, *Casa vechne de lemn din Bucovina* (Bucuresti, 1983), p. 68.

42.

Типовий план румунської хати в околиці Боян.
З рукопису: Barry Potyondi, "The Nazar Iurku House:
Land Use and Structural History," 1986, с. 68.
Малюнок Г. Пурпур.

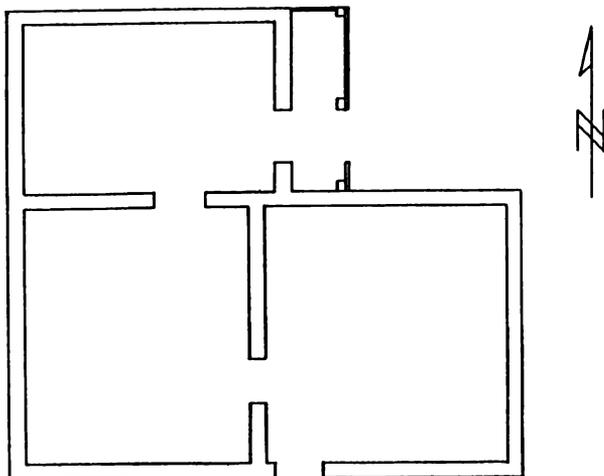
Typical plan of Romanian houses in the Boian district.
Barry Potyondi, "The Nazar Iurku House: Land Use
and Structural History," TMs, 1986, p. 68. Drawing
by G. Purpur.

43.

Початковий план житла Назарія Юрка.
З рукопису: Potyondi, "The Nazar Iurku House:
Land Use and Structural History."
Малюнок Г. Пурпур.

Original floorplan of the Nazar Iurku residence:
Potyondi, "The Nazar Iurku House: Land Use and
Structural History."
Drawing by G. Purpur.

44.

Пізніший план житла Назарія Юрка з ганком.
З рукопису: Potyondi, "The Nazar Iurku House:
Land Use and Structural History," с. 92.
Малюнок Г. Пурпур.

Later floorplan of the Nazar Iurku residence, with the
porch added. Potyondi, "The Nazar Iurku House:
Land Use and Structural History," p. 92.
Drawing by G. Purpur.

І, накіпець, третьою відмінністю в плануванні житла була прибудова сіней зі східного боку хати. В початковому плані хати Юрка сіни були відсутні (див. мал. 43). Але як не крутилися “народні архітектори”, все ж таки без сіней обійтися не могли. Віковий досвід планування підтвердив, що повинна існувати хоча б маленька площа перед основним входом до хати. А оскільки в оселі Юркових, по суті, головним входом був вхід з внутрішнього двору через кухню, то сіни прибудували саме там.

Отже, ми розглянули три основні відмінності в плануванні румунських хат в Альберті та на Буковині. Вони фактично стали поштовхом до змін в інтер'єрі осель. Втім, при цьому не треба забувати, що на зміни інтер'єру вплинули покращення соціально-економічних умов переселенців, наявність насиченого ринку готових товарів, запозичення елементів матеріальної культури від багатокультурної Канади.

Перейдемо далі до обговорення відмінностей інтер'єру.

Casa sei mare

У своїй праці російська дослідниця Де-Вітте так характеризує хату бідного селянина з буковинського села Добринівці, який володів однією десятиною землі:

На-право изъ сѣней свѣтлица въ два небольшихъ окна; вдоль стѣнъ съ лѣвой стороны лавки, покрытыя ковромъ домашняго изделия; въ углу противъ оконъ кровать, засланная ковромъ, съ 4-мя подушками въ бѣлоснежныхъ наволочкахъ; противъ дверей, рядомъ съ кроватью, у стѣны – длинный столъ, накрытый чистой, бѣлой скатертью; надъ столомъ на стѣнѣ литографированныя изображения святыхъ, а между ними изображение св. вел.-муч. Варвары; на-право у дверей полки съ фаянсовыми раскрашенными тарелками-

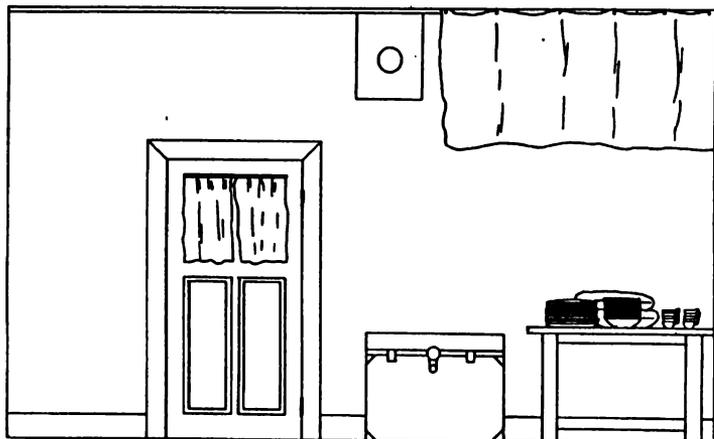

45. Інтер'єр буковинської хати, східна стіна.
З книги: Д. Квітковський, Т. Бриндзан, А. Жуковський. Буковина: її минуле і сучасне (Париж, Філадельфія, Дітройт: Зелена Буковина, 1956), с. 46.

Interior of a Bukovynian house, east wall.
From D. Kwitkowsky, T. Bryndzan and A. Zukovskij, *Bukovyna: ii mynule i suchasne* (Paris, Philadelphia, Detroit: Zelena Bukovyna, 1956), p. 46.

керамикъ; на-лѣво отъ дверей сундукъ съ домашними полотнами, коврами, ручниками и расшитыми сорочками; всѣ стѣны въ коврахъ; между окнами небольшое зеркало, убранный расшитымъ полотенцемъ; подъ потолкомъ вдоль перекладинъ засушенные цвѣты⁹.

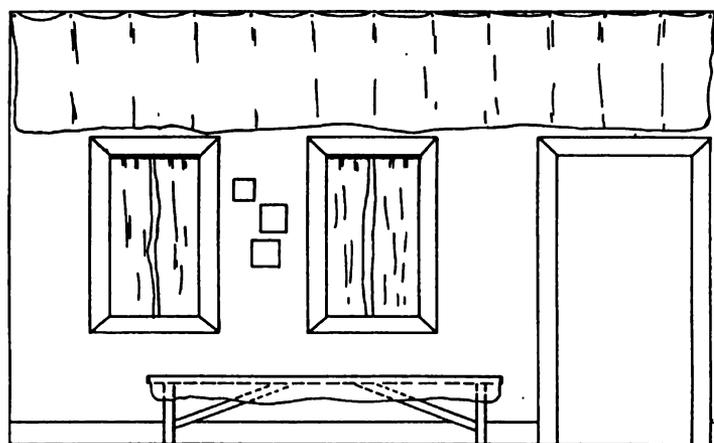
Використання в цьому випадку опису інтер'єру української хати як аналогічного з румунською має під собою реальну основу, адже взаємовплив української і румунської культур був надзвичайно інтенсивний на Буковині, особливо в її рівнинній частині, де знаходяться Бояни.

46.

Кімната у східній частині будинку, західна стіна. З рукопису: Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History." Малюнок Г. Пурпур.

East room, west elevation. From Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History." Drawing by G. Purpur.

47.

Кімната у східній частині будинку, південна стіна. З рукопису: Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History." Малюнок Г. Пурпур.

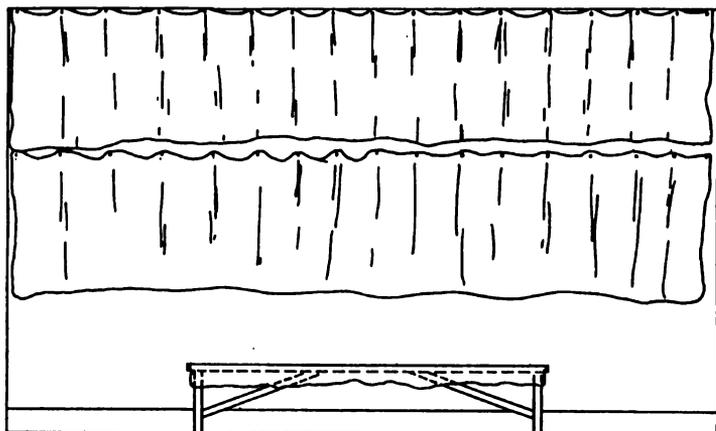
East room, south elevation. Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History." Drawing by G. Purpur.

Що стосується функціонального розподілу, то румунський дослідник Кожокару зазначає, що *casa cei mare* – це є святковий центр хати. Розміщена, як правило, в східному куті хати, вона найбільша за площею і найкраще освітлена. Речі в *casa cei mare* групуються по чотирьох функціональних кутах: кут з мисником (біля дверей), кут із столом та лавами (протилежний від дверей), кут з ліжком та посагом (найdaleший від дверей) і кут з піччю (фактично лиш порожнє місце для печі)¹⁰.

Після приїзду до Канади румунські поселенці продовжували надавати цій кімнаті особливого значення. Діти Юркових так і пам'ятають її, як "special room" –

особливу кімнату¹¹. Вона була завжди чисто прибраною і використовувалася лише під час особливих подій: храмів, весіль, хрестин або похорон.

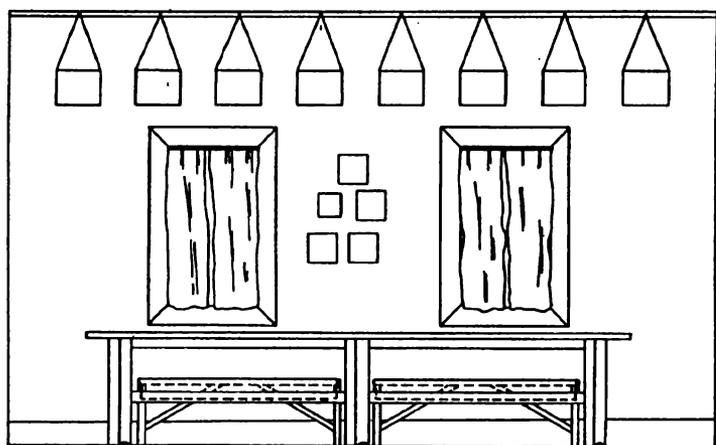
У книзі канадського румуна Михайла Тома з Боян подається наступний опис інтер'єру хати: "Опинившись в *casa sei mare*, гість помітить довгий стіл (від стіни до стіни) в найвіддаленішому куті. Над столом можна побачити численні ікони, що висять майже під стелею. Переважно, серед ікон були "Остання вечеря", "Діва Марія", "Ісус Христос", а також деякі Апостоли. Уздовж стіни стояли лави, застелені килимами. ...Більшість з жінок також використовувала цю кімнату, як

48.

Кімната у східній частині будинку, північна стіна. З рукопису: Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History." Малюнок Г. Пурпур.

East room, north elevation. Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History." Drawing by G. Purpur.

49.

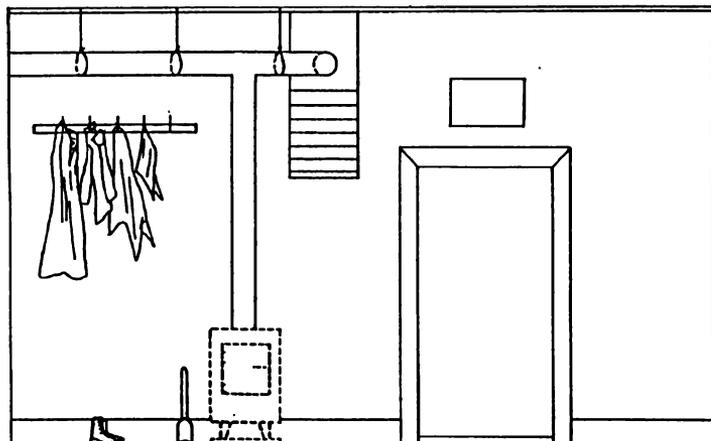
Кімната у східній частині будинку, східна стіна. З рукопису: Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History." Малюнок Г. Пурпур.

East room, east elevation. Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History." Drawing by G. Purpur.

тимчасову комору, так як вона завжди була холодною та чистою"¹².

У хаті Юркових *casa cei mare* залишалась найбільш традиційною частиною щодо функцій та інтер'єру. Але не обійшлося без змін (див. мал. 46-49). Так, наприклад, у цій частині оселі є двоє дверей. Одні з них ведуть просто надвір і служать парадним входом, яким майже ніколи не користувались, а інші ведуть до *casa* – іншої кімнати. Наявністю двох дверей можна, принаймі, пояснити відсутність мисника з лівої сторони від дверей. Бо якщо двері відкривалися, то загороджували той лівий кут, де традиційно мав би стояти мисник. Поставало питання, де ж зберігати свят-

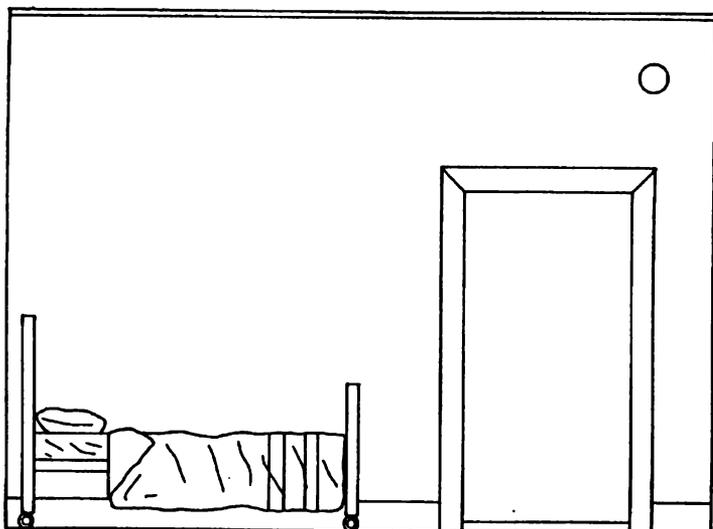
ковий посуд? Проблему було вирішено завдяки "нововведенню" – допоміжному столику, на який і поскладали всі гарні мисочки. До речі, цей столик виручив їх ще раз, коли подібне питання виникло з подушками. На Буковині всі подушки (чим більше, тим краще) тримали на ліжку. Тут же ліжка відсутнє. Цим, мабуть, румунські поселенці хотіли ще більше підкреслити особливе значення *casa cei mare*, тобто, що це кімната не для снання. Більше того, ліжка в *casa cei mare* стало недоречним, тому що за новим будівельним планом з'явилася окрема кімната – *casa* – для снання, а в кухні було окреме ліжка. На вікнах оселі були куповані фіранки, на столах –

50.

Кімната у західній частині будинку, східна стіна. З рукопису: Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History." Малюнок Г. Пурпур.

West room, east elevation. Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History." Drawing by G. Purpur.

51.

Кімната у західній частині будинку, північна стіна. З рукопису: Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History." Малюнок Г. Пурпур.

West room, north elevation. Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History." Drawing by G. Purpur.

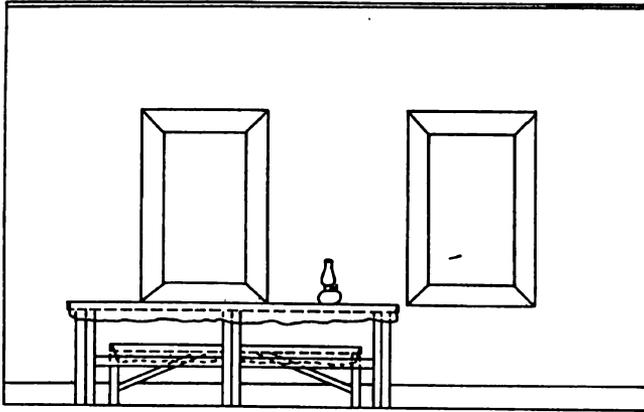
церати: розкіш, яку люди на Буковині не могли дозволити собі в той час.

Отже, незважаючи на всі ці зміни, *casa cei mare* залишалась найбільш традиційним приміщенням, що вказувало на румунське походження господарів. Це ще більше підкреслювалося наявністю ікон, скрині (*lada*) в кутку, а також вивішених на стінах або застелених на лавах килимів – *laicer*. Деякі з них були привезені ще з старого краю, а деякі Аксенія, дружина Назарія Юрка, замовила вже в Канаді, використовуючи старі зразки.

Casa

На Буковині *casuta* (хатчина) відігравала дуже важливу роль. Це було єдине місце в хаті, де сім'я проводила більшість свого часу: там варили їсти для себе і для худоби, шили, займались ремеслом, їли та спали. Цитована вище Де-Вітте з цього приводу зазначає:

На-лѣво изъ сѣней другая комната съ плитой нѣмецкой конструкціи, очень распространенной въ краѣ; такая плита чрезмѣрно сушить воздухъ и разви-

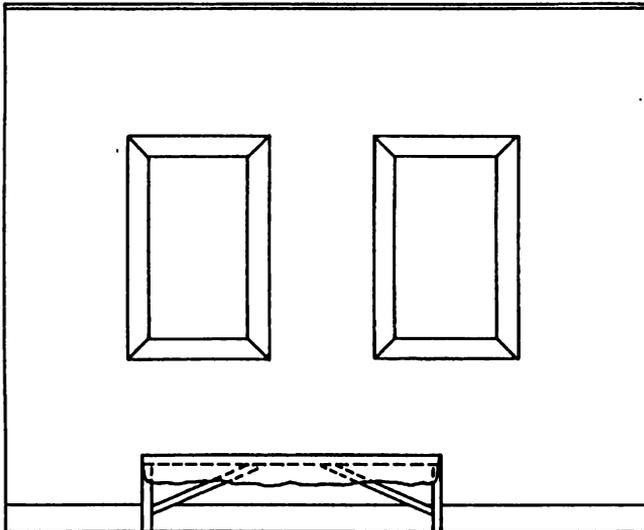

52.

Кімната у західній частині будинку, західна стіна. З рукопису: Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History." Малюнок Г. Пурпур.

West room, west elevation.

Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History." Drawing by G. Purpur.

53.

Кімната у західній частині будинку, південна стіна. З рукопису: Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History." Малюнок Г. Пурпур.

West room, south elevation. Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History." Drawing by G. Purpur.

ваєть чахотку. Вдоль стень также лавки, у дверей на-лѣво полки съ фаянсовыми тарелками-керамикъ¹³.

Підтвердження цього знаходимо також у праці Кожокару:

Простір *casute* поділений на чотири кути: кут з системою ogrivannya і приготування їжі, кут з ліжком, кут з столом і лавками при стіні, кут з мисником. В залежності від розташування меблів та ogrivальної системи, ці функціональні центри можуть утворювати відмінні

інтер'єри, але в межах тієї ж самої форми, поширеної по всій Буковині. Таке функціональне групування надзвичайно просте, але з визначними декоративними ефектами, які походять з постійного прагнення до краси і симетрії, чередування заповнених і пустих місць, з суміші мистецтва й корисності¹⁴.

У Канаді *casute*, як такої, вже не існувало. Вона була розділена на *casa* і кухню. Тома описує: якщо хтось увійде до румунської хати і поверне наліво, то опи-

ниться у досить великій кімнаті, яка виконувала функції вітальні, їдальні, спальні, а спочатку ще й кухні. Біля південних вікон завжди стояв стіл. У північно-західному куті стояло ліжко, над яким висіла жердка. Там господиня тримала подушки, покривала і кавалки полотна¹⁵.

Зупинимось детальніше на інтер'єрі *casa* – житлової кімнати – в хаті Юркових (див. мал. 50-53). Кут, який традиційно займала величезна піч, у хаті Юркових здавався порожнім. Звичайно, опотлення житлової кімнати було необхідним і тому маленьку металеву пічечку комерційного виробництва розмістили в тому самому кутку. Пічку топили дровами, вона мала чотири ніжки і стояла на металевому листі або цегляній платформі, щоб не пошкодити підлоги. Пічка мала дверцята спереду і рухомий верх. Дим виходив через димар по трубах, що були з'єднані з трубами від кухонної печі. Біля пічки стояла маленька шуфелька для вигрібання попелу. Отже, ми тут уперше зустрічаємося з чисто канадським, комерційним впливом на інтер'єр.

Мені здається, що Карл Маркс писав, що різні суспільства відрізняються одне від одного не тим, що вони виробляють, а яким способом вони виробляють. Так і в хаті Юркових – кімнату необхідно було опалювати в будь-якому випадку, а в який спосіб – це вже залежало від ступеня розвитку суспільства, від того, що воно могло запропонувати на даний час.

Далі, використовуючи порожнє місце на стіні біля пічечки, Назарій Юрко розмістив там вішалку для одягу, відмовляючись, таким чином, від традиційної жердки над ліжком. Це ще одна риса канадського впливу на інтер'єр.

Кут з ліжком, як уже зазначалося вище, теж зазнав змін. Жердка була відсутня, а саме ліжко – металеве, комерційного виробництва. На Буковині куповане ліжко вважалося предметом розкоші і тільки найбагатші селяни могли собі це дозволити. Треба відзначити, що Назарій Юр-

ко, який хоча й не був дуже вправним столяром, все ж зробив майже всі меблі до своєї хати (столи, лавиці).

Кут з столом і лавицею залишився без змін. Лише на західній стіні було зроблено два великих вікна, тоді як на Буковині завжди ставилося одне. При наближенні сильного дощу або граду дружина Назарія закривала ці вікна дерев'яними віконницями¹⁶. І ще одна деталь: стіл у Юркових було застелено цератою, а на Буковині використовували домоткані скатертини.

Сталися зміни і в куті з мисником, оскільки ця кімната перестала відігравати функцію їдальні. Мисника вже не було, а вздовж стіни стояла лише одинока лавиця, застелена килимом. На південній стіні теж було два великих вікна.

Кухня

Що стосується кухні, то тут слід говорити не про відмінні риси в інтер'єрі, а про появу нового інтер'єру, оскільки саме ця частина хати найсильніше зазнала впливу канадизації.

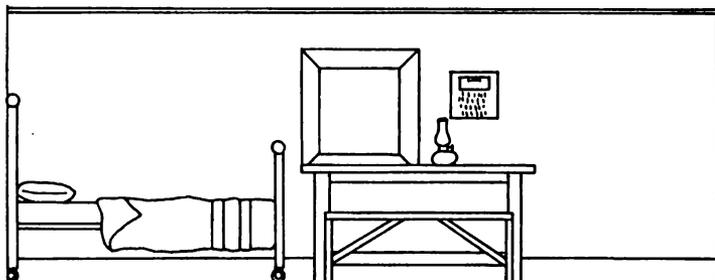
Інтер'єр кухні в хаті Юркових можна поділити на такі функціональні кути: кут з мисником, стіна зі столом і ліжком, кут з піччю (див. мал. 54-56). Саморобний пофарбований мисник був розташований з правого боку дверей, які вели до сіней. Там Єлена Юрко – молода господиня – тримала куповані миски, тарілки, горнятка, ложки, металеві горшки для приготування їжі, пательні, форми для випікання хліба, рушники для кухні, чайник, шклянки. Що було нового, так це відведення невеличкого місця між дверима і мисником під своєрідну вмивальню. На стіні висіло дзеркальце, на стільці стояла миска для миття, на підлозі – відро з помиями. До бокової стіни мисника була прикріплена так звана аптечка (*"medicine box"*), в якій Майк Юрко, син Назарія, тримав свої приладдя для гоління¹⁷. Під "аптечкою" висів рушник.

54.

Кухня, східна стіна.
З рукопису: Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History."
Малюнок Г. Пурпур.

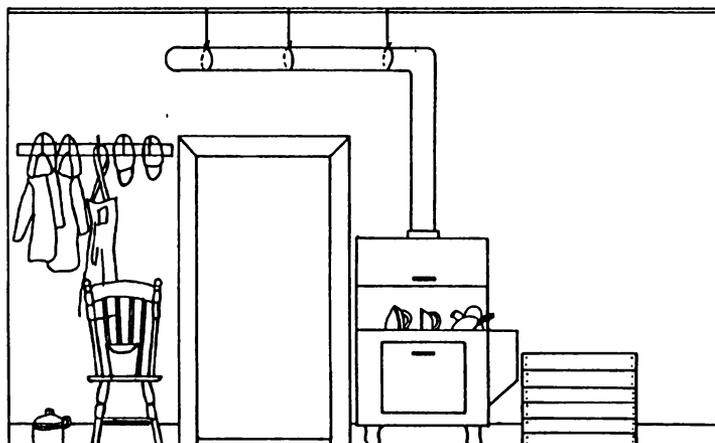
Kitchen, east elevation.
Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History."
Drawing by G. Purpur.

55.

Кухня, північна стіна. З рукопису:
Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History."
Малюнок Г. Пурпур.

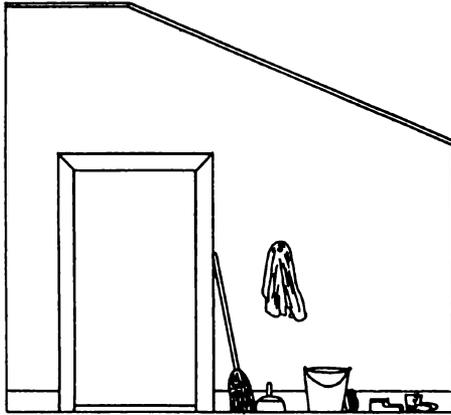
Kitchen, north elevation. Potyondi,
"The Nazar Iurku House: Material Culture History."
Drawing by G. Purpur.

56.

Кухня, південна стіна.
З рукопису: Potyondi, "The Nazar Iurku House: Material Culture History."
Малюнок Г. Пурпур.

Kitchen, south elevation. Potyondi,
"The Nazar Iurku House: Material Culture History." Drawing by G. Purpur.

56а.

Задній ганок хати, західна стіна.

З рукопису: Potyondi, "The Nazar Iurku House: Land Use and Structural History." Малюнок Г. Пурпур.

Back porch, west elevation.

Potyondi, "The Nazar Iurku House: Land Use and Structural History." Drawing by G. Purpur.

На Буковині не вживали відра для помиїв. Сухе сміття спалювали в печі, залишки їжі йшли свиням, а все інше викидали на гній.

Далі, попри північну стіну, розміщувався саморобний стіл з лавкою і металеве куповане ліжко. Над столом було маленьке віконце у внутрішній двір і город. За столом їли, Єлена готувала їжу, виготовляла хліб, прасувала, а ввечері, можливо, читала або щось латала при світлі газової лампи.

Важлива частина інтер'єру кухні – кут з піччю. На той час румунські переселенці вже відмовилися від глиняної печі (*cuptor*) з шпаргатом, а користувалися купованими. Ці печі переважно були залізними, на чотирьох ніжках, чорного кольору, з білими емальованими панелями спереду і по боках, духовкою, шістьма конфорками, місцем для дров, резервуаром для води, шафою для підігрівання їжі. Дим виходив у димар по залізній трубі, розміщеній під стелею, і з'єднаній з такою ж трубою від печі з сусідньої кімнати (*casa*).

Така піч добре служила своїм господарям, але часто, особливо влітку, Єлена Юрко пекла хліб у глиняній печі, що знаходилась у першій, старій хаті. Чи то ностальгія по хлібові, випеченому по-давньому, в глиняній печі, брала верх, чи хліб з цієї печі був справді запашніший, важко сказати.

Невід'ємним елементом купованої печі був блиск (*polish*) для неї. Єлена Юрко ко-

ристувалася ним кожної суботи, підтримуючи піч у зразковому стані. На печі завжди стояли дві праски: під час користування їх підігрівали по черзі. Піч топили виключно дровами, яких не шкодували: чого-чого, а деревини в Канаді було достатньо. Поряд з піччю стояла величезна саморобна дерев'яна коробка для дров. Для розпалу печі користувалися сірниками, недоступними по ціні для селянина на Буковині.

З іншого боку від дверей, що вели до *casa*, розташовувалася вішалка з робочим одягом і стояв стілець з відром чистої води. Крім лавок у кухні стояли ще й стільці, що було наслідком зростання матеріального добробуту переселенців у Канаді, особливо, якщо порівняти його зі становищем на Буковині.

Tinde – сіни

Фактично сіни виконували в Канаді таку ж саму функцію, що й на Буковині. Тобто, вони служили місцем для збереження тих речей, які не були потрібні у повсякденному житті. Зокрема, Єлена Юрко тримала там віник, мило, відро, катрани для миття, а її чоловік – щітки для взуття, робочі черевики, гумові чоботи, а також цвяхи та молоток (див. мал. 56а). Дуже важливою функцією сіней було оберігання кухні від охолодження. Відмінним було розміщення сіней в плані хати, але про це вже говорилося раніше.

Отже, враховуючи все вищесказане, можна зробити наступний висновок. Найбільш традиційною щодо інтер'єру в хаті Юркових залишалася *casa cei mare* – велика хата. В ній зникли лише ліжка та мисник, а натомість з'явився допоміжний столик попри західну стіну, де тримали святковий посуд і подушки. Функціональний розподіл залишався аналогічним. Традиційна *casute* зникла, її було розділено на *casa* і кухню. Інтер'єр *casa* фактично був повторенням інтер'єру *casute*, за винятком заміни громіздкої гли-

няної печі на маленьку куповану ogrivальну піч і зникнення мисника. Інтер'єр кухні був модернізованим інтер'єром *casute*. Кухня отримала додаткове функціональне навантаження – як умивальня. Функція спання, як дуже приємна і зручна в теплій кухні, зберігалася. Сіни (*tinde*) при новому плануванні розміщувалися зі сходу, але це не набагато змінило їх інтер'єр. Там далі продовжували зберігати речі щоденного вжитку. Сіни оберігали кухню від охолодження в умовах суворого канадського клімату.

- ¹ Roman Brytan and Svitlana Semenko, "Nazari Yurko House: A Narrative History" (Edmonton: Alberta Culture and Multiculturalism, Historic Sites Service, 1990), ms.
- ² G. James Patterson, "The Romanians of Saskatchewan. Four Generations of Adaptation," *National Museum of Man Mercury Series* 23, p. 71.
- ³ *Die Bukovina. Gendarmerie des landes* (Czernowitz, 1899), s. 142-9; Де-Витте Е. Путевыя впечатлѣнія (съ историческими очерками). Лѣто 1903 г. Буковина и Галичина (Кіевъ, 1904), с. 7-31; Соjокагу N. *Casa veche de lemn din Bucovina* (Bucuresti, 1983), p. 94-101; Квітковський Д., Бриндзан Т., Жуковський А. *Буковина: її минуле та сучасне* (Париж, Філа-дельфія, Дітройт, 1956), с. 46-47; Кожоляню Г. К. *Матеріальна культура населення Пів-нічної Буковини в кінці XVIII – на поч. XX ст.* (К.: УМК ВО, 1989), с. 50-66; Самойлович В. П. *Українське народне житло (кінець XIX – початок XX ст.)* (К.: Наукова думка, 1972); Косміна Т. В. *Сільське житло Поділля. Кінець XIX – XX ст.* (К.: Наукова думка, 1980); Семенко, Світлана. *Польові записи. Чернівецький музей народної архітектури та побуту, 1987-1989.*

- ⁴ Квітковський Д., Бриндзан Т., Жуковський А. Вказ. праця, с. 46-47.
- ⁵ Farmstead Group Inventory and Evaluation Report. Unpublished papers. Vol. 2. Ukrainian Cultural Heritage Village (September 1978).
- ⁶ Кармазин-Каковський В. *Українська народна архітектура* (Рим, 1972), с. 20.
- ⁷ Семенко, Світлана. *Польові записи експедиції Чернівецького музею народної архітектури та побуту в село Межиріччя Сторожинецького району, 1989.*
- ⁸ Косміна Т.В. Вказ. праця, с. 56-57.
- ⁹ Де-Витте Е. Вказ. праця, с. 27-28.
- ¹⁰ Соjокагу N. Op. cit., p. 109-12, 140-141.
- ¹¹ Interview with William M. Yurko. Conducted by Roman Brytan and Svitlana Semenko. March 12, 1990.
- ¹² Michael G. Toma. *Never Far From Eagle Tail Hill* (Edmonton, 1987), p. 136.
- ¹³ Де-Витте Е. Вказ. праця, с. 28.
- ¹⁴ Соjокагу N. Op. cit., p. 101-108, 140.
- ¹⁵ Michael G. Toma. Op. cit., p. 136-137.
- ¹⁶ Unrecorded interview with Helen Yurko. Conducted by Roman Brytan and Svitlana Semenko. May 11, 1990.
- ¹⁷ Ibid.

Додаткові джерела:

1. Hohol, Demjan. "The Grekul House: Material History." Edmonton: Alberta Culture and Multiculturalism, Historic Sites Service, 1984, ms.
2. Hohol, Demjan. *The Grekul House: A Land and Structural History*. Edmonton: Alberta Culture and Multiculturalism, Historic Sites Service, 1985.
3. Lesoway, Marie. *Out of the Peasant Mold: A Structural History of the M. Hawryliak Home in Shandro, Alberta*. Edmonton: Alberta Culture and

Multiculturalism, Historic Sites Service, 1989.

4. Potyondi, Barry. "The Nazar Iurku House: Land Use and Structural History." Edmonton: Alberta Culture and Multiculturalism, Historic Sites Service, 1986, ms.

5. Potyondi, Barry. "The Nazar Iurku House: Material Culture History." Edmonton: Alberta Culture and Multiculturalism, Historic Sites Service, 1986, ms.

ОПИС ІСТОРИЧНИХ ПАМ'ЯТОК В АЛЬБЕРТІ: НА ПРИКЛАДІ РЕЄСТРУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКОВНОЇ АРХІТЕКТУРИ

Діана Томас
Едмонтон

Вступ

У даному резюме подається загальний огляд Інвентарної програми, яка використовується провінційним урядом Альберти для реєстрації потенційних історичних пам'яток, накопичення та збереження інформації про них. Як приклад інвентарного процесу, буде розглядатися документація українсько-канадської церковної архітектури. В цілях цього резюме довідки подаються лише для екстер'єрів і проектних планів будівель.

Початки опису потенційних історичних пам'яток в Альберті

У 1976 р. Міністерство культури та багатокультурності провінційного уряду Альберти розпочало підготовку Інвентарної програми, щоб систематично вивчати ранні пам'ятки і будівлі на території провінції, які мають п'ятдесят або більше років, і накопичувати архітектурну та історичну інформації по кожній пам'ятці. На час підготовки даного резюме, Інвентарна програма включала матеріали про понад сімдесят тисяч пам'яток по провінції, охоплюючи територію в шістсот шістдесят одну тисячу сто вісімдесят вісім квадратних кілометрів. Масштаб реєстрації є надзвичайно великий, оскільки їй підлягають різноманітні історичні об'єкти, що знаходяться на території провінції. Більшість зареєстрованих будинків – це є торговельні та житлові об'єкти, як із сільської, так і міської частин провінції. Також збирається інформація про посе-

лення або місця, які не мають існуючих будівель, але пов'язані з особливими історичними подіями. Прикладом цього може служити відомий зсув гори, який стався в 1903 р. і залишив по собі вісімдесят два мільйони тонн вапняку у робочому поселенні і містечку Френк в Альберті. Зернові елеватори, які використовувалися для збереження зерна перед відправкою і були збудовані у 1912-1914 рр., є прикладами інших видів існуючих будівель в Альберті, тому вони теж представлені в Інвентарній програмі.

Мета Інвентарної програми – зібрати інформацію про пам'ятки або споруди і визначити, які з них треба зберігати як спеціальні історичні об'єкти. Ми можемо оцінити на порівняльній основі значимість історичного об'єкту відповідно до всіх інших будинків подібного типу в провінції або подібної тематики. Наприклад, оскільки ми вже описали всі французькі римо-католицькі церкви в провінції, ми знаємо, яка з них найбільш важлива як з історичного, так і архітектурного аспектів. Також можемо визначити, яка пам'ятка або будівля заслуговує фінансової підтримки для консервації, реставрації та інтерпретації, навіть якщо вона не відповідає усім вказаним параметрам.

Інвентарна програма також використовується дослідниками, які працюють над історичними звітами. Це ж саме стосується плановиків і будівельників, котрі хочуть дізнатися, який вплив їхня діяльність може мати на історичні об'єкти в певному районі. Наприклад, коли пропо-

нується спорудження нафтопроводу на території провінції, то можна точно визначити, які пам'ятки можуть бути пошкоджені під час будівництва і які з них ми хочемо, щоб будівельники обійшли.

У минулому запис даних проводився вручну. При цьому використовувалися інвентарні форми та підготовлені вручну плани для кожного будинку або пам'ятника. Форма складається з чотирьох основних частин:

- а) частина для фотографій, що має як мінімум дві зовнішні фотографії кожного будинку;
- б) дані щодо будівлі: координати по карті, поштова адреса, початкове та теперішнє використання, дата будівництва та її сучасний загальний стан;
- в) всі основні архітектурні деталі, включаючи фундамент, будівельні матеріали, техніку будівництва і план;
- г) історична інформація про людей та події, пов'язаних з будівлею або пам'яткою.

Але починаючи з кінця 1980-х років проводилася комп'ютеризація семидесяти тисяч інвентарних форм на основі мікрокомп'ютерної системи. На сьогодні (стаття була написана у жовтні 1990 р. – Ред.) тридцять п'ять тисяч з семидесяти тисяч форм введено в комп'ютер і використано всього близько 10% комп'ютерної пам'яті. Інформація зорганізована в шістьдесят п'ять розділів, які можна проглядати одночасно. Комп'ютеризація реєстрів значно покращила можливості використання інвентарних даних в дослідницькому плані. Наприклад, дослідник може дати команду комп'ютерові вибрати всі українсько-католицькі церкви, збудовані у північно-східній частині провінції до 1915 р. і розмальовані всередині відомим місцевим художником Петром Липинським. За декілька секунд комп'ютер прогляне сімдесят тисяч записів і покаже тридцять знайдених церков. Коли

всі текстові інформації з інвентарних форм будуть введені у комп'ютерну базу даних, останній крок комп'ютеризації полягатиме в тому, щоб ввести всі візуальні зображення, що дасть можливість одночасно бачити на екрані фотографію будинку і текст. Можливості використання інвентарних даних після завершення комп'ютеризації тут не будуть деталізуватися, оскільки це тема окремої розмови.

Реєстрування українсько-католицької церковної архітектури в Альберті

За останні десять років було розпочато ряд інтенсивних інвентарних проектів по таких значних архітектурних типах, як, наприклад, залізничні станції та українсько-канадські церкви. Визнаючи важливість українсько-канадської архітектури в Альберті, першим кроком для її збереження було започаткування в 1988 р. реєстрації всіх українсько-католицьких, українсько-православних і русько-православних церков у східно-центральному Альберті, збудованих до 1950 р. В цьому регіоні знаходяться поселення, куди прибули перші українські імігранти до Канади (див. Jaroslaw Iwanus, "Pre-1950 Ukrainian Churches of East-Central Alberta: An Architectural Survey", unpublished manuscript, Alberta Culture and Multiculturalism, 1988). У результаті наших досліджень зібрано численні дані щодо характеру розвитку українських церков в Альберті, про що буде говоритися далі.

По приїзді українських піонерів до Альберти, одним з перших заходів громад, чи то в сільській місцевості чи в містах, було збудувати церкву. Перші українські церкви були елементарними спорудами, що відображали рівень економічного стану переселенців і, до деякої міри, наявність будівельних майстрів. Ці споруди, хоч і були досить простими, все ж задовольняли основні потреби візантійського обряду¹. Вони завжди мали вівтар і наву,

щоб могли проходити служби. У цих перших церквах, як і в пізніших, основні літургичні вимоги були пов'язані з дотриманням стилістичних і символічних уз з українським минулим.

Українська церковна архітектура в Альберті очевидно черпалася з розкішної архітектурної традиції в Україні. Історично ця традиція була основана на сільських дерев'яних церквах, західноєвропейських джерелах та візантійських елементах, що створило унікальний український стиль. Вивчення стилів українсько-канадських церков в Альберті показало, що перші церкви були основані на українських дерев'яних архітектурних традиціях, а пізніші були значною мірою збудовані за зразками кам'яних українських церков у стилі бароко. Але дослідження українсько-канадської церковної архітектури також показує, що на розвиток архітектурних форм на новій землі мали вплив і місцеві традиції.

Тридільний план церкви, який складається з притвору, нави і вівтаря – трьох структурно окремих, але пов'язаних елементів – був першим або другим церковним типом, який з'явився серед ранніх громад в Альберті. Тридцять три з семидесяти п'яти українських церков у східно-центральної Альберті, побудованих до 1950 р., були створені за тридільним планом, причому більшість з них ще до 1918 р.² Тридільний план був структурно найменш складним для будівництва у порівнянні з великими українсько-канадськими церквами, збудованими у формі хреста, і тому більш реальним на початках поселення. Фактично інвентарні дослідження доводять, що перші тридільні церкви були збудовані в тих околицях східно-центральної Альберти, де створювалися перші фарми.

Прикладом однієї з таких церков є русько-православна церква св. Миколая, що була побудована в 1905-1909 рр. в околиці Київ (Альберта), а тепер знахо-

диться на Селі спадщини української культури. Це одна з багатьох тридільних церков, яка лишилася вірною дерев'яним зразкам Західної України. План цієї церкви відображає фундаментальні характеристики тридільного плану. Притвор і нава покриті окремими двосхилими дахами. Дах над притвором трошки нижчий за широкий центральний дах над навою. В східному куті розташовано п'ятикутний вівтар, теж покритий окремим дахом. Баня, посаджена на восьмикутний циліндр, розміщена посередині даху над навою. Це наслідує українську традицію розміщувати баню, якщо вона одна, у центральній частині церкви. Більшість греко-православних церков Альберти, як і церква св. Миколая, були побудовані традиційно вздовж вісі схід-захід, з вівтарем, спрямованим на схід³. Також типовим для альбертських церков є парні вікна на північній і південній сторонах нави.

Технічні прийоми, використані при будівництві, відповідні тим, що застосовувались на Західній Україні. Наприклад, фундамент робився з каміння, що запобігало контакту дерев'яного зрубу із землею⁴. Цей прийом застосовувався і в інших українських церквах в Альберті, зокрема в околицях Во, Восток і Смокі Лейк. Також було поширене використання цементу і цегли під фундамент⁵. Стіни церкви св. Миколая були викладені з квадратних колод. Цей будівельний матеріал переважав над розщепленими або круглими колодами в районі Карпат і в багатьох частинах Галичини⁶. На кутах колоди були щільно припасовані методом "ластівчин хвіст" і з'єднані разом дерев'яними кілками для міцності⁷. Будівничі церкви св. Миколая не тільки залишилися вірними традиційному будівельному методу, але використали й основні пропорції, які зустрічаються в церквах України. Нава церкви має п'ять цілих чотирьох десятків на шість метрів (5.4x6), що характерно для церков карпатського регіо-

ну, де розміри нави становлять п'ять цілих п'ять десятих на шість метрів (5.5x6)⁸.

У рамках тридільного церковного плану зустрічаються і деякі місцеві варіанти. Конструкція восьмикутної кліті на основі квадратної нави – це є нова архітектурна деталь, яка часом застосовувалась в Альберті. Здається, що в Україні ця деталь була часто ознакою подільської школи. Вона була особливо поширена в районах Поділля і Волині. Приклад цього стилю, перенесеного в Альберту, можна бачити в русько-православній церкві Вознесіння, побудованій в околиці “Василь” в 1917 р. Восьмигранна центральна кліть була технічно складною для будівництва, але й більш вражаючою. Відкритий восьмикутник збільшує висоту інтер'єру, створюючи нові складні просторові розміри – головна характеристика української архітектури бароко. Вища центральна кліть кожної церкви викінчена закритою банею, розміщеною на високому восьмикутному циліндрі, ніби змагаючись з горизонтальним лінійним планом. Коли зустрічається двоярусна центральна кліть, то вона звичайно має вікно посередині, розміщене над парою вікон у нижній північній або південній частині нави.

Прибуття нових українських іммігрантів спричинилося до того, що багато парафій мали прийняти рішення про розширення існуючих будівель або спорудження нових церков. Більшість парафій вибирало останню можливість і після 1909 року починають з'являтися великі п'ятидільні церкви у формі хреста⁹. Понад половину (тридцять дев'ять) з семидесяти п'яти українських церков до 1950 р. в досліджуваному регіоні було побудовано за хрещатим планом. П'ятидільний, або хрещатий, церковний план складався з лінійного тридільного зразка, до якого додавалися дві восьмигранні або квадратні частини, приєднані до північної та південної сторін центральної нави. В додаванні цих північних та південних крил і полягає

основна відмінність між тридільним і хрещатим планом. Разом з тим, збільшується число бань, аж до дев'яти на практиці, що є окрасою кожного грандіозного архітектурного проекту.

Чудовий зразок п'ятидільного плану можна бачити на прикладі української католицької церкви св. Миколая, збудованої з цегли біля поселень Восток і Св. Михайла в 1923 р. Розміри її північних і південних крил більше наближаються до розмірів притвора і вітваря, ніж дрібні пропорції цих частин в інших церквах, як, наприклад, у містечку Голден. Будівельники спорудили три великі куполи вздовж основної вісі, що характерно для українських церков з більш ніж однією банею. Церква св. Миколая яскраво ілюструє явище, яке часто зустрічається в українсько-канадській церковній архітектурі: коли наближатись до західного входу, то досягається чіткий триярусний ефект підвищення завдяки послідовному розміщенню високого ганку, притвору і купола над притвором.

Ще одна риса українських церков в Альберті, яка представляє інше місцеве адаптування українських моделей – це поява вузьких башт, викінчених маленькими банями з кожного боку західного входу до церкви. Ця деталь безперечно пов'язана з впливом західноєвропейського бароко на Україну наприкінці сімнадцятого та на початку вісімнадцятого століття. Кручені хвилеподібні двобаштові фасади в церковній архітектурі бароко мали значний вплив на українську кам'яну архітектуру. Однак на заході Канади двобаштова деталь, взята з українського бароко, набирає унікальної форми в багатьох церквах. Всупереч західним баштам українського церковного кам'яного бароко, башти в Альберті мали мініатюрні пропорції.

Деякі українські церкви Альберти використовують двобаштовий прийом, який дуже нагадує правдиві пропорції укра-

їнської церковної кам'яної архітектури бароко. Українська православна церква Пресвятої Трійці 1927–28 рр. в Калмар збудована у стилі правдивого бароко. Церква обштукатурена, каркасна і має п'ятидільний хрещатий план. Башти цієї церкви значно ширші, ніж башти інших українських церков Альберти.

Можливо, єдиною церквою в Альберті, яка передає правдивий дух і розкіш українського кам'яного бароко, є українсько-католицький кафедральний собор св. Йосафата в Едмонтоні, споруджений за проектом отця Пилипа Ру. Збудований між 1939-1944 рр., собор базується на найбільшій схемі українського бароко – це дев'ятидільний план з приєднанням чотирьох менших квадратних частин, які розміщені в кутах між крилами. Хоча початковий план мав десять бань, було збудовано тільки сім (ті, що на північних і південних крилах і над вівтарем були упущені). Західний передній портик підтримується восьма тосканськими колонами; він наближений величезними тридцятифутовими (приблизно 9 м) по ширині сходами. Це показує, що вплив італійського бароко на західні райони України не був переоцінений отцем Ру. Собор св. Йосафата є твором професійного архітектора, на відміну від тих, що були збудовані місцевими майстрами в сільських околицях Альберти. Отцеві Ру вдалося передати відчуття історичної неперервності в українських архітектурних традиціях. Все ж, як і багато українських дерев'яних церков в сільських околицях Альберти, собор св. Йосафата не є точною копією церков з України.

Безумовно, що українські церкви в Альберті споріднені з дерев'яною і кам'яною архітектурою Західної України, особливо у приміненні загальних пропорцій і планів. Все ж українсько-канадська церковна архітектура фундаментально відрізняється від церковних споруд в Україні. Такі місцеві фактори, як нові будівельні методи та технічні засоби, наклали свій

відбиток на модифікацію українських стилів. Також відтворення церков значною мірою залежало від пам'яті будівельника про церкви в далекій Україні і від різного ступеня його майстерності або громади.

З цього можна зробити висновок, що українсько-канадська церковна архітектура далека від європейського минулого. Наприклад, дошки для обшивки стін і покрівельна дранка машинного виробництва вплинули на уніфікацію зовнішності церков у Канаді, на відміну від церков в Україні, які обшивалися ззовні нестандартними, вручну витесаними дерев'яними частинами. Більше того, під впливом місцевих будівельних традицій обшивку незмінно клали горизонтально замість вертикально, як це було в Україні (вертикальна обшивка зорозово збільшувала висоту споруди). Також широкі стрімопохилені піддашся, типові для українських церков, значно зменшені в канадських зразках. У багатьох регіональних стилях України схил піддашся був продовжений. Він підтримувався підпірками або стовпами, формував галерею, яка йшла навколо всієї або майже всієї церкви. Ця риса повністю відсутня в українсько-канадських зразках. Піддашся канадських сільських церков часто менші, що переносить візуальний наголос з форми домінуючого похилого даху на площину стін нижче.

Інвентарне дослідження українсько-канадської церковної архітектури до п'ятидесятих років в Альберті допомогло зібрати значну кількість фотографій та історичних даних, які будуть широко застосовуватися і збільшуватися у майбутньому. Це також сприяло ширшому ознайомленню із місцевими українськими архітектурними традиціями, переконало нас, що ці церкви повинні бути збережені як живі спогади про те, яким чином українці пристосувалися до нової землі і зберігали тут свою спадщину. Краще розуміння цих пам'яток може бути використане для планування їх консервації на багато років уперед.

- ¹ Radomir B. Bilash, "Peter Lipinski: Prairie Church Artist," *Society for the Study of Architecture in Canada Bulletin* 13, No.1 (March 1988), pp. 8-14.
- ² Результати досліджень подаються в: Jaroslaw Iwanus, "Pre-1950 Ukrainian Churches in East Central Alberta: An Architectural Survey" (unpublished report, Alberta Culture and Multiculturalism, Historic Sites Service, 1988).
- ³ Andriy and Thomas Nahachewsky, "The St. Nicholas Russo-Orthodox Church, Kiew, Alberta: Land Use and Structural History Report" (Edmonton: Alberta Culture and Multiculturalism, Historic Sites Service, 1985).
- ⁴ Там само, с. 239. Інший поширений метод будівництва фундаменту полягав у заглибленні стовпа вертикально в землю для створення кутових стояків. Див. John Hvozda, ed., *Wooden Architecture of the Ukrainian Carpathians* (New York: Lemko Research Foundation, 1978), p. 55
- ⁵ Andriy and Thomas Nahachewsky, pp. 242-243.
- ⁶ Hvozda, p. 55.
- ⁷ Andriy and Thomas Nahachewsky, p. 151.
- ⁸ Там само, с. 239; Hvozda, p. 55.
- ⁹ Iwanus, p. 28.

АРХІТЕКТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ АНСАМБЛЬ ЦЕРКВИ СВ. МИКОЛАЯ У СЕЛІ ДМИТРОВИЧАХ

В. Откович

Львів

Дослідниця українсько-канадської церковної архітектури в Альберті Діана Томас прийшла до висновку, що церкви, збудовані у Канаді першими поселенцями з України, у своєму плані, структурі, загальних формах і пропорційних співвідношеннях мають багато спільного з будівельними традиціями дерев'яної архітектури України. Вона, зокрема, відзначає: "Українська церковна архітектура в Альберті очевидно черпалася з розкішної архітектурної традиції на Україні. Історично ця традиція була основана на сільських дерев'яних церквах, західноєвропейських джерелах та візантійських елементах, що створило унікальний український стиль"¹. В Україні поширеними були церкви тридільні у плані (притвор, нава, вівтар). Саме цей тип церкви найбільше відомий в Альберті². Церква у Дмитровичах є яскравим раннім зразком тридільного храму.

Церква св. Миколая у Дмитровичах біля Судової Вишні в Галичині належить до унікальних пам'яток монументального дерев'яного будівництва України. Вона цікава не тільки своїми архітектурними формами, а також оформленням інтер'єру, стінописами та іконостасом. Проте в історії українського мистецтва рідко згадували цей ансамбль. Михайло Драган одним з перших повідомлює про церкву у списку тридільних церков з одним заломом³.

Село Дмитровичі розкинулося у долині поміж невисокими пагорбами, південніше Судової Вишні – міста, відомого ще

з часів Галицько-Волинського князівства⁴. Перша згадка про Дмитровичі відноситься до 1481 р⁵. Село має патронічне походження у назві, тому не виключена ймовірність його виникнення значно раніше від згадки у письмових джерелах⁶. Очевидно, село отримало назву від імені боярина Дмитра, можливого потомка галицького феодала, що проживав у Вишні. Саме на землях згаданого Дмитра виникло село, яке у XIV–XVIII століттях знаходилося на межі львівської і перемишльської земель.

Серед мешканців Дмитровичів з покоління в покоління передавалася легенда про суперечку між селянами Дмитрович і сусіднього хутора Конюшки з приводу місця побудови храму, яку згодом записав краєзнавець Тадей Дмитрасевич. Відповідно до легенди, церкву вирішили будувати у Конюшках, однак, коли поклали наріжний камінь, він сам вночі прикотився до Дмитрович на те місце, де тепер стоїть церква. Назад у Конюшки відвозили його кількома парами волів. Проте це не допомагало, і камінь знову прикотувався у Дмитровичі, поки люди не зрозуміли, що церкву треба будувати саме тут. Наріжний камінь поклали перед царськими воротами в церкві у Дмитровичах, де він лежить і тепер.

У метриці с. Дмитровичі за 1788 р. згадуються церква і цвинтар, а в Конюшках лише "цвинтарисько"⁷. Це вказує на те, що там стояв храм, місце якого було

обнесене прямокутним валом з хрестом посередині. Таким чином у наведеній легенді відображено реальний факт перенесення дерев'яної церкви з Конюшок до Дмитрович.

Церква св. Миколая в Дмитровичах стоїть на невисокому пагорбі. Вузька стежина, круто повертаючи, веде до воріт огорожі, побудованої у 1816 р. Праворуч від церкви стоїть дзвіниця. Вона триярусна, дещо звужена до верху, складена з товстих брусів, завершується чотирихилим дахом з маленькою маківкою, увінчаною хрестом. Верхній ярус дзвіниці має відкриті галерею.

Церква тридільна в плані, з чотиригранним пірамідальним верхом і одним заломом. Перекриття середньої частини церкви чотирихиле, вівтаря і бабинця (притвор) – двоххиле. Кожна з цих трьох частин храму завершується маківкою з хрестом. Нава церкви майже чотирикутна (6,35х6,5 м); зі заходу до нави прилягає притвор (бабинець), із сходу – п'ятигранний вівтар з півкруглим перекриттям. Притвор має плоске перекриття, над яким знаходяться хори. У церкві два входи: із заходу, через бабинець, та з південної сторони.

Зруб церкви складено з могутніх дубових брусів шириною 50–61 см і товщиною до 15 см, які лежать на фундаменті. Вона опоясана широким піддашшям, яке підтримується фігурними консолями.

Церква у Дмитровичах неодноразово ремонтувалася, про що засвідчують викарбувана над дверима дата “1873 р.” і видряпаній гострим предметом напис на брусі з південної сторони бабинця з датою 1705 р. Про інші ремонтні роботи засвідчують архівні джерела⁸.

Відповідно до напису на відкосі дверей, церкву було збудовано у 1655 р. Ця дата побудови храму зафіксована у Шематизмі Перемишльської єпархії і є загальноприйнятою⁹, однак у нас вона викликає сумнів. Привертає увагу те, що дата зазначена не буквами, як було при-

йнято у XVII ст., а звичайними арабськими цифрами. Нанесена поряд дата (1873 р.) дає підставу припускати, що дата 1655 була вирізана у цьому ж році. Можливо, що при ремонті могли замінити відкоси дверей з датою, яку невірною відчитали або помилково перевели на сучасне літочислення. Про те, що церква могла бути побудована раніше 1655 р. засвідчує також збережений у храмі “Апостол”, надрукований у київській друкарні Спиридона Соболя у 1630 р., з таким записом на полях: “... купив Стефан Луців син з Конюшок за золото до села Дмитровичі в храм святого Миколая року Божого АХМ (1640)”.

Миколаївська церква у Дмитровичах прикрашена стінописом, який займає північну і південну стіни центрального зрубу. На північній стіні розміщено “Страсті Христові”, на південній – “Страшний суд”. Іконографічна схема цих складних композицій відома в Україні з XV ст., про що свідчать збережені ікони із Здвиження та Трушевич, “Страшний суд” з Мшанця. Твори іконопису з названими сюжетами завжди великих розмірів і в інтер'єрі храму переважно займали північну й південну стіни нави, як бачимо в церкві Чесного Хреста у Дрогобичі. Названі сюжети набули особливої популярності в Україні у XVII ст. у станковому і монументальному малярстві. В них проявився народний дух періоду національно-визвольної боротьби українського народу¹⁰.

Тема “Страстей Христових” і “Страшного суду” у розписах церкви в Дмитровичах відповідала почуттям і прагненням замовників. Один з них, немов бажаючи увіковічити пам'ять про визвольну боротьбу, з гордістю підкреслює своє козацьке походження в написі над “Страшним судом”: “Дал измалов(а)ти раб божий Григорий з Кунматич син козаков”.

Розписи у церкві виконані темперою по дерев'яній поверхні зрубу, покритого тонким шаром ґрунту (левкасом). Шви

брусів проклеєні полотном; зустрічаються і гравюри на дереві, наклеєні зображенням на брусі¹¹.

Страсний цикл складається з тринадцяти сцен. Судячи з розмірів і розміщення двох верхніх рядів, нижче знаходилося ще чотирнадцять клейм, згодом забілених. Сцени майже вписуються у квадрат (100х90 см). Сюжети композицій окреслені широкою червоною і дещо вужчою чорною смугами. Над кожним сюжетом був супроводжувачий напис, який розкривав зміст. Написи сильно стерті і прочитуються лише частково. Завершується цикл "Страстей" білою смугою з символами сонця і місяця по краях, з написом:

СИА СТРАСТЫ ІЗ Х[РІСТО]ВИ
СОВІРШИЦА В ХРАМЪ СВ[АТА]ГО
И СЛАВНАГО Х.....ХА НИКОЛАА ЗА
СТАРАНА" И БЛАГОСЛОВЕНИЕ"
ПРЕЗИТЕРА ѠЦА ГАВРИЛИА.

Композиція "Страшного суду" розділена на реєстри по горизонталі. Зверху вузька смуга червоного кольору з написом:

РОКѠ Б[О]Ж[А]ГО АХЧИ
М[ЪСА]ЦА ІЮЛІИ ДНѠ АІ СІЕ
ВТОРОЕ И НЕЛИ... Х[РІСТО]ВО
ДА" ИЗМАЛОВТИ РАБЪ Б[О]ЖИ"
ГРИГОРИ" З КѠ НМАТИЧЪ СИНЬ
КОЗАКОВВ І ЖЕНОЮ СВОЕЮ
АННОЮ ЗА СВОЕ ЗДРАВІЕ И ЗА
СПАСЕНІЕ И ЗА ѠПѠЩЕ/ниє/
ГРЕХОВЪ СВОИХЪ.

У цілому композиція "Страшного суду" церкви св. Миколая в Дмитровичах вирішена у візантійських традиціях з елементами західної іконографії.

Стінопис у Дмитровичах виконували, ймовірно, вишенські малярі. Судова Вишня у XVII ст. славилася своїми іконописцями. Ця обставина сприяла дмитровичанам у пошуках виконавців оздоблення їхнього храму. Майстри із Судової Вишні

були добре відомі на Прикарпатті, а найбільш відомий з них Ілля Бродлакович працював на Закарпатті в Мукачеві.

Гармонійною частиною інтер'єру церкви св. Миколая у Дмитровичах є чотириярусний іконостас. У нижньому ярусі розміщені ікони Христа і Богоматері, царські та дияконські ворота. Царські ворота мають ажурну різьбу і шість медальйонів із зображенням чотирьох євангелістів та сцени Благовіщення. На дияконських воротах зображені архангел Михаїл та архидиякон Стефан. Другий ярус іконостасу складається з празникового ряду з Тайною вечерею по центру, над царськими воротами. Апостольський ряд займає третій ярус іконостасу з "Спасителем на престолі" в центрі. Пророчий ряд (четвертий ярус) складається з чотирнадцяти ікон. Кожний із пророків звернений до Богоматері, тримає у руках розгорнутий звиток з текстом.

При детальному вивченні ікон стало можливим установити дату їх виконання і виявити підписи двох майстрів, а також визначити руку третього, анонімного майстра. Першим був вишенський маляр Федор, який підписався у правому нижньому куті ікони апостола Петра:

СПИСАНИ СѠ АП[ОСТО]ЛЫ И
ДЪИ... РАБО" Б[О]Ж[И]М ...ДОРО"
МАЛ... ВИШЕ"СКИ" РО* Б АХОД
(1674).

З правої сторони напис частково закритий колонкою і тому ім'я майстра читається без першого складу: (ФЕ)ДОРО". П'ять ікон апостолів у правій частині третього ярусу виконані анонімним майстром не раніше початку XVIII ст. Третім художником був Лабович, що підписався на іконі апостола Павла у правій частині апостольського ряду.

Загальна схема іконостасу церкви св. Миколая в Дмитровичах відповідає українській традиції, про що свідчать численні іконостасні ансамблі XVII–

XVIII ст.¹² Дмитровицький іконостас зберіг основні риси, які характеризують завершений тип українського іконостасу XVII ст.

Церква св. Миколая у Дмитровичах заслуговує на увагу не тільки як пам'ятник монументальної архітектури і малярства XVII ст., а й як "живий ансамбль". На

протязі трьох віків свого існування храм увібрав різні прояви народної художньої культури, вірування й естетичні смаки прихожан. Цей скромний сільський дерев'яний храм ми розглядаємо як "вікно у минуле", без чого неможливо до кінця збагнути епоху, зрозуміти й відчутти світогляд і духовність наших предків.

¹ Томас, Діана. Опис історичних пам'яток в Альберті: На прикладі реєстрування української церковної архітектури. Резюме для українсько-альбертської конференції, присвяченої сторіччю міграції. – Чернівецький університет. – Жовтень, 1990. – С. 4.

² Там само.

³ Драган М. Українські дерев'яні церкви. – Львів, 1937. – С. 22, 75. Див. також: Юрченко П. Г. Дерев'яна архітектура України. – Київ, 1970. – С. 63, 72, 94; Свенціцький І. Тематичний уклад стінопису церкви св. Юра в Дрогобичі // Літопис Бойківщини. – 1938. – № 10. – С. 2.

⁴ Ратич О. О. Багате поховання рубежу X–XI ст. у Судовій Вишні // Середні віки на Україні. – Вип. I. – Київ, 1971. – С. 162-168.

⁵ Історія міст і сіл УРСР. Львівська область. – Київ, 1968. – С. 495.

⁶ Кутчинський О. А. Топоніми на -ИЧІ і питання заселення України // Історичні джерела та їх використання. – Вип. II. – 1966. – С. 82.

⁷ Йосифлянська метрика 1788 р. села Дмитровичі. – Центральний державний історичний

архів України у Львові. – Ф. 19. – Оп. XIII. – Од. зб. 25.

⁸ У книзі "Брацтва скарбони и вещей церкви Дмитровской", яка зберігається у церкві, зафіксовані ремонти у 1861, 1846, 1890 рр.; у 1882 р. купували залізо; у 1865 і 1890 рр. ремонтували огорожу.

⁹ Драган М. Українські дерев'яні церкви. – С. 22; Юрченко П. Г. Дерев'яна архітектура України. – С. 46.

¹⁰ Жолтовський П. М. Український живопис XVII–XVIII ст. – Київ, 1978; Овсійчук В. А. Українське мистецтво другої половини XVI – першої половини XVII ст.: Гуманістичні та визвольні ідеї. – Київ, 1985.

¹¹ Папір прослідковується і на швах Свято-Духівської церкви у Потеличі (Міляєва Л. С. Стінопис Потелича. – Київ, 1969. – С. 125).

¹² Драган М. Українська декоративна різьба XVI–XVIII ст. – Київ, 1970; Таранушенко С. О українском іконостасу XVII–XVIII века // Збірник за ликовне уметности. – Кн. XI. – Нови Сад, 1975. – С.113-144.

ТРАДИЦІЙНИЙ ОДЯГ УКРАЇНЦІВ БУКОВИНИ В ПЕРІОД ТРУДОВОЇ ЕМІГРАЦІЇ ДО КАНАДИ

Я. Кожолянко

Саскатун

Народний одяг є одним з основних компонентів матеріальної культури українського народу. Одяг у значній мірі є необхідною умовою існування людини. Разом з тим, він відбиває соціальне становище людей, їх господарсько-культурну діяльність, належність до певної етнічної групи.

У народній носії відбиваються традиції виготовлення тканин і використання матеріалу, крій і прикраси, вишивка, способи носіння, естетичні уявлення про красу та гармонію.

З початку ХХ ст. і до 30-х років сталися певні зміни у крої, орнаментатії, способах носіння окремих частин костюма. У всіх етнографічних зонах відбуваються зміни в крої жіночих сорочок. Сорочки з цільнокроєним рукавом (“морщанки”) і тунікоподібного крою (“хлопнянки”) шийють “до підтички”, на відміну від вживаних раніше додільних. Зважаючи на те, що нижня частина сорочки, “підтичка” (“подолки”), зношується швидше, даний крій полегшував її заміну на нову підтичку. Значного поширення набувають в цей час сорочки тунікоподібного крою. В значній мірі вони замінюють святкову “морщанку”. Характерною особливістю святкової сорочки тунікоподібного крою є збереження традиційного розміщення узорів, кольорової гами і технік вишивки, а в окремих випадках і назви “морщанка”. В той же час в орнаментатії з’являються

нові елементи, – так звані “заплічники” – дві смуги вишивки по обох сторонах грудей через плечі за спину.

Таким чином, нагрудна частина сорочки стає багатше орнаментованою, водночас прослідковується менше використання нагрудних прикрас як доповнюючих елементів українського костюма.

На території Закордонної (Руської) Буковини з’являється новий елемент у крої рукава тунікоподібної сорочки “рукав з фалдами”, прошитий складками тканини висотою 5-8 см. Фалди надавали рукаву особливої пишності. Невеликі “фалдочки” використовувалися також в оздобленні нагрудної частини сорочки з пазушним розрізом на спині або плечі. Фалдочки допомагали утворювати різноманітні узори зі стрічок – “дубовий лист”, “кленовий лист” та ін.

Значно поширюється монохромна вишивка білими шовковими нитками – “білим по білому” – на території Буковинського Поділля і Попруття та Буковинського Прикарпаття. Традиції вишивки білим шовком збережені в цих регіонах і до наших днів.

Цікавий спосіб оздоблення тунікоподібної сорочки досліджено на Буковинському Поділлі – це поєднання тканого узору крою рукавів і подолу (як правило, бежевого чи рожевого кольорів) зі вкрапленням у нього різнокольорових цяток – синього, бордового, чорного кольорів. На

57. Традиційний жіночий одяг, буковинське передгір'я, початок ХХ ст. Я. Кожолянко.

Traditional women's clothing, Bukovynian foothills, beginning of the XXth century. Ia. Kozholianko.

тлі білосніжного полотна сорочки таке поєднання узорів було неординарним. Для рукавів і подолу цих сорочок виготовлялося і відповідне полотно.

Рослинний орнамент, як і геометричний, не залишався незмінним. Поступово він також змінювався, набуваючи більш реальних рис, подібних з місцевою флорою. Так, якщо на початку ХХ ст. рослинні мотиви були сильно геометризовані і лише віддалено нагадували квіти і листя, то до середини століття вони відображали уже реальні рослини. Крім того, рослинні мотиви початку ХХ ст. не відзначалися великою

різноманітністю. В основному це були маленькі квіточки – “шустки”, оточені зеленим листям. У вишивках 20–30-х років та пізнішого часу спостерігається значне розмаїття рослинних мотивів.

Відбуваються зміни в крої чоловічих сорочок, зокрема, їх довжина – сорочки у всіх етнографічних районах стають коротшими. Частково змінюється і форма рукава: манжет замінюється рукавом, що вільно закінчується. В орнаменті частіше вживається поєднання геометричного і рослинного характерів поліхромної вишивки.

Удосконалювалися способи орнаменту поясного одягу. З обох сторін “горботки” розміщувались кольорові горизонтальні смуги – “бати”, “канти”, “піснявки”. Цікаво, що колір “бат” був різним на одному полотнищі з протилежних країв. Перевертаючи горботку-обгортку то однією, то іншою стороною, можна було імітувати наявність у жінки двох горботок, які вона в різний час вдягала.

Набувають поширення горботки, “бати” яких поєднують два-три кольори: синьо-зеленого або жовто-вишнево-синього й інших. Побутували вони в рівнинній і передгірській зонах буковинського краю.

Прослідковується розвиток способів виділення крайніх смуг горботки. Так, на початку ХХ ст. практикувався спосіб розташування широкої горизонтальної смуги, коли по п'ятканню добавляли нитки червоного чи бордового кольорів. Крізь утворену кольорову смугу проглядає темний колір основи і світлі кольори вертикальних смуг.

З 20-х років ХХ ст. повсюдно серед українців набуває поширення горботка з яскравою кольоровою батою, яка контрастує за кольором з основним полем полотна, а також у поєднанні кількох кольорів. Цілісний малюнок композиційного задуму ткалі під час виготовлення одноплатового поясного одягу доповнювали “заснівки”, розміщені на краях “бат”,

відіграючи важливу роль в орнаментативній частині цього виду народної ноші.

Особливе місце займає спосіб носіння поясного одягу жінками Буковинського Поділля. Він полягає в тому, що поверх горботки із завернутими кінцями одягали попередницю двоплатової запаски. Остання була обов'язковою частиною жіночого поясного одягу. З середини 20-х років запаску замінює фартух. Шили фартух з кольорової шерстяної чи шовкової тканини фабричного виробництва. Спільним для всіх фартухів був їх крій – всі вони шились у складку. Прикрашали фартухи кольоровою мережкою контрастних з основним полем тонів.

Характерною рисою одноплатової гуцульської “опинки”, а також аналогічної “гопанки” в передгір'ї та частково в рівнинній частині Буковини була вузька різнокольорова горизонтальна смуга – “піснявка”, що мала вигляд яскравої шнурівки. З середини 20-х років опинки виготовляють з широкою горизонтальною смугою, яка включала в себе 5–7 вузьких різнокольорових смуг. Останні ткалися холодними тонами і контрастували з основним полем опинки, яке було переткане вертикальними смугами гарячих тонів. Опинки використовували в основному як святковий поясний одяг.

Інший вид поясного одягу – “фоту” (одноплатове полотнище тонкої шерстяної тканини фабричного виробництва з широкими смугами вишневого і вузькими білого кольорів) – пов'язували з прикрасами (“фустами”, “крилами”, “спускачами”), складеними і зшитими з хустин або кольорової шовкової, рідше шерстяної, тканини широкими стрічками з китицями.

У рівнинній та передгірській частині краю носили сарафан з шовкової тканини фабричного виробництва – “ріклю”. До ріклі також використовували “спускачі”. Рікля служила і весільним одягом молоді. Ця традиція на Північній Буковині зберігалася до кінця 50-х років ХХ ст., а

трансформований у спідницю варіант ріклі використовується у весільному обряді і в наші дні.

У чоловічому поясному одязі – “портяницях” (білих полотняних штанах) – стає багатшою вишивка як поліхромного, так і монохромного (“білим по білому”) характеру. Святкові портяниці в цей період обов'язково вишивають чи мережать – “гаклюють”. Теплі штани – “гатки”, “гачі” – внизу, а іноді і по боках вишивали нитками однотонного контрастного кольору. На Буковинській Гуцульщині такі штани називалися “холошнями”. Тут для оздоблення штанів використовували нитки яскравих гарячих тонів.

Плечовий одяг українців характеризується типологічним розмаїттям, яке у значній мірі відображає специфіку природно-кліматичних умов, характер господарсько-трудова діяльності, традиції українців буковинського краю.

Плечовий одяг представлений кептарями, кожухами, сардаками і мантами. З 20-х років ХХ ст. давній перегинковий тип крою кептарів і кожухів повсюдно замінює крій з плечовим швом. Кептарі з плечовим швом змінюють свою довжину у різних етнографічних зонах Буковини. Так, у рівнинній частині кептарі були розширені до низу і сягали бедер. Змінились і гуцульські святкові кептарі. Вони стали довшими.

Оздоблювали кептарі навколо горловини, пройм рукавів, по нижньому краю овчиною – “смушком”, а також тканим чи в'язаним полотном – “пирзеяном”, “насилюваним смушком”. Краї вишивки обшивали нанизаними на шнурок цятками темно-коричневого або чорного кольорів у вигляді змієподібних стрічок – “гранатками”. “Гранатки” виготовляються двома способами – вручну і на дерев'яних “кросенцях”, які отримали широке поширення з 30-х років ХХ ст.

Окремо слід сказати про довгі кептарі тунікоподібного крою зі значним розширенням до низу – “цурканки”, “мунтяни”.

58. Традиційний чоловічий одяг. Верхнє Буковинське Попруття, кінець XIX ст. Я. Кожолянко.

Traditional men's clothing. Upper Prut area, Bukovyna, end of the 19th century. Ia. Kozholianko.

Цурканки багато оздоблювались аплікацією у вигляді хвиль і вигнутих ліній поліхромною вишивкою. На початку XX ст. регіон поширення таких кептарів був досить широким – рівнинна, передгірська і частинно гірська етнографічні зони Буковини. До середини XX ст. ця територія значно звузилася, включаючи в себе лише села Верхнього Буковинського Попруття.

З 20-х років XX ст. відбулися зміни в крої та оздобленні кожухів. Вони стали коротшими, а оздоблення стриманішим. З кінця 30-х років широке розповсюдження отримали прямоспинні – “куці” – кожухи, які сягали нижнім краєм трохи нижче стану. Вони застібалися на гудзики, мали дві внутрішні кишені, а також

пришивний пояс, що раніше в кожухах не практикувалось.

Сардак – суконне напівпальто – зберіг тунікоподібний крій, мав невеликі розрізи по боках, прями широкі рукави, невисокий комір, а з 20-х років і відкидний комір. Оздоблювались сардаки китицями, вишивкою і яскравими вузлами – “помпонами”, “китицями”, “богутачами”.

Широке побутування в краї мали “манта” – довге напівпальто з капором розпашного крою білого або світло-сірого кольору. З 20-х років у більшості сіл манти використовували як обов’язковий елемент весільного костюма. Серед українців Верхнього Буковинського Попруття існувала традиція дарувати нареченому білу, багато оздоблену, манти до весілля.

Серед доповнюючих елементів костюма були пояси – ткані та шкіряні. У першій половині XX ст. відбулися зміни – як у розмірах, так і в орнаментатії. Чоловічі й жіночі пояси стали коротшими, ширина їх майже зрівнялась, китиці стали коротшими. В орнаментатії почали широко використовувати рослинні орнаменти, які були подібними до килимових рисунків. При цьому слід зауважити, що пояси з “класичним” геометричним узором були переважаючими в усіх етнографічних регіонах, в тому числі і в передгір’ї. Ткали також спеціальні “мірані” пояси, які приходились точно по стану. Вони були короткими, застібалися або зав’язувалися збоку.

У першій половині XX ст. удосконалюється орнаментатія широкого шкіряного пояса, призначеного як доповнення до святкового костюма. Для оздоблення такого пояса використовувались цятки, різнокольорова шкіра. В той же час практичність череса зберігається. В ньому обов’язково є кишеня з клапаном для зберігання найнеобхідніших речей (ножа, люльки і т. ін.).

У 30-х роках гуцули почали вживати святковий чоловічий пояс з тканини шириною 8–10 см – “бав’янки”. Він застібав-

ся на гачок з одного боку. Все поле “бав’янки” вишите різнокольоровими нитками і цятками. Переважаючими мотивами вишивки були рослинний та стилізований рослинний орнаменти.

Головні убори займають важливе місце серед доповнюючих елементів костюма. В досліджуваний період збільшується кількість прикрас, виготовлених (насиляних) з цяткок-герданів, у чоловічих літніх головних уборах – капелюхах, а також аналогічних за технікою виконання – ромбоподібних “квіток” в смушкових кучмах.

Особливим розмаїттям відзначалися дівочі та жіночі зачіски і головні убори. Серед дівочих зачісок найбільш розповсюджені “гедзе”, “воронка”, заплітання у дві коси. Серед жіночих – “кирпа” та коси з “уплітками”. Найтипівішими дівочими головними уборами на той період були “карабуля”, “коди”, “вінок”, “трава”, “коробка”, “вінки”, стрічки, “бовтички”, “чільця”.

З початку 20-х років у передгір’ї (Вижниччина) на зміну традиційному “дъордану” приходять вінок з стрічками та карабуля. Обов’язковою складовою частиною карабулі була ковила – “трава”, “боже тіло”, невеликий пучок якої прикріплювався до тильного боку головного убору.

“Коробку” та “коди” використовували також як складову частину весільного костюма до середини ХХ ст. Лише слід зазначити, що назва “коробка” є пізнішою формою, яка отримала широке розповсюдження з початку ХХ ст. Так, в етнографічній літературі кінця ХІХ ст. “коробка” згадується як “карабуля”.

При пов’язуванні головних уборів (наміток, переміток) використовували різнокольорові стрічки для обв’язування кирпи, штучні квіти і яскравих тонів шпильки для закріплення убору. Тороки хустки виступали з-під рушника, створюючи контрастну лінію головного убору.

Краї рушника орнаментувались тканим узором або вишивкою поліхромного характеру з використанням цяткок. Най-

59. Традиційний одяг молоді 1920-х рр., Вижниччина, Північна Буковина. Я. Кожолянко.

Traditional Ukrainian clothing for younger people, Vyzhnytskyi raion, 1920s. Ia. Kozholianko.

частіше техніка виконання орнаменту була комплексною. В ній поєднувалися різні способи орнаментатії. Узор був частіше геометричного та стилізовано-рослинного характеру. З початку 20-х років ХХ ст. менш вживаним стає зооморфний характер вишивки, який до цього мав широке поширення. Змінюється і спосіб носіння рушника – його пов’язували не обмотуючи голови, а лишень прикриваючи чоло і тім’я.

Крім рушників для пов’язування голови з поч. ХХ ст., а у гуцулів і раніше, набули поширення хустки фабричного виробництва – як однотонні, так і з яскравими узорами. До середини 30-х років ХХ ст. в рівнинній та передгірській частинах краю

вони виступають у ролі буденних головних уборів, а в гірській частині – як буденні і святкові.

Взуття українців Буковини за технікою виготовлення було стягнутим, зшитим і плетеним. Останнє дістало поширення з середини 20-х років і мало назву “солом’янки”, “дерев’янки”, “довбанки”. Солом’янки плели з житньої соломи технікою “косичка”, скріплювали ниткою, по низу обшивали шматком шкіри і закріплювали на дерев’яній основі – підшві. Час побутування цього виду взуття був обмеженим. Уже до середини ХХ ст. солом’янки виходять з ужитку.

Буденним взуттям були постолы (у гуцулів також і святковим), а в свята взували черевики та чоботи. З 20-х років жінки прикрашали черевики смужками вишивки

рослинного характеру, використовуючи для вишивки цятки.

Ведучи мову про прикраси, слід відзначити їхнє розмаїття і багатство. Широке поширення мали “вівсьорки”, “басми”, “квітки”, які прийшли на зміну згардам і салбам. Останні, починаючи з 20-х років, використовувались дедалі менше. Подібна ситуація і з коралями. Їх замінює намисто з штучних коралів. Натомість район поширення герданів не зменшився, а техніка виконання вдосконалювалася з часом.

Таким чином, період 20-30-х років у зв’язку з політичними і соціально-економічними змінами в буковинському краї характеризується різкою зміною окремих елементів традиційного одягу українського населення.

ЖІНОЧИЙ ОДЯГ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ З БУКОВИНИ В ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ АЛЬБЕРТІ, 1890-1930 рр.

Р. Лисак-Мартинків

Едмонтон

Вивчаючи одяг якогось народу чи місцевості, можна багато чого навчитися. З естетичного погляду народний одяг є “синтетичним видом мистецтва. Воно включає до єдиного художньо-утилітарного ансамблю мистецтво крою, ткацтво, вишивку, аплікацію, плетіння, обробку шкіри, металу, перукарство тощо”¹. А тому, що “убрання безпосередно зв’язано з визначними подіями в житті людини: з народними святами, весільними обрядами, з усім укладом побуту”², воно займає значне місце в етнографічних студіях.

Народний одяг є одним з основних показників матеріальної культури ранніх українських поселенців у Канаді, й тому займає одне з чільних місць у культурній спадщині українців Канади. Як типовий показник матеріальної культури, одяг віддзеркалює певні особливості побуту народу:

- 1) пристосування до природно-географічних умов;
- 2) виробничу діяльність людей;
- 3) глибину художнього чуття³.

Крім цих особливостей, в одязі проявляються ще й інші тенденції. Наприклад, одяг буковинських переселенців у центрально-східній Альберті, особливо в жінок, характеризувався постійним зв’язком з традиціями минулого. Також виявляється певне віддзеркалення соціально-економічних та культурних змін, що відбулися в процесі пристосування до нового оточуючого середовища на еміграції. Але, хоч умови нового життя в центрально-східній Альберті були загалом подібними для всіх переселенців, порядок адаптації

до цих умов не був однаковим. Існували відмінності в темпі та ступенях адаптації, які по-різному відображалися в матеріальній культурі переселенців – архітектурі, в обладнанні хати, а також і в одязі.

Передбачаючи, що вже більше не повернуться до рідних земель, більшість переселенців з Буковини привезла різноманітні знаряддя, щоб полегшити розвиток своїх нових господарств у Канаді. Переважно везли малі складніші частини знарядь, бо важко було перевозити більші речі. Привозили також тканини, одяг, запасне полотно і навіть складніші частини ткацького верстата (берда та нити)⁴. Такі речі, звичайно, були найбільш потрібними на ранньому етапі переселенського життя.

Бабуніна скриня

Наприкінці XIX та на початку XX ст. до Альберти приїхали переселенці переважно з трьох етнографічних зон Буковини.

Етнографічна зона та села і міста, звідки приїхали переселенці:⁵

Буковинське Поділля: Заставна, Борівці, Дорошівці, Киселів, Малятинці, Ставчани, Чуньків.

Буковинське Попруття: Кіцмань, Лашківка, Чернівці, Бояни, Горішні Шерівці, Шишківці, Шипинці, Лужани, Мамаївці, Ошихліби, Оршівці, Чорнівка, Топорівці, Шубранець, Задубрівка, Садгора.

Буковинське Прикарпаття: Чагор, Неполоківці, Берегомет, Молодія, Руський Банилів, Стрілецький Кут, Вашківці.

Загальновідомий жіночий комплекс одягу буковинських переселенців з цих районів складався з таких частин: сорочка, поясний одяг, пояс, безрукавка, верхній одяг, головний убір, взуття і прикраси.

Одяг, який буковинські переселенці привезли з собою і носили в Канаді, відображав їхні регіональні відмінності. Хоча в цілому жіночий одяг характеризувався стрункістю силуету й дещо видовженою лінією, виділялися три локальні комплекси:

1. Буковинське Поділля (рівнинна зона): Тут характерні були сорочки “зморщанки”, кептарі “цурканки”, “мінтяни”, головні убори та прикраси.
2. Буковинське Попруття: Тут характерні були тунікоподібні сорочки, “фоти з фустами”, рікля та кептарі нижче пояса, розширені до низу, з овечим смушком.
3. Буковинське Прикарпаття (передгірська зона): Тут побутували тунікоподібні сорочки з елементами “зморщанок”, короткі кептарі з “гульовим” смушком та пояси з рослинним орнаментом. У вишивці сорочок застосовувалися білі нитки⁶.

Серед переселенців були і багатші люди, і бідніші. Траплялися й відомі особистості. Наприклад, Стефан Шандро, колишній радний та вїт села Руського Банилова Вашківського повіту⁷, приїхав з родиною до Альберти 1899 р.⁸ Отже, крім регіональних відмінностей, у вбранні віддзеркалювалися також соціально-економічні умови господарств, а також вік жінок та особисті смаки. Очевидно, у заможніших господарствах жінки могли дозволити собі кращі сорти сировини для виготовлення одягу та кращі матеріали для оздоблень. Орнаментация костюма дівчат та молодих жінок була переважно багатшою, ніж старших жінок. Також, звичайно, буденний одяг відрізнявся від святкового тим, що був простішим; шився з грубого матеріалу та скромніше оздоблювався⁹.

Піонерський етап поселення в Канаді

Перший етап життя буковинських переселенців в центрально-східній Альберті характеризувався тяжкою піонерською працею та подекуди нестатками. Люди жили в бурдеях/землянках та займалися корчуванням лісів на своїх просторах 160-акрових гомстедах. Це було надзвичайно велике завдання, особливо, якщо порівняти величину канадського гомстеда (64.752 гектари або 160 акрів) до середньої величини буковинського господарства в період еміграції (6.088 гектарів або 15.045 акрів)¹⁰. Щоб одержати від канадського уряду документ, що підтверджував право власності на гомстед, переселенці мусіли виконати певні умови:

1. Вони були зобов'язані жити на гомстеді найменше 6 місяців кожного року впродовж трьох років.
2. Обробити не менше 30 акрів землі на своєму гомстеді.
3. Переселенці були зобов'язані побудувати хату¹¹.

Переселенці, котрі приїхали до Канади з невеликою сумою грошей, йшли на заробіток поза своїм гомстедом. Жінки та діти лишалися вдома й продовжували розорення нової ниви¹². Власне, вже в цей час куплений канадський одяг почав заступати зношений традиційний чоловічий одяг. Це тому, що не було змоги виготовляти новий одяг традиційними способами. Також, звичайно, чоловіки відчували сильніший тиск, щоб одягатися так, як це робили інші канадські робітники¹³.

На ранньому етапі піонерського життя жіночий одяг буковинських переселенців не дуже відрізнявся від стилю одягу, що існував на Буковині перед еміграцією. Це тому, що жінки одягалися в те, що привезли із собою, і внаслідок тяжких умов піонерського життя не мали часу на ви-

готовлення нового одягу¹⁴. Переважно жінки давали собі раду з тим, що мали; часом використовували мішки з муки або цукру, коли не було полотна¹⁵.

Етап “фарми”

Перейшовши успішно піонерський етап життя в Канаді, більшість переселенців продовжувала займатися сільським господарством. Користуючись знаннями та ручною технікою, які уживали ще вдома на Буковині, деякі переселенці почали займатися домашнім виготовленням тканин та одягу. Так, як колись на Буковині¹⁶, праця, пов'язана з цим, відбувалася сезонними циклами. Весною сіяли льон та коноплі, знімали овече руно. Вовну прали, сушили, розскубували та чесали. Літом займалися первинною обробкою луб'яних волокон: вибирали, вимочували, сушили, м'яли, тіпали, чесали та сортували прядиво. Восени, інколи, знову стригли овець, а зимою прями, золили, фарбували й ткали¹⁷. В старім краю лагідніший клімат та тривалий вирощувальний сезон дозволяли розподілювати роботи впродовж цілого року. Але в Канаді, mimo того, що ткацький промисел можна було поділити на сезонні етапи, найбільше роботи припадало на кінець літа та осінь. Це було якраз тоді, коли канадські фермери мали найбільше іншої роботи. Отже, суворість канадського клімату та коротший вирощувальний сезон справді не надавалися до занять, пов'язаних з виготовленням одягу¹⁸.

З часом домашнє виготовлення тканин та одягу традиційними способами занепадало. Виготовлення лляного та конопляного полотна майже цілком зупинилося, здебільша з практичних причин. Зокрема, вирощування льону та конопель мало невелике значення в товарно-грошових відносинах канадського ринку¹⁹. Також, хоча “вдома” на Буковині жінки мали час на таку роботу й виготовлення одягу було важли-

вою частиною щоденних занять, у Канаді обставини змінилися, оскільки господарства були значно більшими²⁰. Загальновідомим є той факт, що жінка на українському господарстві в Канаді працювала на полі частіше і більше, ніж найманий робітник²¹. Тому на працю, пов'язану з виготовленням прядива, не залишалось часу.

Незважаючи на занепад лляного та конопляного виробництва, виготовлення речей з вовняної пряжі продовжувалося. Люди тримали на господарстві по 2-3, а часом і по 10 – 15 овець²². У 1930 р. середня кількість овець по господарствах у 10 виборчих округах центрально-східної Альберти становила від 0.61 до 3.92 овець на господарство²³. В процесі адаптації до нових кліматичних умов жінки переважно плели рукавиці, “чук” і шапки, теплі грубі панчохи та светри. Уживали також вовняну пряжу при виготовленні тканин для хатнього інтер'єру – килимів, “коверців”, верет²⁴. З вовни також ткали тайстри²⁵ та пояси²⁶, але це вже зустрічалося рідше. Жінки фарбували вовняну пряжу барвниками, котрі купували в крамницях для загальних товарів²⁷. (Між 1900 та 1930 рр. на території центрально-східної Альберти було приблизно 110 таких крамниць²⁸). Декотрі переселенці спроваджували фарби з рідних міст та сіл Буковини²⁹. Робили це тоді, коли не могли дістати фарб у крамницях у своїх околицях в Альберті. Також казали, що спроваджені фарби були кращими³⁰.

Крім занепаду виготовлення лляного та конопляного полотна в Канаді, були ще інші чинники, які сприяли зміні в стилі одягу буковинських імігрантів в Альберті. Мабуть, найважливішим чинником була краща доступність фабричних текстильних виробів та готового одягу. Такі речі можна було купити в малих крамницях для загальних товарів, які почали з'являтися на території центрально-східної Альберти вже з 1902 р.³¹ Також можна було замовляти товари “з каталогу” біль-

ших крамниць зі сходу Канади (наприклад, з фірми Eaton's). Замовлений товар приходив поштою³², а пошта доходила завдяки залізниці. В 1905 р. збудовано першу залізничну лінію через центрально-східну Альберту (через східну частину території). Між 1917 і 1920 рр. побудовано другу лінію (через північну частину території). У 1927 р. прокладено третю лінію (через середину території). У місцевостях, де будувалися станції³³, часто створювалися містечка, які ставали малими торговельними центрами. Розвиток системи доріг з віддалених районів до цих торговельних пунктів також полегшував доступність до всілякого роду товарів та створював вигоди³⁴. Прокладення кращих доріг до Едмонтону (столиці провінції) дало нагоду переселенцям купувати кращі і дешевші товари в едмонтонських крамницях. В Едмонтоні, між іншим, від 1906 р. до 1916 р. було засновано 6 підприємств, котрі займалися шиттям готового одягу³⁵.

Крім готового одягу, переселенці часто купували матеріали для шиття. Кроїли новий одяг на підставі крою старого одягу, котрий привезли із собою³⁶. Рідко уживали куплені паперові купони. Тому новий одяг, шитий українськими переселенцями в Канаді, часто зберігав характер традиційного. Часами жінки вишивали традиційні сорочки, копіюючи взори з сорочок, позичених у сусідок³⁷. Силует жіночого одягу також зберігався завдяки тому, що жінки ще часто продовжували носити традиційні головні убори³⁸. Довжина спідниць, куплених чи шитих у Канаді, була приблизно

такою ж, як і довжина традиційного поясного одягу. Видовжена лінія силуету також зберігалася завдяки канадському фартуху, який жінки носили на фермі.

Процес адаптації одягу проявлявся скоріше серед переселенців, які зазнавали ближчого та постійного впливу канадського побуту. Наприклад, у чоловіків, які працювали поза фермою, та в дітей, котрі ходили до школи, скоріше виявлялися тенденції одягнутися "по-канадському". Жінки, не маючи постійного контакту з "канадським світом", довше носили типовий народний одяг.

Мали місце цікаві пристосування канадських матеріалів до традиційних елементів чи силуету народного одягу. Часом, наприклад, куплений коць з фірми Hudson Bay носили замість горботки³⁹. Інколи люди доповнювали традиційний одяг канадським верхнім одягом, зокрема светрами. Взагалі, адаптація до канадських форм проявлялася скоріше в буденному вбранні, ніж у святковому. Коли жінки, як і чоловіки, вже носили вбрання канадського стилю в будні дні, вони ще вбирали народний одяг у свята чи на громадські імпрези⁴⁰.

Завдяки пошані до традицій минулого та старанням нащадків переселенців, до сьогодні збереглося багато скарбів з українського народного одягу в Канаді. В минулому ці речі переховувалися у бабуніній скрині та в гардеробах народних домів. Нині вони служать як важливі джерела для вивчення культурної спадщини й дають надхнення до нових висот у художній творчості українського потомства в Канаді.

¹ С. Колос, І. Гургула, *Українське народне мистецтво: Вбрання* (Київ: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1961), с. VII.

² Там само.

³ К. І. Матейко, *Український народний одяг* (Київ: Наукова думка, 1977), с. 5.

⁴ Польовий запис, 22 жовтня 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Фрузини Гелеч, Науково-до-

слідчі фонди Села спадщини української культури (НФ ССУК). Магнітофонний запис, 24 жовтня 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Єлисавети Івасюк, НФ ССУК. Маг. зап., 24 жовтня 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Євелін Луцак, НФ ССУК. Маг. зап., 4 листопада 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Вікторії Репки, НФ ССУК. Маг. зап., 4 листопада 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Василини Федорець, НФ ССУК.

- ⁵ Інформації з приватного архіву Радомира Білаша.
- ⁶ Я. І. Кожоляно, "Традиційний народний одяг українців Північної Буковини," *Народна творчість та етнографія*, (5) 1988, с. 51. Автор подає ще четвертий комплекс одягу (з буковинської Гуцульщини), але в Альберті представників цього комплексу не було.
- ⁷ Orest T. Martynowych, Occasional Paper No. 10: *The Ukrainian Bloc Settlement in East Central Alberta, 1890-1930: A History* (Edmonton: Alberta Culture and Multiculturalism, Historic Sites Service, 1985), с. 310. Vladimir J. Kaye, ed., *Dictionary of Ukrainian Canadian Biography of Pioneer Settlers of Alberta 1891-1900* (Edmonton: Ukrainian Pioneers' Association of Alberta, 1984), с. 258-259.
- ⁸ Kaye, с. 258-259.
- ⁹ М. В. Костишина, "Особливості традиційного жіночого одягу буковинського Поділля," *Народна творчість та етнографія*, (6) 1976, с. 67.
- ¹⁰ Martynowych, с. 16. 56% буковинських господарств мали до 2 га землі, 29% мали від 2 до 5 га, 10% мали від 5 до 10 га, 4.6% мали від 10 до 100 га, 4% мали більше ніж 100 га.
- ¹¹ Там само, с. 119.
- ¹² Там само, с. 123. Andriy Nahachewsky, Occasional Paper No. 11: *Ukrainian Dug-Out Dwellings in East Central Alberta* (Edmonton: Alberta Culture and Multiculturalism, Historic Sites Service, 1985), с. 107. Пол. зап., 23 вересня 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Анни Пецул, НФ ССУК.
- ¹³ Radomir Bilash, "The Colonial Development of East Central Alberta and its Effect Upon Ukrainian Immigrant Settlement to 1930" (MA Thesis, University of Manitoba, 1983), с. 126.
- ¹⁴ Bilash, с. 126, 129. Пол. зап., 23 вересня 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Анни Пецул, НФ ССУК.
- ¹⁵ Bilash, с. 129-130.
- ¹⁶ Кожоляно, с. 47.
- ¹⁷ Пол. зап., 22 жовтня 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Фрузини Гелеч, НФ ССУК. Маг. зап., 24 жовтня 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Евелін Луцак, НФ ССУК. Маг. зап., 4 листопада 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Васи́лини Федорець, НФ ССУК.
- ¹⁸ James S. Woodsworth, "Ukrainian Rural Communities: Report of an Investigation by the Bureau of Social Research, Governments of Manitoba, Saskatchewan and Alberta" (Unpub-

lished report, Winnipeg, 1917), с. 112-113.

- ¹⁹ Sonia Maryn, Occasional Paper No. 13: *The Chernochan Machine Shed: Ukrainian Farm Practices in East Central Alberta* (Edmonton: Alberta Culture and Multiculturalism, Historic Sites Service, 1985), с. 22-23, 30-31. В Альберті вирощувалися такі продукти:

	%пшениці	%вівса	%ячменю	%інших зерн. та льону
1920 р.	50.88	33.92	4.55	2.95
1930 р.	66.67	18.16	5.86	1.96

- ²⁰ Пол. зап., 24 жовтня 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Рахилі Івасюк, НФ ССУК. Пол. зап., 23 вересня 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Дмитра Лакусти, НФ ССУК. Пол. зап., 22 жовтня 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Єлисавети Николайчук, НФ ССУК. Пол. зап., 23 вересня 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Анни Пецул, НФ ССУК.

- ²¹ Martynowych, с. 136.

- ²² Пол. зап., 22 жовтня 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Фрузини Гелеч, НФ ССУК. Маг. зап., 24 жовтня 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Єлисавети Івасюк, НФ ССУК. Пол. зап., 24 жовтня 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Рахилі Івасюк, НФ ССУК. Маг. зап., 24 жовтня 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Евелін Луцак, НФ ССУК. Пол. зап., 22 жовтня 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Єлисавети Николайчук, НФ ССУК. Маг. зап., 4 листопада 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Вікторії Репки, НФ ССУК. Маг. зап., 4 листопада 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Васи́лини Федорець, НФ ССУК.

- ²³ *Seventh Census of Canada 1931. Vol. VIII. Agriculture* (Ottawa: Dominion Bureau of Statistics Canada, 1936), с. 716-721.

Виборча округа	овець на округу	середня кількість овець на господарство
#484 Birch Lake	401	.80
#513 Ukraina	366	.61
#514 Sobor	546	.86
#515 Norma	1340	2.05
#516 The Pines	865	1.37
#545 Eagle	2992	3.92
#546 Wostok	1533	1.91
#547 Leslie	660	1.01
#575 Vilna	1191	1.80
#576 Smoky Lake	2277	3.09

- ²⁴ Пол. зап., 22 жовтня 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Фрузини Гелеч, НФ ССУК. Маг. зап., 24 жовтня 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Єлисавети Івасюк, НФ ССУК. Пол. зап., 24 жовтня 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Рахилі Івасюк, НФ ССУК. Маг. зап., 24 жовтня 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Евелін Луцак, НФ ССУК. Пол. зап., 22 жовтня 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Єлисавети Николайчук, НФ ССУК. Маг. зап., 4 листопада 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Вікторії Репки, НФ ССУК. Маг. зап., 4 листопада 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Васи́лини Федорець, НФ ССУК.
- ²⁵ Маг. зап., 4 листопада 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Вікторії Репки, НФ ССУК.
- ²⁶ Пол. зап., 18 вересня 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Марії Ткачук, НФ ССУК.
- ²⁷ Пол. зап., 22 жовтня 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Фрузини Гелеч, НФ ССУК. Маг. зап., 24 жовтня 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Єлисавети Івасюк, НФ ССУК. Пол. зап., 24 жовтня 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Рахилі Івасюк, НФ ССУК. Маг. зап., 24 жовтня 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Евелін Луцак, НФ ССУК. Пол. зап., 22 жовтня 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Єлисавети Николайчук, НФ ССУК. Пол. зап., 24 жовтня 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Калини Онищук, НФ ССУК. Маг. зап., 4 листопада 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Вікторії Репки, НФ ССУК. Маг. зап., 4 листопада 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Васи́лини Федорець, НФ ССУК.
- ²⁸ Martynowych, c. 226.
- ²⁹ Woodsworth, c. 78.
- ³⁰ Пол. зап., 22 жовтня 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Фрузини Гелеч, НФ ССУК. Маг. зап., 4 листопада 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Васи́лини Федорець, НФ ССУК.
- ³¹ Martynowych, c. 225.
- ³² Bilash, c. 34-35.
- ³³ До 1930 р. всього разом було 46 станцій. Martynowych, c. 252.
- ³⁴ Bilash, c. 32-35, 105-108; Martynowych, c. 252-285.
- ³⁵ Catherine Cooper Cole, "Garment Manufacturing in Edmonton, 1911-1939" (MA Thesis, University of Alberta, 1988), c. 31.
- ³⁶ Маг. зап., 4 листопада 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Вікторії Репки, НФ ССУК. Маг. зап., 4 листопада 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Васи́лини Федорець, НФ ССУК. Demjan Hohol, "The Grekul House: Materials History" (Edmonton: Alberta Culture and Multiculturalism, Historic Sites Service, 1984), c. 358. Marie Lesoway, "The Slemko House: Materials History" (Edmonton: Alberta Culture and Multiculturalism, Historic Sites Service, 1986), c. 545, 548.
- ³⁷ Hohol, c. 360.
- ³⁸ Bilash, c. 129-130.
- ³⁹ Провінційний архів Альберти, фонд Елстон, ч. 65.55.24.
- ⁴⁰ Bilash, c. 126-135. Маг. зап., 24 жовтня 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Евелін Луцак, НФ ССУК. Маг. зап., 4 листопада 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Вікторії Репки, НФ ССУК. Маг. зап., 4 листопада 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Васи́лини Федорець, НФ ССУК.

A LOOK INSIDE BABA'S TRUNK: THE CHANGING ROLE OF UKRAINIAN FOLK DRESS IN EAST CENTRAL ALBERTA

Ruth Lysak-Martyntkiw

Introduction:

A hundred years ago the first of many Ukrainian immigrants arrived in Canada in search of freedom, a new destiny, and above all, land. Between 1891 and 1914 approximately 170,000 Ukrainian peasants emigrated from eastern Galicia and northern Bukovyna. An additional 60,000 arrived between 1925 and 1934. By 1931 there were 225,113 Ukrainians in Canada, including 55,872 in Alberta;¹ of these 48,000 resided in east central Alberta.² While there were several Ukrainian bloc settlements across western Canada,³ the largest was the bloc settlement in east central Alberta.⁴

Most of the Ukrainians who settled in east central Alberta appear to have emigrated from three compact regions in eastern Galicia and northern Bukovyna:

1. the southeastern part of eastern Galicia (Pokuttia and southern Podillia) and the central part of northern Bukovyna (this was the largest of the three regions and the one which contributed the greatest number of immigrants);
2. the northeastern part of eastern Galicia (east of an imaginary line between the towns of Sokal and Brody);
3. the valley of the Sian River near the northwestern frontier of eastern Galicia.⁵

Cultural Baggage:

By and large the Ukrainians who settled in western Canada at the turn of the century were part of a peasant mass in the pro-

cess of national awakening and modernization.⁶ Their cultural life was characterized by many changes, largely due to the loosening of restrictions on peasant mobility and education. Also, since the 1860s, railways linked Galicia and Bukovyna with industrial centres such as Vienna, Bohemia and Western Europe, thus heralding the gradual transition from a natural to a money economy. In addition, the traditional oral culture of the village society began to be supplemented with and gradually supplanted by a print culture.⁷ Generally, the changes in peasant cultural life in the period from 1870 to 1914 were governed by the following factors: the accessibility or remoteness of a locality or region, and generational, sexual, and economic differences. It can be said that in this period the Ukrainian peasant was "culturally amphibious", living in both the "traditional" world of a natural economy and oral culture, and in the "modern" world of a money economy and print culture.⁸ The process of changing from one lifestyle to the other was interrupted by emigration and was resumed in Canada under quite different circumstances.

Prompted by the realization that the move to Canada was a permanent one, the Ukrainian immigrants brought with them provisions and materials necessary to sustain them during the process of establishing a successful farming operation in the new land. Their baggage also contained other items of their traditional material culture: folk dress, textiles, and occasionally the smaller, more complex tools associated with

folk crafts such as weaving. While large items such as looms were too large to transport overseas, smaller items such as *berda* (weavers' combs) and *nyty* (heddles) were brought to Canada.⁹

The material culture and, by extension, the folk dress of the Ukrainians who emigrated to Canada reflected certain characteristics of their lifestyle: their adaptation to natural-geographic conditions, the extent of their individual productivity, and the depth of their artistic sensibilities.¹⁰ There were many stylistic variations in folk dress, reflecting both the larger/regional and local/village ethos.¹¹ In addition to regional differences in style, the clothing of the Ukrainian immigrants also reflected differences in socio-economic status. Wealthier families were able to use finer materials in making their clothing and had access to finer materials for decoration. Differences in age were also apparent in clothing: the ornamentation of girls' and young women's clothing was often richer than that of the older generation. Personal taste also came into play. Parallel with all of these variations, everyday clothing consistently differed from festive clothing; it was less elaborate, was often made of coarser materials, and its ornamentation was more restrained.¹²

The folk dress of the Ukrainian immigrants also showed signs of the changing nature of their cultural life prior to emigration. While some immigrants wore clothing that had been totally handmade "at home", others had items which they had purchased, such as mass-produced headkerchiefs¹³ for women and suits¹⁴ for men. The relative prevalence of mass-produced or purchased materials in their clothing reflected the extent of a family's transition from a subsistence to a money economy prior to emigration. However, this did not necessarily imply a rise in their standard of living,¹⁵ nor did it preclude their reverting to a semi-subsistence lifestyle upon their arrival in Canada.

The Early Pioneer Experience:

The early years of the settlement experience in Canada brought out the more traditional elements of western Ukrainian culture rather than the more modern aspects.¹⁶ Relying on traditional skills that enabled them to feed and house themselves with little or no money, the settlers proceeded with the task of breaking the land. In order to obtain the title to their 160-acre homestead, the settlers were obliged to reside on the homestead for at least 6 months a year for three consecutive years, build a habitable house, and clear and cultivate 30 acres of land.¹⁷ Compared to the 4.94 – 12.35 acres of 85.2% of Bukovynian landholdings and 79.7 % of Galician landholdings at the turn of the century,¹⁸ 30 acres was a lot of land to clear and cultivate. During this period women and children did much of the farmwork. The adult males sought off-farm work in order to acquire the necessary capital to purchase seed, livestock, and farm implements.¹⁹

The hardships of the early settlement experience were reflected in the material culture of the Ukrainian immigrants, especially in their clothing. The women, occupied with a lion's share of farmwork had little or no time to spare for domestic clothing and textile production. Consequently, they relied upon the supplies that they had brought with them at the time of immigration.²⁰ When that was insufficient they improvised, sometimes using recycled flour and sugar sacks to make replacement clothing when they ran out of their homespun *polotno* (cloth).²¹ During this period, manufactured North American clothing began to replace the worn out traditional clothing of the working male segment of the Ukrainian immigrant population.²²

The role of Ukrainian folk dress during the early years of the settlement experience was similar to what it had been in the old country: articles of clothing were both functional and ceremonial/commemorative.

However the production of folk dress no longer played as important a role in the daily and seasonal work schedules of the immigrant settler. This was largely due to the fact that the re-establishment of the domestic weaving tradition and production of clothing and textiles was not an immediate phenomenon in the early years of the settlement experience. Ukrainian folk dress also acquired another dimension within the Canadian context – it sometimes attracted ridicule from the less-tolerant members of the predominantly Anglo-Saxon host society.²³

The Farming Experience:

After enduring the hardships of the pioneer experience in east central Alberta, many of the Ukrainian immigrants settled down to mixed farming. Based on their knowledge of *ruchna tekhnika* (hand-crafted technology) and their predisposition for a semi-subsistence lifestyle, some of them attempted to re-establish their tradition of domestic weaving and clothing production. As in the Old Country, the work associated with this was done in seasonal cycles: In the spring flax and hemp were sown; sheep were shorn; wool was washed, dried, touselled and combed. In late summer and through to autumn, flax and hemp were harvested, retted, dried, broken, combed and prepared for spinning into thread. Occasionally sheep were shorn again in autumn. Spinning, dyeing, bleaching, and weaving were done in the winter.²⁴

In western Ukraine, the relatively small size of farms, the milder climate and longer growing season allowed a farmer's work to be more evenly distributed throughout the four seasons of the year, thus accommodating the work associated with domestic textile production. However, in western Canada, this was not the case. Even though textile related work was still more or less distributed seasonally, the bulk of the labour-intensive work associated with the preparation of flax and hemp fibres still had to be

done during the already hectic harvest season.²⁵ Since it was common knowledge that "the average Ukrainian woman often contributed more to the work of the farm than does the average hired man"²⁶ women did not have the time to perform these labour-intensive tasks during harvest time. This, coupled with the fact that flax and hemp held a relatively low place in the Canadian marketplace,²⁷ soon led to the decline of the domestic production of homespun linen and hempen cloth. This meant that Ukrainian immigrant women had to rely increasingly upon mass-produced North American fabrics when making replacement clothing.

Despite the decline of the domestic production of hempen and linen textiles, the production of woolen items continued. People generally kept from two to three, sometimes ten to fifteen sheep on their farmsteads,²⁸ and used the wool to make a variety of items. In the process of adapting to the harsher climate in east central Alberta, women knit mittens, toques, hats, warm socks, sweaters, and used the wool in making *kovdry*. Wool was also used in producing traditional decorative/ceremonial weavings, such as *kylymy*, *kovertsy*, *skortsy*, *verety*.²⁹ Some women even wove *taistry*³⁰ and *poiasy*³¹, but this was less prevalent. The color of the domestically produced woolen textiles varied. Some items were made from undyed wool, sometimes women used colored wool tinted with the dyes available in their local rural general stores.³² (Between 1900 and 1931 there had been approximately 110 of these rural stores in east central Alberta.³³) When North American dyes were not available, some Ukrainian settlers used dyes that they had imported from their native villages.³⁴ Some people preferred these imported dyes, saying that the colors did not run.³⁵

Along with the decline in the domestic production of hempen and linen homespun cloth in east central Alberta, there were other factors which seriously influenced changes in the style of dress worn by the

Ukrainian settlers. One of the most important factors was the increasing availability of North American produced clothing and textiles. These were available in the rural general stores which began to appear in the bloc settlement as early as 1902.³⁶ People were also able to order items from larger stores in eastern Canada, such as Eaton's, through catalogue shopping. Catalogue orders were delivered by mail,³⁷ which reached western Canada via the railroad. In 1905 the Canadian Northern Railway was constructed along the southern boundary of the bloc settlement; between 1917 and 1920 another line (initially the CNoR, later the CNR) was built along the northern boundary; and in 1927 the CPR line was built through the centre.³⁸ By 1930, there were 31 railroad sidings along these three railroads throughout the Ukrainian bloc settlement in east central Alberta.³⁹

The effect of ongoing railroad construction through western Canada affected the material culture of the Ukrainian immigrant much the same as way as the emergence of railroad links between Galicia and Bukovyna and the industrial centres of Europe prior to emigration. "With the railways came cheap factory-made goods,"⁴⁰ available in the towns that sprung up around the railway stations. The development of market roads linking remote areas of the bloc settlement with the railway towns also increased the availability of North American goods.⁴¹ In addition, the development of better roads to Edmonton provided the opportunity to purchase a greater variety of goods not necessarily available in rural centres. For example, between 1906–1916, six garment manufacturing companies had been established in Edmonton.⁴²

In addition to purchasing ready-made clothing, the Ukrainian immigrants also purchased yard goods. They sewed replacement clothing, often following the cut of their traditional clothing.⁴³ North American patterns were used infrequently. Consequently, the

replacement clothing made in Canada often retained characteristics of their traditional clothing: hemlines were essentially the same as their traditional counterparts and an elongated silhouette was often retained. The habit of wearing head coverings was also retained for some time, although mass-produced headkerchiefs became increasingly more prevalent than other forms of head covering.⁴⁴ In some instances North American goods were used as interesting re-interpretations of traditional folk dress forms. An example of this is the use of a Hudson's Bay blanket in place of a *horbotka* (traditional wrap-skirting).⁴⁵ Despite a gradual shift towards North American styles in the replacement clothing of the Ukrainian immigrants, some articles of traditional clothing continued to be made in Canada. For example, women still embroidered elaborate *sorochky*, often copying designs from a *sorochka* borrowed from a neighbour.⁴⁶

The process of adapting to North American styles of dress appeared sooner among children attending school and in the working male segment of the Ukrainian immigrant population. This is because they had greater contact with the dominant host society and were under greater pressure to conform to Anglo-Canadian styles of dress. Women adapted more slowly to these pressures of assimilation, largely due to their lack of mobility and relative isolation on the farmstead. Generally, adaptations to North American styles of dress appeared sooner in everyday clothing than in festive clothing.⁴⁷ The rate of adaptation increased as the Ukrainian immigrants made the transition from semi-subsistence mixed farming to commercial farming.

Despite the factors which influenced the gradual adaptation of everyday clothing to North American forms, traditional folk dress continued to play an important role in the lives of the Ukrainian immigrants. People wore traditional folk dress for important occasions which were often connected with

their spiritual culture: going to church, participating in rites of passage such as weddings and funerals, and participating in cultural events.⁴⁸ Folk dress became the mainstay of costumes used in the plays produced in many of the rural community halls in the bloc settlement.⁴⁹ Likewise, many choirs and community organizations wore folk dress at their gatherings.⁵⁰ Folk dress was also very important for dance groups, accentuating the differences in folk dances of different regions of Ukraine.⁵¹ With the intent of preserving cultural artifacts and developing Ukrainian culture in Canada, local women's organizations⁵² began collecting articles of traditional folk dress. In later years, some organized displays, workshops, and fashion shows. The artifacts collected by these organizations in the early years of their existence later became the nucleus of their museum collections. Today these are a valuable source for studying the material cultural heritage of the Ukrainian pioneers.

The retention of traditional folk dress for ceremonial and commemorative occasions underscored the cultural duality of Ukrainian immigrants. It became a way to re-affirm their ties with the older, more traditional aspects of their culture prior to emigration, albeit only on special occasions. This changing role of Ukrainian folk dress within the Canadian context resulted in its becoming a visible symbol of Ukrainian-ness, much the same way as *baba* became the synoptic symbol of Ukrainian pioneers.⁵³ The wearing of folk dress became an expression of ethnic identity, the relationship to an ancestral past and to a distinct culture.⁵⁴ Today, traditional folk dress is lovingly preserved in *baba's* trunk, in museum collections, and in people's memories. Contemporary re-interpretations of this symbol of ethnic identity continue to reappear onstage and off, wherever Ukrainians gather to celebrate and share their cultural heritage with Ukrainians and Canadians.

¹ Orest T. Martynowych, *Occasional Paper No. 10: The Ukrainian Bloc Settlement in East Central Alberta, 1890-1930: A History*, (Edmonton: Alberta Culture and Multiculturalism, Historic Sites Service, 1985), p. 11.

² Martynowych, p.61.

³ John C. Lehr, "The Process and Pattern of Ukrainian Rural Settlement in Western Canada, 1891-1914," (Unpublished PhD Dissertation, University of Manitoba, 1978), 207 map.

⁴ Martynowych, p. 3.

⁵ Martynowych, p.11, 25.

⁶ Frances Swyrypa, "Nation-Building into the 1920's: Conflicting Claims on Ukrainian Immigrant Women," in *Continuity and Change: The Cultural Life of Alberta's First Ukrainians*, (Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, University of Alberta; and Historic Sites Service, Alberta Culture and Multiculturalism, 1988), p. 125.

⁷ John-Paul Himka, "Cultural Life in the Awakening Village in Western Ukraine," in *Continuity and Change: The Cultural Life of Alberta's First Ukrainians* (Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, University of Alberta; and Historic Sites Service, Alberta Culture and

Multiculturalism, 1988), p. 10-11.

⁸ Himka, "Cultural Life in the Awakening Village in Western Ukraine," p.18.

⁹ Ruth Lysak-Martynkiw, "The Extended Thread: A History of Weaving in the Ukrainian Bloc Settlement in East Central Alberta to 1930," 1987 TMs, p. 109, 117 – 128, 130 – 139. The Extended Thread binder, Ukrainian Cultural Heritage Village Research Collection, Edmonton.

¹⁰ К.І. Матейко, *Український народний одяг* (Київ: Наукова думка, 1977), ст. 5.

¹¹ С. Колос, І. Гургула, *Українське народне мистецтво: Вбрання* (Київ: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1961), ст. X – XXII.

О. Л. Кульчицька, *Народний одяг західних областей УРСР* (Київ: Академія Наук Української РСР, 1959), ст. 5 – 15, таб. 1 – 74.

К. І. Матейко, "Українське декоративно-прикладне мистецтво XIX-початку XX ст.: Одяг," *Нариси з історії українського декоративно-прикладного мистецтва* (Львів: Видавництво Львівського університету, 1969), ст. 52 – 59.

К. І. Матейко, *Український народний одяг*, ст. 145 – 206.

- Т. О. Ніколаєва, Т. В. Кара-Васильєва, "Особливості народного вбрання та вишивки українського населення Прикарпаття", *Народна творчість та етнографія*, (4) 1988, (Київ: Наукова думка), ст. 67-7.
- ¹² М.В. Костишина, "Особливості традиційного жіночого одягу буковинського Поділля," *Народна творчість та етнографія*, (6) 1976 (Київ: Наукова думка), ст. 67.
- ¹³ С. К. Сидорович, *Художня тканина західних областей УРСР* (Київ: Наукова думка, 1979), ст. 72-7.
- ¹⁴ See photos: Public Archives of Canada, C 5610, C 11761.
- ¹⁵ Himka, "Cultural Life in the Awakening Village in Western Ukraine," p. 12-13.
- ¹⁶ Himka, "Cultural Life in the Awakening Village in Western Ukraine," p.19.
- ¹⁷ Martynowych, p. 119.
- ¹⁸ John-Paul Himka, "The Background to Emigration: Ukrainians of Galicia and Bukovyna, 1848-1914," in *A Heritage in Transition: Essays in the History of Ukrainians in Canada* (Toronto: McClelland and Stewart, 1982), p. 15.
- ¹⁹ Martynowych, p. 123.
Andriy Nahachewsky, Occasional Paper No. 11: *Ukrainian Dug-Out Dwellings in East Central Alberta* (Edmonton: Alberta Culture and Multiculturalism, Historic Sites Service, 1985), p. 107.
Польовий запис (Пол. зап.), 2. вересня, 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Анни Пецул, Наукові фонди Села Спадщини Української Культури (НФ ССУК).
- ²⁰ Radomir Bilash, "The Colonial Development of East Central Alberta and its Effect Upon Ukrainian Immigrant Settlement to 1930" (Unpublished MA Thesis, University of Manitoba, 1983), p. 126, 129.
Пол. зап., 2. вересня, 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Анни Пецул, НФ ССУК.
- ²¹ J. S. Woodsworth, "Ukrainian Rural Communities: Report of Investigation by Bureau of Social Research: Governments of Manitoba, Saskatchewan, and Alberta" (Winnipeg: Unpublished report, 1917), p. 136.
- ²² Bilash, p. 126.
- ²³ Магнітофонний запис (Маг. зап.), 24 жовтня, 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Евелин Луцак, НФ ССУК.
- ²⁴ Пол. зап., 22 жовтня, 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Фрузини Гелеч, НФ ССУК. Маг. зап., 24 жовтня, 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Евелин Луцак, НФ ССУК.

- Маг. зап., 4 листопада, 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Василя Федорець, НФ ССУК.
- ²⁵ Woodsworth, p. 112-113.
- ²⁶ Charles H. Young, *The Ukrainian Canadians: A Study in Assimilation* (Toronto: Thomas Nelson and Sons Ltd., 1931), p.88.
- ²⁷ Sonia Maryn, Occasional Paper No. 13: *The Chernochan Machine Shed: Ukrainian Farm Practices in East Central Alberta* (Edmonton: Alberta Culture and Multiculturalism, Historic Sites Service, 1985), p. 22-23, 30-31.

The following were grown in Alberta:

	%wheat	%oats	%barley	%other grains and flax
1920	50.88	33.92	4.55	2.95
1930	66.67	18.16	5.86	1.96

- ²⁸ Пол. зап., 22 жовтня, 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Фрузини Гелеч, НФ ССУК. Маг. зап., 24 жовтня, 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Єлисавети Івасюк, НФ ССУК.
Пол. зап., 24 жовтня, 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Рахилі Івасюк, НФ ССУК.
Маг. зап., 24 жовтня, 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Евелин Луцак, НФ ССУК.
Пол. зап., 22 жовтня, 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Єлисавети Николайчук, НФ ССУК.
Маг. зап., 4 листопада, 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Вікторії Репки, НФ ССУК.
Маг. зап., 4 листопада, 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Василя Федорець, НФ ССУК.
In 1930 the average number of sheep per occupied landholding in the electoral subdivisions which comprised the Ukrainian bloc settlement in east central Alberta ranged from .61 to 3.92 sheep. *Seventh Census of Canada 1931 Vol. VIII Agri-*

Electoral Subdivision	Total No. Sheep per Subdivision	Average No. Sheep per Occupied Landholding
#484 Birch Lake	401	.80
#513 Ukraina	366	.61
#514 Sobor	546	.86
#515 Norma	1340	2.05
#516 The Pines	865	1.37
#545 Eagle	2992	3.92
#546 Wostok	1533	1.91
#547 Leslie	660	1.01
#575 Vilna	1191	1.80
#576 Smoky Lake	2277	3.09

- culture*, (Ottawa: Dominion Bureau of Statistics Canada, 1936), p. 716-721.
- ²⁹ Пол. зап., 22 жовтня, 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Фрузини Гелеч, НФ ССУК. Маг. зап., 24 жовтня, 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Єлисавети Івасюк, НФ ССУК. Пол. зап., 24 жовтня, 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Рахилі Івасюк, НФ ССУК. Маг. зап., 24 жовтня, 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Евелін Луцак, НФ ССУК. Пол. зап., 22 жовтня, 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Єлисавети Николайчук, НФ ССУК. Маг. зап., 4 листопада, 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Вікторії Репки, НФ ССУК. Маг. зап., 4 листопада, 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Василя Федорець, НФ ССУК.
- ³⁰ Маг. зап., 4 листопада, 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Вікторії Репки, НФ ССУК.
- ³¹ Пол. зап., 18 вересня, 1986., Р. Лисак-Мартинків від Марії Ткачук, НФ ССУК.
- ³² Пол. зап., 22 жовтня, 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Фрузини Гелеч, НФ ССУК. Маг. зап., 24 жовтня, 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Єлисавети Івасюк, НФ ССУК. Пол. зап., 24 жовтня, 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Рахилі Івасюк, НФ ССУК. Маг. зап., 24 жовтня, 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Евелін Луцак, НФ ССУК. Пол. зап., 22 жовтня, 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Єлисавети Николайчук, НФ ССУК. Пол. зап., 24 жовтня, 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Калини Онищук, НФ ССУК. Маг. зап., 4 листопада, 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Вікторії Репки, НФ ССУК. Маг. зап., 4 листопада, 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Василя Федорець, НФ ССУК.
- ³³ Martynowych, p. 226.
- ³⁴ Woodsworth, p. 78.
- ³⁵ Пол. зап., 22 жовтня, 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Фрузини Гелеч, НФ ССУК. Маг. зап., 4 листопада, 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Василя Федорець, НФ ССУК.
- ³⁶ Martynowych, p. 225.
- ³⁷ Bilash, p. 34-35.
- ³⁸ Orest T. Martynowych, "The Ukrainian Bloc Settlement in East Central Alberta 1890-1930," in *Continuity and Change: The Cultural Life of Alberta's First Ukrainians* (Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, University of Alberta; and Historic Sites Service, Alberta Culture and Multiculturalism, 1988), p. 48.
- ³⁹ Martynowych, *Occasional Paper No. 10*, p. 252.
- ⁴⁰ Himka, "Cultural Life in the Awakening Village in Western Ukraine," p. 11
- ⁴¹ Bilash, p. 32-35, 105-108. Martynowych, *Occasional Paper No. 10*, p. 252-285.
- ⁴² Catherine Cooper-Cole, "Garment Manufacturing in Edmonton, 1911-1939" (Unpublished MA Thesis, University of Alberta, 1988), p. 31.
- ⁴³ Маг. зап., 4 листопада, 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Вікторії Репки, НФ ССУК. Маг. зап., 4 листопада, 1986 р., Р. Лисак-Мартинків від Василя Федорець, НФ ССУК. Demjan Hohol', "The Grekul House: Materials History" 1984 TMs, p. 358. Grekul House binders, Ukrainian Culture Heritage Village Research Collection, Edmonton. Marie Lesoway, "The Slemko House: Materials History," 1986 TMs, pp. 545, 548. Slemko House and Barn binders, Ukrainian Cultural Heritage Village Research Collection, Edmonton.
- ⁴⁴ See photos: Provincial Archives of Alberta, Ukrainian Village Collection, Repka 3; Ukrainian Cultural and Educational Centre, Winnipeg, Bobersky Collection, Ba 56.
- ⁴⁵ See photo: Provincial Archives of Alberta, Elston Collection, 65.55.18.
- ⁴⁶ Hohol', p. 360.
- ⁴⁷ Bilash, p. 126-129. Frances Swyripa, "From Princess Olha to Baba: Images, Roles and Myths in the History of Ukrainian Women in Canada" (Unpublished PhD Thesis, University of Alberta, 1988), p. 127-128, 134-135.
- ⁴⁸ See photos: Provincial Archives of Alberta, Gavinchuk Collection, G24; Ukrainian Village Collection, Zukiwski 86.29/3, Wm. S. Hawreliak 86.31/3, Repka 2, Ratsoy 81.93/1.
- ⁴⁹ Andrij Makuch, "The Kiew Hall: A Materials History," 1983 TMs, p. 70, 217-241. Ukrainian Farmers Hall, New Kiew binders, Ukrainian Cultural Heritage Village Research Collection, Edmonton. Sonia Maryn, "The Kiew Hall: A Narrative History," 1984 TMs, p. 60, 79, 83, 85. Ukrainian Farmers Hall, New Kiew binders, Ukrainian Cultural Heritage Village Research Collection, Edmonton.

⁵⁰ See photos: Provincial Archives of Alberta, E. E. Brown Collection, B2681; Ukrainian Village Collection, Peter Krawchuk 86.488/2.

⁵¹ Василь Авраменко, Українські національні танки, музика і стрій (Накладом автора, 1947), ст. 17.

⁵² Ukrainian's Women's Association of Canada, established 1926.
Ukrainian Women's Organization of Canada, established 1930.
Ukrainian Catholic Women's League of of

Canada, established 1944

Olha Woycenko, "Community Organizations," in *A Heritage in Transition: Essays in the History of Ukrainians in Canada* (Toronto: McClelland and Stewart, 1982), p. 184-185.

⁵³ Swyrypa, p. 323, 343-351.

⁵⁴ Wsevolod W. Isajiw, "Symbols and Ukrainian Canadian Identity: Their meaning and significance," in *Visible Symbols: Cultural Expression Among Canada's Ukrainians* (Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1984), p. 119-120, 125.

ТРАДИЦІЇ НАРОДНОГО ТКАЦТВА ГАЛИЧИНИ І БУКОВИНИ

О. Никорак

Львів

Наше дослідження ткацтва, як одного з найдавніших і найпоширеніших видів творчості, базується на фондових збірках музеїв України, приватних колекціях, польових матеріалах автора та наукових працях вітчизняних¹ і зарубіжних авторів². Зокрема, особливу цінність представляє для нас аналіз розвитку традицій ткацтва й одягу українців Канади – Руті Лисак-Мартинків та Наді Крептул.

Технологічні й художні прийоми ткацтва склалися та удосконалювалися століттями, частково зберігаючи до наших днів відгомін різних історичних епох. Рівень розвитку цього виду народної творчості віддзеркалював конкретні історичні, соціально-економічні, природно-географічні умови життя та культурно-естетичні запити народу, а також відображав генетичні етнокультурні взаємозв'язки з ткацтвом інших народів. Ці фактори формували національні, регіональні та локальні особливості в межах етнічної території і значною мірою позначалися при зміні середовища побутування переселенців.

На західноукраїнських землях у зв'язку зі своєрідними історичними обставинами народне ткацтво майже до середини ХХ ст. розвивалося в умовах натурального господарства і задовольняло основні побутові потреби. Тут значно довше, ніж в інших регіонах України, збереглися давні способи обробки волокон, виготовлення тканин та застосування їх у побуті³.

Упродовж століть відповідно до функціонального призначення виготовлялися тканини для одягу, інтер'єру і господар-

ських потреб. Традиція багатоговікового виробничого досвіду найбільш повно втілена в художніх виробках – тканинах одягового та інтер'єрного призначення. Регіональна специфіка художнього ткацтва Галичини і Буковини, як традиційного, так і сучасного, створює яскраву етнографічну своєрідність тканих виробів окремих центрів, проявляється в творчій практиці народних майстрів і професійних художників.

Традиційними видами тканин для одягу є метражні полотна для натільного одягу (сорочок) і жіночих головних уборів (“переміток”, “наміток”, хусток), сукна для поясного чоловічого (штанів – “гачів”, “волосінок”, “крашениць”) та верхнього чоловічого і жіночого одягу (“сердаків”, “петеків”, “мант”, “гуглів”); суцільноткані поштучні вироби для поясного жіночого вбрання (“запасок”, “опинок”, “горботок”, “обгорток”, “фот”); доповнення до чоловічого і жіночого костюма (пояси, “крайки”, “окривки”) та тканини для сумок (“бесаг”, “сакв”, “тайстр”, “трайстр”, “дзьобеньок”)⁴ тощо.

Тканини для інтер'єру за функціональним призначенням поділяються – для застелення столів (скатертини, “обруси”, “настільники”), прикривання постелі (“верети”, “ліжники”, “покрівці”); для декорування стін (окремі види рушників, килимів) та застелення підлог (хідники, килимові доріжки)⁵ тощо.

У ході еволюції паралельно із традиційними тканинами, починаючи з 60–70-х років, у побут українців досліджуваної території увійшли й нові види тканих виробів (серветки, доріжки, накидки та

60. Великдень, с. Космач, Косівський район, Івано-Франківська область. Фото Олени Никорак. ОНЗ4.

Easter, village of Kosmach, Kosivskiy raion, Ivano-Frankivska oblast. Photo: Olena Nykorak. ОНЗ4.

комплекти для сервірування столу, портъери, ліжникові та килимові пакидки тощо). Попри традиційне застосування багатьох видів тканин в інтер'єрі для окремих з них (рушників, верет, килимів та ін.) є характерним певне зміщення функцій, їх застосування набуває поліфункціональності⁶. В Україні та в еміграції цей процес не цілком збігався у часі. На етнічній території усталені традиції побутового призначення домотканих виробів були стійкішими.

Значно складніше ці процеси проходили в українських переселенців Канади. Тут у ткацтві, як і в інших видах народної творчості, відбилися особливості адаптації до нових соціально-економічних, природно-географічних умов і культурних

змін та специфіка виробничої діяльності. Незважаючи на певну подібність умов життя українських переселенців у різних місцевостях Канади, темпи і рівень пристосування їх до нового середовища побутування були неоднаковими. Цей процес швидше відбувався у переселенців, які тісніше контактували з канадським побутом (праця чоловіків поза фермою, навчання у школах тощо), і повільніше в тих, хто спілкувався протягом якогось часу переважно зі своїми співвітчизниками. У розвитку традицій ткацтва українців-іммігрантів суттєву роль відігравав ще тісний зв'язок з традиціями минулого. З часом, у ході при звичаєння переселенців до нових умов життя, поступово послаблюється їх прив'язаність до старого господарського устрою, змінюються побутові потреби. У зв'язку з цим, у 20–30-х роках ХХ ст. домашнє виготовлення тканин українців-іммігрантів Канади поступово скорочується, звужується сфера застосування їх у щоденному побуті, послаблюється їх утилітарна функція.

З підвищенням матеріального добробуту, культурного рівня та збільшенням купівельної спроможності відпала необхідність у трудомісткому домашньому виготовленні господарських тканин (мішковини, простих рушників, верет тощо). Вони витісняються відносно дешевшими фабричними виробами. Згодом виходять зі щоденного вжитку і тканини одягового та інтер'єрного призначення.

У західних областях України цей процес розпочався значно пізніше. Тут наприкінці ХІХ – перших десятиліттях ХХ ст. ткацтво продовжувало існувати у двох основних формах: домашнього ремесла і у вигляді художнього промислу (невеликих майстерень). Оскільки потреба у домотканих виробках була постійною, ця сфера виробництва не зазнала відчутних змін. Швидше стало занепадати ткацтво, вироби якого йшли на продаж. Поява в цей час ткацьких фабрик поступово призвела до зниження

ринково-товарної ролі тканин, виготовлених ручним способом. З 40–50-х років ХХ ст. домоткані вироби дедалі швидше витісняються з щоденного побуту фабричними. Цей процес значно швидше проходив у рівнинних і пригірських, ніж у гірських районах Галичини та Буковини.

Традиційна побутова культура розвивається новими формами і стереотипами міського способу життя внаслідок науково-технічного прогресу й урбанізації. У щоденному побуті з'являються стандартизовані, уніфіковані вироби, які здебільшого є причиною безликого предметно-просторового середовища. Водночас у середині 60-х років відчутнішою стає увага широкої громадськості до джерел народної культури. Однак, щоб дійти до розуміння потреб відродження культурних традицій, доля розпорядилася так, що спочатку їх було майже повністю знищено. В останнє десятиріччя ХХ ст. важливу роль в оздобленні інтер'єру починають відігравати ткані вироби, створені не абстраговано від національних традицій, а на їх благодатному ґрунті. З кожним роком розширюється коло тканин, які засвідчують глибше осмислення народних традицій та індивідуальну неповторність творчості митця. Визначальною тенденцією є те, що розширюється значення народних тканин як етноспецифіки і мистецького надбання. Послаблюється утилітарна функція, проте зростає естетична і декоративна роль тканин виробів як репрезентантів етнічної культури.

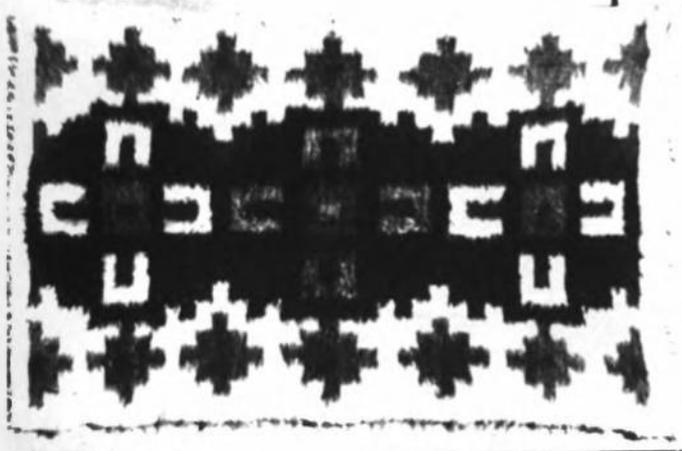
З 60-х років розширюється також сфера застосування народного вбрання, як святкових і сценічних костюмів. Впроваджуються в святковий побут вироби, виготовлені за зразками, які відтворюють етнографічну достовірність і, що найбільш суттєво, переосмислюються і видозмінюються у вторинних, "фольклоризованих" формах⁷.

У широкому контексті розвитку традицій ткацтва неоднозначно проявляються творчі пошуки в різних формах органі-

зації праці. Так, у промисловому виробництві технологічна регламентація зводить до мінімуму намагання досягти різноманітності тканин, створених на основі народних виробів. Значно більші можливості для цього мають підприємства народних художніх промислів. Поряд з масовим тут існує і малосерійне виготовлення тканин. Відносно кращі умови для вирішення цих проблем мають народні майстри і художники-професіонали.

Сучасний стан розвитку текстильного виробництва характеризується зростанням ролі народних принципів декорування тканин. Але, на жаль, серійне тиражування тканин виробів промислового виробництва, що розраховані на масове їх використання, нерідко призводить до стандартизації і нівелювання предметно-просторового середовища. Художній рівень таких тканин переважно не відповідає естетичним запитам споживачів. Традиції ткацтва Галичини і Буковини до певної міри знайшли відображення у творчій практиці художників Чернівецького виробничого об'єднання "Восход" та Львівської ткацької фабрики⁸.

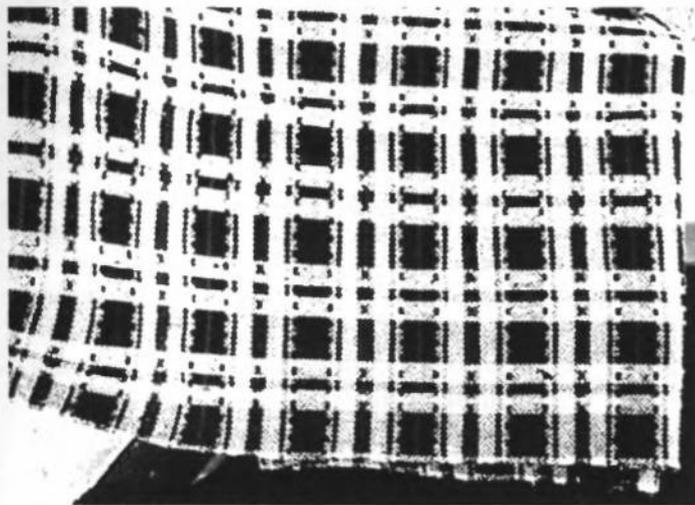
Значний внесок у розвиток художніх традицій ткацтва досліджуваного регіону зробили підприємства народних художніх промислів. Зокрема, чільне місце належить Косівському виробничо-художньому об'єднанню "Гуцульщина", Коломийській та Хотинській фабрикам художніх виробів, Чернівецькому, Івано-Франківському, Косівському та Львівському художньо-виробничим комбінатам⁹. У різні періоди свого існування на цих підприємствах створено чимало оригінальних композицій виробів. Вони засвідчують достатній художній рівень осмислення і трансформації елементів традиційного ткацтва. Велика заслуга у розробці таких композицій належить художникам І. А. Пастуху (м. Хотин), І. М. Гулику (м. Коломия), С. П. Повшуку (м. Косів) та багатьом народним майстрам

61.

Сучасний ліжник, с. Яворів, Косівський район, Івано-Франківська область.
Фото Олени Никорак. ОН1.

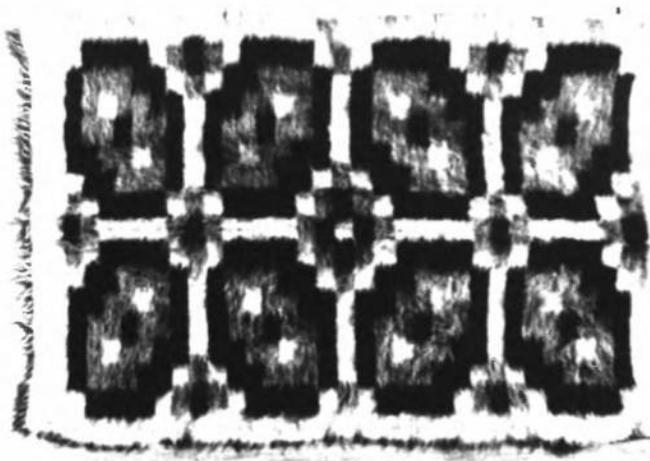
Contemporary *lizhnyk*, village of Iavoriv, Kosivskiy raion, Ivano-Frankivska oblast. Photo: Olena Nykorak. OH1.

62.

Верета, Снятинський район, Івано-Франківська область.
Фото Олени Никорак. ОН52.

Vereta, Sniatynskiy raion, Ivano-Frankivska oblast. Photo: Olena Nykorak. OH52.

63.

Ліжник сливовий, с. Яворів, Косівський район, Івано-Франківська область.
Фото Олени Никорак. ОН3.

"Plum design" *lizhnyk*, village of Iavoriv, Kosivskiy raion, Ivano-Frankivska oblast. Photo: Olena Nykorak. OH3.

64.

Верета на сонці, Барський район, Вінницька область.
Фото Олени Никорак. ОН50.

Vereta hanging in the sun, Barskyi raion, Vinnytska oblast.
Photo: Olena Nykorak. OH50.

різних осередків організованих ткацьких промислів. Аналіз творчої практики майстрів і художників показує, що це два взаємозв'язані і взаємозалежні напрями творчості. Розвиваючись паралельно, вони тісно переплітаються – професійне мистецтво базується на народному, а останнє дещо запозичує з професійного. Майстри, бездоганно обізнані з регіональними особливостями старовинних виробів свого осередку, переймають у художників навички професійної майстерності. Художники збагачуються від народних майстрів знанням традицій і прагнуть глибше вникнути в суть образно-художніх особливостей творів мистецтва. В цьому процесі простежується взаємозв'язок традиційного і професійного в колективній та індивідуальній творчості народних майстрів і художників¹⁰.

Неперехідні мистецькі цінності старовинних народних тканин лягли в основу створення сучасних зразків тканин мало-серійного випуску й особливо авторських творчих робіт. Вони є базою при розробці тканин для сценічного одягу фольклорних ансамблів, хорових, танцювальних колективів та різноманітних тканих виробів для житлових і громадських інтер'єрів. Розширення й збагачення художніх

якостей тканин досягається за рахунок багатства варіантів структурного, фактурного, тонально-колеристичного і загалом композиційного вирішення. В кращих творах такого призначення найбільшою мірою сучасного осмислення зазнала образна естетична система декорування.

Суттєвих результатів у новаторському переосмисленні традицій ткацтва Гуцульщини, Бойківщини, Покуття та Поділля досягли майстри-ткачі П. І. Горбовий, подружжя П. В. та О. І. Горбові, М. Ю. Ганущак, Й. М. Джуранюк, брати І. Д. та Ю. Д. Бовичі, П. П. Борук (м. Косів), Г. В. Василящук (с. Шешори), В. І. Калинич (с. Яворів), Г. Г. Вінтоняк (м. Коломия), І. В. Антонюк (с. Корнич) та художники М. В. Токар, І. Г. Винницька, Н. В. Яворська, З. М. Шульга, Л. П. Іськів, М. П. Шеремета, Н. М. Дяченко (м. Львів), М. Я. Білас (м. Трускавець)¹¹.

Відношення митців до традицій, їх творчого осмислення, аналізу й синтезу народного ткацтва на різних етапах його розвитку було неоднаковим. Так, у 50-ті роки цей процес характеризувався здебільшого достовірним відтворенням історико-етнографічних реалій у виробах. У 60–70-х роках спостерігається глибше вивчення декоративних особливостей старовинних тканин, уважніше вникнення у специфіку

народної творчості. Пізніше застосовувалися раціональні технічні і художні методи з арсеналу народного досвіду, відповідно пристосовані до соціально-естетичних запитів суспільства. В цей час основна увага приділяється пошукам найдоцільніших і естетично довершених схем орнаментальних композицій та форм мотивів.

Новаторські тенденції у народному ткацтві 80–90-х років характеризуються розширенням можливостей збагачення художніх якостей тканин завдяки урізноманітненню пластичних, структурних і фактурних особливостей. Спостерігається пошук образності у створенні сучасних тканин для обрядових і сценічних костюмів та виставочних моделей тканин. Значною мірою це пов'язано з розробкою зразків одягу образно-асоціативного характеру, семантична глибина яких розкривається етнічно визначеними тканинами.

Як підтверджує практика, основою відродження народної культури є тонке

відчуття і глибоке розуміння її суті та вміння ширше застосувати все цінне, найбільш доцільне й прогресивне з народного досвіду, викристалізоване не одним поколінням майстрів. Саме процес відбору та вдосконалення надбань минулого і формує традицію, яка відіграє найважливішу роль у підтриманні культурної спадкоємності.

Сучасне ткацтво в Україні, як і українців-переселенців у Канаді, базується на спадковості національної пам'яті і стійкості традицій та збагаченні їх досягненнями науково-технічного прогресу. Багатюща спадщина народного ткацтва, яка є своєрідним генетичним кодом національної культури, складає надійну основу подальшого розвитку професійного і народного декоративно-прикладного мистецтва, ткацького промислу й текстильного виробництва. Незважаючи на тяжку, а часом і трагічну долю, талановиті народні майстри спромоглися зберегти високу культуру і потенції до творчості.

¹ Головацький Я. Ф. О народной одежде русинов или русских в Галичине и Северо-Восточной Венгрии. – СПб., 1868; Гнатюк В. Ткацтво у Східній Галичині // Матеріали до українсько-руської етнології. – 1900. – Т. 3; Гургула І. Художні тканини // Народне мистецтво західних областей України. – К., 1966. – С. 34–42; Сидорович С. Й. Художня тканина західних областей УРСР. – К., 1979; Матейко К. І. Український народний одяг. – К., 1977.

² Лисак-Мартинків Р., Крептул Н. Тканина: Виставка українського ткацтва. – Едмонтон, 1988.

³ Афанасьев-Чужбинский А. С. Поездка в Южную Россию. – СПб., 1863. – Ч. 2; Очерки Днестра. – С. 12, 139; Герасимович І. Ярмарки і торги на Покутті // Діло. – 1896. – № 90; Головацький Я. Ф. Вказ. праця; Волков Ф. К. Этнографические особенности украинского народа // Украинский народ в его прошлом и настоящем. – СПб., 1916. – Т. 2 – С. 490–497; Манушарова Н. Д. Українське народне мистецтво: Тканини та вишивки. – К., 1960; Колос С. Г., Гургула І. В. Українське народне мистецтво: Вбрання. – К., 1960; Гургула І. Вказ. праця; Ї ж. Народні тканини // Нариси

з історії українського декоративно-прикладного мистецтва. – Львів, 1969. – С. 63–66, 146–150; Сидорович С. Й. До історії народного ткацтва на західноукраїнських землях XIV–XVIII ст. // Матеріали з етнографії та мистецтвознавства. – К., 1959. – Вип. 4. – С. 41–53; Ї ж. До історії розвитку ткацтва в Косівському районі Станіславської області // Матеріали з етнографії та художнього промислу. – К., 1957. – Вип. 3. – С. 30–55; Ї ж. Орнаментальні композиції українських народних тканин XIX – початку XX ст. // Матеріали з етнографії та мистецтвознавства. – К., 1962. – Вип. 7–8. – С. 39–71; Ї ж. Художня тканина західних областей УРСР; Бодник А. А. Бойківська прядильно-ткацька техніка і термінологія // Народна творчість та етнографія. – 1969. – № 4. – С. 37–51; Його ж. Народні промисли Бойківщини // Жовтень. – 1970. – № 4. – С. 105–109; Його ж. Сукнарство Бойківщини // Народна творчість та етнографія. – 1978. – № 3. – С. 59–62; Чугай Р. В. Ткацтво // Бойківщина. – К., 1983. – С. 134–141; Никорак О. І. Домашні промисли і ремесла // Гуцульщина. – К., 1987. – С. 126–135;

- Ї ж. Художнє ткацтво // Там само. – С. 364–379.
- ⁴ *Матейко К. І.* Одяг // Нариси з історії українського декоративно-прикладного мистецтва. – Львів, 1969. – С. 51-59; Ї ж. Український народний одяг; *Гонтар Т. О.* Художні особливості народного одягу українців західних областей УРСР (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) // Матеріали з етнографії та мистецтвознавства. – К., 1975. – С. 66–83; *Полянська О. В.* Особливості одягу населення Закарпаття // Народна творчість та етнографія. – 1976. – № 3. – С. 23–29; *Костишина М. В.* Художнє оформлення буковинського народного костюма гірської місцевості // Народна творчість та етнографія. – 1975. – № 4. – С. 54–56; Ї ж. Особливості традиційного жіночого одягу буковинського Поділля // Народна творчість та етнографія. – 1976. – № 6. – С. 67; *Ніколаєва Т. С., Кара-Васильєва Т. В.* Особливості народного вбрання та вишивки українського населення Прикарпаття // Народна творчість та етнографія. – 1988. – № 3. – С. 67-73; *Кожоляно Я. І.* Традиційний народний одяг українців північної Буковини // Народна творчість та етнографія. – 1988. – № 5. – С. 46–51.
- ⁵ *Сидорович С. Й.* Художні тканини західних областей УРСР. – С. 76–107; *Сахро М. П.* Гуцульське ліжникарство // Народна творчість та етнографія. – 1976. – № 3. – С. 53–58; Ї ж. Декоративно-вжиткові тканини Коломиїщини // Народна творчість та етнографія. – 1978. – № 4. – С. 49–58; *Жук А. К.* Українські народні килими. – К., 1966; *Його ж.* Український радянський килим. – К., 1973; *Його ж.* Сучасні українські художні тканини. – К., 1985; *Запаско Я. П.* Килимарство // Нариси з історії українського декоративно-прикладного мистецтва. – Львів, 1969. – С. 66–73, 150–151; *Його ж.* Українське народне килимарство. – К., 1973; *Никорак О. І.* Карпатські ліжники // Народна творчість та етнографія. – 1984. – № 3. – С. 33–40; Ї ж. Художнє ткацтво // Гуцульщина. – С. 364–379.
- ⁶ *Никорак О. І.* Сучасні художні тканини Українських Карпат. – К., 1988. – С. 40–41, 86–144.
- ⁷ *Наулко В. И.* Этнокультурные процессы в Украинской ССР // Расы и народы. – М., 1979. – Вып. 9. – С. 119-136; *Чистов К. В.* Народные традиции и фольклор. – Л., 1986. – С. 43–56; Этнографические исследования культуры. – М., 1985. – С. 34-48; *Никорак О. І.* Тенденції розвитку сучасного ткацтва Карпатського регіону // Народна творчість та етнографія. – 1987. – № 1. – С. 33–36.
- ⁸ *Жук А. К.* Сучасні українські художні тканини. – С. 34–64.
- ⁹ *Жук А. К.* Регіональні художньо-стильові особливості українського килима // Художні промисли: Теорія і практика. – К., 1985. – С. 22–35; *Никорак О. І.* Художні тканини // Народні художні промисли УРСР. – К., 1986. – С. 20–31; Ї ж. Килими // Там само. – С. 32–40.
- ¹⁰ *Некрасова М. А.* Народное искусство как часть культуры. – М., 1983. – С. 93–95.
- ¹¹ *Никорак О. І.* Сучасні художні тканини Українських Карпат. – С. 146–212.

НАРОДНОТРАДИЦІЙНА КУЛЬТУРА ОБРОБІТКУ ҐРУНТУ У ГАЛИЧИНІ В ПЕРІОД ПЕРШОЇ МІГРАЦІЇ ЗА ОКЕАН

С. Павлюк
Львів

Однією з найважливіших причин виникнення міграції галицького селянства слід вважати інтенсивну капіталізацію сільськогосподарського виробництва, коли головний об'єкт праці – земля, дедалі більше сконцентровувалась у незначній кількості власників. Для підтвердження даної тези наведу лише декілька цифр. У Східній Галичині понад 20% селянських господарств мали наділи всього до 1 га, тобто практично були позбавлені можливості вести продуктивне хліборобство. Безрадісне життя було і в селян, які володіли землею до 5 га чи навіть 10 га. Таких малонадільних господарств у Східній Галичині було понад 70%. Зате значні скупчення землі були у лихварів, угорських, польських, румунських магнатів¹. Щоб наглядно простежити катастрофічне обезземелення селян у Галичині за досить короткий час, достатньо кілька даних: у 1857 р. селянин в середньому володів ще 13,4 га землі, а в 1882 – вже 3,9 га, у 1896 – лише 0,92 га². Вся система урядового законодавства була спрямована на експропріацію мало- і навіть середньонадільного господарства.

Угорським поміщикам на Закарпатті був відпущений аванс для пограбування селян урбаріальним патентом 1853 р. й аграрними законами 1868 і 1871 рр. За урбаріальним патентом 1853 р. передбачалось провести відокремлення селянських лісів і пасовищ від поміщицьких, так звану сегрегацію, а також не менш підступний процес пауперизації селянства –

комасацію (зведення в єдиний наділ розпорошених ділянок ріллі і лугів). При проведенні сегреційних відокремлень поміщики ошукували селян, оскільки в патенті не були вказані норми виділення площ лісу і пасовищ на земельний наділ. Це призвело до того, що селяни одержували невеликі ділянки угідь, та ще й у незручних для користування місцях.

Слід звернути увагу на те, що податкова політика правлячих кіл Галичини, Північної Буковини і Закарпаття була підпорядкована політиці національної дискримінації українського населення. При порівнянні розміру податку в Східній і Західній Галичині виявляється значна різниця. У східногалицьких повітах податок був більше ніж удвічі вищий. Система податків, аренда, субаренда, разом з вкрай розперезаним лихварством, руйнували селянське господарство. Але навіть у таких умовах галичанин прагнув будь-яким чином утримати при собі хоча б невеличкий клаптик поля. Нереальним було для більшості селянства введення передових агротехнічних засобів в умовах малоземелля і безземелля. І все ж наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. галичани володіли ефективними, практичними знаннями, мали необхідні засоби для вирощування відносно непоганих урожаїв на важких ґрунтах. Яскравою ілюстрацією високого рівня розуміння всього хліборобського процесу і залучення до нього з належною вправністю патріархальних знарядь може послужити спосіб підготовки ґрунту для посіву.

Основною технікою для обробки ґрунту були плуги різних модифікацій, борони, подекуди котки, а почасти і ручні знаряддя – лопата, мотика. Найбільш поширеними були плуги трьох різновидів: традиційні дерев'яні із залізним лемешем і череслом на колісному передку (гуцули їх називали “прості плуги”), традиційні модифіковані та залізні фабричні.

На відміну від українського традиційного плуга, який зберіг основні конструктивні вузли свого генетичного попередника з часів Київської Русі, карпатський плуг утратив низьке кріплення тяги, в усіх частинах став дещо меншим, що обумовлювалось природно-географічними факторами. Вікова практика й досвід підказували гірському хліборобові, що краще керувати знаряддям і легше для тягової худоби на кам'янистих ґрунтах, коли гряділь кріпиться високо, до чепіг, а не внизу до основи полоза чи до нижньої частини чепіги. Проте зразки модифікованих карпатських плугів початку ХХ ст. ще зберегли деякі конструктивні особливості давньоруського плуга – вліво вигнутий гряділь, характер кріплення основних частин, систему регулювання глибини оранки тощо.

Модифікований карпатський тип плуга був основним орним знаряддям у більшості гірських господарств. Лише на закарпатській частині Бойківщини, а також на Лемківщині послуговувались ще “мадярським” і місцевим, виготовленим із залученням іншотипних конструктивних елементів, плугами. Це зумовлювалось функціональною диференціацією за типом ґрунту. Важкими “мадярськими” плугами розорювали цілинні землі, а легшими – переложні, чи ті, що оралися щороку. Рідко застосовували в гірському рільництві зворотний “чеський варіант”.

До землеоброблювальних знарядь належать борона і коток, які разом з плугом становили взаємообумовлений комплекс. В українській частині Карпат, як і на

решті етнічної території України і майже у всіх рільничих народів, борони робили рамочного типу з брусків. Якщо в Україні борони були різної форми (трапецієподібні, прямокутні тощо) зі своєю технологією вироблення (плетені, лозоватки), то в горах – лише прямокутні брускові.

Для ущільнення і вирівнювання поля після посіву, дроблення грудок на полі з просапними культурами користувалися котком (“вал”, “качалка”, “кимак”). Правда, коток не мав інтенсивного застосування, а вже на початку ХХ ст. небагато горян користувалося цим знаряддям.

Слід зазначити, що в недоступних для плуга місцях горяни проводили ручний обробіток ґрунту, використовуючи лопати і мотики. З цього приводу польський етнограф Я. Фальковський у 30-х роках ХХ ст. відзначив: “Не підлягає сумніву, що сто років тому в досліджуваних місцевостях (мається на увазі північно-східне пограниччя галицької Гуцульщини – С. П.), за винятком Старих Кутів, Заріччя, можливо Черганівки і Білих Ослав, знано власне рільничу культуру, обробіток землі плугом в дуже малій мірі. Рослини вирощувано передусім городнім способом, ручно, як це має місце ще й досі, особливо в бідних”³.

Як помічено, для підготовки ґрунту в галичан існував невеликий арсенал землеоброблювальної техніки. Зате її агрономічно правильне застосування для розорювання різнотипних ґрунтів, оранки під різні культури викликає захоплення. Технологічне маніпулювання нею вказує на досить високі традиційні хліборобські знання ґрунтів, ботаніки, фенологічних явищ тощо. Попри це побутувало чимало ритуалів, обрядів, пов'язаних з початком оранки, яких суворо дотримувались галичани. Перед тим, як вирушити в поле заорювати, здійснювався ряд магічних дій, щоб відвернути “лиху годину” від коней чи волів. Для цього здебільшого вживали свячену воду і хлібину. У бойків господар сам обходив три рази довкола на

обійстю запряжений віз з хліборобським знаряддям і кропив свяченою водою. Решту свяченої води виливав коням під ноги. Перед кіньми робив бичем на землі знак хреста, хрестився і щойно тоді їхав у поле⁴. Подекуди господиня на ворітних стовпах клала дві хлібини, які господар брав у поле і робив з ними три борозни. У полі плугатар, покропивши коней свяченою водою, промовляв молитву і просив у Бога ласки для нелегкої праці.

Поза магічними ритуалами на захист врожаю, здійснювалися спеціальні раціональні спостереження за природними явищами. Зокрема, вважалось, що як появиться “жовта чічка”, то земля прогрілася і можна починати обробіток ґрунту і навіть сівбу.

Оранку поля проводили відомими багатьом хліборобським народам способами, тобто в розгін чи у склад. Щоб розорати поле, горянин керувався передусім станом місцевості – рівна вона, горбиста чи на схилі, які культури вирощуватиме там, а також зважав на спосіб попередньої оранки. Здебільшого під зернові культури на рівних ділянках проводили оранку в склад, домагаючись хоч деякої опуклості площі, а незначної крутизни ділянки орали в одну сторону впоперек, тоді як під просапні культури такі площі намагалися орати вздовж схилу, щоб по борознах могла стікати вода, не завдаючи шкоди плодам. Одним із агротехнічних прийомів вирощування врожаїв на схилах був спосіб терасування (“робили межі”). Нешироку ділянку на крутому схилі орали в один бік щороку. Таким чином, пересуванням ґрунту на межу вирівнюється ділянка, що загалом збільшувало її площу на 5–18% і спричинялося до збереження цінних поживних речовин, які не зносила вода.

Проводилась літня й осіння зяблеві оранки зайнятих і вільних парів. У липні пріорювали люпин як зелене добриво, а в серпні орали стерню з-під зернових культур, одразу після збору врожаю, щоб

за два місяці (до жовтня) перегнило коріння рослин. Орали не глибоко – на 7–10 см. За той час скиби пересихали і розсипались. І тільки після того добре удобрене поле переорювали на повну глибину і засівали здебільшого озимим житом.

Щоби повністю уявити стан культури обробітку ґрунту в Україні у ХІХ ст., необхідно розглянути ситуацію із використанням для оранки тяглової сили тварин. Віддавна українські селяни запрягали до орної техніки волів або коней. Переважно плуг, рало чи інші знаряддя тягли воли. Така традиція виникла від потреби прикладання значної сили, і при цьому витривалої, щоб відорати скибу задернілого ґрунту ще недосконалими знаряддями, якими спочатку було рало, а потім плуг. Уже в Київській Русі кінь і віл однаково шанувалися і, треба сподіватись, мали однакову соціальну оцінку, про що можна судити із “Руської Правди”, де у 31 статті “Короткої Правди” вказується на однакову плату – “гривну і тридесяту резан” – за кражу коня чи вола⁵.

У Подністрянському ключі в маєтках графів Жевуських у 1745 р. в с. Подністряне працювало в полі 36 волів і 23 коней; у с. Станківцях відповідно 44 і 14, Лузанівцях – 34 і 26⁶.

Ще у ХVІІІ ст. повсюдно спостерігалася тенденція до збільшення кількості волів. Навіть у цьому ж Подністрянському ключі в с. Подністряне за три роки було вигодувано чи закуплено ще чотири воли і тільки одного коня. Така ж ситуація склалася і в подільських селах. У Заліщиках було 29 волів і 27 коней, а в Чарторії відповідно 24 і 17⁷.

Отже, ще у ХVІІІ ст. основною тягловою силою при оранці залишався віл. Така ситуація зберігалася впродовж першої половини ХІХ ст. І все ж, у цей період появляються симптоми збільшення кількості коней, як тяглової сили. Кількість волових запряжок ще не зменшується, але кінських – дедалі зростає. І знову слід

наголосити на територіальній диференціації цього явища. Воно проникло всюди, на всю територію, лише відбувалося у різному темпі в різних місцевостях. Об'єктивність цього процесу була невідвратною. Насамперед спонукає до саме такої зміни, більш продуктивної – соціально й економічна динаміка розвитку суспільства. Суспільні процеси детермінували технологічний прогрес взагалі, в тому числі й хліборобський. Прогрес у рільництві вилився у вдосконалення орної і взагалі хліборобської техніки у напрямі зменшення тягової сили.

Феодалне обезземелення українського селянства, відокремлення невеликих ділянок землі, на яких не було можливості вести класичне трипільля з паровим клином, для розорювання якого застосовували волів, створювали умови для їх витіснення. Ця тенденція набула масовості із проведеними в Україні аграрними реформами, особливо після скасування у 1861 р. кріпацтва, після чого на селян насунулись ще більші економічні тягарі. Посилилися парцеляція селянських угідь під різними приводами (упорядкування земель, комасація, сегрегація), масове обезземелення тощо. Обмеження пасовищних масивів було ще однією з причин зменшення кількості волів у селянських господарствах. Також часті епідемії на рогату худобу наносили значні збитки селянському господарству. Вартість вола сягала близько 100 крб., у той же час кінь коштував приблизно 50 крб. Безперечно, що значну роль відігравала продуктивність оранки, яка з кінною запряжкою була далеко вищою. Саме наведені вище причини призвели до того, що в другій половині XIX ст. різко зменшилася кількість волів на польових роботах.

Хоча в Українських Карпатах завжди була кількісна перевага коней над волами (особливості рельєфу), все ж волів також було багато. Але наприкінці XIX ст. лише поодинокі господарі орали там волами.

Щоб точніше уяснити реальне забезпечення селянського господарства робочою худобою, недостатньо навести дані щодо загальної кількості тягла в регіоні чи навіть в одному дворі (середні величини), але треба ще з'ясувати кількісний запряг у те чи інше орне знаряддя. Відразу зауважимо, що кількісні характеристики запрягу зумовлювалися типом ґрунту, його фізичним станом, моделлю орної техніки і технологічним процесом обробітку ґрунту. Наявні матеріали XVIII–XIX ст. вказують, що основну увагу рільники звертали на першу оранку (перелогу, пару, новини), і саме для неї було потрібно багато робочої худоби у запряг до українського традиційного плугу.

У традиційний український плуг для розорювання чорнозему, важких суглинків у різних місцевостях етнічної території впрягали три, а іноді навіть і чотири пари волів.

Таким чином, аналіз якості орної техніки і кількості робочої худоби у XIX ст. розкриває основні тенденції розвитку аграрної культури – екстенсивну основу рільництва і погіршення агрономічної підготовки. Наведені вище статистичні відомості вказують не лише на зменшення тягової сили на одне селянське господарство, що стосувалось багатьох категорій господарств. Вони також свідчать про зниження якості запрягу, до якого входили, крім робочої худоби, ще й корови і навіть телички.

Агрономічно ефективна для тієї чи іншої місцевості глибина оранки ставала дедалі мілкішою. Загальна тенденція, як закономірна реакція на соціально-економічне погіршення життя українського селянства, призводила до певного погіршення аграрної культури. Постійно мілка оранка не забезпечувала належної чистоти полів, не створювала агрономічно-ефективної культури ґрунту і, як результат – пониження врожайності та пов'язані з цим соціальні нужди.

Не могла зарадити селянинові широко побутуюча в Україні традиція взаємодопомоги, яка звалася “супряга”. Як соціальна форма колективної праці, сусідської товариськості, супряга водночас відбивала статус моральних, етичних і виробничих взаємовідносин українського селянства. У цьому соціально-культурному феномені закладені віковічні традиції доброзичливості, товариськості, взаємовиручки (були і zdeформовані відносини) тощо. Саме цей феномен етико-моральних стосунків неодноразово рятував сім’ї від матеріальної скрути, був якоюсь психологічною рівновагою, особливо між біднішим селянством. Селянська виробнича спілка базувалась, насамперед, на взаємній повазі, довірі, а найголовніше – на паритетній рівності. Передусім мала бути витримана справедливість, пропорційно до вкладеної долі, і виробнича віддача. Проте частіше діяв принцип добродітності – якщо спрягалися, то завершували кожному усі роботи щодо підготовки ріллі.

З наведених вище даних про повний запряг у важкий плуг (для розорювання новин) і кількісне забезпечення селянського господарства робочою худобою випливає, що більшість господарств не мала повного запрягу, тому користувалася традиційною формою селянської взаємодопомоги. Виходячи із виконуваних робіт, супрягу можна умовно поділити на однофункціональну і багатофункціональну, тобто здійснення якоїсь однієї технологічної орної процедури і проведення усіх хліборобських робіт. Ті, що мали 3 або 4 голови робочої худоби, як правило, спрягалися для одноактної дії – для оранки новини. Така супряга була спорадичною. Більш тривалі і більш масові ті супряги, що укладалися між селянами, які мали одну чи дві тяглові тварини. Якщо в першому випадку до спілки вступали два господарі, то у другому – переважно три, а деколи і чотири. Частіше такі спілки були тради-

ційними, постійними. Двокінні чи двоволові господарства вкладали між собою угоду на проведення усіх видів оранки, а дообробіток здійснювали самі, оскільки для запрягання у спусувальні знаряддя достатньо було двох і навіть однієї робочої тварини (переважно коня). Господарства з одним волом чи конем уже проводили далеко більше спільних технологічних операцій для повної підготовки ґрунту.

Треба зауважити, що бідніші, так звані супряжні, господарства, спрягалися тією робочою худобою, яку мали. Часто це були виснажені тварини, а від цього й оранка не могла бути агрономічно якісною. Таким чином, супряга лише частково вирівнювала становище селянства. З її участю не відбувалось прогресу в аграрній культурі і продуктивність оранки не була високою.

Галицький селянин був переконаний в агрономічній доцільності кількаразової оранки поля. Багатовікова виробнича практика розкрила перед хліборобом агротехнічні можливості вирощування добрих врожаїв. Насамперед, це стосувалося технологічного процесу оранки, коли закладались основи майбутнього врожаю. Саме у дво- чи триразовій оранці вбачали селяни ту агротехнологічну дію, яка підсилювала природну родючість ґрунту, продовжувала тривалість експлуатації одиниці поля і, значною мірою, протистояла забур’яненню.

Перебравшись за океан, галицький хлібороб узяв з собою найцінніше – віками набуті знання. І в незвичних ландшафтних, кліматичних умовах американського континенту, посеред чужого іноетнічного середовища з уже складеними традиціями способу життя, на початках добре прислужилися українським селянам хліборобські навички. Саме цей аспект – момент адаптації в іноземному середовищі – до сьогодні ще зовсім мало досліджений. Адже перші українські громади на чужині тривалий час користувалися набутими вдома традиційними знаннями.

- ¹ Österreich statistik. – Budapest, 1905. – Bd. 3. – H. 5. – S. 4. – Tabl. 2.
- ² *Feldman W.* Stan ekonomiczny Galicji. Cyfry i facty. – Lwow, 1900. – S. 13.
- ³ *Falkowski J.* Polnosno-wschodnie pogranicze Huculszczyzny. – Lwow, 1938. – S. 56.
- ⁴ *Кобільник В.* Матеріальна культура села Жукотин Турчанського повіту // Літопис Бойківщини. – Ч. 8. – С. 47.
- ⁵ Правда Русская. – Москва; Ленинград, 1940. – Т. 1. – С. 399.
- ⁶ Центральний державний історичний архів у Львові. – Ф. 181. – Т. 2. – Спр. 673. – Арк. 112.
- ⁷ Там само. – Арк. 441, 514.

Народні обряди

Folk Customs

65.

Весілля Степана та Анни Лакусти, Альберта, 1920 р.
Провінційний архів Альберти, UV93

Steve and Anne Lakusta at their wedding, Alberta, 1920.
Provincial Archives of Alberta, UV93

РОЛЬ ТРАДИЦІЙ У ЗБЕРЕЖЕННІ ЕТНІЧНОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ

О. Росінський

Львів

Протягом тривалого часу значна частина українських емігрантів Канади зберігала і продовжує зберігати свою національну свідомість. І це в умовах обмежених зв'язків з батьківщиною та цілковитої втрати їх з початку Другої світової війни, іноетнічного оточення, відсутності політичної та культурної автономії. Дослідження цього феноменального явища показує, що головним фактором протидії асиміляційним процесам виступали вікові традиції українського народу, перенесені та збережені вихідцями з України на канадській землі. Підтвердження даної концепції знаходимо при аналізі матеріальної та духовної культури українських переселенців піонерського періоду та 20-х – 30-х років ХХ ст. Зокрема, при дослідженні специфіки їх розселення, господарської діяльності, побуту, сімейних, громадських взаємовідносин, звичаїв, обрядів, свят. У даному повідомленні робиться спроба прослідкувати вплив традицій на збереження етнічної самосвідомості українців Канади. Причому, ставиться мета поєднати аналіз цього явища з відповідними процесами в регіонах компактного проживання українців на території колишнього СРСР за межами України.

Масове переселення українців до Канади розпочалося у 90-ті роки ХІХ ст. Переважну більшість серед емігрантів складали вихідці з Галичини, Буковини, Закарпаття. Вони мріяли за океаном зайнятися близьким та знаним сільськогосподарським виробництвом, щоб, у кінцевому результаті, завести власне госпо-

дарство. Цим прагненням українських селян у значній мірі сприяла політика канадського уряду, спрямована на освоєння прерій. Згідно перепису населення Канади у 1911 р. 85% українців проживало у сільській місцевості і лише 15% – у місті. На той же час мешканці міст становили 45% населення країни.

Про прагнення українських емігрантів зайнятися хліборобською справою свідчить і той факт, що вони намагалися оселитися саме в тих степових провінціях, де здійснювалося освоєння прерій: Манітобі, Саскачевані, Альберті. Зокрема, тут у 1911 р. проживало 94,5% українських емігрантів.

У межах згаданих провінцій вихідці з України намагалися оселитися компактно: їхали до родичів, знайомих, краян. Сформувалися певні території, де переважали або значну частину населення складали українці. Тут виникли цілі поселення, яким надавалися українські назви: Україна, Буковина, Волинь, Карпатія, Київ, Коломия, Дністер, Прут, Воля, Діло, Слава, Мирославна і т. д. Вони частково зберігали традиції українського поселення. Зокрема, їх зводили біля річок, озер, шляхів сполучення. У цих поселеннях будували церкви, школи, відкривали установи просвітницького, громадсько-політичного характеру. Слід мати на увазі, що формуванню територій з українським населенням сприяло іномовне оточення. Не перешкоджали цьому процесові офіційні влади Канади.

Наявність цілих територій з переважно українським населенням, українських

поселень, участь наших краян в освоєнні прерій та фермерському господарюванні сприяли збереженню народних традицій у їхньому житті та побуті. Зокрема, ще протягом порівняно тривалого часу вихідці з України користувалися привезеними з батьківщини знаряддями праці, інструментами, посудом та іншими предметами домашнього вжитку, одягом. На нових землях вони продовжували виробляти аналогічні знаряддя та предмети. Довго зберігалися традиції у житловому будівництві. За формою, технологією спорудження, використанням матеріалів, розташуванням кімнат та нежилых приміщень, інтер'єром тощо, житло переселенців було надзвичайно подібним до української хати того етнографічного району, звідки вони прибули. Це стосується і будівництва господарських приміщень, копання криниць тощо. Звичайно, канадська дійсність вносила корективи у виробничу діяльність, спорудження житла, побут, інші сфери матеріальної культури українських емігрантів. Але певні традиції зберігались і зберігаються донині, що, без сумніву, впливало і продовжує впливати на формування чуття національної приналежності.

Зовсім інші процеси відбувалися на територіях розселення українців у межах Союзу. Громадянська війна, голод 20-х і особливо 30-х років, репресії, авантюристські експерименти в ході так званого "соціалістичного" та "комуністичного" будівництва, масові переселення народів вели до ліквідації національних відмінностей, національних традицій. Особливої шкоди завдав курс КПРС на індустріалізацію та колективізацію, в результаті чого фактично було знищено українське село, інші українські поселення за межами України. Традиційні знаряддя праці були замінені утилітарними промислового виробництва. Народну агротехніку витиснула загальнодержавна, у значній мірі псевдонаукова, система колективного господарювання. Житлове будівництво почало

здійснюватися згідно затверджених державними установами уніфікованих проєктів. Психологічний тиск здійснювали на тих осіб, які одягали національне вбрання, займалися народною вишивкою, ткацтвом, виготовляли інші художні твори за народними мотивами. Акції на рівні держави, пропагандистські кампанії вели до ліквідації осередків української матеріальної та духовної культури за межами УРСР, підривали основу, на якій формувалася національна свідомість.

Велику роль у збереженні та зміцненні почуття етнічної приналежності серед українців Канади відіграла українська католицька церква. Взагалі дане питання, як і в цілому проблема місця і значення УКЦ в історії України, в українській радянській історіографії залишається маловивченим. Відомо, що унія запроваджувалася у кінці XVI ст. панівними верствами Речі Посполитої для покатоличення українського народу. Однак у кінці XIX ст. УКЦ виступила одним із організаторів та натхненників національного відродження в Україні, особливо в її західних регіонах.

Цю ж благородну діяльність здійснювала українська католицька церква серед наших краян у Канаді. Вже в кінці XIX ст. тимчасово прибувають до українських поселень священники УКЦ зі США. З ініціативи митрополита А. Шептицького було відібрано та відправлено на постійно до Канади ряд активістів церкви. Так, у 1902 р. до Канади прибули отці-василіани С. Дидик, П. Філяс, І. Строцький, сестри-служебниці Амброзія, Епаліда, Таїда, Ізидора. Згодом прибуло ще чимало священників та монахів. Вони почали організовувати з українських переселенців церковні громади, дбали про будівництво храмів, шкіл.

Виключне значення мав особистий приїзд митрополита А. Шептицького до Канади (1910 р.). Він відвідав українські осередки Монреаля, Торонто, Вінніпегу, Едмонтона, Ванкувера, інших міст і поселень,

зустрівся з тисячами віруючих, а також з урядовцями, священиками, політичними діячами. Невдовзі митрополит написав книгу “Пам’ятка канадійським русинам”, в якій детально виклав план збереження національного та духовного обличчя в чужім краю. Приїзд А. Шептицького сприяв політичному і духовному піднесенню серед українських поселенців. Вони зрозуміли, відчули, що є у світі сила, яка може зарадити їм у подоланні всіляких труднощів.

Після відвідувань митрополита А. Шептицького українських осередків у Канаді розширюється будівництво храмів, монастирів, шкіл. Розгортається подальша місіонерська та просвітницька діяльність УКЦ. Причому, одним із важливих напрямів цієї діяльності була боротьба за збереження національної свідомості українських переселенців. Під впливом УКЦ відбувалася переорієнтація священиків інших конфесій. Зокрема, діячі православної церкви у Канаді відмовилися від пропаганди русофільства, активніше стали запроваджувати українську мову, підтримувати українську культуру, літературу.

Зовсім іншу позицію займала православна церква на території СРСР. Традиційно ієрархи церкви вірою і правдою служили російському царизму. Ці традиції повністю збереглися і після встановлення радянської влади. Навіть в Україні православна церква виступала одним із організаторів денационалізації українського народу. Ще активніше православні священики долучалися до асиміляції українців за межами республіки. До сьогодні уся релігійна та громадська діяльність ними здійснюється російською мовою. Православна церква не створила жодного культурно-просвітницького осередку серед українців, що проживали за межами УРСР.

Значне місце у збереженні національної свідомості посідала сім’я. Як відомо, у піонерський період серед українців Канади переважали однонаціональні сім’ї. Ще у 1931 р. частка гомоетнічних (однонаціо-

нальних) шлюбів серед українських переселенців складала 90,6 %. Таке становище було сприятливим фактором для збереження етнічної свідомості українців. Причому, головною берегинєю національних традицій і на американському континенті залишалася українська жінка. Саме вона відстоювала вживання членами сім’ї української мови, передавала своїм дітям знання народної кулінарії та народного мистецтва, навчала їх співати українських пісень, танцювати українські танці. Матері і дружини свято берегли народні традиції, звичаї та обряди. І сьогодні важливим осередком побутування української мови, культури, традицій залишається сім’я.

На жаль, зовсім інші процеси відбувалися з українськими сім’ями на території СРСР. Офіційна пропаганда десятками років віддавала перевагу т. зв. “інтернаціональним” сім’ям. Засобами політичного та ідеологічного тиску робилось усе можливе для їх збільшення. Сюди слід віднести ідеологічні кампанії, вивіз юнаків для проходження військової служби за межі своєї республіки, будівництво великих промислових підприємств, виробничих комплексів, розрахованих на окрему статтю (наприклад, бавовнопрядильні комбінати в Іваново, Києві, Тирасполі), масове перекидання спеціалістів тощо. Дослідження проблем української сім’ї, проведені науковцями Львівського відділення ІМФЕ АН УРСР (тепер це Інститут народознавства НАН України. – Ред.), показало, що багатонаціональна сім’я в умовах радянської дійсності вела до цілковитого знищення національної свідомості.

У даній розвідці важко простежити усі фактори впливу традицій на збереження почуття етнічної приналежності. Для науковців України ця проблема становить не тільки дослідницький інтерес. Її вивчення має вказати шляхи повернення у лоно нашої національної віри, нашої національної свідомості мільйонів українців, які проживають за межами Батьківщини.

ХЛІБ І ВИПІКАННЯ ХЛІБА СЕРЕД УКРАЇНСЬКИХ ПОСЕЛЕНЦІВ В СХІДНО-ЦЕНТРАЛЬНІЙ АЛЬБЕРТІ В 1900–1930 РОКАХ

М. Лісова
Едмонтон

Українські емігранти привезли з собою до Канади звичаї, пов'язані з хлібом і його приготуванням, що залишалися в значній мірі незмінними на протязі багатьох років¹. Деякі аспекти цієї культурної спадщини залишаються і сьогодні невід'ємною частиною українсько-канадської кухні. Але в умовах сучасного життя домашнє випікання хліба відбувається лише під час Різдва, Паски та інших свят, пов'язаних з релігійним календарем. В сучасному українсько-канадському суспільстві “щоденний хліб” – це магазинний, і навіть обрядовий хліб воліють часом купувати, ніж випікати за домашнім звичаєм.

У 1900-1930-х роках традиція приготування хліба ще залишалася важливим елементом щоденного життя українських фармарів, а хліб виконував дві функції – складав основу харчування і обрядовості. Хоча хліб і залишався головним продуктом харчування українських емігрантів, його ґатунок і спосіб приготування змінювалися у процесі пристосування поселенців до життя на новій землі. Життя в Канаді вимагало змін у традиційних методах обробітку землі, селекції та фармарській економіці. Воно піддало українських емігрантів новому культурному впливові, як зі сторони більшого “канадського” суспільства, так і внаслідок контактів у середовищі переселенців, які прибули з різних куточків України і, поселившись разом, вносили свою культурну специфіку в українсько-канадські сільські громади.

Такі географічні й соціально-економічні фактори спричинили деякий відхід від

традиційної практики приготування хліба, змінили ролю хліба в домашньому укладі, змінили його якісні, зовнішні і внутрішні характеристики, його обрядову значимість. Найбільш очевидні зміни пов'язані з зерном і мукою, начинням та методами приготування хліба, важливістю його, як основи харчування, шанобливим відношенням до нього, а також із звичаями, які супроводжували приготування і споживання хліба. Деякі зміни були прискорені кліматичними та географічними умовами, інші були зумовлені посиленням нових культурних впливів, процвітанням фарм, будівництвом нових хат канадського типу, надлишком грошей, які можна було витратити на меблі і посуд фабричного виробництва.

Зерно і мука

На протязі дуже короткого періоду після закладення фарм навіть найбільш необхідні українські поселенці в Альберті вже мали достатньо запасів своєї пшеничної муки і скоро розпочали пекти хліб майже виключно з пшениці. Пшениця ставала доступною, як тільки була піднята цілина і зібрано врожай². Дослідження фармарських садибних документів за 1919 р., що стосуються околиці Една-Стар³ (Township 56, Range 19, W4), куди прибули перші українські емігранти до Альберти в 1891-1892 рр., показує, що 32 фармарі, які поселилися там між 1892 і 1900 роками, розорювали в середньому 5,25 акрів землі в рік прибуття на свої ділянки. При-

66.

Жорна. Архів Церкви Юнаїтед.
UCA 86.*Zhorna* – grist mill. United
Church Archives. UCA 86.

пустимо, що тільки 4 акри були засіяні пшеницею і середня врожайність становила 25 бушелів на один акр, то в загальному це вже дає сто бушелів, чого було достатньо і на насіння і для прогодування сім'ї на протязі року⁴. В описі типової української ферми в Една-Стар, зробленому отцем Нестором Дмитрівим, зазначається: нічого не було дивного в тому, що поселенець міг розорати вісім акрів у першу весну його прибуття, засіяти вісім бушелів пшениці, а зібрати – 88. Цього було достатньо, щоб прогодувати сім'ю, ще й залишалось на продаж⁵.

У 1900–1901 рр. у західній Канаді пшеницю переважно вирощували на продаж, і українські фермари засівали цю значну частину своєї землі⁶. Переважала ярова пшениця⁷. Вона була представлена сортами “Ред файв” (Red Fife), яку вирощували майже виключно з часу її виведення, приблизно в 1892–1910 рр., до 1910 р., коли впровадили новий сорт “Марквіс” (Marquis)⁸. У пшениці “Марквіс” – гібрид між сортами “Гард ред Калкута” (Hard Red Calcutta) і “Ред файв” – менше псувалося стебло, вона мала міцну соломку, дозрівала на шість-десять днів раніше ніж “Ред файв” (сто сім днів – сто двадцять днів для “Ред файв”), давала більшу врожайність. При-

близно в 1920–1922 рр. дев'яносто відсотків усіх сортів ярової пшениці, вирощуваної в Канаді, становив “Марквіс”⁹.

Пшеничний хліб зберігав той престиж, який він мав і в Україні, коли якість і білість хліба вважались показниками соціального становища господаря¹⁰. Хоча пшенична мука переважала у приготуванні хліба, як серед канадського населення, так і серед українців¹¹, є деякі свідчення, що вживалися й інші культури, напр. жито. Воно становило малий відсоток серед зернових, що вирощувалися в східно-центральної Альберті. Його сіяли більше в перші роки поселення, коли українці ще використовували житню соломку для покриття дахів та на інші цілі¹². Багато поселенців сіяло коли-не-коли жито на своїх фермах і пекло житній хліб, але то було більше для різноманітності, ніж тому, що вони хотіли підтримувати традицію випікання житнього хліба. Вони пекли житній хліб тому, що просто любили його смак¹³. Деякі українські сім'ї зовсім не пекли житнього хліба, хоча й вирощували жито, як і колись в Україні¹⁴.

Протягом перших років у Канаді українські фермари мололи муку вдома, на саморобних жорнах і ступах. У деяких околицях для загального користування були

67.

Млин у Мирнам.
Провінційний архів
Альберти.
UV738.

Myrnam mill.
Provincial Archives of Alberta.
UV738.

збудовані вітряки або млини, що використовували кінську силу. Близько 1900 р. в Една-Старі функціонувало принаймні два таких млини. Один з них описаний у звіті Спірса до Френка Педлі від 13 грудня 1898 р.:

...млин приводиться в дію постійною силою двох коней, шнуром, який обертає два великі камені, витесані і припасовані для розмелювання зерна, з маленьким засипним кішем, закріпленим зверху. Млин мелить достатньо і став при нагоді в околиці¹⁵.

Інший вітряний млин з каменями в сім футів (приблизно два метри) в діаметрі був розташований на фермі Івана Велесука (SE 12-56-18 W4)¹⁶.

Домашні жорна і малі громадські млини українські поселенці вживали приблизно в 1892–1910 рр.¹⁷. З будівництвом залізничної колії фірмою “Канейдієн Нордерн Рейлвей” (Canadian Northern Railway) в східньо-центральної Альберті (1905–1906) і розбудовою містечок, впроваджувалися торговельні млини. Поселенці регулярно приїжджали до таких залізничних містечок, як Мондер, Вегревіль і Ламонт, щоби продати своє зерно, купити провіант і змолоти муку¹⁸. Під час до-

машнього мелення на жорнах мука виходила з певною кількістю висівок, що в результаті давало темний хліб. Торговельні млини використовували важкі сталеві циліндри, які скорше розщемлювали зерно, ніж мололи. Це робило легшим завдання відділення висівок і зародків з муки, що в свою чергу сприяло виробництву дуже білого хліба¹⁹. Торговельні млини виробляли три сорти муки: “грис” або “грис” – один раз помелена мука, мука з висівками; “чорна мука” – другий раз помелена мука; “третя мука” – помелена третій раз мука, біла і дрібна²⁰. Ці сорти використовувалися в різних пропорціях, в залежності від уміння, призначення і особистого смаку того, хто пік.

Печі і начиння для приготування хліба

У перші роки українського поселення в Альберті, коли конструкція хати була ще традиційною, багато поселенців пекло хліб у печі, розташованій або надворі, або всередині житла²¹. По мірі того, як фармари багатіли, вони заміняли свої хати більш складними будівлями, які мали вже дерев'яні підлоги, криті дранкою дахи, комини і пічки фабричного виробництва.

68.

Піч та пічка – піч з глини та металева пічка (справа) в традиційній хаті. Архів Церкви Юнайтед. USA 88.

Pich and pichka – clay oven and metal stove (on the right) in a traditional home. United Church Archives. USA 88.

Такі зручні пічки швидко стали стандартною частиною умеблювання хат українських поселенців і доповнювали роль печі в приготуванні хліба.

У звіті про стан сорока п'яти родин українських поселенців у 1898 р. зазначається, що тридцять одна родина мала пічку²². Двадцять п'ять з них називаються “російськими печами”, п'ять – “пічками для варення”, очевидно, канадського виробництва. Чотири поселенці, які мали “пічки для варення”, прибули до Канади тільки рік тому, а п'ятий поселився два роки тому.

Хоча придбання пічки фабричного виробництва було для українських поселенців одним з перших завдань, важливо відзначити, що впровадження нової пічки не замінило старої, але доповнило її. Існує багато прикладів, коли стара піч і нова використовувалися поряд. Тільки в пізніших роках фармування нові пічки повністю замінили старі хатні печі. Печі продовжували використовувати навіть тоді, коли вони знаходилися надворі у господарських спорудах (“літні хати”), або у власних притулах²³.

Піч відігравала важливу роль в житті українсько-канадської сім'ї в 1900–1930 рр. і предмети, традиційно пов'язані з нею, продовжували вживатись. Доморобні

лопати використовувались для всадження і виймання хліба, а кочерги – для відгрібання сміття і попелу²⁴. В Україні хлібні форми не були в широкому ужитку, в Канаді ж цей звичай до деякої міри переважав. З появою нових печей виявилось, що дуже незручно пекти хліб без форм, і тому широкого розповсюдження набрали різні пекарські форми. Вони були на одну, дві, три або чотири паляниці, вироблялися з простої або емальованої жерсті²⁵. Цікаво відзначити, що хоча пекарські форми були звичним начинням на початку двадцятих років, практика випікання хліба без форм все ж зберігалася аж до кінця тридцятих років, навіть серед багатих поселенців, які мали вдосталь форм²⁶. Це можна пояснити неперевершеними смаковими якостями хліба, випеченого просто в капустияних листках.

Як і в Україні, українські поселенці в Альберті часто приготувляли тісто на хліб у дерев'яній діжі або кориті, хоча з часом обрядова значимість останніх була забута. (Напр., звичай садження молодої на діжу²⁷ не був поширений серед переважно західноукраїнських поселенців Альберти). Типове корито було видовбане із доступної тут ялини і мало тридцять шість інчів в довжину (1 інч / 2,54 см), чотирнадцять інчів у ширину і дванадцять інчів

69.

Випікання хліба у глиняній печі надворі. Архів Церкви Юнайтед. UCA 91.

Bread baked in an outdoor *pich* - clay oven. United Church Archives. UCA 91.

у висоту, з порожниною в двадцять чотири на дванадцять на дев'ять-десять інчів. Воно мало плоске дно і криса в шість інчів, які уможливлювали підняття корита²⁸. Також побутували великі металеві або з цупкого картону ємкості фабричного виробництва для замішування тіста. Вони були від п'ятнадцяти до двадцяти інчів в діаметрі і від семи до десяти інчів у висоту. Металеві ємкості звичайно були жерстяними або емальованими²⁹.

Роля хліба в харчуванні

Хоча хліб подавали кожний раз, як сідали за стіл (принаймні три рази на день), середньому українсько-канадському фармареві уже не потрібно було покладатися на хліб як на основний продукт харчування. Він міг легко забезпечити свою сім'ю збалянсованими, різноманітними продуктами з власної ферми³⁰. Приблизно в 1900–1930 рр. кожна українсько-канадська сім'я-ферма мала свою худобу, свійську птицю і свині, тобто мала свіже молоко, м'ясо і яйця. Мука, вівсянка і крупи мололися з вирощеного на фермі зерна. Великі городи постачали вдосталь овочів для цілорічного споживання, а урізноманітнювати їжу можна було грибами, ягодами і сезонною щедрістю природи.

Тільки такі продукти, як дріжджі, сіль, цукор, кукурудзяна мука, риж, кава, чай, яблука, порошок для печива, сода, оцет і спеції потрібно було купувати. Купувалось часом і "предмети розкоші" – джем, сироп, свіжі фрукти, консервовані помідори. Як і в Україні, щоденна їжа залежала від сезонних змін, але в Канаді наступ голоду рідко коли загрожував³¹. Поганий врожай означав, що поселенці не будуть мати купованого джему, але вони будуть завжди мати статок, щоб спекти домашній хліб.

Багатьох звичаїв, які проявляли повагу до хліба, більше вже не дотримувались тому, що українські канадці могли собі дозволити трохи буденніше відношення до хліба. Наприклад, повністю зник звичай ніколи не торкатись обрядового хліба голими руками³². Звичаї, які залишилися, були пов'язані з дильними релігійними віруваннями. Наприклад, заборони вживати ніж до різання хліба в неділю і пекти хліб у п'ятницю все ще дотримувались поселенці із Західної України у двадцятих роках³³.

Відносно вільне відношення до хліба українських канадців можна порівняти з їх вільним дотримуванням посту. В деяких районах України на початку ХХ ст. чоловік вважався заможним, якщо він міг

прогодувати свою сім'ю власними продуктами на протязі року³⁴. Ще й економічні умови в Україні впливали на той факт, що на протязі 189 днів року був піст³⁵. В Канаді ж, навпаки, хоч українські поселенці й дотримувалися посту, але він не був практичною необхідністю, і тому обмеження в харчуванні нав'язувалися менш суворо. Такі ж самі реалії можна пов'язати з відношенням українських канадців до хліба.

Зникнення деяких повір'їв, пов'язаних з хлібом, не означає, що українські канадці не мали поваги до хліба як опори життя. Марнотратство хліба вважалося гріхом³⁶, і навіть черствий хліб використовувався в стравах, наприклад, приготуванні хлібного пудингу³⁷. Дуже уважали, щоб хліб не впав на підлогу, а якщо якийсь шматочок і впав випадково, то його негайно піднімали. Деякі альбертські поселенці із Західної України могли навіть поцілувати такий шматочок, перш ніж його відкинути:

Якщо український селянин упустить шматочок хліба на землю, то він його підібре і поцілує, каючись. Хліб був священним – марнувати їжу вважалося непростачним гріхом. Марнування було невідомим для піонерської фарми... Але поки земля родила, поки худоба росла доглянутою, то не було небезпеки голоду³⁸.

Складові частини і приготування хліба

Випікання хліба вважалося найбільш важливою жіночою справою в Україні на початку століття і це завдання довірялося тільки головній господині³⁹. В Канаді ж, навпаки, від кожної дівчинки-підлітка вже сподівалися значного досвіду в мистецтві випікання хліба⁴⁰. Але і в Канаді такі завдання, як підготування печі, запалювання вогню, регулювання температури та інші, які вимагали вміння і прак-

тики, в загальному виконувались старшою, досвідченою жінкою⁴¹.

У східньо-центральной Альберті щоденний хліб⁴² був звичайно замішаний на дріжджах. Закваска, можливо, використовувалася українськими поселенцями в перші роки, але була замінена дріжджами приблизно в 1915 р. або раніше.

З 1915–1930-х років були дуже поширені сухі дріжджі в кусках, хоча й не обходилися без свіжих дріжджів. Допоміжне тісто зрідка використовувалось.

Тісто на хліб приготувляли з муки, солі й води. Яйця і молоко переважно не вживались, навіть і заможними поселенцями. Часом добавляли топлений смалець, особливо в двадцятих роках і пізніших періодах поселення.

У 1900–1930-х роках хліб переважно пекли з пшеничної муки. Пропорції муки до висівок різнилися в залежності від причини, особистих смаків, індивідуальних економічних можливостей, а також від уміння пекаря. Про досвідченість господині судили по білості її хліба. Наприклад, Васирина Гавреляк, жінка заможного фармаря, завжди брала принаймні половину муки для її хліба. Вона також додавала різні кількості висівок і чорної муки, в залежності скільки якої муки було під руками. Коли було доста муки, то використовували тільки її або змішували з четвертиною чи третиною висівок або чорної муки. Якщо білої муки ставало менше, то замішували з чорною мукою – дві третіх до однієї третьої⁴³. Тільки у важливих випадках використовували саму чорну муку або відходи⁴⁴.

Сільський учитель з провінції Саскачеван, описуючи українське життя в 1917 р., зазначає, що хоча часто український хліб був досить грубий, у деяких випадках він був “правильно випечений і доброї якості”⁴⁵. Звичайно, цей учитель примінив головні канадські стандарти, суб'єктивно оцінюючи якість хліба, але можна бути певним, що українські поселенці зі

встановленням торговельних млинів мали все необхідне для приготування найкращого білого хліба. Нова млинарська технологія змінила стандарти для хліба і в неукраїнських громадах. Ось що пише Грент МекЮен про вирощування пшениці в поселенні Ред Рівер у провінції Манітоба до встановлення першого циліндрового млина в 1881 р.:

Фактично нові поселенці не були проти темного кольору їхньої муки й хліба. Тільки люди в більш розвинутих громадах вимагали білої муки, а фармарі, як ми знаємо, завжди були мудримми, щоб розпізнати запити споживача.⁴⁶

Українці східньо-центральної Альберти, як правило, не вживали домішок до хліба, бо мали вдосталь муки. Приклади домішування товченої картоплі або відвару з картоплі до тіста описані в двадцятих роках⁴⁷. Це є риса деяких тогочасних рецептів і правдоподібно пояснення цьому – міркування смаку. Можливо, що в перші роки поселення, коли ще мало було розораної землі, коли врожай ще був невеликий, українські поселенці використовували такі натуральні домішки, як суха кора, лобода, кропива до свого хліба. Вони були поширені і в традиційній українській кулінарії.

У східньо-центральної Альберти хліб типово приготувався в великих кількостях – від дев'яти до тридцяти паляниць. Форма їх була видовженою, хоча зустрічалися округлі і плетені хліби. Для змащення паляниць перед випічкою вживалася сметана або добре збите яйце. Бляшані форми змащували смальцем. Більшість господинь не мала встановленого дня для печива, а просто пекли тоді, коли запас хліба ставав меншим. Деякі уникали пекти хліб у п'ятницю, в пам'ять розп'яття Ісуса Христа.

Техніка печива, засвоєна українсько-канадськими господинями, була дуже подібна тій, що й в Україні. Тісто замі-

шувалося наперед ввечері. Дріжджі (замість традиційної закваски) розпускали у воді і робили тоненьке початкове тісто з води і муки, збиваючи його до однорідного місива. Тісто потім накривали і лишали на ніч, щоб росло. Вранці ще додавали сіль і муку, місили знов і давали рости. Коли тісто було готове, його клали у форми і пекли. Деякі господині залишали паляниці підрости другий раз перед випіканням, деякі пекли відразу ж.

Недріжджеві коржі не були поширені в Канаді, зате були запроваджені інші види хліба в результаті канадського культурного впливу. Українські поселенці були в постійному контакті з поселенцями інших етнічних походжень, а з розвитком засобів транспортування на преріях вони також познайомилися і з міським побутом. До того ж, до двадцятих років фірми по виробництву спецій, такі, як “Блу Рібон” (Blue Ribbon), почали видавати кулінарні книжки, а в газетах, зокрема “Канадійському фармарі”, регулярно друкувались рецепти⁴⁸. Ці фактори зрештою привели до впровадження нових страв, включаючи хлібні, в їжу українських канадців. В двадцятих роках були поширені гарячі кекси (hot cakes, тип млинців). Це означає, що українські поселенці досягли певного економічного статусу, бо гарячі кекси звичайно споживали з сиропом або джемом – магазинними товарами, що коштували грошей⁴⁹. Іншими новими мучними стравами були кекси, тістечка й бісквіти. Марія Пилипів, наприклад, одна з перших поселенців в Една-Старі, навчилася пекти бісквіти в двадцятих роках від своєї “міської” доньки, і часто випікала ці нові солодоці для своїх онуків⁵⁰.

Українські поселенці в Альберті не пекли хліба з ячменю, вівса або кукурудзяної муки, хоча використовували іноді житню муку. Кукурудзяну муку продовжували використовувати для кулеші, яка традиційно служила заміном хліба⁵¹.

Хліб їли з маслом, вмочали у сметану або змащували смальцем, рідше джемом. Поселенці могли собі дозволити магазинні джеми, але такі товари купувались раз

або два на рік⁵². Улюбленою перекусною був великий шмат хліба, змащений смальцем і посипаний цукром.

- ¹ Матеріяли для цієї статті взято в основному з моїх власних досліджень, що проводилися для Села спадщини української культури (ССУК) між 1979 і 1986 рр. Цитовані інтерв'ю і доповіді знаходяться в Науково-дослідчих фондах ССУК (НФ ССУК). Поодинокі студії включають таких осіб: Івана й Марію (Луневу) Пилипових, які емігрували до Една-Стар з Небилова в 1893 р., Анницю (Ткачук) і Якова Шлемків, які прибули в 1902 р. відповідно з Малятинців і Лашківки й оселилися в районі Едванд-Смокі Лейк, Василю (Гуцуляк) і Михайла Гавриляків, які емігрували в 1899 р. відповідно з Борівців та Руського Банилова і жили біля околиці Шандро, а також Івана і Марію (Гуньку) Лакустів – емігрантів із Завалля Снятинського повіту (1898 р.), які поселилися в Куквіль-Редватері. Додатково в статті використовуються інформації, які я отримала від моїх родичів, що походять з Чортківського повіту і оселилися біля містечка Мондер в Альберті.
- ² В своїх описах життя поселенців в околиці Една-Стар в 1895 р., д-р Йосиф Олесків відзначав, що фермарам бракувало грошей, хоча вони мали вдосталь будь-якого зерна (Йосиф Олесків, *О еміграції*, ст. 63, як цитовано в Vladimir J. Kaye, *Early Ukrainian Settlements in Canada 1895 – 1900: Dr. Josef Oleskow's Role in the Settlement of the Canadian Northwest* (Toronto: University of Toronto, 1964), p. 318.
- ³ З фонду рукописів науково-дослідчої програми Села спадщини української культури: Marie Lesoway, "The Pylypow House: A Materials History" December, 1981 (НФ ССУК).
- ⁴ Звіти Альбертського сільськогосподарського відділу показують, що середня врожайність ярової пшениці в околиці Вікторія, де поселилось багато українців в 1915–1919 рр., становила 22,69 бушелів на акр ярової пшениці (один акр становить 0,405 га, один бушель – 27,2 кг).
- ⁵ Отець Нестор Дмитрів, *Канадійська Русь: Подорожні спомини* (Mount Carmel: Svoboda Publishers, 1987), як цитовано в Vladimir J. Kaye, ст. 320. Приблизно в 1920 р. Михай-

ло Гавреляк молів від 20 до 25 мішків муки на рік (1360–1700 кілограмів), щоб прогодувати сім'ю з дев'яти осіб.

- ⁶ Михайло Гавреляк, наприклад, в 1915 р. зорав 365 зі своїх 620 акрів і засіяв принаймні 165 з них (45%) пшеницею. Іван Лакуста засіяв у 1919 р. 20 із 80 акрів (25%) пшеницею. Вважаючи, що ці показники не включають усі сівозміни і землі під паром, які практикували українські поселенці, все ж таки можна сказати, що значну частину культивованої землі фермари регулярно засівали пшеницею.
- ⁷ Наприклад, у звітах Альбертського сільськогосподарського відділу за 1919 р. вказується, що в околиці Вікторія було зібрано лише 513 бушелів озимої пшениці у порівнянні з 16,769 бушелів ярової пшениці.
- ⁸ Для ознайомлення з історією вирощування пшениці в Канаді див. Grant MacEwan, *Harvest of Bread* (Saskatoon: The Western Producer, 1969). МекЮен зазначає, що до впровадження сорту пшениці "Ред файф" культивувались такі м'які сорти, як "Вайт Рошен" (White Russian), "Клаб" (Club), "Блек Сі" (Black Sea), "Норвей" (Norway), "Препі ду Шіен" (Praie du Chien), "Голден Дроп" (Golden Drop) і "Одеса Ред" (Odessa Red). Перші поселенці надавали перевагу озимим сортам пшениці тому, що вони давали білішу муку, але кліматичні умови перешкождали їх успішному культивуванню.
- ⁹ L. H. Newman, *The History and Present Status of Wheat Production in Canada* (Ottawa: Department of Agriculture, 1928), ст. 3-8.
- ¹⁰ Для ознайомлення з практикою випікання хліба в Україні див. Т. О. Гонтар, *Народне харчування українців Карпат* (Київ: Наукова думка, 1979); Л. Ф. Артюх, *Українська народна кулінарія* (Київ: Наукова думка, 1977).
- ¹¹ Grant MacEwan, *Harvest of Breads*, ст. 52.
- ¹² Приблизно в 1919 р. Іван Лакуста, який поселився в околиці Редватер-Куквіль в 1901 р., продав обмолочену вручну житню соломку едмонтонському підприємцю для виробництва кінських хомутів (Marie Lesoway, "The

- Lakusta Barn and Granary: A Materials History” May, 1984 (НФ ССУК).
- ¹³ Емігранти з Чортківського повіту, які оселилися біля Мондеру, продовжували використовувати житню муку навіть в 1915 р.
- ¹⁴ Marie Lesoway, “The Pylypow House: A Narrative History” May, 1982 (НФ ССУК) і “The Slemko House, Barn and Granary: A Narrative History” May, 1986 (НФ ССУК).
- ¹⁵ C. W. Speers to Frank Pedley, December 18, 1898, як цитовано в V. J. Kaye, ст. 348.
- ¹⁶ “Iwan and Anna Weleschuk” у *Memories of Mundare* (Mundare Historical Society, 1980), ст. 529.
- ¹⁷ У цей час фармари ще використовували млини у містах Форт Саскачеван і Страткона. Див. Spears, ст. 348.
- ¹⁸ Встановлення млинів було наслідком продовження залізниці. Щоб торговельний млин був прибутковим, залізничне містечко мусіло бути достатньо розвинутим і населення в навколишніх околицях – досить великим. Млинова компанія в Мондері була створена в 1912 р., Ламонті – 1916 р. Перші млини в Інісфрі, Менвіль і Вегревілі були споруджені відповідно в 1916, 1915 і 1910 рр. А залізниця була прокладена через ці містечка ще в 1905–1906 рр. (Dunn and Bradstreet Directories, в “Rural Communities”, архів Села спадщини української культури).
- ¹⁹ Див. Grant MacEwan, ст. 52, 169; Carol Priamo, *The Mills of Canada* (Toronto: McGraw-Hill Ryerson Ltd., 1976), ст. 27-29.
- ²⁰ Незаписане інтерв’ю з Єленою (Шлемко) Заддерей, Марія Лісова, 7 березня 1986 р. Інтерв’ю з Христиною (Гуцуляк) Шевчук, Марія Лісова, 26 квітня 1984 р.
- ²¹ Для ознайомлення з функціонуванням і еволюцією печі серед українських поселенців у східно-центральної Альберті див. Radomir Bilash, “Ukrainian Peel Ovens in Western Canada” in *Material History Bulletin* 29 (Ottawa/Hull: Canadian Museum of Civilization and the National Museum of Science and Technology, Spring, 1989), ст. 45-54.
- ²² Thomas Bennett to W. F. McCreary, 21 лютого 1898 р., як процитовано у V. J. Kaye, ст. 338-343.
- ²³ Використовування печі разом з фабричними пічками задокументовано в дослідницьких матеріалах, підготовлених Марією Лісовою для Села спадщини української культурної (НФ ССУК):
- “The Pylypow House: A Narrative History” (May, 1982).
- “The Slemko House, Barn and Granary: A Materials History” (March, 1986).
- “The Slemko Family and Their Lifestyle, Circa 1919: A Narrative History” (May, 1986).
- “The Hawreliak House: A Narrative History” (October, 1984), pp. 128-130.
- ²⁴ Інтерв’ю з Василем Шлемком, Марія Лісова, 21 грудня 1984 і 30 липня 1985. Телефонне інтерв’ю з Василюю (Гавреляк) Чернівчан, Марія Лісова, 30 серпня 1984.
- ²⁵ Див. праці в пункті 23.
- ²⁶ Незаписане інтерв’ю з Єленою (Шлемко) Заддерей, Марія Лісова, 7 березня 1986. Практика випікання хліба в капустяних листках була також відома і серед поселенців з Чортківського повіту в околиці Мондеру.
- ²⁷ Т.О. Гонтар, *Народне харчування українців Карпат*, ст. 37.
- ²⁸ Інтерв’ю з Василем Шлемком, Марія Лісова, 22 грудня 1984 і 5 квітня 1986.
- ²⁹ За деталями про типові корита для вимішування тіста фабричного виробництва див.: Marie Lesoway, “The Pylypow House: A Materials History” December, 1981 (НФ ССУК) і “The Hawreliak House: A Materials History” April, 1983 (НФ ССУК).
- ³⁰ Див. праці в пункті 23.
- ³¹ Українські поселенці могли прожити з продуктів своєї власної фарми, коли їхні господарства були досить розвинутими. Але існує приклад за 1897 р., коли місцева поліція “Норт Вест Маунтид Поліс” (North West Mounted Police) допомогла українським поселенцям під час їх першої зими у Канаді, відпустивши їм у борг муки. Ці поселенці приїхали запізно того року, щоб приготувати землю або посадити щось. Ще й до того не мали багато грошей, щоб купити вдосталь їжі на зиму. Поселенці віддали борг з першого врожаю. Див.: V.J. Kaye, ст. 322-346.
- ³² Т.О. Гонтар, *Народне харчування українців Карпат*, ст. 98.
- ³³ Інтерв’ю з Анною (Пилипів) Татарчук, Марія Лісова, 31 березня 1982. Інтерв’ю з Василюю (Гавреляк) Чернівчан, 9 лютого 1984.
- ³⁴ Т. О. Гонтар, *Народне харчування українців Карпат*, ст. 17.
- ³⁵ Л. Ф. Артюх, *Українська народна кулінарія*, ст. 78-79.
- ³⁶ Це повір’я підтримувалось між емігрантами

- з Чортківського повіту, які поселилися біля Мондери.
- ³⁷ Телефонне інтерв'ю з Єленою (Шлемко) Заддерей, Марія Лісова 19 березня 1986.
- ³⁸ Zonia Keywan, *Greater Than Kings* (Montreal: Harvest House Ltd., 1977), ст. 68.
- ³⁹ Л. Ф. Артюх, *Українська народна кулінарія*, ст. 49.
- ⁴⁰ Доньки Якова Шлемка і Михайла Гавреляка, роджені в Канаді, навчилися варити і пекти, коли їм було 10–12 років. Див. праці в пункті 23.
- ⁴¹ Інтерв'ю з Анною (Пилипів) Татарчук, Марія Лісова, 7 жовтня 1987. Інтерв'ю з Василем Шлемком, Марія Лісова, 22 грудня 1984.
- ⁴² За детальними описами видів хліба і техніки випікання хліба серед українських поселенців східно-центральної Альберти див. праці в пункті 23.
- ⁴³ Marie Lesoway, "The Hawreliak House: A Narrative History", ст. 128 – 130.
- ⁴⁴ Було декілька згадок про дітей зі спухлими животами тому, що вони їли хліб із самих висівок. Див.: V.J. Kaye, ст. 322 – 346.
- ⁴⁵ "Through the Eyes of a School Teacher", report submitted by J. E. Loucks in J.S. Woodsworth, *Ukrainian Rural Communities* (Report by the Bureau of Social Research, 1917).
- ⁴⁶ Grant McEwan, *Harvest of Breads*, ст. 52.
- ⁴⁷ Телефонне інтерв'ю з Євдохою (Костюк) Благун, Марія Лісова, 26 квітня 1982.
- ⁴⁸ Інтерв'ю з Христиною (Гуцуляк) Шевчук, Марія Лісова, 26 квітня 1984. Інтерв'ю з Настасією (Гавреляк) Козак, Марія Лісова, 26 квітня 1984. Незаписане інтерв'ю з Єленою (Шлемко) Заддерей, Марія Лісова, 7 березня 1986.
- ⁴⁹ Див. праці в пункті 23.
- ⁵⁰ Інтерв'ю з Анною (Пилипів) Татарчук, Марія Лісова, 26 листопада 1981.
- ⁵¹ Незаписане інтерв'ю з Єленою (Шлемко) Заддерей, Марія Лісова, 7 березня 1986.
- ⁵² Див. праці в пункті 23.

UKRAINIAN RITUAL BREADS

Marie Lesoway

We have all heard the expression “you are what you eat.” From an ethnographer’s point of view, “what we eat” fulfills not only a biological need, but a social one.¹ It indicates our social standing and reflects how and where we live, and how our family lives are structured. It also indicates our ethnic individuality and ethnic affiliation, and is a means through which we display and enact our ethnic traditions. The Ukrainian ethnographer Tamara Hontar writes that “what we eat” is one of the relatively “stable” components of our ethnic heritage.² While other aspects of culture – like language or costume – are lost or abandoned as immigrant cultures evolve or are assimilated, culinary traditions remain relatively unchanged.

Ukrainian immigrants to Alberta brought with them a tradition of food and food preparation that retained many of its traditional elements for many years.³ After one hundred years of settlement, some of these food-related traditions have been altered beyond recognition, but relatively few have been forgotten outright. In fact, some aspects of this culinary heritage – particularly those associated with the religious calendar – remain an integral part of Ukrainian Canadian cuisine even to this day.

One might despise the smell of pickled herring, but if one feels even the remotest connection to things Ukrainian, it is likely that this dish will make at least a token appearance at the Christmas table. Health problems and high cholesterol might mean that modern-day holubtsi are easy on the lard and cracklings, and time constraints

may mean they take the “lazy” form, but they are still prepared. And everyone knows – regardless of his background, and irrespective of the fact that this might be his only link to Ukrainian culture – that “perogies” are the “Ukrainian” national dish, just as chow mein is identified with Chinese culture, ravioli with Italian, and oatmeal with the Scots. “What we eat,” then, identifies who we are, and provides a tangible symbol by which others may identify us.

Ritual foods have a special place within our cultural inheritance. The ethnographer Lidia Artiukh writes that sharing ritual food is a form of social interaction which has considerable symbolic significance. The primary function of ritual food is symbolic, while its utilitarian function is either not important, or at best, secondary.⁴ Even when the shape or appearance of ritual foods is modified beyond recognition, and even when the attendant ritual or ceremony no longer has any relevance within the context of contemporary society, the food itself persists as a physical symbol and its identification as a tangible expression of ethnicity endures.

Ritual breads are tangible symbols through which Ukrainian ethnicity is expressed. Archaeological excavations of Slavic settlements from the VI-VII centuries have uncovered ritual clay breads, indicating that bread was known in Ukraine by this era.⁵ It soon became a symbol of prosperity, *khliborobstvo*,⁶ and hospitality, and its role in the diet of Ukrainians became so significant that, today, it is difficult to separate the utilitarian functions of bread from its symbolic ones.⁷

70.

Mrs. Shewchuk's *pasky*.
M. Lesoway.Паски п-і Шевчук.
М. Лісова.

Bread connects contemporary Ukrainians to baba and to days gone by. It represents the link between generations, the continuity of the family, the goodness of the earth, and unity among peoples – even among those who are geographically, culturally, or economically far apart.⁸ Bread retains an important role in the ritual observances of contemporary Ukrainian Canadians, and special types of bread continue to be prepared for specific ritual occasions.

The focus of the following discussion will be the function of ritual breads in Ukrainian immigrant settlements in East Central Alberta in the period 1900 to 1930. Comparisons will be made with ritual breads in Ukraine. The present-day characteristics and significance of these breads will also be examined.

In the period 1900 to 1930, ritual breads were prepared for calendar holidays such as Christmas and Easter, family celebrations such as marriages, matchmakings and burials, and domestic events such as sowing and house-building. During this era, the three types of ritual bread which predominated among Ukrainian settlers were *pasky* (singular, *paska*), *kolachi* (singular, *kolach*), and *korovaii* (singular, *korovai*). All three types persist – with some variation – in contemporary Ukrainian Canadian cuisine.

Paska: Ukrainian Easter Bread

Paska (plural, *pasky*) is a round, yeast-raised, ornamented bread which played (and continues to play) a central role in Easter celebrations⁹ both in Ukraine and among Ukrainian settlers in East Central Alberta. *Pasky* are blessed in church on Easter morning, and serve as the prime component of the Easter morning meal.¹⁰ Of all Ukrainian ritual breads, *paska* is most closely linked with Christianity. However, since syncretism of pagan observances with Christian belief often occurred, it is difficult to say whether or not *paska* is pre-Christian in origin.¹¹

In the period 1900-1930, there was considerable variation in the type of *pasky* baked by Ukrainian settlers in East Central Alberta. There were significant differences in size, ornamentation, and in the type of dough from which *pasky* were made. Canadian *pasky* also differed from those typical in Ukraine, particularly with regard to dough type and size. This is explained by the fact that, once their homesteads were established, Ukrainian settlers in Alberta enjoyed a higher standard of living than the average villager in Ukraine. At the very least, they were able to supply most of their

71.

Graveyard procession with *kolachi*.
Provincial Archives of Alberta,
UV 223.

Відправа на кладовищі
з колачами. Провінційний архів
Альберти, UV 223.

dietary needs from the produce of their own homesteads.¹²

The relative prosperity of Ukrainians in East Central Alberta is reflected in the ingredients¹³ they used to prepare their *pasky*. In the period 1900-1930, *paska* was baked from the finest grades of white, wheat flour. Although wheat flour was preferred in Ukraine as well, the acquisition of a sufficient supply was often beyond the means of the average villager.¹⁴ In the Carpathians, for example, only the wealthy could afford wheat flour for their *pasky*, while the middle classes used rye, and the poor had to make do with barley, corn, or oat flour.¹⁵

Ukrainian Canadian versions of *paska* were often significantly richer than those typical in Ukraine. While in some settlers' households, *paska* dough was much like that used for everyday bread (i.e., it was made from flour, water, yeast and salt), in others it was much richer than ordinary bread dough.¹⁶ Sugar and butter or oil were added, and as many as a dozen eggs were used per batch.¹⁷ Eggs and butter were readily available on the average Ukrainian homestead. In Ukraine, by contrast, although butter, eggs, and sugar were used, these commodities were relatively expensive, and a family might have to save eggs for a long time to accumulate enough for a *paska*.¹⁸

As in Ukraine, some homemakers in East Central Alberta added saffron, ground cloves or allspice to their *paska* dough.¹⁹ By the late 1920s, some even added raisins.²⁰ Since raisins are perhaps more properly an ingredient in the richer, sweeter, Easter *baby*, this indicates that the distinctions between the two types of bread were becoming blurred. Some contemporary *paska* recipes also call for raisins to be added to the dough, and some make no distinction at all between the two types of bread.²¹

The circumstances of life in Canada influenced the ingredients used in *paska*, and also had an impact on the number of *pasky* that were typically baked. For example, wealthy villagers in Ukraine usually baked two large *pasky* as well as several small ones, while the poor could afford to bake only one.²² In East Central Alberta, homemakers typically baked several larger *pasky* as well as numerous smaller ones.²³ The only restriction on the number baked was imposed by the size of the family.

In some areas of Ukraine, the size of one's Easter *paska* was a mark of prestige because only the rich could afford to buy enough white flour to bake a large *paska*. Anna Pylypow – the niece of Ivan Pylypow (one of the first Ukrainian immigrants to Canada) – recalls that in her home in Nebyliv, the rich

72.

W. Bachynsky with a *kolach* and apple near the Chipman church, December 1920. Ukrainian Cultural and Educational Centre Archives, Winnipeg, Bobersky Collection Ba91.

В. Бачинський з колачем і яблуком біля церкви в Чіпмен, грудень 1920 р. Архів Осередку української культури й освіти, Вінніпег, збірка Боберського Ba91.

baked *pasky* so large that they had to be wrapped in cloths and carried to church on their owners' backs – “so that everyone could see that they were wealthy.”²⁴ This custom was abandoned in Canada for practical reasons. For one, it was easier to bake a smaller and less unwieldy *paska*. Secondly, baking pans were widely available and the size of these may have to some degree limited the size of the resulting *paska*.²⁵ Thirdly, white flour was never in short supply and the connotation of prosperity with *paska* size did not apply: anyone who chose to could bake a large *paska*. If an Albertan *hospodynia* wanted to parade her wealth at Easter, a new hat from the Eaton's catalogue would have made a far stronger statement than an enormous *paska*.

Since *pasky* were blessed in church, and “on display,” so to speak, for the whole community, great pains were taken to make them as attractive as possible. Numerous variations in ornamentation were common both in Ukraine and in Canada. Typical design elements included wreaths, crosses, rosettes, pine cones, and curls – all of which were shaped from dough. These basic elements were used in various combinations which reflected the skill and aesthetic preferences of the individual baker. The precise styles may have been specific to the baker's region or village of origin. For example, Volodymyr

Shukhevych documents *pasky* with six curl-cue-ended arms radiating from a central point as being typical of the Hutsul region of Ukraine.²⁶ Tamara Hontar notes that crosses were the only symbols used on Boiko *pasky*, while in other areas of the Carpathians, dough wreaths, flowers, and birds were used.²⁷

It is quite likely that *paska* ornaments – just like traditional *paska* recipes – were handed down from mothers to daughters, or perhaps even “borrowed” from neighbors. In East Central Alberta, a common adornment for the top of a *paska*²⁸ was made from two ornamental ropes of dough (*kruchenytsi*). One rope was placed across the second to form a cross shape. One end of each rope was coiled in one direction to form a “floral” shape, and the other end was coiled in the opposite direction. The finished ornament was placed in the center of the *paska*. “Flowers” were made from dough coils cut with a knife to form a serrated edge and placed between the arms of the resulting cross. A twisted or braided rope of dough (*vinchyk*) was placed around the perimeter, and the *paska* was left to rise, and then brushed with a beaten egg before baking.

This type of *paska* is described in several contemporary Ukrainian cookbooks. Although it is only one of many variations acceptable for “traditional” Ukrainian *pasky*,

it is highly questionable how well these other forms will fare over time. Young Ukrainians who want to learn how to bake *paska* must rely more and more on the written word. Our pioneer settlers are growing old and passing on, and we are less able to access the oral tradition, or better yet, the “show and tell” methods of learning that were available to our parents’ generation.

Contemporary cookbooks take into account our growing reliance on “recorded” history. In the oldest Ukrainian cookbook in my own collection, first published in 1959 and reprinted in 1972, recipes for *paska* are provided without any instructions about how to decorate them: it is taken for granted that the reader of the cookbook does not have to be told.²⁹ In four other cookbooks, published in the 1980s, detailed instructions for the type of ornament described above are provided.³⁰ Only one of the latter, Savella Stechishin’s *Traditional Ukrainian Cookery* (1982 edition) even makes reference to other methods of adorning a *paska*.

For today’s Ukrainian Canadians, it may be enough simply to find a good “pattern” for a *paska* ornament, but at the turn of the century, the appearance of one’s *paska* had a significance beyond mere visual appeal. In Ukraine, it was considered extremely important to bake a “good” *paska* because the quality of the *paska* was a portent of the fate of one’s family. If the top was cracked or if one of the decorative elements fell off, it was thought that someone in the family would die.³¹

Although it is difficult to measure how much stock Ukrainian settlers took in such folk beliefs, it is certain that they were still known in the period 1900-1930.³² Over time, however, the ominous nature of such portents was gradually lost. For example, the first *paska* Anna Pylypow baked in 1924 after immigrating to Canada, was taken to church to bless even though its top was cracked and it was somewhat underdone.³³ In Canada, while it was considered important to have a *paska* that looked nice, and

while it is true that every effort was made to bake a *paska* that was as attractive as possible, the extent to which this was motivated by superstition is unknown. Nevertheless, in Canada, as in Ukraine, regardless of the motivation, *pasky* were baked sufficiently before Easter that if the initial batch did not turn out, there was enough time to try again.³⁴

Certain folk beliefs associated with the baking of *paska* persisted in Canada, while others were lost over time.³⁵ In both Ukraine and Canada, *paska* was treated with reverence and assigned magical protective properties. Galician immigrants from the Chortkiv region buried pieces of *paska* under the foundation logs of their homes in order to protect their households.³⁶ In the earliest period of homestead development, when they were still sowing their crops by hand (prior to 1920), they included crumbs of blessed *paska* in their seed sacks and planted them with their grain to assure a bountiful harvest.³⁷ On Easter morning, they hurried home with their blessed *paska* so that the year’s harvest would be early, and their lives prosperous and blessed.³⁸ Among some settlers from the Chortkiv region, it was believed that the first one home with the blessed Easter *paska* would have the last word in domestic matters over the upcoming year.³⁹

As Ukrainian settlers in Alberta prospered, they could afford to be nonchalant about superstitions and folk beliefs, and many such practices became obsolete. Nevertheless, *paska* has retained its importance in Ukrainian Canadian Easter observances even to the present, although it may no longer look, taste, or even function like the *pasky* of previous generations. *Paska* is still blessed at Easter, but the attendant *zabobony* are long forgotten, and it even is acceptable to purchase one’s *paska* at a community bake sale or a commercial bakery rather than baking it according to an age-old formula.

The implication for the design of *paska* – as for *korovaii* and other ritual breads – is that it is becoming increasingly stylized and

73.

Funeral of V. Grekul, Shepenitz, showing a kolach and apple, 1925. Provincial Archives of Alberta, UV100.

Похорон В. Грекула, Шіпинці, 1925 р., де видно колач та яблуко. Провінційний архів Альберти, UV100.

“uniform.” As discussed earlier, contemporary sources usually offer a single variation that with time and familiarity is becoming “the” way a *paska* should look. This process is accentuated by the fact that younger Ukrainians searching to rediscover their roots have access only to limited, English-language materials – often prepared at very amateur levels and not supported by solid ethnographic research – which become “bibles” of Ukrainian-ness. In one contemporary cookbook, for example, *paska* is described as a braided bread, and although I suspect the author is confusing *pasky* with *kolachi*, an uninitiated reader would not know this. Even for Ukrainian Canadians who can still read Ukrainian, only a small reserve of Ukrainian-language sources are available. Frequently, even these materials tend to generalize about what a *paska* should look like, and completely ignore the richness and diversity of individual village cultures and individual family traditions.

Kolachi

Kolachi, braided or twisted breads, served a variety of ritual functions.⁴⁰ In East Cen-

tral Alberta, they were prepared for weddings, funerals, memorial services for the dead, and special festivities which consolidated the link between a child and his godparents.⁴¹ They served a ceremonial function at Christmastime, and were sometimes prepared for everyday consumption.

Although modern Ukrainian Canadian *kolachi* are typically round, both round and elongated *kolachi* were common in the period 1900-1930.⁴² *Kolachi* could be portion-sized, or larger, full-sized loaves.⁴³ In East Central Alberta, they were usually prepared from the same type of dough as ordinary bread, although only white flour was used.⁴⁴

The following method of preparing *kolachi* was typical among settlers from Bukovyna in the 1920s.⁴⁵ Dough was rolled out into six long strips which were twisted together in pairs to form *pelustky* (singular, *pelustka*). *Kolachi* could be made from one, two, or three *pelustky*, although a common variation used two *pelustky* twisted together and joined in a circle, with a third placed around the perimeter. Young girls would count the number of twists in the *pelustky* of the finished *kolach* – “he loves me/he loves me not” – to foretell the future.⁴⁶

While they remained an important part of the ritual and family celebrations of Ukrainians in Alberta throughout the period 1900-1930, and even to this day, the use of *kolachi* was perhaps not as widespread as it had been in Ukraine. In Ukraine, *kolachi* played an important role in events which marked rites of passage, or the initiation of the individual into the group.⁴⁷ Lidia Artiukh describes several such rituals. For example, when a child was born, *kolachi* or special breads were baked by the attending midwife, and the first loaf was placed under the mother's right breast to assure an adequate supply of milk for the newborn.⁴⁸ The *kolach* played an important unifying role – consolidating the connection between the mother, the midwife, and the newborn child, and symbolizing the continuation of the family in the future.

Such customs may have survived in the earliest years of Ukrainian settlement in Canada, although the economic realities and the community structures of Ukrainian immigrants soon changed. Ukrainians in Alberta had a better diet than they had known in Ukraine, and since a mother's milk supply is related to nutritional balance, ritual solutions were not required. In addition, although home births were still the norm throughout the period 1900-1930, women sometimes chose to have their children in hospital.⁴⁹ With no midwife, and with modern science taking the place of ancient magic, such practices became redundant. Associated rituals, such as the custom of children and their "baby" (the midwives who had delivered them) exchanging gifts of bread before special holidays⁵⁰ also became irrelevant.

A variation of the latter custom did persist among Bukovynian settlers in Alberta, although its purpose was not the same as what Artiukh describes. In Mykhailo and Vasylyna Hawreliaks' household, a ceremony called "kolachyny" was held for their eldest children and their godparents sometime in the 1920s.⁵¹ (The Hawreliaks' old-

est child was born in 1907). Four *kolachi* were stacked in front of each godparent, who then placed a gift for the child on top. The child was presented with the gift and two *kolachi* from the stack, and the godparent was given the remaining two.

A similar ceremony was held for four of Annytsa and Yakiw Slemkos' children circa 1919, although the term *kolachyny* was not used.⁵² The parents presented two *kolachi* to each godparent with the following greeting:

<i>"Prosyła vas</i>	<i>"(Child's name)</i>
<i>(im'ia dytyny)</i>	<i>asks and we ask you</i>
<i>i ia vas proshu,</i>	<i>to accept these</i>
<i>pryimit' tsi kolachi."</i>	<i>kolachi."</i>

Subsequently, if the godparents were people of means, they presented the child with a gift of a dollar. It is significant that in both of the above-mentioned examples, the ceremony was enacted only when the families were well-established on their homesteads and could afford the extravagance of a party – even though some of the children for whom the celebration was held were already teenagers. As one pioneer once told me, when times were hard and there was no money, little fuss was made over the birth of a child.⁵³

Among the first generations of Ukrainian settlers in Canada, *kolachi* were presented as wedding gifts. In the Shandro area in the 1920s, a female guest at a wedding would present the newlyweds with a cake or a live chicken, and a male guest would present two *kolachi*.⁵⁴ *Kolachi* were also used within the wedding ritual itself.⁵⁵

The following customs were observed by immigrants from the Chortkiv region circa 1915-1919.⁵⁶ The parents of the young couple blessed them with *kolachi* before they left for the "church" portion of the wedding. The parents themselves did not attend the church service, but stayed home to prepare the wedding feast, and waited at the gate to greet their guests with bread (often in the form of a *kolach*) and salt. After the marriage, it was

74.

Korovai. M. Lesoway.*Коровай.* М. Лисова.

customary for the parents to welcome the newlyweds into the home with a long, braided *kolach* and salt.

Of these three ritual uses of bread, only the custom of parental blessing with *kolachi* continued into the 1940s. At my own parents' wedding in 1945, the following ceremony was held before the family left for church.⁵⁷ The parents and grandparents of the young couple were seated, each with a round, plaited *kolach* in his lap. The young couple made three deep bows to each, touching their heads to the holy bread every time, as the elders blessed them with these words:

"KHai vas Boh
Blahoslovyt' i my
vas blahoslovyimo,

shchoby vam bulo
dobre."

"May God bless you,
and I also bless you,

that your lives be
prosperous and happy."

Two points are significant about the preservation of this ritual. First, parental blessing with ritual bread endured even when newly-fashionable, tiered wedding cakes had come into vogue and completely supplanted the wedding *korovai*. The old and the new existed side by side, each fulfilling their own specific function. The wedding cake was "modern," and marked the integration of this

generation of Ukrainians into mainstream society. Nevertheless, it could not supplant the *kolach* as a symbol of the link between generations and of the goodness of the earth: this was still relevant in what was still largely an agricultural society. Secondly, it is interesting that while the blessing with *kolachi* endured to the 1940s, the greeting of guests with ritual bread suffered a temporary retirement. This latter custom has been revived in recent years.⁵⁸

Among Bukovynian settlers in East Central Alberta, *kolachi* were prepared for funerals.⁵⁹ Each guest at a funeral was presented with a small *kolach*⁶⁰ and an apple or an orange given in remembrance of the departed. Women of the neighborhood gathered at the home of the bereaved family to help make the funerary *kolachi*, and this communal activity served to unify the members of the community, and re-affirm the bonds between the friends and relatives of the deceased.⁶¹ This custom still persists among the descendants of Bukovynian settlers, although funeral *kolachi* are now more likely to be ordered from a bakery than home-baked.

Among Bukovynian settlers, *kolachi* were presented as "*pomana*" in remembrance of a deceased family member during memorial services.⁶² They were usually given to a per-

son of the same age and sex as the deceased loved one. If a woman had lost her daughter, for example, she would present a *kolach* to a girl the same age her daughter had been when she died.

In East Central Alberta in the period 1900-1930, *kolachi* were used as ceremonial breads at Christmastime. One, two or three *kolachi* were stacked in the centre of the family table, and a lit candle was inserted.⁶³ In Ukraine, the terms *kolach*, *krachun* or *vasyl'* were sometimes used for ritual Christmas breads.⁶⁴ One or two of these breads were baked as symbols of a divinity which had the power to ensure a good harvest, and they were kept on the table throughout the Christmas period as symbols of family wealth.⁶⁵ The ethnographer Tamara Hontar describes numerous magical rituals associated with these breads, including rolling them on the floor so that the cattle would be fertile, and never touching them with a bare hand so as not to bring want to the household.⁶⁶ By circa 1920, such practices were not observed in East Central Alberta, although *kolachi* remained on the table throughout the holiday season.⁶⁷ *Kolachi* continue to be used in contemporary Ukrainian Christmas celebrations.

Korovaii and Other Wedding Breads

The *korovai* is one of the few Ukrainian ritual breads whose use is entirely unconnected with church ritual.⁶⁸ In fact, some ethnographers believe that the earliest form of wedding may simply have been parental blessing of the newlyweds with a *korovai*.⁶⁹ In turn-of-the-century Ukraine, the *korovai* was an essential component of any wedding celebration, and in most regions, the baking of a *korovai* was obligatory for both bridegroom and bride.⁷⁰ In some areas – particularly in the southern regions of Ukraine – the *korovai* was supplemented with other types of wedding breads which had numerous names and many forms.⁷¹

The appearance of the *korovai* itself was regional. The ethnographer Valentyna Borysenko describes three distinct types:⁷² high, round breads decorated with dough birds, “pine cones” and flowers; breads shaped to resemble a “*derevtse*” or a “*hil'tse*” (loosely translated, a branch or an evergreen shrub); and rectangular, elongated, plaited breads adorned with periwinkle, high-bush cranberry, and spikes of wheat or rye.

Characteristic variations developed within individual villages, and the lore of many distinctive types of *korovaii* was certainly brought over by Ukrainian immigrants to Canada. In the Shandro area in the 1920s, a typical “*korovai*” consisted of three round *kolachi* stacked one on top of another.⁷³ The *korovai* baked for my paternal grandmother’s 1911 wedding⁷⁴ resembled the Nebyliv-style *paska*. It was a huge, round bread baked in the largest dishpan the family could find and decorated with dough birds and periwinkle. The top of a small fir tree – bedecked with flowers, ribbons, and spikes of wheat – was placed in the centre. The *korovai* was baked by someone who was not from my grandmother’s village, and it is quite likely that its appearance reflects a melding of the aesthetic sense of both my grandmother and her mother, and of the woman who baked it. This type of “collaboration” was likely typical of many of the *korovaii* baked in the early years of Ukrainian settlement.

Although *korovaii* and other types of wedding breads were known among the first generations of Ukrainians in Canada, it is not certain what role they played in the very earliest marriages among Ukrainian immigrants. One 1905 wedding in the Wasel area had no music, no dancing, and very likely no wedding bread.⁷⁵ The families of the young couple had only been in Canada for three years, and were still struggling to survive. Even if there had been enough neighboring settlers to invite as guests, there was still no money to spare for wedding celebrations.

The circumstances of life in Canada influenced how or even if *korovaii* were prepared, and the significance and use of these ritual breads declined over time. For example, Ukrainian Canadians who married in the 1930s and 1940s were often unfamiliar with the tradition of the *korovai*, replacing it with new-fashion wedding cakes.⁷⁶ Perhaps this was partly due to the fact that the church had completely assumed the ancient function of the *korovai* in legitimizing the marriage contract. Perhaps it was because the structures of Ukrainian life had changed too much, and the body of lore, custom, and song which accompanied the baking of the *korovai* had been lost.

Traditionally, the baking of the wedding *korovai* was accompanied by cycles of songs. Since a people's preservation of this type of folk heritage is dependent upon their retention of their mother tongue, it may be that the assimilation of Ukrainians and the loss of language and song contributed to the loss of the *korovai* tradition. The Canadian social structure was also a factor. The baking of the *korovai* was traditionally a community affair, where seven pairs of specially-invited women brought eggs, butter, and flour to contribute to the baking.⁷⁷ While this was feasible in a village setting, the relative isolation and the distance between neighbors in Ukrainian Canadian settlements meant that such customs had to change.

Recently, there has been a resurgence of interest in the *korovai* among Ukrainian Canadians of my generation, but as with the *paska*, this has resulted in stylization of what a "traditional" *korovai* should look like. It has also resulted in an "extrapolation" of how a *korovai* should be used, and in the modification of traditional rituals to meet contemporary aesthetic or social needs. For example, it is not uncommon today for a *korovai* to be used in conjunction with a wedding cake. It is also not uncommon to find a *korovai* at an anniversary, although traditionally, it was used strictly for weddings, and was never prepared even for second marriages.⁷⁸

Our grandmothers might not recognize the funny little birdies that grace many a contemporary bride's *korovai*, or the plastic flowers, or synthetic ribbons. They might be appalled that our *korovaii* are dried and lacquered, or that a stranger – or, heaven forbid, a divorced woman – baked them, but then again, maybe they would be pleased. We have lost much of the custom and song that was so closely linked to the *korovai* tradition in our great-grandmothers' generation, but we want to have a *korovai* simply because we know that baba had one – and perhaps that is enough.

Conclusion

"A bude khlib – "As long as there is bread,
to bude vse." then all is well."

Vitaly Korotych

In Canada, although much of the custom, song and meaning traditionally associated with ritual bread has long been forgotten, there has been a recent resurgence of interest in Ukrainian bread-making, and a re-identification of ritual breads as symbols of "Ukrainian-ness." This is illustrated by the prevalence of bread contests at rural fairs, at special events such as the Edmonton/East Central Alberta-based Festival '88,⁷⁹ and by the popularity of Ukrainian bread-making courses taught through church and community organizations.

As Ukrainian Canadians of my generation struggle to understand their roots, they often turn to tangible symbols like ritual breads. Because they are increasingly removed from pioneer culture and from rural community structures, they "recreate" these symbols to suit the present reality. It would be difficult to bury blessed *paska* under a concrete house foundation, and while sowing *paska* crumbs may have been reasonable on a five-acre field, who would dream of it on a modern, thousand-acre farm? So although Ukrainian Canadians hold fast to the symbols of the past, these are interpreted in

ways that are relevant to the present and to the circumstances of contemporary life.

The process of rediscovering traditional bread-making arts is often via textbook descriptions, and is sometimes based on the mistaken assumption that there is only one “correct” style for a particular type of bread. Sometimes there is much stylization and generalization of traditional forms and symbols. Sometimes, the traditional meaning of many of these has been forgotten, or reflects a belief system which is no longer relevant. And sometimes the end products, although Ukrainian in spirit, are uniquely Canadian in form, appearance, and even function.

In spite of – or perhaps, because of – this “evolution,” ritual breads have endured

through one hundred years of Ukrainian settlement in Canada. The “why” of the rituals may no longer be relevant, but at least so far, the physical symbols remain an important part of how Ukrainian Canadians define themselves, and how others define them. More cynically, perhaps these “symbols” are all that is left since one can “understand” food without knowing Ukrainian and without understanding Ukrainian culture.

I wonder, as we stand at the threshold of a new century, if our children’s children will also identify themselves by these symbols. What new forms will they take? And what will this legacy of ritual bread say about us when ethnographers analyze our bicentennial?

¹ See Lidia F. Artiukh, *Ukrainska Narodna Kulinariia* (Kiev: Naukova Dumka, 1977), p. 83 and Tamara O. Hontar, *Narodne Kharchuvannia Ukrainsiv Karpat* (Kiev: Naukova Dumka, 1979), p. 3.

² Hontar, *Narodne Kharchuvannia Ukrainsiv Karpat*, p. 3.

³ Source material for this observation and for the following discussion of ritual breads is drawn primarily from my own research, conducted for the Ukrainian Cultural Heritage Village (UCHV) Research Programme between 1979 and 1986. The interviews and reports cited are located in UCHV files. Please see the following: Marie Lesoway, “The Pylypow House: A Narrative History” May 1982 TMs. Pylypow House binders, Ukrainian Cultural Heritage Village Research Collection, Edmonton.

Marie Lesoway, “The Slemko Family and Their Lifestyle, Circa 1919: A Narrative History” May 1986 TMs. Slemko House and Barn binders, Ukrainian Cultural Heritage Village Research Collection, Edmonton.

Marie Lesoway, “The Hawreliak House: A Narrative History” October 1984 TMs. Hawreliak House binders, Ukrainian Cultural Heritage Village Research Collection, Edmonton.

Individual case studies include Ivan and Maria (nee Luniw) Pylypow, who immigrated to Edna-Star from Nebyliv in 1893; Annytsa (nee Tkachuk) and Yakiw Slemko, who came from

Maliatyntsi and Lashkivka respectively (circa 1902), and settled in the Edward/Smoky Lake area; Vasylyna (nee Huculak) and Mykhailo Hawreliak, emigrants from Borivtsi and Ruskyi Banyliv (1899) who lived near Shandro; and Ivan and Maria (nee Hunka) Lakusta, emigrants from Zavallia, Sniatyn (1898) who settled at Cookville/Redwater.

Supplementary data are drawn from my personal connection with emigrants from Chortkiv *povit* who settled near Mundare. The Chortkiv connection includes Hnat and Hannushka (nee Kobasiuk) Lesoway and Nykola Hewko family who immigrated from Bila in 1898 and 1899 respectively; Andrii and Rozalia (nee Vasylyv) Bandura from Skorodyntsi (1899); and Teodor and Yuzhka (nee Ryza) Boyko from Kosiv (circa 1898).

⁴ Artiukh, *Ukrainska Narodna Kulinariia*, p. 85.

⁵ *Ibid.*, pp. 45-48.

Bread evolved later than dishes prepared from unprocessed grains, which did not require the existence of milling technology. The first yeast-raised bread is thought to have originated in Egypt, from where it spread to Greece, Rome, and eventually, throughout Europe. Tamara Hontar writes that unleavened bread made from oats, rye, or corn flour is the oldest form of bread, and that it appears throughout the histories of Slavic peoples. (Hontar, *Narodne Kharchuvannia Ukrainsiv Karpat*, p. 58).

- ⁶ The term “khlborobstvo” is often translated as “agriculture” or “farming,” yet neither of these are adequate. The root of the word is “khlb” (bread), so that “bread-making” or “growing bread” or “making it possible to have bread” is implicit in “khlborobstvo.” This is a reflection of the symbolic and day-to-day importance of bread in Ukrainian culture.
- ⁷ Artiukh, *Ukrainska Narodna Kulinariia*, pp. 45-49.
- ⁸ *Ibid.*, pp. 85-86.
- ⁹ Other types of Easter breads prepared in East Central Alberta (1900-1930) included small, portion-size *pasochky* or *perepychky*. These were filled with cottage cheese glazed with beaten eggs, and were special treats for children. Although extensive research has not been done, these seem more prevalent among settlers from Bukovyna, although there are documented occasions when Galicians “borrowed” this custom from their Bukovynian neighbors. *Baby* were also known in East Central Alberta by the 1920s. They were traditionally made from lighter, sweeter, thinner dough than *paska*. Raisins were added to the batter, and the tops were left undecorated. *Baby* were also baked in Ukraine. (See the above-cited Narrative History reports by Marie Lesoway for detailed descriptions of *baby* and *perepychky*.) One type of Easter bread which does not seem to have survived in Canada is the *stil'chyk*. Tamara Hontar writes that it was baked in some areas of the Carpathians, using the same number of eggs as there were members in the family. See *Narodne Kharchuvannia Ukraintsiv Karpat*, p. 103.
- ¹⁰ Lidia Artiukh notes that *paska* was so important to the Easter celebration that the word can be used both for the bread and for the holiday itself. See *Ukrainska Narodna Kulinariia*, p. 114.
- ¹¹ Artiukh, *Ukrainska Narodna Kulinariia*, p. 114.
- ¹² See the above-cited Narrative History reports by Marie Lesoway.
- ¹³ *Ibid.*
- ¹⁴ Telephone Interview with Dora (Kostiuk) Blahun, Marie Lesoway, April 26, 1982.
- ¹⁵ Hontar, *Narodne Kharchuvannia Ukraintsiv Karpat*, p. 101.
- ¹⁶ See the above-cited Narrative History reports by Marie Lesoway. Even though Ukrainian homesteaders had the means to bake rich *pasky*, they did not always choose to do so. In the Mykhailo and Vasylyna Hawreliak home, neither eggs, sugar, or lard were added to *paska* dough until the late 1920s, even though there was no shortage of these commodities. Vasylyna Hawreliak's sister Christina continued to bake *paska* without eggs even in the 1980s. It seems that both women considered it more important to bake *paska* the way their mother had than to alter the tradition.
- ¹⁷ Lesoway, “The Pylypow House: A Narrative History.”
- ¹⁸ Telephone Interview with Dora (Kostiuk) Blahun, Marie Lesoway, April 26, 1982. At the turn of the century, butter was prepared primarily for sale rather than for domestic consumption, while eggs were cooked only for children or for the sick. (Artiukh, *Ukrainska Narodna Kulinariia*, pp. 27, 58, 114). In the Carpathians, only the wealthy used butter in food preparation. The poor had to sell butter and eggs to buy staples such as lamp fuel and matches. (Hontar, *Narodne Kharchuvannia Ukraintsiv Karpat*, pp. 20, 76).
- ¹⁹ Hontar, *Narodne Kharchuvannia Ukraintsiv Karpat*, p. 102. Telephone Interview with Dora (Kostiuk) Blahun, Marie Lesoway, April 26, 1982. Telephone Interview with Rose (Hawreliak) Boychuk, Marie Lesoway, March 19, 1984. Telephone Interview with Nancy (Hawreliak) Kozak, Marie Lesoway, April 26, 1984.
- ²⁰ Telephone Interview with Dora (Kostiuk) Blahun, Marie Lesoway, April 26, 1982. Telephone Interviews with Helen (Slemko) Zadderey, Marie Lesoway, March 19 and April 20, 1986.
- ²¹ *Culinary Treasures*, vol.2 (Edmonton: St. Basil's Ukrainian Catholic Women's League, 1972), pp. 114-115. One recipe in this cookbook is even entitled “Babka or Paska.”
- ²² Hontar, *Narodne Kharchuvannia Ukraintsiv Karpat*, p. 102.
- ²³ See the above-cited Narrative History reports by Marie Lesoway.
- ²⁴ Interview with Anna (Pylypow) Tatarchuk, Marie Lesoway, March 10, 1982.
- ²⁵ In Canada, *pasky* were typically baked in pans, while in Carpathian Ukraine, metal baking pans were not introduced until the early twentieth century. (Hontar, *Narodne Kharchuvannia Ukraintsiv Karpat*, p. 102). It is interesting that although Ukrainian settlers may not have had enormous pans that were specifically intended for baking, they did have dishpans and other utensils that could have been used for this pur-

- pose had the connotation of wealth and large *pasky* still been relevant in Canada. While such pans were used by some settlers to bake large wedding *korovaii* they were not used for *pasky*.
- ²⁶ Volodymyr Shukhevych, *Hutsulshchyna*, vol. 4 (Lviv: Naukove Tovarystvo im. Shevchenka, 1904), p. 230.
- ²⁷ Hontar, *Narodne Kharchuvannia Ukraintsiu Karpat*, p. 102.
- ²⁸ See the above-cited Narrative History reports by Marie Lesoway.
- ²⁹ *Culinary Treasures*, vol.2, pp. 114-115.
- ³⁰ *Baba's Cook Book*, third edition (Ken J. Linkiewicz, publisher, 1981), p. 20.
More Cooking Favorites. (Edmonton: St. Andrew's Ukrainian Orthodox Ladies Auxiliary, 1980). Savella Stechishin, *Traditonal Ukrainian Cookery*. (Winnipeg: Trident Press, 1982), pp. 332-339. *Our Daily Bread*. (Knights of Columbus, 1982), p. 179.
- ³¹ Hontar, *Narodne Kharchuvannia Ukraintsiu Karpat*, p. 102.
- ³² Telephone Interview with Dora (Kostiuk) Blahun, Marie Lesoway, April 26, 1982.
- ³³ Interviews with Anna (Pylypow) Tatarchuk, Marie Lesoway, February 10 and March 10, 1982.
- ³⁴ See the above-cited Narrative History reports by Marie Lesoway. Maria Pylypow and Annytsa Slemko both baked their *pasky* on Maundy Thursday. Tamara Hontar notes that in the Carpathians, *pasky* were usually baked on the Wednesday or Saturday before Easter. (*Narodne Kharchuvannia Ukraintsiu Karpat*, p. 101). Oleksa Voropai cites an example from Slobozhanshchyna, where *pasky* were baked on Good Friday. See *Zvychai Nashoho Narodu*, vol. 1 (Munich: Ukrainske Vydavnytstvo), p. 374. Maria Pylypow, by contrast, never baked *paska* or any type of bread on Friday in commemoration of Christ's crucifixion.
- ³⁵ For example, Tamara Hontar records the turn-of-the-century Carpathian custom of burning feathers in the kneading trough before *paska* was mixed to ensure a light end-product. I have never come across any evidence of such customs being practiced in Canada, although it is possible that they were. See *Narodne Kharchuvannia Ukraintsiu Karpat*, p. 101.
- ³⁶ Interview with Nastasia (Boyko) Lesoway, Marie Lesoway, spring 1980.
- ³⁷ Memoirs of Pauline (Hewko) Fill recorded in the fall of 1979.
- ³⁸ Unrecorded Interview with Nastasia (Boyko) Lesoway, Marie Lesoway, spring 1982.
- ³⁹ Ibid.
Tamara Hontar writes that in Carpathian Ukraine, it was believed that the last person home would die that year. See *Narodne Kharchuvannia Ukraintsiu Karpat*, p. 103.
- ⁴⁰ Although the definition of *kolachi* is restricted to braided breads for the purposes of the following discussion, the term "*kolach*" was also used for other kinds of ritual breads. Valentyna Borysenko documents at least three examples of unbraided *kolachi*. See *Vesilni Zvychai ta Obriady na Ukraini* (Kiev: Naukova Dumka, 1988), p. 45 and photographic plates.
- ⁴¹ See the above-cited Narrative History reports by Marie Lesoway.
- ⁴² In East Central Alberta, oblong *kolachi* have been documented among Ukrainian immigrants from the Chortkiv region. (Interviews with Nastasia (Boyko) Lesoway, Marie Lesoway, spring 1980 and 1982). The Pylypow family baked long, braided, *pletenyky* in the 1920s, and it is likely that these were a variation of *kolachi*. (Interview with Anna (Pylypow) Tatarchuk, Marie Lesoway, March 31, 1982). Several variations of long *kolachi* are documented by Valentyna Borysenko. See *Vesilni Zvychai ta Obriady na Ukraini*, pp. 45, 49 and photographic plates.
- ⁴³ By the 1920s, some families baked large *kolachi* in round pie plates which measured between 8" and 10" in diameter. Interview with Nancy (Hawreliak) Kozak, Marie Lesoway, April 26, 1984.
- ⁴⁴ Lesoway, "The Slemko Family and Their Lifestyle" and "The Hawreliak House: A Narrative History."
- ⁴⁵ Ibid.
- ⁴⁶ Interview with Mary (Hawreliak) Repka, Marie Lesoway, July 6, 1984.
- ⁴⁷ Artiukh, *Ukrainska Narodna Kulinariia*, p. 85.
- ⁴⁸ Ibid., pp. 86-87. Artiukh notes that in the Hutsul region, this custom was called *kolachyny* because small *kolachi* were used. Some Bukovynian settlers in East Central Alberta used this term for a celebration held in honor of a child's godparents. See note 51.
- ⁴⁹ Memoirs of Pauline (Hewko) Fill recorded in the fall of 1979.
- ⁵⁰ Lidia Artiukh writes that in turn of the century Ukraine, it was customary for children to present their "*baby*" with a loaf of bread wrapped in kerchief on special occasions such as Christmas. It

- was obligatory for the *baba* to present the child with bread in return, or with a gift of money. See *Ukrainska Narodna Kulinariia*, pp. 86-87.
- ⁵¹ Lesoway, "The Hawreliak House: A Narrative History," pp. 279-280.
- ⁵² Lesoway, "The Slemko Family and Their Lifestyle."
- ⁵³ Unrecorded Interview with Alexandra (nee Tkachuk) Taschuk, Marie Lesoway, March 20, 1986.
- ⁵⁴ Interview with Mary (Hawreliak) Repka, Marie Lesoway, July 6, 1984.
- ⁵⁵ Although it is not addressed within the context of this paper, it is likely that *kolachi* were also used in the matchmaking customs of Ukrainian settlers in Canada.
- ⁵⁶ Unrecorded Interview with Pauline (Hewko) Fill, Marie Lesoway, December, 1979.
- ⁵⁷ Telephone Interview with Nick and Josephine (nee Fill) Lesoway, Marie Lesoway, May 9, 1991.
- ⁵⁸ One of the "traditional" functions of marriage was to establish economic ties between two families, and marriages were often arranged expressly for this purpose. When my grandmothers got married, in 1919 and circa 1911, their parents did not attend the church ceremony, but stayed home to prepare the wedding feast and to greet their guests. Although their marriages were not arranged, it is likely that this was a carry-over of the early function of marriage, when what was most important was the consolidation of economic ties with the inlaws. By 1945, times had changed. Young people chose their own marriage partners, and since their parents accompanied them to church, this eliminated the need for a "welcome [back] to the household" bread ceremony. At contemporary Ukrainian weddings, the custom of greeting the guests with bread and salt has been revived. It is true that these are age-old symbols of Ukrainian hospitality, and perhaps I am being too cynical in emphasizing the economic implications of this "welcome mat" when it was used among early generations. I think it is wonderful that today we have the luxury of marrying for love, of attending our children's weddings, and of welcoming friends with bread with no expectation that this will get us a "better deal" on a cow or an acre of land.
- ⁵⁹ Lesoway, "The Slemko Family and Their Lifestyle" and "The Hawreliak House: A Narrative History."
- ⁶⁰ During the Easter season, cheese-filled *perepychky* replaced *kolachi*. See note 9.
- ⁶¹ The same function was served by the ritual *kolyvo* (usually made from boiled grain) which was a characteristic of Ukrainian funerals at the turn of the century. (See Artiukh, *Ukrainska Narodna Kulinariia*, pp. 89-90). In East Central Alberta (prior to 1920) boiled wheat, often eaten from a communal dish, was served at Bukovynian funerals and memorial services. (See Lesoway, "The Slemko Family and Their Lifestyle" and "The Hawreliak House: A Narrative History").
- ⁶² Lesoway, "The Hawreliak House: A Narrative History," pp. 255 and 281.
- ⁶³ In the Hawreliak household during the 1920s, one or two *kolachi* were used on the Christmas table. The Slemkos used two or three *kolachi* during this period, while the Pylypows used three loaves of ordinary bread in place of *kolachi*. See the above-cited Narrative History reports by Marie Lesoway.
- ⁶⁴ Hontar, *Narodne Kharchuvannia Ukraintsiv Karpat*, pp. 97-99. Artiukh, *Ukrainska Narodna Kulinariia*, p. 105.
- ⁶⁵ Hontar, *Narodne Kharchuvannia Ukraintsiv Karpat*, p. 98.
- ⁶⁶ *Ibid.*, pp. 97-99.
- ⁶⁷ See the above-cited Narrative History reports by Marie Lesoway.
- ⁶⁸ Artiukh, *Ukrainska Narodna Kulinariia*, p. 91.
- ⁶⁹ *Ibid.*
- ⁷⁰ Artiukh, *Ukrainska Narodna Kulinariia*, p. 92. Valentyna Borysenko, *Vesilni Zvychai ta Obriady na Ukraini*, p. 38.
- ⁷¹ These included the *borony* ("harrows"), or *barylo* baked for father or godfather of the groom; the *hrebini* ("comb"), *pranyk* ("washing-beetle"), or *choboty* ("boots") for the mother of the bride; the *lezhen'*, *korin'*, *kalach* (or *kolach*), *dyven'*, *dolia*, and others. For detailed descriptions of these breads, see Artiukh, *Ukrainska Narodna Kulinariia*, pp. 98-100 and Borysenko, *Vesilni Zvychai ta Obriady na Ukraini*, pp. 45-56.
- ⁷² Borysenko, *Vesilni Zvychai ta Obriady na Ukraini*, p. 45.
- ⁷³ Interview with Mary (Hawreliak) Repka, Marie Lesoway, July 6, 1984. This type of wedding bread was also described in a conversation I had with Edmonton bread artist Elizabeth Sembaliuk in 1991, although the term "*korovai*" was not used.
- ⁷⁴ Interview with Nastasia (Boyko) Lesoway, Marie Lesoway, spring 1982.

⁷⁵ Unrecorded Interview with Alexandra (nee Tka-chuk) Taschuk, Marie Lesoway, March 27, 1985.

⁷⁶ Telephone Interview with Nick and Josephine (nee Fill) Lesoway, Marie Lesoway, May 9, 1991. Telephone Interview with Bessie (Hewko) Topilko, Marie Lesoway, May 1991.

⁷⁷ Artiukh, *Ukrainska Narodna Kulinariia*, p. 93.

⁷⁸ Borysenko, *Vesilni Zvychai ta Obriady na*

Ukraini, p. 45.

⁷⁹ This was a grand-scale celebration of dance, music and culture held in honor of the Millennium of Ukrainian Christianity (988-1988). One of the special events at Festival '88 was a bread contest which featured three categories: "*kolach*," "*paska*," and "*korovaii* and special breads." Numerous entries were received.

UKRAINIAN WINTER CALENDAR CUSTOMS:
TRANSPLANTING UKRAINIAN CHRISTMAS OBSERVANCES
TO THE ALBERTA HOMESTEAD

Anne Marechko-Sochan

Rizdvo During
the Initial Homesteading Period
in East Central Alberta

This presentation examines the Christmas customs and traditions which were observed by the first Ukrainian settlers to East Central Alberta during their initial homesteading years. It encompasses that period stretching approximately from the time when those immigrant families first set foot on their undeveloped "quarter sections"¹ – to the time where those same families were attending, on a fairly regular basis, services at their recently established local churches. In real terms, this time span involved some 5 to 15 years following their arrival in Canada.

The experiences which are highlighted, are those based on the information provided by two First Wave Ukrainian immigrants. One came from Chortkiv county, the other from Sniatyn county (both of which lay within the then Austrian administered province of Galicia in Western Ukraine). Further, both of arrived as children (aged 7 and 8 respectively) in 1897² and 1901.³ It is hard to retrospectively envision the difficulties and hardships experienced by the first Ukrainian homesteading families. There was literally nothing on their land when they arrived. The virgin parkland forest had to be cleared and all of the buildings and necessary amenities had to be constructed. The immensity of these tasks combined with the near hopelessness of their situation was obvious:⁴

*"To de buv Vegreville?! ... A to de buv Lamont? ... abo de to bulo to to ... treka iakas' abo shos! Nicho ne bulo! Nicho ... tak pushchi ... Nikoho ... ni liudei! ... Pustynia bula ... I Eden buv Edmonton! To vs'o ... to vs'o ... "*⁵

"Where was Vegreville? ... Where was Lamont? ... or a ... [railway] track of any kind! There was nothing! Nothing ... but bush ... No one ... no people! It was wilderness ... There was only Edmonton! That was all ... that was all ... "

OR:

*"IAki buly pershi roky v Kanadi ... Doshchi padaly, treky ne bulo, dorih ne bulo ... nichoho ne bulo ... kaiuty buly, medvedi buly ... i tak muchelysy tiehnuty korchi ... tak perezhyvaly. Treka pishla azh pislia pietoho roku ... a my pryikhaly pershoho ... "*⁶

"How were those first years in Canada ... It rained ... no [railway] track ... no roads ... There was nothing ... except for the coyotes and bears ... and how we toiled pulling stumps ... what we lived through. The track came through in 1905 ... but we arrived in 1901 ... "

The chief concern for these homesteading families was survival – plain and simple. The ability to earn a decent living from farming, or for that matter, to prepare for and participate in esoteric folk cultural observances, entered into a family's concerns only after their basic needs for survival were met.⁷ First, they had to make sure they had a roof over their heads.⁸ Second, they had to make

sure they had enough food to eat.⁹ Third, they had to fulfill the legal conditions of their land claims.¹⁰ Concurrently, they had to earn some capital to be able to buy the necessary animals and equipment needed to help realize the first three concerns.¹¹ It was only after those basic needs for survival were attended to, could a family then direct its attention towards observing their Ukrainian customs and traditions.¹² As a result, those aspects of Ukrainian cultural observance which were reasonable and practical to include within the conditions of homesteading, as well as those aspects which were perceived as necessary by the families concerned, were either continued or modified in Canada. Further, those aspects which were not appropriate given the constraints of homesteading, were either eliminated or temporarily cut from those same cultural observances.

As in the village areas of Chortkiv and Sniatyn, the observance of *Rizdvo* on the homesteads of East Central Alberta encompassed a two-part preparatory and celebratory period.¹³ First, came the domestic preparations leading up to and including the observance of Christmas Eve or “*Sviatyi Vechir*”. Second, came the observances and celebrations associated with the three feast days of *Rizdvo* (proper), Boxing Day or “*Zbory*”, and the Feast of Stephen or “*Stefana*.”¹⁴

Sviatyi Vechir

While in the old country, the preparations for *Sviatyi Vechir* were the culmination of all of the domestic activities within an individual household during *Pylypivka*, on the homestead, they were simplified to the specific preparations which were required so that the *Sviata Vechera*¹⁵ evening meal, and subsequently, the three days of *Rizdvo*, could be observed.¹⁶ These immediate preparations began just two to three days before *Sviatyi Vechir*. As in the old country, these preparations ensured that no heavy work

would be performed by any family member during the three and half day holidays period stretching from dusk on *Sviatyi Vechir*, through *Rizdvo*, *Zbory*, and ending with the close of *Stefana*:¹⁷

<p><i>“Chy robyly? No ... bo to Sviatyi Vechir, to vzhe Rizdvo ... lahodyly iisty ... khata pochyshchena ... robota na dvori mala buty skinchena ... shchoby hotove bulo na svieta! [Todi] ... peresviatkuvaly, tai po vsemu! Chikho, tykho ... ”</i>¹⁸</p>	<p><i>“Did one work? No ... because it was Sviatyi Vechir, it was Rizdvo ... so the food had to be prepared ... the house had to be cleaned ... all of the outdoor work had to be finished ... so that everything would be ready for the holidays! ... [Then] the holidays were observed, and that was that! Quietly, peacefully ...”</i></p>
--	---

For the men in a family, preparing for *Sviatyi Vechir* meant that all of the outside work had to be completed. Their activities included those connected with either the care of livestock or the provisioning of the necessary heating and cooking fuels for their household. For the women in a family, all of the indoor work had to be completed. Their activities included those connected with either housecleaning or preparing the necessary foodstuffs and dishes which were to be consumed on *Sviatyi Vechir*, as well as, throughout the three days of *Rizdvo*.

As in Chortkiv and Sniatyn, all of the dishes which were prepared for the *Sviata Vechera* evening meal were meatless and milkless due to the fact that *Sviatyi Vechir* fell on the last day of *Pylypivka* (i.e. Advent). While each family strove to have twelve different dishes¹⁹ on the table for this special evening meal, in actuality, given the constraints of the first few years in Canada, each family prepared the number and types of dishes and foodstuffs that it could afford.²⁰

“Mama, to varyla sho
 mohla ... spekla
 holubtsiv
 z iachmeniu ...
 pyrohy robyla
 z baraboliu ... huby
 zvaryla ... pshenytsiu
 z makom naterly i
 tam posypaly
 tsukrom ... ryba (iak
 bula) ... khlib ...
 harbata z rumianku
 ... tai ... to til'ko toi
 iidy? Moi mama to
 ne vviruvaly
 dvanadtsiet' strav.
 Deiaki kazaly sho
 robyly, a my nie.
 Ot tam sho to ziily,
 tai to vo ...”²¹

“Mother prepared
 whatever she was able
 to prepare ... baked
 holubtsi (with barley
 filling) ... made pyrohy
 (with potato filling) ...
 boiled mushrooms ...
 wheat with ground
 poppy seeds and sugar
 [i.e. kutia] ... fish
 (when there was some)
 ... bread ... chamomile
 tea ... well ... how much
 was she expected to
 prepare? My mother
 didn't believe in
 preparing twelve
 dishes. Others have
 said that they prepared
 that many, but we
 didn't. We ate
 what we had, and
 that was that ...”

The dishes which were typically prepared by the Ukrainian homesteading homemakers included:²² *kutia* (the staple), *holubtsi*, *pyrohy*, mushrooms, fish, *kolach* and/or bread. However, for those whose circumstances permitted, *borshch*, sauerkraut, beans, peas, beets, root vegetables, *sushenie*, sweets, tea and/or alcohol could have also been served.²³

Sviatyi Vechir in East Central Alberta was spent as a fasting day just as it was in the old country, however, every family member did not fast. Children up to approximately fourteen years of age were excluded from fasting because it was deemed by their parents that their little bodies should not have to tolerate a fast. Older adolescents and adult members of the family though, did fast. Fasting on the homestead meant either the complete abstention from food and drink for the entire day or the allowance of water, coffee and/or tea. Fasting ended with the approach of dusk on Christmas Eve, and as such, even if one fasted for the day, the *Sviata Vechera* evening meal was an early supper anyway.²⁴

“IEs ... postyly ...
 rano ne snidaly,
 tai tak
 pozaprietuvaly
 faino kolo khativ
 i take druhe, tai
 mama
 zrekhuvaly to ...
 Vzhe des' druha,
 treta hodyna, ne
 chekaly azh do
 temnoi nochi
 shoby vecheraty,
 bo to za bahato
 bulo!”²⁵

“Yes ... we fasted ...
 in the morning breakfast
 was skipped, and during
 the day all of the
 preparations in and
 about the house were
 completed, as well as
 some others, and mother
 prepared the meal ...
 So that about two or
 three in the afternoon
 [we ate] ... We didn't
 wait until it was pitch
 black outside in order
 to eat ... That would
 have been too much!”

As dusk approached, everyone in the family eagerly awaited for father and the boys to bring in and arrange a sheaf of grain, some hay, as well as, some straw for the house:

“... vzhe porobyly
 tato na dvori, tam
 kolo khudoby, tai
 pryishly do khaty,
 tai vzhe vecheraly ...
 Iak pryynesly
 solomu, vo,
 do khaty ... znaly
 sho svieta! ...
 Poklaly na pidlohu,
 ta smo kachylisia
 tam po pidlozi po
 ti solomi ... a kapku
 sina klaly pid
 obrusom ... bahato
 ne hoden bo myska
 sia pereverne ...
 a tam troshky
 potrishut' ...”²⁶

“... father finished his
 outdoor work, attending
 to the livestock, so
 when he came into the
 house, then we all sat
 down to eat ... When
 the straw was brought
 into the house ... then
 we knew that it was the
 holidays! ...
 It was spread over the
 floor, and we used
 to roll around in that
 straw on the floor ... and
 a bit of hay was placed
 under the tablecloth ...
 you couldn't put a lot
 because a bowl could tip
 over ... so only a bit was
 strewn ...”

A wheatsheaf, hay and straw were brought into the house on *Sviatyi Vechir* as symbols representing the birth of Christ, just as they were in the old country.²⁷ In fact, bringing these items into the house literally meant that the holidays were about to begin.²⁸ The sheaf was known as a “snip”²⁹, while the

straw and/or hay which was strewn was collectively known as a “*didukh*.”³⁰ Metal items (such as hand axes, ploughshares,³¹ etc.) were still placed in the *didukh* under the table just as they were in the old country, and, every member of the family continued to observe the touching of their feet against those metal objects for the same reasons. It was believed, that by touching metal on *Sviatyi Vechir*, one strengthened and protected their lower limbs from pain and any serious affliction in the upcoming year.³² The placement of the sheaf, hay and straw within a house was identical to the placement in the old country. The sheaf was placed in the *pokuttia* (i.e. in the southwest corner of the main room of the house where the benches surrounding the dining table met), and the straw and/or hay was placed under the dining table and benches, as well as, under the table cloth:

<p>“<i>Ta vo solomy prynesut’ ... a tam snip pshenytsi pokladut v kutok, a tu solomy nanesut’ abo sina ... tai takyi didukh ... A po svietskakh vzhе vyinosiet’, tretiy den’ na dvoir, zapaliet’, tai to vzhе pereskakuiut’ ... aby des’ shos’ po nohakh ne chipalosia! ... A snip stoia v kuti do Novoho Roku ... Tai v take viruvaly iakes’ she des’ v kraiu, tai tut take poklaly.</i>”³³</p>	<p>“<i>Well the straw was brought in ... and a sheaf of wheat was placed in the corner, and the straw was brought indoors, or some hay ... and you have a didukh ... And after the holidays, it [the didukh] was taken outdoors on the third day and was burned ... and you could jump over the flames ... to protect your lower limbs from pain and/or disease [in the upcoming year] ... The sheaf stood in the corner until the new year ... There was a belief in those practices back in the old country, and so, they were brought over here.</i>”</p>
---	--

Bringing in the *snip* and *didukh* signaled to everyone within the family that the hard work for the day was nearly over and that the *sviata* were about to begin. Everyone

washed-up and changed into their holiday attire.³⁴ Mother and girls finished up the food preparations for the *Sviata Vechera* and set the table while the children were encouraged to search the dusky sky for the appearance of the first evening star. The belief that good fortune would accrue to the one who spotted that first star was carried over to Canada.³⁵ When that first star was sighted, food was then placed on the table, a candle was lit (and if there was no candle, then the lamp was lit),³⁶ and all of the members of the family gathered about the dining table to begin the evening meal. Before sitting down to eat, the prayer “*Otche Nash*” (Our Father) – led by the head of the household – was recited. The Sniatyn practice of not getting up from the table for any reason once the meal started was also carried over to the Alberta homestead.³⁷ However, the reason for this practice, which ensured that one’s hens would sit/brood better, was transformed into expedience in that it kept the children quiet and attentive at the dinner table throughout the entire meal.

As in Chortkiv and Sniatyn, the observance of *Sviatyi Vechir* was regarded as a family celebration and it was expected that every family member would be present:

<p>“<i>Tak obserbovuvaly, sho iak KHrystos zaklykav usi dvanadtsiat’ apostoliv, usikh do kupy ... Nu, tai tak tsila rodyna skhodylyse ... Tak obserbovuvaly, to tak iak sviete!</i>”³⁸</p>	<p>“<i>It was observed, in the same way as when Christ called all of his twelve apostles together ... In the same way, the whole family gathered ... That is how it was observed, as if it was holy!</i>”</p>
---	---

In addition, every effort was made by each family member to spend the entire day of *Sviatyi Vechir* quietly and peacefully without argument, quarreling or fighting just as it was spent in the old country.³⁹ It was believed that by doing so, the upcoming year would also pass without problems and/or difficulties.⁴⁰

Kutia maintained its pre-eminent role as the requisite dish for the *Sviata Vechera* during the homesteading period, however, the reason for its importance was lost. Similarly, the practice of flinging (a) spoonful(s) of (the) *kutia* to the ceiling at the beginning of the meal was also continued and its significance was also subsequently lost:

<p><i>"Tato to kydaly, kydaly ... ale do choho vono, ta ia ne znaiu ... tripne, pozamashchuiut' steliu tym kutiu ... A tam dity smiut'sia, bo ie z choho smiiatysia ... tam vo tripnut', to vo po steliakh ... tai potomu obmyvaly toto!"</i>⁴¹</p>	<p><i>"Father flung it, flung it ... but why he did it, I don't know ... it was thrown, and that kutia stained the ceiling ... And the children are laughing, because there was something to laugh at ... it would be flung up to the ceiling ... then it would have to be cleaned!"</i></p>
--	--

or:

<p><i>"Tak Tato kydaw z lyzhka ... Ale na sho to pomahalo, IA sho znaw! Taka bula postanova, tai tak robyly."</i>⁴²</p>	<p><i>"My father used to fling it [kutia] up from his spoon ... But why he did it, I didn't know! That was the custom, and so it was done."</i></p>
--	---

After the ritual flinging and eating of the *kutia* at the start of the *Sviata Vechera*, the remainder of the foods were eaten in due course. The end of the meal was usually signaled by the spontaneous singing of *koliady* (ie. Christmas carols) – the same *koliady* which were sung in the old country:

<p><i>"Nu, ta to po vecheri, ta koliaduvaly iak khto miv ... ' Boh Predvichnyi ' i ' Vo Vyfleiemi ' ... ta to vsiliaki tam koliady buly ... Oi, ia sia nakoliaduvala!"</i>⁴³</p>	<p><i>"Then, after supper we caroled - anyway and any carol we knew ... ' God Eternal ' and ' In Bethlehem ' ... there were all types of koliady ... I've done my share of caroling!"</i></p>
---	---

The practice of interchanging words to create humorous jocular versions of *koliady* was also carried over to Canada and were interspersed among the traditional religious car-

ols.⁴⁴ After everyone got up from the dining table, the candle was immediately snuffed.⁴⁵

Following the evening meal, the various activities of the evening commenced. The children concentrated their efforts on playing in the *didukh*. While in the old country this practice would have been accompanied by the incorporation of special treats or money into the straw so that the children could delight in finding them, on the homestead, this practice could not be afforded during the period under review.⁴⁶

The practice of younger members of the family taking leftovers to their poorer neighbours following the *Sviata Vechera* was not carried over to Canada either.⁴⁷ This was primarily due to the fact that all of the homesteaders were poor. As well, the distances between neighbours was too great given the terrain which would have had to have been traversed by the children in the typically severe weather conditions during that time of the year. For the same reasons, adolescents also did not participate in the spontaneous house to house caroling with their neighbours on the homesteads as they would have in their native village areas.⁴⁸ As a result, they stayed at home to either care for their younger siblings at play, assist in readying them for bed or help their parents with any required light evening chores.⁴⁹

The women within a family concentrated upon household activities after the *Sviata Vechera* (ie. tidying up, making provisions to ensure that any visitors who came to their home would be welcomed with food and refreshments, supervising the activities of the children, etc.). In addition, they also made provisions not to put away any of the *kutia* or other foodstuffs from the evening meal that they thought necessary to leave overnight. It was believed that by doing so, the dearly departed within their family could come and partake of their *Sviata Vechera* if they so wished. These preparations were accomplished in the same manner as they would have been in Chortkiv and Sniatyn:

"... a iak naiiysia, to tam lyzhky za pereveslo, to pozapykhaly ... v toi snip." ⁵⁰

"... and when we finished eating, our spoons were stuck behind the band wrapped around the sheaf."

or:

"Znaiu, sho to nachennia iak my iily ... tak to vs'o stoialo na stoli. Stoialo azh do dryhoi dnyny ... azh v dryhyi den', vzhe my posnidaly, tohdy mohly myty nachennia." ⁵¹

"I know that the dishes after we finished eating ... they remained on the table. They remained there until the next day ... after we finished breakfast, then the dishes could be washed."

The men concentrated their efforts out of doors following the *Sviata Vechera* (ie. ensuring that the livestock was well fed and comfortably bedded down for the night). Attending to the well being of the livestock was continued in East Central Alberta during the early years of homesteading, that is, for those who had livestock, because the belief that the animals spoke on *Sviatyi Vechir*. It was believed, that the animals were able to tell all who could listen as to how well they were being treated by their owners.⁵²

If there was news of a circuit priest coming into the neighbourhood to celebrate Christmas Liturgy, the family would also prepare to attend the service during the *sviata* – whenever and wherever it was to take place (typically at one of the neighbours' homes).⁵³ This lack of priests and church facilities was keenly felt by the homesteaders:

"Kolys', kolys' duzhe treba dovoho na sviashchenyka chekaty ... ne bulo sviashchenykv, a shchei ne maly kuda pereikhaty ... voda ... to vsiliako bulo. To tak [takozh bulo] koly pryvezut', tohdy buv ...

"A long time ago, you had to wait a long, long time for a priest ... there were no priests, and there was no place for them to cross the river ... There were all kinds of circumstances. There were also the times when he was brought to serve a liturgy ... he came

pryishov rano, vidpravyv, vidvezly znov do 'Mundare', tai vzhe znov chekai tsilyi rik na neho! Tam do khaty vpered pryizdyv ... chutky ... a tak vziely poklaly z dereva iakus' tserkvu, vzhe potomu do toi tserkovtsiu pryizdyv ... A to chekai chasom z rik abo sho nema ... A my sia skhodyly tak ... pryidymo tam, utvoremo tserkvu, pomolymosia, tai pishly." ⁵⁴

in the morning, said the liturgy, and was driven back to Mundare ... and then you had to wait another year for him! At first, they held services in homes ... you found out about them by word of mouth ... then eventually a little log church was built, and they used to hold services in that little church ... Many times you had to wait about a year between visits [services] ... We used to gather there [at the church] anyway ... we'd come, open the church, pray, and then go."

or:

"Ne bulo ... ne bulo kuda ity i ne bulo chym ity. To ne bulo ani dorohy ani tserkvy. De bula tserkva? Pokhodyly zrazu po khatakh ... iakyis' 'Feliks' buv pryikhav ... pershyi sviashchenyk ... Ta nas khtos, iak mav vzhe troshka bil'shu khatu, to tam chesom skhodylysia ... a to kil'ko tykh susidiv bulo? A chym raz pidbudovuvaly ... Nu, tai potomu pobuduvaly tserkvu ... A vzhe iak pobuduvaly tserkvu z logiv (taku iak khatu), tai tam skhodyly." ⁵⁵

"There was nothing ... there was no place to go and there was no way of getting there. There were no roads and there was no church. Where was the church? At first services were held in people's homes ... the first priest who came, I believe his name was 'Feliks' ... Those of us who had larger homes hosted the services ... but how many of those [neighbours] were there? As the community grew ... Well, eventually a church was built ... When they built a church out of logs (just like a house), then we gathered there."

As in Chortkiv and Sniatyn, the religious phrase "KHrystos razhdaiet'sia! ... Slavite IEho!" (Christ is born! ... Let us glorify Him!)

was used throughout the Christmas holiday season to express greetings in lieu of the year-round saying "Slava Isusu Khrystu! ... Slava na viky!" (Glory be to Jesus Christ! ... Glory be forever!). However, unlike the old country, this greeting was wished immediately following the *Sviata Vechera* instead of following the Christmas church service. The reasoning for this change was rather obvious, in that, usually there was no church service from which to mark the beginning of use of this phrase as there was in the old country.⁵⁶

Rizdvo

Unlike the activity-filled three days of *Rizdvo* in Chortkiv and Sniatyn (which were full of various organized and non-organized caroling activities, visiting, dances, outdoor amusements, etc.), *sviata* in East Central Alberta were spent rather like Sundays, except for the fact that the days did not begin with the compulsory attendance of church service:

<p><i>"Tam de ia pishov, to ia buv na homshtati, to ne bulo sho ity do tserkvy ... bo tserkvy ne bulo she ... sviashchenyka ne bulo ... Ot, my sobi znaly sho toi den' ... i tai zrobyly sobi ... i sprava skinchenal!"</i>⁵⁷</p>	<p><i>"There where I went, when I was already on my own homestead, there wasn't any reason to go to church ... because there wasn't any church to go to ... there was no priest ... When it came to observing [the holiday], we knew that it was on that day ... and so we celebrated ... and that was that!"</i></p>
--	---

Since throughout the *sviata*, no one performed any tasks requiring heavy labour, it was one of the few times during the winter period when neighbours actually made the concerted effort to either visit or receive visitors, and socialize:⁵⁸

<p><i>"Skhodylysy odni do druhykh do khaty ... to tak ... Susid do susida pryishov, abo nas dva tam zushlosia</i></p>	<p><i>"People used to visit one another ... Except it was this way ... Neighbours visited neighbours, or the two</i></p>
---	--

<p><i>do toho susida tai ... Tam posydily, vypyly po kopykovy ... tai kozhdyi pishov sobi do domu."</i>⁵⁹</p>	<p><i>of us would gather at a third neighbour's ... We would sit, drink a bit ... and then everyone would go home."</i></p>
--	---

Quite often, it was during these visits that later visits and activities would be mutually agreed upon.⁶⁰ For example, neighbours might collectively agree to sponsor a church service and determine which one of them would transport the priest to and fro, or they could decide on which day to go house to house caroling within their immediate section or two of land.

While formalized group caroling did not exist as it did in the old country, some caroling did take place between the homesteads during the first few years of settlement.⁶¹ Caroling occurred, for example, in a semi-organized yet spontaneous way during the neighbourly visiting which took place throughout the three days of *sviata*.⁶²

<p><i>"Koliadnyky taki buly samo svoi kazaty ... tak ia ka ... Mama ishly, tam susids'ka zhinka ishla, tam znov susids'ka ... tai cholovik zaprieh koni, tai vziev tykh paro zhinok na sany ... tai vzhe taki koliadnyky! To sho buly iakis' liudy, tam susidy iakykh? Ot tam vo pobalakaly, o shos' kil'ka iikh, tai pishly koliaduvaty ... To tak i bulo. To iak susidy ishly, iak mama ... to lyshe tak v susidstvi, tak vid odnoi do druhoi do tretoi ... i tak koliaduvaly i tak zahostyly."</i>⁶³</p>	<p><i>"Carolers were their own so to speak ... like I said ... Mother went, there was a lady from the neighbourhood, and another neighbourhood lady ... and one of the husbands would harness up the horses and would transport the ladies by sleigh ... and there you had your carolers! What else ... do you think there were any people, any other neighbours? They would gossip, the few of them, and then they would go caroling ... That is how it was. So when the neighbours went, like my mother ... they only went amongst themselves, from one neighbour, to the second, to the third ... and caroled, and hosted one another."</i></p>
--	--

The diverse repertoire of Ukrainian *koliady*, which catered to the various members and/or aspects of village life in the old country, accompanied the new settlers into their homesteading communities. While specific examples could not be provided by the informants themselves, these *koliady* were fondly remembered as a vital component of the neighbourly visiting which took place during the winter holiday season throughout the initial period of homesteading.⁶⁴

While caroling was quite obviously the highlight of the holiday visiting process between neighbours during this initial homesteading period, the content of the visits themselves were similar to the informal socials held in the native village areas between family and friends. While the children enjoyed snowballing and simply playing in the snow outdoors (ie. if they had winter weight clothing and footwear) or playing in the *didukh* indoors, the adults entertained themselves by talking, joking, eating, drinking, telling tales and stories, politicizing, playing cards, and of course, singing and playing instruments. The only difficulty with these socials/visits, if one was to call it a difficulty, was their infrequency throughout these lonely first years in Canada.⁶⁵

Zbory, which was the most active day of *koliaduvannia* in Chortkiv and Sniatyn, was simply observed as another quiet day of *sviata* in Alberta. *Stefana*, the third day of *sviata* was quiet also. *Stefana* however, was also a significant day, because it was a day which could have been celebrated as someone's nameday, and, it was also the day that the *didukh* was swept out of the house and burned:

<p>"Na tret'yi den' vynosyly ... i vo tam zapalyly, tai skakaly po verkha toho ... bavylysia ... Z toho popilu zroblyly khrest (z toho popilu iak soloma ta zhorila.</p>	<p>"On the third day it [the <i>didukh</i>] was taken outside ... and burned, and we used to jump over the flames ... we played that way ... From the ashes, a cross was made (from the ashes produced when the</p>
--	---

<p><i>tai roztiehnuly, zroblyly khrest) ... Ot to ia pamiataiu!"</i>⁶⁶</p>	<p><i>straw was burned, they were spread out into the shape of a cross) ... That I remember!"</i></p>
---	---

This practice, which was known as "Palennia *Didukha*" (literally – burning the *didukh*), was re-established in its entirety during this initial period of homesteading. Just as in the villages of Eastern Galicia, this observance required the removal of the straw which was to be burned to an outside area as far away as possible from the house. The *didukh* was then lit. As it burned, the children, as well as everyone who was present at the burning, were encouraged to jump over the flames. Just as in the old country, it was believed that by jumping over the flames, one protected their lower limbs from any serious afflictions.⁶⁷ The ashes which remained were redistributed and shaped into a cross and left until spring. At that time, the cross was then turned over when soil preparations began for the garden. As in the old country, the Ukrainian homesteader believed that leaving this ashen cross on his property protected his family and home from any possible evil.⁶⁸ If hay was used as the *didukh*, it was typically put back into the haypile for the livestock.⁶⁹

To summarize, the Christmas *sviata* observances among the first Ukrainian homesteaders in East Central Alberta essentially began with the evening meal on *Sviatyi Vechir*, and ended with the close of *Stefana*. This schedule differed from the one observed within the villages of Chortkiv and Sniatyn, in that in the old country, there was a clearer delineation between the household observances associated with the *Sviata Vechera* on *Sviatyi Vechir* and the religious and social observances associated with the three days of *Rizdvo* (proper), *Zbory*, and *Stefana*. As well, the activities and practices associated with either preparing for the *sviata* generally, and with *Sviatyi Vechir* or the three days

of *Rizdvo* specifically, also underwent change when transposed to the prairie environs of Western Canada. What changed primarily, were the social, and particularly the spontaneous social, activities which were associated with both the preparatory and celebratory observances. Harsher winter weather than was known in the old country, combined with the greater distances between neighbouring homesteads and the type of terrain which would have been traversed, effectively eliminated many of the spontaneous observances

from these families' celebrations. By necessity, visiting, as well as *koliaduwannia*, became mostly planned for events. As well, poverty contributed to the homesteaders' inability to either host or contribute to many of these spontaneous community events. And finally, the lack of an organized ecclesiastical presence within the Ukrainian homesteading areas of East Central Alberta, minimized for these settlers, perhaps the most significant religious aspect associated with these holidays – namely attendance at church.

¹ All of the informants referred to the 160 acre parcels as “quarters” (from the fact that they were actually one quarter of a complete section of land – sections of land being 640 square acres in size).

² Mary Romaniuk (nee Dzvinika) arrived with her family in the Wostok area in 1897 when she was 7 years old.

³ John Chillibecki arrived with his family in the Mundare area in 1901 when he was 8 years old.

⁴ All of the informants described the varying physical conditions under which they and their families lived while struggling to clear their homesteads. Further, they had to meet stipulated conditions (with respect to land clearance and the specified period of time within which it was to be cleared) before their land ownership could be confirmed. See also “Arrival and Settlement” in Myrna Kostash, *All of Baba's Children* (Edmonton: Hurtig Publishers, 1977), pp. 19-32, and, Orest Martynowych, “The Ukrainian Bloc Settlement in Alberta” in Manoly R. Lupul, ed., *Continuity and Change* (Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1988), pp. 30-59. For descriptions of the typical phases of development of farms, rural communities and local town settlements see Martynowych, Op. cit., and, Radomir Bilash “Ukrainian Rural Communities in East Central Alberta Before 1930” in Manoly R. Lupul, ed., *Continuity and Change* (Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1988), pp. 60-70.

⁵ Mary Romaniuk, Interview #1. Freely translated by the writer. This is confirmed in the Romaniuk family history in Holden and District Historical Society, *Hemstitches and Hackamores* (Calgary: Friesen Printers, 1984), p. 624.

⁶ John Chillibecki, Interview #1. Freely translated by the writer.

⁷ See Illia Kyriak, *Syny Zemli* (Sons of the Soil) Vol. I (Winnipeg: Trident Press Ltd., 1973) for an account of Ukrainian pioneering life in East Central Alberta.

⁸ The first requirement for the homesteaders was to provide shelter for themselves. Initially, a dugout was made, either in the ground or into the side of a hill, which was then covered with a rudimentary roof framed from cut logs and branches and covered with sod. John Chillibecki referred to this shelter as a ‘burdei’ (literally – an earthen hut) while Mary Romaniuk referred to it as a ‘kucha’ (literally a covered coop). For a discussion on these first homesteading shelters, see Andriy Nahachewsky “The First Imprint: The *Burdei* in the Wilderness” in Manoly R. Lupul, ed., *Continuity and Change* (Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1988), pp. 78-86. Once the dugout shelter was built, a second more permanent structure was erected above ground utilizing the traditional method(s) of construction to recreate the old country “khata”. For detailed descriptions of the traditional homes first built by Ukrainians in East Central Alberta, see John Lehr, *Ukrainian Vernacular Architecture in Alberta* (Province of Alberta Historic Sites Service Occasional Paper No. 1, 1976).

⁹ The second requirement for the homesteaders was to provide food for themselves. This was accomplished in a number of ways. Necessary provisions could have been purchased, however, this usually involved buying only the number of sacks of flour that a family could just afford. A family could have taken its bounty from the land (i.e. natural harvesting of berries, mushrooms, roots, herbs, etc.). As soon as a bit of land was cleared a family garden could have been culti-

- vated. Many families survived the first few years by trapping and hunting local game (i.e. rabbits, deer, ducks, geese, etc.). Additionally, a family could have also bartered for food in exchange for labour. Typically, a family relied on all of these methods. With time, each family established their own farm garden, grew enough grain for themselves, and was able to purchase a few domestic animals. Only then was it able to provide for its own regular food supply.
- ¹⁰ The third requirement for the homesteaders was to fulfill the legal conditions enabling them to confirm ownership of their land claims. Depending on the financial circumstances at the time of their arrival in East Central Alberta, land clearing was accomplished with or without oxen (to help pull stumps, haul away logs, and resurrect large rocks). To make the land theirs, each homesteader had to clear thirty acres and also had to bring that cleared acreage under cultivation. See also Martynowych, Op. cit., p. 54.
- ¹¹ While the first three aspects of homesteading were being addressed, capital had to be earned to hasten and ease the homesteading process. This requirement for cash was typically resolved by the various members of the families hiring themselves out as labourers (i.e. to other farmers, as "extra gang" members for railway and roadway construction, mining, lumbering, etc.).
- ¹² See "Sviatyi Vechir na Osytsi" (*Sviatyi Vechir* in the Wilderness) in J. B. Rudnycky, *Ukrainian-Canadian Folklore and Dialectological Texts* Vol. II (Winnipeg: National Publishers Ltd., 1958), pp. 349-355 for a Ukrainian pioneer's recollection of being stranded in the Saskatchewan wilderness over the Christmas *sviata* en route to his homestead from the flour mill.
- ¹³ The informants continued to celebrate Christmas on the 7th of January in accordance with the Julian Calendar after their arrival in East Central Alberta.
- ¹⁴ See also "Ukrains'ke Rizdvo v Kanadi" (Ukrainian Christmas in Canada) in J. B. Rudnycky, *Ukrainian-Canadian Folklore and Dialectological Texts* Vol. I (Winnipeg: National Publishers Ltd., 1956), pp. 44-45 for a similar account of *Rizdvo* preparations and observances within the Manitoba Ukrainian bloc settlement area.
- ¹⁵ See also Kyriak, Op. cit., Vol. I, pp. 268-275 for another description of the typical preparations and celebrations observed by a family prior to and through *Sviatyi Vechir*.
- ¹⁶ All of the informants mentioned this. For a more detailed discussion with respect to the observance of the Ukrainian Winter Cycle Holidays in East Central Alberta among those Ukrainian families who immigrated to Canada prior to the start of the First World War, see Anne Sochan, *Continuity and Change: An Inter-Generational Examination of Ukrainian Christmas Observances in East Central Alberta* (University of Alberta: Masters Thesis, 1992).
- ¹⁷ All of the informants commented as to how the *sviata*, that is any *sviata*, were meant to be spent.
- ¹⁸ Mary Romaniuk, Interview #4. Freely translated by the writer.
- ¹⁹ John Chillibecki, Interview #1, and, Mary Romaniuk, Interview #4.
- ²⁰ See also Lesoway, Op. cit., p. 123.
- ²¹ Mary Romaniuk, Interview #4. Freely translated by the writer.
- ²² For more information on the typical diet of Galician Ukrainians at the turn of this century, see Volodymyr Hnatiuk, "Narodnia pozhyva i sposib ii prypravy v skhidnii Halychyni" (The Folk Foodways and Methods of its Preparation in Eastern Galicia) in *Materialy do ukrains'korus'koi etnologii* Vol. I (1899): pp. 96-110, Ivan Holubovych, "Narodnia pozhyva v Sniatyns'kim poviti" (The Folk Foodways in Sniatyn County) in *Materialy do ukrains'koi etnologii* Vol. XVIII (1918): pp. 48-70, and, Bohdan Zaklyns'kyi, "Narodnia Pozhyva v Kosivs'kim poviti" (The Folk Foodways in Kosiv County) in *Materialy do ukrains'koi etnologii* Vol. XVIII (1918): pp. 41-48.
- ²³ John Chillibecki, Interview #1.
- ²⁴ It was noted by both informants, that typically, dusk fell shortly after 4 o'clock in the afternoon during the winter months.
- ²⁵ John Chillibecki, Interview #1. Freely translated by the writer.
- ²⁶ Mary Romaniuk, Interviews #4 and #6. Freely translated by the writer.
- ²⁷ All of the informants mentioned that the bringing in of a sheaf of grain, some hay and/or straw into the house for *Sviatyi Vechir* symbolized the birth of Jesus Christ in a manger.
- ²⁸ All of the informants mentioned this.
- ²⁹ Mary Romaniuk, Interview #6. The sheaf was known as a "baba" in the old country.
- ³⁰ Mary Romaniuk, Interview #6, and, John Chillebecki, Interview #1. In the old country, the hay strewn over the table top was known as a "did",

whereas, the straw strewn on the floor under the table and benches was known as a "didukh."

- ³¹ Mary Romaniuk, Interviews #4 and #6.
³² Ibid.
³³ Mary Romaniuk, Interview #4. Freely translated by the writer.
³⁴ John Chillibecki, Interview #1. Freely translated by the writer.
³⁵ All of the informants reminisced fondly about the intentionally distracting nature of many of the Christmas Eve and Christmas observances for children. They were admittedly encouraged, so that the adults could concurrently get their work done.
³⁶ Mary Romaniuk, Interview #4.
³⁷ John Chillibecki, Interview #1.
³⁸ John Chillebecki, Interview #1. Freely translated by the writer.
³⁹ John Chillibecki, Interview #1.
⁴⁰ All of the informants mentioned this.
⁴¹ Mary Romaniuk, Interview #6. Freely translated by the writer.
⁴² John Chillibecki, Interview #1. Freely translated by the writer.
⁴³ Mary Romaniuk, Interview #6. Freely translated by the writer.
⁴⁴ Mary Romaniuk, Interview #4. An example of a jocular carol sung in Mary's family follows (A humorous version of "Boh Predvichnyi "):

Boh Predvichnyi hrechku vrodyv
 God Eternal gives life to all buckwheat
 Chy na krupy, chy na kashu
 Whether for groats, whether for gruel
 A ia liubliu Handziu vashu
 I love your daughter Anne
 Budu sia zhenyv!
 I will marry her!

See also the 4 jocular *koliada* parodies (with translations and melodies) included within Robert Klymasz, *The Ukrainian Winter Folksong Cycle in Canada* (Ottawa: National Museums of Canada Bulletin No. 236, Folklore Series No. 9, 1970), pp. 121-129. In addition, the collection contains 45 *koliady* and *shchedrivky* on pp. 17-120 which were sung in Western Canada during the period under review (also with translations and melodies provided).

- ⁴⁵ John Chillibecki, Interview #1.
⁴⁶ Mary Romaniuk, Interview #4. Freely translated by the writer.

- ⁴⁷ Kyriak, Op. cit., pp. 272-3 and 276-7 describes two exchange practices of the *Sviata Vechera* dishes and foodstuffs between neighbours. Essentially, these were imitative practices performed to honour specific dead members of the families concerned. These dead members were represented by the neighbours receiving the various food baskets.
⁴⁸ Kyriak, Op. cit., pp. 288-290 mentions that spontaneous house to house caroling took place following the *Sviata Vechera* between neighbouring homesteads only.
⁴⁹ All of the informants mentioned these as typical activities for younger adolescents and children within a family after the *Sviata Vechera*.
⁵⁰ Mary Romaniuk, Interview #6. Freely translated by the writer.
⁵¹ John Chillibecki, Interview #1. Freely translated by the writer.
⁵² John Chillibecki, Interview #1.
⁵³ All of the informants mentioned the infrequency of religious services in the early years of homesteading. The first religious service conducted by a Ukrainian Catholic priest for the Ukrainian homesteaders East Central Alberta took place in 1897 – a full 5 years after the first Ukrainians arrived in the bloc settlement area. The second service was performed in 1898, and the third in 1901. It was not until 1902 – 10 years after the arrival of the first Ukrainian families – that the first permanent clerics (the Basilian Fathers) arrived in the Beaver Lake area (now Mundare) and established a bona fide religious presence among the Ukrainian settlers. From their centre in Mundare, they ministered eastward to Lloydminster (109 miles), westward to Fisher (42 miles), north to Elk Point (123 miles) and south to Borshchiw (18 miles). For further information on the history of the Ukrainian Catholic church in Alberta (and Canada) see Paul Yuzyk, *The Ukrainian Catholic Church in Canada* (University of Manitoba: MA Thesis, 1948).
⁵⁴ Mary Romaniuk, Interview #1. Freely translated by the writer.
⁵⁵ John Chillibecki, Interview #3. Freely translated by the writer.
⁵⁶ All of the informants mentioned this.
⁵⁷ John Chillibecki, Interview #1. Freely translated by the writer.
⁵⁸ Muchin, Op. cit., pp. 42-3 refers to the increasing role played by neighbours in Canada in what were primarily family/extended family celebrations in Western Ukraine.

- ⁵⁹ John Chillibecki, Interview #1. Freely translated by the writer.
- ⁶⁰ See also Kyriak, Op. cit., p. 278 and 282 for two examples of the process of arranging visits between neighbours during the three days of *Rizdvo*, for *Novyi Rik* and *Jordan*.
- ⁶¹ Rudnyckyj, Op. cit., Vol. I, pp. 44-45 describes that within the Vita, Alberta settlement, local *koliadnyky* often caroled with “*tsymbaly*” (hammer dulcimers) and “*skrypky*” (fiddles) under the main windows of farm homes.
- ⁶² See also Kyriak, Op. cit., pp. 279-282 for another detailed example of neighbourhood caroling.
- ⁶³ Mary Romaniuk, Interview #6. Freely translated by the writer.
- ⁶⁴ See Rudnyckyj, Op. cit., Vol. I for a selection of 9 *koliady* texts (pp. 44-55, 81, 171) and 2 *vinshuvannia* texts (pp. 44-55, 158), as well as, Vol. II for a selection of 8 *koliady* texts (pp. 303-4, 372-4, 376-8, 382-3) and 3 *vinshuvannia* texts (pp. 302, 383, 499) without melodies. J. B. Rudnyckyj, *Ukrainian-Canadian Folklore and Dialectological Texts* Vol. III (Winnipeg: National Publishers Ltd., 1962) contains an additional 9 *koliady* texts (pp. 596-602) and 2 *vinshuvannia* texts (pp. 602-3) without melodies.
- ⁶⁵ All of the informants mentioned this aspect of loneliness during the first few years of homesteading.
- ⁶⁶ Mary Romaniuk, Interview #6. Freely translated by the writer.
- ⁶⁷ Mary Romaniuk, Interview #4.
- ⁶⁸ All of the informants mentioned this.
- ⁶⁹ All of the informants commented on how wasteful the burning of hay would have been interpreted.

THE WAX CEREMONY: AN OVERVIEW OF A HEALING RITUAL

Rena Hanchuk

A. Overview

The following paper deals with a dynamic folk medical phenomenon known in Ukrainian as *vylyvaty visk* or *strakh vylyvaty*. A loose English translation would be “the pouring forth of wax” or “the pouring forth of fear.” This phenomenon has also been called the “Wax Ceremony” in English.

The Wax Ceremony is a genre of folk medicine that can best be described as magico-religious and oral-incantational in nature. The Ceremony, while sometimes steeped in superstitions, sometimes in Christianity, and sometimes both, depending upon the healer, is performed to cure a patient of what ails him. The cure is often a divinatory process. While the Wax Ceremony belongs to the genre of folklore known as “folk medicine,” it also overlaps with other genres such as oral literature because it is never performed without an accompanying ritual prayer or incantation. The oral formula or incantation contains vestiges of religious or para-religious symbols. In order to effectuate a cure, the healer fuses magic, religion, formula, and faith.

The Wax Ceremony was part of a rich folkloric tradition brought to Alberta by an agrarian people who emigrated primarily from the Western regions of Ukraine. This type of folk medicine was widely practised in Ukraine, particularly in the Western regions, and was easily transplanted to the new homeland, and eventually, to the host culture. Unlike other folk remedies, the Wax Ceremony did not require herbs, plasters or

other *materia medica* which were not easily obtainable or readily available in Alberta. Armed with an appropriate incantation, water, and beeswax, the folk healer could practise this medicine virtually anytime, anywhere.

The importance of the Wax Ceremony must have been paramount at the time of immigration and in the years that immediately followed. This was a medicine that alleviated or nullified fear, nervousness, and anxiety along with other social and psychological disorders such as sleeplessness and restlessness. The Wax Ceremony was a culturally meaningful method of reducing stress and anxiety. The healers who practised it externalized these afflictions, and wrought a sense of normality to their patients with the treatments. They provided an effective mechanism for coping and for regulating the overall state of wellness among the pioneers: they carried out an important social role within the culture.

The Wax Ceremony fulfilled – if only in part – the medical and social needs of a people who had their own distinct disease etiologies and intra-culturally defined illnesses. It is only logical that, in seeking health care, Ukrainian pioneers would choose practitioners who shared their primary etiological assumptions. The financial status of Ukrainian immigrants and their inability to communicate in English would also have accentuated the need for Ukrainian lay healers in the early years of settlement. The Wax Ceremony not only flourished in Alberta, but grew to become an in-

tegral and dynamic component of the entire transposed folklore complex.

The Wax Ceremony was chosen as the topic for this paper because of its widespread practice and popularity. One hundred years after the first wave of Ukrainian immigration to Alberta, the Wax Ceremony is still being practiced and even revered by many Ukrainian-Albertans. This is particularly impressive when one considers that as an ethnic group, Ukrainians have been exposed to assimilation for a century.

The present study is an excerpt from a study done in partial fulfillment of a Masters of Arts degree. Seven healers and twenty-three patients were audio and/or videotaped in a series of 33 interviews conducted over five years. Mrs. V. B. was the central informant in the study.

The following areas will be covered in this paper:

- a) What is the Wax Ceremony?
(a definition)
- b) Who frequents the Wax Ceremony healers and why?
- c) Duality and syncretism: how have they influenced the Wax Ceremony?
- d) Canadian adaptations to the Wax Ceremony.

There are many different names used to refer to the Wax Ceremony healer. 29 have been documented in conjunction with this study (See Table 1). This large number attests to the popularity of the these healers and their medicine.

B. Description of the Wax Ceremony

a) Fear-sickness

Lay patients and healers hold a particular worldview. Theirs is a cosmos where the belief system not only allows for but demands a medicine which is often beyond the confines of our understanding or acceptance. Syncretism, translocation of disease, and hydropathy are universal to folk medicine.

These three elements are also integral components of the Wax Ceremony.

Although the Wax Ceremony is said to cure many different maladies, it is most commonly used as a cure for fear. In the Ukrainian's assumptive world, untreated fear is thought to manifest itself in emotional and mental illnesses. While informants believed emotional sickness to be the most common problem resulting from untreated fear, they also said that physical problems such as weak kidneys (resulting in bed-wetting among children), speech impediments (such as stuttering), the shakes, and epilepsy were also caused by fear-sickness. The informants identified general unhappiness or having an overall bad feeling as other signs of fear. The leitmotiv throughout the various symptoms, however, was fear and the resultant sickness.

According to my informants, a myriad of illnesses and problems wrought by fear-sickness were considered curable by the Wax Ceremony: nightmares and bed-wetting; incessant crying; heart attacks; high blood pressure; sleep walking and talking in one's sleep; epilepsy; memory failure; hiccups; poor study habits; excessive stomach gas; restlessness; frothing at the mouth; a tight feeling in the chest; and anxiety attacks, to name a few.

Indeed, in relation to emotional dis-ease, the Wax Ceremony was a virtual and veritable panacea.

The informants agreed that fear-sickness becomes more threatening if it is not dealt with immediately. One healer keeps a supply of holy water on hand. She administers it to her grandson just as soon as he becomes frightened by something. She takes his fear *au grand serieux* and gives him the water so that the fear does not settle in during the night – "*aby ne zaspalo*": the fear should be immediately exorcized in order to be effective.

The informants also believed that once a patient is repeatedly allowed to sleep with his fears, the sickness is compounded. The term used by the informants to express this

phenomenon of “compounded fear” was *strakh zadavnynyi*, that is, fear that has been left alone to settle in over a long period of time. Although it is possible to cure this type of fear sickness, informants believed it would often take more than one wax pouring to accomplish the task.

Following is a description of the general procedure that was carried out by each of the seven healers while performing the Wax Ceremony:

- a) The patient was asked to be seated
- b) A bowl was filled with cold tap water
- c) Molten wax was kept hot on a stove or heat source
- d) The healer asked the patient for his/her symptoms
- e) An oral formula or incantation was uttered
- f) The wax was poured into the water over the head of the patient
- g) While the wax was congealing, more discussion with the patient took place
- h) The wax was flipped over and the figures “read” or “interpreted” for the patient
- i) The patient unnoticeably left a gift or sum of money for the healer
- j) The patient made another appointment and/or left

C. Syncretism: Duality and the Wax Ceremony

At the helm of healing are both deity and cosmic power. The Wax Ceremony healer is a master of duality; he is a paragon of symbiosis. In the assumptive world of patient and healer, the dichotomy of heaven and the underworld have been interwoven into magic and power, thus creating a syncretic worldview.

In examining the Wax Ceremony, one finds many ritual actions which coexist in syncretic harmony with Christian faith and magical belief. This syncretism is marked both in the ritual and in the accompanying incantations used by the healers.

a) Syncretism in Ritual

With the exception of “praying” and making the sign of the cross over the patients, water or wax, few other actions in the Wax Ceremony could be considered Christian or related to the Church and its teachings. Acts like insufflation or washing the patient can be considered pre-Christian in origin. They were eventually incorporated into Church usage and their purposes were redefined. Using beeswax because bees are smart and talk to God, or ribbon markers and altar cloths, which have been steeped in prayer and blessings because they have been in church, for example, are also very pagan in concept and origin. Table 2 lists Christian and pagan elements which have been incorporated in the Wax Ceremony.

b) Syncretism in Word

Nowhere is syncretism more obvious than in the formulae which are uttered by the healers.

Whether the Wax Ceremony is a religious or parareligious act seems to perplex neither healer nor patient. Both believe that the healer is merely an intercessor between the patient and God, who ultimately grants a cure and the subsequent restoration to health.

On the other hand, the Church’s view appears quite different. In the *Trebnyk* (Sacramentary of the Eastern Church), for example, wizards and soothsayers are admonished for using wax and lead for fortune-telling. Believers are warned not to engage the services of these charlatans. The Church clearly condemns these healers and their craft. Table 3 contains a list of syncretic elements found in the incantations associated with the Wax Ceremony.

D. Canadian Adaptations

The Wax Ceremony has been very well-preserved and today is practiced in virtually the same fashion as it has been for centuries. While the Wax Ceremony remains steeped

in tradition and authentic in form, it has nonetheless undergone adaptations. Some changes have occurred in order to better suit conditions as they have evolved in Alberta. Other mutations seem to have emerged because each successive generation reinterprets the importance and meaning of the Wax Ceremony. It is the malleability of the Wax Ceremony that has contributed to its endurance and survival.

Traditionally, the water used in the Wax Ceremony was drawn from a natural “living” source or *zhyve dzherelo* such as a well, stream or river. While Ukrainian Canadians lived in rural communities or on farms, they could access well water or running water more easily. In the early years of pioneer life in Canada, healers would have had their own well water. As they developed their homesteads or moved to urban areas, modern conveniences such as running water replaced hand-drawn well water. When asked about well water versus tap water, all the healers interviewed for this study admitted that the water for the Wax Ceremony should come from a well. However, they all believed that the water they got from their taps was as effective for curing as well water.

When water was drawn from a well, it was very cold. Several healers said that well water was ice-cold and therefore allowed the molten wax to congeal much more quickly. Mrs. V.B. sometimes chose to add ice cubes to her water in order to chill it to the coldest temperature possible.

Water for the Wax Ceremony was traditionally drawn before sunrise. Of the seven healers interviewed, only one made a point of drawing water from the tap before the sun came up. She believed this water had the greatest curative powers. While several of the other healers had heard of the importance of drawing water before sunrise, none of them practised this aspect of the Wax Ceremony ritual.

Most of the healers had heard about days which were specifically reserved for men or women. Several of them still took these days

into account. Two of the seven were in such demand, that they ignored the concept of special days so that they could accommodate all the requests they received for their services. In Ukraine, it was not uncommon for every village to have at least one healer who was versed in the Wax Ceremony. Here in Alberta, however, healers are in short supply while the demand remains high. As a result, the concept of designated healing days is sometimes ignored so that healers can treat as many patients as possible.

Most of the healers interviewed for this study claimed that it was more effective to perform the Wax Ceremony in the morning, before 12 noon. Again, in order to make themselves as accessible as possible, all of the healers except one performed their healing throughout the day. In emergencies, one healer was known to pour wax at night.

Congeaed wax formations were traditionally interpreted or read. While some of the healers continued to include the reading as part of their ceremony, several claimed to be unable to understand what the various figures stood for. When patients and healers were asked how important the interpretation of the congealed wax figures was, most said that it was not an essential part of the ceremony. The only exception was Mrs. V.B. who placed much emphasis on deciphering the hardened wax figures. Clearly, patient and healer alike felt that the energy – the entire experience – of the Wax Ceremony provided the cure, and not any one component part of it.

Beeswax was plentiful in Ukraine. Most villages would have had their own beekeepers, and beeswax was readily available for wax pouring. While beeswax is available in Alberta, it is less common that it would have been in Ukraine, especially in urban centres. While the healers preferred to use beeswax, paraffin wax was sometimes mixed into the beeswax if the latter was unavailable or hard to come by. A list of Canadian adaptations is found in Table 4.

In Ukraine, food was often used as payment for healing services. In the early years of Ukrainian settlement in Alberta, money was not a readily available commodity. Patients often opted to pay for healers' services with food from their farms: eggs, cream, or chickens were common examples of payment. Money, however, could also be given. Several healers said they could remember that the acceptable amount was from five to twenty cents. While today's healers still receive gifts, money has become the most common form of payment.

Following is Table 5 where the sex, approximate age, and the profession of each patient is given. The informants ranged in age from 25 to 70 and had varied backgrounds. Some were students, some were farmers or housewives, and others were highly-paid, white-collar professionals. There appeared to be no correlation between a professional background, age, or sex and belief in the Wax Ceremony.

All of the patients firmly believe in the powers that their respective healers claimed to possess. They were convinced that their healers were working with the will of God and that their source of power was good, not evil. When queried as to their religious convictions, patients all said that they believed in God, and many attended church.

The patients seemed to believe that simply sharing their bad experiences with the healer while having the Wax Ceremony performed was enough to alleviate their symptoms. They said that the Wax ceremony forced them to dig up bad things that had happened in the past and to bring them to the forefront where they could be dealt with. This reaffirms that the Wax Ceremony is a type of psychological healing.

All of the healers said that most of their patients were young children. However, men and women sought their healing as well. Of the 24 informants who had sought the services of a lay healer more than once, nine were men.

Throughout the ages, the Wax Ceremony was a culturally meaningful method of reducing stress. The healer who performed this ceremony was able to restore harmony and equilibrium, and by healing the patient, to reintegrate him into society. The healer was the pillar of social order. He was removed from the group by virtue of his power and his ability to cure. He represented a dichotomy of good and evil powers. Wise in nature's secrets, he held the key to health and happiness and played an integral role in the social interdependence for the group. For example, if Patient X suffered the curses cast upon him by Person Y, Person X came to the healer, enlisting his powers of curing. Thus, a social network began to emerge.

Over time, the Wax Ceremony and its practitioners began to exist as an ethnic subculture of mainstream Canadian culture. The Wax Ceremony was a healing ritual that was neither precise nor critical. As with all folk medicine, it was an instinctive medicine that existed in tension with other forms of professional and lay medicine. Its success could be attributed to the healer who was at once different and "familiar." The healer was one in beliefs, mannerism, language, food, and dress with his patient and with other members of the society.

As Ukrainian immigrants settled into their new lives and developed and expanded economically, they became less dependent upon the group for moral and financial sustenance. Bloc settlements slowly began to erode as families made their way to rural communities or urban centres. With the advent of time came the English speaking doctor – the professional. However, modern medicine could not compete with the Wax Ceremony. No medical textbook could prescribe how to propitiate powerful spirits capable of wreaking psychological and physical illness.

Several informants said that if God did not help to cure a person of his fear, no medical doctor could help. Fear-sickness or rest-

lessness could be easily diagnosed and cured by the wax healer who shared common etiological assumptions with the patient. This, however, was not true of mainstream practitioners.

The wax healer provided a service which no other lay or professional practitioner could equal. On the other hand, headaches, stomachaches, toothaches, infections, and a myriad of other diseases and discomforts could be alleviated by visiting one's mainstream medical doctor. Eventually, folk doctors and their knowledge of indigenous herbs and plants which were used in the curing of these maladies were replaced by the professional, mainstream doctor. The Wax Ceremony, however, not only obtained but continued to flourish in Alberta because of the demand which only lay healers could fill.

E. The Survival of the Wax Ceremony

In addition to the wax healer's understanding and appreciation of the patient's disease causation, there are several other factors which may have contributed to the popularity and longevity of the Wax Ceremony.

a) setting

The Wax Ceremony is usually performed in the comfort of the healer's home. In rare instances, some healers made house calls if the patient was unable to travel to the healer. Nonetheless, the healing takes place in a home environment rather than in a medical institution. Within homes there are cultural symbols with which the patients can identify, thereby making their visits less intimidating. For example, all of the healers in this study had a "touch of Ukraine" in their homes. When compared to a doctor's sterile, formal office surroundings, it becomes clear which setting would help to make the patient feel more relaxed and more at home: the patient can visually relate to the wax healer via shared cultural symbols.

b) a sympathetic ear

On average, a patient can expect to spend upwards of one hour with the wax healer. All of the healers begin by speaking to the patient not only about their illness, but about general things such as family, mutual friends, or the weather. The healer expresses an interest in the personal life of his patient. Such conversation relaxes the patient and eases the purging of emotions. The patient opens up to the healer, and over tea or lunch, which the healer usually prepares specially for the patient, friendship, trust, and a bond develop.

The wax healer's treatment of the patient is in sharp contrast to the professional world, where doctors rarely know their patients' names, and appointments are often scheduled at fifteen-minute intervals. In such an environment, there is little room for sharing and understanding.

c) the wax healer

There is no doubt that healers who practise the Wax Ceremony enjoy a very privileged status within the Ukrainian community. They are held in high regard by their patients. Their knowledge of healing is acquired through special channels, and their skills are innate. There is a privileged and mysterious calling. They and their secrets enjoy great social stability: healers are chosen by God because of their special qualities.

The oldest or youngest child in a family was believed to have special healing abilities. All of Mrs. V.B.'s family members referred to this phenomenon. Another healer looked for crosses on the left hand as a sign of a potential healer. If there were three crosses on the hand, she believed that the individual had the ability to cure. This healer also said that in addition to possessing these special crosses, she was also endowed with powers because she was the 13th child in her family.

Folk healers typically keep their healing art a secret; they never advertise their services, and are reluctant to share their incantations and rituals.

F. Does it Work?

All of the patients interviewed for this study claimed that the Wax Ceremony had worked for them. It had relieved them of their psychological and physiological ailments. They were satisfied with their healers and the cures which they had wrought. Equally, healers felt that they were very successful in their own work. If a patient did not recover after one pouring, the healer relinquished responsibility by explaining that the fear had been left unattended by the patient too long: both healer and patient believed very strongly in the Wax Ceremony.

Perhaps the magical and mystical qualities which are attached to the Wax Ceremony have served to preserve it. In the minds of both patient and healer, the Wax Ceremony is a very special and powerful phenomenon. The rewards that wax healers enjoy are numerous. They are made to feel important in their families, local communities, and beyond. Their often extroverted nature coupled with their genuine desire and need to help people brings them friendship and fame, and in some instances, fortune. They are needed by the community as healers, psychologists, and confidants. From generation to generation these healers pass on a legacy, culture, and tradition which are identifiable as Ukrainian.

In almost 100 years of existence in Canada, the Wax Ceremony has remained

true to form and popular as ever. The healers who practise it propagate a sense of community and social interdependence. Their importance goes much beyond the realm of healing. They are a mainstay of the Ukrainian microcosm. They are a rare breed: they form a cultural continuum.

G. Predictions for the future

It is this researcher's best guess that for perhaps another generation at best, the demand for the Wax Ceremony will remain high. However, this genre of Ukrainian folk medicine, like other indigenous medicines transported from Ukraine, could eventually die out. Language loss, assimilation, science, and technology are taking their toll. It does not appear that fourth and fifth generation Ukrainians are playing an active role in preserving the Wax Ceremony. At best, their interest can be described as curiosity or an attempt to "get in touch" with their culture and their past.

Resilient thus far, The Wax Ceremony will continue to mutate and adapt along with changing worldviews as long as successive generations of Ukrainian-Canadians consider it to be culturally relevant. If patients continue to value the wax healers and share common disease etiologies with them, the Wax Ceremony will survive. Like beeswax over a flame, the Wax Ceremony will melt, reshape, and be interpreted anew.

Table 1: Healer Nomenclature

<i>baba</i>	old woman
<i>babka</i>	old woman, diminutive
<i>babtsia</i>	old woman, diminutive
<i>babunia</i>	old woman, diminutive
<i>baba-povyrukha</i>	old woman, midwife
<i>baila</i>	murmurer
<i>chaklunka</i>	conjurer
<i>charivnytsia</i>	conjurer
<i>charnytsia</i>	conjurer
<i>chudesnytsia</i>	wonder-worker
<i>koldunytsia</i>	sorceress
<i>obavnytsia</i>	conjurer
<i>potvornytsia</i>	seeress
<i>proklinnytsia</i>	witch
<i>prymivnytsia</i>	sorceress
<i>sheptukha</i>	murmurer
<i>starukha</i>	old woman
<i>starushka</i>	old woman
<i>vid'ma</i>	wise woman
<i>vidunka</i>	wise woman/witch
<i>vishchunysia</i>	wise woman
<i>vorozhka</i>	witch
<i>vorozhbytkha</i>	witch
<i>vorozhylia</i>	witch
<i>vydunytsia</i>	wise woman
<i>zhena-vorozhylia</i>	witch
<i>znakha</i>	wise woman
<i>znakhurka</i>	wise woman
<i>zolotarykha</i>	golden conjurer

Table 2: Incorporation of Christian and Pagan Elements in the Wax Ceremony

<i>Christian</i>	<i>Incorporated</i>	<i>Pagan</i>
-crossing oneself before beginning -praying for intercession from God, Virgin Mary, or the saints -no healing on Sundays or church holidays	-insufflation -washing -use of holy water -use of Easter candles -use of holy or church cloths -fumigating (incensing) -using beeswax (bees talk to God) -reference to the number three or multiples of three -importance and power associated with colors -donations or payment for the healer's services redirected to the local church	-facing east -using tools such as knives, rocks, or combs -addition of salt or garlic to healing water -specific healing days or times -associating special times of the day with magical powers -reading/ interpreting wax figures -disposing of healing water at a crossroad or where no human foot steps -making wishes for health and happiness -wearing protective amulets -conjuring

Table 3: Syncretic Elements in Wax Ceremony Incantations
Syncretic Elements in the Word

<i>Healer</i>	<i>Christian</i>	<i>Pagan</i>
V. B.	-reference to the Lord God, Jesus Christ, and Virgin Mary -naming of water "Jordan water" -reference to Mount Sinai	-exorcism of fear from body parts and joints -prayers to 77 and one stars -expulsion of sickness and evil to far away places where no human will go -references to water, fire, garlic -praying to the moon -reference to evil spirits
S. K.	-prays the Lord's Prayer	
D. M.	-Father, Son, Holy Spirit three times -reference to the Lord God, Jesus Christ, the Mother of God, and St. Nicholas	-expulsion of evil to far away places where no human foot will go -use of numbers (nine to zero) to exorcise evil
J. T.	-reference to Virgin Mary, the Lord God, and all those saints who have power	-expulsion of evil to far away places where no human foot will go

Table 4: Canadian Adaptations in the Wax Ceremony

<i>Component</i>	<i>Tradition</i>	<i>Adaptation</i>
Water	-Drawn from a well or natural running source	-Poured from a tap
Water Temperature	-Naturally cold or frozen	-Add ice cubes
Time of Water	-Drawn before sunrise	-Pour at time of healing
Specific Days	-Men's and Women's Days	-Any day but Sunday
Wax Pouring Time	-Before noon	-Any time of day
Wax Formations	-Interpreted	-Sometimes interpreted
Wax Type	-Beeswax	-Beeswax or paraffin wax
Payment	-Food stuffs, goods or money	-Money, occasional gifts

Table 5: Patient Profile

<i>Name of Patient</i>	<i>Interview No *</i>	<i>Sex</i>	<i>Age</i>	<i>Profession</i>
T.D.	1	M	30-	Ph.D. student
L.N.	2	M	30-	White-collar
O.S.	3	F	45+	Blue-collar
H.K.	4	F	55+	Housewife
R.B.	7	M	40+	White-collar
E.B.	8	M	45+	White-collar
B.B.	10	M	70+	Retired
D.B.	16	M	50+	White-collar
S.B.	16	F	45+	Housewife
M.B.	16	F	30-	White-collar
V.J.	17	F	35+	Housewife
V.M.	18	M	25-	M. A. student
S. W.	19	F	40+	Housewife
A.Y.	20	F	60+	Housewife
Vi. B.	21	F	35+	Housewife
S. N.	22	F	55+	Housewife
Anon.	23	F	55+	White-collar
H. S.	24	M	35+	Artist
H.B.	25	F	70-	Housewife
O.H.	26	F	50+	White-collar
N.D.	28	F	50+	Housewife
M.K.	28	F	60+	Housewife
J. B.	29	M	70+	Retired

Виконавські види
народного мистецтва

Performing Folk Arts

75.

Українські діти, Альберта, 1917 р.
Провінційний архів Альберти, збірка Е. Брауна В10466
Ukrainian children, Alberta, 1917.
Provincial Archives of Alberta, E. Brown Collection В10466

CANADIAN INFLUENCES ON UKRAINIAN DANCE

Andriy Nahachewsky

Scholarship of Ukrainian Canadian culture has rarely focused on its “Canadian” component. The purpose of this paper is to examine two conceptual models of Ukrainian Canadian culture, with particular reference to their treatment of Canadian elements. The issues are illustrated by the example of Ukrainian dance.

The study of dance is valuable for the investigation of Ukrainian Canadian culture since it has long been a popular activity. It plays a relatively important role in the community, particularly in promoting Ukrainian identity. It also serves as a very visible symbol of Ukrainianness to the Canadian populace as a whole. In these regards, Ukrainian dance in western Canada has maintained or even increased in its prominence in recent years.

The discussion progresses in three stages. In the first section, the conceptual models are outlined. The second section consists of a brief history of Ukrainian dance in Canada, emphasizing processes relevant to the issue at hand. In the third section of the paper, conclusions are drawn relating to each conceptual model. I believe that the methodological issues raised apply not only to dance, but to many other aspects of the Ukrainian Canadian experience as well.

The Conceptual Models

Much of the study of Ukrainian Canadian culture is based on a simple model contrasting Ukrainianness versus Canadianness, as if they were opposing poles on a one dimen-

sional axis. According to this model, the culture of Ukrainian Canadians is seen as starting off Ukrainian at the point of immigration, then gradually assimilating (becoming more “Canadian”) until finally, there is no vestige of Ukrainianness left. This mental framework will be called the “assimilation model” in this paper.

One alternate model was applied to Ukrainian Canadian culture by Robert B. Klymasz in *Ukrainian Folklore in Canada: An Immigrant Complex in Transition* (1980)¹ In this work, three main processes are identified:

1. retention
2. breakdown
3. reformulation.

Thus, some aspects of Ukrainian culture tend to be retained upon migration to Canada. We can give many examples of “retention” when we look at the language, songs, arts, customs, and many other aspects of the culture of Ukrainians in Canada. Sooner or later, especially when the item becomes irrelevant or incompatible with Canadian societal norms, the tradition “breaks down” and drops away. Such was the case with the folk agricultural calendar, for example, because the Canadian climate was different. Another example is the telling of tall tales, which dropped off sharply as a means of recreation when radios became common. The process of “reformulation” refers to the development of new, Canadianized versions of Ukrainian cultural items, such as the giant metal pysanka in Vegreville, or fast-food frozen perogies. The processes of

retention, breakdown and reformulation are somewhat sequential, though different aspects of Ukrainian Canadian culture manifest them at different times and to varying degrees.

Klymasz contrasts immigrant culture with ethnic culture. Immigrant culture is that behavioral complex which is carried over from pre-migration life. It is quite consistent with society in the source culture, and not fully integrated or compatible with society in the land of destination. Ethnic culture results after the immigrants (or more commonly their descendants) have come to feel at home in the new country. It generally involves a selected and incomplete fluency in the original culture. Ethnic culture can be understood as a function of the host country's cultural complex, related to its tolerance of a certain degree of pluralism.²

The Data

The discussion now turns to the history of Ukrainian dance in western Canada. Specific examples of the processes of retention, breakdown, and reformulation will be presented as they apply.

A periodization of Ukrainian dance in Canada is partially developed in the histories by Peter Krawchuk,³ and Alexandra Pritz.⁴ For the purposes of this paper, three large historical phases are identified. The first phase, that of "Early Social Dance," lasted from 1891 to 1927 in western Canada. The arrival of Vasyl Avramenko in 1927 marks the beginning of the second phase, the "National Dance" era, which continued until 1959. The third phase was initiated by the establishment of the first independent Ukrainian dance ensembles in Canada, and continues to the present. Of course, the phases did not occur discretely. Rather than disappearing when a new style of dance became predominant, dancing characteristic of the older styles continued on in a secondary mode, somewhat "behind the scenes."

The Early Social Dance Phase, 1896-1927

The dance culture of Ukrainians in Bukowina and Galicia was relatively typical of peasant cultures in Eastern Europe of that time. It was largely a recreational activity, though it also reinforced social interrelationships and involved elements of ritual, courtship, physical release, and aesthetic self-expression.⁵ Dance reflected the close-knit social structure of their society. Dances were most often held on Sunday afternoons, though also on other holy days, christenings, weddings, and for other celebrations. They were most often held out of doors, in the village common, on a street, or sometimes in a tavern, in a larger house, or in a large empty granary. In these areas, the kolomyika, hutsulka, kozak, verkhovyna, chaban, arkan, chardash, hora, polka, and other dances were well known. The repertoire and its specific forms varied from village to village and from generation to generation. Thus, a newer layer of dances, including numerous variants of polka, the waltz, shvets', strashok, sidemka, and others were becoming popular around the turn of the century. Like for most social dances, the prescribed forms of these dances were relatively simple, allowing for a large degree of improvisation and variation in each performance.

Many aspects of this lively dance tradition were brought to Canada after 1891, along with the rest of the cultural heritage of the immigrants. A rich and varied dance culture established itself in Ukrainian communities in western Canada, based clearly on the traditions from Ukraine. A study of dance in two settlements on the prairies revealed as many as 34 different dance forms from Ukraine performed in Canada.⁶

At first glance, it appears that the Ukrainian dance traditions were faithfully retained in Canada at first. In fact, in some respects, the emigration experience itself actually promoted the retention of pre-emigration dance forms. In Canada, loneliness

was one of the most painful aspects of the pioneering experience, and many immigrants experienced an intense nostalgia for the social life they left behind. Social activities such as dancing, then, came to be more heavily charged with emotion. Here, at least, the pioneers could experience strong feelings that didn't have to change. The closed circular form of the early *kolomyika* could physically express their longing for togetherness.⁷ Partly because none of the Canadian-learned dances at that time involved a closed circle, the round *kolomyika* developed into a specific marker of Ukrainian identity.

But even if the specific forms were being preserved, the dance event was already changing to reflect its Canadian context. The increase in nostalgia itself can be seen as a Canadianization. The Canadian context changed the tradition in other ways as well. The workload increased while carving viable farms out of the virgin parkland. The lack of European style villages and the low population density on the prairies meant that people had to travel miles to come together. Gatherings were smaller and less frequent. When Ukrainian neighbours did come together, they often hailed from different villages in Ukraine, and knew different dances, or different versions of a dance. The traditions that developed in any given Ukrainian settlement in rural western Canada, then, were often a conglomerate or a compromise between the remembered traditions of several villages of origin plus accommodations for their new surroundings.⁸ The dance forms tended to become simplified to some degree in Canada. Thus the *kolomyika*, for example, came to involve only one or two figures, rather than the more complex forms that were known earlier in the European villages.⁹

By the 1920s and 1930s, as the first Canadian born generation became established in the community, the dance repertoire in Ukrainian settlements incorporated both "old country" and newer Canadian dances.

Remnants of the immigration repertoire were quite strong in many locales until the 1960s, and can still be found today in the popularity of the butterfly, seven-step, toe-heel polka, and other dances in some areas. The old dance culture, however, is increasingly unfamiliar to younger generations.

The National Dance Phase, 1927-1959

The arrival of Vasyl' Avramenko in western Canada in 1927 marked the introduction of a new and radically different type of Ukrainian dance. Avramenko had worked as a professional actor in Ukraine during the First World War and the period of armed conflict for Ukrainian independence. He developed his specialization in dance from 1921 to 1925 in western Ukraine and Poland, retreating from the Bolsheviks, who had by then established control over the majority of Ukrainian territory. Avramenko continued pursuing his profession and his passion upon arrival in Canada. He perceived his dance as a powerful weapon to build patriotism and raise morale in the Ukrainian community. His goal was to develop awareness about the Ukrainian national cause. Wherever he went, the dancers learned the movements in rehearsals and presented them on stage before an audience at designated performances. The dances themselves were fixed and relatively permanent. The repertoire itself consisted of some ten to fifteen dances, which he and his assistants taught repeatedly all across the continent. The prescription for each dance was more complex than for the social dances of the previous era. Each consisted of some ten "steps" which had to be memorized and performed in sequence while the dancers executed various formational patterns. A performance was perceived as successful if the audience was impressed at the beauty of this part of Ukrainian culture, if the choreography reflected Avramenko's prescription

faithfully, and if no dancer “made a mistake.” Throughout this phase in Canadian Ukrainian dance history, the dances were perceived as being based in Ukraine. Avramenko, after all, had brought them from there. This perception, as we shall see, was only partially true. Many aspects of the Canadian context were affecting this activity, whether the participants knew it or not.

Complex, and not always amicable inter-ethnic relations in Canada made the Ukrainian Canadians more sensitive to their Ukrainian identity than they had been before. The demand for cultural leadership was very strong, and grew out of proportion to the number of resource people actually available. This lack of cultural leadership rendered the Ukrainian Canadian communities extremely receptive to Avramenko’s programme and made his enthusiasm very contagious. Once staged dance became established, each community in Canada used the dances to promote their own version of Ukrainian consciousness, whether overtly anti-Soviet or not, whether highly politicized or more interested in the social aspects of being Ukrainian. In Canada, more than in Europe, Avramenko’s national dances were performed before audiences completely unfamiliar with Eastern European cultures. In these events, the colour, massiveness, and discipline of the presentations often left the most lasting impressions.

Avramenko’s initial repertoire reflected a variety of regions within Ukraine.¹⁰ As “national dance,” however, one of the functions of this activity was to express a unified nation. Thus, whereas Avramenko’s first few concerts in North America advertized costumes from many different parts of Ukraine, the representation was soon simplified.¹¹ All dances came to be perceived as either from the Poltava area in central Ukraine, or from the Hutsul mountains. These two regions were most prominent in the Ukrainian theatrical heritage both in Ukraine and in Canada. In spite of the fact that the vast

majority of Ukrainian Canadians traced their ancestry to precarpathian Galicia or Bukowina, they adopted the dances and costumes of Poltava and the Hutsul area as expressions of their own identity. This transition was facilitated by two additional realities of Ukrainian Canadian life. The Canadian-born dancers were not as attached to the specific village or region of their parents. Indeed, regional diversity in Ukraine was only a distant abstraction for most. Secondly, and more pragmatically, parents of the dancers were limited in their resources as they sewed costumes for their children’s use on stage.

Only certain parts of Avramenko’s European repertoire were transferred successfully to this country. His “living tableaux” and more elaborate thematic choreographies were rarely if ever successfully mounted.¹²

Another change in the dance culture that Avramenko taught was subtle, yet very important. It was reflected more in the perceptions of the participants rather than explicitly in the form of the dances. The immigrants themselves were certainly drawn by Avramenko’s calls for Ukrainian patriotism. They did not express their empathy by dancing, however, but by sending their CHILDREN to dance. Whereas these Canadian-born dancers certainly learned a lot about being Ukrainian, this was rarely placed in opposition to their Canadianness. Indeed, loyalty to Canada was often very explicit.¹³

Specifically Canadian elements surfaced in the forms of Ukrainian Canadian dance in the 1940s and 1950s, as the second historical phase wore on. By this time, staged Ukrainian dance had established itself quite broadly in Ukrainian communities across Canada. Ukrainian dance became incorporated into the cultural programme of many Ukrainian organizations, both rural and urban. Most of this activity was directed by students of students of Avramenko. The demand for performances was often more

constant than the memory and skills of the instructors. Given the great variety of working conditions and the lack of teaching standards, it is not surprising that the dances sometimes ended up looking very different from what Avramenko had taught. Many people could remember some of the steps used in the dances, but the complex series of formations and the exact sequence of steps was often forgotten. The rather Canadian concept of associating authenticity with dance steps (rather than with character, formations or composition) was established in this period.

The Dance Ensemble Phase, 1959-present

Since Avramenko's time, the normal sequence of events for mounting a Ukrainian dance production was to assemble potential performers, teach the dances, then perform. Once the performance was completed, the dancers generally disbanded. In the 1950s, the dancers associated with Ukrainian youth organizations in some communities began to meet on a regular basis, even when there was no specific performance in the immediate future. The development of formal "dance groups" took another step forward in 1959, when the Ukrainian Shumka Dancers established themselves in Edmonton as an independent and unaffiliated organization dedicated specifically to Ukrainian dance.¹⁴ At present in Canada, there are some thirty or forty senior performing ensembles, one or more in practically every city with a Ukrainian community. Literally hundreds of Ukrainian dance schools have also been established to give younger children the opportunity to perform as well as to train for later entry into a senior group. Today, there are an estimated 10,000 Ukrainian dancers active from Halifax to Vancouver Island. Literally hundreds of new dances are choreographed each year in Canada by the leaders of these groups, and the dancers perform

thousands of shows before countless Canadians and other audience members.¹⁵ Little, if any of the recent growth of Ukrainian dance can be attributed to immigration, and the vast majority of Ukrainian dancers in Canada are second, third, and fourth generation Canadians.

The fundamental feature of the third phase in this history is the concept that the dancers and instructors in Canada should play an active role in the creation of their dances. Ukrainian dance changed from a strictly "national dance" activity, based in Ukraine, into more of a creative and artistic activity, based in Canada. As such, it is focussed more on variety, enjoyment and entertainment.

The start of this period of growth in Canadian Ukrainian dance coincided with a thaw in the cold war and the North American tours of numerous Soviet performing ensembles. The Red Army Chorus, the Moiseyev Ensemble, for example, included Ukrainian dances in their concert programmes.¹⁶ The Virsky Ukrainian State Dance Company toured Canada in 1962 and 1966. This troupe was very important, because it is specifically a Ukrainian group, and most of the programme was Ukrainian. In keeping with their nationalist perspective, many members of the Ukrainian community in Canada protested and boycotted the performances. Indeed, a truck carrying props and costumes was apparently sabotaged during one of the tours.¹⁷ Many others, however, were awed by what they saw. For the first time in their lives, they saw Ukrainian dance as a spectacular theatre art form, performed by highly trained, disciplined, and professional artists. In the Soviet Union, character dance had been developed as a sub-genre of ballet, and was supported massively by the government. Though political considerations clearly played their role, the main focus of Ukrainian dance was not national in the same sense that it was in Canada. It was perceived principally as an art form. Choreographers

were esteemed as artists whose task was as much to create aesthetic theatrical compositions as it was to reflect the national spirit. The dancers, for their part, had years of technical training in ballet and character dance.

In any event, the young Ukrainian Canadian dancers were impressed, to say the least. They aspired to imitate specific movements, sequences, costumes, entire compositions, and the general concept of Ukrainian dance as a theatrical art. The repertoire of Ukrainian Canadian dance has been influenced profoundly by Soviet models since that time. Many specific choreographies have been copied outright and staged on Canadian stages. Several, most notably those by Pavlo Virsky, are used as thematic bases which have inspired whole genres of Canadian variations. This is the case, for example with *My z Ukrainy* (We are from Ukraine), which spawned the genre of the *Pryvit* (welcome dance), involving an offering of bread and salt to the audience.¹⁸

The dance culture of this period can be understood in various ways. At first glance, it can be seen as a direct import from Ukraine. Thus, insofar as it takes root and becomes a tradition in Canada, it might be described as a product of cultural retention. But this phenomenon is quite different from the retention that we have been speaking about until now. This is not the process of Ukrainians coming to Canada and retaining cultural elements that they had known in their original homeland. Hardly any new Ukrainian immigrants participate in this dance. Rather it has been taken up by Canadians with roots in the west for two, three and four generations.

It is at least as valid to understand the trends in this period as a Canadian reformulation. This is an “ethnic,” rather than an “immigrant” dance tradition. The growth in Ukrainian dance in the 1960s can be seen as a function of Canadian cultural trends in that period. North American culture of the 1960s emphasized finding one’s roots and

establishing one’s unique identity. The Black Power movement in the United States was echoed by calls for pluralism and tolerance of all minorities. It became “cool” to be ethnic. Canada established an official policy of multiculturalism in 1971.¹⁹

“Ethnic” activities generally make a strong symbolic connection with the culture of the homeland, though they modify this culture to purge it of elements not acceptable to their host society.²⁰ Ukrainian Canadian dancers in this period clearly did not adopt all aspects of Soviet Ukrainian character dance, but only those aspects palatable to their “mainstream” Canadian neighbours. Thus, in Canada, emphasis was placed on the virtuosic and spectacular elements of Ukrainian dance, particularly the acrobatic “solo” steps in the hopak. Male bravado was an essential element for the Canadian boys, and thus cossack sword dances were especially appreciated.²¹

Numerous elements of the Soviet Ukrainian staged dance tradition were further adapted to suit the Canadian context. Ballet was fundamental to Soviet Ukrainian character dance, though it became explicitly supported on a grassroots level in Canada much less and much later. This is especially true for boys. This likely has to do with the western bias limiting ballet to the female sphere.²² Canadian choreographers tend to emphasize the *prysiadky*, male squatting steps, more than their counterparts from Ukraine.²³ Canadian choreographies generally have a denser choreographic texture than those from Ukraine. This may partly be attributable to the greater maturity of professional choreographers in Ukraine, but also perhaps to the tastes of Canadian audience members and the faster pace of life in Canada. These factors also likely explain the fact that repertoires have a much faster turnover rate in Canada than in Ukraine. Indeed, it is normal for Canadian dance groups to replace practically their entire repertoire every year or two. By way of contrast, suc-

cessful choreographies in Ukraine are retained in repertoire for long periods, decades in some cases.

Conclusion

The assimilation model is quite prevalent in the Ukrainian Canadian community. This is normally expressed passively in the literature, by avoiding discussion of the Canadian experience, or by listing ensembles and instructors but avoiding reference to the Canadian content.²⁴ The same bias is evident in most programmes, brochures, and choreographies produced by the dance community itself.²⁵ Always, the words "traditional" and "authentic" carry heavy positive connotations, even when the work is quite innovative.

Part of the reason for de-emphasis of the Canadian element, I believe, stems from the character of Ukrainian patriotism. One of the basic assumptions of the patriot's perspective is that Ukrainian culture is good, *a priori*. Preservation of Ukrainian culture is obviously positive. Conversely, loss or distortion of Ukrainian culture is not good.²⁶ Clearly, given these values, the apparent optimal situation for Ukrainian culture in Canada is perfect retention. Breakdown in the tradition is undesirable, and reformulation also has a negative connotation. The latter process is suspect because it is generally preceded by breakdown and because it is decidedly a product of Canadian influence; it is not "authentic."

The most romantic of the patriots may not be very happy to investigate the history of Ukrainian Canadian dance to great depth, because it does not manifest the processes that they would like to see. Indeed, the data shows that each of the processes of retention, breakdown, and reformulation are characteristic of Ukrainian dance in Canada in each of its historical phases. The dancers were often Canadian-born in the second phase and the dance tradition was subject to more extensive reformulation to better conform to

their worldview, tempered by their Canadian life experiences. This process is even more marked in the third, most recent period.

It must be recognized that some significant voices have called for a revision of this conceptual standpoint. Klymasz, whose alternative model was described at the start of this paper, wrote and edited several publications dealing with dance, each of which reflects his perception of the situation.²⁷ Pritz also deals with issues of Canadian content, and the issue is raised occasionally by other writers.²⁸ A few choreographies have dealt explicitly with Canadian themes.²⁹ This is particularly true in the very recent past, motivated by the celebration of the centenary of Ukrainian settlement in Canada, a theme which naturally encourages such experimentation.³⁰

Integration into Canadian society and reflection of Canadian sensibilities are not directly opposed to Ukrainianness. Indeed, Frances Swyripa makes the point that most peasant immigrants had little explicit national identity upon emigration, but rather learned much about Ukrainianness while already in Canada.³¹ The dance data illustrates this clearly. Consider, for example, the weak ethnic focus of the circle and couple dances of the immigrants, contrasted with to the explicit Ukrainian symbolism of the contemporary staged hopak.

The simple assimilationist model may have some value as a starting point for investigation of immigrant culture, though it is clearly inappropriate for a deeper understanding ethnic culture.³² Alternate conceptual models have a lot to offer the folklorist who is striving to fill in the blank spots in the knowledge of Ukrainian Canadian culture and to better appreciate its character. They are valuable for Canadianists, who have usually underestimated the truly rich and relevant character of Canada's "other" ethnic groups. They are useful for Ukrainian Canadian community leaders, such as choreographers, who may be fettered by the dilemma of tradition

versus creativity. The new perspectives might help them re-evaluate their objectives, and perhaps free themselves as propagators of tradition and/or as creative artists. Finally, alternate conceptual models are even

good for Ukrainian patriots. If not for its capacity to adapt so well to Canadian society, Ukrainian dance could not have become the immensely powerful promotor of Ukrainianness that it is today in Canada.

- ¹ This work is his doctoral dissertation (Indiana University, 1971; published in New York: Arno Press, 1980). His specific terminology is adapted for use in this paper.
- ² See Klymasz, *Ukrainian Folklore*, pp. 122-129. See also his "From Immigrant to Ethnic Folklore: A Canadian View of Process and Transition," *Journal of the Folklore Institute*, Indiana University 10:3 (1973), pp. 131-139.
- ³ *Nasha stsena. Khudozhnia samodiial'nist' ukrains'kykh poselentsiv u Kanadi* [Our stage: Amateur arts activities of Ukrainian settlers in Canada] (Toronto: Kobzar, 1981).
- ⁴ "Ukrainian Cultural Traditions in Canada: Theatre, Choral Music and Dance, 1891-1967" (M.A. thesis, University of Ottawa, 1977), pp. 151-205; "Ukrainian Dance in Canada: The First Fifty Years, 1924-1974," in *New Soil – Old Roots: The Ukrainian Experience in Canada*, ed. Jaroslav Rozumnyj (Winnipeg: Ukrainian Academy of Arts and Sciences, 1983), pp. 124-154; "The Evolution of Ukrainian Dance in Canada," in *Visible Symbols: Cultural Expression Among Canada's Ukrainians*, ed. Manoly R. Lupul (Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1984), pp. 87-101.
- ⁵ Roderyk Lange, *The Nature of Dance: An Anthropological Perspective* (London: MacDonald and Evans, 1975), pp. 78-89; Anya Peterson Royce, *The Anthropology of Dance* (Bloomington and London: Indiana University Press, 1977), p. 84.
- ⁶ Andriy Nahachewsky, "First Existence Folk Dance Forms Among Ukrainians in Swan Plain, Saskatchewan and Smoky Lake, Alberta" (M.A. thesis, University of Alberta, 1985).
- ⁷ See Lange, *Nature of Dance*, pp. 83-84.
- ⁸ In the case of Smoky Lake, Alberta, for example, many settlers hailed originally from Toporivtsi, in Bukowina, where two of the fundamental dances were *toporivska za horba* and *hutsulka*. Their dance tradition dominated in the area. Their neighbours, then, found themselves learning these dances in Canada. See this and other examples in Nahachewsky, "First Existence Dance."
- ⁹ Note the complex dance described in Oskar Kolberg, *Pokucie*, in *Lud, jego zwyczaje, sposob Zycia* (Cracow: Uniwersytet Jagiellonski, 1889), reprinted in *Dziela wszystkie* 31 (Warsaw: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, [1963]), pp. 2-6, translated into English in Andriy Nahachewsky, "The Kolomyika: Change and Diversity in Canadian Ukrainian Folk Dance" (Ph.D. dissertation, University of Alberta, 1991), pp. 91-94. Compare this complex dance structure with Canadian descriptions in Nahachewsky, "First Existence Dance," pp. 82-93 and Nahachewsky, "The Kolomyika," pp. 98-100. The simplification of the dance structures may also be a function of time, as later documents from western Ukraine suggest. In this regard, see descriptions of dances recorded in the 1930s in Roman Harasymczuk, *Tance Huculskie*, in *Prace etnograficzne* 5 (Lviv: Towarzystwo Ludoznawcze, 1939), excerpts of which are translated into English in Nahachewsky, "The Kolomyika," pp. 96-97.
- ¹⁰ *Zaporozhs'kyi herts'* (the cossacks' duel) and *Chumak* (the salt trader) symbolized the culture of central and southern Ukraine. Dances like *Kozachok podil'skyi* (Kozachok from Podillia) originated in the midwest. The various versions of *kolomyika* and *arkan*, on the other hand, represented the Hutsul and Bukowina areas in the mountainous southwest corner of Ukrainian ethnic territory.
- ¹¹ See the numerous programmes in The Vasile Avramenko Collection (MG31 D87) in the National Archives of Canada in Ottawa.
- ¹² See the programmes in the Avramenko Collection.
- ¹³ In later years, Avramenko worked to mount huge spectacles named "Molytva za Ukrainu, Kanadu, Brytaniu i Ameryku" [A prayer for Ukraine, Canada, Britain and America]. See his *Ukrains'ki Natsional'ni Tanky Muzyka i Strii* [Ukrainian national dances, music and costume] (Published by the author: Winnipeg, 1947), p. 10.
- ¹⁴ Pritz, "Ukrainian Dance: First Fifty Years," pp. 137-143.

- ¹⁵ Insufficient demographic studies of the Ukrainian Canadian dance community have been conducted to date. See Kim Nahachewsky, *Alberta Ukrainian Dance: A Look at the Need to Develop Province-Wide Resources* (Edmonton: Alberta Ukrainian Dance Association, 1983) and several reports in *Sasktanets*, publication of the Ukrainian Canadian Congress – Saskatchewan Provincial Council. See also the current mailing list of the Alberta Ukrainian Dance Association.
- ¹⁶ Pritz, "Ukrainian Dance: First Fifty Years," p. 144. See also the programmes for these performances.
- ¹⁷ The truck caught fire on the highway between Regina and Saskatoon, Saskatchewan. Personal interview with members of the Virsky Ensemble, Kyiv, 1981.
- ¹⁸ Other examples include Virsky's *Povzunets*, a male dance consisting entirely of squatting steps; *Rukodil'nytsi*, a woman's "weaving" dance with long ribbons; *Zaporozhets*, the boisterous male dance set in a cossack camp; and numerous others.
- ¹⁹ See the discussions in the *Report of the Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism: Book IV, The Cultural Contribution of the Other Ethnic Groups*, (Ottawa, 1969); A. J. Fry and Ch. Forceville, eds., *Canadian Mosaic: Essays on Multiculturalism, Canada Cahiers 3* (Amsterdam: Free University Press, 1988), and others.
- ²⁰ Klymasz, *Ukrainian Folklore*, p. 123.
- ²¹ The Soviet character dance repertoire was selectively imitated not only to conform to Anglo Canadian sensibilities, but also not to conflict with the values of the local Ukrainian Canadian community. Thus, politically explicit Soviet dances such as "Na kukurudzianomu poli" [In the cornfield], depicting a happy tractor operator on a collective farm were rarely if ever mounted in Canada. The same applies to those dances depicting Ukrainians dancing happily with Russian, Moldavian, Byelorussian, and other "Soviet brothers." Interestingly, the Canadian Ukrainian dance community did adopt the Soviet character dance innovation of mounting dances which involve costumes from many regions of Ukraine at the same time. This message is not incompatible with the values of the nationalist community.
- ²² The role of males in dance has attracted some attention of dance scholars in North America. Interestingly, 1983 statistics showed that though the Ukrainian dance community in Alberta involved some 30% boys, the ballet and modern dance communities in Edmonton attract only some 3% male participation. See Kim Nahachewsky, *Alberta Ukrainian Dance*, p. 4. There is evidence that the popularity of Ukrainian dance in western Canada has actually led to the greater acceptance of ballet for males. See Rosa Jackson, "Boyz 'n the Ballet(sic): More young men recognizing athleticism of dance," *Edmonton Journal*, 7 August 1992, p. E1.
- ²³ This was especially true in the 1970s. Dances involving boys but no prysiadky can still almost certainly be identified as originating in Ukraine.
- ²⁴ See, for example, "Folk Dance," in *Ukrainian Canadiana*, Nataalka Faryna, ed. (Edmonton: Ukrainian Women's Association of Canada, 1976); and even Krawchuk, *Nasha stsena*.
- ²⁵ See, for example, the review of the "Encore Cheremosh" concert by Rosa Jackson, "Ukrainian dance, pure and simple," *Edmonton Journal*, 25 May 1992.
- ²⁶ For a description of another cultural complex which has also tended to be treated the same way (also because of nostalgia), see Ronald Miriani, "Our Nestor Complex: Nostalgia for the Old West" in *The Folk: Identity, Landscapes and Lores*, edited by Robert J. Smith and Jerry Stannard, *University of Kansas Publications in Anthropology 17* (Lawrence, Kansas: Department of Anthropology, University of Kansas, 1989), pp. 167-176.
- ²⁷ See the works mentioned above, as well as numerous articles in Robert B. Klymasz, ed., *Ukrainian Folk Dance: A Symposium* (Toronto: Ukrainian National Youth Federation, 1961).
- ²⁸ See the articles and discussion by Irka Balan, Lusia Pavlychenko and Demjan Hohol in *Visible Symbols*, pp. 102-115.
- ²⁹ "The Ukrainian Pioneer: A Choreographic Offering" (1966) by Nadia Pavlychenko, "Canadian Kolomyika" (1972) by Lecia and Myroslav Pritz and "Square-Kolo" (1974) by Betty Kisilewich are listed in Pritz, "Evolution of Ukrainian Dance," p. 95. A more recent notable work in this vein is "Free Lands" (1984) by Rick Wacko.
- ³⁰ The Yevshan Ukrainian Folk Ballet Ensemble, the Dunai Ukrainian Dancers, the Ukrainian Shumka Dancers, and other groups included pieces specifically referring to the Canadian experience in their respective 1992 concert performances.

³¹ Frances Swyripa, "From Sheepskin Coat to Blue Jeans: A Brief History of Ukrainians in Canada," in *Art and Ethnicity: The Ukrainian Tradition in Canada*, ed. Robert B. Klymasz, (Ottawa: Canadian Museum of Civilization, 1991), p. 22.

³² The phenomenon of productive ethnicity in Canada is discussed in sociological literature. See Alan B. Anderson and James S. Frideres, *Ethnicity*

in Canada: Theoretical Perspectives (Toronto: Butterworths, 1981), pp. 209-309; Jean Leonard Elliott and Augie Fleras, *Unequal Relations: An Introduction to Race and Ethnic Dynamics in Canada* (Scarborough: Prentice-Hall, 1992), pp. 124-151; Eugene E. Roosens, *Creating Ethnicity: The Process of Ethnogenesis, Frontiers of Anthropology* 5 (Newbury Park, Cal.: Sage, 1989).

MUZYKY: UKRAINIAN BANDS IN WESTERN CANADA

Brian Cherwick

Ukrainian dance bands provide one of the most visible examples of Ukrainian culture in Western Canada. A Ukrainian wedding is one of the last places one can still experience Ukrainian folk music in a traditional context. This is largely due to a tradition of folk musicians or *muzyky* which extends back to the earliest settlers of this area. The instrumentation and repertoire of these musicians had remained relatively unchanged until the early 1960's when a new genre of Ukrainian-Canadian country music evolved. Although instrumental music has been an important component of community life since the arrival of the first Ukrainian settlers to Western Canada, there is little documentation available regarding this topic. One source of information about the musical activity of the early generations of Ukrainian settlers in east central Alberta are the accounts given by them and their descendants in a number of regional history books. In commemoration of the province's seventy-fifth anniversary in 1980, many community historical societies in Alberta prepared this type of project. Consisting of submissions by members and former members of each community, these books often feature photographs of special community events such as weddings and dances. It is through the visual information presented by these photographs, combined with written accounts, that a picture of the kind of Ukrainian bands that existed in Alberta seventy-five to one hundred years ago may be reconstructed. In order to follow the development of Ukrainian music on the Prairies after the

time period of the initial settlers, it is necessary to turn to personal interviews with musicians and other individuals involved in this field. Because much of the significant activity in the area of Ukrainian sound recording centered around Winnipeg, Manitoba, I expanded the scope of my investigation beyond that of east central Alberta to also encompass the Ukrainian community of Manitoba.

To become more familiar with the context which influenced the first and second generations of Canadian pioneer musicians, it is necessary to take a brief look at the musical traditions of the peasant village musician in Ukraine just prior to emigration.

Instruments

At the head of most groups of Ukrainian instruments is the violin. String instruments of this type have played a major role in instrumental music on Ukrainian territory for many centuries. Evidence of this is provided in accounts of the violin's predecessor, the *hudok*.¹ The modern violin used in Ukraine by the end of the nineteenth century is essentially the same instrument found in other European cultures. Its importance is underscored by the nickname "tsarytsi instrumentiv" [queen of instruments].²

Tsymbaly is the Ukrainian name for the instrument known commonly as the hammered dulcimer. It is a trapezoid shaped box with eighteen to twenty-four courses of strings, each consisting of three to six strings, which pass over and under two bridges. The

performer produces sound by striking the strings with wooden mallets. A common performance practice involves suspending the instrument from the performer's neck by means of a leather strap, allowing mobility which is required when accompanying ritual activities.³

The *bubon* or *resheto* is a small hand drum, similar to the tambourine. It is predominantly played with a mallet, however the performer can use his hand and fingers to achieve numerous effects. It is common folklore that the *bubon* should be made from the skin of a fierce dog – apparently this will give the drum a better tone.⁴

Another percussion instrument is the bass drum or *baraban*. It is believed to have made its way into Ukrainian folk music by way of military bands.⁵ It is often played combined with a metal cymbal.

The *bassolia* is similar in size and shape to the violincello, the main difference being the *bassolia* is most often outfitted with only three strings.⁶ It is worn on a strap by the performer, and it functions as a bass instrument in ensembles.

The *sopilka* is a kind of folk flute which has six finger holes. There are two main types of *sopilka*: the *frilka* which is played by blowing across the open end of the instrument, and the *dentsivka* where the air column is broken by a fipple or *dentse*.

Ensembles in Ukraine

In Ukraine, folk orchestras consisted mainly of three or four musicians. The instrumentation varied according to region. In central Ukraine the most common grouping was two violins, *baraban* and *bassolia*.⁷ Among the Hutsuls, groups were often formed with two violins who played in unison and a *tsymbaly*.⁸ In other parts of Western Ukraine, the violin, *tsymbaly* and *bubon* formed the trio referred to as *Troista Muzyka*, or trio of musicians.⁹ [The term *Troista Muzyka* is commonly used among Soviet

scholars, however the term *muzyky* or *muzykanty* appears to be more common among members of this tradition in Canada.]¹⁰

Early Ukrainian Bands in Western Canada

Ukrainian immigration to Canada began in 1891 and many of these first settlers arrived with very little knowledge of what kind of life awaited them. Consequently they transported a wide range of material items from the old country. These items most often reflected the practicality of the peasant farmer, and included cooking utensils, foodstuffs, articles for sleeping, furniture, clothing, washing utensils, tools and miscellaneous items such as icons, crosses, jewelry, wax, and fabric.¹¹ In a few cases these transported possessions included musical instruments, emphasizing their importance as an essential component of community life.¹²

One of the earliest pioneer musicians was John Maga who settled in the Wostok, Alberta area in 1898. Among the possessions he transported from his home in Molodia, Bukovyna were a homemade *tsymbaly* and a violin.¹³ This instrument, built in 1891, was possibly the first Ukrainian *tsymbaly* in Alberta.¹⁴

Another similar group of musicians was the John Savich family who settled in the Mundare, Alberta area in 1911. On their way from Borduliaky, Halychyna to Mundare, they stayed in Edmonton for a few days at which time they played a wedding for the Antoniuk family.¹⁵ Since they gave this performance en route to their new home it can be assumed that they brought instruments with them.

Other groups noted as the first bands in their new regions in Alberta were the Yuskow Brothers' Orchestra which performed in the New Kiew district from 1916 to 1928;¹⁶ brothers Mike and Tom Halitsky who performed on violin and *tsymbaly* and

were the earliest group in the Kysylew District;¹⁷ and the John Zelisko Orchestra in the Andrew area.¹⁸ Zelisko was known not only as a violinist and bandleader, but also as one of the finest builders of *tsymbaly* in Alberta.¹⁹

Instrumentation

The early bands performing in the Ukrainian bloc settlement of East-Central Alberta during the first 40 years of immigration tended to preserve the model created in the villages in Ukraine. Of the groups listed in local history books, almost all had at least one violin, maintaining its status as the most important instrument. Many of these groups used *tsymbaly*, and traditional style *bubon* or *baraban*, and some used the *bassolia*. Only one group, a version of the Zelisko Orchestra, appears to have had a *sopilka*, while other groups incorporated instruments such as accordion, guitar, banjo, trumpet and saxophone.

Family Participation

One of the common features among many of the early bands in east central Alberta was the role of the family. Many of these groups were comprised of a father and his sons, or groups of brothers. For example, the Savich Orchestra consisted of father and four brothers; their instruments being two fiddles, a clarinet, a small bass fiddle [*bassolia*], and a drum.²⁰ Stefan Sadownyk of Mundare²¹ and Mike Serink of Chipman²² were also musicians who taught their children to play. In both cases the younger generations of musicians went on to become the most popular bands in their respective districts. In some families the line of musicians extends to a third generation. For example, five of John Maga's own children became musicians, while five of his son Metro's children also became musicians.²³ The Yakoweshen family, also of the Andrew area, has produced three generations of Ukrainian musicians as well.²⁴ Of course, many of the bands con-

sisted of two or three family members combined with other non-related musicians. For example, the well known "Metro Radomsky Orchestra" for some time included Radomsky and his brother Bill on *tsymbaly*, and later his son Kenny on saxophone, but as of 1980 could also list at least 39 other musicians who had, at one time, been part of the group!²⁵

Performance Venues

The primary function for most of these early orchestras was to provide dance music for various social gatherings. The Sadownyk Orchestra, played at weddings and dances and *pushchenias* [pre-Lenten dances] in the homes, country halls and in towns.²⁶ The Serink Orchestra, "played at weddings and parties in the community and the surrounding areas. In those days it was customary to hold wedding celebrations for two or three days and the orchestra obliged."²⁷ Many of the wedding dances were held outdoors. Musician Steve Panych recalls: "The main thing was to play loud. As my Dad used to say: 'You have to bombard (lypyte) that dulcimer if you want to be heard'. The violin echoed for miles on a still night if we played on a platform built outside."²⁸ Steve Kashuba, who had a band with his brothers, remembers, "dances and box socials. Girls brought lunches which were auctioned. A girl shared her lunch with the highest bidder."²⁹

Remuneration

For the most part, the Ukrainian musicians in east central Alberta were farmers or labourers who performed music as a sideline. Anthony Savich states: "an additional source of income came from occasional weddings as father was an outstanding musician."³⁰ Mike Oleksiuk recalled that his father, Wasyl, "made enough money playing at Bill Semeniuk's wedding to buy a buggy which had no shafts." He also recalled, "Father taught me to play a dulcimer (cymbale). I was twelve

years old when father and I played at a wedding for Theodore Gawryliuk. He gave us a horse in appreciation of our service."³¹ [This wedding took place September 14, 1914]³² Not all musicians were paid so well. John D. Panych noted that his grandfather Stefan, "had a three piece orchestra from 1910 to 1920 and they played at weddings for three days for three dollars. Often they played for a couple of sacks of grain rather than for cash."³³ William Malayko, "recalls playing dulcimers in an orchestra for John Humeny's wedding during the time when the entire band received three dollars for supplying a full day's music."³⁴ [June 23, 1932]³⁵ Steve Panych's Orchestra played, "regularly for three years at Skaro Hall. We charged \$18 for a dance and \$25 for a wedding."³⁶

Although the musical careers of most of these performers were secondary to their main livelihoods, many describe their musical activities with great fondness. It is obvious that these musicians had a deep love of Ukrainian music. This is especially evidenced by the fact that John Savich requested that he be buried with his violin,³⁷ while John Zelisko has a picture of a violin and bow engraved on his grave monument in the Kysyliw, Alberta graveyard.³⁸ The musical tradition fostered among the early Ukrainian settlers, and nurtured in the close-knit communities of the Ukrainian bloc settlements of Western Canada provided the foundation for the further development of this musical genre.

Changes in Instrumentation

As Ukrainians came into greater contact with North American musical styles, some changes were made in the composition of their bands. Radio brought the sounds of big band and swing music in the 1940s and American country and western music in the 1950s. Among the hits of the time were several European-style polkas and waltzes.³⁹ Some popular dance bands featuring polka

music were those of Lawrence Welk,⁴⁰ and Frankie Yankovic.⁴¹ Canadians also listened to the old time music of musicians such as Don Messer.⁴² Ukrainian musicians in Canada were influenced by trends in popular music, and began incorporating banjos, guitars, saxophones and accordions into their bands, however the music performed by these bands still consisted largely of traditional Ukrainian pieces.

Early Recording

The earliest transmission of Ukrainian music via mass media was through phonograph recordings. In the 1920s and 30s Ukrainian recordings were produced in New York by record companies such as Columbia, HMV-Victor, Okeh, Brunswick and Stinson,⁴³ and were available to the Ukrainian community through businesses such as the Ukrainian Bookstore in Edmonton,⁴⁴ and Winnipeg Musical Supply.⁴⁵ Of special note are the recordings of the "Paul Humeniuk Orchestra". Humeniuk was one of the most popular recording artists of his time, not only among Ukrainian audiences but among North American listeners in general.⁴⁶ Many of the musicians interviewed in connection with this paper noted these recordings played an important part in their family entertainment and their inspiration to become musicians.⁴⁷

Ukrainian bands from Alberta have been featured on recordings since the early 1950s. At that time groups such as the "John Zelisko Orchestra", the "Radomsky Trio", and the "Easy Aces" recorded material in Edmonton that was later released on 78 R.P.M. discs on the Stinson label.⁴⁸

In the 1960s, 78 and 33 R.P.M. records featuring Alberta bands such as the "Easy Aces", "Metro Radomsky and his Orchestra", and the "Peter Kassian Trio" were recorded by C.F.C.W. Radio in Camrose and released on DSF and DSLP Records, distributed through the Ukrainian Bookstore in Edmonton.

The first attempt to establish a solely Ukrainian commercial recording company in Canada began in Winnipeg in 1951. Alex Groshak, working for Quality Records, produced four secular pieces and an album of Ukrainian Christmas carols sung by the "Walter Bohonos Male Chorus". In 1958 he formed the Regis record label and recorded Winnipeg Ukrainian dance bands such as the "Jim Gregorash Orchestra" and the "Steve Berkowski Orchestra". Both of these groups were representative of the style that was prevalent during that time period. Like their predecessors they were lead by violinists and included tymbaly and drums. In addition, however, they used guitars, accordions and saxophones. Groshak claims that a recording of the "Ukrainian Wedding March" by the Jim Gregorash Orchestra sold over 1000 copies at one downtown Winnipeg department store on the first day of its release!⁴⁹

Ukrainian Country Music

In 1962, Groshak came across singers Modest Sklepowich and Orysia Ivanchuk performing in a Winnipeg hotel as a country and western duo under the stage name "Mickey and Bunny". He asked them to record some of their English songs with Ukrainian lyrics. Shortly thereafter the duo began a collaboration with a young dance band known as the "D-Drifters-5" (comprised of violin, accordion, electric guitar, drums and sometimes saxophone), and developed into one of the most successful acts in the history of Ukrainian music in Canada.

The Mickey and Bunny/ D-Drifters-5 team had several features which guaranteed its success. The group performed traditional Ukrainian folksongs as well as Ukrainian translations of pop, country, and rock and roll hits of the day. This combination ensured acceptance by a wide range of listeners.⁵⁰ They produced the first Ukrainian albums which utilized recording technology

considered sophisticated for its time. Supplied with these albums, they barnstormed across western Canada, performing in hundreds of small towns just prior to the advent of television in the rural communities. In this way they reached an audience hungry for "big city" entertainment, and changed the face of many Ukrainian bands that would follow them.⁵¹

As stated earlier, a majority of Ukrainian musicians performed as an aside to their main source of income. The Mickey and Bunny troupe, on the other hand, devoted their full attention to rehearsal, recording and touring. Dance performances by the old local bands were often very loose and casual, while a Mickey and Bunny show or D-Drifters-5 dance was a rehearsed, choreographed event (even "mistakes" were rehearsed).⁵² Dance bands usually sat in chairs while performing, whereas the Mickey and Bunny group stood, in keeping with the fashion for contemporary country or rock and roll acts. They utilized the most modern stage equipment. For example, Dave Romanyshyn of the D-Drifters-5 had one of the first electronic accordions (known as the Cor-O-Vox) in North America. Following the recordings and tours of the D-Drifters-5, numerous bands began employing this instrument. Sound amplification systems, which up to this time were unheard of at country dances, soon became the norm. Tymbaly, which were previously considered essential for portraying a Ukrainian sound, were consciously omitted from the D-Drifters-5 lineup. Above all, dozens of bands appeared wanting to record their own version of Ukrainian-Country music, often complete with English-Ukrainian hybrid lyrics. As a result, Ukrainian record labels such as UK, Galaxy, Heritage, Sunshine, and Baba's Records sprang up across Western Canada.

It must be said that many Ukrainian bands have retained the traditional format of violin, tymbaly and percussion to the present day, and continue to promote tradi-

tional activities such as the three day wedding complete with special wedding songs. Many more, however, have added accordions, electric guitars and country and western flavour to their music due to the influence of "Mickey and Bunny" and the "D-Drifters-5".

It has been almost thirty years since the first recordings of Ukrainian country music by "Mickey and Bunny" were produced. Although many other musical trends have swept North America, including Ukrainian

contemporary or *estrada* styles,⁵³ the merging of traditional and country elements continues to be the dominant style performed by Ukrainian bands on the Canadian Prairies. As it continues to filter among amateur musicians this "ethnic pop" music is perhaps itself entering the realm of "folk".⁵⁴ What were once considered "sounds you never before heard in Ukrainian music"⁵⁵ have now become as much a fixture of the Ukrainian-Canadian music tradition as the folk melodies of the early pioneer *muzyka*.

- ¹ Hnat Khotkevych, *Muzychni instrumenty ukrains'koho narodu* (Kharkiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy, 1929), pp. 7-14.
- ² A. I. Humeniuk, *Instrumental'na muzyka* (Kyiv: Naukova dumka, 1972), p. 22.
- ³ Khotkevych, p. 163.
- ⁴ Mrs. Katherine Klym, recorded interview, Brian Cherwick, April, 1991. Mrs. Klym played the bubon in the Ukrainian settlement in south eastern Manitoba, accompanying her father who played the violin. This theory was supported by her brother Metro Stelmach, who also performed with their father, and in interviews with violinist John Laskowski of Winnipeg (Brian Cherwick, April, 1991) and with Mrs. Kurylo, Mrs. Kuzio, Mrs. Saskiw, and Mrs. Shewchuk all of St. Basil's Senior Citizens Home in Edmonton (Brian Cherwick, February, 1991).
- ⁵ Khotkevych, p. 280.
- ⁶ Khotkevych, p. 34.
- ⁷ William Noll, "Stari muzykanty na Ukraini," *Rodovid*, vol. 1, 1990, pp. 37-41.
- ⁸ Khotkevych, p. 32.
- ⁹ Humeniuk, p. 22.
- ¹⁰ Recorded interviews with Katherine Klym, Metro Stelmach, violinist Nestor Sandul of Winnipeg (Brian Cherwick, April, 1991), and Mrs. Kurylo, Mrs. Kuzio, Mrs. Saskiw, and Mrs. Shewchuk of St. Basil's Seniors Home of Edmonton.
- ¹¹ Andriy Nahachewsky, "The First Imprint: The Burdei in the Wilderness," in *Continuity and Change: The Cultural Life of Alberta's First Ukrainians* (Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1989), pp. 78-86.
- ¹² See references to the Maga and Savich families below.
- ¹³ "Maga, John and Angeline," in *Dreams and Destinies: Andrew and District*. (Andrew: Andrew and District Historical Society, 1980), pp. 443-444. Maga built this instrument himself in 1891, and later taught his children to play it. Maga's sons went on to become one of the most popular bands in the Wostok district.
- ¹⁴ This instrument is still owned and occasionally played by Maga's daughter, Mrs. Anne Klapatiuk of Andrew, Alberta.
- ¹⁵ Anthony Savich, "John Savich Family." in *Memories of Mundare: A History of Mundare and District* (Mundare: Mundare Historical Society, 1980). pp. 453-455.
- ¹⁶ "Yuskow Brothers' Orchestra." In *Vegreville in Review: History of Vegreville and Surrounding Area 1880-1980*, vol. 2 (Vegreville: Vegreville and District Historical Society, 1980), p. 975.
- ¹⁷ "Orchestras In Kysylew District," in *Dreams and Destinies: Andrew and District*, pp. 210-211.
- ¹⁸ "John Zelisko," in *Dreams and Destinies: Andrew and District*, pp. 633-634.
- ¹⁹ Mark Jaroslav Bandera, "The Tsybaly Maker and His Craft," unpublished M. A. thesis, University of Alberta, 1984.
- ²⁰ Anthony Savich, pp. 457-459.
- ²¹ "Sadownyk, Stefan and Katyryna," in *Memories of Mundare: A History of Mundare and Districts*, pp. 453-455.
- ²² Rose Motyka, "Serink (Sering, Shearing), Michael and Maria," in *Pride in Progress: Chipman - St. Michael - Star and Districts* (Chipman: Alberta Rose Historical Society, 1982), pp. 675-677.
- ²³ "Wostok Musicians," in *Dreams and Destinies: Andrew and District*, p. 257.
- ²⁴ Rose Yakoweshen, "Yakoweshen, John," in *Dreams and Destinies: Andrew and District*, pp. 627-630.

- ²⁵ "Metro Radomsky," in *Dreams and Destinies: Andrew and District*, pp. 505-506.
- ²⁶ "Sadownyk, Stefan and Katyryna."
- ²⁷ Rose Motyka.
- ²⁸ Steve D. Panych, "Panych, Steve D. and Kate," in *Pride in Progress: Chipman – St. Michael – Star and Districts*, pp. 612-613.
- ²⁹ Steve Kashuba, "Kashuba, Nichola and Barbara," in *Pride in Progress: Chipman – St. Michael – Star and Districts*, pp. 436-438.
- ³⁰ Anthony Savich, "John Savich Family." in *Memories of Mundare: A History of Mundare and Districts*, pp. 457-459.
- ³¹ "Mike and Doris Oleksiuk," in *Our Legacy: History of Smoky Lake and District* (Smoky Lake: Smoky Lake and District Cultural and Heritage Society, 1983), pp. 663-664.
- ³² Mary (John) Chahley, "The Gawryliuk History," in *Our Legacy: History of Smoky Lake and District*, pp. 445-447.
- ³³ John D. Panych, "Panych, Stefan and Anna," in *Pride in Progress: Chipman – St. Michael – Star and Districts*, p. 609.
- ³⁴ "Malayko, William and Sophie," in *Dreams and Destinies: Andrew and District*, pp. 445-446.
- ³⁵ "Devnezee (Dan) and Maria Humeny," in *Dreams and Destinies: Andrew and District*, pp. 378-379.
- ³⁶ Steve D. Panych.
- ³⁷ Anthony Savich.
- ³⁸ "John Zelisko," in *Dreams and Destinies: Andrew and District*, pp. 633-634.
- ³⁹ Julius Mattfield, *Variety Musical Cavalcade 1920-1969* (Englewood Cliffs: 1971), pp. 526; Nat Shapiro, ed., *Popular Music: An Annotated Index of American Popular Songs*, vol. 2. (New York: 1965), pp. 249, 247, 579; and Nat Shapiro, ed., *Popular Music*, vol. 3, pp. 211, list polkas and waltzes such as the "Beer Barrel Polka" in 1939, "Charlie Was a Boxer" (based on the Polish folk song "Pocos Tuta Pszyszedl") in 1948, "The Blue Skirt Waltz" (based on a Czech song by Vaclav Blaha) also in 1948, the Hop Skotch Polka in 1949 and the Liechtensteiner Polka in 1957, as appearing on American popular music charts.
- ⁴⁰ Leo J. Walker, *The Wonderful Era of the Great Dance Bands*. (Garden City: 1972), pp. 283.
- ⁴¹ Nat Shapiro, ed., *Popular Music*, vol. 2, pp. 247, 249.
- ⁴² Bill Guest, *Canadian Fiddlers* (Hantsport, Nova Scotia: 1985), pp. 223-224.
- ⁴³ Richard K. Spottswood, "Commercial Ethnic Recordings in the United States," in *Ethnic Recordings in America.: A Neglected Heritage*. American Folklife Center, Studies in American Folklife, No. 1 (Washington: Library of Congress, 1982), pp. 51-66.
- ⁴⁴ Kenneth Huculak, recorded interview, Brian Cherwick, May, 1991.
- ⁴⁵ Metro Stelmach, recorded interview, Brian Cherwick, April, 1991.
- ⁴⁶ Richard K. Spottswood, pp. 60-61.
- ⁴⁷ Violinists John Laskowski, Nestor Sandul and Tommy Buick of Winnipeg, Metro Stelmach of East Selkirk, Manitoba, and Joe Tkachyk of Edmonton; tsymbalist Joe Wozlowski of Winnipeg; and accordionist Dave Romanyshyn of Winnipeg all noted that the Humeniuk recordings provided them with an important source of inspiration.
- ⁴⁸ Metro Lastiwka, recorded interview, Brian Cherwick.
- ⁴⁹ Alex Groshak, recorded interview, Brian Cherwick, April, 1991.
- ⁵⁰ A review in the November 27, 1965 edition of *Homin Ukrainy* (XVII, No. 49) attests to the effectiveness of this combination.
- ⁵¹ Information about the Mickey and Bunny/D-Drifters-5 recordings and tours from interviews with Alex Groshak of V Records and with Dave Romanyshyn and Mike Klym of the D-Drifters, Brian Cherwick, April, 1991.
- ⁵² Mike Klym of the D-Drifters recalled Mickey Sklepowich insisting they rehearse mistakes into their program "because people like to see performers make a mistake."
- ⁵³ Bohdan Zajcew, "Ukrainian Popular Music in Canada," in M. R. Lupul (ed.), *Visible Symbols: Cultural Expression Among Canada's Ukrainians* (Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1984)
- ⁵⁴ Robert B. Klymasz, *Continuity and Change: The Ukrainian Folk Heritage in Canada* (Ottawa: National Museums of Canada, 1972).
- ⁵⁵ Robert B. Klymasz, "Sounds You Never Before Heard": Ukrainian Country Music in Western Canada," in *Ethnomusicology*, vol. XVI, no. 3, pp. 372-380.

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ МУЗИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ В КАНАДІ

А. Горняткевич
Едмонтон

З незначними винятками, піонерська, тобто т. зв. перша, іміграція українців до Канади приїхала передусім з тодішніх австрійських коронних країв Галичини й Буковини (Martynowuch: 9). Поселення в Канаді мали наскрізь інакший характер, як села в Україні. Канадський уряд вимагав, щоб піонери жили на своїх ділянках землі (гомстедах), через що роками не можна було створити українських сіл чи містечок, у яких українська культура могла б природно розвиватися. Незважаючи на ці перепони, піонери будували школи, церкви, народні доми, читальні й інші суспільні установи. Тут відбувалися різні громадські й релігійні святкування, зокрема весілля й інші заботи, що не могли відбутися без музики. І таким чином, на канадських преріях відтворювалося, хоч до якоїсь міри, українське село зі своєю музичною культурою.

Можна собі уявити, що з самого початку музики грали на таких самих інструментах, як колись в Україні. Значить, це були троїсті музики (Гуменюк: 157-65). Як і в Україні, склад цих музик змінювався від місцевості до місцевості, а то й від свята до свята, але можна припускати, що спочатку це були передусім скрипка, цимбали, басоля, ударні або й сопілка.

Згодом до цих інструментів долучувалися інші: деякі, можливо, побутували вже в Україні (контрабас, кларнет, мандоліна, гітара, гармонія чи акордеон), а пізніше впроваджено інструменти з канадського побуту (труба, саксофон, “західня” гітара), а ще пізніше – електронне підсилення та відповідні “електричні”

інструменти (гітара, бас гітара, синтезатори та ін.). Поняття про українську оркестру міжвоєнного періоду можна створити на підставі, вправді хронологічно пізніших, картин Василя Курилика. На картині “Українсько-канадський фермерський пікнік” змальована оркестра-квартет: цимбали, акордеон, скрипка та ударні (Nokony: 9). Характер ударних змінюється й починає щораз більше нагадувати комплекти ударних, що вживаються в англоканадських естрадних оркестрах. Лиш іноді використовується решето для українського кольориту. Треба підкреслити, що цимбали дуже часто входять у склад цих оркестр і додають їм виразно українського кольориту.

Як воно почалося? Коли з’явилися перші українські музики в Канаді? Хоч історія українців у Канаді відносно нова, то навіть за цей короткий час деякі факти вже годі віднайти. Не знаємо, наприклад, коли приїхав перший скрипаль, перший цимбаліст. Серед імігрантів першої хвилі (1891-1914) напевно були такі, що в Україні грали на скрипці. Чи вони привезли свій інструмент із собою, чи, доробившись певного мінімального маєтку в Канаді, купили собі його тут – це годі встановити. Навіть якщо ці піонери освоювали ліси та прерії степових провінцій, отже, жили далеко від міст, можна було замовити інструменти поштою з крамниць фірм Ітона чи інших. Наприклад, у 1901 р. з каталогу Ітона можна було виписати скрипки, що коштували від одного до дванадцяти дол. (За смички треба була заплатити ще від

двадцяти п'яти центів до двох дол.) Продавалися також гітари (4–15 дол.), мандоліни (3,50–7,50 дол.) та акордеони (насправді гармошки, 1,25–5 дол.) (Eatop. 1: 174). Каталог американської фірми Сірс Робак у Чикаго з 1902 р. пропонує скрипки, віолончелі, контрабаси, гітари, мандоліни, акордеони й дрімби по досить подібних цінах (Sears Roebuck: 190–213). Подібні інструменти можна було виписати з фірми Монтгомері Ворд, з тим, що в каталозі з 1894–5 рр. оголошувалися також цимбали, дуже подібні структурою до українських, за 16 дол. (пальчатки коштували додаткових 35 центів) (Montgomery Ward: 241). Тут треба застановитися, чи український піонер, що приїхав кілька років тому до Канади, міг дозволити собі на такі інструменти. Може, по кількох роках праці та однодолярова скрипка від Ітона не була вже таким коштовним маєтком, але можна сумніватися, чи багато піонерів могли дозволити собі 16,35 дол. на цимбали від фірми Монтгомері Ворд у Чикаго. Адже в ті часи плуг коштував від 14 до 27 дол., а віз – 20 дол. (Martynowych: 124).

Справа, звичайно, малася інакше з українськими інструментами. Їх треба було або привезти зі “старого краю”, або самому зробити в Канаді. Сопілка, наприклад, займає дуже мало місця, мало важить, отже, її легко взяти без більшого клопоту. А коли треба, то її можна так само легко змайструвати в Канаді; це ж не вимагало надто складного приладдя, тільки вміння.

З цимбалами справа була дещо складніша, бо ж вони більші, важчі, але, зрештою, і їх можна було взяти з собою. Будовою вони прості, отже, й у Канаді їх можна змайструвати. І цей інструмент набув великої популярності в Степових Провінціях. Його історію можна розглядати як приклад фолкльорної традиції. Цей інструмент побутує в Канаді від піонерських часів. Навчання йде від майстра до учня виключно слухом, без записаних нот,

просто наслідуванням. Звичайно, тепер і учитель, і учень знають, як поодинокі струни називаються, але нотного письма для навчання не використовується. Спочатку цимбали побутували передусім по селах і містечках, але з переїздом щораз більшого числа українців до міст, цимбали поступово здобувають собі місце в музичній культурі українського міського населення Канади. Паралельно розвинулася й традиція виробництва цимбал. Тут працювали й далі працюють майстри, що виробляють цей інструмент, хоч, треба визнати, якість буває різна з погляду і звуку, і вигляду (Bandera 1985 b: 77).

Після Другої світової війни українська естрадна музика в Канаді почала розвиватися в два напрями. На Заході, чи точніше в Степових Провінціях, через зміни в інструментарії, що наступили під впливом місцевої англоканадської музики, українські оркестри стали дуже нагадувати “західні” оркестри (country and western) своїм складом і, до деякої міри, стилем гри. Вони відрізнялися тим, що в їхньому репертуарі збереглося чимало українських народних мелодій (хоч у ньому також багато сучасної англоканадської чи американської музики).

Ці оркестри намагаються виконувати український пісенно-танцювальний репертуар, але, через зник української мови в побуті, слова нерозумно перевернені і співаються з сильним англійським штибом.

Хоч українці поселялися по канадських містах від самого початку, урбанізація населення набирає щораз більших форм після Другої світової війни. Це також той період (1948–53), коли до Канади приїжджає т. зв. третя імміграція, яка відрізнялася від попередніх двох (1891–1914 та 1920–39), м. ін., тим, що поважніша частина цих поселенців походила з міст України, отже, була носієм міської культури й смаків. У містах центральної Канади (Квебек і Онтаріо) поставали вокально-інструментальні ансамблі (VIA), що

відтворювали естраду міжвоєнної Західної України, але майже рівночасно засвоювали й естрадну музику канадського та американського міста. Не дивно, що такі ВІА здебільша відмовляються від традиційного українського інструментарію. Таким чином, скрипка, яка в той час відіграє мінімальну роль у естрадних оркестрах американського міста, відходить і в українських ансамблях на дальший плян або цілком зникає. Лиш у виняткових випадках використовуються цимбали чи бандура (пор. платівка “Звуковиди” едмонтонського ВІА “Думка”).

Таким чином, в українській естрадній музиці Канади постає свого роду двоподіл: у Центральній Канаді – міська музика зі своїм інструментарієм, а в Західній – сільська, західня, також із власним інструментарієм. І одна, і друга свідомо стараються бути українськими, хоч з погляду інструментів (за винятком цимбал у багатьох західних оркестрах) цей український характер не відчувається.

Деякі традиційні українські інструменти, можна сказати, зовсім не прижилися в Канаді. Наприклад, гуцули поселилися в околиці Давфину в Манітобі (Balan: 83), де рельєф дещо гористий (ці гори більше нагадують Медобори, як Карпати), але побут тут дуже інакший і, мабуть, тому трембіта зовсім не побутує серед канадських українців.

Волинка (коза, дуда) також тут майже не вживається. Можливо, це тому, що шотландський різновид того інструмента здобув собі важливе місце в музичній культурі Канади, але власне як шотландський інструмент. Таким чином, для української волинка, може, не знайшлося місця.

Ще інші інструменти існують на периферії українського музичного життя. Це, передусім, ліра. Вінніпегський лірник Василь Говіка не раз виступав з тим інструментом (Nowytski; Бандера 1985 а). Хоч він трохи вчив свого внука грати на лірі, але, здається, школи так і не заснував.

Унікальним явищем був кобзар Павло Конопленко-Запорожець. Ще заки кобза відродилася в Україні (аналогічно до шестиструнної “лютні” в Німеччині на початку ХХ ст.), він грав на інструменті, який він називав кобзою. Вона дещо нагадувала інструмент, зображений у Рігельмана, тобто мала або шість, або вісім басків, протягнутих на шийці з двадцятьма ладами і чотирма приструнками (Конопленко-Запорожець: 26, 35, 49). Із записів його гри не ясно, чи він коли-небудь використовував приструнки. В його книжці подана фотографія з виступу його сина в Саскатуні (68). З цим винятком, інших учнів у Конопленко-Запорожця, здається, не було.

Дуже цікава доля бандури в Канаді. На підставі даних у дисертації Омельченка, Родак (49) каже, що ще 1911 р. у Вінніпегу були дві бандури київського майстра Антона Паплинського, а також підручники гри на ній. Не відомо, чи хтось грав на тих інструментах або чи використовувано підручники. Перші нам доступні дані про виступи бандуриста в Канаді відносяться до Василя Ємця. Він двічі концертував по Канаді, в 1930 і 1936 рр., і преса дуже позитивно оцінювала його виступи (Ємець: 169-91, Войценко: 42 і 321).

Треба пам'ятати, що перша іміграція українців до Канади складалася майже виключно з галичан і буковинців, у яких, у ті часи, бандура майже зовсім не побутувала. Правда, Гнат Хоткевич жив у Галичині від 1905 до 1912 р., не раз виступав там і навіть видав 1909 р. у Львові “Підручник гри на бандурі”, але це все, здається, не мало ніякого впливу на перших імігрантів до Канади. Хоч у другій іміграції були вихідці із центральних і східних земель, де грали на бандурі, але так склалося, що ніхто з них не привіз бандури з собою до Канади, і виступи Ємця лишилися тільки виступами, бо в Канаді він не розпочав мережі шкіл бандури, як це Василь Авраменко зробив з танцями. У міжвоєнні роки бандура розширилася й на

Західну Україну і здобула собі певне місце в музичній культурі передусім галицьких міст. У той час бандура вже стала національним символом, бо це, може, одинокий інструмент, на якому грають тільки українці. В той час в Україні наступила поважна зміна в характері самого інструмента. У ХІХ ст. це був передусім інструмент сліпців, на якому грали по селах, і зрідка по містечках (на ярмарках). Село докорінно змінилося у зв'язку з колективізацією, а сталінські опричники в 1935 р. знищили близько 225 кобзарів і лірників, що якось пережили голодомор 1932–33 рр. (Shostakovich: 214–15, Міняйло: 79). Та ще до революції на бандурі почали грати в містах центральної України зрячі представники інтелігенції, у великій мірі завдяки праці Гната Хоткевича. За гетьманату Ємець створив капелю бандуристів (Ємець: 45-63), яка стала прашуrom Української капелі бандуристів ім. Т. Шевченка та Державної заслуженої капелі бандуристів УРСР.

Після Другої світової війни до Північної Америки приїхали не тільки імігранти з центральних земель, де бандура мала глибоку традицію, але також чимало тих “західняків”, що захопилися бандурою в міжвоєнних роках. До Канади приїхали бандуристи, які заснували, у різні часи, школи гри на бандурі в таких осередках, як Монреаль, Торонто, Сент-Катарінс, Велланд, Лондон, Віндзор, Садбері, Вінніпег, Роблін, Саскатун, Едмонтон, Калгарі, Прінс-Джордж, Ванкувер і Вікторія. Завдяки їхній праці в деяких з цих осередків постають ансамблі бандуристів.

Як і чимало в українській спільноті в Канаді, бандура також розвивалася під протекторатом двох протилежних громадських течій. Так, у 1955 р. в Сент-Катарінс постав ансамбль ім. Остапа Вересая під проводом Павла Казанівського, здається, перший у Канаді, в якому грали 13 старших бандуристів (з хором 12 співаків; Родак: 49). У 1961 р. Мирон Шаткульський розпочав у Вінніпегу при Укра-

їнському робітничому домі школу бандуристів. З чотирьох інструментів, які надіслано з України (2 прими, 1 альт і 1 бас бандура), ансамбль згодом зріс до дев'ятнадцяти. Це був виключно інструментальний ансамбль, який, при нагоді, виступав з хором (Шаткульський; Кравчук: 303).

Деякі з цих ансамблів, як і самі школи, проіснували лиш кілька років, а інші мають за собою поважні й тривалі успіхи. Такі ансамблі, як Одумівський (Об'єднання демократичної української молоді), ансамбль ім. Гната Хоткевича та “Барвінок” у Торонто, Одумівський ансамбль “Кобзарі” в Сент-Катарінсі, ансамбль “Весна” в Саскатуні та тріо “Зимова троянда” у Ванкувері, а також і деякі солісти випустили платівки чи касети з записами своєї гри.

Шляхом навіть досить поверхового опиту вдалося встановити прізвища понад п'ятдесяті інструкторів, які більш або менш тривало навчали чи навчають гри на бандурі в Канаді. На підставі даних про існування деяких осередків можна допустити існування ще десяти інших інструкторів. Натомість, якщо б підсумувати число учнів тільки тих інструкторів, що відповіли на запитник, то вийшла б майже астрономічна цифра. Такої суми не можна прийняти, бо багато осіб навчалися в кількох наставників. Словом, неможливо сказати, скільки осіб навчалися чи грають на бандурі в Канаді, та можна припускати, що їх таки буде кілька сот.

Майже всі школи, а поготів ансамблі бандуристів, працюють при організаціях молоді або при українських громадських установах. Члени Української капелі бандуристів ім. Т. Шевченка проводять велику педагогічну роботу передусім на літніх таборах та інтенсивних короткотривалих курсах.

Цікаво відзначити, що навчання гри на бандурі стало факультативним предметом у Колегії св. Володимира в Робліні.

За винятком шкіл при Товаристві об'єднаних українських канадців у Він-

ніпегу, Едмонтоні (коли вони ще працювали) і недавно у Велланді, школи й ансамблі бандуристів мали мінімальний контакт з бандуристами в Україні. Ці зв'язки обмежувалися до того, що більшість грає на бандурах з Чернігівської фабрики музичних інструментів. Оскільки панує думка, що техніка гри в Україні стоїть на нижчому рівні і відійшла від найкращих кобзарських традицій, ті нечисленні педагогічні матеріали, що появляються маленькими тиражами на батьківщині, майже зовсім не використовуються. Навпаки, останніми часами з України почали напливати прохання до діяспорних бандуристів надсилати їм ноти звідсіля.

Багато бандуристів виступає самостійно, як солісти, і перелічити їх усіх тут не стало б часу. Але двох варто згадати тому, що вони на свій лад відродили одну давню кобзарську традицію: колись кобзарі виступали на майданах сіл чи містечок, на ярмарках чи храмових празниках і грали людям за те, що їм кинуть у шапку. Хтось міг би подумати, що в наших модерних обставинах таке вже неможливе, а зокрема в канадських містах. Так ні, знайшлося принаймні двоє, що зуміли якраз те зробити. Це Ярмо Антоневич та Роман Боцюрків. На конкурсі Антоневич здобув право грати на станціях торонтського метро. Там він виконував українські пісні й інструментальні твори на бандурі. Боцюрків подорожує і його гру можна почути на вулицях різних канадських міст. Він ставить перед собою табличку, на якій написано, що він грає на українському народному інструменті, бандурі, що має 55 струн. Це, мабуть, ті питання, які йому найчастіше ставлять. Якщо слухачі хочуть більше довідатись, то він радо відповідає. Одного літнього вечора, здається, в 1987 р. на всеканадських вечірніх новинах радіомережі Сі-бі-сі передано інтерв'ю з ним, коли він виступав у Вінніпегу. Оскільки бандура тихий інструмент, Боцюрків уживає портативний підсилювач,

сідає на колонку й грає. Обидва молоді бандуристи записали касети своєї гри, які вони продають зацікавленим.

Крім шкіл гри та ансамблів бандуристів, у Канаді появляються й бандурники. Деякі займаються цією справою по-аматорському, але інші приступають до цього діла систематично й виробляють бандури серійно. Одним з перших був Павло Степовий з Грімсбі (Онтаріо), що змайстрував понад п'ятдесят бандур за зразком братів Гончаренків (Самчук: 389-90). У Торонті якийсь час працювала група бандурників під проводом Мирослава Дяковського (він же керував подібними майстернями у США та Мюнхені; Залеський: 39). У Вінніпегу також постала група ентузіастів, що зацікавилися бандурництвом, і один з них, Нестор Паньків, почав виробляти їх систематично за зразком бандур з Чернігівської фабрики музичних інструментів. Останніми роками дуже якісні інструменти виробляє Василь Вецаль з Ошави (Онтаріо). Він також взорується передусім на бандурах Гончаренків, але недавно почав виробляти і старовинні "кобзарські" бандури такого типу, як інструмент Григорія Ткаченка з України, і репліки інструмента Зіновія Штокалка, який змайстрував Семен Ластович.

На кінець можна застановитися над статусом цього інструментарію. Оскільки більшість інструментів, що використовуються в українських оркестрах (чи міських-східних, чи сільських-західних), тотожні з інструментами, на яких грають у неукраїнських оркестрах, ніхто не вважає ці інструменти українськими. Можна сказати, що є лиш три інструменти, які мають виразно український характер, а саме решето (і то лиш периферійно), цимбали й бандура. В естрадних оркестрах, як уже зазначено, вживаються ударні такого ж типу, як у неукраїнських оркестрах, отже, решето використовується тільки принагідно, для кольориту. І то ще можна дискутувати, до якої міри решето

є типово українським інструментом, адже на ньому грають багато інших народів.

Цимбали завжди входили до складу різних оркестр і під тим оглядом їхня роля в Канаді не змінилася. Крім того, як і в Україні, вони могли виступати як сольовий інструмент, і хто зна, чи ця функція не скріпилася в Канаді. На різних фестивалях (напр. Вегревіль, Давфин) цимбалісти грають не тільки з оркестрами, але також як солісти. Старанням різних антрепренерів відбуваються конкурси цимбалістів, на яких переможці можуть виграти зовсім пристойні грошові нагороди (Bandera 1985 b: 20-1). В основному, цимбали побутують передусім поза містами і вважаються сільським інструментом.

Бандура, натомість, закріпилася передусім по містах, де, до речі, поселилася більшість третьої іміграції. (Поважний відсоток бандуристів у Канаді – це або повоєнні імігранти, або їхні потомки.) Хоч були нечисленні спроби електрифікувати бандуру, тобто дати їй електронне підсилення, такі зусилля лишилися епізодичними. Будучи тихим інструментом, бандура не вміщається в оркестри (з нечисленними винятками). Вона використовується або як сольовий інструмент, або як акомпанемент до співу, або в ансамблях бандуристів. Вона почала грати особливу ролю в музичній житті української спільноти в Канаді: бандура вважається,

не без підстави, українським національним інструментом *rag excellence*, бо ж українці її створили і тільки вони на ній грають. Будучи, крім того, відносно рідкісним інструментом, вона здобула досить поважний престиж. Як і в Україні, хоч до меншої міри, поважне число бандуристів – жінки.

Хоч бандуристи ХІХ ст. мали в своїм репертуарі інструментальні твори (Колесса: 528-46), в основному бандура була акомпанементом для їхнього співу. У Північній Америці дошкульно відчувається зник української мови, зокрема з третього покоління, і чимало бандуристів стають передусім інструменталістами.

За сто років від приїзду Пилипова та Єлиняка до Канади український інструментарій зазнав поважних змін у новому світі. Трембіта, волинка чи ліра не прижилися в Канаді і їх, з дуже нечисленними винятками, не чується в українській громаді. Такі інструменти, як скрипка, ударні, до меншої міри сопілка, не втратили своєї популярності і відіграють важливу ролю в різних оркестрах. Виразно українськими інструментами вважаються цимбали й бандура. Цимбали зберегли своє важливе місце в оркестрах, але стали також повноцінним сольовим інструментом. Бандура здобула собі хоч і мале місце, але на вершечку піраміди народного інструментарію.

БІБЛІОГРАФІЯ

Balan, J. 1984. *Salt and braided bread. Ukrainian life in Canada*. Toronto: Oxford University Press.

Бандера, М. 1985а. "Лірник Василь Говіка". (Відеооплівка) Вінніпег.

Bandera, M. J. 1985b. "The *tsymbaly* maker and his craft: A dynamic musical tradition in East Central Alberta." Unpublished MA thesis. University of Alberta.

Войценко, О. 1969. *Літопис українського життя в Канаді. 4. Доба росту й диференціації. Роки 1930-1939*. Вінніпег: Тризуб.

Гуменюк, А. 1967. *Українські народні музичні інструменти*. Київ: Наукова думка.

Eaton 1901. *The 1901 editions of the T. Eaton Co. Limited catalogues for spring and summer; fall and winter*. Toronto: The Musson Book Co., 1970.

Ємець, В. 1961. *І. У золоте 50-річчя на службі Україні. II. Про козаків-бандурників*. Голівуд.

Залеський, О. 1971. *Мала українська музична енциклопедія*. Мюнхен: Дніпрова хвиля.

Колесса, Ф. 1969. *Мелодії українських народних дум*. Київ: Наукова думка.

Конопленко-Запорожець, П. 1963. *Кобза і бандура*. Вінніпег: автор.

Кравчук, П. (упор.) 1981. *Наша сцена*. Торонто: Кобзар.

Мартынович, О.Т. 1985. *The Ukrainian block settlement in East Central Alberta, 1890-1930: A history*. Edmonton: Alberta Culture; Historic Sites Service.

Міняйло, Г. 1991. Кобзарська пісня про Запорозьку Січ. *Народна творчість та етнографія*. (1): 79.

Montgomery Ward 1894-5. *Montgomery Ward & Co. 1894-95 catalogue & buyer's guide*. №56. Chicago, New York: Follett Publishing Co., 1970.

Nokony, V. 1991. *Ukrainian Pioneer Women*. Saskatoon: Ukrainian Museum of Canada.

Nowytski, S. 1974. *Reflections of the past*. (film) Winnipeg: Ukrainian Cultural and Educational Centre ("Oseredok").

Родак, В. 1990. Кобзарське хорове мистецтво в Канаді. *Бандура*. (31-2): 49- 52.

Ригельман, А. 1847. *Лѣтописное повѣствованіе о Малой Россіи*. Москва.

Самчук, Т. 1976. *Живі струни. Бандура і бандуристи*. Детройт: Капеля бандуристів ім. Тараса Шевченка.

Sears Roebuck 1902. *The 1902 edition of the Sears Roebuck catalogue*. New York: Bounty Books, 1969.

Shostakovich, D. 1980. *Testimony. The memoirs of Dmitri Shostakovich*. New York: Harper & Row.

Хоткевич, Г. 1909. *Підручник гри на бандурі*. Львів: Друкарня НТШ.

Шатульський, М. 1991. Телефонна розмова з А. Горняткевичем 11.04.1991 в Едмонтоні. (Протокол зберігається в автора.)

ПИТАННЯ МИСТЕЦЬКОЇ ОБРОБКИ ТА ВИКОНАВСЬКОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ПІСНІ

Т. Булат

Київ

За будь-яких життєвих ситуацій – складних міграційних процесів, важких соціальних умов і політичного пригноблення – українці ніколи не втрачають одного скарбу – пісень свого народу. Пісня для них є знаком багаточінного набутку інтелектуальної та емоційної культури, закладеним до генокоду національної пам'яті.

Моя стаття пов'язана з висвітленням проблем функціонування фольклорної пісні, що має широкий ареал реально існуючих системних зв'язків генетичного, художнього, інтерпретаційного характеру. Її теоретична розробка потребує ще накопичення фактичного матеріалу і багатоаспектного аналізу. Проте вже тепер можемо визначити головні тенденції розвитку жанру обробки української пісні, а також ставити питання про трансформативні процеси у виконавстві. Вивчення динаміки останнього уможливорюється завдяки розвитку звукозаписувальної техніки та її поширення в індивідуальному користуванні дослідників.

Ще у XVII ст. почалося утвердження наукових поглядів на український пісенний фольклор як на довершену музично-поетичну цілісність, в якій відбито своєрідність художнього мислення народу. Цьому значною мірою сприяв високий рівень українського професійного музичного мистецтва – церковної хорової музики, кантової культури, а також розвинена віршована література. Видатний представник епохи гуманізму, киянин Микола Дилецький (бл. 1630 – бл. 1680 рр.), знаний

не лише як композитор, а й як теоретик та педагог-новатор, у своїх музикознавчих трактатах, зокрема “Граматиці музикальній”, докладно описав засади й прийоми композиторської техніки. Крім суто практичних порад, пов'язаних із музичною творчістю і виконавством, він подав приклади гармонізацій популярних мелодій.

Діяльність українських композиторів, диригентів, співаків, інструменталістів за межами України сприяла поширенню знань про народну пісню. У виконавців і слухачів найчастіше відбувалося художньо-естетичне сходження саме на обробці народної пісні, найбільш доступної для сприйняття жанрової форми музичного твору. Співаки або співаки-виконавці, що переважно мали й композиторські здібності (пригадаймо бандуриста й гусяра Василя Трутовського (бл. 1740 – 1840 рр.), автора й упорядника збірки “Собрание простых песенъ с нотами”, який видавав її у Петербурзі в люті часи сваволі російської цариці Катерини II), були нерідко центральними фігурами в міському домашньому чи придворному музикуванні. Вони вдавалися до форми обробки народної мелодії або авторської пісні. Численні твори для голосу з інструментальним супроводом ставали репертуарними. На перших етапах розвитку жанру переважали обробки-гармонізації. Показово, що ця форма не пережила себе. У музичному побуті вона донині існує поряд із розвиненими формами обробок.

Історія музики подає нам унікальний зразок, як в умовах XVIII – початку XIX ст.

відбувалася фіксація й поширення української пісні. Йдеться про пісню “Їхав козак за Дунай” Семена Климовського, яка мала тріумфальний хід від Петербургу до Парижу й Лондону. Історія піснетворчості не дає другого подібного прикладу, щоб пісня так блискучо і багатонаціонально засвоїлася. Твір транслітерується, перекладається, перелицьовується, виконується російською, французькою, німецькою, чеською, сербською, англійською мовами. Більше того, пісня “Їхав козак за Дунай” потрапляє в інонаціональні фольклорні збірки як художній продукт нібито власного народу (так сталося, зокрема, у німецькій фольклористиці). Потім відбувся новий трансформативний “виток”. Записана як німецька народна пісня “Die schöne Minka”, мелодія “Їхав козак за Дунай” обробляється композиторами на рівні інструментальних варіацій.

1796 рік слід вважати роком першої публікації мелодії пісні “Їхав козак за Дунай”, аранжированої для гітари (надруковано в “Journal d'airs italiens, francaies et russes avec accompagnement de guitare par J. V. Hainglaise”, часопис 3). Варіації для шестиструнної гітари написав І. А. Березовський (С.-Петербург, 1812), для арфи – французький композитор М. Дальвімар (1772 – 1839). Обробку пісні “Їхав козак за Дунай” для голосу, чельо, скрипки і піано (1815 – 1816 рр.) здійснив Людвиг Бетховен. В той самий час (1816 р.) пісня С. Климовського була опублікована у Лондоні під назвою “The Cossack and His Love” у збірці “The Russian Troubadour or a Collection of Ukrainian, and Other National Melodies”. Та чи не найпоказовішим є “вживання” типологічних елементів, властивих українським творам з чіткою симетричною структурою і мелодичними побудовами в гармонічному мінорі, серед пишних узорів романтичної музики. Одні з кращих варіацій німецького композитора-романтика К.-М. Вебера напи-

сані саме на тему вказаної української пісні, хоча у заголовку твору значиться “Die schöne Minka”.

У творчості українського композитора Степана Давидова, який багато працював у Петербурзі й Москві, але широко використовував український фольклорний матеріал, маємо підтвердження досвіду симфонізації народної пісні. У своїй музиці до зінгшпилю “Das Donauweibchen” Ф. Кауера композитор не лише скористався темою “Їхав козак за Дунай”, а й художньо-образно узагальнив її на рівні розгорнутої драматичної арії, яку співає Леста. Оркестрові варіації супроводу свідчать про широкі потенційні можливості пісні, в цілому невибагливої за мелодичним малюнком, тип якого нерідко трапляється в інших зразках ліричної пісенності українського народу.

Приклад лише однієї вказаної вище пісні “Їхав козак за Дунай” дозволяє дійти певних висновків:

- 1) українська пісня вже в XVII – XVIII ст. за своїм змістом і формою була на рівні професійних музично-лексичних норм своєї доби;
- 2) властиві українському фольклору образна етичність, емоційна ширість, гармонійна єдність художніх елементів відповідали загальним ідеалам гуманізму й просвітництва;
- 3) зрозуміла і прийнятна народами європейського континенту українська пісня перебирала на себе функцію однієї з художніх моделей міжнаціонального культурного зв'язку;
- 4) музично-образний і лексичний матеріал української пісні заховував у собі значний творчий потенціал, потрібний для різноманітних форм обробки і жанрових модифікацій у професійному мистецтві.

Наступний етап в історії аранжування української пісні пов'язаний з усвідомленням існування своєрідної музично-художньої системи українського фольк-

лору, а також розумінням його джерелознавчої ролі у розвитку культури народу. ХІХ століття характеризується прискореними процесами і видозмінами у побутовій пісенній культурі. Функціонування народної пісні поза межами фольклорної виконавської традиції починало відбиватися на продуктивних і репродуктивних формах усної традиції.

Щоб зберегти високохудожні зразки фольклору, групи ентузіастів із письменницьких, мистецьких, а також студентських кіл почали енергійно збирати пісні (переважно записували тексти, менше – мелодії). Збирачі мали можливість через живе звучання познайомитись із характером виконання, традиціями, регіональними особливостями та індивідуальними манерами співу. Відсутність звукозаписувальної апаратури в минулому столітті зумовлювала лише емпіричні знання характеру звукообразності і виконавських особливостей народного музичного мистецтва. Поступово зростав інтерес до народної пісні як етнографічно-художнього феномена, що має велику практично-творчу перспективу. Показ народної пісні на концертній естраді якнайкраще проєктувався на жанр обробки. До того ж, виходячи з виконавської народної традиції, цей жанр мобільно виявлявся як у хоровавому, так і сольовому співі. Репертуарна роль обробок зумовлювала не лише потребу фахових знань композиторської техніки, а й найважливіше – відчуття природи пісні і вміння відповідно користатися її художньо-стильовими засобами виразності.

У процесі становлення і розвитку жанру сольової обробки кінця 1850-х – середини 1860-х років матеріалом для творчого опрацювання переважно були мелодії романсових, жартівливих, ліричних пісень. Гармонізації українських пісень Андрія Маркевича (25 зразків опубліковано 1857 р. у Петербурзі в “Записках о Южной Руси”), Миколи Маркевича

(збірка “Южно-руські пісні з голосами”, Київ, 1857), Алоїза Єдлічки (“Собрание малороссийских народных песен” у двох частинах, Петербург, 1860, 1861), Едуарда Мертке (збірка “Двісті українських пісень” Марка Вовчка, Лейпціг – Петербург, 1866), Олександра Серова (пісні в записах Опанаса Марковича, опубліковані в часописі “Основа”, Петербург, 1861, ч. 3, 4), а також Петра Сокальського, Олександра Рубця та інших композиторів-фольклористів свідчать, як складно відбувалися пошуки функціонування мелодії та гармонії в єдинотональній системі з огляду на типові для народної пісні змінність ладотональних устоїв і ладової перемінності. Не легше було збагнути авторам обробок-гармонізацій властиві українській пісні структурні елементи: асиметричність побудов, метроритмічну змінність тощо. Проте, попри нормативні прийоми композиторської техніки, виробленої в західноєвропейській музиці, поступово в загальний контекст творів вводилися елементи народнопісенної поліфонії, ілюстративної зображальності; мелодико-тематична тканина фортепіянової партії насажувалася інтонаційними зворотами, характерними для народнопісенної лексики.

Реформаторську роль у процесі синтезу народних джерел і професійних засад творчості відіграв Микола Лисенко (1842 – 1912 рр.). У своїх сольових і хорових обробках українських народних пісень він подав широку панораму практично звучачої у фольклорному середовищі народної пісні. Від 1868 року композитор почав систематично готувати до публікації збірники обробок народних пісень – історичних, ліричних, козацьких, чумацьких, побутових тощо. Їх поява не тільки мала виняткове значення для формування репертуару співаків і аматорських хорів, а й до певної міри стимулювала виникнення хорових колективів. Для самого Лисенка праця над обробками народних пісень була творчою лабораторією, де він вигра-

нював національний музичний стиль, моделював його семантичні елементи, нові лексичні формули.

Лисенко – один із небагатьох в європейському, зокрема слов'янському, мистецтві композиторів, що так наполегливо і в таких широких масштабах збирали і творчо опрацьовували фольклорний матеріал. Нагромаджений слуховий досвід дозволив йому відібрати багато високохудожніх зразків із народнопісенної скарбниці, здійснити певну дослідницьку працю щодо класифікації й варіантного порівняння пісень. У своїх обробках народних пісень композитор, з одного боку, користувався методом, за яким пісенні мелодії підкоряються гомофонно-гармонічній фактурі в межах мажороміноної системи (у М. Лисенка він домінує в піснях історичного, гімнічного, маршового характеру). З іншого боку, дошукуючись ключових закономірностей народної музичної мови, Лисенко поступово торував шлях музично-етнографічного підходу до пісні. Він виробив систему нових прийомів, що було наслідком практики – інструментального, сольового і хорового виконавства. Глибоке відчуття композитором ладового багатства фольклору дало йому необмежений простір для поліфункціонованого гармонічного тлумачення мелодичних структур, широкого застосування кварто-квінтової акордики, забороненої приписами західноєвропейської науки гармонії. Тлумачення мелодії пісні як образно-тематичного центру в жанрі обробки зумовлювало також значну роль ліричних відступів, формування тематизму, інтонаційно пов'язаного з народним першоджерелом, але достатньо самостійного, щоб розкрити авторське “я”. Цілісність концепцій виявилася у Лисенкових деяких сольових вільних обробках-фантазіях (“Про Швачку”, “Дощик”), а також у хорових аранжировках типу “Гей, не дивуйте”, “Максим козак Залізняк”. Композитор подав зразки розширення одно-

строфічної народної пісні і розкриття драматичного сюжету через варіаційну форму обробок (“Ой що ж бо то та й за ворон”), а також – хорові цикли-в'язанки (Перший і Другий вінки веснянок, “Колядки і щедрівки”, “Купальська справа”). Згодом принцип творчого, з авторським розумінням емоційно-образного змісту пісні дістав подальший розвиток і закріплення в обробках для хору Олександра Кошиця, зрілого Миколи Леонтовича, Кирила Стеценка, а також в обробках для голосу з фортепіано Лева Ревуцького.

Українським композиторам доводилося ще на рубежі ХХ ст. виступати проти консервативних поглядів на народну пісню як на другорядний, сирий матеріал, потрібний, хіба що, як тематизм для вправ у процесі засвоєння західноєвропейської гармонії і контрапункту. Про це з гіркістю писав Ф. Колесса: “До того ще не перевівся в Галичині давній, силою рутинської традиції утверджений погляд, що не личить серйозно займатися народними піснями правдивим “майстрам” музичного мистецтва, що такі іграшки треба залишити самим початкуючим “термінаторам”, щоби ще вчилися на народних піснях прикроювати як слід взірцеву чотириголосну гармонію, поки не наберуть ліпшого смаку і не виберуться у вищі сфери правдивої штуки” (Ф. Колесса. Музикознавчі праці. – Київ, 1970. – С. 453).

Виявити широкі можливості української пісні було під силу освіченим композиторам. Тим часом, після смерті Артемія Веделя (1808 р.) та Дмитра Бортнянського (1825 р.) українська музична культура більш як півстоліття не давала композиторів високого професійного рангу. Причина крилася не у відсутності талантів, а в умовах типово колонізаторської політики російських та австрійських царедворців щодо українського народу. Досить нагадати, що на всій території України не існувало жодної національної музичної школи, не говорячи вже про

консерваторії. Заснування у 1904 р. Музично-Драматичної школи М. Лисенка у Києві та Музичного Інституту імені М. Лисенка у Львові мало виняткове значення для зростання національних музичних кадрів. Учні Лисенкової школи – Кирило Стеценко, Олександр Кошиць, Лев Ревуцький, Яків Яциневич, Порфирій Демуцький, – а також послідовники творчих принципів композитора: Микола Леонтович, Остап Нижанківський, Філарет Колесса, Станіслав Людкевич, Василь Барвінський та інші, помітно прискорили динаміку розвитку української професійної музики. Цей процес віддзеркалює і жанр обробки народної пісні, в якому інтенсивно працювали названі композитори. Показово, що в цьому жанрі не працювали ні Дмитро Бортнянський, в садібі якого у святкові дні в Павловську, під Петербургом, хором співали українські пісні, ні галицькі композитори Михайло Вербицький та Іван Лаврівський – зачинателі української професійної музики на західноукраїнських землях.

У кінці ХІХ – початку ХХ ст. закладалися різноманітні хори – стаціонарні й мандрівні, студентські й сільські, хори чоловічого й мішаного складу, де співали академічною або так званою народною манерою (відкритим звуком). Це – хор М. Лисенка, “Львівський Боян” з його філіями, хор Київського університету під керуванням Олександра Кошиця, сільські хори під орудою Осипа Вітошинського на Тернопільщині та Порфирія Демуцького на Київщині, мандрівні камерні хори львівських студентів (академіків) та інші. Це були світські хори нового типу. Відповідно з’явилися і нові типи обробок, які неодмінно були в репертуарі хорів. Важливою прикметою багатьох із них було органічне поєднання засобів художньої виразності, властивих церковній музиці, з особливостями народнопідголоскового стилю. Лисенкові хорові “десятки” (йдеться про 12 збір-

ників обробок по 10 пісенних зразків у кожному) відбивають на собі цей принцип паралельно існуючих манер співу. Надзвичайно цікавим явищем виявився спів у театрі Марка Кропивницького, що був зафіксований на платівці. Незважаючи на гомофонно-гармонічний характер обробок народних пісень, у співі хористів дає про себе знати манера народного звукоутворення.

Окремо варто зупинитися на питанні виконавського стилю народної пісні, досить поширеного на Наддніпрянській Україні і відомого як “вулишний спів”. Цей, незвичний для вуха людини, вихованої на звучанні хору прикритим, заокругленим звуком, характер виконання не сприймався, та й зараз багатьма не сприймається, як естетичне явище. На початку минулого століття дехто навіть із причетних до фольклористичних публікацій називав такий спів українського села “виттям вовків” (П. Лукашевич). Першим диригентом, який створив хоровий колектив, зорієнтований на народний спів, був Порфирій Демуцький. Довготривала праця з хором с. Охматів привела його до цікавих спостережень щодо живого звучання фольклору та його інтерпретації. У своїх обробках і концертних виступах музика показав правдивий характер співу особливим тембром (“відкритим звуком”), з неодмінними елементами імпровізації, самостійного ведення підголосків, акцентуванням наспіву “виводчика”, красою жіночих альтів тощо. Демуцький по суті узаконив одну з об’єктивно існуючих манер співу. Неупереджених фольклористів, зокрема й неукраїнців, як, наприклад, з Чехії (Людвік Куба), Росії (Євгенія Ліньова, уродж. Паприц), співи українських селян (обидва названі фольклористи були на Полтавщині) вражали характером і знанням власного стилю звукоутворення, майстерністю поліфонічних поєднань не лише окремих голосів, а й окремих груп і навіть цілих хорів. Із великим захоплен-

ням музики-фахівця писала Ліньова (сама в минулому вокалістка) про почутий на Лубенщині спів сільської молоді: “Ось починало смеркати; легкий туман осідав на гори. Окремі групи дівчат з’являються на горах, на різних висотах. Ось молодий, сильний і низький голос затує пісню:

Та мала нічка Петрівочка,
Не виспалася наша дівочка.

Заспів підхоплюють інші голоси, дзвінки, чисті, безмежної сили й енергії. Сила ця межує з криком, грудним, глибоким, сповненим почуття. Але гори й далечинь пом’якшують різкість звуку. В далечині синього неба спалахують зірки, а на горах все нарощуються грудні, глибокі звуки дівочих голосів. Співає вже не одна група; своєрідна мелодія, в якій є щось архаїчне, начебто викликала у відповідь другу пісню, третю, четверту. Тепер уже співають всюди на горах, до самих верхівок, які губляться в лісі. Оригінальною багатоголосною фугою звучить пісня.

Усі співають майже одним схожим наспівом, хоча всі дівчата прийшли з різних місць, і розробка пісні дуже вирізняється в кожній групі. Коли кінчає одна група і починає інша, то, уникаючи одноманітності, голоси, які щойно вступили, переходять на інший щабель, транспонують пісню, і вроджена музикальність підказує дивовижні звукосполюки. Кілька груп співають одночасно, у різних місцях, на відстані багатьох саженів друг від друга.

Загальне враження – дивовижне. Це не хаос звуків, як мене запевняли деякі малороси-інтелігенти, але якась фантастична гармонія природи. [...] Шкода, що фонограф при такому народному виконанні безсилий. [...] В жодній опері я не знаю картини, рівної йому за красою і грандіозністю” (Цит. за кн.: Е. Линева. Опыт записи фонографом украинских народных песен. – Київ, 1991. – С. 25-26).

Поява у 1940-х роках Українського

народного хору під керуванням Григорія Верьовки, а тепер існування всесвітньо відомого Українського Академічного Народного Хору імені Г. Верьовки під художнім керівництвом Анатолія Авдієвського, як також Черкаського Народного хору та інших колективів, є визнанням розгалуженої виконавської співочої культури українського народу.

Повертаючись до проблеми значення обробок для вияву динаміки піснетворення, слід сказати, що завдяки жанру обробок відбулося слухове оволодіння національним стилем українського фольклору, його генетичними зв’язками з прадавньою художньою системою піснетворення. Це сприяло усталенню історично правдивих поглядів на своєрідність української музики, що мало істотне значення для розуміння характеру формування і подальшого розвитку пісенної творчості в Україні.

Слідом за Лисенком, який у кінці минулого століття почав інтенсивно збирати зразки календарно-пісенного фольклору, вважаючи їх гімном “первісного чоловіка до сил чудової природи” (М. В. Лисенко. Листи. – Київ, 1964. – С. 270), композитори Леонтович, Стеценко, Кошиць звернули пильну увагу на обрядові пісні. Вони створили шедеври хорових обробок колядок, щедрівок, веснянок. Сучасні ім галицькі композитори, зокрема Філярет Колесса, усвідомлюючи художньо-пізнавальну цінність прадавнього слов’янського фольклору, обробляли пісні карпатського регіону, зокрема лемківські, гуцульські. Обробки Ф. Колесси (сюїти “На щедрій вечір”, “Вулиця”, “Низка лемківських співанок”, “Обжинки”), С. Людкевича (“Гагілка”), В. Барвінського (концертна етнографічна картина “Українське весілля”) мали важливе значення в процесі усталення національного стилю в професійній музиці Галичини, для ствердження жанру обробки у виконавській практиці.

Що ж нового внесли названі та інші композитори в українське професійне

мистецтво порівняно до попереднього періоду творчої розробки жанру? Це, насамперед, художньо індивідуальний підхід до тлумачення мелодії пісні, а також сміливе експериментування в царині гармонічної і поліфонічної фактури, колористики. Усі згадані композитори були диригентами хорів. В їхніх руках був своєрідний живий інструмент, що давав необмежений простір для пізнання тембрових, сонористичних можливостей хорового звучання, розкриття драматургічних принципів, закладених у хорових обробках нового типу. Композитори ХХ ст. показали майстерне володіння технікою письма а capella, осмислення формотворчих потенційних можливостей пісні, яка перетворювалася у них із простої строфічної структури на розвинену форму з рисами поемності або драматичної сцени.

Великі компакти календарно-обрядових пісень в композиторській обробці висвітили безперервність праслов'янської пісенної традиції з українським фольклором пізнішої формації. Так художньо-інтуїтивна, переведена через "ізустрі" форми мистецького синкретизму система музичного мислення підтверджувала наукові розробки українських істориків минулого століття про національну єдність і детермінований розвиток мистецтва українського народу від прадавніх слов'ян і дослов'ян, які населяли територію теперішньої України. Автор численних обробок колядок, щедрівок та інших обрядових пісень О. Кошиць вказував: "...всі обрядові пісні при всій їхній різноманітності зводяться до певних типових зразків, які в своїх варіантах розповсюджені по всіх просторах української землі, без огляду на політичні кордони, які її розділяли, і є наче б живим доказом єдності української нації" (О. Кошиць. Про українську пісню й музику. – Нью-Йорк, 1970. – С. 16).

Це істотне зауваження композитора-диригента підтверджувалося спостереженнями науковців-фольклористів мину-

лого (Філярет Колесса, Климент Квітка, Петро Сокальський) і сучасного (Анатолій Іваницький, Володимир Гошовський, Зоя Василенко та ін.).

Метасистемність української пісні дісталася якнайскравіший вияв саме в обробках обрядових пісень. Композитори, слух яких з дитинства вбирив красу прадавніх наспівів, у своїх творчих інтерпретаціях натхненно передавали неповторну оригінальність фольклорних жанрів. Колядки у К. Стеценка перетворюються на колоритні малюнки з народного життя ("Ой сивая та і зозуленька") або психологічно різнобарвну сцену, що асоціюється з музичними образами побутово-жанрового партесного концерту ("Чи дома, дома хазяїн дому"). Наспів щедрівки об'ємом у півтора тони віртуозно модифікується у М. Леонтовича в сюжетно розгорнуту, сповнену динаміки пісню-гімн. Завдяки майстерному виконанню хором О. Кошиця, який першим, разом зі студентами Київського університету, проспівав "Щедрика" тоді ще невідомого композитора, а потім познайомив з цією музичною перлиною інші народи, українська пісня здобула широку популярність. Подібно до згаданої пісні "Їхав козак за Дунай", витвір Леонтовича мітичною ластівкою перелетів через моря-океани, сподобався людям, і вони заспівали українського "Щедрика" своєю мовою, зафіксували своє бачення у власних переробках і аранжировках. Відомо близько ста переробок для різного складу інструментальних і хорових ансамблів музичної версії Леонтовича. Його твір а capella звучить також у перекладі англійською мовою.

ХХ століття дає досить строкату мапу міграційних процесів, які не минули й українців. На жаль, не маємо ще достатньо повного уявлення про цілісну картину традиційних і трансформативних явищ мистецького побуту українців, що з кінця ХІХ ст. переселялися з рідного краю

на американський континент. З появою в українських осередках перших церков, “Рідної школи”, “Просвіти” тощо неодмінно організовувався хор, у репертуарі якого були релігійні твори традиційної обрядовості. Зрозуміло, що народна пісня була в програмах Шевченківських вечорів – невід’ємних показників духовної культури і національної приналежності.

Музичне життя помітно поживалося, коли серед переселенців з’являлися люди з фаховою освітою. Відомо, яке непересічне значення для престижу українського музичного мистецтва мали концертні виступи і праця на диригентських курсах, в університетах Олександра Кошиця в ЗСА і Канаді (1920-ті – 1940-ві роки). Співаки, що прибули разом з ним, були глибокими знавцями народної пісні і, зокрема, обробок, створених українськими композиторами. Багато з них, коли розпадався хор, створювали свої колективи, переважно при церквах, передавали набутий художній досвід. З новою хвилею еміграції повоєнного періоду збільшився приплив співаків-солістів, диригентів, композиторів, які в силу можливостей прагнули не губити традиції української культури, знайомити з її досягненнями інші народи.

Наявні записи на платівках, касетах, знайомство з живим звучанням канадських й американських хорів та вокальних ансамблів, мемуарна література й повідомлення в пресі дозволяють дійти певних висновків, а саме:

1) Пісенний фонд української громади становлять:

- а) пісні, завезені з України;
- б) пісні, створені під впливом життя в нових умовах (“Ой Канадо, Канадочко”, “Серед тої Америки”, “В Вінніпегу дороженька”, “Як я ішов з Америки додому” та ін.). В них відбивається бажання авторів новотворів розкрити життєві колізії, не деформуючи інто-

наційно-образних та структурних властивостей української пісні.

2) Характер виконання пісень, їх обробка, гармонізація свідчать про збереження семантичних ознак співочих традицій середовища їх виникнення і побутування.

3) Відбувається процес паралельного існування пісенних зразків:

- а) у формі “односпівній” (для себе);
- б) у формі колективного розспіву.

4) Внаслідок культивування хорового співу як здавна існуючого художнього самовияву емоційного складу світосприйняття українців, історично важливим виявилось збереження в еміграційному середовищі церковної співочої традиції, яка була силоміць порушена в Україні під час “совєтського” режиму. Показово, що це дало себе знати при тлумаченні народної пісні.

В українських хорових осередках на американському континенті неважко відчутти виразний вплив усної церковно-співочої традиції на концертне виконання обробок колядок, щедрівок, веснянок, кантів, ліричних пісень тощо. Виконавські моделі цієї традиції відрізняються від поширеного, зведеного майже до однотиповості на матірній землі характеру співу календарно-обрядових пісень, позначеного рисами романтичного стилю виконання.

5) Важливу роль у стильовій орієнтації місцевих хорів відіграє знайомство з інонаціональними виконавськими колективами, а також пізнання мистецьких здобутків існуючих в Україні співочих колективів (через живе звучання або аудіозапис). Репертуар і характер інтерпретації обробок народних пісень у виконанні “Думки”, “Трембіти” не проходять поза увагою керівників хорів, особливо тих, хто дістав уже канадську чи американську освіту. Надзвичайно показовим є, наприклад, вплив високомайстерного співу Українського народного хору імені Г. Верьовки, своєрідне темброве звучання яко-

го діяло майже магічно. Характерно, що цього впливу не поминув, наприклад, едмонтонський хор "Дніпро", який певний час виконував твори "відкритим звуком". Лише останні десять років "Дніпро", який нещодавно відзначив своє 40-ліття, співає академічною манерою (художній керівник і диригент Марія Дитиняк). Репертуар дитячого хору "Веснівка" (Торонто, диригент Квітка Кондрацька) базується на обробках народних пісень В. Барвінського, Н. Нижанківського, Я. Яциневича, П. Козицького, О. Кошиця, М. Леонтовича, В. Ступницького та ін. Виховне й просвітницьке значення цього жанру для дітей, які народилися в Канаді й органічно входять у канадську культуру, є незаперечним. Їхній слух з дитинства звикає до української мови, стилю народної і професійної музики.

Творча й виконавська діяльність О. Кошиця в Канаді, що вияскравила засади української хорової культури, цікавої не лише українському, а й неукраїнському населенню, дістала продовження в багатьох колективах, де співають не тільки українці (наприклад, у Хорі імені О. Кошиця, яким керує Володимир Климків, Вінніпег). Важливим етапом у роз-

витку української музики в діяспорі є виконавська діяльність талановитого диригента Володимира Колесника, який вільно орієнтується у професійній творчості композиторів і стилях народної пісні та інструментального виконавства.

б) Для ширшого уявлення характеру функціонування обробок українських народних пісень слід згадати про форми виконавства, притаманні сучасному мистецтву з властивими йому ритмо-інтонаційними фонемами і тембровою палітрою. Мають місце спроби аранжировок народних пісень для інструментів, не поширених в українському народному музикуванні, а також спів народнопісенних зразків у супроводі електроінструментів, зокрема електрооргана.

Отже, дедалі більше авторів звертаються до викристалізованого українськими композиторами жанру української народної пісні, здатної задовольнити концертні вимоги і солістів, і хорових колективів. З огляду на багатовимірність високорозвиненої системи українського фольклору, жанру обробки не загрожує ні герметизація, ні руйнація його засад у немінучому життєвому процесі експериментів, варіювання, множення, врощування.

Музеєзнавство

Museology

76.
Українська родина з волами та накритими саньми, Альберта.
Провінційний архів Альберти,
збірка Е. Брауна В686
- A Ukrainian family with oxen and covered sleighs, Alberta.
Provincial Archives of Alberta,
E. Brown Collection В686

CELEBRATING THE UKRAINIAN EXPERIENCE IN CANADA: A BRIEF MUSEOLOGICAL HISTORY

R.B. Klymasz

If one sees museums as public shrines for the exposition and veneration of cultural property, the beginnings of Ukrainian museology in Canada, then, are found within the context of pioneer churches with their architectural uniqueness and interior displays of religious art, icons, hand-crosses, sacred embroideries, gilded liturgical books, “royal doors”, and Cyrillic chirography.¹ This history then moves into the secular sphere to include community halls, since these too became showcases for displays of traditional arts.² As far as the cultural mainstream is concerned, the first Ukrainian exhibit (“vystava/vystavka”) on record took place over a period of three days in February, 1914 at the Canadian National Railway’s Hotel Fort Garry in Winnipeg. (The year 1914 also marked the centenary of Taras Shevchenko’s birth and the publication of a proposal for a Ukrainian museum (“*narodnyj muzei*”) to be located in Vegreville, Alberta.³) Part of a larger, multicultural exhibition project, this early foray into the world of exhibitory included characteristics that are still typical of Ukrainian museological activity in Canada today. (1) The venue itself, a commercial hotel, suggests that a process of cultural packaging and marketing was already in action just under a quarter of a century after Canada’s first groups of Ukrainian settlers began arriving in the west in 1891. (2) The temporary nature of the display in 1914 (only three days’ duration) came to characterize most subsequent displays of Ukrainian cultural artifacts across Canada. (3) The focus on handiwork reflects a bias that favours portable and vi-

sually striking folk arts like embroidery and ornamented eggs (pysanky) produced by female artisans. (4) The display in 1914 positioned Ukrainian culture within a multicultural context as only one of many components in the nation’s cultural fabric.

Decade after decade, the pattern was repeated: temporary displays, organized by ‘culture brokers’ within the Ukrainian community, were formulated for the titillation of outsiders to bolster ethnic pride. The syndrome was expanded significantly when a permanent Ukrainian museum was founded in 1941 in Saskatoon.⁴ Towards the end of the 1930s Ukrainian museology in Canada, still in its infancy, took on the burden of a new mission and *raison d’etre*: to preserve and save Ukrainian culture in Canada while the homeland braced itself to face the onslaught of Sovietization, Russification, and warfare.

To meet the challenge, museums and libraries were linked together to function as single repositories for Ukrainian things and memorabilia that included the printed word and all printed matter published in the Ukrainian language. The so-called “fine arts” were of little museological interest until after World War Two when a new wave of Ukrainian immigrants, political refugees rather than land-hungry peasant, brought to Canada an up-dated, urban model for Ukrainian culture that included art galleries, and private collectors. The new version was cosmopolitan but institutionalized and compartmentalized, adding as well a pronounced individualistic dimension to the earlier museological emphasis on traditional arts.⁵

Another milestone in the Ukrainian Canadian museological experience was reached in 1991 when the centenary of Ukrainian settlement in Canada alerted the world of antique dealers and collectors whose working definition for antiques ("it should be at least a hundred years old") could now be applied to Ukrainian furnishings produced in Canada.⁶

The gradual strengthening of Ukrainian museology in Canada is a correlative of language loss: non-verbal manifestations of cultural expression have emerged as overwhelmingly more productive vehicles for the

maintenance and transmission of Ukrainian culture in Canada. This shift has reinforced the role of museums and galleries as fortresses of the spirit that interpret the past, touch the soul and offer vistas into the future. The eclipse of the Ukrainian language in Canada and the concomitant growth of visual consciousness underscores the duality of artistic production characteristic of Ukrainian cult figures like Taras Shevchenko who in nineteenth century Ukraine was revered for his Ukrainian poetry (rather than his paintings).

¹ See, for example, Andrij Makuch, *Hlus' Church: A Narrative History of the Ukrainian Catholic Church at Buczacz, Alberta* (Edmonton: Alberta Culture and Multiculturalism, 1989).

² The re-enactment of old country life on the immigrant stage in Canada included the pageantry of village folkways, complete with the replication of scenery and costuming. The area awaits scholarly research and documentation.

³ For other milestones in the history of Ukrainian museums in Canada, see Robert B. Klymasz, "Ukrainian Museums in Canada," *Gazette Quarterly of the Canadian Museums Association*. Vol. 9, No. 1 (winter 1976), pp. 34-38; and Enrico T. Gumbo's unpublished paper, "The Presentation of Ukrainian Canadian Culture and History in Ukrainian Ethnic Museums" (Toronto: University of Toronto, Master of Museum Studies Program, Institute for the History and Philosophy of Science and Technology, 1983).

⁴ For important historical data relating to these efforts see the two volumes by Natalka L. Kohus'ka devoted to the history of the Ukrainian Women's Association of Canada: *Chvert' stolittia... 1926-1951* (Winnipeg, 1952), and *Pivstolittia... 1928-1976* (Edmonton/Winnipeg, 1986).

⁵ For obstacles that hindered the acceptance of Ukrainian fine arts in Canada, see Robert B. Klymasz, "The Aesthetics of Assimilation and the Ukrainian Experience in Canada, 1924-1951" (paper to be published by the Canadian Institute of Ukrainian Studies, University of Alberta, Edmonton, in a collection of conference proceedings on Ukrainian Canadians held September 1991).

⁶ For more in this connection see articles by Jim Shockey and Michael Rowan in the special Ukrainian theme issue of *Material History Bulletin* (Ottawa/Hull), No. 29 (spring 1989), and Michael Rowan and John Fleming, *Ukrainian Pioneer Furniture* (Toronto: Ukrainian Museum of Canada, 1992).

EXPANDING LIMITED IDENTITIES: A CULTURAL ROLE FOR UKRAINIAN MUSEUMS

Steve Prystupa

Traditionally, the extended family and age-old institutions like the church played a key role in the preservation, transmission and advancement of culture. By the 19th century new secular public institutions began to assume some of these functions. The first museums came into being in Ukraine by the beginning of the 19th century and were already a vital cultural force when the first emigrants left for Canada in 1891. They did not begin to take root in Canada until the 1940s; today there are close to twenty Ukrainian museums in this country. In a fascinating way, they parallel the role of their predecessors. The evolution of the museum in Ukraine was inextricably bound up with the need to articulate, affirm and promote national identity under various foreign jurisdictions. This was part of the legacy of the French revolution and the romantic movement which linked democratic reform with national self-expression. Initially, Ukrainian Canadian museums countered the influence of the Anglo-dominant state. Today they aim to serve as a focal point for group identity in a multicultural society.

This paper will briefly examine the evolution of the museum in Ukraine and Canada. Then a short critique will be made of the effectiveness of Ukrainian Canadian museums in reflecting and advancing the groups identity. A few practical suggestions will be made on methods that the museum can utilize to broaden our vision of the Ukrainian Canadian Community.

According to H. A. Skrypnyk's recent book, the historic beginnings of the museum

in Ukraine did not differ greatly from the growth of prototypes of the modern museum in other European countries. The earliest collections, dating back to Kyivan Rus and earlier were private accumulations of religious and historic relics, rare manuscripts and art objects by ruling families and monasteries. By the end of the 17th century private "cabinets" of historic rarities and art treasures were emerging. More systematic and scholarly arrangement of "cabinets" were brought together in the late 18th and early 19th century. This occurred in conjunction with the initiation of archaeological and geographic expeditions, the founding of scientific societies and the establishment of universities in cities like Kyiv, Odessa and Kharkiv. By the 1830s, the underlying national purpose was becoming apparent when professors and students at the University of Kharkiv organized a circle of "friends of the Ukrainian nation". Such developments inevitably led to the creation of the first actual museums in Odessa (1825) and Kharkiv (1835) and the printing of the first ethnographic publications.

After the revolution of 1848, which was dubbed "the spring time of nations", more broadly based nationalist and populist movements mushroomed. The need to establish archaeological, philological and ethnographic criteria for national boundaries increased. The growth of museums was accelerated and they became more explicit agencies of national consciousness. Important literary figures like Taras Shevchenko took an active role in the museum movement. Ivan

Franko actually conducted field collections and research and published ethnographic works. These were indicators of the importance of the museum of the time, and major strides were made in museological development between 1848 and 1914. These included large donations of private collections to museums, numerous university and museum fieldwork expeditions, active support of the museum movement by church leaders, and sponsorship of individual museums by volunteer groups such as Prosvita, Narodna Shkola and the Shevchenko Society. "National" museums were established in Kyiv and Lviv, regional museums cropped up in other major cities and numerous local country museums were formed. Valuable ethnographic and archeological collections crystallized which served as a base line of future studies. The production of major exhibits, catalogues and monographs put Ukrainian museology and ethnography on a solid footing.

Two culminating events underlined the magnitude and importance of what was taking place – the Ternopil exhibit of 1887 and the Lviv exhibition of 1894. The best ethnographic scholarship and fieldwork was utilized in assembling materials for the exhibits. Almost every aspect of material culture and folk life was represented. The stimulus of the great international exhibits was evident. The latest interpretation techniques were utilized which included open air displays of actual examples of folk architecture, live demonstrations by the best village artisans, actual enactments of daily living routines, didactic models, photographs and ethnographic sketches.

These developments continued apace in Western Ukraine until World War II despite major political altercations, proceeding largely through voluntary community initiative. In Eastern Ukraine, the October Revolution led to an impressive expansion of a network of state museums in the '20s. This was accompanied by theoretical re-ori-

entation to Marxist and evolutionary principles and grounding of museological training and research within the academic sphere. Gains made during this period were undermined by Stalinist repression after 1930 with the subjugation of professional museological and ethnographic values to political goals.

The strands of previous developments were picked up in the late '60s when a new era of museum building and ethnographic fieldwork research and publishing began. The level of excellence achieved is epitomized by the expansiveness of the Kyiv folk architecture museum which encompasses some 300 structures, the well articulated didactic exhibits of the Ternopil regional (Kraieznavchyi) museum, special theme museums like the Kyiv Theatrical and Film Art Museum and the string of recent monographs produced by the curators at the National Ethnographic Museum in Lviv and at the Ukrainian Academy of Science in Kyiv.

Ukrainian Canadian museums could not be expected to thrive like their counterparts in Ukraine. The population ratio is less than 50 to 1, their tenure in this country is relatively brief and they make up a small percentage of the Canadian population. In early days the main thread of institutional continuity between Ukraine and Canada was the cluster of cultural/educational organizations which sprouted in the old country in the latter decades of the 19th century. Organizations like Prosvita and Narodna Shkola were widely replicated in early Ukrainian settlements throughout Canada. The churches, community halls, national homes, and labour temples which housed such organizations contained the first collections – literary works, religious objects, folk art and theatre props. Initially these objects were strictly functional but many of them were retained as caches of heritage objects when they fell into disuse.

However, there was little interest in restructuring the early collections or community groups into actual museums. The main

impetus for that came after new middle class immigrants arrived in the '20s, '40s and '50s. They had more formal artistic and ethnographic interests as well a more "nationalist" political orientation. The Canada-wide umbrella organizations which were spear-headed at that time undertook the task of sponsoring the creation of the first-fledged museums in the '40s, '50s and '60s. As Robert Klymasz has observed, women's organizations and key women such as Savella Stechishin and Tetiana Koshetz played a formative role at this time. They created a national network of ethnographic museums (now designated as the Ukrainian Museum of Canada), established several Catholic women's museums and organized the Ukrainian Cultural and Educational Centre in Winnipeg. Labour umbrella organizations established museums in Winnipeg, Palermo, Ontario, and Timmins in association with local Labour Temples, but only the latter actually dealt with Canadian labour history as such. Others like Alberta's Ukrainian Cultural Heritage Village and the Gardenton Museum were started through local grass roots initiative and were concerned with early agricultural history.

Ultimately, the extent to which community organizations were able to mobilize official government support determined which museums would make the transition from amateur community bodies to professional institutions. Today approximately half a dozen museums claim such professional status. Half a dozen others do not have full-time professional staff but possess important collections. In addition, all the major public museums in the prairie region and the Canadian Museum of Civilization in Ottawa have assembled large Ukrainian collections and staged important temporary exhibits since the 1960s. Increasingly official state sponsorship has become a condition of professionalism. This reflects the erosion of early Ukrainian rural and urban communities as contiguous settlements, increasing accep-

tance of minorities as part of a new multicultural perception of the nature of Canada and the growing political strength of Ukrainians in the Canadian body politic.

What can be said about this very uneven assemblage of Ukrainian heritage organizations and collections. How well do they reflect and stimulate the expression of Ukrainian identity? Do they grapple successfully with conventional stereotypes of the Ukrainian Canadian population?

The problem of deconstruction negative or simplistic stereotypes is crucial. For many years, Ukrainian Canadians have been characterized in school texts and general Canadian histories as "immigrants", "pioneers" and "New Canadians". The agrarian stereotype persists in expressions such as "steppe to prairie". The mass media normally call attention to Ukrainian culture about three times a year – to describe how Ukrainians prepare 12 meatless dishes at Christmas, to show how they "decorate" intricate Easter Eggs and to publicize annual spring and summer festivals which are feature attractions in communities like Dauphin, Saskatoon and Vegreville. The three "p"s are especially evident in these portrayals – the *pysanka*, the *prysiadka* and *pyrohy*. There is of course much more to Ukrainian culture and identity.

In actuality, the vast majority of Ukrainian Canadians did not come to this country from the steppes region of Ukraine and did not settle on the open prairie. This phrase best describes Mennonite Hutterite and German Canadian immigrants from Eastern Ukraine. Although the first Ukrainian settlers were predominantly agricultural, they settled mostly in wooded areas – not the prairie. Today the 20% of Ukrainians who still reside on farms engage in large scale commercial farming – a far cry from the peasant image. The other 80% live in towns and cities from the Atlantic to the Pacific and engage in practically all walks of life. Although Ukrainian docu-dramas and exhibits still frequently portray Ukrainians as "ru-

ral pioneers" and "immigrants", Ukrainians actually have a higher percentage of Canadian-born than the British in some provinces.

These basic facts bring into relief the importance of reflecting the whole history and culture of Ukrainians – not just select segments of experience as portrayed through pioneer tools, early folk costume, folk art and contemporary art. The need for rationalizing collections and filling major gaps is very clear. Today there is still no obvious museum one can point to which systematically collects and interprets important aspects of Ukrainian Canadian life such as (a) religious history, (b) the development of Ukrainian labour, business and industry, (c) the evolution of urban Ukrainian communities, (d) the growth of Ukrainian performing arts and electronic media, (e) the important role that various Ukrainian self-help groups have played, (f) the strong presence of Ukrainians in Canadian political life and human rights advocacy and (g) other select areas such as sports and recreation.

Methods of assessing strengths and gaps in these various areas can be adapted from work done on "master plans" and "theme studies" by provincial and national historic sites organizations. Preparation of a cross-Canada survey of collections, institutional contacts and individual experts in specific fields of Ukrainian Canadian material culture would be of great help in making an initial assessment of resources and assisting curators in doing theme exhibits. John Paul Himka's guidebook for archival research in Western Ukraine would serve as a model for this purpose. A phased program of computer registration of all significant collections would also facilitate more efficient assessment and use of collections. There is also an onus on individual curators and museums to search for fresh ideas and themes.

The need to broaden and consolidate a working liaison between museums, various Ukrainian academic bodies and individual researchers must also be stressed. Several

valuable material history-related publications have been produced in recent years through the initiative of Ukrainian studies agencies at the University of Alberta, Saskatchewan, Manitoba and Toronto. The best example to date of what can be done is the series of conferences and publications sponsored by the Canadian Institute of Ukrainian Studies in Edmonton. Special scholarships, grants, courses, field project and training program are needed to bring more academic workers to the field and effectively integrate Ukrainian Canadian academic pursuits with museological and ethnographic goals.

Various local Ukrainian community museums and cultural centres can also be upgraded to play a more focused and creative role. Local museums tend to replicate each other's collections and neglect basic procedures such as documentation. Small museums, and even some large ones, would benefit greatly from taking a conscious step of preparing a collection policy. This could help to delineate what is unique and important in their area of activity. All the important historic buildings within Ukrainian communities across Canada cannot be moved to the open air museums. Provincial and municipal programs are available to assist interested groups in establishing historic sites and community museums. Such in situ work in heritage preservation and interpretation can be optimized by organizing special training seminars and technical workshops and providing professionally prepared guidebooks for work at this level.

It is also extremely important to underline the value of strong research ties with Ukraine. As already shown museology has deep historic roots there. Collections, photographs and exhibit notes assembled for some of the major exhibits in the late 19th and early 20th century provide an invaluable base line for serious research on early Ukrainian Canadian material culture. The individuals who curate these collections

have several generations of museological expertise and records at their disposal and can offer useful research insights. Recent publications by these individuals on subjects such as folk architecture, culinary arts, agricultural technology, weaving and leather working provide a broad historical context as well as contemporary research perspectives on these key areas of ethnographic research. The works of Canadian historians such as John Paul Himka, Ivan Rudnytsky and Stella Hryniuk should also be cited here.

Using the extensive archival records that are available in Western Ukraine, they have produced a fundamental reinterpretation of Ukrainian economic, social and political life at the time the first Canadian immigrants were departing. For years Canadian historians portrayed these immigrants as down-trodden peasants and their sheepskin coat

became a symbol of their primitive background. In actuality, they were part of a dynamic, reform-oriented society. By this time, as a recent ethnographic study by H. I. Horyn shows, sheepskin coats were produced and marketed commercially and were actually and indication of upward mobility, not backwardness. With these new findings it is easier to understand Ivan Franko when he wrote – “I am a peasant, a son of the people, a son of a nation on the rise”.

Clearly, these new approaches can sharpen our understanding of our historic roots, heighten our appreciation of the ground work done by the early pioneers and enhance our grasp of the meanings which Ukrainian artistic expression conveys. They can provide Ukrainian Canadian museums with an opportunity to effectively link the past with the present and deepen our sense of identity.

ПІДХІД “ЖИВОЇ ІСТОРІЇ” ЯК ЗАСІБ НАВЧАННЯ В МУЗЕЇ ПРОСТО НЕБА “СЕЛО СПАДЩИНИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ”

І. Єндрієвська
Едмонтон

На Селі спадщини української культури представлена історія українського поселення та його розвиток в Альберті до 1930 року. Українські переселенці відіграли важливу роль у розбудові провінції Альберти, а також у процесі творення канадської ідентичності. Перше українське поселення в Канаді було створено на північний схід від Едмонтона в 1892–94 рр. Переселенці, які заснували це поселення, були вихідцями із західноукраїнських земель, зокрема Галичини та Буковини. Односельчани чи емігранти з одного повіту намагалися поселитися в Канаді разом в одній околиці на сусідніх фермах. Між 1892 та 1930 роками українські переселенці створили кілька великих блочних поселень у провінціях Манітоба, Саскачеван та Альберта. Найбільшим з них було поселення в центральній-східній Альберті, яке до 1920 року вже займало площу понад 80 тис. кв. км.

Українські переселенці, переїжджаючи до Канади, брали із собою те, що вважали необхідним, щоб вижити в новому невідомому краї. Вони не тільки везли такі предмети матеріального життя, як знаряддя праці, білизна, зерно, а й побутовий досвід. Це було перенесення української культури в нове середовище нової країни. Протягом подальшого розвитку в Канаді деякі елементи української культури інтегрувалися із канадськими елементами, особливо у сфері агрономії, архітектури й стилю одягу.

У 1972 р. група людей – нащадків перших переселенців – поставила собі за ме-

ту зорганізувати музей, щоб зберегти історію та українську культурну спадщину в Альберті. Заснувавши музей, вони придбали землю і ряд об'єктів. За якийсь час стало ясно, що вони не зможуть далі утримувати його розвиток. Тоді вони звернулися до провінційного уряду, який і відкупив музей.

Перший крок уряду був підготувати капітальний плян для дальшого розвитку музею. При цьому враховувався досвід інших подібних закладів. Наприклад, Газеліус, організовуючи музей Скансен у Швеції, мав подібну мету – зберегти скандинавську культуру. Він вважав, що матеріальну культуру можна зрозуміти тільки в контексті культурного середовища, а обмеження лише статичними виставками створює мертві музеї – сухі черепашки минулого. Щоб сприяти пізнанню рідної культури, Газеліус оживляв свій музей підходом живої інтерпретації, тобто співом, музикою, танками та демонстраціями культурного побуту. Таким чином, Скансен став першим “живим” музеєм, прототипом усіх інших музеїв під відкритим небом¹.

Аналіза інших скансенів також вказувала на важливість питання дотримання історичної точності та періодизації в музеях. Зокрема, протягом 60–70-х років північноамериканські фахівці вже бачили, що деякі музеї під відкритим небом були дуже популярними, але історично неточними. Щоб зберегти пам'ятки архітектури й побуту, вважалося, що найкращим підходом для поширення знань

та збереження культури є “жива історія”. Цей підхід займав впливові позиції. Але все ж таки, були північноамериканські знавці, зокрема Річард Селарс і Двайт Піткайті, які вважали, що музеї “живої історії”, базовані на реконструкції, давали відвідувачам неточні враження. На їхню думку, “реконструкції” історії, як, наприклад, у музеї Плимт Плантайшон, показували відвідувачам лише як минуле, можливо, виглядало, а не справжню дійсність².

Тому у 60-х і 70-х роках постало питання: чи музеї “живої історії” були неточними внаслідок того, що їм бракувало серйозних детальних наукових досліджень? Музеї почали серйозно оцінювати свою роботу і вирішили, що справді було потрібно вернутися до історичної правди, базованої на наукових дослідженнях. На цій підставі багато музеїв розпочало працю над тим, щоб передавати точнішу історичну атмосферу. Вони почали відтворювати більше побутових занять, що показували відвідувачам, як люди дійсно колись жили. Так, у 1967 р. Джеймз Дітц, директор Плимт Плантайшон, вирішив удосконалити “живу історію” як підхід для представлення історії. Цим підходом він хотів довести, що в музеї можна демонструвати широкий обсяг гуманістичних та історико-суспільних тем, а не лише суху історію – дати й події. У зв’язку з цим, він почав переорганізовувати музей та представляти історію в ширшому контексті життя і культури, показуючи не лише хати, експонати, поля, а й контекстне середовище, пов’язане з ними. Музейні екскурсоводи почали виконувати щоденні заняття згідно з дослідженнями.

Основну ідею “живої історії” висловив Данел Бурстин у своїй книжці “The Image”. Він пише: “Щоб бути “живим”, музей не тільки діє, де хтось пряде в кутку або показує якусь роботу. Щоб діяти порядно та успішно, живий музей повинен передавати почуття іншої дійсності – себто дійсність минулого часу”³.

На підставі цих знаних музейних підходів та досвіду інших музеїв, Відділ охорони історичних пам’яток при Міністерстві культури та багатокультурності Альберти зберіг ранню історію українських переселенців Альберти. Основна філософія Села полягає в тому, що музей під відкритим небом, використовуючи підхід “живої історії”, може бути потужним засобом навчання про минуле.

Як державний музей, забезпечений річним бюджетом, Село спадщини української культури являється історичною пам’яткою. Сам музей складається із осередку для гостей та понад тридцяти історичних будівель з містечок і сільських околиць центрально-східньої Альберти.

Село спадщини української культури – не пересічний “Скансен”. В ньому не тільки реставруються будинки та збираються й відновлюються експонати, представляється історія українських переселенців, але також використовуються “історичні перекладачі”, які відтворюють історію, виконуючи ролі тих осіб, які колись жили та працювали в будинках.

Метод “живої історії” полягає в тому, щоб відображати життя в контексті минулого часу – для цього на Селі вибрано 1892–1930 рр. – час найбільших змін у поселенні та формуванні українсько-канадської громади в центрально-східній Альберті. Музейна площа складається з трьох тематичних зон, де окремо представлено сільські господарства, сільське поселення та містечко. Господарська зона також розділена відповідно хронологічного розвитку фермерського життя: від першого притулка-*бурдея* або *землянки* до більших механізованих господарств, типових для 1920-х років.

Будинки оригінальні, всі вони походять з центрально-східньої Альберти. Найчастіше їх перевезено в цілості на територію музею та поставлено у відповідному тематичному контексті – чи це будинок з господарства, чи з містечка, чи з

сільського поселення. Експонати для умеблювання будинків зібрані на основі проведених для кожного будинку дослідів та відновлені відповідно часу до робочого стану.

“Історичні перекладачі”, вбрані у відповідний одяг, вже більше канадський, демонструють всі експонати – від хатніх речей до господарської машинерії (залежно від занять). На основі наукового дослідження зібрано такі експонати, як авта, вози, трактори. Деякі цінні експонати (газети, книжки, вишивані сорочки й кожухи тощо) замінені точними репродукціями для щоденного вжитку, а оригінальні експонати зберігаються в музейних фондах.

Придбано живий інвентар (коні, корови, кури, гуси), які доповнюють історичне господарство та стають теж частиною “живої історії”. Навіть оточення-ландшафт, відтворений на Селі, представляє центрально-східню Альберту як у загальному, так і щодо кожного конкретного двору. В таких обставинах будинки, експонати та довкілля стають більше, ніж діярами. В музеї вони стають частиною загальної виставки. На тлі реставрованих будинків та відновленого оточення “історичні перекладачі” повторюють заняття людей, які жили й працювали в тих будинках – чи то в хаті, на господарстві, у школі чи крамниці.

“Жива історія” дозволяє всім відвідувачам, незважаючи на вік, пережити “відтворену” історію. Історія на Селі представлена як одна конкретна ера в минулому. На основі детального наукового дослідження представляється звичайний день, тиждень і рік з життя осіб, які колись жили у тих будинках.

Відвідувач має нагоду “пережити” фрагмент минулого і при тім може дискутувати чи розпитувати та в більш особистий спосіб глибше познайомитися з тим, що його цікавить. Рівно ж, при цій нагоді відвідувач довідується, що історія

розвивається навколо постатей, в цьому випадку українців-піонерів Альберти, та подій, які передають особисті почуття, мрії, повір’я і світогляд.

“Жива історія” збуджує у відвідувача не тільки зацікавлення, а й поглиблює його розуміння минулого. Ми намагаємося створити атмосферу, щоб відвідувач, приїхавши на Село, “ніби увійшов у інший світ” – світ 1920-х років. Заглибившись у таке середовище, відвідувач має враження, що попав у поселення, де час давно зупинився. Можна зайти у двір або в хату і там знайти господиню, яка зайнята своєю щоденною роботою. У крамниці можна “купити” цвяхи, харчі, лампу чи що інше.

Програми, розраховані для шкіл, намагаються доповнити навчальну програму провінційного Міністерства освіти. Шкільні програми музею є дуже ефективними в закріпленні тем та ідей, з якими учні знайомляться, вивчаючи такі предмети, як суспільствознавство, мови, історія, географія.

Село пропонує цілий ряд програм для сімей, шкіл та інших груп. Крім звичайних музейних програм, в певні пори року на Селі відбуваються громадські свята Йордан, Зелені Свята, Спаса, Український день і жнива тощо. Це доповнює існуючу діяльність Села, а також допомагає підкреслити сезонні зміни в роботі музею.

Іншими словами, підхід “живої історії” може:

1. Пояснити історію та уможливити краще розуміння минулого. Відвідувач не тільки бачить експонати та будинки, але має нагоду брати участь у конкретному моменті минулого часу. Уживаючи всі експонати, будинки та взагалі ціле оточення в щоденній праці, “історичний перекладач” представляє всі аспекти історії із перспективи тої особи, що колись там жила і працювала. Це дає відвідувачеві можливість не тільки бачити, що діється, але відчутти дотиком, нюхом, слухом та,

часом, і смаком “дійсність минулого”. Заохочується всіх брати участь в тих заняттях, які відбуваються в конкретних частинах Села під час огляду.

2. Розкрити аспекти культури та традиції. Вже наголошувалося, що українські поселенці привезли з собою традиції й культуру, яку вони століттями передавали від покоління до покоління. У Канаді елементи культури змішалися з місцевим способом життя. Підходом “живої історії” сьгоднішні покоління мають нагоду краще ознайомитися з традиціями.

3. Дати нагоду познайомитися зі своєю духовною й культурною спадщиною та краще її зрозуміти. У Канаді технологія змінилася за останніх 100 років таким скорим темпом, що люди не розуміють найстаріші форми тої технології і не знають, як вони

працювали. Метод “живої історії” дає нагоду відвідувачеві побачити не тільки нерухомі експонати в музеї, але також пізнати, як дійсно вони працювали та коли їх уживали. У деяких випадках відвідувач може навіть сам користуватися експонатами і бере участь в щоденних побутових заняттях. Особливо важливе це для шкільних груп.

“Жива історія” як музейний підхід створює сприятливу атмосферу для вивчення історії – в цей спосіб історія стає особистою й персональною для відвідувача, і на підставі “пережитого” легше її зрозуміти та запам’ятати. Маємо надію, що в майбутньому будемо не тільки продовжувати працю Села на нинішньому рівні, а й будемо доповнювати й розширювати історичний обсяг програм та фізичної розбудови.

¹ Артур Газеліус (1833-1901 рр.) – засновник музею Скансен, прототип музеїв під відкритим небом. Jay Anderson, *Time Machines: The World of Living History* (Nashville: The American Association for State and Local History, 1984), с. 17.

² Richard Sellars and Dwight Pithcaithy, “Reconstructions – Expensive Life-Size Toys?” *CRM Bulletin* 2: 4 (Dec. 1979), 6. Цит. в: Anderson, с. 59.

³ Daniel Boorstin, *The Image*. Anderson, с. 49.

Бібліографія

Alderson, William T. and Shirley, Payne Low. *Interpretation of Historic Sites*. Nashville: American Association for State and Local History, 1982.

Гудченко, З. С. *Музеї народної архітектури України*. Київ: “Будівельник”, 1981.

Lowenthal, David. *The Past is a Foreign Country*. Cambridge, Mass.: Cambridge University Press, 1985.

Ostaszewsky, Roman J., Bilash, Radomir B., Pearson, Laurence J. *Ukrainian Cultural Heritage Village Historical Development Proposal*, Alberta Culture, 1981.

Proceedings of the First World Congress on Heritage Presentation and Interpretation, Banff, Alberta,

1985. Heritage Interpretation International and Alberta Culture and Multiculturalism, 1988.

Tilden, Freeman. *Interpreting Our Heritage*. Third edition. Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1984.

Скрипник, Г. А. “Музеї-скансени і популяризація народної культури // *Народна творчість та етнографія*, 1982, 3 (175), с. 73-77.

Шмелев, В. Г. *Музеи под открытым небом*. Киев: Наукова думка, 1983.

Шмельов, В. Г. “Етнографічні музеї просто неба // *Народна творчість та етнографія*, 1975, 6 (136), с. 52-60.

СПЕЦИФІЧНЕ ПРОТИ ТИПОВОГО: ЗБЕРЕЖЕННЯ ФІЗИЧНОЇ СТРУКТУРИ ДЛЯ ПЕРШОЇ ОСОБИСТОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

І. Єндрієвська
Едмонтон

Село спадщини української культури закінчило розробку пляну капітального розвитку у 1991 р., коли виповнювалося століття еміграції українців до Канади. Як державний музей під керівництвом Відділу охорони історичних пам'яток при Міністерстві культури й багатокультурності (тепер це Міністерство громадського розвитку провінції Альберта. – Ред.), музей під відкритим небом розпочав розробку капітального пляну на початку 1980-х років. На протязі минулих років на Селі представлялася історія українських переселенців в центрально-східній Альберті.

У своїй статті я хочу описати розвиток капітального пляну та пояснити, чому на Селі використовується “жива історія” для представлення історії українських переселенців. Далі поясню причину того, чому уживаємо спеціальне дослідження, а не типове, та його наслідки.

Розвиваючи капітальний плян для Села спадщини української культури, треба було розглянути багато факторів. Наприклад, існуючий терен та його обмеження, об'єкти, які в основному було придбано, а також історичні та тематичні елементи. Зрозумівши цінність та потребу визнати унікальну історію центрально-східньої Альберти, провінційний уряд зобов'язався розвивати цей проєкт. Він сприятиме поширенню знань про історію Альберти та вкладу українських переселенців, які оселилися в цій околиці сто років тому. Капітальний плян пропонував розвиток історичного мікркосму, який мав

відобразити перші роки переселення і до 1930 р.

Тому, що Село не є історичною місцевістю, а представляє чималий географічний простір та історичний час у минулому Альберти, розвиток музею треба було спланувати так, щоб вірно представити цей час та околицю. Мета представлення полягає в тому, щоб відвідувач мав нагоду на основі “живої історії” та етноісторичних фактів пережити минуле.

Будинки в музеї оригінальні і представляють найкращі зразки будівель українських переселенців. Всі вони походять з центрально-східньої Альберти. Найчастіше їх було перевезено в цілості на територію музею та поставлено у відповідному тематичному контексті – чи це будинок з фермерського господарства, чи з містечка, чи з сільського поселення.

Експонати для умеблювання будинків також зібрані на основі конкретних дослідів, проведених для кожного будинку, та відновлені відповідно часу. Експонати віддзеркалюють не тільки контекст, в якому їх уживали, але також і свою особисту історію. Визнаючи, що цей мікркосм повинен представити переселення та всі його елементи, капітальний плян виділяв три різні зони поселення.

1. Зона сільських господарств. Було заплановано п'ять відмінних господарств, чотири з яких було створено станом на 1991 рік. Ціль такого розподілу полягає в тому, щоб пояснювати розвиток ферм від часу ранніх садіб – себто, гомстедів, – до механізованих ферм 1920-х років. Разом

77.

Хата Грекулів перед відновленням. Г. Кожолянко.

The Grekul house before restoration. G. Kozholianko.

вони представляють три доби: 1900 р., 1918–19 рр., 1925–30 рр., та п'ять стадій в розвитку українсько-канадських фарм у центральній-східній Альберті.

У більшості перші переселенці приїжджали, щоб займатися сільським господарством. Приїхавши, вони мусіли перше збудувати собі та своїй родині якийсь притулок на тій землі, яку вибрали під гомстед. Перший притулок був переважно маленьким та будованим на скору руку. Коли переселенці освоювали більше землі та добивалися кращого добробуту, то багато з них збудували собі більші хати та уживали свої перші притулки в якийсь інший спосіб. Хоча друга хата була переважно просторіша, її будували традиційним способом на основі архітектурних стилів, властивих для України. Деякі відхилення можна було знайти, наприклад, у дерев'яних гонтах, стрімкості даху, величині вікон. Назагал, більше уваги приділялося традиційним подробицям та якості будівництва, ніж змінам.

На Селі спадщини української культури сільські господарства розташовуються так, щоб показати розвиток гомстедів – від початкових бурдеїв-землянок до більших господарств 20-х років.

На Селі тематична зона сільських господарств обмежена територією, тому

включено тільки ті риси господарств, що зображують характерний розвиток українського поселення. Вибрані будинки найчіткіше відбивають традиційну українську архітектуру.

Зона сільського господарства на Селі є єдиною, яка віддзеркалює хронологічний розвиток.

У перших українських переселенців не було можливості купувати матеріяли та техніку, тому все було зроблено на основі тих знань, яких вони навчилися в Україні. До часу приїзду пізніших переселенців район став більш обжитим, комунікація покращилася, колись недостатні матеріяли та запаси стали доступнішими. Багато переселенців наймали будівничих, щоб будували їм хати, стайні, шпихлірі тощо – замість того, щоб будувати самим, як то робили їхні попередники. У додатку до цього фабричновироблений лісоматеріал, що уживався на будівництві, став більш доступним. Отже, переселенці, які приїхали пізніше, могли скоршим темпом розвинути свої господарства.

Епоха при кінці Першої світової війни була перехідним періодом. Переселенці, влаштувавшись у новому суспільстві, вважали, що вони могли покращити свою ситуацію. При кінці Першої світової війни більшість українських господарств цент-

рально-східної Альберти вже належала переселенцям на правах приватної власності, вони мали повний статус громадянства. Зміни переходового часу також відзеркалювали традиційну культуру, яку переселенці привезли з собою. Через це регіональні різниці, які існували в Україні, продовжувалися й на поселенні.

В той же час переселенці дедалі й більше засвоювали елементи канадського способу життя – як, наприклад, організацію господарського подвір'я, стиль будівництва домів та елементи матеріальної культури.

2. Сільське поселення. Ця зона показує як сусідні господарі створювали поселення та як розвивалося суспільне життя, як перенесені елементи суспільного життя України набрали свого нового характеру. Школи були зорганізовані дуже рано, церкви будувалися ще перед тим, коли було ясно, чи буде постійний священник. Розбудова просвіти, читалень, інших культурно-освітніх елементів проявлялась у розвитку народніх домів. Рівно ж, з'являлися крамнички в поселеннях, що створювалися на роздоріжжях – як вигода, оскільки господар не мусів їздити до міста, як йому щось забракло.

3. Містечко. Ця частина музею зображує організоване економічне життя, функціонування залізниці, елеваторів та крамниць.

Перед 1930 роком містечка створювали залізничні компанії в дуже послідовний спосіб. Вони закладалися біля залізниць з наміром перетворювати їх на центри околиць. Це призводило до того, що містечка, які існували попередньо та не знаходилися біля залізниць, швидко занепадали. Кожне містечко було однаково сплановане: залізнична станція, елеватор, лісний склад, готель, банк – все завжди будувалося в тому самому місці, без відхилень від плану. Цей самий плян ви побачите, коли підете до нашого містечка. Щоб містечко процвітало, компанії не

тільки мусіли забезпечити для господарів можливість продавати свій товар, але також подбати, щоб господар мав де купувати те, що йому було потрібно.

Визначивши тематичні зони та складові елементи музею, розпочали детальний розвиток проекту. На основі детального дослідження відтворювалися:

- а) об'єкти, ландшафт та подробиці структури й будови;
- б) матеріальна культура до найменших деталей;
- в) особиста історія людей, які жили чи працювали там.

На підставі першої частини дослідження розпочалася праця над будинками, і реставраційний процес повністю базувався на основі проведеного аналізу. На підставі другої частини дослідження проходило збирання експонатів та вироблення муляжів. Коли об'єкт був реставрований і відповідно умебльований, на підставі третьої частини дослідження розпочалося відтворення історії людей та їхнього оточення.

Мета нашого музею та інтерпретації “живої історії” є відображення життя в контексті минулого часу. “Жива історія” уможливорює краще зрозуміти минуле. Відвідувач не тільки має нагоду бачити експонати та будинки, а й брати участь в конкретному моменті минулого часу.

Уживаючи всі експонати, будинки та взагалі ціле оточення в щоденній праці, “історичний перекладач” представляє всі аспекти історії із перспективи тої особи, яка колись там жила та працювала.

Андерсон у своїй книжці “Time Machines” (с. 191-192) пише:

Жива історія намагається створити “відчуту правду”. ...

Люди сьогодні не задоволені тільки знати холодні факти історії, вони хочуть відчуту “тіло і кров” історії. Жива історія – це одинокий спосіб предста-

78.

Интер'єр хати Грекулів у музеї
Село спадщини української
культури біля Едмонтона.
Г. Кожолянко.

The Grekul house interior at the
Ukrainian Cultural Heritage
Village. G. Kozholianko.

вити історію дослідження та традиції, що впливає на всі п'ять органів чуття. Вона уможливорює відчуття минулого в найповнішому сенсі.

Дослідження віддзеркалює не тільки історію об'єктів, але й людей, які в них жили чи працювали. Уживаючи детальні конкретні дослідження, щоб представити історію українських переселенців, можна краще зрозуміти окремі ситуації, та, в той спосіб, склавши це все разом, краще зрозуміти всі елементи історії.

Узагальнення точно не може представити історію. Узагальнення створює в людях викривлену уяву історії. На Селі спадщини української культури уживаємо конкретні приклади, щоб представити розвиток та поселення в центрально-східній Альберті. Усі ці специфічні приклади тоді складаються в загальну уяву історії переселенців. Як малюнок імпресіоністів, кожна крапочка грає роль в складанні загального образу.

Ми дуже щасливі, що маємо нагоду звертатися безпосередньо до переселенців чи до їхніх родин, щоб дослідити історію еміграції українців до Канади та поселення в центрально-східній Альберті. Точне дослідження дає підставу для точ-

ного представлення минулого. Хоч уважаємо, що "жива історія" є найкращим способом представити історію переселенців, в процесі розвитку нашого музею постали деякі проблеми. Наприклад: знаходження матеріалів, які вже не виробляються, або пошук експонатів ручної роботи. У цих випадках конкретне дослідження багато допомагає, щоб умеблювати будинки.

Щоб представити окремих осіб та їхнє оточення, було багато труднощів, які ми мусіли розв'язати. Наприклад, не всі будинки, які представлено в господарствах на Селі, вибрано з однієї садиби, хоча й існують специфічні критерії відбору. Як тоді представляти історію конкретних осіб? В результаті багатьох дискусій на цю тему вирішено представляти всі оточення на основі специфічного дослідження "історичний перекладач", коли, наприклад, на буковинському господарстві Грекулів використовуються деякі споруди з господарства Маковічука, виконуючи звичайну для них функцію. Також Грекули ніколи не мали верстата і не ткали, Російчуки тримали свій верстат у шпіхлярі, але коли "історичний перекладач" лишає одне оточення та входить в інше, то діяльність міняється на тій самій

підставі, що й умеблювання тих будинків. Не завжди цей спосіб нам вдається, до того ж забирає багато часу, щоб удосконалювати всі аспекти роботи.

Брак усіх елементів оточення часом змушує робити зміни в представленні минулих процесів. Наприклад, хата Гавреляків у тому році, що ми її представляємо, мала літню кухню, а в нас вона відсутня. Ми тоді змушені вирішувати – варити чи ні. Вирішили варити там, де влітку не варилося – в кінці-кінців показуємо в такому випадку неточність.

Оскільки в зоні містечка бракує будинків, то це обмежує те, що можемо показати відвідувачам. Надіємось, що в майбутньому ще буде нагода якось доповнити ці недотягнення в нашому представленні.

Хоч ми в деяких випадках не представляємо усе, проте прагнемо по мірі можливостей відображати історію поселення в центрально-східній Альберті якнайточ-

ніше. Хоч не всі відвідувачі цікавляться “живою історією”, уважаємо, що тільки тим способом можна точніше представити подробиці минулого часу. Щоб легше зробити перехід із сьогоdnішнього світу в минулий час, маємо також екскурсіводів, які вводять людей в “живу історію” та доповнюють інформації, які особа, що грає специфічну роль, “не знає”. Якби представляти історію поселення в центрально-східній Альберті тільки екскурсіводами, які просто розповідають про музейні об’єкти, то багато б що загубилося – неможливо було б уявити собі дійсність минулого часу.

Зрозуміння минулого охоплює всі форми дослідження. Як усі рівні пам’яті поєднуються, щоб утворювати складне знання, так і різномірні історичні матеріали – поза особистими переживаннями або ті, що базуються на споминах інших – теж з’єднуються в “кожного”.

З ПРАКТИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ І ВІДБОРУ АРХІТЕКТУРНИХ ОБ'ЄКТІВ У ЛЬВІВСЬКОМУ МУЗЕІ ПРОСТО НЕБА

А. Данилюк
Львів

Територіально Музей народної архітектури та побуту у Львові представляє західні області України (Львівську, Закарпатську, Івано-Франківську, Тернопільську, Чернівецьку, Рівненську та Волинську). Згідно експозиційного задуму, в основу якого покладено етнографічний принцип, на території музею буде показано народне будівництво і побут західних областей України. Наприкінці ХІХ та початку ХХ ст. виділялось тут вісім етнографічних та історико-етнографічних районів: Бойківщина, Лемківщина, Гуцульщина, Поділля, Покуття, Полісся, Волинь і рівнинне Закарпаття. Кожен з них у музеї представлений окремим сектором, крім того, створюються експозиційні комплекси “Бойківщина” і “Львівщина”.

Споруди (житлові, господарські, виробничі й монументальні) відтворюються в тих ансамблях, до яких вони належали. В даному випадку – в сільських комплексах, де головними ланками виступають садиби. В кожному секторі планується відтворити по дві-три культові пам'ятки (обов'язково по одній церкві, дзвіниці, а в деяких розділах – ще й каплиці).

Вже затверджена генеральна схема розвитку музею. В ній передбачено розміщення в музеї архітектурних експонатів в такій послідовності, в якій вони існують у природі. Буде можливість огляду музею окремими частинами (карпатською: “Бойківщина”, “Лемківщина”, “Рівнинне Закарпаття”, “Гуцульщина”, “Буковина”,

“Покуття”; рівнинною: “Львівщина”, “Волинь”, “Полісся”).

На сьогодні в музеї, який розташовано на 60 га мальовничого Шевченківського гаю, що у північно-східній частині міста, вже експонується 120 пам'яток архітектури. У діючій експозиції та фондосховищах музею зберігається більше 20 тис. предметів побуту, творів народного мистецтва. Музей щорічно відвідують понад 200 тис. чоловік. Почав забудовуватися він у 1967 р., експозицію відкрито в 1972 р.

При організації музею багато уваги відводиться науковому комплектуванню пам'яток культури. Воно спрямоване на їх виявлення, відбір, придбання й опис з урахуванням локальних принципів. Зважаючи на багатопрофільність експонатів, доводиться постійно творчо працювати. Робиться все можливе, щоб в експозиції головне місце займали оригінальні архітектурні пам'ятки і предмети побуту. Виняток становлять лише окремі експонати, які особливо швидко руйнуються. Це переважно малі архітектурні форми. Можливо, доведеться відтворювати з нового матеріалу деякі господарські будівлі, які зникли в часи колективізації села. В даний час, як виняток, думаємо відтворити церкву 1931 р. з с. Котані (Кросненське воеводство, Польща). Вже виготовлені робочі креслення, готуємо будівельний матеріал.

При науковому комплектуванні експозиції і колекцій фондосховища найважливішу роль відіграють наукові експедиції та відрядження наукових працівників

музею до відповідних етнографічних районів. Результати експедицій та відряджень залежать від того, як вони організовані.

До виїздів готуємось. Ще задовго до експедиції ставимо конкретне завдання, плануємо маршрут, вивчаємо літературні джерела, матеріали попередніх поїздок (якщо були) до даного району. Використовуємо відомості, які дають кореспонденти (інформатори) музею. На жаль, ця справа в нас поставлена ще погано. Протягом понад 20-річної історії розвитку музею були лише окремі люди, які активно допомагали музею в пошуках і придбанні експонатів. Це житель с. Джурів на Івано-Франківщині Іван Семенюк, з с. Краснолілля Івано-Франківської обл. Іван Жикалюк, Павлина Лугова з м. Болехова. В даний час постійно тримає зв'язок з музеєм пенсіонер з селища Нижанковичі на Львівщині Володимир Кагала. Він передає музею свої замальовки пам'яток, записи фольклору.

До речі, далеко краще налагоджено цю справу в Прибалтиці. Ми щиро заздрили нашим колегам, наприклад, з Державного етнографічного музею Естонії (Тарту), де серйозний збір експонатів і етнографічних довідок кореспондентами триває ще з 1920 р. На сьогодні доробок кореспондентів становить 275 тис. сторінок етнографічних записів.

Експедиції, як правило, проводимо комплексні, тобто такі, під час яких досліджуємо архітектуру, вивчаємо побут, закупаємо етнографічні експонати, твори народного мистецтва. До складу експедицій, які проводимо на мікроавтобусі, включаємо двох-трьох науковців, архітектора, працівника з відділу фондів. В середньому експедиції тривають від 10 до 14 днів.

Архітектурні експонати є основними в музеях просто неба, тому в експедиціях на перше місце ставиться дослідження архітектурних об'єктів, в яке включаємо: фотографування, обмір, замальовування окремих деталей, збір відомостей про час

побудови, майстра, який спорудив пам'ятку, фіксуємо соціальний стан власників, їх колишнє життя і побут.

Виявлення архітектурних пам'яток здійснюємо шляхом об'їзду сіл, опитування старожилів, учителів місцевих шкіл. Іноді детальнішу інформацію про давнє будівництво і побут у селах дістаємо в сільських радах. Окремі характерні села, що мають особливо багато пам'яток, досліджуємо детально. Таких населених пунктів збереглося, на наше щастя, в кожній етнографічній зоні по кілька. Хід дослідження ведемо вже багато років, але й досі є ще, наприклад, на Поліссі та Гуцульщині багато сіл і хуторів, де не ступала наша нога. А там, можливо, ще зберігаються цінні пам'ятки нашої культури.

За матеріалами експедицій готуємо звіти. Вони складаються з текстового опису пам'яток, креслень чи малюнків окремих цікавих деталей, фото. Тільки після аналізу цих матеріалів організуємо відбір експонатів до музею. Відомості про цінніші пам'ятки, які не закуповуються, використовуємо для складання наукових паспортів. Останні представляють собою листівку, де вміщено фото, план і опис пам'ятки, вказано документ, на основі якого зроблено опис, літературне джерело. У музейному архіві таких паспортів вже 1200. Вважаємо, що у майбутньому вони будуть мати велику наукову цінність, переконуватимуть кожного в достовірності відбору архітектурних об'єктів.

Відбір архітектурних експонатів до музею – справа надзвичайно складна. При цьому треба мати на увазі, що пам'ятка має стояти віки і представляти багатство культури народу. Потрібно знати народну архітектуру, побут, історію, мистецтво і, нарешті, засади експонування в музеях просто неба.

Серед критеріїв оцінки пам'яток – їх типовість, час побудови, архітектурно-художнє рішення, збереженість первісного

вигляду, документальні відомості про час побудови, майстрів, легенди (різні додаткові відомості з історії хати, її власників).

У загальних рисах тип житла залежить від заняття населення, природних багатств краю, будівельних технік і традицій, форми споруд (у більшості осілих народів вона прямокутна), розташування вогнища по відношенню до входу. В нашому випадку йдеться про пам'ятки окремої етнографічної області, в якій побудують однакові будівельні традиції, споруджуються будинки з одних і тих же матеріалів. Тому типовість тут визначається за переважаючою схемою планування житла, розмірами всього будинку, розміщенням вікон і дверей, наявністю художнього оздоблення тощо. На Бойківщині, наприклад, було виявлено в кінці XIX – поч. XX ст. кілька десятків типів і варіантів хат щодо планування, наявності галерей і помостів, форми даху. Зрозуміло, що в музеї все це багатство не можна відтворити. Тому доводиться серед цих типів відбирати найбільш характерні.

Візуально встановивши співвідношення між поширенням різних типів і варіантів народного житла, ми маємо підставу, наприклад, відтворити в музеї дві “довгих хати” (будівлі, в яких житлові й господарські приміщення під одним дахом; звичайно, з різним плануванням, зовнішнім художнім завершенням), три – чотирикамерні хати з наявними галереями з одної, двох і трьох сторін тощо. Якщо в секторі представлені всі основні типи житлових і господарських будівель, то в музеї створюються справжні куточки традиційного села.

Звичайно, мають знайти своє місце в експозиціях музеїв просто неба й унікальні архітектурні об'єкти, що створені відомими народними зодчими, які в своїй творчості, наприклад, використовували класичні стилі або робили особливий акцент на художньому оздобленні. Думаємо, що такі архітектурні пам'ятки повинні

стояти окремо в експозиції або бути відповідно згруповані.

На нашу думку, в експозиції варто показати також основні етапи еволюції будівництва, що відбувалися під впливом різних факторів. Наприклад, у другій половині XV – поч. XVI ст. на українських землях відбувається активний розвиток міст, розширення торгівлі. На внутрішньому і зовнішньому ринках зростає попит на сільськогосподарські продукти. Це змушувало феодалів розвивати фільварки. Значну роль у справі масового захоплення земель у XVI ст. відіграла і так звана “волочна поміра”, яка проводилася у Польській державі, починаючи з 1557 р. У цей процес найраніше включилося Західне Полісся, де бурхливо стало розвиватися товарне землеробство. На цій території активно вирубувались ліси, висувались болота. Це вплинуло на характер будівництва, з'явилося багато господарських споруд.

До наших днів на Поліссі збереглися будівлі з традиціями ще часів Київської Русі і періоду розвитку землеробства. Тому в експозиції сектора варто показати народну архітектуру цих двох періодів у вигляді окремих мікросіл.

До музею підбираються будівлі з чіткою пропорційністю і художньою виразністю в оздобленні. Звертається увага на міцність і природну красу будівельних матеріалів. Звичайно, стараємось відбрати найдавніші пам'ятки. Особливий інтерес представляють об'єкти з написами на сволоках чи одвірках про час побудови, з відомостями майстрів-будівничих. Наприклад, у музеї експонується найдавніше зі збережених донині жител в Українських Карпатах – хата з села Лихобори Сколівського району Львівської області. З напису на сволоку видно, що споруджено її в 1749 р. Належала вона Стефану Повичу. Майстром був Федір Удич. Це він збудував у 1739 р. церкву в с. Лужки на Івано-Франківщині, що є цінною пам'ят-

кою архітектури бойківської школи. Інший експонат – хата 1910 р. з с. Тухольки Сколівського району Львівської області – захоплює відвідувачів своїм художнім оздобленням. Це справжній шедевр народної архітектури. Будівлю вздовж фасадної та тильної стін оточують зрубні галереї. Входи на них вирішені у вигляді арочного порталу з широкими одвірками, які оздоблені багатомірною різьбою. Різьбою оздоблені і стовпчики галереї, які підтримують продовження даху. Вдалося встановити, що будував хату і різьбив її деталі відомий в усій окрузі майстер Іван Волошин (1844–1914), уродженець с. Тухольки.

Гуцульську хату 1927 р. з с. Яворів Косівського району Івано-Франківської області будував відомий у ті часи майстер Іван Копчук. Вона відзначається оригінальністю у вирішенні фасаду. Вздовж усєї чільної стіни тягнеться широка відкрита галерея-поміст, що прикривається продовженням даху, спертого на фігурно різані кронштейни. Іван Копчук з роду відомих народних зодчих у с. Яворіві. Найбільш знаний з них Лесь Копчук. У 1894 р. він будував гуцульську церкву і хату на Краєвій виставці в Стрийському парку (Львів). Зараз ця церква в с. Красів Миколаївського району, що неподалік від Львова. Крім Лєся, відомими майстрами також були Ю. Копчук, М. Копчук.

Експозиція музею стає ще цікавішою, коли про пам'ятки можна розповісти багато легенд, переказів, історій. Так, пере-

везена у 1988 р. хата 1859 р. з с. Оглядів, що недалеко від Львова, пов'язана з художнім твором Осипа Турянського “Син землі”, який був уродженцем цього села. Прототипом героя повісті був син власника хати Івана Куца. Він у творі виступає під прізвищем Куценко. У повісті в кількох місцях подаються описи його хати і всієї садиби.

Підсумовуючи все сказане, можемо висловити думку, що дослідницька робота в музеях повинна бути спрямована, крім відбору найцінніших експонатів до експозицій, на створення архівних фондів із фіксацією пам'яток народної архітектури. Вони матимуть велике значення для науки. На їх основі можна буде видати альбоми фотографій різних хат, хлівів, літніх печей. “Се мало би великий смисл, – писав видатний український кінорежисер О. Довженко в своїй шостій записній книжці. – Ніхто ж нічого не бачить і не розуміє. Багато є хат виключної краси. Дивуюсь і радію: скільки в народі живе ще доброго смаку”.

Музеї просто неба, в тім числі і наш, мають також узяти під свою опіку всі пам'ятки народної архітектури, які можна зберігати на місцях. Це, звичайно, не означає, що цим не повинні займатися різні державні установи, громадські організації. Саме цим продовжують займатися вже в основному створені музеї просто неба в прибалтійських країнах: Латвії, Литві, Естонії.

Розділ IV
Мовознавство та літературна критика

Section IV
Linguistics and Literary Criticism

79.

Григорій Шапка купує соду в Катерини Варенки в магазині та пошті її батька, Вагстао, Альберта, 1918 р. Провінційний архів Альберти, UV556

Harry Shapka buying soda from Katie Warenka in her father's general store and post office, Wahstao, Alberta, 1918. Provincial Archives of Alberta, UV556

СПІЛЬНІ СЕМАНТИЧНІ ПРОЦЕСИ В СИТУАЦІЇ АНГЛО-УКРАЇНСЬКОЇ ДВОМОВНОСТІ КАНАДИ

С. Буджак
Чернівці

Аналіз функціонування етнічних мов у Канаді передбачає системний підхід, тому що всі мови існують не ізольовано, а виступають як ланки загальної мовної мозаїки. Як свідчить вивчення мовної ситуації в Канаді, в усіх українців цієї країни розвинулась двомовність (білінгвізм).

Традиційно теорія двомовності визначає основну мову – засіб повсякденного спілкування і додаткову другу – що має більш обмежені або спеціалізовані функції. Відносний статус контактуючих мов постійно змінюється, що підтверджується історією розвитку двомовності, наприклад, канадських українців. Так, спочатку головним засобом спілкування була українська мова в українському середовищі. Опинившись 100 років назад в зовсім нових політичних, соціально-економічних, мовних та культурних умовах, українське населення змушене було вивчати англійську мову для досягнення взаєморозуміння в суспільстві. Таким чином, вивчена англійська мова виконувала функцію контакту з оточуючим неукраїнським середовищем. Оскільки спочатку українці в Канаді займалися, в основному, фермерством, то вони жили в деякій ізоляції від англійськомовного колективу і тому не виникало особливої потреби використовувати англійську мову.

Поступово українці почали втягуватися в різні сфери діяльності, переселятися в міста, де основним засобом спілкування була англійська мова. У зв'язку з цим сфера функціонування англійської мови поступово розширюється, і навпаки,

використання української – звужується. Цей процес продовжується і тепер – у канадських українців основною мовою є англійська, а другою – українська. Таким чином, відбувається соціальна і функціональна диференціація вживання української мови в Канаді. Для вивчення функціональної сторони мови важливе значення має комунікація як безпосереднє вихідне сфери громадської діяльності людей.

Функціонування української та англійської мов у Канаді на сучасному етапі можна передати наступною схемою (Див. схему I).

Як показує аналіз, існують такі сфери людської діяльності, де використання англійської і української мов чітко розділяється: англійською користуються в сферах науки, господарювання, громадсько-політичної діяльності, в усіх видах діловодства. В сферах побуту, усної народної творчості і національних громадських організацій використовується, в основному, українська мова. Проте сьогодні існують і такі сфери, де англійська й українська мови співіснують в однаковій мірі. Це сфери організованого навчання, естетичного впливу, релігії, засобів масової інформації, художньої літератури та ін.

У зв'язку з цим розрізняють і середовище використання названих мов. Так, англійська є, в основному, засобом господарського, міжнаціонального спілкування, спілкування при тимчасово організованому угрупованні людей і як загальнолюдське спілкування майбутнього. Україн-

ська мова вживається, в основному, як засіб сімейного, групового, регіонального і внутрішньонаціонального спілкування.

У результаті такого контактування мов в умовах англо-українського середовища Канади, вживання обох мов в одних і тих же функціональних сферах, відбувається взаємовплив і взаємозбагачення мов. При цьому більшому впливові піддається мова з меншим обсягом громадських функцій. Саме тому в українській мові відбуваються деякі зміни на фонетичному, морфологічному, синтаксичному, граматичному та лексичному рівнях.

На сучасному етапі при розширенні функціонування англійської мови в українців виникає кодове переключення з однієї мови на іншу, яке багато в чому залежить від різних культурно-соціальних факторів: а) освітнього рівня того, хто говорить; б) віку; в) відносного досвіду двомовності, і г) особистого відношення мовця до обох мов – англійської та української.

Значна різниця існує між тими, хто спеціально переключається на англійську мову, свідомо вживаючи запозичені слова і вирази в своїй мові, та тими, хто переключається на англійську мову завдяки відсутності контролю над певною ситуацією. У першому випадку, той, хто говорить, свідомо переключається на іншу мову і навіть “повідомляє” про це, виділяючи запозичення інтонаційно в усній мові та лапками – в письмовій. У другому випадку, кодове переключення у мовця відбувається несвідомо. Більш важливим є другий тип кодового переключення, який особливо характерний для молодого покоління українців. Справа в тому, що молодь вживає його для заповнення лакун у своєму лексичному репертуарі. Це відбувається без особливих правил і залежно від ситуації, в основному через нестабільне володіння українською мовою; останнє залежить від мови батьків та рівня вивчення української мови. У зв’язку з цим, в такій ситуації двомовності

виникають численні міжмовні ідентифікації лексичних одиниць обох мов. Ототожнюватися можуть морфеми, слова, словосполучення і фразеологічні одиниці.

На лексичному рівні найцікавішим є ототожнення однокорінних слів англійської та української мов зі спільним латинським чи грецьким коренем. Завдяки однаковому звучанню з відповідним словом англійської мови, українське слово вживається значно частіше, і отримує нові значення, якими володіє аналогічне слово в англійській мові. Такі явища є факторами мовної інтерференції. Незважаючи на те, що вони майже не зареєстровані в двомовних канадських словниках, проте широко вживаються в газетних текстах.

Таким чином, внаслідок постійного ототожнення англійського і українського слова останньому приписують всі або деякі значення, які властиві його англійському відповідникові, і тому українські слова починають вживатися в Канаді з іншими значеннями, ніж в Україні. Наприклад, для канадського українського (КУ) “ініціатор/ініціатор, ініціаторка/ініціаторка” зафіксовані значення: 1) людина, яка зробила якийсь почин; 2) людина, яка виразила якусь нову думку. Але під впливом англійського аналога *initiator* воно отримало нове значення, яке не зареєстроване в українському словнику, наприклад: ініціатор хору, що означає засновник хору. В українській літературній мові (УЛ) слово “температура” (канадське англійське (КА) *temperature*) → лат. *temperatura* вживається в значенні – ступінь нагрітості тіла або середовища по відношенню до іншого. Під впливом КА це слово в КУ отримало нове значення – ступінь якогось стану, рівень, що також не зафіксовано словником, наприклад: КУ – підносити духовну температуру.

В семантичній структурі УЛ слова “корсаж” → франц. *corsage* налічується два значення: 1) частина жіночої сукні від ший до пояса, 2) цупкий пояс спідниці чи різ-

новид тасьми для такого пояса. КА *corsage* → старофранц. *cors* вживається зі значеннями: 1) частина сукні від шиї до пояса; 2) маленький букет, який носять на сукні. Під його впливом семантична структура КУ “корсаж” змінилася і тепер повністю збігається зі структурою КА *corsage*, наприклад, КУ: почепити корсаж на сукню.

КА *application* → франц. → лат. *applicatio* вживається з такими значеннями: 1) прикладати або те, що прикладають (наприклад, в медицині); 2) використання певних засобів у певних цілях; 3) прохання, звертання. УЛ “аплікація” → лат. *applicatio* означає орнамент або художнє зображення, виконані накладанням (нашиванням) на папір (тканину) різнобарвних шматочків паперу чи матерії. В КУ “аплікація” набуло нового значення – прохання, звертання. Наприклад, подати аплікацію. У зв’язку з цим у КУ з’явилося нове похідне – слово “аплікант”, семантична структура якого відповідає англійському деривату *applicant*, той, хто звертається.

Зустрічаються також приклади, коли під впливом англійської мови семантична структура українського слова змінюється інтенсивно і воно отримує не одне, а два нових значення. Так, КА *record* → старофранц. *record* → лат. *recordari* має такі значення: 1) літопис, мемуари, розповідь про події; 2) протокол судового засідання; 3) офіційний документ, запис, звіт; 4) пам’ятник минулого; 5) грамофонна платівка, грамофонний запис; 6) послужний список; 7) найбільше чи найвизначніше досягнення, рекорд. В українську мову слово “рекорд” було запозичено з англійської зі значенням – найвище досягнення, здобуте в якійсь галузі. Під впливом свого англійського аналога КУ “рекорд/рекорди” отримало нові значення: 1) офіційний документ, запис, звіт; наприклад, рекорди конвенцій; 2) грамофонні записи, наприклад: рекорди пісень.

Іншим цікавим прикладом вказаного типу семантичних змін є КУ “студії”, яке

має два аналоги в КА: *study* і *studio*. В УЛ “студія/студії” → італ. *studio* вживається в значенні: 1) майстерня художника або скульптора; 2) школа або клас живопису, скульптури, балету, т. п.; 3) кіностудія; 4) приміщення, звідки ведуться радіо- чи телепередачі, де проводяться магнітофонні або грамофонні записи. Деякі з цих значень збігаються з англійським аналогом *studio* і не мають нічого спільного з КА *study*. Цікаво, що обидва англійських слова мають один латинський корінь – *studium*, що означає “ретельно вивчати”. Проте КА *studio* – італ. *studio* має значення: 1) майстерня живописця, скульптора і т. п.; 2) кіностудія; 3) приміщення, в якому записують або транслюють радіо чи телепередачі. А КА *study* → старофранц. *estudie* має інші значення: 1) мета чийось зусиль, старань, 2) глибока задумливість, 3) вивчення, дослідження, отримання знань, 4) наука, наукове вивчення, 5) предмет, гідний вивчення, 6) етюд, ескіз, накид, 7) (муз.) вправа, етюд, 8) робочий кабінет. Під впливом КА *study* КУ “студія/студії” отримує нове значення – вивчення, отримання знань. Причому, в текстах зустрічається ціла словотворча парадигма: студія, студії, студіювати, студіювання, студійний. Наприклад: КУ – студіювати гуманітарні науки, КА – *to study human sciences*, УЛ – вивчати гуманітарні науки. КУ – студійна конференція, КА – *study conference*, УЛ – наукова конференція. КУ – брати студії, КА – *to take studies*, УЛ – займатися. Цікаво, що таке ж саме значення зафіксовано в новій редакції “Словника іншомовних слів” (1985 р.), хоч в інших тлумачних словниках воно не вживається. Ми схильні вважати, що саме під впливом КУ “студія/студії” в УЛ “студія” з’явилося нове значення: наприклад, брати студії.

Безумовно, вплив однієї мови на іншу веде до збагачення лексико-семантичних структур слів, збільшення їх деривативних компонентів. Проте різниця в лек-

сико-семантичній сполученості таких однокорінних слів створює значні труднощі при вивченні мов і при перекладі, адже вони ще не знайшли свого відображення в словниках до теперішнього часу. Якщо переклад здійснюється з іноземної на рідну мову, то спираючись на “мовне відчуття”, перекладач відчуває допустимість вживання таких лексико-семантичних конструкцій у правильному значенні. Що стосується перекладу іноземною мовою, то справи тут складніші, бо перевага віддається основному компоненту значення, наприклад: КУ “реалізування понять, ідеалів” в першу чергу асоціюється в УЛ зі словом “реалізація” → франц. *realiser* – здійснення, виконання. У даному випадку “реалізування” під впливом КА *realization* вживається у значенні “розуміння”, що також не зафіксовано у словниках.

Як показує аналіз, наведені приклади лексико-семантичних змін відносяться до різних семантичних груп, наприклад: аплікація – до сфери діловодства, температура – до сфери естетичного впливу, рекорди – громадсько-політичної діяльності, студії – організованого навчання та інше. Вони також вживаються в різних функціональних стилях: як у публіцистиці, розмовній мові, так і в художній літера-

турі. Це свідчить про те, що такі лексико-семантичні зміни проходять на різних рівнях української мови і є не окремими випадками, а загальномовною ситуацією.

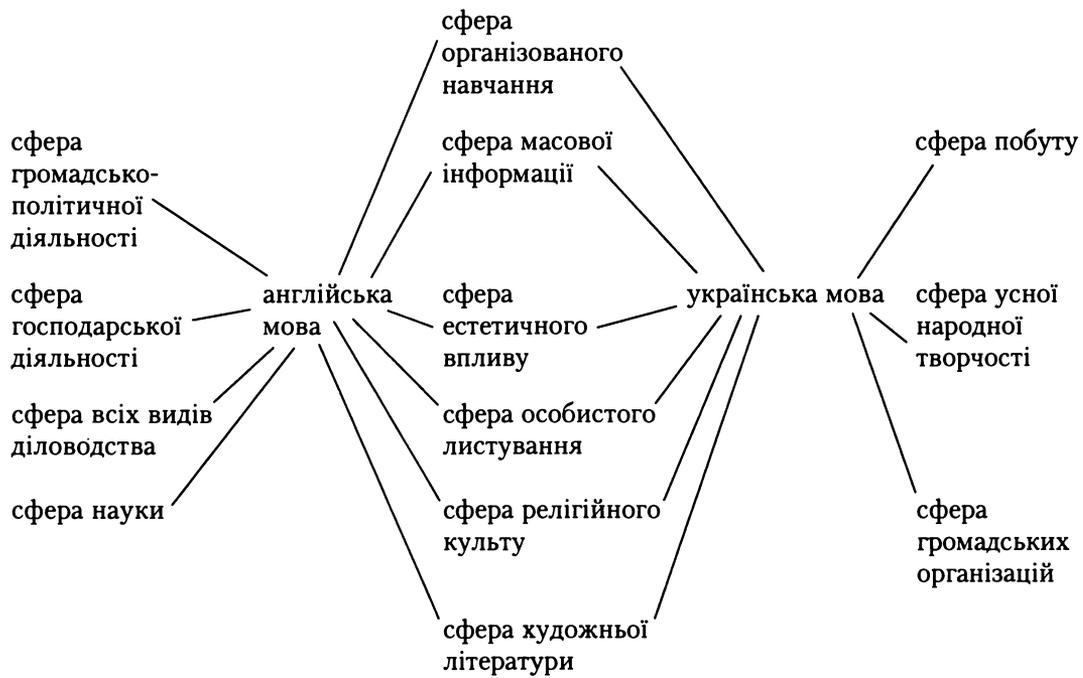
Таким чином, порівняльний аналіз лексико-семантичної структури однокорінних слів канадської української, канадської англійської та української літературної мов показав, що українська мова білінгвів Канади під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів перебуває в процесі інтенсивного розвитку, про що свідчать варіативність вимови та орфографії, реалізація ними семантичних компонентів під впливом аналогів англійської мови.

Широкий вжиток лексичних інновацій в українській мові канадських білінгвів є адаптацією української мови до нових умов спілкування в іншому географічному, економічному, суспільно-культурному середовищі, а також до умов постійної масової двомовності. Ці процеси мають не тільки деструктивне, а й конструктивне значення в умовах постійного внутрішнього контакту. Незважаючи на те, що українська мова в Канаді не є офіційною, вона продовжує існувати і виконувати свої функції, залишаючись важливим засобом спілкування для двомовних українців.

Схема І

*На рівні
макросередовища*

*На рівні
мікросередовища*

“ПЕРВИННІ” ПРИЗВИЩА УКРАЇНЦІВ КАНАДИ

Г. Бучко
Чернівці

“Словник українських прізвищ у Канаді” Ф. Богдана, що вийшов у Вінніпезі–Ванкувері у 1974 р., фіксує понад 30700 прізвищ і є на сьогодні найповнішим зібранням українських антропонімів цього класу. Дослідження зібраного у “Словнику” матеріалу становить інтерес у двох планах: 1) для вивчення антропонімів Канади, оскільки українські прізвища влилися в антропонімичну систему цієї країни порівняно давно і до певної міри зазнали та продовжують зазнавати адаптації до англійської антропонімичної системи; 2) для вивчення українських прізвищ, оскільки в Україні не тільки не видали повнішого за “Словник” Ф. Богдана списку прізвищ українців, а й не зібрано цей надзвичайно цінний ономастичний матеріал у межах всієї країни.

Прізвище як елемент лексичної системи мови має певну фонологічну, морфемну, морфологічну та словотвірну структуру. У фонологічному і морфемному планах прізвища істотно не відрізняються від тих імен, прізвиськ і апелятивних означень особи, на базі яких вони виникли. В морфологічному плані специфіка прізвищ проявляється в їх родовій приналежності та словозміні. Словотвірна ж структура прізвищ принципово відрізняється від словотвору тих класів лексики, що стали їх базовими назвами.

Сучасним українським прізвищам властива словотвірна структура, яка відображає дериваційні процеси як на етапі їх юридичної стабілізації (кінець XVIII – поч. XIX ст.)¹, так і на допрізвищевому

рівні. Прізвища українців утворилися від імен, прізвиськ і деяких апелятивних означень особи двома способами: семантичним, що полягає в переході названих вище груп лексики без зміни зовнішнього вигляду у функціонально новий клас іменувань – прізвища, та морфологічним, який по відношенню до прізвищ означає ускладнення базових назв (імен, прізвиськ, апелятивних означень особи) спеціальними словотвірними формантами з одночасною зміною функцій цих назв – переходом їх у спадкові родові назви. В результаті дії цих способів деривації утворилися прізвища двох структурних типів – первинні, що своїм зовнішнім виглядом збігаються з іменами (особовими й прізвиськовими) та апелятивними означеннями особи, і вторинні, утворені від антропонімів і деяких апелятивів на означення особи шляхом спеціальної деривації².

Аналіз антропонімичного матеріалу “Словника” Ф. Богдана показує, що близько половини зібраних автором прізвищ українців у Канаді є первинними утвореннями. З них переважна більшість – це прізвища-іменники, що співвідносяться з іменами, прізвиськами і деякими апелятивами рідної мови, та прізвища-прикметники, що співвідносяться з якісними і відносними прикметниками української мови.

Оскільки основною базою для творення українських прізвищ служили імена³, а на час творення і стабілізації прізвищ ними були в основному імена церковно-християнського календаря, то законо-

мірно, що на перший план серед первинних (як і серед вторинних) висувуються прізвища, утворені від цих імен. Первинні відіменні прізвища українців в Канаді представляють такі структурні варіанти християнських імен:

- а) непохідні чоловічі імена (сюди включаємо повні імена церковного календаря в незмінній формі, календарні імена, фонетично адаптовані давньоруською і українською мовами, та церковні імена з усіченими фіналями): Адріян, Андрій, Василь, Варвар, Гарасим, Григор і Григорій, Денис, Євстратій, Єрема, Єремій і Єремія, Євтух, Захар і Захарій, Ігор, Іван, Ізидор, Козма і Кузьма, Криштоф, Кутій, Лазар, Лев, Лука, Лукій, Лук’ян, Маковей, Максим, Назар, Никола, Олексій, Олександр, Орест, Пантелеймон, Петро, Пилип і Филип, Роман, Семен, Тарас, Тома, Фабіян, Харитон, Хома, Юліян, Яків, Яким і ін.;
- б) похідні чоловічі імена (по-перше, безсуфіксні усічені деривати з нульовим закінченням та усічені деривати з фіналями -о, -’о; по-друге, суфіксальні варіанти імен, утворені від повних основ, і, по-третє, усічено-суфіксальні варіанти найрізноманітніших структур): Анастас, Бен і Бень, Васьо, Гарас, Дронь, Кость, Крис і Крись, Кузьо, Кон, Лазьо, Настас, Паньо, Прох, Пило, Пиль, Сав, Степ, Федо і Федь; Антоник, Антониш, Артимо, Василечко, Гарасимко, Дмитраш, Дмитрунець, Дмитруник, Дмитрусь, Дмитрус, Дмитрушко, Дмитрушок, Максимець, Максимонько, Максимик, Матвіяш, Матвійко, Микитка, Павелко, Павлець, Павліца; Андрушко, Андрусько, Антось, Бартко, Бартош, Бартиш, Басько, Васик, Гараш, Гасько, Гаврись, Гавриш, Гринда, Івах, Іваш, Івашко, Костик, Лазечко, Маць, Мацько, Мацько, Манько, Манусь, Проць, Тимець, Юсько.

Первинні прізвища показують, що в українській антропонімії значною про-

дуктивністю відзначалися усічені варіанти імен з фіналлю -’о, пор. прізвища Гнатьо, Грицьо, Ільцьо, Ізьо, Мацьо.

Серед суфіксальних дериватів переважають утворення на -ко та -ик. Дуже продуктивний у творенні особових назв ономастичний суфікс -к- давно утратив своє первинне демінутивне значення, а також похідне експресивне значення і перетворився на нейтральний структурний формат особових назв⁴. Суфікси -ко та -ик і до сьогодні є продуктивними формантами для творення іменних варіантів, тому прізвища типу Гринько і Гриник кваліфікуємо як первинні утворення, а їх базові назви як суфіксальні варіанти імен. Проте не виключаємо, що окремі прізвища цих моделей могли бути вторинними утвореннями (батько Роман – син Романик).

Відіменні первинні прізвища фіксують цікаві і незвичні варіанти християнських імен: Андриць (пор. Гриць), Дмитроца, Евасько (? < Іван), Лазета (? < Лазар), Манило, Марчило, Порхило.

Значна частина первинних прізвищ українців Канади утворена від давніх слов’янських антропонімів – композит, відкомпозитних дериватів, відапелятивних імен. Перші представлені всього кількома прикладами: Володар, Любомир, Мирослав, Миролуб; другі – різними типами скорочень і суфіксації: Бай, Байко, Байло, Бач, Бацик, Блажан, Блажко, Благуш, Благута, Бер, Берко, Будько, Будило, Крайко, Крас, Краско, Люб, Люта, Лютик, Малко, Стан, Станько, Терпило, Тужик.

Більшість прізвищ, утворених від давніх слов’янських відапелятивних імен і індивідуальних прізвищ, містить у своїй основі неособові назви, зокрема назви тварин, рослин, найрізноманітніших предметів, продуктів харчування, страв, напоїв, одягу, взуття, частин тіла, географічних об’єктів, явищ природи, часових і абстрактних понять тощо: Блоха, Баран, Білочка, Орел, Орлик, Цап, Цапик; Береза, Березка, Горох, Дуб, Дубко, Дубило,

Картофля, Калина, Часник; Бандура, Голка, Глечик, Ікона, Коритко, Колода, Колодка, Колодочка, Ціп, Шабля, Халупа; Борщ, Масло, Росіл, Бунда, Чобіт; Борода, Черевко; Скала, Байрак, Долина, Долинка; Неділя, Осінь, Хмара, Грудень; Гніт, Голод, Доброта, Доля, Дума, Розум. Перехід таких назв до класу прізвищ досить складний: спочатку відбувається процес онімізації, безпосередньо пов'язаний з метафоризацією (апелятив > особове ім'я, або апелятив > прізвисько), потім – процес трансонімізації (особове ім'я або прізвисько > прізвище). Більшість антропонімних основ з первісним неособовим значенням бере свій початок у глибокій давнині. Зокрема, антропоніми, утворені від назв тварин, птахів, рослин, очевидно, носять на собі відбиття дохристиянських культур⁵.

Апелятиви зі значенням особи увійшли до класу прізвищ завдяки двом процесам – онімізації і трансонімізації. Однак деякі назви могли вживатися для ідентифікації перших носіїв за ознаками, що відповідали реальному стану справ. Прізвищами українців Канади стали відапелятивні антропоніми, що вказують на різні ознаки денотата: Бородач, Голик, Губач, Носаль; Ошуст, Обжора, Смакула, Смільчак, Смішко. В аналізованій групі частими є прізвища, утворені від прізвиськових назв, що носять ситуативний характер. Це, в першу чергу, віддієслівні утворення на *-ало* (*-айло*), *-ило* та композити з найрізноманітнішим поєднанням компонентів: Будило, Кецкало, Никало, Тиркало, Сікало, Фітькало; Білоніжка, Дереворіз, Краснодуб, Крутиголова, Мриглод, Одноріг, Перегнибіда, Трихрест.

Матеріали “Словника” показують, що для творення прізвищ використовувались давні слов'янські антропоніми, які з однаковим успіхом можна інтерпретувати як відкомполіти, так і відапелятивні імена. Це, передусім, антропоніми з основами *біл-*, *вел-*, *зор-*, *люб-*, *лут-*, *мал-*, *рог-*, *руд-*: Білаш, Більо, Вель, Зорик, Любець, Лю-

тик, Малко, Роган, Рудко. Названі основи утворюють споконвічний слов'янський іменний фонд, що використовується не тільки в антропонімії, але і в топонімії⁶.

Прізвища, що походять від апелятивних означень особи, своїми базовими назвами вказують на професію, заняття, соціальне положення, етнічну приналежність, місце походження чи проживання першого носія: Атаман, Бандурист, Бідник, Білорус, Бліхар, Депутат, Дука, Крамар, Латиш, Мельник, Молдован, Мурин, Паламар, Пастух, Подолян, Поштар. Такі найменування належать до традиційних засобів ідентифікації особи. Вони були широко представлені в українській антропонімії допрізвищевому періоду⁷.

Другий структурний тип первинних прізвищ українців Канади – прізвища-прикметники. У “Словнику” Ф. Богдана цей тип представлений в основному моделями на *-ський* (*-цький*) – 80% від усіх прізвищ прикметникового типу. Переважна більшість таких прізвищ пов'язана з походженням їх перших носіїв з певної місцевості. В етимологічному плані відтопонімні прізвища на *-ський* (*-цький*) є відойконімними прикметниками, що закріпилися у функції власної назви особи: Береговський (пор. с. Берегове), Коршівський (пор. с. Коршів) і т. д. Деривація цих лексем здійснювалася на допрізвищевому рівні, напр.: с. Почаїв > почаївський > Почаївський. Такий механізм творення відтопонімних прізвищ спонукає нас трактувати їх як прізвища семантичного способу творення. Більшість відтопонімних прізвищ пов'язана з ойконімами Правобережної України, зокрема її західних регіонів. Частина прізвищ на *-ський* (*-цький*) є типовими прізвищами української шляхти: Гошовський, Ільницький, Корчинський, Яворський.

Понад 750 прізвищ у “Словнику” Ф. Богдана співвідносяться з якісними і відносними прикметниками української мови: Байдужий, Босий, Вишиваний, Лісовий,

Рівний. Такі прізвища утворилися семантичним способом від давніх слов'янських відапелятивних імен і прізвиськ, а також від апелятивних означень особи. Прізвища-прикметники поділяємо на дві групи: а) прізвища з прозорою семантикою і зрозумілою мотивацією базової назви: Басистий, Бездітний, Безрукий, Бідний, Великий, Вусатий, Заможний, Незнаний, Німий, Сердечний, Ставничий; б) прізвища з прозорою семантикою базової назви, але незрозумілими мотивами номінації: Вільховий, Зимовий, Прозорий, Пшеничний, Сталевий. Базові назви прізвищ першої групи в час закріплення їх у функції антропонімів вказували на реальну ознаку особи – характеризували її

зовнішність або підкреслювали різні психічні властивості людини, її характер, звички, називали професію чи соціальне становище. Прикметники, що лягли в основу прізвищ другої групи, не давали прямої характеристики особи. Вони ввійшли в клас прізвищ з давніх імен або індивідуальних прізвиськ, і мотиви надання їх нам тепер не відомі.

Серед базових назв прізвищ-прикметників багато таких, що вказують на властивості істот чи предметів взагалі, а не тільки людини: Білий, Великий, Гладкий.

Представлені словотвірні-структурні типи прізвищ українців, що проживають у Канаді, відповідають моделям прізвищ сучасного населення України.

¹ *Худаш М. Л.* З історії української антропонімії. – Київ: Наукова думка, 1977. – С. 76.

² *Бучко А. Е.* Фамилии Бойковщины в период их становления и в наши дни. Автореф. дисс. канд. филол. наук. – Ужгород, 1986.

³ *Редько Ю. К.* Сучасні українські прізвища. – Київ: Наукова думка, 1966. – С. 9.

⁴ *Гумецька Л. Л.* Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XV ст. – Київ, 1958. – С. 13.

⁵ *Лукінова Т. Б.* Лексика слов'янських мов як джерело вивчення духовної культури давніх слов'ян // IX Міжнародний з'їзд славістів: Слов'янське мовознавство: Доповіді. – Київ, 1983. – С. 89.

⁶ *Подольская Н. В.* Восточнославянские типовые исходные топоосновы // Имя нарицательное и собственное. – Москва, 1978. – С. 153.

⁷ *Чучка П. П.* Розвиток імен і прізвищ // Історія української мови (Лексика і фразеологія). – Київ, 1983. – С. 609.

ОЛЬГА КОБИЛЯНСЬКА
І УКРАЇНСЬКА ЕМІГРАЦІЯ
(НА МАТЕРІАЛАХ ЧЕРНІВЕЦЬКОГО
ЛІТЕРАТУРНО-МЕМОРІАЛЬНОГО МУЗЕЮ О. КОБИЛЯНСЬКОЇ)

В. Вознюк
Чернівці

Зв'язки О. Кобилянської з українцями Канади і США на сьогодні ще належним чином не висвітлені. Були окремі згадки в періодиці про ту чи іншу подію в цих країнах, пов'язану із письменницею, але вони переважно стосувалися різних ювілейних заходів, постановки вистав за творами О. Кобилянської і т. ін. В різні роки на сторінках українських часописів з'являлися повідомлення про надходження з північноамериканського континенту якогось цінного матеріалу, що стосується видатної буковинки. Поміж цих звісток найбільш сенсаційним стало повідомлення про передачу в 1974 р. із США працівникам Чернівецького літературно-меморіального музею О. Кобилянської щоденників письменниці. Ці щоденники вона вела протягом 1883–1891 рр. і до моменту передачі вони вважалися втраченими. Однак досі ніхто не скористався фондами письменниці в Чернівецькому музеї, де, як переконуємось, є цілий ряд важливих документів, що свідчать про щире зацікавлення О. Кобилянської життям українців за океаном, про своєрідні зв'язки з ними.

Очевидно, доля співвітчизників у тоді далеких і чужих для них країнах почала турбувати письменницю вже буквально з часів першої хвилі української еміграції. Ще під час подорожі на Східну Україну в листі від 21 серпня 1899 р. до своїх батьків Марії та Юліана Кобилянських, захоплюючись безмежжям українських степів, багатством землі, вона з гіркотою підмітила: "...селяни мало що мають; села їхні

малі і бідні. Трохи дивно, що стільки землі, а народ емігрує, і ще більше, як у нас, – так мені оповідали, так воно й є"¹. То ж логічним було те, що й життя свого літературного героя Сави, котрий, як знаємо за сюжетом першої частини повісті "Земля", вбив свого брата Михайла через землю, письменниця, працюючи над другою частиною твору, мала на меті якоюсь мірою пов'язати з Канадою.

Відомо, що реальний прототип Сави Федорчука в названій повісті – Сава Жижиян – справді виїхав перед Першою світовою війною до Канади на заробітки. Там він і помер 3 серпня 1934 р. у віці 61 рік, там і похований – провінція Саскачеван, місто Реджайна. До речі, цей факт вдало використали Мітч Сейго і Ганна Польова, автори англійського варіанта інсценізації "Землі" під назвою "Сини Адама", підкресливши у передмові до окремого видання своєї праці (Торонто, 1969 р.), що цей твір є актуальним для канадців різного етнічного походження і що завдяки йому сучасне покоління Канади може краще зрозуміти одну з причин еміграції своїх предків.

Згідно із задумом О. Кобилянської, і це підтверджують збережені чернетки, її герой повинен був повернутися на Буковину. З його розповідей про "той новий світ, де наш чоловік у тамошніх обставинах почуватися мов справжня тварина"², вражає короткий, але дуже змістовний опис подорожі через океан: "Коли нас корабель віз, то він не віз отаке, як то

80.

Члени Української жіночої асоціації ім. Ольги Кобилянської, Смокі Лейк, Альберта, 1930 р. Провінційний архів Альберти, UV15.

Members of the Ukrainian Women's Association of Olga Kobylanska, Smoky Lake, Alberta, 1930. Provincial Archives of Alberta, UV15.

кажуть, “людей”, ні, він віз цілий один край, де не було нічого, крім нужди, лахів, голоду і плачу, а між ними був і я”³.

Другу частину повісті “Земля” О. Кобилянська не завершила, проте епізод уявного повернення Сави з Канади в дещо зміненому варіанті використала в романі “Апостол черні”.

Про зв'язки письменниці з українською еміграцією Канади і США з кінця XIX до 1920-х років можемо говорити на основі аналізу різноманітних дотичних джерел. Але, коли читаємо в листі О. Кобилянської до І. Блажкевич від 16 жовтня 1931 р. про те, що її відвідав посол Лучкович з Канади і вона шкодує, що “не мала нагоди побути з ним сама – так, щоб з ним по ширості дещо поговорити і розвідатися”⁴, то епістолярна спадщина О. Кобилянської 1920–1930-х років підтверджує, що цей візит не був випадковим, і що наша землячка на той час вже таки мала про що розмовляти із заокеанським гостем.

Після того як у листопаді 1918 р. Північна Буковина була окупована буржуазно-поміщицькою Румунією, важкі часи наступили для славнозвісної письменниці. На початку двадцятих років

вона дійшла до особливої матеріальної скрути. Зверталася до місцевої позичкової каси, аби позичити на загальних умовах певну суму грошей, але там їй відмовили, мотивуючи відмову загальною грошовою кризою. І саме тоді О. Кобилянська почала одержувати грошові перекази від громадських товариств, від окремих осіб зі США та Канади. Одним із перших надіслав їй свою допомогу в сумі 12000 румунських леїв Український Народний Союз в Америці. Фінансовий секретар Союзу Роман Слободян у листі від 15 квітня 1922 р., на якому не було зазначено точної адреси (вказано: Буковина, Чернівці), писав: “Ми знаємо, що обставини наших письменників суть гідні пожалування”(інв. №3112). Принагідно треба сказати, що і згодом чимало шанувальників зверталися до О. Кобилянської, не знаючи її адреси. Або ж використовували для цього редакції буковинських і галицьких часописів, як, наприклад, зробила Катерина Дроздикова з Нью-Йорку, надіславши 12 серпня 1938 р. грошовий переказ для письменниці з Буковини через редакцію “Жіночої долі” в Коломиї (інв. №2301).

У 1922 р. О. Кобилянській надійшла досить вагома допомога з Канади. У фондах музею письменниці зберігається чернетка її листа-відповіді від 21 серпня 1922 р. (інв. №1973) до не встановленої поки що особи (ймовірно, це редактор одного з українських часописів у Канаді), в якому вона пише: “Високоповажаний добродію! Ваше шановне письмо з 6 липня с. р. я одержала і признаюся одверто, що по прочитанню его мені неначе на душі полекшало. “Отже є ще для кого працювати,” – сказала я до себе. Щира подяка Вам за него (...) Дякую Вам також щиро, що поставили внесок, щоб мені вислано з “Голов. Уряду” усю суму за мою не виготовлену ще працю “Апостол черні”. Гонорар тої в квоті 21000 леїв я одержала, лише ще також не мала змогу подякувати”. Письменниця також повідомляє, що вона надсилає до Канади новелку з воєнних часів “Василка” – “она чисто з життя взята”. “Радувало б мене, наколи б “Василка” могла увійти в Ваш календар на рік 23”, – зізнається авторка. Далі пише, що в неї давно виникла думка надрукувати свої кращі праці за морем. А завершує свого листа розповіддю про те, що наступного року збирається поїхати на лікування до курорту Наугайм у Німеччині, словами: “Доброта і розуміння заморських українських громадян нашого положення допоможуть і мені стати на сильніші ноги, взятися з скріплючим, освіженим духом до дальшої праці. Спасибіг, спасибіг тисяч раз, що подали руку видвинутих хоч як не на “скалу”, а бодай на камінь з безодні”.

О. Кобилянська справді мала за що дякувати, бо, довідавшись про важкий матеріальний і фізичний стан письменниці, українські часописи за океаном неодноразово зверталися до своїх співвітчизників із закликом підтримати матеріально нашу землячку. Найчастіше то була ініціатива редакцій, але іноді вона виходила і від окремих громадян, як,

зокрема, від уродженця буковинського села Онут, що на Заставнівщині, протоієрея Пантелеймона Божика, про благородну сподвижницьку працю якого серед українських громадян у Канаді нарешті мали змогу довідатись і буковинці зі сторінок чернівецької обласної газети “Буковинське віче”. В листі з Вінніпегу від 16 березня 1923 р. (інв. №3108) він повідомляв О. Кобилянську, що надсилає їй 4 долари, а також вирізку з “Канадійського фармара”, “як заклик до дальших жертв нашій Буковинській Письменниці, котрий він помістив у вище згаданім часописі”.

Прикладів того, як протягом 1920–1930-х років українці Канади та США допомагали О. Кобилянській, можна навести чимало. Але обмежимося декількома.

Так, жіноче товариство з Детройта перерахувало їй 15 січня 1924 р. 75 американських доларів, бо “з рідного краю наспіли до нас сумні вісти часописні, що Ви, Високоповажана Пані, підупали на здоровлю і плянуєте виїхати в маю с. р. в лічничне місце Навгайм” (інв. №3003).

А для зібрання грошей в Едмонтоні у 1928 р. була інша спонукка. Як повідомляв письменниці в листі від 30 жовтня 1928 р. (інв. №2286) доктор І. Верхолін, 65 доларів для неї зібрали в залі Інституту ім. Михайла Грушевського під час вечірки, де пан Володимир Купченко зробив промову про її життя та діяльність.

Показовим є також лист Танасія Харюка з м. Калгарі, що в Альберті, від 11 червня 1924 р. (інв. №3000). Автор цього листа придбав у нещодавно відкритій у їхньому місті українській книгарні декілька книг О. Кобилянської. Прочитавши їх, він звернувся до редакції “Канадійського фармара” у Вінніпезі за адресою письменниці. Одержавши адресу, він надіслав до Чернівців тисячу леїв, “хоть маленький, але щирий дарунчик”, як він пише, щоб хоч трохи винагородити письменницю за гарну працю. Просить при цьому Ольгу Юліанівну, чи вона не подала би його адресу до якоїсь ро-

бітничої редакції (“або до якої будь редакції, не лиш робітничої”, – дописує наприкінці), щоб висилали йому газету, а він, по отриманні першого числа, одразу ж вишле гроші і збере ще кількох передплатників.

Зберігаються в музеї листи та документи й іншого плану, де йдеться не лише про грошові перекази, хоча таких, щоправда, більшість. Так, датований 13 листопада 1922 р., лист з Канади (інв. №3006) від невідомого нам, та, як можна зрозуміти зі змісту, добре знаного О. Кобилянською, молодого чоловіка, котрий підписався: “Ваш рідний Володко”, відзначається гарним літературним стилем. Написаний він з приводу смерті Юліана Кобилянського, старшого брата письменниці, колишнього професора адресанта. Містить він і цікаві рядки про вчителя, містить і гірку сповідь емігранта, відірваного від рідної землі, від батьківської домівки.

Не можна оминати й того факту, що з числа українців, які опинилися за океаном, відгукнувся з Нью-Йорку до видатної письменниці і її далекий родич по батьківській лінії М. Юркевич (в музеї є два його листи, написані латинськими літерами, від 23 квітня 1923 р. та від 1 липня 1923 р. – інв. №3109, 3110). Він, зокрема, нагадує “дорогій сестричці Ользі” (так у листі. – В.В.) про те, що зустрівся з її батьком десь у 1900 р., що той надзвичайно пишався нею, хвалив свою доньку, казав: “Моя Ольга є великов писательков”. Також інформує: “По всіх українських газетах, котрі в Америці виходять, Ви є в них оголошені, щоби Вам післати трохи грошей і відослати Вас до Купелі (так у тексті. – В.В.)”. З листів М. Юркевича довідуємось, що й О. Кобилянська на той час уже надіслала йому декілька листів та поштових листівок.

Окремо треба звернути увагу і на зв'язки О. Кобилянської з такими товариствами, як “Український червоний хрест в Канаді” та “Товариство помочи письменникам”. З першим О. Кобилянська листу-

валася, очевидно, у 1923 році. Принаймні на таку думку наштотують наявні у фондах музею епістолярні матеріали – чернетка листа письменниці, котрий вона надіслала до Канади 4 травня 1923 р. (інв. №1688), та лист-відповідь з-за океану від 2 червня 1923 р. (інв. №3007). О. Кобилянська дякує за надіслані їй 75 доларів, характеризує життя на поневолений Буковині такими словами: “Тутешнє життя, а особливо не румунам, стає з дня на день невідраднішим. Нема сонця в наших вікнах, нема і в душі”. Крім цитованого листа, як підказує відповідь з Канади, письменниця того року двічі зверталася до названого товариства, причому пропонувала видати їхнім коштом свої повісті “Ніобу” або ж “В неділю рано зілля копала”, на що, однак, одержала відмову, бо цього не дозволяв робити статут товариства (окремо видрукований текст статуту надіслали разом з листом). Взагалі щодо видань своїх творів О. Кобилянська неодноразово зверталася до різних громад і редакцій часописів Канади та Америки. В листі від 2 грудня 1923 р. (інв. №1922) вона запитує редактора “Народного голосу” у Вінніпезі добродія Кудрика: “Чи передрукували б у “Народному голосі” найновішу новелю з буковинського народного життя під заголовком “Вовчиха”?” З аналогічним питанням О. Кобилянська зверталася і до редакції “Канадійського українця”, що підтверджує лист редактора А. Захарійчука до О. Кобилянської від 1 січня 1925 р. (інв. №3001). Не даючи остаточної згоди, він пише, що вони раді посприяти письменниці, але для остаточної відповіді необхідно знати обсяг твору, хоч уже й тепер часопис помістив невелику інформацію про новелю. До листа було додано витинок зі вказаною інформацією.

Цікаво, що вже після заснування музею О. Кобилянської до Чернівців надійшов невеличкий пакунок з Канади. Юрій Кренц надіслав рукопис “Вовчихи”, переписа-

ний власноручно письменницею 16 липня 1923 р. для редакції “Народного голосу” в Вінніпезі. Він зберігався у родині Григорія Арабського, буковинця за походженням.

Може склалася враження, що лише О. Кобилянська мала користь від спілкування із заокеанськими громадами, товариствами, редакціями. У переважній більшості випадків було і справді так. Але вона неодноразово допомагала “Українському Червоному хресту в Канаді” знайти ту чи іншу людину на Буковині; їй надсилали кошти, котрі вона передавала вказаному адресатові тощо. Надзвичайну по-

слугу зробила О. Кобилянська “Товариству помочи письменникам”. У газеті “Свобода” за 6 березня 1924 р. було надруковано “Лист письменниці Ольги Кобилянської до українців в Америці”. Це був не лише високохудожній твір (до речі, досі не включений до жодного з видань її творів), це був аргументований, переконливий заклик підтримувати і сприяти подальшому розвитку необхідної всім українцям організації. Зрештою, О. Кобилянська була і залишається улюбленою письменницею різних поколінь. Порадницею. Вчителькою.

¹ *Кобилянська Ольга*. Твори: У 5 т. – К.: Держлітвидав України, 1963. – Т. 5. – С. 424.

² Там само. – К, 1962. – Т. 2. – С. 476.

³ Там само.

⁴ Фонди Чернівецького літературно-меморіального музею О. Кобилянської, інв. №1594. Далі посилання на цей фонд подаємо в тексті, вказуючи в дужках інвентарний номер використаного матеріалу.

РОЗВІЯНІ ВІТРОМ
(ТЕМА ЗАРОБІТЧАНСТВА
В УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ)

Л. Комарницька
Чернівці

Упродовж мало не трьох століть живе в Україні пісня, створена на слова Івана Мазепи – гетьмана і поета:

Ой горе тій чайці,
Горе тій небозі,
Що вивела чаєняток
При битій дорозі...

Як же насправді подібна вона, історична доля нашого краю, з долею тієї степової чайки!

Розтерзана, розп'ята на кордонах монархічних держав-сусідів, багатюща українська земля дедалі зuboжіла, посилювався національний та соціальний гніт, жорстокій визиск колись вільного народу.

Злидні, безземелля, цинічне безправ'я, на які був приречений люд по обох берегах Дніпра, відгукнулись болючим стогоном в українському фольклорі – в наймитських, бурлацьких, чумацьких піснях.

Тема наймитської, бурлацької, заробітчанської долі посідає значне місце і в нашому красному письменстві.

Чи не перший образ такого гнаного лихом наймита-скитальця подибуємо вже в поетичній драмі основоположника нової української літератури Івана Котляревського "Наталка Полтавка".

"Возвеличу отих рабів німих і на сторожі коло них поставлю слово", – казав Тарас Шевченко, горюючи над кріпацькими долями в своїх безсмертних поезіях та повістях.

Хвилюючі типи знедолених наймитів, заробітчан, бурлак знаходимо і в творах Франка, Мирного, Тобілевича, Кро-

пивницького та багатьох інших письменників.

Плідний внесок у розробку цієї теми вніс Іван Нечуй-Левицький. Досі одними з найулюбленіших класичних творів для українського читача є його повісті "Микола Джеря" та "Бурлачка", в котрих з великою художньою силою зображено тяжке життя українського народу перед реформою 1861 р., що ліквідувала кріпацтво, і в пореформений період, правдиво показано трагізм зuboжілого селянства та заробітчан.

Продовжуючи демократичні традиції Тараса Шевченка, щедро черпаючи з джерел народної творчості, автор виявляє новаторство, малюючи новий, маловідомий у тогочасній прозі прекрасний образ позитивного героя – бунтаря Миколи Джері, бурлачки Василюни, розкриває процес перетворення їх у промислових робітників. У повісті "Микола Джеря" відтворено не тільки безправність поневоленого російським царизмом українського народу, а й боротьбу проти сваволі, гніту, проти соціальної несправедливості. Як сказав Іван Франко, "історія всього українського селянства в ту важку епоху написана в однім широкім образі – образі Миколи Джері"¹.

Новим явищем у тодішній літературі став також образ жінки-страдниці, жінки-бурлачки Василюни (повість "Бурлачка"), котру злидні й надмірні податки змусили йти на заробітки, порвати з селянським побутом.

У цьому творі І. Нечуй-Левицький викрив нові форми пореформеної експлуа-

тації та шахрайство різних представників чужої народо́вї влади, розкрив грабіжницьку суть системи вербування робочої сили на фабрики і заводи, змалював типи різних агентів-вербувальників, які розкидали сіті по Україні, затуляючи й безнадійно зубожілих селян у пастку нелюдської експлуатації.

“Брудною, розгрузною дорогою йдуть заробітчани, – писав Михайло Коцюбинський у повісті “Fata morgana”. – Йдуть та йдуть, чорні, похилені, мокрі, нещасні, мов каліки-журавлі, що відбилися від свого ключа, немов осінній дощ. Йдуть і зникають у сірій безвісті”². Ця селянська трагедія на межі останніх століть показана автором з убивчою викривальною силою, повість і нині захоплює великою художньою правдою.

Головні герої твору – Андрій та Маланка Волики. Придавлені безпросвітним життям, вони ще мають віру, плекають надію на кращу долю. Він бачить вихід у тому, щоб стати робітником гуральні, яка будується в селі; Маланка ж тримається за свою нездійснену мрію – мати власний шматок поля. Та не так сталося, як гадалося. І доведені до відчаю люди вдаються до шаленого бунту, гromлять гуральню, як то й було насправді в кривавих революційних подіях 1905 р. в Україні та по всій Російській імперії.

Куці реформи, якими царський уряд силкувався пригасити народний гніт, мало чим могли зарадити справі. Тож не мілили потоки заробітчан до міст, село вимирало. Тисячі українських селян за планом міністра Столипіна потяглися аж на Далекий Схід, заселяючи нові, необхідні землі імперії.

Не менш трагічні події розвивалися й на західноукраїнських землях, де панувала Австро-Угорська імперія.

Не знаходячи застосування своїм силам на батьківщині, не маючи можливості тут навіть за рахунок важкої праці забезпечити собі й своїй родині більш-менш

терпимого існування, селяни Галичини, Волині, Буковини змушені були емігрувати до Канади, Сполучених Штатів, Бразилії, Аргентини, несучи по світах кам’яні хрести своєї долі. Йшли з вузликами насіння обживати суворі, дикі землі. Несли в чужі краї своє хліборобське уміння, працьовитість, свою культуру. І свої пісні, серед яких зазвучала згодом й ота знаменита “Чуєш, брате мій, товаришу мій”, на слова Богдана Лепкого. Оте журливе: “Кру... кру... Поки море перелечу, крилонька зітру...”

Продавши рештки убогого поля і злиденне майно, тисячі селянських родин кидали насиджені місця та їхали шукати щастя за океаном, надіючись там знайти пристанище, останній порятунок.

Отож природньо, що тема еміграції сільської бідноти посідала чимале місце в тогочасній нашій літературі.

З гірким душевним болем озвався на ті мандри у пошуках кращої долі своїх земляків Іван Франко. В “Листі із Бразилії” устами самих селян він розповідає про голод, холод, злидні, нещадний визиск, масове вимирання емігрантів у чужих країнах:

...На морі вмерло дев’ять душ народу,
Їх замість погребу метали в воду.

Най Бог боронить від такої тьми,
Як матері ридали за дітьми,

Коли їх риби довгі, мов ті балки,
Зубаті, чорні, рвали на кавалки.

В Бразилії ми теж зазнали зла.
Пропасниця лиха нас тут знайшла.

П’ять хлопців до послуг продали ми,
А сім дівчат пішли в такі дома³.

Погляди Івана Франка на еміграцію цілком поділяв Василь Стефаник, письменник, котрого Марко Черемшина назвав “поетом мужицької розпуки”.

Те, в які умови потрапляли ті, котрих, мов зів’яле кленове листя, гнали злидні з рідного краю, вже на самому початку їхнього хресного шляху за океан, Стефаник

мав нагоду спостерігати на власні очі під час свого перебування у Кракові. Через погану організацію урядом справи переселення люди нерідко гинули ще в Європі від різних хвороб та нещасних випадків, втрачаючи майно, дітей, збуваючись останньою копійки. В листах до Ольги Кобилянської письменник яскраво описував вражаючі фізичні та душевні страждання тисяч емігрантів. Глибоке розуміння причин трагедії масової еміграції виявив Стефанік у статті “Для дітей”, у новелах “Осінь” та “Кленове листя”. Цілком же їй присвячена новела “Камінний хрест”, в основу сюжету якої покладено дійсні події, дійсну історію письменникового односельця з Русова – Івана Дідуха.

Автор знав особисто цього вічного злидаря-трудівника, одержував від нього листи з Америки.

Основний мотив новели – любов до рідного краю, любов, яка з особливою силою засягла тоді, коли виникла неминуча потреба селянина розлучитися з батьківщиною.

Важким було життя Івана Дідуха “на нашій, не своїй землі”. Замолоду він наймитував, а потім десять років прослужив у цісарському війську. Повернувшись додому, застав лише хатчину завалену. “А всього маєтку лишив йому тато букату горба щонайвищого й найгіршого над усе сільське поле”⁴. Щоб примусити таке поле родити, потрібно було докласти надлюдських зусиль, великої праці. Така праця, підкреслює письменник, уподібнювала людину до робочої худоби. Мусив Іван одірвати від серця той шматок потом зрошеної нивки та податися на заробітки за океан.

Ще й нині можна побачити в покутському Русові той кам’яний хрест, що його на власному горбі виніс на гору та поклав на спомин землякам Іван Дідух, прощаючись із рідним селом.

Теми наймитства, заробітчанства не цураються й письменники подальших часів.

Образи заробітчан бачимо в романі Андрія Головка “Мати” та творах інших авторів. Віддав цій темі данину й один з найвизначніших художників слова Олесь Гончар у романі “Таврія”, написаному в 1957 р. Автор подав широку картину того, як розорена селянська біднота щороку зривалася з рідних місць та йшла на заробітки в безмежні степи Таврійської губернії, що на півдні України.

Як і ті нещасні з повісті М. Коцюбинського “Fata morgana”, брели вони з полтавських, київських, чернігівських сіл по спалених сонцем, гарячих степових шляхах в надії знайти бодай якийсь заробіток. Виснажені, худі, почорнілі від гарячих супротивних вітрів люди пробиралися в Каховку, як “у землю обітовану”.

Тисячні натовпи батраків переповнювали невільницькі ярмарки Таврії. Якщо вдавалось найнятися, ціле літо батракували в латифундіях степових магнатів – графа Мордвинова, князя Трубецького, на хуторах німецьких колоністів, де людям, які працювали на виноградниках, бувало, надягали намордники, аби вони не їли винограду. Силу свою і молодість несли сюди люди на розпродаж, бо ж це був єдиний спосіб добути засоби до існування, добути шмат хліба насущного. Експлуатація, приниження людини набували тут найпотворніших форм, що й знайшло відображення в творі.

У “Таврії” Олесь Гончар проявив себе тонким майстром портретної, психологічної характеристики героїв. Згадаймо хоча б образи Данька, Вусті чи Ганни Лавриченко. Критика закидала письменникові докір, що блідуватими вийшли у творі образи Привалова та Бранникова, які мали б уособлювати провідників комуністичної ідеї. Та це, мабуть, не випадково. Автор не зміг відступити від життєвої правди, не зміг покривити душею на догоду офіційній ідеології.

В історії українського народу чимало трагічних сторінок, драматичних подій, що

не могли не знайти відгуку в нашому красному письменстві. Тому такими яскравими сторінками представлені в ньому художні твори, присвячені темі наймитовання, заробітчанства, еміграції з рідного краю трудового люду в пошуках щастя-долі.

Навряд чи помилимося, сказавши: жодна з літератур світу не присвятила цій тематиці стільки чудових творів, як українська. Бо надто болючим відлунням відгукувались ті соціальні явища в серцях демократичних письменників.

Надто близьким є той біль серцю сучасного читача – адже й нині триває процес обезселяння українського села, що був результатом його суцільного околгоспнення, руйнування селянського побуту та звичаїв на догоду утопічним марксистським догмам щодо стирання граней між містом і селом. Бо й нині пекучою раною ятрить нам доля України, котра, мов та степова чайка, вивела нас, дітей своїх, при розпутьях азіатсько-європейських битих шляхів...

¹ *Франко І.* Твори: В 20 т. – Київ.: Держлітвидав України, 1955. – Т. 17. – С. 173.

² *Коцюбинський М.* Твори: В 2 т. – Київ: Держлітвидав України, 1960. – Т. 2. – С. 27.

³ *Франко І.* Твори: В 50 т. – Київ: Наукова думка, 1976. – Т. 2. – С. 270.

⁴ *Стефаник В.* Вибране. – Ужгород: Карпати, 1979. – С. 68.

Addenda

Додатки

81.

Minidora Hawreliak, Reverend Ziminoff and
Katrina Huculak by the Hawreliak house, Alberta.
Provincial Archives of Alberta, UV777

Мінідора Гавреляк, отець Зімінов та Катерина
Гуцуляк біля хати Гавреляків, Альберта.
Провінційний архів Альберти, UV777

MEMORANDUM OF UNDERSTANDING
On scientific and cultural cooperation between
The Alberta Department of Culture and Multiculturalism and
The Rylsky Institute of Art Studies, Folklore, and Ethnography,
Ukrainian Academy of Sciences, and
The Ministries of Culture and Higher and Specialized Secondary Education,
Ukrainian SSR.

In Accordance with the Canada-USSR General Exchanges Agreement of October 20, 1971, pursuant to Section 10, Nos. 3 and 11, of the Canada/USSR Programme of Academic, Scientific and Cultural Exchanges and Cooperation between Canada and the USSR for 1989-90, signed in Moscow on November 18, 1988, and in accordance also with the Agreement between the Government of Canada and the Government of the Union of Soviet Socialist Republics on cooperation between Canadian Provinces and Republics of the USSR signed November 20, 1989, the Alberta Department of Culture and Multiculturalism, and The Ministries of Culture and Advanced Education of the Ukrainian SSR, and The Rylsky Institute of Art Studies, Folklore, and Ethnography, Ukrainian Academy of Sciences, hereinafter called the "Parties", wishing to promote the development of scientific and technical cooperation in the area of Ukrainian and Ukrainian Canadian folklore, ethnography, and museology, have reached the following understanding:

Article I

To mark the centennial of Ukrainian settlement of Western Canada, and as an initial step in the establishment of future cultural and educational exchanges, the Rylsky Institute of Art Studies, Folklore, and Ethnography (Lviv Branch), in cooperation with the History Department at Chernivtsi State University and the open air museums at Lviv and Chernivtsi will hold an ethnographic/museological conference dedicated to The emigration of Ukrainians at the end of the 19th century to North America.

Article II

The conference will be held in the fall of 1990.

Article III

The Minister of Culture and Multiculturalism, Province of Alberta, will visit the Ukrainian SSR in conjunction with the conference.

Article IV

The Alberta Department of Culture and Multiculturalism will sponsor six representatives as participants from Canada to this conference, to be invited by the Ukrainian organizers. Of these six, Alberta Culture and Multiculturalism will designate four of the candidates specifically and will recommend two more subject to the agreement of the Ukrainian conference organizers. Alberta Culture and Multiculturalism will also suggest other candidates who could be invited to the Ukrainian conference by its organizers, but who would not be sponsored by Alberta Culture and Multiculturalism, and who would make their own arrangements to cover expenses.

Article V

The conference will be advertised and a general "Call for Papers" will be distributed by conference organizers in Ukraine and by Alberta Culture and Multiculturalism in Canada, acknowledging and stressing the interactive nature of the endeavor.

Article VI

Alberta Culture and Multiculturalism will be financially responsible for the travel and accommodation costs of its six conference participants and up to two conference organizers to and from the point of arrival in and departure from the USSR. The organizers of the Ukrainian conference will be responsible for all conference-related accommodation and travel incurred by these eight individuals while in the USSR, from the point of arrival to the point of departure, in relation to the conference, tour and research activities outlined in this Agreement.

Article VII

Each of the six representatives of Alberta Culture and Multiculturalism who will participate in the Ukrainian conference will offer presentation descriptions to conference organizers upon receipt of an invitation to the conference, and not later than three months before the conference. Each presentation will include supplementary research materials, especially archival visuals, which will be presented to conference organizers at the conclusion of the conference in acknowledgement of the Canada/USSR agreements.

Article VIII

At the conclusion of conference sessions, each Alberta Culture and Multiculturalism representative will be allowed to conduct library, archival, or field expedition research for a minimum of 7 and a maximum of 21 days on a topic to be mutually agreed upon by conference organizers and Alberta Culture and Multiculturalism in advance of the conference. Conference organizers will be responsible for finding and gaining access to appropriate repositories and materials which would contribute to this research, and for covering related expenses.

Article IX

Either immediately upon the arrival of the Alberta Culture and Multiculturalism representatives, or at the conclusion of the conference, the conference organizers will conduct a tour of

gallery museums, open air museums, historic sites, and appropriate villages with particular attention to those relating to the culture of Alberta's early immigrants (western Ukraine).

Article X

During their stay in the USSR, organizers of the reciprocal Alberta conference to be held in 1991 will meet with the Ukrainian conference organizers to acquire copies of all papers presented at the Ukrainian conference. Ensuing meetings at that time between both groups will identify those likely to be acceptable for a jointly prepared special publication combining papers presented at both the Ukrainian and Alberta conferences.

Article XI

It is understood that, as the second occasion of this cooperative understanding, the Department of Alberta Culture and Multiculturalism, in association with interested academic and scholarly institutions that may include the Department of East European and Slavic Studies and the Canadian Institute of Ukrainian Studies at the University of Alberta and the Ukrainian Resource and Development Center at Grant MacEwan Community College, will hold an ethnographic/museological conference, entitled *The Migration of Ukrainians to North America After 1891*, celebrating the centennial of the beginnings of Ukrainian Mass Migration to Canada.

Article XII

The conference will be held in May 1991.

Article XIII

A member of the Council of Ministers, Ukrainian SSR, will visit Alberta in conjunction with the conference.

Article XIV

The exchanging sponsor in the Ukrainian SSR will send six representatives as participants from the republic to this conference, to be invited

by Alberta Culture and Multiculturalism. Of these six, the Ukrainian sponsor will designate four of the candidates specifically and will recommend two more subject to the agreement of the Alberta conference organizers. The Ukrainian sponsor will also suggest other candidates from the Ukrainian SSR who could be invited to the Alberta conference, but who would not be sponsored by the Ukrainian sponsor, and who would make their own arrangements to cover expenses.

Article XV

The conference will be advertised and a general "Call for Papers" will be distributed in Ukraine and by Alberta Culture and Multiculturalism in Canada, stressing the cooperative and acknowledging the interactive nature of the endeavor.

Article XVI

The sponsoring institution in the Ukrainian SSR will be financially responsible for the travel and accommodation costs of its six conference participants and up to two conference organizers to and from their point of arrival in and departure from Canada. The organizers of the Alberta conference will be responsible for all conference-related accommodation and travel incurred by these eight individuals while in Canada, from the point of arrival to the point of departure, in relation to the conference, tour and research activities specified in this Agreement.

Article XVII

Each of the six representatives of the Ukrainian SSR who will participate in the Alberta conference will offer presentation descriptions to conference organizers upon receipt of an invitation to the conference, and not later than three months before the conference. Each presentation will include supplementary research materials, especially archival visuals, which will be presented to conference organizers at the conclusion of the conference in acknowledgement of the Canada/USSR Agreements.

Article XVIII

At the conclusion of conference sessions, each Ukrainian SSR representative will be allowed to conduct library, archival, or field expedition research for a minimum of 7 and a maximum of 21 days on a topic to be mutually agreed upon by conference organizers and the Ukrainian sponsor in advance of the conference. Conference organizers will be responsible for finding and gaining access to appropriate repositories and materials which would contribute to this research, and for covering related expenses.

Article XIX

Either at the conclusion of the conference or immediately upon the arrival of the Ukrainian SSR representatives, the conference organizers will conduct a tour of gallery museums, open air museums, and historic sites in Alberta with particular attention to those relating to the culture of Alberta's early immigrants from Ukraine.

Article XX

During their stay in Canada, organizers of the Ukrainian Conference (1990) will meet with the Alberta conference organizers to acquire copies of all papers presented at the Alberta conference. Ensuing meetings at that time between both groups will identify those likely to be acceptable for a jointly prepared special publication combining papers presented at both the Ukrainian and Alberta conferences.

Article XXI

At the conclusion of the Alberta conference, the publication identified in Article XX will be prepared. The contents will be planned, reviewed and edited jointly in the original language of presentation (with alternate language translations). The book will be designed, produced and marketed through jointly agreed-upon arrangements, each party supporting 50 percent of the costs and obtaining 50 percent of the copies printed (minimum 1,000 copies) for subsequent distribution/sale.

Article XXII

Under the terms of this Memorandum of Understanding, both Parties commit to sharing information broadly through relevant ministries

and to keep other relevant organizations informed.

Drawn up and signed July 18, 1990, in the Ukrainian and English languages, both equally authentic.

On behalf of
the Province of Alberta

On behalf of
the Ukrainian SSR

Hon. James D. Horsman
Deputy Premier
Minister
of Federal and Intergovernmental Affairs

Maria A. Orlyk
Deputy Chairman
of the Council of Ministers

Hon. D. Main
Minister, Culture and Multiculturalism
of the Academy of Sciences

Ivan I. Lukinov
Vice-President

МЕМОРАНДУМ
про наукове і культурне співробітництво
між Міністерством культури УРСР,
Міністерством вищої і середньої спеціальної освіти УРСР,
Інститутом мистецтвознавства, фольклору
та етнографії ім. М.Т. Рильського Академії наук УРСР
та Міністерством культури і багатокультурності
провінції Альберта

Згідно Загальної угоди про обміни між СРСР і Канадою від 20 жовтня 1971 року, розділ 10, пункти 3 і 11, радянсько-канадської Програми академічних, наукових і культурних обмінів і співробітництва між СРСР і Канадою на 1989-90 роки, підписаної в Москві 18 листопада 1988 року, а також у відповідності до Угоди між Урядом Союзу Радянських Соціалістичних Республік і Урядом Канади про співробітництво між республіками СРСР і провінціями Канади, підписаної 20 листопада 1989 року, Міністерство культури УРСР, Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти УРСР, Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т. Рильського АН УРСР та Міністерство культури і багатокультурності провінції Альберта, які далі іменуються "Сторонами", бажаючи сприяти розвитку наукового і технічного співробітництва в галузі українського та українсько-канадського фольклору, етнографії і музейної справи, досягли домовленості про таке:

Стаття I

З метою відзначення сторіччя українських поселень в Західній Канаді і як перший крок у встановленні майбутніх культурних і наукових обмінів Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т. Рильського (Львівське відділення) спільно з історичним факультетом Чернівецького державного університету та музеями під відкритим небом Львова і Чернівців підготують і проведуть музейно-етнографічну конференцію, присвячену еміграції українців до Північної Америки наприкінці 19-го сторіччя.

Стаття II

Конференція відбудеться восени 1990 року.

Стаття III

Міністр культури і багатокультурності провінції Альберта відвідає Українську РСР у зв'язку з конференцією.

Стаття IV

Міністерство культури і багатокультурності провінції Альберта буде спонсором шести канадських представників, яких українські організатори запросять як учасників конференції від Канади. З цих шести осіб чотирьох безпосередньо визначить Міністерство культури і багатокультурності, а ще двох воно представить на узгодження організаторів з української сторони. Міністерство культури і багатокультурності провінції Альберта запропонує також інших кандидатів, які можуть бути запрошені на конференцію на Україні її організаторами, але для яких Міністерство культури і багатокультурності провінції Альберта спонсором не буде, і які прибудуть на конференцію за власний рахунок.

Стаття V

Рекламні оголошення про конференцію і загальний запит матеріалів будуть розповсюджуватись на Україні організаторами конференції, а в Канаді – Міністерством культури і багатокультурності провінції Альберта,

визначаючи та наголошуючи при цьому на спільному характері заходу.

Стаття VI

Міністерство культури і багатокультурності провінції Альберта буде відповідати за фінансове забезпечення поїздки до СРСР і назад, маючи на увазі до пункту прибуття і від'їзду, його шести представників та двох організаторів конференції в Канаді. Організатори конференції на Україні зобов'язуються нести всі витрати, пов'язані з проведенням конференції, перебуванням в СРСР восьми канадських представників, їх переїздами по країні, проживанням в готелі та дослідницькою діяльністю, вказаною в цьому Меморандумі.

Стаття VII

Кожний з шести представників Міністерства культури і багатокультурності провінції Альберта, які будуть приймати участь в роботі конференції на Україні, надішле тези доповіді організаторам конференції після отримання запрошення, але не пізніше як за три місяці до початку роботи конференції. Кожна доповідь включатиме додаткові дослідницькі матеріали, зокрема архівні, які будуть передані організаторам по закінченні конференції у відповідності до угоди між СРСР і Канадою.

Стаття VIII

По закінченні засідань конференції кожному представникові Міністерства культури і багатокультурності провінції Альберта буде надана можливість здійснити бібліотечне, архівне або польове експедиційне дослідження строком від 7 до 21 дня по темі, що повинна бути взаємно узгоджена організаторами конференції та Міністерством культури і багатокультурності провінції Альберта заздалегідь до початку роботи конференції. Організатори конференції будуть відповідати за підбір і отримання доступу до відповідних архівних сховищ і матеріалів, що сприяло б проведенню цього дослідження, а також покриття пов'язаних з цим витрат.

Стаття IX

Негайно після прибуття представників Міністерства культури і багатокультурності провінції Альберта або по закінченню конференції її організатори забезпечать відвідання музеїв, в т.ч. музеїв під відкритим небом, історичних місць та відповідних сіл, звертаючи особливу увагу на ті з них, що мають відношення до культури перших переселенців з Західної України до Альберти.

Стаття X

Під час перебування в СРСР організатори конференції, що відбудеться у відповідь в провінції Альберта у 1991 році, зустрінуться з організаторами конференції на Україні з метою отримання копій текстів всіх доповідей, представлених на конференції на Україні. Під час зустрічей обидві групи визначать ті з них, що можуть бути використані в спільно підготовленому спеціальному виданні, включеному до повідомлень, зроблених на конференціях на Україні і в провінції Альберта.

Стаття XI

Мається на увазі, що як другий захід цієї спільної домовленості Міністерство культури і багатокультурності провінції Альберта разом з зацікавленими науковими і учбовими закладами, до числа яких можуть увійти відділення східноєвропейських і слов'янських досліджень, Канадський інститут українознавства при Університеті провінції Альберта, Центр українських ресурсів і розвитку коледжу Грант Мак-Еван, проведуть музейно-етнографічну конференцію на тему "Міграція українців до Північної Америки після 1891 року", відзначаючи цим сторіччя початку масової еміграції українців до Канади.

Стаття XII

Конференція відбудеться в травні 1991 року.

Стаття XIII

Члени Ради Міністрів Української РСР прибудуть до Альберти у зв'язку з конференцією.

Стаття XIV

Спонсор обміну в Українській РСР направить як учасників конференції від республіки шістьох представників, які будуть запрошені Міністерством культури і багатокультурності провінції Альберта. З цих шести учасників український спонсор конкретно визначить чотирьох кандидатів і запропонує ще двох на узгодження організаторам конференції в Альберті. Спонсор з української сторони запропонує також інших кандидатів від Української РСР, які можуть бути запрошені на конференцію в Альберті, але спонсором яких він не буде, і які всі витрати будуть покривати за власний рахунок.

Стаття XV

Рекламні оголошення про конференцію і загальний запит матеріалів будуть розповсюджуватись організаторами конференції на Україні і Міністерством культури і багатокультурності провінції Альберта – в Канаді, визнаючи і наголошуючи на спільному характері заходу.

Стаття XVI

Спонсорська організація Української РСР буде відповідати за фінансове забезпечення поїздки до Канади і назад, маючи на увазі до пункту прибуття і від'їзду, її шести представників та двох організаторів конференції. Організатори конференції в провінції Альберта зобов'язуються нести всі витрати, пов'язані з проведенням конференції, перебуванням в Канаді цих восьми представників, їх переїздами по країні, проживанням в готелі та дослідницькою діяльністю, вказаною в цьому Меморандумі.

Стаття XVII

Кожний з шести представників Української РСР, які приймуть участь в роботі конференції в провінції Альберта, надішле тези доповіді організаторам конференції після отримання запрошення, але не пізніше як за три місяця до початку роботи конференції.

Кожна доповідь включатиме додаткові дослідницькі матеріали, зокрема архівні, які будуть передані організаторам по закінченні конференції у відповідності до угоди між СРСР і Канадою.

Стаття XVIII

По закінченні засідань конференції кожному представникові Української РСР буде надана можливість здійснити бібліотечне, архівне або польове експедиційне дослідження строком від 7 до 21 дня по темі, що повинна бути взаємно погоджена заздалегідь до початку роботи конференції її організаторами з українським спонсором. Організатори конференції будуть відповідати за підбір і отримання доступу до відповідних архівних сховищ і матеріалів, що сприяли б проведенню цього дослідження, а також покриття пов'язаних з цим витрат.

Стаття XIX

Негайно після прибуття представників Української РСР або ж по закінченні конференції її організатори забезпечать відвідання музеїв, в тому числі музеїв під відкритим небом, і історичних місць в провінції Альберта, звертаючи особливу увагу на ті з них, що мають відношення до культури перших переселенців з України до провінції Альберта.

Стаття XX

Під час свого перебування в Канаді організатори конференції на Україні (1990 рік) зустрінуться з організаторами конференції в Альберті з метою отримання копій текстів всіх доповідей, представлених на конференцію в Альберті. Під час зустрічей обидві групи визначать ті з них, що можуть бути використані в спільно підготовленому спеціальному виданні, включаючому тексти повідомлень, зроблених на конференціях на Україні і в Альберті.

Стаття XXI

Видання, згадане в статті XX, буде підготовлене після закінчення конференції в

провінції Альберта. Зміст видання буде спланований, обговорений і спільно підготовлений до друку на мовах, на яких кожне повідомлення було зроблено (з додатком перекладу). Книга буде підготовлена, видана і розповсюджена шляхом, узгодженим обома сторонами. Кожна сторона візьме на себе 50 процентів витрат і одержить 50 процентів тиражу (мінімум 1000 примірників) для послідувачого розповсюдження або продажу.

Набуття чинності: 18.07.90

Від імені Української РСР

(підпис)
Марія А. Орлик
Заступник Голови
Ради Міністрів

(підпис)
Іван І. Лукінов
Віце-президент
Академії наук

Стаття XXII

Згідно положень даного Меморандуму сторони зобов'язуються широко обмінюватись інформацією через відповідні міністерства і інформувати інші зацікавлені організації.

Меморандум підписаний 18 липня 1990 року в двох примірниках, кожний українською і англійською мовами, причому обидва тексти мають однакову силу.

Строк дії: невизначений

Від імені провінції Альберта

(підпис)
Джеймс Д. Хорсман
Заступник Прем'єр-Міністра,
Міністр федеральних і
міжурядових справ

(підпис)
Даг Мейн
Міністр культури і
багатокультурності

Indexes

Показчики

82.

Simeon, Minidora and Metro Hawreliak, Alberta.
Provincial Archives of Alberta, UV779

Сімеон, Мінідора та Метро Гавреляк, Альберта.
Провінційний архів Альберти, UV779

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

INDEX OF NAMES

- Амброзія, сестра-служебниця 238
Авдієвський Анатолій 318
Авраменко Василь 308
Андерсон 338
Антоневич Ярко 310
Антонюк І.В. 226
Апостол Данило 52
Арабський Григорій 360
Аркас М. 52
- Балан Я. 61
Барвінок Ганна 52
Барвінський Василь 317, 318, 321
Барвінський Володимир 130
Бариляк 84
Бачинський Левко 101
Берг Л.С. 134
Березовський І.А. 314
Березовський М. 53
Бетховен Людвиг 314
Битинський М. 58
Білас М.Я. 226
Білаш Радомир 38, 153
Білецький В. 38, 39, 52
Блавацький В. 54
Блажкевич І. 357
Боберський І. 56, 57, 253
Бовичі І.Д. та Ю.Д. 226
Богдан Ф. 43, 352, 354
Бодруг Іван 99
Божик Пантелеймон 92, 93, 358
Бойчук Іван 101
Бойчук М. 54
Бортнянський Дмитро 53, 316, 317
Борук П.П. 226
Борушенко Оксана 38
Ботушанський В. 38, 39, 62, 67
Боцюрків Роман 310
Браун Е. 45, 323, 287
Бредвін Е. 111
Бродлакович Ілля 200
Бубняк Йосип 100
- Буджак С. 38, 43, 347
Бузек Й. 130
Булат Тамара 38, 42, 313
Бурстин Данел 333
Бурштинський Едвард 38
Бучко Г. 38, 42, 352
Бучко Д. 38, 42
Бучма А. 54
- Варенка Катерина 345
Василяшук Г.В. 226
Василенко Зоя 319
Вахнянин А. 53
Вебер К.-М. 314
Ведель Артемій 53, 316
Велещук Іван 242
Вербицький Михайло 53, 317
Верьовка Григорій 53, 318
Вещаль Василь 310
Винницька І.Г. 226
Виростюк Юрко 100, 101
Вінтоняк Г.Г. 226
Вітик-Войтович О. 58
Вітошинський Осип 317
Власійчук П. 92
Вовк Тодор 81, 91
Вовчок Марко 315
Вознюк В. 43, 356
Володимир Великий, князь 52
Володимир Мономах, князь 52
Волошин Іван 164, 344
Воробкевич Г. 53
Вудсворт Дж. 109
- Гавреляк Василина 245
Гавреляк Мінідора 365
Гавриляк Семен 159
Гайворонський М. 53
Ганушак М.Ю. 226
Ганчук Ріна 38, 42
Гелич Петро 80
Гірняк Й. 54

- Глібов Леонід 52
 Гнатишин А. 53
 Гніздовський Я. 58
 Говіка Василь 308
 Головацький Василь 99
 Головацький Я. 130
 Головка Андрій 363
 Гонг Согу 44
 Гончар Олесь 43, 363
 Гончаренки, брати 310
 Горбовий П.І. 226
 Горбові П.В. та О.І. 224
 Гордон, пастор 112
 Горелов М. 64
 Горняткевич Андрій 38, 42, 306
 Гошовський Володимир 319
 Грабовецький В. 38
 Гринюк Стелла 82
 Грищенко О. 54
 Грищук Мафтей 91
 Грінченко Борис 52
 Грушевський Михайло 52
 Гулик І.М. 224
 Гумен Іван 101
 Гуцуляк Катерина 365
- Габрух Лор'яна 149
 Гавінчук Микола 39,40, 115, 116, 117, 118, 119,
 121, 123
 Геник Кирило 56, 78, 90, 92, 99
 Герус О. 132
 Гоа Давид 38
 Горецький Сидір 77
 Грекул 179, 255, 337, 339
 Гушул Тимофій 101
- Давидов Степан 314
 Дальвімар М. 314
 Данило Романович Галицький, князь 52, 169
 Данилюк Архип 38, 41, 42, 75, 162, 165, 166, 341
 Данькевич К. 53
 Демуцький Порфирій 53, 317
 Де-Вітте Е. 183, 186
 Денищук Володимир 77
 Джуранюк Й.М. 226
 Дзвідзінський Кузьма 101
 Дидик С. 238
 Дилецький Микола 313
 Дитиняк Марія 321
 Дідух Іван 363
 Дітц Джеймз 333
 Дмитрасевич Тадей 198
- Дмитрів Нестор, о. 55, 56, 80, 89, 90, 92, 139,
 241
 Дністрянський С. 130
 Довженко О. 344
 Дорошенко Д. 52
 Дорошенко Петро 52
 Драган Михайло 198
 Драгоманов Михайло 99
 Дрейсх І. 54
 Дроздикова Катерина 357
 Дугай Гарі 38
 Думнич Ю. 135
 Дяковський Мирослав 310
 Дяченко Н.М. 226
- Епаліда, сестра-служебниця 238
- Євтух В. 38, 62, 65
 Єдлічка Алоїз 315
 Єлиняк Василь 56, 99, 146
 Ємець Василь 308, 309
 Єндрієвська Ірина 38, 43, 153, 332, 336
 Єфремов С. 53
- Жижиан Сава 356
 Жикалюк Іван 342
 Жолтовський П.М. 161
 Жук М. 54
 Жуковський А. 134, 183
 Журковський Л. 181
- Загара Василь 55, 78, 80
 Залеський О. 53
 Заньковецька М. 54
 Загиркевич-Карпинська І. 54
 Захарів 151
 Захарійчук А. 359
 Зімінов, о. 365
- Іваницький Анатолій 319
 Івасюк М. 54
 Івоняк Теофан 179
 Ігор, князь 52
 Ізидора, сестра-служебниця 238
 Іллюк Ганна 38
 Ільчишин Д.М. 92
 Іськів Л.П. 226
- Кабузан В. 132
 Кагала Володимир 342
 Казанівський Павло 309
 Калинич В.І. 226

- Кармазин-Каковський 181
 Карпенко-Карий І. 54
 Кауер Ф. 314
 Квітка Климент 319
 Квітка-Оснoв'яненко Григорій 52
 Кейван І. 39, 52, 54
 Кириак Ілля 52, 102
 Кифорук Петро 102
 Кіндрачук Степан 177
 Клибановський Іван 102
 Климаш Роберт 38, 42
 Климків Володимир 321
 Климко О. 38
 Климовський Семен 314
 Кобилянська Ольга 43, 52, 138, 356, 357, 358, 359, 360, 363
 Кобилянські Марія та Юліан 356, 359
 Кобринська Наталія 52
 Ковалюк 151
 Ковальчук Олена 38, 39, 40, 62, 96
 Ковбель С. 144
 Когуська Н. 39, 52
 Кожоляно Георгій 38, 40, 41, 61, 62, 170, 171, 172, 173, 175, 176, 177, 178, 339
 Кожоляно Ярослава 38, 41, 202, 203, 205, 206
 Козак Е. 58
 Козицький П. 321
 Колесник Володимир 321
 Колесса Філарет 53, 316, 317, 318, 319
 Колісник Василь 99
 Комарницька Л. 38, 43, 361
 Компанієць І. 62
 Конашевич-Сагайдачний Петро 52
 Кондрацька Квітка 321
 Конопленко-Запорожець Павло 308
 Коперницький І. 161
 Копчак В. 130
 Копчак С. 130
 Копчук Іван 344
 Копчук Лесь 344
 Копчук М. 344
 Копчук Ю. 344
 Кордан Б.С. 39, 52, 57, 61
 Кордуба М. 130, 134
 Королюк Микола 77
 Королюк Степан 77
 Кос-Анатольський А. 53
 Косміна Тамара 38, 40, 181
 Косовий 104
 Костюк Олександр 38, 40, 44
 Котляревський Іван 43, 52, 54, 361
 Коцюбинський Михайло 43, 52, 362, 363
 Кошиць Олександр 53, 316, 317, 318, 319, 320, 321
 Кравець М. 62
 Кравченко Б. 61
 Кравченко Уляна 52
 Кравчук Петро 38, 39, 40, 79, 99
 Крайківський Олекса 101, 102
 Красицький Омелян 112
 Крейзел Генрі 108
 Кремар Роман (Михайло Солодуха) 100, 101
 Кренц Юрій 359
 Крептул Надя 222
 Крижанівський В. 54
 Крип'якевич І. 52
 Кричевські В. і Ф. 54
 Кропивницький Марко 54, 317, 361
 Ксьонжик Василь 55, 89
 Куба Людвік 317
 Кубійович В. 52, 130, 132, 133, 134, 135
 Кузяк Танасій 92
 Куліш Пантелеймон 52
 Кулька Василь 102
 Купченко Володимир 358
 Курбас Лесь 54
 Курилик Василь 306
 Курило В. 62
 Куц Іван 344
 Лабович 200
 Лаврівський Іван 317
 Лазебник С. 61
 Лакуста Степан та Анна 179, 235
 Ластович Семен 310
 Левицький Т. 87, 91
 Ленін В.І. 85
 Леонтович Микола 53, 316, 317, 318, 319, 321
 Лепкий Богдан 362
 Лещенко Л. 61, 64, 65
 Липинський Петро 193
 Лисак-Мартинків Рута 38, 41, 153, 208, 222
 Лисенко Микола 53, 315, 316, 317, 318
 Литвиненко С. 54
 Ліньова (уродж. Паприц) Євгенія 317, 318
 Лісова Марія 38, 42, 153, 240
 Логвин Г.Н. 161
 Лукашевич П. 317
 Луців Стефан 199
 Лучишин Михайло 110
 Лучкович М. 357
 Людкевич Станіслав 53, 317, 318
 Лятошинський Б. 53

- Мазепа Іван 52, 361
 Майборода І. 53
 Майборода П. 53
 Макар Олександр 38, 62, 64, 130
 Макар Юрій 38, 39, 44, 60, 61, 62, 63
 Макарчук С. 38, 62, 63
 Маковійчук 179
 Максименко Ф. 133, 134
 Максимчук П. 38
 Макух Андрій 38
 Макушенко П.І. 161
 Малиць Тома 89
 Мандрика М. 53
 Мандрюк Сафрон 77
 Мар'ян Василь 80
 Маречко-Сохань Г. 42
 Маркевич Андрій 315
 Маркевич Микола 315
 Маркович Опанас 315
 Мартиненко Б. 62, 65
 Марунчак М.Г. 39, 52, 53, 57, 103, 141
 Мевор Дж. 110
 Медвідський Богдан 38, 39
 Мейн Даг 38
 Мекінташ, депутат 112
 МекЮен Грент 246
 Мельник Р. та І. 58
 Мертке Едуард 315
 Микитів Б. 38
 Мирний Панас 52, 361
 Михайленко В. 38
 Млкох А. 78
 Млотковська Л. 54
 Могила Петро 52
 Мойсюк Денис 101
 Монич Семен 81
 Моравець 89
 Морговський Сергій 44
 Мулик-Луцик Ю. 39, 52, 57
- Нагачевський Андрій 38, 42
 Нальотова К. 54
 Нарбут Ю. 54
 Наулко Всеволод 38, 40, 62, 64, 130
 Негрич Іван 99
 Немирський Кость 80
 Нечуй-Левицький Іван 43, 52, 361
 Нижанківський Остап 53, 317
 Нижанківський Н. 321
 Никорак Олена 41, 222, 223, 225, 226
 Ніщинський Л. 53
 Новаковський Михайло 102
- Обмінський Т. 162
 Огоновський В. 130
 Олег, князь 52
 Олеськів Осип (Йосип) 56, 78, 99
 Ольхом'як В.Ф. 162, 163, 164
 Омельченко 308
 Онищук Тетяна 153
 Орленко П. 61
 Орлик Пилип 52
 Орлов А. 38
 Осиповичева А. 54
 Откович Василь 38, 41, 198
 Охримович В. 130
- Павлик Анна 99
 Павлик Михайло 99
 Павлуцький Г. 54
 Павлюк Степан 42, 229
 Павчук І.А. 101
 Паньків Нестор 310
 Паплинський Антон 308
 Пастух І.А. 224
 Патер У. 38
 Педлі Френк 242
 Пенішкевич В. 38, 39, 40, 103
 Петлюра Симон 52
 Петров А. 135
 Пилипів (Пилипівський) Іван 56, 99, 146
 Пилипів Марія 246
 Пірен Марія 38, 40
 Піткайті Двайт 333
 Плохій Олена 44
 Пович Стефан 343
 Повшук С.П. 224
 Погорецький Зенон 38
 Подолинський Сергій 99
 Полуботок Павло 52
 Польова Ганна 356
 Пономарьов А. 38, 39, 47
 Приступа Степан 38, 40, 43, 153
 Продан 56
 Пудерак Данило 149
 Пурпур Г. 182, 184, 185, 186, 187, 189, 190
 Пчілка Олена 52
- Радзикович В. 53
 Рараговський Дмитро 100, 102
 Ревуцький Б. 39
 Ревуцький В. 52, 53, 54
 Ревуцький Лев 53, 316, 317
 Ризюк Петро 100
 Райт Е.Р. 127

- Ріа Дж. 132
 Рігельман 308
 Родак 308
 Рожик М. 38
 Розумовський Кирило, гетьман 52
 Роман Мстиславич, князь 52
 Романюк Дмитро 103
 Росінський Олександр 38, 41, 42, 44, 237
 Рошка Микола 78, 80
 Ру Пилип, о. 196
 Рубець Олександр 315
 Рубчакова К. 54
 Руданський Степан 52
 Рудницький 104
 Рудницький А. 53
 Рудницький С. 130, 134, 135
 Русанівський В.М. 50
 Руснак І. 38
 Русова С. 53
 Рутер 104
- Сабурен, священник 108
 Савчук 83
 Савчук С. 39, 52, 57
 Садовські М. і О. 54
 Саксаганський П. 54
 Самойлович В.П. 161
 Сандул Петро 78
 Свирипа Френсис 38, 61
 Святослав Хоробрий, князь 52
 Сейго Мітч 356
 Селарс Річард 333
 Семенко Світлана 38, 41
 Семенюк Іван 342
 Семенюк Й. 101
 Сенчук Степан 181
 Серов Олександр 315
 Силверсайд Брок 38, 39, 40
 Сиротюки Василь і Юрко 99
 Сифтон К. 108
 Сич О. 38, 39, 40, 62, 63, 64, 83, 108
 Січинський Д. 53
 Сковорода Г. 53
 Слободян Роман 357
 Соболь Спиридон 199
 Сокальський Петро 315, 319
 Солянич Дмитро 100, 102
 Сохань Ганна 38
 Спірс 111, 242
 Старицька-Черняхівська Людмила 52
 Старицький М. 54
 Степовий Павло 310
- Степовий Я. 53
 Стефаник Василь 43, 52, 100, 362, 363
 Стефанович, посол 85
 Стеценко Кирило 53, 316, 317, 318, 319
 Стечишин Мирослав 99
 Стечишин С. 39, 52
 Строцький І. 238
 Ступницький В. 321
 Суглобін С. 38
- Таїда, сестра-служебниця 238
 Таранушенко С.А. 161
 Тимошенко С. 54
 Тихон, єпископ 91
 Ткач М. 38
 Ткаченко Григорій 310
 Тобілевич 361
 Токар М.В. 226
 Тома Михайло 184, 187
 Томас Діана 38, 41, 153, 198
 Томашевський Тома 100, 102
 Томашівський С. 130, 134
 Томпсон Дж. 111
 Топольницький Григорій 102
 Трутовський Василь 313
 Турянський Осип 344
- Удич Федір 343
 Ужвій Н. 54
 Українка Леся 52, 143
 Уотерс 110
- Фальковський Я. 230
 Фарботюк Тодер 88
 Федак П. 174
 Федькович Юрій 52
 Фербей М. 101, 102
 Ферлей Тарас 99
 Филипович Е. 89
 Філяс П. 238
 Фоменко М. 53
 Фостер Кейт 103
 Франко Іван 43, 52, 53, 90, 99, 101, 361, 362
 Франчук Василь 17
- Ханасик Віктор 153
 Харюк Танасія 358
 Хасевич Н. 54
 Хілл Д. 110
 Хмельницький Богдан, гетьман 52
 Холодний П. 54
 Хоткевич Гнат 308, 309

- Ціхоцький Василь 103
Цуркан 83
- Черевик Браєн 38, 42, 44
Черемшина Марко 362
Черніг К. 130
Чернявський 83
Чорна Н. 130, 132, 134
Чорний А. 38
Чорний Микола 110
Чубинський П. 175
Чумер Василь 100, 104, 105
- Шандро Никон 179
Шандро Стефан 209
Шапка Григорій 345
Шатульський Матвій 102
Шатульський Мирон 309
Шафарик П.-Й. 130
Шашкевич Маркіян 52
Шаян Володимир 141
Шевченко Тарас 52, 53, 361
Шевчук А. 38
Шептицький А., митрополит 56, 57, 238, 239
Шеремета М.П. 226
Шипитка М. 110
Шиян Роман 44
Шлемко 178
Шлепаков А. 61, 62, 63, 64, 132
Шостак Наталія 44
Шостали Петраш і Онуфрій 90
Штогаренко А. 53
Штокалко Зіновій 310
Шульга З.М. 226
- Щабель Катерина 149
Щепкін М. 54
- Юристовський О. 38
Юркевич М. 359
Юрко Аксенія 186
Юрко Єлена 188, 190
Юрко Майк 188
Юрко Назарій 180, 183, 184, 185, 186, 187, 188
Юрченко П.Г. 161
- Яворівський Володимир 98
Яворська Н.В. 226
Яременко С. 52
Яремко С. 39, 53
Ярослав Мудрий, князь 52
Яциневич Яків 317, 321
- Antoniuk family 300
Artiukh Lidia 250, 256
Avramenko Vasył' 290, 291, 292, 293
- Bachynsky W. 253
Bandera M. 70
Berkowski Steve 303
Bilash Radomir B. 23, 24, 70, 71
Bilets'kyi B. F. 23, 26
Bogdan F. 33
Borushenko Oksana 24
Borysenko Valentyna 258
Botushans'kyi V. M. 23, 27
Boyle J. 115, 116
Bozyk P. 115, 116
Brown E. 45, 287
Buchko D. H. 23
Buchko H. E. 23, 33
Budzhak S. V. 23
Bulat Tamara 24, 32
Burstynsky Edward 24
- Cebuliak John 118
Cherwick Brian 24, 32, 34, 299
Chorniawy Cathy 70
Chornii A.I. 24
Churchill Winston 20
Czumer W. 115, 116
- Danyiuk Arkhyp H. 23, 24, 30, 33, 75
Diduch Maria 114
Dorson R. 67
Duguay Gary 24
- Eliuk Anna 24
- Fedkovych Iu. 69
Fedyk Trifon 69, 114
Franchuk Wasyl 17
Franko Ivan 34, 114, 123, 331
- Gavinchuk Nicholas 27, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124
Gawenczuk Wasyl 114
Gawryliuk Theodore 302
Goa David 24
Gorbachev 22
Goretski Isidor 119
Goshko M. 115, 116
Gousev Feodor 20
Gregorash Jim 303
Grekul V. 255

- Groshak Alex 303
 Gushul Thomas 114
 Guzenko Igor 21
- Halitsky Mike and Tom 300
 Halpert H. 67
 Hanchuk Rena 32, 70, 277
 Hawreliak Mykhailo and Vasylyna 256
 Himka John Paul 330, 331
 Hnatiuk V. 69
 Hohol Demjan 70
 Honchar O. 34
 Hong Sogu 34
 Hontar Tamara 250, 253, 258
 Horbach Anna 116
 Hornjatkevyč Andrij 32, 34
 Horseman James D. 23
 Horyn H.I. 331
 Hrabovets'kyi V.V. 23
 Hryniuk Stella 331
 Humeniuk Paul 302
- Ievtukh V.B. 23
 Iurystovs'kyi O.I. 23
 Ivanchuk Orysia 303
- Jendzowsky Irene 24, 33
- Kassian Peter 302
 Keywan I. 26
 King Mackenzie 20
 Kirkonnell Watson 69
 Klymasz Robert B. 24, 33, 69, 70, 71, 289, 290,
 295, 325, 329
 Klymko O.I. 23
 Kobylans'ka Ol'ha 34
 Kohuska N. 26
 Komarnyts'ka L. A. 23, 34
 Kordan B. 26
 Korotych Vitaly 259
 Koshetz Tetiana 69, 329
 Kosmina Tamara V. 23, 24, 29
 Kostiuk Oleksandr 24, 28, 34
 Kostyshyn Stepan 24
 Kosygin A. 21
 Kotliarevs'kyi I. 34
 Kotsiubyns'kyi M. 34
 Koval'chuk Olena O. 23, 27
 Kowalchuk Y. 70
 Kozholianko G. K. 23, 24, 28, 29, 30
 Kozholianko Iaroslava I. 23, 24, 30
 Krawchenko Bohdan 22
- Krawchuk Peter 24, 27, 28, 69, 290
 Kuibyshev 20
- Lesoway Marie 24, 31, 70, 250, 251
 Lohvin Victoria 34
 Luchkovich M. 115
 Lukinov Ivan 23
 Lysak-Martynkiw Ruth 24, 30, 214
- Maga John 300
 Main Doug 23, 24
 Makar Oleksandr 24
 Makar Yuri 23, 24, 26, 34
 Makarchuk Stepan 23
 Maksymchuk P.P. 23
 Makuch Andrij 24, 70
 Malayko William 302
 Marechko-Sochan Anne 31, 32, 265
 Marunchak M. 26
 Maryn Sonia 70
 Medwidsky Bohdan 24, 26, 67
 Melnycky Peter 70
 Messer John 302
 Mihalcheon George 118
 Morgovsky Sergiy 34
 Moroz V. 70
 Mulyk-Lutsyk lu. 26
 Mykhailenko V. V. 23
 Mykytiv B.S. 23
 Myshok William 120
- Nahachewsky Andrij 24, 32, 70, 289
 Naulko Vsevolod I. 23, 24, 28, 29
 Nechui-Levyts'kyi 34
 Nykorak Olena 24, 31
- Oleksiuk Mike and Wasyl 301
 Olijnyk Hryhorij 70
 Orlov A.V. 24
 Orlyk Maria 23
 Otkovych Vasyl' P. 23, 24, 30
- Panych John 302
 Panych Steve 301, 302
 Pater I.T. 23
 Pavliuk Stepan 31
 Pawliuk Steve 120
 Penishkevych V. Z. 23, 27
 Piren M.I. 23, 28
 Plaviuk Volodymyr S. 69
 Plokhii Olena 34
 Pohorecky Zenon 24, 71

- Ponomariov Anatolii P. 24, 26
 Pritz Alexandra 290
 Prystupa Steve 24, 28, 29, 33, 327
 Pylypow Anna 254
 Pylypow Ivan 252

 Radomsky Metro 302
 Radomsky Bill and Kenny 301
 Randal Livesay Florence 68
 Revutsky B. 26
 Rolland Peter 34
 Romanyshyn Dave 303
 Rosins' kyi Oleksandr M. 23, 24, 29, 31, 34
 Rozhyk M.E. 23
 Rudnyc'kyj J. B. 69, 71
 Rusnak I.S. 23
 Rydnytsky Ivan 331

 Sadownyk Stefan 301
 Savchuk S. 26
 Savich Antony 301
 Savich John 300, 302
 Semeniuk Bill 301
 Semenko Svitlana 24, 30
 Serink Mike 301
 Shevchenko Taras 327
 Shevchuk A. 24
 Shiyan Roman 34
 Shostak Natalia 34
 Shukhevych Volodymyr 253
 Silversides Brock 24,27,28,114
 Sklepowich Modest 303

 Skrypnyk H.A. 327
 Slemko Annytsa and Yakiw 256
 Sochan Anna 24, 70
 Stalin Joseph 21, 22
 Stechishin Savella 329
 Stefanyk Wasyl 34, 114
 Suhlobin S. 24
 Swyripa Frances 24, 294
 Sych O.I. 23, 27, 28

 Theodorovitch, archbishop 122
 Thomas Diana 24, 30
 Tkach Mykola 23
 Trudeau P. E. 21
 Trulowsky Kurylo 114

 Virsky Pavlo 294
 Vozniuk Volodymyr 34

 Welk Lawrence 302
 Wilgress L. D. 20, 21
 Woycenko Nick 114
 Weight A. R. 127

 Yakoweshen family 301
 Yankovic Frankie 302
 Yaremko S. 26

 Zajcew B. 71
 Zarubin 21
 Zelisko John 301, 302

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

GEOGRAPHIC INDEX

- Австралія 53, 133, 147
Австрія 141
Австро-Угорщина (Австрійська імперія) 36,
47, 62, 63, 77, 79, 83, 86, 108, 130, 131, 134,
135, 138, 153
Айтуна 139
Альберта 36, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 45, 57, 64, 79,
80, 92, 100, 101, 102, 104, 105, 109, 110, 111,
115, 116, 117, 118, 119, 121, 123, 125, 127,
131, 132, 138, 143, 146, 151, 157, 158, 172,
179, 180, 183, 192, 193, 194, 195, 196, 198,
208, 209, 210, 235, 237, 240, 241, 242, 243,
245, 246, 287, 323
Америка 47, 50, 53, 78, 83, 93, 132, 137
Аргентина 77, 79
- Балківці 134
Балутянка 134
Банілів (Руський Банілів, Україна) 79, 87,
93, 153, 179, 208, 209
Банілів (Канада) 82
Барбівці 87
Барський р-н 226
Бел'ю 101
Белзчина 58
Белліс 117
Берегомет 208
Бережанський округ 131
Березів 90
Березівський повіт 134
Березова 134
Бессарабія 131, 134
Біла Керниця 134
Білгорай 134
Білі Ослави 230
Білянка 134
Більськ 135
Біша 134
Боднарка 134
Бойківщина 159, 161, 165, 169, 172, 226, 230
Боратин 134
Борівці (Україна) 79, 84, 208
- Борівці (Канада) 82, 139
Борщів 139
Борщівський повіт 78, 80, 131
Борщівщина 154
Боснія 83
Ботушаниця 134
Бохів 134
Боцьки 135
Боян (Канада) 82, 180, 182
Бояни (Україна) 180, 183, 184, 208
Боянчук 86
Бразилія 38, 53, 77, 79, 83, 133
Британська Колумбія 100, 101, 102, 131
Брідок 55, 78, 80, 89
Броди (Україна) 77
Броди (Канада) 158
Буковина 39, 41, 55, 56, 57, 77, 78, 79, 80, 81,
83, 86, 88, 90, 91, 92, 93, 97, 100, 134, 135,
137, 146, 157, 169, 170, 171, 173, 174, 175,
178, 180, 183, 185, 186, 188, 190, 202, 204,
205, 206, 208, 209, 222, 223, 237, 306
Буковина (Канада) 82, 237
Буковинська Гуцульщина 171, 204
Буковинське Поділля 202, 204, 208, 209
Буковинське Попруття 172, 208, 209
Буковинське Прикарпаття 202, 208, 209
Бучач 89, 131
- Вастао 115
Валява 86
Вама 181
Ванкувер 112, 237, 309
Васель 195
Васловівці 86
Вашківський повіт 209
Вашківці 79, 87, 208
Вегревіль 105, 109, 127, 242, 311
Велике князівство Литовське 48
Великий Кучурів 79, 134
Великобрезнянський р-н 167
Великобританія 133
Велланд 309, 310

- Верхнє Буковинське Попруття 205
 Верхній Ясенів 167
 Верховинський р-н 167
 Вижницький повіт 92
 Вижницький р-н 88
 Вижниччина 206
 Вилавче 79, 87
 Висіцько 134
 Відень 79, 110
 Вікторія 309
 Віндзор 112, 309
 Вінницька обл. 226
 Вінніпег 37, 38, 44, 56, 89, 90, 92, 93, 96, 99, 101,
 104, 112, 142, 144, 147, 148, 179, 237, 253,
 308, 309, 310
 Вірхомля 134
 Во 194
 Вовчинець 134
 Войславичи 134
 Волинь 130, 131, 158, 195, 237
 Володь 134
 Волтушова 134
 Воля 158, 237
 Вонда 110
 Восток 101, 194, 195
- Гаврени 134
 Гаврилівці 171
 Гаврилюки 82
 Галицьке Підгір'я 154
 Галицьке Поділля 154, 159
 Галицько-Волинське князівство 198
 Галич 55, 57
 Галичина 40, 41, 56, 57, 77, 78, 80, 84, 88, 89,
 90, 99, 108, 130, 131, 133, 134, 137, 146, 153,
 156, 157, 170, 174, 194, 198, 222, 223, 229,
 237, 306, 308, 318
 Гамбург 84, 89
 Гарбарі 134
 Гатна 134
 Гаффорд 139
 Гилкрест 101
 Гирова 134
 Гілліард 118
 Глибока 134
 Глибоцький р-н 180
 Глиниця 173
 Гоголина 79
 Голден 195
 Горішів 134
 Горішні Станівці 79, 87
 Горішні Шерівці 208
- Горлиця, повіт 134
 Госмер 102
 Грабівка 134
 Грабовець 134
 Гродненська обл. 135
 Гропана 134
 Грошівка 134
 Грубешів 134
 Грушівці 86
 Гусятинський повіт 131
 Гуцульщина 159, 161, 164, 166, 167, 171, 172,
 175, 226, 230
- Гардентон 55
 Грімсбі 310
- Давньоруська держава 52, 169
 Давфин 55, 103, 308, 311
 Данила 134
 Діло 237
 Дмитровичі 41, 198, 199, 200, 201
 Дніпро 132
 Дністер, р. 154
 Дністер 55, 132, 237
 Добринівці 79, 183
 Долішні Станівці 87
 Дон, р. 49
 Дорогочин 135
 Дороші 139
 Дорошівці 84, 209
 Дошниця 134
 Драмгелер 92
 Дрогобич 199
 Дубно 134
 Дубровиця 134
 Дунаєць, р. 134, 167
 Дунай, ріка 49
- Едмонтон 37, 38, 40, 43, 45, 77, 81, 89, 92, 93,
 96, 100, 101, 102, 109, 112, 142, 147, 148, 153,
 179, 180, 192, 196, 208, 211, 237, 240, 306,
 309, 310
 Една-Стар 240, 241, 242, 246
 Ендрю 100
 Етелберт 56, 103
- Європа 57, 133
- Жабокрюки 177
 Женева 99
 Жучка, село 78, 86

- Завадка 134
 Задубрівка 91, 208
 Закарпатська обл. 135, 167
 Закарпаття 130, 134, 135, 157, 161, 174, 200, 226, 229, 237
 Заліщики 231
 Заліщицький повіт 78
 Замістя 79, 87
 Заміхів 134
 Замостя 134
 Запоріжжя 55, 158
 Заріччя 230
 Заставна 78, 80, 208
 Заставнівський р-н 55, 88
 Західна Галичина 229
 Західна Європа 36, 64, 137
 Західна Канада 39, 41, 42, 55, 101, 106, 108, 109, 110, 111, 112, 137, 138, 140, 149, 168, 178
 Західна Україна 36, 39, 40, 41, 47, 97, 130, 133, 137, 138, 139, 140, 153, 194, 196, 244, 245, 308, . 309
 Західне Поділля 154, 159
 Збруч, р. 154
 Звенячин 87
 Здвижень 199
 Зелений Клин 53
 Зеленів 79, 87
 Земятичи 135
 Золота Бистриця, р. 134
 Золота Липа, р. 154

 Іваново 239
 Івано-Франківськ (Станіслав) 61, 84, 131
 Івано-Франківська обл. 135, 166, 167, 223, 225
 Івасюки 82
 Іпотешти 181
 Іскань 134
 Іспас 82

 Йорктон 93, 109

 Калгарі 101, 147, 179, 309
 Калинівці 79, 87, 134
 Калмар 196
 Калуський повіт 56
 Камінещина 58
 Кам'янка 134
 Кам'яна 83, 134
 Канада 36, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 47, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 108, 110, 111, 112, 113, 129, 130, 132, 133, 137, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 148, 153, 157, 158, 159, 160, 172, 178, 179, 180, 181, 183, 186, 187, 190, 195, 196, 198, 208, 209, 210, 211, 222, 223, 227, 237, 238, 239, 240, 241, 243, 244, 245, 246, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 320, 321
 Канора 110
 Карапчів 79, 87, 170
 Кардіф 101
 Карпати, гори 47, 134, 161, 164, 168, 169, 170, 174, 175, 194, 230, 308
 Квебек 36, 307
 Кенмор 101
 Київ 38, 44, 53, 54, 61, 64, 129, 130, 141, 153, 239, 313, 317
 Київська Русь 37, 141, 158, 169, 230, 231
 Київщина 158, 317
 Кимполунгська округа 181
 Киселів 208
 Кичера 79, 134
 Кінське 134
 Кіцманський повіт 78, 79, 86
 Кіцманський р-н 88
 Кіцмань 77, 208
 Климівці 134
 Княжпіль 134
 Колмен 101
 Коломия (Україна) 131, 224, 226
 Коломия (Канада) 132, 158, 237
 Комарів 134
 Конюшки 198, 199
 Конячів 134
 Корнич 226
 Косиничі 134
 Косів (Україна) 224, 226
 Косів (Канада) 55
 Косівський р-н 166, 223, 225
 Космач 223
 Костарівці 134
 Котличі 134
 Кримське ханство 48
 Криниці 134
 Кросно, повіт 134
 Кучурів 86, 87

 Ламонт 242
 Ланівці 139
 Ланцут, повіт 134
 Латинська Америка 47, 50, 130
 Лашківка 178, 208
 Легучени-Тевтулуй 79
 Лежачів 134

- Лемківщина 159, 161, 168, 230
 Летбридж 81, 100, 101
 Либохори 162
 Липовени 134
 Ліський повіт 134
 Лодина 134
 Лондон (Великобританія) 105, 108, 110, 314
 Лондон (Канада) 309
 Лубенщина 318
 Лужани (Україна) 208
 Лужани (Канада) 82
 Лузанівці 231
 Луківці 86
 Лукова 134
 Луцьк 53
 Львів 38, 43, 44, 53, 54, 57, 61, 96, 100, 157,
 161, 198, 222, 226, 229, 237, 308, 317
 Львівська обл. 135, 161, 162, 163, 165, 167
- Мавнт Кармел 103
 Майдан 173
 Малий Кучурів 78
 Малятинці 208
 Мамаївці 208
 Маморниця 87
 Манітоба 36, 39, 55, 57, 64, 79, 92, 103, 104,
 105, 106, 109, 113, 132, 138, 139, 140, 146,
 157, 168, 172, 179, 237, 246, 308
 Матійова 134
 Межиріччя 183
 Мельник 135
 Менщина 134
 Мигасво 97
 Мигучени 134
 Милієво 92
 Мирнам 109, 158, 242
 Мирославка 237
 Мисцова 134
 Михальча 86
 Мідлендвейл 92
 Молдава, р. 134
 Молдова 181
 Молодія 86, 208
 Мондер 109, 119, 121, 242
 Монреаль 90, 92, 101, 238, 309
 Москва 63, 314
 Мукачеве 200
 Мшанець 199
 Мюнхен 310
- Новий Санч, повіт 134
 На Гуцулах, укр. поселення 82
- Надбужанщина 58
 Наддністрянщина 77
 Нанаймо 99
 Небилів 56, 99, 146
 Негостинна 134
 Неполоківці 208
 Нижній Березів 99
 Німеччина 79, 132, 133, 308
 Нова Зеландія 53
 Новий Київ 57
 Новий Торг, повіт 134
 Новоросія 47
 Новоселиця 134
 Новоселицький р-н 180
 Новосільці 134
 Норт Батлфорд 112
 Нью-Йорк 61
- Одеська губернія 97
 Одеська обл. 131
 Одрехова 134
 Ожанка 134
 Олеськів 158
 Онтаріо 36, 148, 307, 310
 Онут 55, 86, 169
 Оршівці, село 78, 208
 Ослава, р. 132
 Осухи 134
 Оттава 38, 109, 111, 137, 147, 179
 Охматів 317
 Ошава 310
 Ошихліби 208
- Пакошівка 134
 Пенсильванія 103
 Перегримка 134
 Перемишльський повіт 134
 Перечинський р-н 167
 Петербург 153, 313, 314, 315, 317
 Пискоровичі 134
 Південна Азія 140
 Південна Америка 147
 Південна Буковина 174, 181
 Південний Кіцмань 82
 Північна Америка 38, 39, 50, 137, 153, 309, 311
 Північна Буковина 79, 99, 130, 132, 174, 204,
 206, 226
 Північний Кіцмань 82
 Підляшся 58, 135
 Плав'є 162
 Поволжя 97
 Погар 163

- Погорілівці 86
 Поділля 41, 48, 154, 158, 161, 164, 174, 181, 195, 226
 Подністр'яне 231
 Пойнт Доглес 55
 Покуття 41, 90, 226
 Полісся 174
 Полтавщина 317
 Польща 50, 58, 130, 131, 132, 134, 153, 167
 Попрад, р. 132, 167
 Попруття 202
 Портедж ла Прері 99
 Превороки 88
 Придністров'я 154
 Прикарпаття 164, 167, 200
 Принс-Альберт 109
 Принс-Джордж 309
 Прусія 83
 Прут 82, 237
- Радава 134
 Радехівщина 58
 Радимно 134
 Радянська Україна (УРСР) 60, 96, 97, 134, 167, 238, 239
 Радянський Союз (СРСР) 37, 60, 61, 65, 97, 132, 133, 135, 146, 167, 237, 238, 239
 Райкрофт 151
 Раколупи 134
 Рахівщина 165
 Редберрі 109
 Ред Рівер 246
 Репужинці 81, 87
 Рестон 92
 Ржухів 134
 Ришкова Воля 134
 Ріджайна 104, 179
 Рідківці 173
 Ріка, р. 161
 Річ Посполита 48, 238
 Роблін 309
 Розділі 134
 Розгока Мала 134
 Ропиця 134
 Російська імперія 63, 96, 130
 Росія 48, 49, 57, 63, 77, 83, 96, 153, 317
 Ростерн 110, 111
 Румунія 48, 50, 79, 130, 131, 181
 Русів 100
 Русь 55
 Руське Село 134
 Садбері 309
 Садгора 91, 208
- Саскатун 37, 38, 93, 109, 142, 147, 149, 179, 202, 308, 309
 Саскачеван 36, 39, 57, 64, 79, 103, 104, 105, 109, 110, 111, 112, 131, 132, 146, 149, 157, 172, 177, 237, 245
 Селиська 134
 Сенді Лейк 139
 Сент-Джулієн 177
 Сент-Катарінс 309
 Середні Мацьковичі 134
 Серет 134
 Серет, р. 134, 154
 Сенява 134
 Сибір 137
 Синява 134
 Сифтон 103
 Січ 55, 158
 Скальник 134
 Складисте 134
 Сколівський р-н 162, 163, 165
 Скопів 134
 Слава 237
 Славонія 83
 Славське 162
 Слобожанщина 47
 Словаччина 50
 Смокі Лейк 116, 119, 121, 139, 179, 194
 Снятин 57
 Снятинський повіт 100
 Снятинський р-н 225
 Снятичи 134
 Снячів 171
 Сокаль 132
 Сокальщина 58, 153
 Солонне 134
 Сопітський Майдан 134
 Ставчани (Україна) 208
 Ставчани (Канада) 82
 Станіславці 139
 Станіславів 158
 Станіславщина 177
 Станківці 231
 Старі Кути 230
 Старосамбірський р-н 161
 Сторожинецький р-н 180, 181
 Стрілецький Кут 208
 Строблі 135
 Стюартборн 109
 Судова Вишня 198, 200
 Сурож 135
 Сучава 181
 Сучава, р. 134

- Східна Галичина 41, 48, 57, 97, 99, 100, 101, 130, 132, 229
 Східна Європа 137, 138, 140, 178
 Східна Україна 137
 США (ЗСА) 47, 60, 65, 77, 97, 103, 108, 109, 130, 133, 137, 141, 147, 238, 310, 320
 Сян, р. 134, 167
 Сянок, р. 134
 Сяноцький повіт 134
- Тарашани 88
 Терасва, р. 161
 Теремля, р. 161
 Теремовля 55
 Терек, р. 49
 Тернавугка 134
 Тернопіль (Україна) 38
 Тернопіль (Канада) 132
 Тернопільська обл. 135, 167
 Тернопільський повіт 131
 Тернопільщина 131, 132, 317
 Тирасполь 239
 Тиса, р. 47, 49
 Тихий океан 53
 Товтри 80
 Томашів 134
 Топорівці (Україна) 79, 80, 86, 87, 208
 Топорівці (Канада) 82
 Торонто 38, 79, 97, 98, 142, 144, 147, 148, 179, 237, 309, 310
 Трибуховець 89
 Тростяна 134
 Трускавець 226
 Трушевичі 199
 Туреччина 48
 Турківський р-н 161, 162
 Тухолька 163, 165
- Угорщина 130
 Уж, р. 167
 Україна 38, 39, 40, 42, 43, 44, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 96, 97, 98, 102, 105, 129, 130, 132, 133, 137, 138, 140, 141, 142, 145, 146, 147, 150, 153, 157, 158, 159, 161, 168, 169, 170, 174, 175, 176, 178, 184, 196, 198, 199, 222, 223, 227, 230, 231, 237, 238, 239, 240, 241, 243, 244, 245, 246, 306, 309, 310, 311, 313, 318, 319
 Україна (Канада) 55, 237
 Українські Карпати 167, 168, 232
 Улюч 134
- Франко 158
 Франція 60, 133
 Френк 192
 ФРН 60
- Холм 134
 Холмська губернія 134
 Холмщина 58, 134, 135
 Хотин 224
 Хотинщина 77
- Цеклинська Воля 134
 Центральна Європа 137
 Центральна Україна 137
 Цетуля 134
 Цеханівський повіт 134
 Цуринь 86
- Чагор 86, 208
 Черганівка 230
 Черемош, р. 93, 179
 Черепківці 134
 Чернівецька обл. 135, 180
 Чернівецький повіт 79
 Чернівці 38, 60, 61, 77, 79, 83, 84, 86, 103, 134, 146, 149, 159, 169, 208
 Чехія 317
 Чехословаччина 130, 131
 Чікаго 307
 Чіпмен 253
 Чорна Вода 134
 Чорне море 140
 Чорний Потік 78, 79, 86
 Чорнівка 77, 78, 79, 208
 Чорнобиль 98
 Чортгоря 79, 81, 87
 Чуньків 80, 208
- Шандро 115
 Швейцарія 99
 Шевченко 139
 Шепіт Горішній 171
 Шешори 226
 Шипинці (Україна) 208
 Шипинці (Канада) 82
 Ширівці 86
 Шишківці 208
 Шляхтова 134
 Шол Лейк 110
 Шубранець 208
 Щербівці 134

- Юрківці 88
 Яблониця 134
 Яворів, село 166, 225, 226
 Ялин 134
 Ярослав 134
 Ярославський повіт 134
 Ясло, повіт 134
- Afghanistan 21
 Alberta 17, 19 22, 23, 24, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 45 68, 70, 72, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 122, 123, 124, 125, 127, 214, 215, 216, 250, 254, 255, 256, 272, 277, 278, 280, 287, 299, 300, 301, 302, 325, 330
 Andrew 117, 120
 Austria 19
 Austro-Hungarian Empire 20, 29, 114, 124
- Banff 117
 Barich 117
 Bellis 117
 Blairmore 114
 Bohemia 214
 Borduliaky 300
 Boyne Lake 117
 Brazil 23, 24, 114
 Brody 214
 Bruderheim 117
 Bukovyna (Bukowina) 19, 20, 27, 30, 31, 214, 255, 290
- Calgary 117, 122
 Canada 19, 20, 21, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 34, 67, 68, 69, 70, 71, 114, 214, 215, 216, 217, 252, 253, 254, 256, 259, 260, 265, 266, 268, 269, 272, 280, 283, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 303, 325, 326, 327
 Canadian West 19, 28
 Carpathians 252, 253
 Chernivtsi 23, 34
 Chipman 116, 253, 301
 Chortkiv 265, 266, 268, 269, 270, 271, 272
 Chortkiv region 254, 256
- Dauphin 329
 Dmytrovychi 30
- East Central Alberta 31, 33, 68, 251, 252, 253, 255, 257, 258, 259, 265, 266, 267, 270, 271, 272, 273, 301
 Eastern Europe 20, 290
 Eastern Galicia 20
- Eastern Ukraine 328, 329
 Edmonton 23, 24, 28, 33, 45, 114, 115, 117, 122, Edwand 117
 Entwistle 117
 Europe 32, 292
- Galicia (Halychyna) 19, 28, 29, 31, 114, 214, 217, 259, 265, 290, 293, 300, 330
 Germany 19, 20
 Great Britain 19, 20
- Halifax 114, 293
 Hamilton 19
 Hilliard 118
 Hutsul region 292
- Kharkiv 327
 Kyiv 22, 23, 327,
 Kyslyiw 301, 302
- Lamont 117, 265
 Leduc 117
 Lviv 23, 30, 33, 120, 328
- Manitoba 19, 27, 68, 116, 299, 330
 Molodia 300
 Montreal 19, 20
 Moscow 20, 21, 22
 Mundare 119, 120, 121, 300, 301
- Nebyliv 252
 New Kiew 300
 New York 302
 North America 23, 25, 31, 32, 69, 215, 216, 217, 292, 293, 294, 302, 303, 304
- Odesa 327
 Ontario 329
 Oshawa 19
 Ottawa 21, 24, 122, 329
- Pakan 120
 Palermo 329
 Podillia 214
 Pokuttia 214
 Poland 291
 Poltava 292
 Prairie region 19
- Romanian 29
 Rusiv 114
 Saskatchewan 19, 27, 68, 70, 330

- Saskatoon 24, 122, 325, 329
Shandro 115, 256, 258
Shepenitz 255
Sian River 214
Smoky Lake 17, 28, 70, 114, 116, 117, 118, 119,
120, 121, 122, 123
Sniatyn 114, 265, 266, 268, 269, 270, 271, 272
Sokal 214
Soviet Russia 20
Soviet Union (USSR) 20, 21, 22, 293
Spedden 117
Stoianiv 116
- Ternopil 23, 24, 328
Thorhild 117
Toronto 19, 24, 330
Two Hills 114, 117
- Ukraine 19, 20, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 33,
34, 67, 122, 124, 214, 218, 251, 252, 294, 299,
302, 325, 326, 327
United States (USA) 32, 67
- Vancouver 293
Vegreville 114, 127, 265, 325, 329
Vienna 214
Vilna 117
- Wahstao 115, 117
Warspite 117
Waskatenau 117
Weasel Greek 117
Western Canada 19, 30, 32, 68, 273, 299, 302, 303
Western Europe 214
Western Ukraine 20, 25, 28, 29, 114, 116, 265,
277, 300, 328, 330, 331
Willingdon 117
Winnipeg 24, 69, 71, 116, 120, 122, 253, 299,
303, 329
Wostok 300

